

STUDI E TESTI

227

CYRILLE VOGEL

Professeur à l'Université de Strasbourg

en collaboration avec

REINHARD ELZE

Professeur à l'Université Libre de Berlin

LE PONTIFICAL
ROMANO-GERMANIQUE
DU DIXIÈME SIÈCLE

LE TEXTE

II

(NN. XCIX-CCLVIII)

Avec utilisation des collations laissées par

Mgr. M. Andrieu († 1956)

CITTÀ DEL VATICANO
BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

1963

STUDI E TESTI

227

CYRILLE VOGEL

Professeur à l'Université de Strasbourg

en collaboration avec

REINHARD ELZE

Professeur à l'Université Libre de Berlin

LE PONTIFICAL
ROMANO-GERMANIQUE
DU DIXIÈME SIÈCLE

LE TEXTE

II

(NN. XCIX-CCLVIII)

Avec utilisation des collations laissées par

Mgr. M. Andrieu († 1956)

CITTÀ DEL VATICANO

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

1963

XCIX. In Christi nomine incipit ordo catholicorum librorum qui in ecclesia romana ponuntur (= Ordo L).

[Ordo ¹ romanus antiquus de reliquis anni totius officiis ac ministeriis].

Editio Ordinis L a Michaelē Andrieu in serie Lovaniensi Ordinum Romanorum optime procurata (M. ANDRIEU (†), *Les Ordines romani*, V, Louvain, 1961, pp. 83-365) *iteranda non est. Cum autem Ordo L elementum authenticum sit et pars essentialis Pontificalis romano-germanici, haud dubio in scriptorio ad Sanctum Albanum Moguntinae civitatis conscriptus, textum huius Ordinis integrum hic necesse esse referre nemo non videt.* 5 10

Quapropter, editione a M. Andrieu curata omnino seposita, collationem textus propriam curavimus, adhibitis duobus tantum codicibus, sed maximi momenti, Cassinensis 451 videlicet (MONTE-CASSINO, Bibl. abbat., cod. 451, ff. 98^v-160^r) et Pistoriensis 141 (PISTOIA, Bibl. capit., cod. 141, ff. 88^v-134°, a M. Andrieu praetermisso), variantibus lectionibus e Hittorpiana editione adiunctis. 15

Ad diligentiores pervestigationem Ordinis L, studioso lectori ad editionem Michaelis Andrieu recurrendum esse omnino liquet.

1. In vigilia natalis domini. Leguntur lectiones tres de Esaia propheta. Prima lectio sic continet in capite: *Primo tempore relevata est terra Zabulon et terra Neptalim, usque: Curvemini sub vinculo et cum interfectis cadetis. Super omnibus his non est aversus furor eius sed* 20

XCIX. Mss.: Comme il a été dit plus haut, ont été retenus pour ce titre C, f. 98^v-160^r et K, f. 88^v-134^r. — Autres manuscrits dans M. ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, I, pp. 26-27. 25

Éd.: HITTORP, *De div. cath. eccl. off.*, éd. 1568, pp. 19-85; éd. 1610, col. 21-94; éd. 1677, pp. 666-702. — GERBERT, *Monum.*, t. II, pp. 186-224 (d'après *Vindob.* 1817), pp. 27-29, et 76-79 (extraits; d'après *Vindob.* 1830); PL, 138, 983-987; 1063-1068 (extraits du *Vindob.* 1830, d'après GERBERT). — ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. V Louvain, 1961, pp. 83-365. 30

Titulus. ¹ Ordo Romanus antiquus de reliquis anni totius officiis ac ministeriis] *Titulus a Melchiorē Hittorp excogitatus, quamvis imperfectus, ab omnibus fere receptus est.*

XCIX. Le compilateur de l'Ordo L a incorporé dans son travail, en les amalgamant de manière souvent déconcertante, entre autres, l'Ordo XIII (*Ordo librorum catholicorum*), l'Ordo XI (*Ordo baptismal*) et l'Ordo XXXVII (*Ordo des Quatre-Temps*), ainsi que des passages du pseudo-ALCUIN, *Liber de divinis officiis* (PL, 101, cc. 1173-1286 antérieur à 910), de RÉGINON DE PRÛM († 915), 35

adhuc manus eius extenta. Secunda lectio sic continet in capite: *Consolamini, popule meus, dicit deus vester*, usque: *Quia manus domini fecit hoc et spiritus eius creavit illud*. Tertia lectio sic continet in capite: *Consurge, consurge, induere fortitudine¹ brachium domini*, usque: *Quia quibus non erat narratum de eo viderunt, et qui non audierunt contemplati sunt*. Postea leguntur omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

2. Romani hanc noctem ita celebrant. Prima die vigiliae natalis domini hora nona canunt missam ad sanctam Mariam. Qua expleta, canunt vespertinalem sinaxim. Dehinc vadunt ad cibum.

3. In ^a crepusculo noctis intrat apostolicus ad vigiliis in praefatam ecclesiam. Tamen non cantant ibi in introitu, sed expletis vigiliis et matutinis sicut in antiphonario continetur, ibidem canunt primam missam in nocte. Qua expleta, vadunt ad sanctam Anastasiam canere aliam missam de nocte. Dehinc pergunt ad sanctum Petrum, ut ibi vigiliis celebrent, ab eo loco ubi invenerint eos psallere qui ibidem excubant. Ipsi enim intrant ad vigiliis solito tempore in processu noctis, et canunt invitatorium et prosequuntur ordinem antiphonarii. Unde ¹ etiam dupla officia in romanorum antiphonariis hac nocte describuntur. Vigiliae ^b vero quae a pastoribus hac nocte custodiebantur in quatuor dividuntur, scilicet leges quatuor significantes, primam naturalem, secundum mosaicam, tertiam propheta-

1. ¹ fortitudinem C.

3. ¹ Unde ... antiphonariis] *supraser.* C. —

25 *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis* (éd. WASSERSCHLEBEN, 1840; PL, 132, cc. 186-400), ainsi que la composition métrique *Humili prece*, dans la version de Saint-Alban qui est un remaniement de la recension sangallienne. Sur ces différents points, voir, en plus de l'édition critique de l'*Ordo L* par M. ANDRIEU (dans le *Spicilegium Sacrum Lovaniense*), M. ANDRIEU, *L'Ordo Romanus antiquus* et le *Liber de divinis officiis* du pseudo Alcuin (*Revue des Sciences religieuses*, v. 1925, pp. 642-650), du même, *Melchior Hittorp et l'Ordo romanus antiquus* (*Ephemerides liturgicae*, XLVI, 1932, pp. 3-21), et *Les Ordines Romani*, t. I, pp. 500-506.

35 Les renvois que nous faisons ci-dessous signalent 1. les textes de l'*Ordo L* qui ont passé dans le Pontifical romain du XIIIe siècle et 2. les principales sources auxquelles a puisé le compilateur de l'*Ordo L*. Étant donné que l'édition de l'*Ordo L* ne figure ici que pour en marquer l'importance dans l'ensemble de la compilation romano-germanique de Mayence et n'a été établie que sur deux mss. (le *Cassinensis* 451 et le *Pistoriensis* 141), pour une étude approfondie on se reportera à l'édition définitive mise au point par M. Andrieu dans la série des *Ordines Romani* du *Spicilegium Sacrum Lovaniense*.

1. *Ordo XIII B*, 14 (ANDRIEU II, 501).

2. Romani ita celebrant ... ad cibum; cf. Ps.-ALCUIN I (PL, 101, 1175 D).

3. ^a In crepusculo noctis ... describuntur; cf. Ps.-ALCUIN I (PL, 101, 1175 D-1176 A). — ^b Vigiliae vero ... a fidelibus manditur; cf. Ps.-ALCUIN I (PL, 101, 1175 B-C).

rum, quartam novi testamenti in qua pastoribus, id est ecclesiasticis doctoribus, apparuit Et nos cum pastoribus vigilare debemus ut mereamur illud suavissimum harmonicum quod hac nocte primo cantatum est audire: *Gloria in excelsis Deo*. Unde ² etiam sanctus Telesphorus ^c papa pervigiles nos malens fore, missas celebrare fecit, scilicet recordatione nativitatis Christi seu concentus angelici. Alia vero missa que sequitur signat novam lucem gaudii qua per incarnati verbi misterium perfundimur seu propter visitationem pastorum ad presepe domini in quo invenerunt panem vivum qui cotidie a fidelibus manditur.

4. Item ¹ ordo in vigilia ² natalis sancti Stephani. In ipsa nocte leguntur lectiones tres de Actibus Apostolorum. Prima lectio sic continet in capite: *In diebus illis, crescente numero discipulorum, usque: Factum est autem magnum gaudium in illa civitate*. Postea leguntur omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

5. Ordo ¹ in vigilia ² natalis sancti Iohannis evangelistae. Leguntur lectiones III de Apocalypsi, a capite libri usque: *Quia tu creasti omnia et propter voluntatem tuam erant et creata sunt*. Postea leguntur omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

6. Ordo ¹ in natali ² Innocentium. Leguntur lectiones III de apocalypsi ubi dicit: *Et vidi in dextera sedentis super thronum, usque: Et facta sunt tonitrua et voces et fulgura, et terre motus factus est magnus*. Et postea leguntur sermones sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

7. Ordo ¹ in octavis domini. Similiter leguntur lectiones quae in vigilia natalis domini et, si fuerint, omeliae ad ipsum diem pertinentes.

² Unde] Inde C.

4. ¹ Item ordo] om. C. Item] om. Hittorp. In margine, manu recentiori additur in codice C: Ordo in natali s. Stephani protomartyris. — ² vigilia natalis] natali Hittorp.

5. ¹ Ordo] om. C; sed in marg. add. manu recentiori. — ² vigilia natalis] natali: Hittorp.

6. ¹ Ordo] om. C; sed. in marg. add. manu recentiori et sic deinceps in codice C. — ² natali <sanctorum> Hittorp.

7. ¹ Ordo] om. C.

^c Telesphorus] Cf. *Liber Pontificalis*, éd. DUCHESNE, I, 129; AMALAIRE, *De eccl. off.*, III, 41 (PL, 105, 1159; HANSSSENS II, 377).

4. Ordo XIII B, 15 (ANDRIEU II, 501).

5. Ordo XIII B, 16 (ANDRIEU II, 501).

6-7. Ordo XIII B, 17-18 (ANDRIEU II, 502).

8. Ordo ¹. Iesus octava die circumcisis est ². Haec vero circumcisis nichil aliud est nisi abscisio in carne preputii secundum quod a domino in lege preceptum est: *Circumcidetur* ^a *ex vobis omne masculinum, et infans octo dierum circumcidetur in vobis*. Sed quia vetera
 5 transierunt et ecce facta sunt omnia nova, oportet vos circumcidi non carne sed spiritu, ut deponamus veterem hominem cum actibus suis, et induamur novum qui secundum Deum creatus est. Haec vero octavae ideo reverenter celebrantur, quia in hac die adventum hominum ad Christum celebramus et in nativitate eiusdem adventum illius ad homines. Sed quia imperiti homines, secundum demeritiam gentilium, hunc diem Kalendarum ianuariarum a principe
 10 suo Iano quem pro deo colebant ita vocatum, multis diabolicis spurcitiis sacraverunt, statuit universalis ecclesia ieiunium publicum in isto die fieri, quatinus his calamitatibus auctor vitae finem imponeret. Sed quia, domino largiente, haec a fidelibus pro nichilo habentur, in eisdem Kalendis nichil aliud novi presumendum est excepto quod octavae dominicae cum eximio cultu celebrentur ³.

9. Item ¹ ordo in vigilia theophaniae. Leguntur tres lectiones de Esaia. Prima lectio sic continet in capite: *Omnes sitiientes venite ad*
 20 *aquas*, usque: *Erit dominus nominatus in signum aeternum quod non auferetur*. Secunda lectio sic continet in capite: *Surge, illuminare*, usque: *In tempore eius subito faciam istud*. Tertia lectio sic continet in capite: *Gaudens gaudebo in domino*, usque: *Oculus non vidit, Deus, absque te quae preparasti expectantibus te*. Et postea leguntur omeliae
 25 sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

10. Solemnitas ¹ haec sacratissima quae a Graecis Theophania sive Epiphania nuncupatur, latine Apparitio sive ² ostensio vel manifestatio interpretatur. Expletis namque Christus quasi tringinta annorum curriculum, venit in Iordanem ad Iohannem, ut baptizaretur ab
 30 eo, anno videlicet quinto decimo imperii Tiberii Caesaris, Valeriano

8. ¹ Ordo] *om. C et Hittorp.* — ² est] *om. K.* — ³ celebrentur.] Post octavas vero usque in theophania, sive nocte sive die, omnia de quotidianis *add. Hittorp.*

9. ¹ Item ordo] *om. C; Item] om. Hittorp.*

10. ¹ Sollemnitas C. — ² sive] seu C.

35 8. Iesus octava die circumcisis est: Ps.-ALCUIN III (PL, 101, 1176 C - D); Haec vero circumcisis ... circumcidetis in vobis: Ps. ALCUIN II (PL, 101, 1176 A - B); Sed quia vetera transierunt ... carne non spiritu: Ps. ALCUIN II (PL, 101, 1176 B - C); Sed quia imperiti homines ... cultu celebrentur: Ps. ALCUIN IV (PL, 101, 1177-1178 C B) — ^a GEN. XVII, 10-12..

40 9. Ordo XIII B, 19 (ANDRIEU II, 502).

10. Solemnitas haec ... interpretatur: Ps.-ALCUIN, V (PL, 101, 1178 B); Expletis namque Christus ... Asiatico consulibus, Ps.-ALCUIN VI (PL, 101, 1179 C). —

et Asiatico consulibus. "Nec hoc pretereundum est, quod secunda
nativitas Christi tot illustrata misteriis, honoratior sit quam prima.
Tunc tantummodo natus est, et angelus pastores affatus est, hodie
vero a magis cum muneribus est adoratus. Hodie cum in iordanicis
aquis tingeretur, filius dilectus a patre est vocatus de caelo et spi- 5
ritus sanctus in specie columbae super eum visus est, necnon per
baptismi sacramentum caput draconis est contritum. Hodie ex aqua
vinum factum est, eidemque caelesti sponso ecclesia coniuncta est,
insuper et quinque milia hominum ab eo refecta sunt. Et idcirco
Manifestatio interpretatur quia in his manifestare se hominibus di- 10
gnatus est.

11. Quod autem ¹ in hac festivitate nemo presumat baptizare.
sanctus Leo papa in decretalibus prohibet ita: "Si quis autem Epy-
phaniae festivitatem quae in suo debito honore veneranda est, ob
hoc existimat habere privilegium baptismatis, sciat illius baptismi 15
aliam gratiam, aliam fuisse rationem, nec ad eam pertinuisse vir-
tutem qua per spiritum sanctum renascuntur. Dominus non indi-
gens remissione peccati nec remedio renascendi, sic voluit bap-
tizari quomodo et circumcidi. Sed tunc regenerationis potentiam
sanxit, quando de latere illius profluxerunt sanguis redemptionis 20
et aqua baptismatis. Unde in baptizandis electis qui secundum apo-
stolicam regulam et exorcismis scrutandi et ieiuniis sanctificandi
et frequentibus sunt predicationibus imbuendi, duo tantum tem-
pora, id est pascha et pentecostes esse servanda, excepto pro mor-
tis periculo, in persecutionis angustiis et in timore naufragii. Per 25
triduanam enim sepulturam imitatur trina dimersio et ab aquis le-
vatio instar est resurgentis de sepulchro.

12. Item ¹ Ordo ² in octavis theophaniae. Leguntur lectiones quae
et in theophania vel sermones ad ipsum pertinentes. Dehinc usque
ad septuagesimam ponunt epistolas beati Pauli apostoli. 30

13. Ordo ¹ in purificatione sanctae Mariae. Leguntur *Cantica*

11. ¹ autem] vero C.

12. ¹ Item] *om. Hittorp.* — ² Ordo] *add. in margine C.*

13. ¹ Ordo] *add. in margine C.*

^a Nec hoc praetereundum est ... dignatus est: Ps. ALCUIN VI (PL, 101, 1180 B-C). 35

11. Quod autem in hac festivitate ... est de sepulchro, Ps.-ALCUIN VI (PL, 101, 1180 C-1181 A). — ^a LÉON I, *Ex. XV ad episcopos per Siciliam constitutos*, VI (PL, 54, 701-702) (nombreuses modifications).

13-14. De hac festivitate ... Exaudi quaesumus, Ps.-ALCUIN VII (PL, 101, 1181 A-C). 40

12. Ordo XIII B, 20-21 (ANDRIEU II, 502).

13 (début). Ordo XIII B, 22 (ANDRIEU II, 502). —

Canticorum sive omeliae ad ipsum diem pertinentes. ^aDe hac festi-
 vitate id est yppapanti ² domini et aliis festivitatis sanctae Ma-
 riae, in gestis pontificalibus legitur quod Sergius papa praeceperit
 laetantias fieri in die presentationis domini in templo. Ita enim scrip-
 5 tum est: ^bUt in diebus annuntiationis domini, dormitationis ac na-
 tivitatis sanctae dei genitricis Mariae et sancti Symeonis quod yppa-
 panti dicitur grece, cum laetaniis exeant a Sancto Adriano et ad
 Sanctam Mariam populus occurrat. ^cIpsa ergo die aurora ascenden-
 te, praecedit omnis clerus et populus cum laetaniis et antiphonis
 10 ad ecclesiam santi Adriani, expectantes pontificem. Ingressus pon-
 tifex in sacrarium induit se vestibus nigris et clerus similiter. Dein-
 de ex iussu pontificis inchoat scola antiphonam: *Exurge domine*,
 <adiuva ³ nos>, cum psalmo *Deus auribus nostris*. Et egreditur pon-
 tifex de sacrario cum ministris, annuens primo scholae ut dicant *Glo-*
 15 *riam*. Deinceps vadit ad altare et orat usque ad expletionem *Gloriae*.
 Post orationem, osculato altari, et diacono similiter, hinc inde, dicit
 scola versum: *Opus quod operatus es in diebus eorum et in diebus an-*
tiquis. Antiphona expleta, stans pontifex ante altare dicit: *Dom-*
inus vobiscum et *Oremus*. Et diaconus dicit: *Flectamus genua*, si ta-
 20 men infra sexagesimam e venerit.

14. Sequitur ¹ oratio. *Erudi* ², *quaesumus, domine, plebem tuam et*
quae extrinsecus annua tribuis devotione venerari, interius assequi
gratiae tuae luce concede Per.

15. Tunc exorcizetur sal et aqua ad respergendos exinde ¹ ce-
 25 reos. Postea dicantur hae sequentes orationes in benedictione eorum:
Pretiosa est in conspectu domini. Resp.: *Mors sanctorum eius*. Sequi-
 tur sacerdos et dicit:

16. *Sancta Maria, mater domini nostri Iesu Christi et virgo per-*
petua, cum omnibus sanctis intercedere digneris pro nobis peccatoribus,
 30 *ut mereamur ab eo adiuvari et exaudiri, qui in trinitate perfecta vivit*
et regnat Deus per omnia saecula ¹ *saeculorum*. Resp.: *Amen*.

17. Benedictio cereae ¹. *Benedic, domine Iesu Christe, hanc crea-*

² yppopanti C. — ³ adiuva nos] *deest* in K.

14. ¹ Sequitur oratio] Oratio ad collectam C et Hittorp. — ² Erudi] Exaudi:
 35 Hittorp.

15. ¹ exinde] *deinde* C.

16. ¹ saecula ... Amen] *om.* C.

17. ¹ cerei K. —

^a De hac festivitate ... occurrat: PS.-ALCUIN VII (PL, 101, 1181 A). — ^b Ut ...
 40 occurrat: *Liber Pontificalis* (DUCHESNE I, 376). — ^c Ipsa ergo die ... e venerit: cf.
Ordo XX, 1-6 (ANDRIEU III, 235-236).

14. *Sacram. Gelasien du VIIIe s.*; cf. P. CAGIN, *Le sacramentaire d'Angou-*
lême, n. 201. — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXVII, 10 (ANDRIEU 208).

turam cereae supplicantibus nobis et infunde ei per virtutem sanctae crucis tuae benedictionem caelestem, ut qui eam ad repellendas tenebras humano generi tribuisti, talem signaculo sanctae crucis tuae fortitudinem et benedictionem accipiat, ut in quibuscumque locis accensa sive posita fuerit, discedat diabolus et contremiscat et fugiat pallidus cum omnibus ministris suis de habitationibus illis, nec praesumat amplius inquietare vel illudere servientes tibi. Qui cum Deo patre ².

18. Alia. Supplices quaesumus te, domine, ut emittas sanctum angelum tuum Raphaellem, ut qui evulsit et reppulit a Tobia et Sara daemone mortiferum eos infestantem, per huius cereae sanctificationem conterat illum et disperdat de cunctis habitationibus colentium Deum, de basilicis, de domibus, de angulis, de lectulis, de refectoriis, de universis locis in quibuscumque famulantes deo habitant et requiescunt, dormiunt, vigilant, ambulant et consistunt, nec audeat ille malignus amplius inquietare vel pavores immitere super illos quos sancti chrismatis tui unctione fecisti esse munitos. Per.

19. Alia. Benedico te, cera, in nomine sanctae trinitatis, ut sis ubique diaboli effugatio atque omnium contubernalium suorum exterminatio, adiuvante eadem sancta et individua trinitate quae in unitatis essentia vivit et regnat Deus per ¹ omnia.

20. Item ¹ alia. Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui omnia ex nichilo creasti et iussu tuo per opera apum hunc liquorem ad perfectionem cerei evenire fecisti, et qui hodierna die petitionem iusti Symeonis implesti, te humiliter deprecamur ut has candelas ad usus hominum et sanitatem corporum et animarum sive in terra sive in aquis per invocationem tui sanctissimi nominis et per intercessionem sanctae Mariae semper virginis, cuius hodie festa devote celebrantur, et per preces omnium sanctorum tuorum bene ~~dicere~~ ² dicere et sanctificare digneris, et huius plebis tuae, quae illas honorifice in manibus desiderat portare teque cantando laudare, exaudias voces de caelo sancto tuo et de sede maiestatis tuae, et propitius sis omnibus clamantibus ad te quos redemisti pretioso sanguine filii tui. Qui tecum vivit ³ et regnat Deus in unitate.

21. Alia. Omnipotens sempiternae Deus, qui hodierna die unigenitum tuum ulnis sancti Symeonis in templo sancto tuo suscipiendum praesentasti, tuam supplices deprecamur clementiam, ut has candelas quas nos tui famuli in tui nominis magnificentia suscipientes gestare

² patre] om. K.

19. ¹ per omnia] om. K.

20. ¹ Item alia] om.; sed in margine add. Benedictio cerei C; Benedictio cerei Hittorp. — ² ~~dicere~~] om. C. — ³ vivit ... unitate] om. C.

20. Pontif. rom. XIIe s., XXVII, 2 (ANDRIEU 206).

21. Ibid., XXVII, 3 (ANDRIEU 206-209).

*cupimus luce accensas, benedicere et sanctificare atque lumine supernae benedictionis accendere digneris, quatinus eas tibi domino Deo nostro offerendo digni et sancto igne tuae dulcissime caritatis succensi in templo sancto gloriae tuae representari mereamur. Per dominum*¹.

- 5 22. *Alia. Domine Iesu Christe, lux vera qui inluminas omnem hominem venientem in hunc mundum, effunde benedictionem tuam super hos cereos et sanctifica eos lumine gratiae tuae et concede propitius, ut, sicut haec luminaria igne visibili accensa nocturnas depellunt tenebras, ita corda nostra invisibili igne, id est spiritus sancti splendore, illustrata, omnium vitiorum cecitate careant, ut purgato mentis oculo ea cernere possimus quae sunt tibi placida et nostrae saluti sint utilia, quatinus post huius seculi caliginosa discrimina ad lucem indeficientem pervenire mereamur. Per te, Christe Iesu, salvator mundi qui in trinitate perfecta vivis et regnas Deus per omnia secula seculorum. Amen. Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Resp.: Habemus ad dominum. Gratias agamus domino Deo nostro. Resp.: Dignum et iustum est.*
- 10
15

23. *Prefatio. Vere dignum et iustum est aequum et salutare, nos tibi Deo omnipotenti rerumque omnium creatori laudes assiduas personare et munificentiae tuae indefessas semper gratas persolvere, qui inter caeteras mundanae conditionis creaturas de liquore aereo per apum efficaciam cerei pretiosam fieri voluisti substantiam, ut tibi inde debiti honoris famulatus existeret et nobis usus necessarius proveniret. Proinde immensam clementiam tuam, domine, suppliciter obsecramus, ut super has candelas benedictionis tuae munus infundas, ut omnes eas in Christi vicem manibus portantes eiusdem sacri tui spiraminis gratia, qua beatus Symeon repletus fuerat, imbui mereantur, qui hodierna die unigenitum tuum dominum nostrum Iesum Christum, lumen aeternum, a parentibus in templo praesentatum, in ulnas suas accepit ac revelante spiritu sancto ita prophetando benedixit: Nunc^a dimittis servum tuum, domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod tibi aeterno patri sanctoque spiritui coaeternum coaequale vivit et regnat in secula seculorum. Resp.*¹ *Amen.*
- 20
25
30

24. *Qua finita dicit sacerdos hanc orationem: Omnipotens sempiternae Deus, qui per Moysen famulum tuum purissimum olei liquorem ad luminaria ante conspectum tuum iugiter concinnanda praepa-*
- 35

21. ¹ dominum] om. K.

23. ¹ Resp.: Amen] om. K.

22. Pontif. rom. XIIe s., XXVII, 4 (ANDRIEU 207).

40 23. ^a Luc. II, 29-30.

24. Pontif. rom. XIIe s., XXVII, 5 (ANDRIEU 207).

*rari iussisti, benedictionis tuae gratiam super hos cereos benignus infunde, quatinus sic administrent lumen exterius, ut, te donante, lumen spiritus sancti nostris non desit mentibus interius. Per*¹.

25. Tunc aspergantur cerei cum aqua benedicta et thure adoleantur et illuminentur et interim canatur a clero antiphona: *Hodie beata virgo Maria puerum Iesum*. Post hoc accipiunt omnes singulos cereos de manu pontificis vel editui, et sacerdos dicit hanc orationem:

26. *Omnipotens, sempiterna Deus, qui unigenitum tuum ante tempora de te genitum sed temporaliter de Maria virgine incarnatum, lumen verum et indeficiens, ad depellendas humani generis tenebras et ad incendendum lumen fidei et veritatis in mundum misisti, concede propitius, ut sicut exterius corporali, ita etiam interius luce spirituali mereamur irradiari. Per eundem*.

27. Oratione hac expleta, elevatis sanctorum reliquiis et vexillis, clerus circumeat ecclesiam et inchoat scola per viam primam antiphonam: *Ave, gratia plena Dei genitrix virgo*.

C

*Adorna thalamum*², et³ aliae processionales quae huic festivitati conveniunt. ⁴Cum autem appropinquaverint foribus ecclesiae, stent per ordinem et distincte moroseque cantent antiphonam in atrio: *Responsum*⁴

K

Alia antiphona: *Adorna thalamum tuum Syon. Responsum accepit Symeon*.

24. ¹ Per.] *om.* K.

26. ¹ Per eundem] *om.* K.

27. ¹ virgo <ex te enim ortus est sol iustitiae, illuminans quae in tenebris sunt. Laetare et tu senior iuste, suscipiens in ulnas liberatorem animarum nostrarum donantem nobis et resurrectionem> *Hittorp*. — ² thalamum <tuum Sion et suscipe regem Christum, amplectere Mariam quae est celestis porta. Ipsa enim portat regem gloriae, novi luminis, subsistit virgo, adducens manibus filium ante Luciferum, quem accipiens Simeon in ulnas suas, predicavit populis dominum eum esse vitae et mortis et salvatorem mundi> *Hittorp qui statim subiungit* Alia. Responsum accepit Simeon a spiritu sancto, non visurum se mortem nisi videret Christum Domini et Cum inducerent puerum in templum accepit eum in ulnas suas et benedixit Deum et dixit: Nunc dimittis servum tuum in pace. — ³ et aliae ... antiphonam in atrio] *om. Hittorp*. — ⁴ Responsum ... in pace] *cum neumis musicis in cod. C; <Alia> Responsum Hittorp*. —

26. *Pontif. rom. XIIe s., XXVII, 8 (ANDRIEU 208).*

27. ² Cum autem appropinquaverint: *Ordo, XX, 9 (ANDRIEU III, 236).*

27-29. Oratione hac expleta ... ordine suo: *Ps.-ALCUIN VII (PL, 101, 1181 C-D).*

C

*accepit Symeon a spiritu sancto
non visurum se mortem nisi vi-
deret Christum domini. Accepit*⁵
5 *eum in ulnas suas et benedixit
deum et dixit: Nunc dimittis, do-
mine, servum tuum in pace.*

K

Et ingrediendo ecclesiam canunt antiphonam: *Cum inducerent
puerum Iesum parentes*⁶. *Benedictus*⁷, sine *Gloria*. Qua finita, dicit
10 sacerdos hanc orationem:

28. *Domine Iesu Christe, qui hodierna die in nostrae carnis sub-
stantia inter homines apparens a parentibus in templo es presentatus,
quem Symeon venerabilis senex lumine spiritus tui irradiatus agnovit,
suscepit et benedixit, praesta propitius, ut eiusdem spiritus sancti gratia*
15 *illuminati atque edocti, te veraciter agnoscamus*¹ *et fideliter diligamus.*
Qui cum Deo patre in unitate eiusdem spiritus sancti vivis et regnas
*deus*² *per*³ *omnia*⁴ *secula seculorum. Amen*⁵.

29. Secundum Romanos autem, ^a cum appropinquaverint atrio
sanctae Mariae, faciendae sunt letaniae. His expletis ante altare,
20 et ingresso pontifice in sacrarium, inchoat scola: *Suscepimus, Deus,*
*misericordiam*¹ *tuam*, antiphonam ad introitum. Ipsa die non can-
tatur *Gloria in excelsis Deo*, si infra sexagesimam evenerit. Deinceps
peragitur missa² ordine suo:

30. Ordo in cathedra sancti Petri. Leguntur lectiones quae et in nata
25 liciis omnium apostolorum, sive omeliae ad ipsum diem pertinentes.

31. Denuntiatio¹ mensis primi, quarti, septimi et decimi. *Annua
nobis est, dilectissimi, ieiuniorum celebranda festivitas quam mensis
illius sollempnis cursus indicat. Quarta igitur et sexta feria succedente,*

⁵ <et cum inducerent puerum in templum> accepit *Hittorp*. — ⁶ parentes <eius
30 accepit eum Simeon in ulnas suas et benedixit eum, dicens: Nunc dimittis, Do-
mine, servum tuum in pace> *Hittorp*. — ⁷ Benedictus sine Gloria] *om. Hittorp*.

28. ¹ agnoscamus] *cognoscamus Hittorp*. — ² deus] *om. C.* — ³ per] *in C.* —
⁴ omnia] *om. C.* — ⁵ <Resp.> Amen C.

29. ¹ misericordiam ... introitum] *om. C.* — ² missa] *in K.*

35 31. ¹ Denuntiatio ... genuflectitur (n. 37 in fine)] *om. Hittorp hic, sed ponit
infra post. n. 80.*

28. *Pontif. rom. XII° s., XXVII, 6 (ANDRIEU 207).*

29. ^a Cf. ORDO XX, 9-11 (ANDRIEU III, 236).

30. *Ordo XIII B, 23 (ANDRIEU II, 503).*

40 31. *Sacram. Léonien XXVII (FELTOE 108-109; MOHLBERG 108-109).* Ces
formules ont passé dans le Pontifical romano-germanique par l'intermédiaire de
collections carolingiennes (p. ex.: COLOGNE 138, ff. 33^r-34^r et PARIS, B. N. lat.
14088, ff. 110^v-113^v).

solitis eandem conventibus exequamur, sabbatorum die hic sacras acturi vigilias, ut per observantiam competentem domino purificatis mentibus supplicantes, beatissimo Petro apostolo suffragante, a presentibus periculis exui mereamur pariter et futuris.

32. Item ¹ invitatio plebis de ieiunio mensis primi, quarti, septimi et decimi. *Hac ebdomada nobis mensis illius recensenda sunt ieiunia. Quapropter fidem vestrae devotionis hortamur, ut eadem quarta et sexta feria solitis processionibus exequentes, sabbatorum diem vigiliis sollempnibus expleamus, quatinus, apostolicis suffragantibus meritis, propitiationem Dei nostri perseverantia debitae servitutis obtineat.* 5 10

33. Denuntiatio ¹ ieiuniorum primi, quarti, septimi et decimi mensis. *Anniversarii, fratres karissimi, ieiunii qua et corporis acquiritur et animae sanctitas nos commonet illius mensis instaurata devotio. Quarta igitur et sexta feria sollicito convenientes occursu, offeramus Deo spiritale ieiunium. Die vero sabbati apud beatum Petrum cuius nos intercessionibus credimus adiuvandos, sanctas vigilias christiana pietate celebremus, ut per hanc institutionem salutiferam, peccatorum sordes, quas corporis fragilitate contraximus, ieiuniis et elemosinis abluamus, auxiliante domino nostro Iesu Christo qui cum patre et spiritu sancto.* 15

34. Alia ¹. *Illius mensis ieiunia in hac ebdomada nobis sunt tenenda, ideoque oramus sanctam fidem vestram ut primi, quarti, septimi vel decimi ferias ieiunemus, quatinus divinis inherendo mandatis, propitiationem Dei nostri perseverantia debitae servitutis optineat. Per.* 20

35. De ¹ quatuor temporibus ieiuniorum primi, quarti, septimi et decimi mensis (nn. 35-37 = *Ordo XXXVII B*, 1-15). In primo mense, quarta et sexta feria vel sabbato, in prima ebdomada mensis, primum ieiunium celebratur. Secundum temporis ieiunium in quarto mense, in secunda ebdomada ipsius mensis, quarta et sexta feria vel sabbato consumatur. Tertium temporis ieiunium septimi men-

32. ¹ Item invitatio ... servitutis obtineat (*in fine*)] *om. Hittorp hic sed ponit infra post n. 80, cum n. 31.*

33. ¹ Denuntiatio ... et spiritu sancto (*in fine*)] *om. K et Hittorp qui tamen n. 33 cum nn. 31 et 32 ponit post n. 80, primis verbis mutatis: In anniversarii fratres charissimi, ieiunii puritate qua et corporis, etc. ut supra.*

34. ¹ Alia. Illius mensis ieiunia ... optineat. *Per. (in fine)] om. K. et Hittorp qui tamen n. 34, cum nn. 31-33, ponit post n. 80.* 35

35. ¹ De quatuor temporibus ... tradi consueverunt (*in fine*)] *om. Hittorp hic, sed habet n. 35, cum nn. 31-34, post n. 80; De quatuor ... decimi mensis] Item unde supra C.*

32. *Sacram. Léonien XXVII, VIII (FELTOE 114; MOHLBERG 114); voir la remarque faite au n. 31.*

33-34. *Sacram. Gelas. I, 82 (WILSON 124-125; MOHLBERG 101-102).*

35. *Ordo XXXVII B, 1-5 (ANDRIEU IV, 250).*

sis, id est septembris, tertia ebdomada ipsius mensis, quarta et sexta feria vel sabbato consumatur. Quartum temporis ieiunium decimi, id est decembris, quarta ebdomada, quarta et sexta feria vel sabbato proximo ante natale domini completur. Et si vigilia natalis domini in
 5 sabbato evenit, in antecedente ebdomada suprascriptum ieiunium die sabbati celebratur, quando duodecim lectiones leguntur, et cum missis et oblationibus ipsa ieiunia consumantur, et tunc sacri ordines in ecclesia romana de eis qui dicuntur cardinales tradi consuerunt.

36. De ¹ parrochianis. Et in ipsis quattuor suprascriptis mensium temporibus, qualicumque die dominus apostolicus voluerit, ad
 10 sacros ordines parrochianos clericos per omnes ecclesias, si necessitas fuerit, benedicit. Et hic est ordo:

37. In sabbato, hora tertia vel quali voluerit, primo ingreditur pontifex seu sacerdotes seu levitae in sacrarium et induunt se
 15 vestimentis religiosis cum quibus debent celebrare missarum sollemnia, canente interim clero antiphonam ad introitum ad ipsum diem pertinentem. Ipsa finita, dicunt *Kyrie eleison*. Deinde pontifex dicit: *Oremus*. Diaconus: *Flectamus genua*. Et ut surrexerint dicit: *Levate*. Prosequitur sacerdos orationem primam sicut in sacramentorio continetur. Sequitur lectio et tunc pronuntiat lector: *Lectio libri*, et legit. Deinde responsorium. Inde dicit sacerdos: *Oremus*. Diaconus ut supra. Et dicit orationem post primam lectionem. Et super unamquamque lectionem sicut superius. Expleta autem lectione, quae est Danielis ¹ prophetae, canunt benedictionem. Et dum benedictio
 20 canitur, qui ordinandi sunt stent in pogio sub gradibus. Et tunc descendens ² ad eos archidiaconus, revestit eos. Si enim diaconi ordinandi sunt, dat eis orarios et dalmaticas. Si vero presbyteri, orarios et planetas. Porro orarii qui dandi sunt primum per totam noctem super altare sint repositi et de altari ab archidiacono tollantur,
 30 et ipse super eorum colla ponat. Benedictione completa, incipit clerus letaniam. Et dum ipsa canitur, qui ordinandi sunt ante altare semper prostrati iaceant, astante super eos pontifice, inclinato capite ad altare. Letania vero finita, surgens pontifex ascendit ad sedem et stans versus ad orientem consecrat illos. Finita consecratione benedictioque incenso, diaconus imponit evangelium. Postea missa celebratur ordine suo. Oratio post communionem non habetur super

36-37. ¹ De parrochianis ... minime genuflectitur (n. 37, in fine)] om. hic Hittorp, sed ponit nn. 36-37, una cum nn. 31-35, post n. 80.

37. ¹ Danielis C. — ² descendens] ascendens K. —

10 36. Ordo XXXVII B, 6 (ANDRIEU IV, 250).

37. Ordo XXXVII B, 7-15 (ANDRIEU, IV, 250-254).

populum in mense primo, quia istud officium frequenter circa noctem dominicam solet finiri in qua minime genuflectitur³.

38. Ordo in septuagesima paschae. Ponunt eptaticum usque in quintam decimam diem ante pascha. Septuagesima videtur dici posse propter septuaginta dies qui sunt ab ipso die ad sabbatum ante octavas paschae, quo¹ die alba tolluntur vestimenta a nuper baptizatis. 5

39. Porro sexagesima inde dici potest quia sexaginta sunt dies usque ad medium paschae, quod est feria IIII^a paschalis ebdomadae.

40. Quinquagesima vero, quia decurrit usque in diem sanctum resurrectionis dominicae. 10

41. Quadragesima etiam cum dominica sua currit ad mysticum pascha Hebreorum quod dominus noster Iesus Christus cum discipulis suis celebravit et nos dicimus cenam domini.

42. Septuagesima ergo, ut predictum est, computatur secundum titulationem sacramentorii et antiphonarii novem ebdomadibus 15 ante pascha, in septimam sabbati. Populus Dei in Babilone detentus est captivus septuaginta annis. Quibus expletis reversus est Ierusalem¹. Ideo auctor officii nostri septuagesimam posuit in officiis nostris ut hoc tempore a deliciis abstinendo ostenderemus in nostra conversatione qualiter per omne tempus saeculi vivere debeant, 20 qui post baptismum peccatis se alienant a celesti Ierusalem. Quapropter *Alleluia* illo tempore non cantatur apud nos, sed tractus, id est luctus, nec *Gloria in excelsis Deo*, quae sunt cantica celestia, et in quibusdam locis dalmaticarum usus intermittitur. Greci proximam ebdomadam, id est sexagesimam, sanctificant suo ieiunio, clerici 25 nostri, auctore Thelesphoro² papa, sequentem, id est quinquagesimam, qui constituit septem ebdomadarum ieiunium ante pascha. Quadragesimam vero Christus suo nobis² dedicavit³ ieiunio.

³ genuflectitur. <Si autem ipsa ebdomada in mense quarto evenerit, ieiunium faciant quarta et sexta feria et sabbato usque ad horam nonam, et lectiones 30 legantur quae in mense quarto scriptae sunt cum responsoriis quatuor et benedictione et tractu. Cum lectiones leguntur non pronuntiat *Lectio libri*, sed inchoat plane et legat lectiones sicut in diebus dominicis leguntur. Si vero tempore suo leguntur, tunc pronuntiat *Lectio libri*. Similiter et in reliquis tribus temporibus.> C. — Cf. ORDO XXXVII A, 12-13. 35

38. ¹ qua C.

42. ¹ Hierusalem C. — ² nobis] *om.* K. — ³ dedicaverit K.

38-41. Cf. ALCUIN, *Epist. CXXX ad domnum regem* (PL, 100, 261 A-B).

38. In septuagesima paschae ... ante pascha: Ordo XIII B, 1 (ANDRIEU II, 499). 40

42. Septuagesima ergo ... ieiuniis ante pascha, Ps.-ALCUIN VIII (PL, 101, 1182 A-C). — ² *Liber Pontificalis* (DUCHESNE, I, 129).

43. Ordo¹ in annuntiatione sanctae Mariae. Leguntur tres lectiones de Esaia² propheta. Prima lectio sic continet in capite: *Erit in novissimis diebus preparatus mons domus domini, usque: Exaltabitur autem dominus solus in die illa.* Secunda lectio sic continet in capite: *Et adiceit dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum a domino Deo tuo, usque: A diebus separationis Effraim a Iuda cum rege Assiriorum.* Tertia lectio sic continet in capite: *Egredietur virga de radice Iesse, usque: Ipsum gentes deprecabuntur et erit sepulchrum eius gloriosum.*

- 10 44. Ordo¹. Feria quarta² in capite ieiunii veniunt ad collectam. Hac die, *Flectamus genua* pronuntiante diacono super populum cum inclinatione capitis, inprimis premonere debet sacerdos omnes christianos ex sacris scripturarum testimoniis, quatinus in capite ieiunii ad veram confessionem veramque penitentiam festinantius accedant.
- 15 Denique admonendi³ sunt ut in cena domini redeant ad reconciliationem. Si vero interest causa aut itineris aut cuiuslibet occupationis aut ita forte hebes est, ut ei hoc sacerdos persuadere nequeat, iniungat ei tam quadragesimalem quamque annualem penitentiam et reconciliet eum statim. Sicut autem sacrificium offerre non debent
- 20 nisi episcopi vel presbyteri quibus claves regni caelestis traditae sunt, sic nec iudicia ista alius usurpare debet. Si autem necessitas evenerit et presbyter non fuerit presens, diaconus suscipiat penitentiam ac det sanctam communionem. Denique cum sacerdos susceperit penitentem, si laicus est dimisso baculo, quisquis vero ille est sive
- 25 laicus sive clericus seu monachus suppliciter inclinet se ante sacerdotem. Tunc sacerdos dicat hanc orationem:

45. *Domine Deus omnipotens, propitius esto michi peccatori, ut condigne possim tibi gratias agere, qui me indignum propter tuam misericordiam ministrum fecisti sacerdotalis officii et me exiguum humilemque mediatorem constituisti ad adorandum et intercedendum dominum Deum nostrum Iesum Christum pro peccantibus et¹ ad paenitentiam*

43. ¹ Ordo in annuntiatione] Annunciatio Hittorp qui totum n. 43 immediate postponit numero 30, nn. 38-42 positus post n. 43. — ² Esaya C.

44. ¹ Ordo <in quarta feria Quadragesimae quae est in capite ieiunii> Hittorp. — ² quarta <id est> Hittorp. — ³ ammonendi C.

45. ¹ et ad penitentiam revertentibus] adser. in margine C.

43. Ordo XIII B, 24 (ANDRIEU II, 504).

44-73. Texte, publié per H. J. SCHMITZ, *Die Bussbücher u. die Bussdisciplin der Kirche*, Mainz, 1883, pp. 87-93 d'après D; voir aussi RÉGINON DE PRÜM, *Libri duo de synodalibus causis* I, 288-300; Ps.-ALCUIN, XIII (suppressions) (PL, 101, c. 1192-1200) — Cf. J. A. JUNGSMANN, *Die lateinischen Bussriten in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Innsbruck, 1932.

44-45. Ps.-ALCUIN, XIII (PL, 101, 1192-1196 D).

revertentibus. Ideoque, dominator domine, qui omnes homines vis salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, qui non vis mortem peccatorum sed ut convertantur et vivant, suscipe orationem meam quam fundo ante conspectum clementiae tuae pro famulis et famulabus tuis qui ad penitentiam et misericordiam tuam confugerunt. Per. 5

46. Deinde iubeat eum sacerdos sedere contra se et colloqui cum eo de suprascriptis vitis sive exhortationibus, ne forte pro verecundia aut ignavia sive oblivione aliquid putridum in corde remaneat per quod iterum diabolus eum ad vomitum peccati reducat.

47. Consideret etiam sexum, aetatem, conditionem, statum, personam et secundum hoc, ut sibi visum fuerit, singula quaeque diiudicet et aliquos a cibis abstinendo, alios helemosinas dando, nonnullos sepius flectendo genua, sive in cruce stando aut aliquid aliud huiusmodi quod ad animae salutem pertinet. 10

48. Non omnibus vero una eademque discretio sit, sed unicuique eorum ¹, hoc est inter divitem et pauperem, liberum et servum, inter infantem et puerum, iuvenem et adolescentem, aetate senem, hebetem et stultum, scientem et ignarum, laicum et clericum, monachum et episcopum, presbyterum et diaconem, subdiaconem et lectorem, in gradu, in coniugio vel sine coniugio, virginem et feminam, 20 inter canonicam et sanctimoniam, inter debiles et infirmos, inter sanos et aegros.

49. De qualitate etiam peccatorum et hominum, inter continentem et incontinentem, utrum voluntate vel casu vel in abscondito, quali compunctione emendet, necessitate vel voluntate, loca et tempora 25 discernat. Attendat etiam sacerdos ut salvi sint omnes et non pusillanimes, quia potentes potenter tormenta patientur. Post ista omnia scrutata et penitentem corroboratum, interroget eum sacerdos ita dicens:

50. *Credis in Deum patrem et filium et spiritum sanctum?* Respondeat penitens: *Credo.* 30

Item. *Credis quia istae tres personae, pater et filius et spiritus sanctus unus Deus sit?* Resp.: *Credo.*

Item. *Credis quia in hac ipsa carne in qua modo es, resurgere habes et recipere sive bonum sive malum prout gesseris?* Resp.: *Credo.*

Item. *Vis dimittere illis qui in te peccaverunt omnia ut et Deus tibi dimittat peccata tua, ipso dicente: Si non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec pater vester celestis dimittet vobis peccata vestra?* Si vult dimittere, suscipias eius confessionem et indices ei penitentiam. Si non vult, non suscipias eius confessionem. Volens vero dimittere om-

48. ¹ eorum] horum K.

nia his qui in se peccaverunt, confiteatur omnia peccata sua quae recordari potest in haec verba:

- 50a. Confessio penitentis. *Confiteor tibi, domine celi et terrae, tibi-
bique bone et benignissime Iesu, cum sancto spiritu coram sanctis
5 angelis tuis et coram sanctis tuis, coram hoc altare et sacerdote tuo,
quia in peccatis conceptus et in peccatis natus et in peccatis nutritus
et in peccatis post baptismum usque ad hanc horam sum conversatus.
Confiteor etiam quia peccavi nimis in superbia, inani gloria, in ex-
tollentia tam oculorum quam vestium et omnium actuum meorum, in
10 invidia, in odio, in avaritia tam honoris quam pecuniae, in ira, in tri-
stitia, in acidia, in ventris ingluvie, in luxuria sodomitica, in sacri-
legiis, in periuriis, in adulteriis, in furtis, in rapinis, in omni genere
fornicationis, in inmunditiis turpissimis, in ebrietatibus, in comessa-
tionibus, in fabulis otiosis, in luxuriis, in osculis et amplexibus inmundis,
15 in femoribus et genitalibus meis, in homicidiis animo optatis, in
fide, spe et caritate, in accipiendo corpore et sanguine domini semper indigne,
in exhortationibus et adulationibus malignis, in ignorantia, in negligentia,
in surreptionibus, in dandis et accipiendis muneribus,
in usuris faciendis, in praelationibus, in dispensandis male rebus eccle-
20 siasticis, in subtrahendis helemosinis, in pauperibus exasperandis,
in hospitalitatibus et receptionibus pauperum, in despectione propin-
quorum, in oppressione pauperum, in afflictione familiae michi commis-
sae, non visitando infirmos secundum evangelicum preceptum et in carcere
positos, non sepeliendo mortuos, non vestiendo pauperes, non recreando
25 esurientes, non potando sitientes, sollempnitatibus sanctorum et dominicis
ac festis diebus debitum honorem et celebrationem non impendendo, nec
sobrie ac caste in his vivendo, consentiendo seniori in malo, non adiuvando
apud illum et solatiando ² indigentibus, nocendo potius quam adiuvando
petentibus, senioribus et magistris ac principibus detrahendo et blasphemando,
30 amicis et benefactoribus meis fidem et debita obsequia non re-
pendendo, animalium et pecudum concubitus conscientia imunda intu-
endo, in ecclesiam Dei superbe intrando, stando, sedendo, iacendo et
egrediendo ac otiosis fabulis et sceleratis actibus turpibusque colloquiis
in ea cum aliis insistendo, vasa sancta et ministerium sanctum polluto
35 corde et manibus inmundis tangendo, orationem et psalmodiam atque
officium divinum neglegenter in aecclesia Dei faciendo, in cogitationi-
bus pessimis, in meditationibus perversis, in suspicionibus falsis, in*

50a. ¹ quatinus] quaecumque C. — ² solacia dando C.

50a. La *confessio paenitentis* ne figure pas dans l'*Ordo* du Ps.-ALCUIN. Elle a été publiée par J. MORIN, *De paenit.* II, Paris, 1651, pp. 55-56, d'après PARIS, Bibl. de l'Arsenal, cod. 227, ff. 7v-37r (IXe siècle).

iudiciis temerariis, in consensu malo et consilio iniquo, in concupiscentia et delectatione immunda, in verbis otiosis, superfluis, luxuriosis atque contumeliosis, in mendaciis, in falsitatibus, in iuramentis multimodis et diversis, in detractionibus assiduis, in rixis ac discordiis seminandis, in irrisionibus, in otiositate, in contentione, in dolositate, 5 in malignitate, in susurratione, in inani laetitia, in omni malo linguae, in murmurationibus et blasphemiiis, in scurilitatibus, in cachinnis, in somnolentiis, in maledictis, in convitiis, in turpiloquiis, in insultationibus, in dissimulatione, in vigiliis Deo contrariis, in concupiscentiis carnalibus, in cogitationibus luxuriosis, in delectationibus 10 immundis, in consensu diaboli et transgressionem preceptorum Dei, in negligentia prepositi mei, in dilectione Dei et proximi, in visu, auditu, gustu, odoratu et tactu luxurioso et immundo et omnimodis cogitatione, locutione, voluntate et actione perditus sum. Quoniam in his et in aliis omnibus vitiis quibuscumque humana fragilitas contra Deum et creato- 15 rem suum aut cogitando aut loquendo aut operando aut delectando aut concupiscendo peccare potest, me peccasse et reum in conspectu Dei super omnes homines esse cognosco et confiteor. Ideo supplico vos, omnes sancti angeli dei et omnes sancti, et te, venerande sacerdos, in quorum conspectu haec omnia confessus sum, ut testes michi sis in die iudicii 20 contra diabolum hostem et inimicum humani generis, haec omnia me confessum fuisse. Obnixte etiam te, sacerdos Dei, exposco, ut intercedas pro me et pro peccatis meis ad dominum Deum nostrum, quatinus ¹ de his et de aliis omnibus sceleribus meis veniam et indulgentiam per merita et intercessionem omnium sanctorum assequi merear. 25

51. Tunc dicit sacerdos: *Misereatur tui omnipotens Deus et dimittat tibi omnia peccata tua. Liberet te ab omni malo, conservet te in omni bono. Et perducatur nos pariter ad vitam aeternam. Ab omni malo nos ¹ custodiat dominus.*

52. Precavendum est tamen sacerdoti de suprascriptis vitiis, 30 ut ei exhortationis gratia ad memoriam reducat, ne quid adversante diabolo occultum remaneat. Quo facto, flexis genibus in terra et super ipsa innixus stans, suppliciter tensis manibus, blando ac flebili vultu respiciens sacerdotem, dicat his verbis:

53. *Multa quidem et innumerabilia sunt alia peccata mea quae 35 recordari nequeo, in factis, in dictis et cogitationibus pro quibus omnibus misera mens mea compungitur et acri interdum penitentia cruciatur. Ideoque consilium immo iudicium tuum qui sequester ac medius inter Deum et peccatorem ordinatus es hominem, supplex deprecor et, ut pro eisdem peccatis meis intercessor existas, humiliter imploro.* 40

51. ¹ nos custodiat] custodiat nos omnipotens *Hittorp.*

52-54. Ps.-ALCUIN, XIII (PL, 101, 1198 B-D).

54. Quo perdicto, totum se in terram prosternat et gemitus atque suspiria vel lacrimas, prout Deus dederit, ab intimo corde producat. Sacerdos vero patiat eum aliquantisper iacere prostratum iuxta quod viderit eum divina inspiratione compunctum. Deinde iubeat
 5 eum sacerdos surgere et, cum steterit super pedes suos, cum tremore et humilitate preloletur iudicium sacerdotis. Et indicat ei sacerdos abstinenciam sive observanciam, perpendens subtiliter personae qualitatem, modum culpae, intencionem animi et corporis valetudinem vel imbecillitatem. Percepta autem sententia sacerdotis, proster
 10 nat se penitens pedibus illius, petens pro se orationem fieri, ut suggerat ei divina visitatio virtutem constanter observandi, quae illi iniuncta sunt, et ita reverenter sacerdotis iudicio obtemperare ac si ab ipsius divinae maiestatis ore oportuna salutis suae medicamenta susceperit.

55. Sed et hoc sciendum est, ut, cum venerint servi vel ancillae ad
 15 penitentiam, non eos cogatis ieiunare tantum quantum divites, quia non sunt in sua potestate. Ideoque medietatem penitentiae eis imponite.

56. Tunc imponat sacerdos septem psalmos penitenciales: *Domine ne in furore I. Beati quorum. Domine ne in furore II. Miserere mei deus. Domine exaudi I. De profundis. Domine exaudi orationem.*
 20 Postea dicat dominicam orationem et preces istas: *Domine, convertere et eripe animam meam. Salvum me fac propter misericordiam tuam. Respice et exaudi me, domine Deus meus. Illumina oculos meos, et reliqua. Ab occultis meis munda me, domine, et ab alienis parce servo tuo. Delicta iuventutis meae et ignorantias meas ne memineris, domi-*
 25 *ne*¹. *Delictum meum cognitum tibi feci et iniustitias meas non abscondi*². *Domine, ante te omne desiderium meum et gemitus meus non est absconditus. Exaudi orationem meam et deprecationem meam, domine, auribus percipe lacrimas meas. Complacet tibi, domine, ut eruas me, Domine, ad adiuvandum me respice. Domine miserere mei, sana animam*
 30 *meam quia peccavi tibi. Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Domine, averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. Ne memineris, domine, iniquitatum mearum*³ *antiquarum, cito anticipent nos misericordiae tuae quia pauperes facti sumus nimis. Adiuva nos Deus salutaris noster,*
 35 *propter gloriam nominis tui, domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. Ne tradas bestiis animam confidentem tibi, animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem. Domine, tu scis insipientiam meam et delicta mea a te non sunt abscondita. In*

56. ¹ domine. <Propter nomen tuum, domine, propitiaberis peccata mea.
 40 Multum est enim> C. — ² abscondi] aperui C. — ³ mearum] nostrarum C. —

*multitudine misericordiae tuae exaudi me in veritate salutis tuae. Exaudi me*⁴, *domine, quoniam benigna est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum*⁵ *respice in me. Ne avertas faciam tuam a puero tuo, quoniam tribulor velociter exaudi me. Intende animae meae et libera eam, propter inimicos meos eripe me. Domine, vide*⁵ *humilitatem meam et laborem meum et dimitte omnia peccata mea. Ne perdas, domine, cum impiis animam meam et cum viris sanguinum vitam meam. Redime me, domine, et miserere mei, pes enim meus stetit in via recta. Clamavi ad te domine, dixi: Tu es spes mea, portio mea in terra viventium. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus*⁶ *sum nimis.*¹⁰ *Libera me a persequentibus me, quia confortati*⁷ *sunt super me. Educ de tribulatione animam meam, et*⁸ *in misericordia disperdes. Domine exaudi orationem meam. Post haec dicat sacerdos hanc orationem:*

57. *Exaudi, domine, preces nostras et confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiae reatus accusat, indulgentia tuae miserationis absolvat. Per.*¹⁵

58. *Alia. Da quaesumus, domine, huic famulo tuo continuam purificationis suae observantiam paenitendo gerere, et ut hoc efficaciter implere valeat, gratia eum tuae visitationis et preveniat et subsequatur. Per.*

59. *Item alia. Preveniat hunc famulum tuum, quaesumus, domine, misericordia tua et omnes iniquitates eius celeri indulgentia deleantur. Per.*²⁰

60. *Alia. Adesto, domine, supplicationibus nostris, ne sit ab hoc famulo tuo N. clementiae tuae longinqua misratio, sana vulnera eiusque remitte peccata, ut, nullis iniquitatibus a te separatus, tibi, domine, semper valeat adherere. Per.*²⁵

61. *Item alia. Domine, Deus noster, qui peccatis nostris offenderis, satisfactione placaris, respice, quaesumus, ad hunc famulum tuum N. qui se tibi peccasse graviter confitetur. Tuum est enim ablutionem criminum dare et veniam prestare peccantibus, qui dixisti penitentiam te malle quam mortem. Concede ergo, domine, hoc, ut famulus tuus penitentiae tibi excubias celebret et correctis actibus suis conferri sibi a te sempiterna gaudia gratuletur. Per.*³⁰

62. *Alia. Exaudi, quaesumus, omnipotens Deus, preces nostras quas in conspectu pietatis tuae effundere presumimus, suppliciter deprecantes ut famulum tuum in tua misericordia confitentem benedicas et*³⁵ *omnia eius peccata dimittas, < tuaque*¹ *eum protectione conserves, ut*

⁴ me] om. C. — ⁵ tuarum respice in me] om. C. — ⁶ humiliatus sum nimis] om. K. — ⁷ confortati sunt super me] om. K. — ⁸ et in misericordia disperdes] om. K.

62. ¹ tuaque ... fieri] om. K.

57. *Sacram. Gélisien* I, 15 (WILSON 14; MOHLBERG 17). — Ps. ALCUIN, XIII⁴⁰ (PL, 101, 1199 B).

58-60. Cf. J. MORIN, *op. cit.*, Paris, 1651, p. 58 (d'après ARSENAL, cod. 227).

61. *Sacram. Gélisien*, l. c.

possit te dignus fieri> et ad aeternam beatitudinem valeat pervenire. Per.

63. Item alia. *Adesto, domine, supplicationibus nostris, et huius famuli tui confessionem benignus assume, ut qui auxilium tuae miserationis implorat et sanctificationis gratiam percipiat et quae pie*
5 *precatur obtineat. Per.*

64. Alia. *Precor, domine, clementiae tuae et misericordiae maiestatem, ut famulo tuo peccata confitenti debita relaxare et veniam prestare digneris, et ei preteritorum criminum culpas indulgeas, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, quique publicani preces confessione placatus*
10 *exaudisti, tu etiam huic famulo tuo N. placare, tu huius precibus benignus aspira, ut in confessione placabili permaneat, fletus eius et petitio perpetuam clementiam tuam celeriter exoret sanctisque altaribus et sacra-*
riis restitutus spei rursum aeternae ac celesti gloriae mancipetur. Per.

65. Quibus dictis, iubeat sacerdos penitentem surgere de terra.
15 *Sed et ipse surgat de sedili suo, et si loco vel tempori congruit, ecclesiam ingressi et super genua vel cubitos uterque innixus decantent psalmos: Domine ne in furore II. Benedic anima mea dominum¹, usque: Renovabitur. Miserere mei deus, usque: Dele iniquitatem meam. Deus in nomine tuo. Quid gloriaris, usque: Videbunt. Deinde Kyrie*
20 *eleison et Pater noster. Preces. Salvum fac servum tuum domine. Illustra faciem tuam super servum tuum. Mitte ei, domine, auxilium de sancto, et² de Syon.*

66. Sequitur oratio. *Deus cuius indulgentia cuncti indigent, memento famuli tui N. qui lubrica terreni corporis est fragilitate nudatus,*
25 *quaesumus, da veniam confitenti, parce supplici ut, qui suis meritis accusatur, tua miseratione salvetur. Per.*

67. Missa post confessionem. Antiphona¹: *De necessitatibus meis eripe me.*

Omnipotens, sempiternus deus, confitenti tibi huic famulo tuo pro
30 *tua pietate peccata relaxa, ut non plus ei noceat conscientiae reatus ad penam quam indulgentia prosit ad veniam. Per.*

< Epistola². ^a *Lavamini, mundi estote. Graduale. Salvum fac servum tuum. Tractus. Domine, non secundum peccata. Evangelium. ^b Duo homines ascenderunt in templum ut orarent. Offertorium. Miserere*
35 *michi, domine, secundum magnam.*

68. Secreta. *Praesta, quaesumus, omnipotens et misericors Deus,*

65. ¹ dominum] om. C. — ² et de Syon] om. K. et Hittorp.

67. ¹ Antiphona] om. C. — ² Epistola ... peccata sua. Per. (n. 70)] om. K.

64-68. Ps.-ALCUIN XIII (PL, 101, 1199 B-D; formules parfois différentes).

40 67. Sacram. Gélisien I, 39 (WILSON 65; MOHLBERG 57). — ^a Is. I, 16, —

^b LUC. XVIII, 10.

ut haec salutaris oblatio famulum tuum N. et a propriis reatibus indesinenter expediat et ab omnibus tueatur adversis. Per.

69. *Communio. Deus propitius esto michi peccatori.*

70. *Ad¹ complendum. Omnipotens et misericors Deus, qui omnem animam penitentem et confitentem magis vis emendare quam perdere, respice propitius super famulum tuum et per haec sacramenta quae sumpsimus, averte ab eo iram indignationis tuae et dimitte ei omnia peccata sua. Per>.* 5

71. *Hic mittendus est cinis super caput penitentis et dicendum: Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris. Statimque imponendum cilicium et dicendum: Convertere cor tuum et humilia animam tuam in cinere et cilicio. Cor enim contritum¹ et humiliatum Deus non despicit.* 10

72. *Sequitur oratio. Assit, quaesumus, domine, huic famulo tuo inspiratio gratiae salutaris quae cor eius fletum ubertate resolvat sicque macerando conficiat, ut iracundiae tuae motus idonea satisfactione compescat. Per.* 15

73. *Post hanc eiciendus est ab ecclesia et tali modo increpandus: Ecce eiceris hodie a sinu matris tuae sanctae ecclesiae propter peccatum tuum sicut Adam primus homo eiectus est a paradiso propter transgressionem suam. Sequitur¹ responsum²: In sudore vultus tui <vesceris³ pane tuo, dixit dominus ad Adam, cum operatus fueris terram, non dabit fructus suos, sed spinas et tribulos germinabit tibi. Versus. Pro eo quod obedisti voci uxoris tuae plus quam meae, maledicta terra in opere tuo. Non dabit.>* 20 25

74. *Eodem die fit collecta ad Sanctam Anastasiam. Et in primis agitur benedictio cineris:*

Omnipotens sempiternae Deus, parce metuentibus, propitiare supplicantibus et mittere dignare sanctum angelum tuum de caelis qui benedicat et sanctificet hos cineres, ut sint remedium salubre omnibus nomen sanctum tuum humiliter implorantibus ac semetipsos pro conscientia delictorum suorum accusantibus atque ante conspectum divinae clementiae tuae facinora sua deplorantibus vel serenissimam maiestatem tuam suppliciter obnixaeque flagitantibus, et praesta pro invocatione sanctissimi nominis tui, ut quicumque eos super se asperserint pro redemptione 30 35

70. ¹ Ad complendum] Post communionem: *Hittorp.*

71. ¹ contritum et] *om. C.*

72. ¹ Adsit: *Hittorp.*

73. ¹ Sequitur] *om. C.* — ² Responsio *Hittorp.* — ³ vesceris... Non dabit] *om. K.*

69-72. *Ps.-ALCUIN XIII (PL, 101, 1199 B-D; formules parfois différentes).* 40

73. Avec ce numéro se termine l'*Ordo* de la pénitence.

74-75. *Pontif. rom. XIIe s., XXVIII, 1-3 (ANDRIEU 209).*

peccatorum suorum corporis sanitatem et animae tutelam percipiant. Per.

75. *Alia. Deus, qui non mortem sed paenitentiam desideras peccatorum, fragilitatem conditionis humanae benignissime respice et hos cineres, quos causa proferendae humilitatis atque promerendae veniae*
 5 *capitibus nostris imponi decernimus, bene ☩ dicere¹ pro tua pietate dignare, ut qui nos cinerem esse et ob pravitatis nostrae meritum in pulverem reversuros cognoscimus, peccatorum omnium veniam et premia penitentibus repromissa misericorditer consequi mereamur. Per.*

76. *Alia. Deus, qui humiliatione flecteris et satisfactione placaris,*
 10 *aurem tuae pietatis inclina precibus nostris, et capitibus servorum tuorum horum cinerum aspersione attactis, effunde propitius gratiam tuae benedictionis, ut eos et spiritu compunctionis repleas et quae iuste postulaverint efficaciter tribuas et, concessa perpetua stabilitate, intactos manere decernas. Per.*

77. *Alia. Omnipotens sempiterne Deus, qui Ninivitis in cinere et cilicio penitentibus indulgentiae tuae remedia prestitisti, concede propitius, ut sic eos imitemur habitu, quatinus veniae prosequamur¹ obtentu. Per.*

78. *Sequitur antiphona. Exaudi nos, domine, quoniam benigna est < misericordia¹ tua, secundum multitudinem miserationum tuarum*
 20 *respice nos, domine>. Psalmus². Salvum me fac Deus. Interim ponendi sunt cineres super capita sicut antiphona testatur: Immutemur habitu in cinere et cilicio, <ieiunemus³ et ploremus ante dominum, quia multum misericors est dimittere peccata nostra Deus noster>.*

79. *Sequitur oratio. Concede nobis, domine, praesidia militiae*
 25 *christianae sanctis inchoare ieiuniis, ut contra spirituales nequitias pugnaturi, continentiae muniamur auxiliis. Per.*

80. *Ad processionem per viam antiphona: Iuxta vestibulum et altare plorabunt sacerdotes < et¹ levitae ministri domini et dicent: Parce, domine, parce populo tuo et ne dissipes ora clamantium ad te domine>.*
 30 *Alia². Parce, domine, parce populo tuo < quem³ redemisti, Christe,*

75. ¹ ☩] om. C.

77. ¹ prosequamur obtentu] operimentum prosequamur *Hittorp*.

78. ¹ misericordia ... domine] om. K. — ² Psalmus.] om. C. — ³ ieiunemus ... deus noster.] om. K.

35 80. *In codice a Hittorp edito, n. 80 sub titulo Antiphonae ad processionem per viam cantandae, cum lectionibus variantibus. — ¹ et levitae ... domine] om. K. — ² Alia] om. C. — ³ quem ... irascaris nobis] om. K. —*

76. *Pontif. G. Durand, l. III, I, 8 (ANDRIEU 554).*

77. *Pontif. rom. XIIe s., XXVIII, 4 (ANDRIEU 209).*

40 78-80. *Ibid., XXVIII, 5-7 (ANDRIEU 210).*

79. *Sacram. Léonien X, II (FELTOE, 25; MOHLBERG 26); Sacram. Gélisien, I, I, 79 et 83 (WILSON 121 et 125; MOHLBERG 99 et 102).*

sanguine tuo, ut non in eternum irascaris nobis⟩. Item ⁴ alium responsum: *Emendemus in melius. Versus Peccavimus cum* ⟨*patribus* ⁵ *nostris*⟩. His ⁶ finitis sequuntur letaniae. Dehinc statio ad Sanctam Sabinam ⁵.

81. Ordo ¹ in quarta ebdomada quadragesimae et in quarta feria. Varietas est per adiectionem unius lectionis et unius responsorii. ⁵ Prima lectio enim Ezechielis prophetae ita inchoat: *⁴ Haec dicit dominus Deus. Sanctificabo nomen meum magnum.* Resp.: *Venite filii.* Secunda lectio Esaiiae prophetae: *⁵ Haec dicit dominus Deus: Lavamini, mundi estote.* Resp.: *Beata gens. Verbo* ² *domini* ³.

82. Memorata ¹ quarta feria apud cultores ecclesiae in apertione ¹⁰ aurium dicitur. Eadem die agitur scrutinium tertium quod maximum est inter septem scrutinia. Eadem die tanguntur aures et nares cathecuminum digitis presbiterorum. Eadem die instruuntur de auctoribus ² et initiis IIII^{or} evangeliorum. Eadem die percipiunt orationem dominicam et symbolum ad reddendum in sabbato sanc- ¹⁵ to paschae.

83. Item benedictio cineris ad eos qui scrutinia sunt habituri et baptizari desiderant:

Exorcizo ¹ *te, cinis, in nomine Dei patris omnipotentis et Iesu Christi filii eius et spiritus sancti qui te per ignem in favillam converti* ²⁰ *precepit, ut sicut iussione Dei per sanctum famulum eius Moysen cinis vitulae in populo aspersus omnem congregationem Israel sanctificavit, ita tu, exorcizatus in nomine sanctae trinitatis, aspersus in eis qui scrutinia sunt habituri, eos sanctifices, ut diabolus non lateat, sed manifestetur atque expellatur, ut puri et sinceri inveniantur. Per.* ²⁵

84. Alia ¹. *Te item petimus et rogamus, pater omnipotens, ut sicut Ninivitarum populus ad predicationem Ionaе prophetae misericor-*

⁴ Item alium] *om. C.* — ⁵ patribus nostris] *om. C.* — ⁶ His finitis ... Sanctam Sabinam] *add. in margine, eadem manu, in cod. C.* — ¹ Sabinam.] *Sequuntur hic in codice a Hittorp edito, nn. 31-37 ut supra. Post nn. 31-37 immediate subiungit* ³⁰ *Hittorp. nn. 85 et 86 ut infra (cf. notam ad n. 85).*

81. ¹ Ordo in quarta ebdomada ... verbo domini] *om. hic Hittorp sed ponit post n. 86.* — ² Verbo domini] *om. K.* — ³ domini ⟨caeli firmati sunt. Ut autem ad ecclesiam venerint (n. 87)⟩ *Hittorp.*

82. ¹ Memorata quarta feria ... baptizari desiderant] *om. hic Hittorp sed* ³⁵ *habet infra post n. 87.* — ² auctoribus: *Hittorp.*

83. ¹ Exorcizo te ... inveniantur. Per.] *om. hic Hittorp, sed habet infra post n. 87, cum n. 82.*

84. ¹ Alia. Te item petimus ... vitiorum. Per.] *om. hic Hittorp, sed habet infra post n. 87, cum nn. 82-83.* ⁴⁰

81-82. AMALAIRE, *De eccl. off.* I, 8 (PL, 105, 1005 A-C; HANSSSENS II, 51-52). — ^a Ez. XXXV, 23. — ^b Is. I, 16.

83. *Pontif. cur. rom. XIIIe s., L. 5 (in apparatu) (ANDRIEU 494).*

diam tuam, domine, exorantes suorum veniam meruerunt consequi peccatorum, ita et hi, qui ad tuam gratiam percipiendam venire desiderant, amputatis carnalibus maculis per sacri baptismatis regenerationem, suorum finem constituent vitiorum. Per.

5 85. Incipit ordo vel denuntiatio scrutinii ad electos quod tertia ebdomada in quadragesima, secunda feria, initiatur ¹.

86. Scrutinii diem, dilectissimi fratres, quo electi nostri divinitus instruuntur imminere cognoscite, ibidemque sollicita devotione succedente
10 sequenti quarta feria circa horam tertiam convenire dignemini, ut celeste misterium quo diabolus cum sua pompa destruitur et ianua regni celestis aperitur, inculpabili, domino iuvante, ministerio perage re valeamus ¹.

87. Ut autem ad ecclesiam venerint sicut diximus, quarta feria, hora tertia, scribantur nomina infantum vel eorum qui ipsos suscepturi sunt et vocentur ab acolito in aecclesiam per nomina vel ordi-
15 nem sicut scripti sunt, ita dicendo: *Ille puer*, et sic per singulos statuuntur masculi seorsum ad dexteram partem. *Illa virgo*, et sic per singulas statuuntur feminae seorsum ad sinistram partem ¹.

87a. Et ¹ imprimis presbiter ² invocato nomine infantis dicat ³:
a *Abrenuntias Satanae?* Resp.: *Abrenuntio. Et omnibus operibus eius?*
20 Resp.: *Abrenuntio. Et omnibus pompis eius?* Resp.: *Abrenuntio.* Deinde dicat: *Credis in Deum patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae?* Resp.: *Credo. Credis et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum natum et passum?* Resp.: *Credo. Credis et in*

85. ¹ initiatur.] In textu « Ordinis romani antiqui » a Hittorpio evulgato,
25 dispositio diversarum huius Ordinis XI scrutiniorum partium differt a dispositione quae in codicibus C et K habetur, adiunctis etiam lectionibus variantibus magni momenti quae suis quibusque locis infra indicantur. Series partium in Hittorpiana editione habetur ita: 85, 86, 81, 87, 82, 83, 84, 87a-91, 91a, 92-158.

86. ¹ valeamus] In textu a Hittorp evulgato sequitur In quarta hebdomada
30 quadragesimae et in quarta feria varietas est ... Verbo domini caeli firmati sunt (cf. supra n. 81).

87. ¹ partem] In textu a Hittorp evulgato sequitur Memorata quarta feria ... finem constituent vitiorum. Per. (nn. 82-84, ut supra) et textus ita prosequitur: Tunc spargat cineres super eos qui scrutinia sunt habituri. Hoc expleto, tan-
35 gat presbiter singulorum nares de sputo oris sui et dicat unicuique ad aurem dextram: Epheta, quod est adaperire; ad nares: In odorem suavitatis; ad sinistram: Tu autem effugare, diabole, appropinquabit enim iudicium dei.

87 a. ¹ Et] Tunc Hittorp. — ² presbiter] om. Hittorp. — ³ <presbiter> dicat: Hittorp.

40 85-158. Cf. Ordo XI, 1-82 (ANDRIEU II, 417-443).

87a. a Abrenuntias ... carnis resurrectionem. Credo: Sacram. Gelasien I, 42 et 72, 44 et 75 (WILSON 79 et 115, 86 et 116; MOHLBERG 68 et 94, 74 et 95).

spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam? Resp.: *Credo. Tunc exsufflat in faciem eius tribus vicibus dicens: Exi, imunde spiritus, et da locum spiritui sancto paracrito. Et tunc primitus faciat presbiter in sigulorum frontibus crucem cum pollice ita dicendo: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Et imponens manum super capita eorum dicat:* 5

88. *Omnipotens sempiterne Deus, pater domini nostri Iesu Christi, respicere dignare super hunc famulum tuum N. quem ad rudimenta fidei vocare dignatus es, omnem cecitatem cordis ab eo expelle, disrumpe omnes laqueos Satanae quibus fuerat colligatus, aperi ei, domine, pietatis tuae ianuam, ut signo sapientiae tuae imbutus, omnium cupiditatum fetoribus careat et ad suavem odorem preceptorum tuorum letus tibi in ecclesia tua deserviat et proficiat de die in diem, ut idoneus efficiatur accedere ad gratiam baptismi tui, percepta medicina. Per eundem* 1. 15

89. Item super feminas faciat similiter et postea benedicat salem hoc modo:

90. *Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei patris omnipotentis et in caritate domini nostri Iesu Christi et in virtute spiritus sancti. Exorcizo te per dominum vivum, per dominum verum, qui te ad tutelam humani generis procreavit et populo venienti ad credulitatem per servos suos consecrari precepit. Proinde rogamus te, domine, Deus noster, ut haec creatura salis in nomine sanctae trinitatis efficiatur salutare sacramentum ad effugandum inimicum, quam tu, domine, sanctificando sanctifices, benedicendo benedicas, ut fiat omnibus accipientibus perfecta medicina, permanens in visceribus eorum in nomine domini nostri Iesu Christi qui vivit et regnat.* 20 25

91. Et mittat in ora infantium de ipso sale per singulos ita dicendo: *Accipe salem sapientiae propitiatus in vitam aeternam* 1.

91 a. Inde vero exeant foras ecclesiam expectantes horam quando revocentur.

92. Tunc primum incipiat clerus antiphonam ad introitum: *Dum*

88. ¹ eundem.] om. C.

91. ¹ aeternam.] In textu a Hittorp evulgato additur: Sequitur oratio. Deus patrum nostrorum, deus universae conditor veritatis, te supplices exoramus ut hos famulos tuos respicere digneris propitius, ut hoc primum pabulum salis gustantes, non diutius esurire permittas, quo minus cibo expleantur caelesti, quatenus sint semper nomini tuo servientes; perduc eos ad novae regenerationis lavacrum, ut cum fidelibus tuis promissionum tuarum aeterna praemia consequi mereantur. Tunc dicat diaconus: Catecumini recedant. 40

88. *Sacram. Gelas. I, 30 (WILSON 46; MOHLBERG 42-43); Hadrianum (LIETZMANN 49-50); Hadrianum supplémenté (WILSON 53).*

90. *Sacram. Gelas. I, 31 (WILSON 47; MOHLBERG 43).*

sanctificatus fuero ¹ *in vobis, congregabo. Psalmus: Confitemini domino* ² *et invocate. Qua finita dicit presbiter* ³:

93. *Da quaesumus, domine, electis nostris ut sanctis edocti mysteriis et renoventur fonte baptismatis et inter ecclesiae tuae membra*
5 *numerentur. Per* ¹.

94. Et postea sedeat in sede sua. Et dicat diaconus: *Catechumini procedant. Et vocentur infantes ab acolito per nomina ut scripti sunt et statuuntur ut prius. Et postmodum ammoneantur a diacono ita: Orate electi. Flectite genua. Et postquam oraverint dicat: Levate, com-*
10 *plete orationem vestram in unum et dicite: Amen. Et respondeant omnes: Amen. Item dicat diaconus: Signate illos. Accedite ad benedictionem. Et signant illos infantes in frontibus eorum patrini vel matrinae de pollicibus suis dicendo: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Tunc veniat acolitus iterum faciens crucem in frontibus singulorum*
15 *dicendo: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Et imponat manum super eos, dans* ¹ *orationem super eos excelsa voce his verbis:*

95. *Deus Abraham, deus Ysaac, deus Iacob, deus qui Moysi famulo tuo in monte Synai apparuisti et filios Israel de terra Aegypti eduxisti deputans eis angelum pietatis tuae qui custodiret eos die ac nocte, te quaesumus, do-*
20 *mine, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, ut similiter custodiat et hunc famulum tuum N. et perducatur eum ad gratiam baptismi tui* ¹. *Per* ².

96. Et vertat se ad feminas et faciat crucem in frontibus earum ut superius et imponat manum super capita singularum dicendo:

97. *Deus celi, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus martirum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus*
25 *omnium bene viventium, Deus cui omnis lingua confitetur et omne genu flectitur celestium, terrestrium et infernorum, te invoco, domine, ut hanc famulam tuam N. perducere digneris ad gratiam baptismi sui. Per* ¹.

92. ¹ *fuero ... congregabo] om. C. —* ² *domino et invocate] om. C. —* ³ *pres-*
30 *biter <hanc orationem> Hittorp.*

93. ¹ *Per.] In textu a Hittorp vulgato add.: Alia. Da, quaesumus, domine, electis nostris digne et sapienter ad confessionem tuae laudis accedere, ut dignitati pristinæ, quam originali transgressione perdiderant, per tuam gratiam reformentur. Per.*

94. ¹ *dans ... eos] om. C.*

95. ¹ *sui <Ergo, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam et da honorem deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui sancto et recede ab his famulis Dei, quia istos sibi deus et dominus noster Iesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque baptismatis vocare dignatus est. Et hoc signum sanctae crucis quod nos frontibus eorum damus, tu, maledicte diabole, numquam audeas violare.> Hittorp. —* ² *Per.] om. Hittorp.*
40

97. ¹ *Per.] om. C; Per <Ergo maledicte diabole> Hittorp.*

93. *Sacram. Gelasien I, 26 (WILSON 34; MOHLBERG 32). Les cinq premiers mots seulement.*

95. *Ibid., I, 33 (WILSON 47; MOHLBERG 44-45).*

45 97. *Ibid., l. c.*

98. Et annuntiat diaconus dicens: *Orate electi. Flectite genua, et reliqua. Et signant patrini ut prius. Et sequitur alius acolitus et super masculos faciat crucem sicut prius fecit et imponens manum super eos dicit:*

99. *Audi, maledicte Sathanas, adiuratus per nomen aeterni Dei et salvatoris nostri filii eius, cum tua victus invidia tremens gemensque discede. Nichil tibi sit commune cum serco Dei N. iam celestia cogitanti, renuntiaturus tibi ac seculo tuo et beata immortalitate victuro. Da igitur honorem advenienti spiritui sancto qui ex summa celi arce descendens, pro urbatis fraudibus tuis, divino fonte purgatum pectus, id est sanctificatum Deo templum et habitaculum, perficiat, et ab omnibus penitus noxiis preteritorum criminum liberatus servus Dei N. gratias perenni Deo referat semper et benedicat eius sanctum nomen in secula seculorum. Amen.*

100. Item super feminas similiter faciens crucem, imponit manum super eas dicens:

101. *Deus Abraham, Deus Ysaac, Deus Iacob, Deus qui tribus Israel monuisti et Susannam de falso crimine liberasti, te supplex deprecor, domine, ut liberes hanc famulam tuam N. et perducere eam digneris ad gratiam baptismi tui¹.*

102. Item dicit diaconus: *Orate electi, et reliqua ut prius. Et signant patrini vel matrinae ut superius. Inde tertius acolitus faciat crucem in frontibus puerorum sicut anterior fecit et imponit manum super capita eorum dicendo:*

103. *Exorcizo te, immunde spiritus, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei N. Ipse enim tibi imperat, maledicte dampnate, qui pedibus super mare ambulavit et Petro mergenti dexteram porrexit¹.*

104. Item super feminas faciens crucem ut prius, imponit manum super capita earum dicendo:

105. *Exorcizo te, immunde spiritus, per patrem et filium et spiritum sanctum, ut ex eas et recedas ab hac famula dei N. Ipse enim tibi imperat, maledicte dampnate, qui ceco nato oculos aperuit et quadriduanum Lazarum de monumento suscitavit¹.*

106. Et admonet diaconus: *Orate electi, et reliqua sicut antea. Et signant patrini sicut prius. Et tunc presbiter accedit faciens cru-*

101. ¹ sui <Ergo maledicte> Hittorp.

103. ¹ porrexit <Ergo maledicte> Hittorp.

105. ¹ suscitavit <Ergo maledicte> Hittorp.

99. *Sacram. Gélasien I, 33 (WILSON 48-49; MOHLBERG 44-45).*

101. *Ibid., l. c.*

103. *Ibid., l. c.*

105. *Ibid., l. c.*

cem in singulorum frontibus sicut prius, et imponit manum super capita ipsorum dicens hanc orationem.

107. *Aeternam ac iustissimam pietatem tuam deprecor, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus luminis et veritatis, super hunc famulum*
 5 *tuum N., ut digneris eum inluminare lumine intelligentiae tuae. Munda eum et sanctifica, da ei scientiam veram, ut dignus efficiatur accedere ad gratiam baptismi tui. Teneat firmam spem, consilium rectum, doctrinam sanctam, ut aptius sit ad percipiendam gratiam baptismi tui. Per¹.*

108. Item ipsum¹ facit super feminas similiter, dicens ipsam
 10 orationem: *Aeternam ac iustissimam*. Istis omnibus consumatis, iterum ammonentur a diacono ita: *Orate electi. Flectite genua*. Et post paululum dicit: *Levate, complete orationem vestram in unum et dicite: Amen*. Et respondent omnes: *Amen*. Iterum dicit: *Signate illos. State cum disciplina et silentio*. Et signant patrini ut prius. Inde revertitur
 15 sacerdos² ad sedem suam et legitur lectio Ezechielis prophetae:

109. *Haec dicit dominus: Effundam super vos aquam mundam et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris et ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri. Et auferam cor lapideum de carne vestra; et dabo vo-*
 20 *bis cor carneum et spiritum meum ponam in medio vestri. Et faciam, ut in preceptis meis ambuletis et iudicia mea custodiat et operemini.*

Et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris et eritis michi in populum et ego ero vobis in Deum. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris, dicit dominus omnipotens.

25 110. Sequitur responsorium gradale: *Aspiciam vos et crescere faciam*. Postea ammonentur a diacono ita: *Cathecumini recedant. Si quis cathecuminus est, recedat. Omnes cathecumini recedant foras*. Et egrediuntur de ecclesia ipsi electi, expectantes pro foribus usquedum completa fuerint missarum sollemnia. Deinde legitur evangelium secundum Mattheum:

30 111. *In illo tempore, respondens Iesus dixit: Confiteor tibi pater, domine, <celi¹ et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia michi tradita sunt a patre meo, et nemo novit filium nisi pater, neque patrem quis novit, nisi filius et cui filius voluerit revelare. Venite ad me om-*

35 107. ¹ Per <dominum nostrum Iesum Christum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem> *Hittorp*.

108. ¹ ipsum] idipsum *Hittorp*. — ² sacerdos] *om. C.*

111. ¹ celi et terrae ... leve est.] *om. K.*

40 107. *Sacram. Gélasien I, 33 (WILSON 49; MOHLBERG 45); Hadrianum (LIETZ-MANN 50); Hadrianum supplémenté (WILSON 54).*

109. *Ez. XXXVI, 25-29.*

111. *MATTH. XI, 25-30.*

nes qui laboratis et onerati estis et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos et discite a me quia mitis sum et humilis corde et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est et onus meum leve est>.

112. Et offeruntur oblationes a parentibus vel ab his qui ipsos suscepturi sunt. Et ponit ipsas sacerdos super altare et dicit orationem secretam: 5

113. *Miseratio¹ tua, deus, ad haec percipienda misteria famulos tuos N., quaesumus, et provehat competenter et devota conversatione perducatur. Per.*

114. Infra canonem ubi dicit: *Memento, domine, famulorum famularumque tuarum, qui electos tuos suscepturi sunt ad sanctam gratiam baptismi tui, recitantur nomina virorum ac mulierum qui ipsos infantes suscepturi sunt. Item infra agendam:* 10

115. *Hanc igitur oblationem servitutis nostrae sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, domine, ut placatus accipias quam tibi offerimus pro famulis et famulabus tuis quos ad aeternam vitam et beatum gratiae tuae donum eligere atque vocare dignatus es. Hoc expleto, recitantur nomina electorum. Postquam recitata fuerint, dicit:* 15

116. *Hos, domine, fonte baptismatis innovandos spiritus tui munere ad sacramentorum tuorum plenitudinem, poscimus, praeparari iubeas, diesque nostros in tua pace disponas, et cetera.* 20

117. Postcommunio. *Adesto, domine, quaesumus, nostrae redemptionis effectibus, ut quos sacramentis aeternitatis instituis, eisdem protegas dignanter aptandos. Per.*

118. Ad¹ populum. *Suppliciter, domine, sacra familia munus tuae miserationis expectat; concede, quaesumus, ut quod te iubente desiderat, te largiente percipiat. Per.* 25

119. Finitis vero missarum sollemniis, communicent praeter ipsos infantes. Deinde annuntiat presbiter ut in ipsa ebdomada revertantur ad scrutinium ita dicendo: *Die sabbati veniente, colligite vos tempori ad ecclesiam Illam vel Illam.* Venientes autem omnes ad ipsum diem sicut eis denuntiatur fuit, faciunt ipsum scrutinium et missam per omnem ordinem sicut superius scriptum est. 30

120. Missa ebdomada III^a quae pro secundo scrutinio celebratur.

121. *Omnipotens, sempiternus Deus, a ecclesiam tuam spirituali fecunditate multiplica, ut qui sunt generatione terreni, fiant regeneratione caelestes. Per.* 35

122. Secreta. *Remedii sempiterni munera, domine, laetantes of-*

113. ¹ <Secreta>. Miseratio. C.

118. ¹ Ad] Super Hittorp.

113-118. Sacram. Gelasien I, 26 (WILSON 34; MOHLBERG 33).

120-123. Ibid., I, 27 (WILSON 38; MOHLBERG 36).

ferimus suppliciter exorantes, ut eadem nos et digne venerari et pro salvandis congruenter exhibere perficias. Per.

123. *Infra canonem ut supra. Postcommunio. Tu semper, quaesumus, domine, tuam attolle benignus familiam, tu dispone correctam, tu propitius tuere subiectam, tu gubernare perpetua bonitate salvandam. Per.*

124. *Super populum. Tu famulis tuis, quaesumus, domine, bonos mores placatus institue, tu eis quod tibi placitum sit dignanter infunde, ut et digni sint et tua valeant beneficia promereri. Per.*

125. *Iterum annuntiat presbiter qualem diem voluerit in sequenti ebdomada, quae est ab initio quadragesimae quarta, ita dicendo: Illa feria veniente, colligite vos temporius ad ecclesiam Illam, qualem eis denuntiaverit. Et ut venerint ad ecclesiam die quo eis fuerit denuntiatur, clamat diaconus dicens: Cathecumini procedant. Et vocantur infantes ab acolito per nomina vel ordinem ut prius.*

126. *Oratio ad missam ebdomada V^a quae pro scrutinio III° celebratur, in apertione aurium:*

127. *Concede, domine, electis nostris, ut sanctis edocti misteriis et renoventur fonte baptismatis et inter ecclesiae tuae membra numerentur. Per.*

128. *Et faciunt scrutinium per omnia, sicut illos duos dies priores fecerunt usque ad id ubi dicit: Signate illos. State cum disciplina et silentio. Et tunc leguntur duae lectiones in aurium apertionem¹:*

129. *Haec dicit dominus: Audite audientes me et comedite bonum et delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram et venite ad me, audite et vivet anima vestra. Et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac preceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas vocabis, et gentes quae te non cognoverunt ad te current propter dominum Deum tuum et sanctum Israel quia glorificavit te. Quaerite dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam et vir iniquus cogitationes suas et revertatur ad dominum et miseretur eius et ad Deum nostrum quoniam multus est ad ignoscendum.*

130. *Sequitur responsum gradalis: Venite filii. Item alia lectio. Ad Colossenses. Cap. XIII: Fratres. Expoliantes vos hominem cum actibus eius et induentes novum¹ <eum² qui renovatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creavit eum, ubi non est gentilis et Iudaeus, circumcisio et preputium, barbarus et scytha, servus et liber, sed*

128. ¹ apertionem: <Lectio Isaiae prophetae> Hittorp.

130. ¹ novum <usque: Gratias agentes deo patri per ipsum> K. — ² eum qui ... per ipsum] om. K.

40 124. *Sacram. Gelasien I, 27 (WILSON 38; MOHLBERG 36).*

126-127. *Ibid. I, 28 (WILSON 42; MOHLBERG 39).*

129. *Is., LV, 2-7.*

130. *COL., III, 9-17.*

omnia et in omnibus Christus. Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes invicem et donantes vobismetipsis, si quis habet adversus aliquem querelam. Sicut dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem haec, charitatem habentes quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris in qua vocati estis in uno corpore. Et grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni patientia docentes et commonentes vosmetipsos psalmis, hymnis, canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris domino. Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine domini Iesu, gratias agentes Deo et patri per ipsum>.

131. Sequitur responsorius gradalis: *Beata gens cuius*¹ *est*. Inde vero procedunt quatuor diaconi de secretario cum quatuor libris evangeliorum, precedentibus eos duobus candelabris cum turibulo et incenso, et ponunt ipsa evangelia super quatuor angulos altaris et antequam aliquis eorum legat, tractet presbiter his verbis:

132. *Aperturi vobis, filii karissimi, evangelia, id est gesta divina, prius ordinem insinuare debemus quod sit evangelium et unde descendat et cuius in eo verba ponantur et quare quatuor sint, qui haec gesta scripserunt vel qui sint ipsi quatuor qui, divino spiritu annuntiante, a propheta signati sunt, ne forte sine hac ordinis ratione vel causa stuporem vobis in mentibus relinquamus. Et quia ad hoc venistis, aures vobis aperiantur, ne incipiat vobis sensus vester obtundi. Evangelium dicitur proprie bona annuntiatio quae utique annuntiatio est Iesu Christi domini nostri. Descendit autem evangelium ab eo quod annuntiet et ostendat, quod is qui per prophetas suos loquebatur, venit in carne sicut scriptum est: ^a Qui loquebar ecce adsum. Explicantes autem breviter quod sit evangelium vel qui sint hi quatuor qui per prophetam ante monstrati sunt, nunc sua quaeque nomina singulis adsignemus indiciiis. Ait enim propheta Iezechiel: ^b Et similitudo vultus eorum, ut facies hominis et facies leonis a dextris illius et facies vituli et facies aquilae a sinistris eius. Hos quatuor has figuras habentes evangelistas esse non dubium est, sed nomina eorum qui evangelia scripserunt haec sunt: Mattheus, Marcus, Lucas, Iohannes.*

133. Ipsi¹ expletis, annuntiat diaconus dicens: *State cum silentio, audientes intente.* Et tunc accipiens unus diaconus de super angulo primo altaris sinistro librum evangelii, precedentibus ante eum duobus candelabris cum turibulis, ascendit ad legendum et dicit: *Dominus vobiscum*².

131. ¹ cuius est] *om.* K.

133. ¹ Ipsi] *His Hittorp.* — ² vobiscum <hinc incipiens legere> K; vobiscum 40 <Resp.: Et cum spiritu tuo> *Hittorp.*

132. ^a Is. LII, 6. — ^b Ez. I, 10.

134. Initium sancti evangelii secundum Matheum. *Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham* <Abraham¹ genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius. Iudas autem genuit Phares et Zara de Thamar. Phares autem
 5 genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naason. Naason autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea quae fuit Uriae. Salomon autem ge-
 10 nuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.
 15 Iosias autem genuit Iechoniam et fratres eius in transmigracione Babylonis. Et post transmigracionem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliachim. Eliachim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim au-
 20 tem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariae, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus>.

135. Omnes ergo generationes ab Abraham usque ad David, generationes XIII, et a David usque ad transmigracionem Babilonis, genera-
 25 tiones XIII, et a transmigracione Babilonis usque ad Christum, generationes XIII. Christi autem generatio sic erat:

136. Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de spiritu sancto. Ioseph autem vir eius, cum esset iustus et nollet eam traducere, voluit occulte di-
 30 mittere eam. Haec autem eo cogitante, ecce angelus domini in somnis apparuit ei dicens: Ioseph, fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est de spiritu sancto est. Pariet autem filium et vocabis nomen eius Iesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

35 137. Et postquam legerit, subdiaconus suscipit de eo ipsum evangelium super linteam et portat in sacrarium. Et tractet¹ presbiter his verbis:

138. *Filii karissimi, ne diutius vos teneamus, exponemus vobis quam rationem et quam figuram unusquisque in se teneat, et quare Matheus in se figuram hominis habeat, quia in initio suo nichil aliud*

40 134. ¹ Abraham genuit ... qui vocatur Christus] om. K.

137. ¹ tractet <iterum> Hittorp.

134-136. MATTH. I, 1-21.

agit, nisi nativitatem salvatoris pleno ordine generationis enarrat. Sic enim coepit: Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham. Videtis quia non inmerito huic hominis adsignata persona est, quando ab hominis nativitate initium comprehendit, nec inmerito, ut diximus, huic misterio designata est Matthei persona. 5

139. Ipsi¹ expletis dicit diaconus ut supra: *State cum silentio, audientes intente*. Iterum accipit diaconus de super alio² sinistro angulo altaris alium librum evangelii, precedentibus similiter duobus candelabris, et legit initium sancti evangelii secundum Marcum: *Initium evangelii Iesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Esaia propheta: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam qui preparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam domini, rectas facite semitas eius. Fuit Iohannes in deserto baptizans et predicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum. Et egrediebatur ad illum omnis Iudaeae regio et Hierosolimitae universi et baptizabantur ab illo in Iordane flumine confitentes peccata sua. Et erat Iohannes vestitus pilis cameli et zona pellicea circa lumbos eius et locustas et mel silvestre edebat et predicabat dicens: Venit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius. Ego baptizo vos in aqua, ille vero baptizabit vos spiritu sancto*. 10 15 20

140. Et postmodum prosequitur presbiter his verbis: *Marcus evangelista, leonis gerens figuram, a solitudine incipit dicens: «Vox clamantis in deserto, parate viam domini», sive quia regnat invictus. Huius leonis multifaria inveniemus exempla, ut non vacet dictum illud: Iuda filius meus, catulus leonis, de germine michi ascendisti, recubans dormivit ut leo et catulus leonis, quis excitabit eum?* 25

141. Ipsi¹ expletis, annuntiat² diaconus ut supra: *State cum silentio, audientes intente*. Et accipit diaconus de super tertio angulo dextro altaris tertium librum et legit: *Initium sancti evangelii secundum Lucam. Fuit in diebus Herodis regis sacerdos quidam, nomine Zacharias de vice Abia et uxor illi de filiabus Aaron et nomen eius Elisabeth. Erant autem iusti ambo ante dominum, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus domini sine querela. Et non erat illis filius eo quod esset Elisabeth sterilis et ambo processissent in* 30 35

139. ¹ Ipsi] His Hittorp. — ² alio] om. Hittorp. — ³ deserto <usque: Ego baptizo vos in aqua, ille vero baptizabit spiritu sancto> K. — ⁴ Parate viam ... spiritu sancto] om. K.

141. ¹ Ipsi] Istis Hittorp. — ² annuntiat] dicit Hittorp. — ³ quidam <usque: parare domino plebem perfectam> K. — ⁴ nomine Zacharias ... plebem perfectam] om. K. 40

139. ^a MARC. I, 1-18. — ^b MAL. III, 1. — ^c Is. XL, 3.

140. ^a GEN. XLIX, 9.

141. ^a LUC. I, 5-17.

diebus suis. Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suae ante Deum secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus templum Domini. Et erat omnis multitudo populi orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus domini stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns et timor irruit super eum. Ait autem ad illum angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua. Et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium et vocabis nomem eius Iohannes. Erit gaudium tibi et exultatio et multi in nativitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram domino et vinum et siceram non bibit. Et spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae et multos filiorum Israel convertet ad Deum dominum ipsorum. Et ipse preibit ante illum in spiritu et virtute Heliae, ut convertat corda patrum in filios et incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam).

142. Et tractet presbiter his verbis: Lucas evangelista vituli speciem gestat, ad cuius instar salvator noster est immolatus. Hinc enim Christi evangelium locuturus, sic coepit de Zacharia et Elisabeth de quibus Iohannes Baptista in summa natus est senectute. Et ideo Lucas vitulo comparatus est, quia duo cornua, duo testamenta et quattuor pedum ungulae, quattuor evangelia quasi tenera firmitate nascentia in se plenissime contineant.

143. Ipsis expletis, iterum annuntiat diaconus ut supra: State cum silentio, audientes intente. Et accipit diaconus de super quarto angulo dextro altaris quantum librum et legit: Initium sancti evangelii secundum Iohannem. ^a In principio erat verbum et verbum erat apud Deum et Deus erat verbum ¹. <Hoc ² erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nichil. Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum et lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a Deo cui nomen erat Iohannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt. Et verbum caro factum est et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae et veritatis>.

144. Iterum prosequitur presbiter his verbis: Iohannes evange-

143. ¹ verbum <usque: plenum gratiae et veritatis> K. — ² Hoc erat ... et veritatis] om. K.

143. ^a ИОН. I, 1-14.

lista habet similitudinem aquilae eo quod nimis alta petierit. Ait enim: In principio erat verbum et verbum erat apud Deum et Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud deum. Et David dicit de persona Christi: ⁵ "Renovabitur ut aquilae iuventus tua, id est Iesu Christi domini nostri, qui resurgens a mortuis ascendit ad caelos. Unde iam vobis conceptis, praegloriatur ecclesia omnes festivitates veterum ad nova tendere christianae legis exordia, ut adveniente die venerabilis paschae, lavacro baptismatis renascentes, sicut sancti omnes mereamini fidele munus infantiae a Christo domino nostro percipere, qui vivit et regnat Deus.

145. Et dicit prefationem symboli: Dilectissimi nobis, accepturi ¹⁰ sacramenta baptismatis et in novam creaturam sancti spiritus procreandi, fidem, qua credentes iustificandi estis, toto corde concipite et, animis vestris vera conversatione mutatis ad dominum qui mentium vestrarum est illuminator, accedite, suscipientes evangelici symboli sacramentum a domino inspiratum, ab apostolis institutum, cuius pauca ¹⁵ quidem verba sunt sed magna misteria. Sanctus etenim spiritus qui magistris ecclesiae ista dictavit tali eloquio talique brevitate salutiferam condidit fidem, ut quod credendum est vobis semperque profitendum, nec intelligentiam possit latere nec memoriam fatigare. Intentis itaque animis symbolum discite, et quod vobis sicut accepimus tradimus ²⁰ non alicui materiae quae corrumpi potest sed paginis vestri cordis ascribite. Confessio itaque fidei quam suscepistis hoc inchoatur exordio.

146. Ipsa expleta, accipiens acolitus unum ex ipsis infantibus masculum et tenens in sinistro brachio ponit manum super caput eius dextram et interrogat eum presbiter grece dicens: Pia ²⁵ glossa omologousin ton kyrion imon Ihesun Christon? Respondit acolitus: Ellinistin. Iterum dicit presbiter: Anangile tin pistin auton pos pis-

146. ¹ Pia glossa... eonos. Amin.] Restituimus textum graecum: Ποῖα γλώσσα ὁμολογοῦσιν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Respondit acolitus: Ἑλληνίστην. Iterum dicit presbiter: Ἀνάγγειλε τὴν πίστιν αὐτῶν, πῶς πιστεύσωσιν. Et dicit acolitus symbolum grece decantando his verbis: Πιστεύω εἰς ἓνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ δι' οὗ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρινάαι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ εἴσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν, ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

teusosin. Et dicit acolitus symbolum grece decantando his verbis:

^a Pisteuo is ena theon, patera pantocratora, piitin ouranu ke gis, orathonte panton ke aoraton. Ke is ena Kyrion, Ieson Christon ton ion tu theou, ton monogeniton ek tu patros, genethenta pro panton ton
 5 eonon, phos ek photos, theon alethinon ek theu alithinu, genithenta u piithenta, omousion to patri di ou ta panta egeneto, ton di imas tous antropous ke dia tin imeteran sotirian katheltona ek ton uranon, ke sarkothenta ek pnevmatos agiu ke Marias tis parthenu, ke enantropi-santa, stavrothenta te iper imon epi Pontiou Pilatou, ke pathonta ke
 10 taphenta ke anastanta ti triti imera kata tas graphas, ke anelthonta is tus uranus ke kathezomenon en dexia tu patros, ke palin erchomenon meta doxis crinin zontas ke necrus, u tis vasilias uk este telos. Ke is to pnevma to aghion, to kyrion ke zoopion, to ek tu patros ekporeuomenon, to sin patri ke iio simprosikinomenon ke sindoxazomenon, to lalisan dia ton propheton. Is mian agian, katholikin ke aposto-
 15 likin ecclesian. Omologo en baptisma is apheisin amartion. Prosdoko anastasin nekron ke zoin tu melontos eonos. Amin.

147. Hoc expleto, vertit se ad feminas et facit similiter. Iterum acolitus alter accipiens ex ipsis infantibus masculum unum et tenens
 20 in sinistro brachio, ponit manum dexteram super caput ipsius et interrogat eum presbiter latine: *Qua lingua confitentur dominum nostrum Iesum Christum?* Et respondet acolitus: *Latine.* Iterum dicit ei presbiter: *Annuntia fidem ipsorum qualiter credant.* Et ponens manum acolitus super caput infantis, dicit symbolum latine, decan-
 25 tando his verbis: *«Credo in unum deum, patrem¹.* Hoc finito, iterum accipit alter acolitus ex ipsis infantibus feminam sicut supra. Et interrogat presbiter sicut antea, et ipse acolitus cantat symbolum sicut supra scriptum est. Hoc expleto loquitur his verbis:

148. *Haec summa est, dilectissimi nobis, fidei nostrae. Haec verba*

30 147. ¹ patrem <omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum dominum Iesum Christum, filium Dei unigenitum, ex patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de deo vero, genitum, non factum, consubstantiali patri, per quem omnia facta sunt, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de
 35 caelis, et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est, crucifixus etiam sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum scripturas, ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris, et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in spiritum sanctum, dominum, vivificantem, qui ex patre filioque procedit, qui
 40 cum patre et filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum, Et exspecto resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen.> *Hittorp.*

146. ^a *Sacram. Gélisien* I, 35 (WILSON 53-54; MOHLBERG 48-49).

45 147. ^a *Ibid.* (WILSON 55; MOHLBERG 50).

148. *Ibid.*, l. c.

sunt symboli, non sapientiae humanae sermone facta sed vere divinitatis ratione disposita, quibus comprehendendis atque servandis nemo non idoneus, nemo non aptus. Hic Dei patris et filii una equalitas pronuntiatur atque potestas, hic unigeniti Dei de Maria virgine et spiritu sancto secundum carnem natus ostenditur, hic eiusdem crucifixio et sepultura ac die tertia resurrectio predicatur, hic ascensio ipsius super caelos et confessio in dextera paternae maiestatis agnoscitur, venturusque ad iudicandos vivos et mortuos declaratur, hic spiritus sanctus in eadem qua pater et filius deitate indiscretus accipitur, hic postremo ecclesiae vocatio, peccatorum remissio et carnis resurrectio perdocetur. Quaa brevissima plenitudo ita debet nostris cordibus inhaerere, ut omni tempore presidio huius confessionis utamini. Invicta est enim talium armorum potestas et contra omnes vobis insidias diaboli tamquam bonis Christi militibus profutura. Diabolus qui hominem temptare non desistit munitis vos hoc simbolo semper inveniat, ut devicto adversario cui renuntiastis, gratiam domini incorruptam et immaculatam usque in finem, ipso quem confitemini protegente, servetis, ut, in quo peccatorum remissionem accipitis, in eo gloriam resurrectionis habeatis. Ergo, dilectissimi, prefatum symbolum fidei catholicae in praesenti cognovistis, nunc euntes edocemini nullo mutato sermone. Potens est enim dei misericordia, quo et vos ad baptismi fidem currentes perducatur et nos qui vobis misteria tradimus una vobiscum ad regna celestia faciat pervenire. Per eundem dominum nostrum.

149. Ipsi¹ expletis, annuntiat diaconus dicens: *State cum silentio, audientes intente.* Inde subsequitur sacerdos hanc prefationem dominicae orationis:

150. *Dominus et salvator noster Iesus Christus inter cetera sacra precepta, discipulis suis petentibus quemadmodum orare deberent, non solum formam orationis concessit, verum etiam qua mente et puritate precarentur ostendit, ut in presenti haec sacra lectio demonstrabit: "Tu autem cum orabis, intrabis intra cubiculum tuum et, clauso ostio, ora patrem tuum. Cubiculum quod nominat non occultam domum ostendit sed cordis nostri secretum, id est, ut a mala cogitatione pectus nostrum mistica fidei clave claudamus ac labiis clausis incorrupta mente Deo loquamur. Deus enim noster, fidei non vocis auditor est. Ergo unde sermo est, id est sapientia, Christus dominus noster hanc orationem nos docuit ut ita oremus: Pater noster qui es in celis. Haec libertatis vox est et plena fiducia. Ergo nobis his moribus est vivendum, ut et filii*

149. ¹ Ipsi] His Hittorp.

150. Sacram. Gelasien I, 36 (WILSON 57-58; MOHLBERG 51-52). — * MATTH. VI, 6. —

- Dei et fratres Christi esse possimus. Nam patrem suum dominum qua temeritate dicere presumit qui ab eius voluntate degenerat? Unde vos, dilectissimi, dignos exhibete adoptione divina, quoniam scriptum est:*
^b Quotquot autem crediderunt in eum dedit eis potestatem filios Dei fieri.
- 5 *Sanctificetur nomen tuum. Non quod Deus sanctificetur nostris orationibus qui semper est sanctus, sed petimus ut nomen eius sanctificetur in nobis, ut, qui in baptismo eius sanctificamur, in eo quod esse cepimus perseveremus. Adveniat regnum tuum. Deus namque noster quando non regnat, maxime cuius regnum est immortale? Sed cum di-*
- 10 *cimus: Adveniat regnum tuum, regnum petimus advenire a Deo nobis promissum Christi sanguine et passione quaesitum. Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra. Id est in eo fiat voluntas tua, ut quod tu vis in celo, hoc nos in terra positi inreprehensibiliter faciamus. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. Hic spiritualem cibum intelli-*
- 15 *gere debemus. Christus enim panis est noster qui dixit: ^c Ego sum panis vivus qui de celo descendi. Quem cotidianum dicens ita nos semper immunes precipit esse peccati, ut digni simus caelestibus alimentis. Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Hoc pactum est, significans non nos aliter peccatorum posse*
- 20 *veniam promereri, nisi prius nos in nobis delinquentibus aliis veniam relaxemus sicut in evangelio dominus noster dicit: ^d Nisi dimiseritis peccata hominibus, nec vobis pater vester dimittet peccata vestra. Et ne nos inducas in temptationem. Id est, ne nos patiaris induci ab eo qui nos temptat, pravitatis auctore. Nam dicit scriptura: ^e Deus enim intemp-*
- 25 *tator est malorum, diabolus vero est temptator ad quem evincendum dominus dicit: ^f Vigilate et orate ne intretis in temptationem. Sed libera nos a malo. Hoc ideo ait quia dixit apostolis: Nescitis quod ¹ vobis oporteat orare. Unde Deus omnipotens, ita a nobis orandus est, ut quicquid humana fragilitas cavere non prevalet hoc ille propitius nobis conferre*
- 30 *dignetur Iesus Christus dominus noster, qui vivit et regnat cum Deo patre omnipotente et spiritu sancto per omnia secula seculorum. Amen.*

151. Ipsis ¹ expletis, ammoneantur a diacono: *State cum silentio, audientes intente.* Et ² prosequitur presbiter his verbis:

152. *Audistis, dilectissimi, orationis dominicae sacra misteria,*
- 35 *nunc euntes ea vestris cordibus innovate, ut ad exorandam ac percipiendam Dei misericordiam perfecti in Christo esse possitis. Potens est dominus Deus noster, ut et vos qui ad fidem curritis, ad lavachrum regenerationis perducat et nos qui vobis mysterium fidei catholicae tradidimus,*

150. ¹ quod] quae C.

40 151. ¹ Ipsi] Istis Hiltorp. — ² Et] Statimque Hiltorp.

^b Ioh. I, 12. — ^c Ioh. VI, 41. — ^d Matth. VI, 15. — ^e Iac. I, 13. — ^f MATTH. XXVI, 41.

152. *Sacram. Gelas. I, 36 (WILSON 59; MOHLBERG 53).*

una vobiscum ad celestia regna faciat pervenire, qui vivit et regnat cum Deo patre in unitate spiritus sancti per omnia secula seculorum. Amen.

153. Ipsis expletis, annuntiat diaconus: *Cathecumini recedant. Si quis cathecuminus est recedat. Omnes cathecumini exeant*¹ *foras.* Egressi vero parentes cum infantibus eorum, foris relinquunt ipsos 5
infantes in custodia et iterum ingrediuntur in ecclesiam tam parentes quam et illi qui ipsos infantes suscepturi sunt cum oblationibus eorum et offerunt eas pro ipsis.

154. Super¹ oblata. *Exaudi nos, omnipotens Deus, et famulos tuos quos fidei christianae primitiis imbuisti, huius sacrificii tribuas* 10
operatione mundari. Per.

155. Ipsi vero infantes pro foribus expectant donec consumen-
tur missarum sollempnia. Expleta vero missa, communicant omnes
praeter ipsos infantes.

156. Ad¹ communionem². *Concurrat, domine, quaesumus, populus* 15
*tuus et toto corde subiectus obtineat, ut ab omni perturbatione securus
et salvationis suae gaudia promptus exerceat et pro regenerandis be-
nignus exoret. Per.*

157. Super populum. *Deus, qui, cum salutem hominum semper ope-*
reris, nunc tamen populum tuum gratia abundantiore multiplicas, re- 20
*spice propitius ad electionem tuam ut paternae protectionis auxilio rege-
nerandos munias et renatos. Per.*

158. Iterum annuntiat presbiter qualem diem voluerit in se-
quenti ebdomada qua revertantur ad scrutinium. Et ut venerint
celebraturi ipsum scrutinium, faciunt per omnem ordinem sicut illa 25
duo priora ante aurium apertionem fecerunt. Et postea annuntiat
presbiter ut ipsi ipsa ebdomada, ad qualem diem vel ad qualem
ecclesiam voluerit, revertantur ad scrutinium quintum. Et ut ve-
nerint, faciunt ipsum scrutinium per omnem modum sicut antea
fecerunt. Hoc expleto, iterum annuntiat eis, sicut superius, ut re- 30
vertantur ad scrutinium sextum, in sequenti ebdomada ultima
ante pascha, ad qualem diem vel ad qualem ecclesiam voluerit. Et com-
plent ipsum scrutinium vel missam per omnia sicut anteriora fece-
runt. Ita tamen agendum est, ut, a primo scrutinio quod incipit
tertia ebdomada in quadragesima usque in sabbatum sanctum in 35
vigilia paschae, septem scrutinia esse debeant secundum formam

153. ¹ exeunt C.

154. ¹ Super oblata.] *Secreta Hittorp.*

156. ¹ Ad] Post *Hittorp.* — ² communionem] complendum C.

154. *Sacram. Gelas.* I, 28 (WILSON 42; MOHLBERG 39).

156-157. *Ibid.*, l. c.

158. Avec ce numéro (inclus) se termine l'*Ordo baptismal* tiré de l'*Ordo* XI, 1-82 (ANDRIEU II, 417-443).

septem donorum spiritus sancti, ut dum septenario numero implebuntur, detur illis gratia septiformis spiritus sancti. Item annuntiat presbiter, ut ipso sancto sabbato, hora tertia, revertantur ad ecclesiam. Et tunc cathezizantur et reddunt symbolum et baptizantur
 5 et complebuntur septem oblationes eorum¹.

159. Incipit ordo a dominica mediana usque in octavas paschae de officiis divinis diebus et noctibus breviter digestus.

160. Dominica quinta de passione domini, ponunt Hieremiam prophetam usque in cenam domini. Igitur a dominica, quam sedes
 10 apostolica medianam voluit nuncupari, usum observantiae credimus intimandum. Unde et ea quae ipsa die dicuntur, numerum dierum ostendunt ut est illud: *Quarta decima die ad vesperum*, et paulo post: *In quinta decima, solemnitatem celebrabitis*. A quo die usque in vigiliam sanctae dominicae resurrectionis, in nullo respon-
 15 sorio decantatur *Gloria* usque in pascha.

161. Ordo¹ de² sabbato ante palmas. Sabbatum ante palmas ita praetitulatur in sacramentario: *Sabbato vacat. Dominus papa elemosinam dat*. Et quia de hac feria officium non habetur, de eisdem feriis repetitur, id est, de IIII^a feria. Antiphona: *Liberator meus*³.
 20 Lectio Zachariae prophetae. ^a *Haec dicit dominus: Exulta satis filia Hierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus et salvator, ipse pauper et ascendens super asinam et super pullum filium asinae*⁴. Evangelium secundum Lucam. ^b *Cum appropinquasset Iesus ad Bethfage et Bethaniam*⁵.

162. Ordo de die palmarum. Dominica indulgentiae, quae diversis vocabulis distinguitur, id est, dies palmarum sive florum atque ramorum, Osanna, pascha petium, sive competentium et capitulavium, statio ad Sanctum Iohannem in Lateranis. <Hora¹ secunda, convenientes omnes in ecclesiam Sancti Iohannis ad Lateranos,> primitus canunt tertiam. Qua finita, faciunt letaniam. Et
 30 expositis in medio palmarum vel olivae seu aliarum arborum ramis, primum benedicit sacerdos salem et aquam et benedicendo commiscet.

158. ¹ eorum] *om.* C.

161. ¹ Ordo <diei sabbati> C. — ² de sabbato] *om.* C. — ³ meus <de gentibus> *Hittorp.* — ⁴ asinae <Et disperdam quadrigam ... et salvabit eos dominus deus eorum (ZACH. IX, 9-16)> *Hittorp.* — ⁵ Bethaniam <ad montem qui vocatur Oliveti ... et gloria in excelsis (Lc. XIX, 29-38)> *Hittorp.*

162. ¹ Hora ... Lateranos] *om.* K. —

160. Ordo XIII B, 2 (ANDRIEU II, 482); Ordo XXVII, 1-2 (ANDRIEU III, 325 et 347).

40 161. Cf. Ps.-ALCUIN, XIII (PL, 101, 1199 D). — ^a ZACH. IX, 9. — ^b LUC. XIX, 29.

162. Dominica indulgentia... capitulavium, Ps.-ALCUIN XIV (PL, 101, 1200 D).

Deinde incipit cantor antiphonam: *Osanna filio David*², <*benedictus*³ qui venit in nomine domini rex Israel, *Osanna in excelsis*>.

163. <Sacerdos¹ dicit: *Oremus*>. Sequitur oratio. *Deus quem diligere et amare iustitia est, ineffabilis gratiae tuae dona in nobis multiplica, et qui fecisti nos in morte filii tui sperare quae credimus, fac nos, eodem resurgente, pervenire quo tendimus, qui tecum vivit.* 5

164. Lectio libri Exodi. *In diebus illis venerunt filii Israel in Helim ubi erant duodecim fontes aquarum et septuaginta palmae et castrametati sunt iuxta aquas. Profectique sunt de Helim et venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin quod est inter Helim et Synai, quinto decimo die mensis postquam egressi sunt de terra Egypti. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen et contra Aaron in solitudine. Dixeruntque ad eos filii Israel: Utinam mortui essemus per manum domini in terra Egypti quando sedebamus super ollas carniū et comedebamus panem in saturitate. Cur eduxisti nos in desertum istud ut occideretis omnem multitudinem fame? Dixit autem dominus ad Moysen: Ecce ego pluam vobis panem de celo; egrediatur populus et colligat quae sufficiant per singulos dies, ut tentem eum, utrum ambulet in lege mea an non. Die autem sexta parent quod inferant et sit duplum quam colligere solebant per singulos dies. Dixeruntque Moyses et Aaron ad omnes filios Israel: Vespere scietis quod dominus eduxerit vos de terra Egypti et mane videbitis gloriam domini. Audivit enim murmur vestrum contra dominum. Nos vero quid sumus quia musitastis contra nos? Et ait Moyses: Dabit dominus vobis vespere carnes edere et mane panes in saturitate eo quod audierit murmurationes vestras quibus murmurati estis contra eum. Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur vestrum sed contra dominum. Dixitque Moyses ad Aaron: Dic universae congregationi filiorum Israel: Accedite coram domino, audivit enim murmur vestrum. Cumque loqueretur ad omnem coetum filiorum Israel respexerunt ad solitudinem. Et ecce gloria domini apparuit in nube.* 15 20 25 30

C

165. Tunc ascendentes in pulpitem duo ex parafonistis, imponant antiphonam: *Collega-*

K

165. Sequitur in pulpito antiphona: *Collegerunt pontifices. Versus. Unus autem ex ipsis.* 35

² David <usque: in excelsis> C. — ³ benedictus ... excelsis] om. C.

163. ¹ Sacerdos dicit: *Oremus*] om. K.

163. *Sacram. Gelas. I, 37 (WILSON 60; MOHLBERG 53). — Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 2 (ANDRIEU 211).*

164. *Ex. XV, 27-XVI, 10.*

164-165. *Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 3-4 (ANDRIEU 211).*

C

K

runt¹. Dicit² diaconus: *Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.*

166. Legitur¹ evangelium secundum Marcum². *In illo tempore.*
 5 *Cum appropinquassent Hierosolimis³ <et⁴ Bethaniae ad montem Olivarum, mittit Iesus duos ex discipulis suis, et ait illis: Ite in castellum quod est contra vos et statim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum super quem nemo adhuc hominum sedit. Solvite illum et adducite. Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite, quia domino*
 10 *necessarius est, et continuo illum dimittet huc. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in bivio, et solvunt eum. Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut preceperat illis Iesus, et dimiserunt eis. Et duxerunt pul-*
 15 *lum ad Iesum, et imponunt illi vestimenta sua, et sedit super eum. Multi autem vestimenta sua straverunt in via. Alii autem frondes caedebant de arboribus et sternebant in via. Et qui preibant et qui sequebantur clamabant dicentes: Osanna. Benedictus qui venit in nomine domini. Benedictum quod venit regnum patris nostri David. Osanna in excelsis.*

167. Finito¹ evangelio, faciat episcopus, si velit, sermonem ad popu-
 20 lum de evangelio et de presenti festivitate. Quo peracto, benedicantur rami, dicatque sacerdos: *Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo.*
Oremus. Adesto nobis, omnipotens Deus, ut, quod nostro ministra-
tur officio, tuae benedictionis potius impleatur effectu. Per>.

168. Exorcismus florum et frondium. *Exorcizo te, omnis creatura flo-*
 25 *rum et frondium, in nomine patris omnipotentis et in nomine Iesu Christi filii eius et in virtute spiritus sancti. Proinde omnis virtus adversarii, omnis exercitus diaboli, omnis potestas inimici, omnis incursio demonum eradicare et explantare ab hac creatura florum et frondium, ut ad Dei gratiam festinantium vestigia non sequaris. Per eum qui venturus est.*

- 30 169. Benedictio frondium, olivae et palmarum. *Domine, sancte*

165. ¹ Collegerunt <pontifices et pharisaei concilium et dicebant: Quid facimus quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic omnes credent in eum. Ne forte veniant Romani et tollant nostrum locum et gentem. Versus. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine cum esset pontifex anni illius, prophetavit
 35 dicens: Expedi vobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat. Ab illo ergo die cogitaverunt interficere eum, dicentes: Ne forte.> *Hittorp.*
² <Deinde> dicit *Hittorp.*

166. ¹ Legitur] om. K. — ² Marcum] Iohannem K (*falso, nam lectio ex evang. secundum Marcum, XI, 1-10, desumpta est*). — ³ Hierosolimis <usque
 40 Benedictus qui venit in nomine domini> *Hittorp.* — ⁴ et Bethaniae ... in excelsis.] om. K.

167. ¹ Finito evangelio ... effectu. Per.] om. K.

166. MARC. XI, 1-10. — *Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 5* (ANDRIEU 211)
 167-168. *Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 6* (ANDRIEU 211).

pater, omnipotens aeternae Deus, mundi conditor, omniumque creaturarum mirabilis dispositor, qui inter ipsa mundi primordia, cum ex nichilo cuncta conderes, ligna quoque fructifera et diverso usui congrua terram producere iussisti ac post maledictum interdictae arboris universa nobis per obedientiam unigeniti tui in benedictionem convertisti, bene $\boxtimes$ dic¹ etiam hos multigenarum arborum ramos inter quas praecipue arbor olivae pinguedine cunctas precellit, per quam etiam cum mundi crimina diluvio quondam expiarentur effuso, columbam ramum eiusdem deferens, pacem terris redditam nuntiavit, necnon et innocens turba spiritu sancto afflata unigenito tuo domino nostro Iesu Christo totius mundi salute passuro obviam currens, palmarum et huius arboris ramos abscidens ac vestigiis eius substernens, iam quasi triumphatorem de mortis principe ostendebat. Te, domine, suppliciter deprecamur, ut qui annua devotione eiusdem redemptoris nostri sacratissimam passionem praevenire nitimur, ipso adiuvante, palmam victoriae tenentes atque oleo misericordiae intrinsecus refulgentes, in eius sancta resurrectione praemium vitae et immortalitatis coronam percipere mereamur. Per eundem.

170. Alia. Omnipotens sempiternae deus, qui in diluvii effusione, Noe famulo tuo per os columbae gestantis ramum olivae pacem terris redditam nuntiasti, te supplices deprecamur, ut hanc creaturam olivae spatulasque palmarum seu frondes arborum quas ante conspectum gloriae tuae offerimus, veritas tua sanctificet, ut devotus populus in manibus eas suscipiens benedictionis tuae gratiam consequi mereatur. Per.

171. Item¹ alia. Omnipotens sempiternae deus, flos mundi, odor suavitatis et origo nascentium, qui omnia legis et prophetarum oracula in filii tui domini nostri Iesu Christi humilitate declarasti, quique etiam ei venienti Hierosolimam devotam cum ramis palmarum ac mysticis laudibus hodierna die obviam fecisti turbam procedere, respice propitius ad debitam tui populi servitutem et huius creaturae novitatem tua virtute sanctifica, ut sicut tunc prioris populi gratus tibi fuit huius devotionis affectus, ita nos quoque in veritate confessionis nominis eius haec eadem per revoluta tempora frequentantes, purificatis sensibus dignum tibi deferamus obsequium, ut velut florum varietate piis vernantes studiis, sarcina carnis deposita, cum odore bonorum operum in caelesti Hierusalem eidem filio tuo domino nostro valeamus occurrere. Per eundem.

172. Item¹ benedictio solius olivae. Petimus te, domine, sancte pater, omnipotens, aeternae deus, ut hanc creaturam olivae quam ex ligni materie prodire iussisti, quamque columba rediens ad archam proprio

169. ¹ $\boxtimes$] om. C.

171. ¹ Item] om. C.

172. ¹ Item] om. Hittorp.

172. Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 9 (ANDRIEU 212).

obtulit ore, benedicere et sanctificare digneris, ut quicumque ex ea acceperint, accipiant sibi protectionem animae et corporis, fiatque, domine, nostrae salutis remedium tuae gratiae sacramentum. Per.

173. *Alia benedictio olivae. Auge fidem in te sperantium, Deus, et supplicum preces clementer exaudi. Veniat super nos multiplex misericordia tua. Benedicantur et hi palmites olivarum, et sicut in figura ecclesiae multiplicasti Noe egredientem de archa et Moysen exeuntem de Egipto cum filiis Israel, ita nos portantes palmas et ramos olivarum, bonis actibus occuramus obviam Christo et per ipsum in gaudium introeamus aeternum. Qui tecum.*

174. *Item benedictio olivae et ramorum. Deus, qui per olivae ramum pacem terris columbam nuntiare iussisti, praesta, quaesumus, ut hos olivae ceterarumque arborum ramos caelesti benedictione sanctifices, ut cuncto populo tuo proficiant ad salutem. Per.*

175. *Item benedictio palmarum et olivarum. Benedic, quaesumus, domine, hos palmarum seu olivarum ramos et praesta, ut quod populus tuus tua veneratione hodierna die corporaliter agit, hoc spiritualiter summa devotione perficiat, de hoste victoriam reportando et opus misericordiae summopere diligendo. Per.*

176. *Item benedictio palmarum et ramorum. Deus, cuius filius pro salute generis humani de celo descendit ad terras et appropinquante hora passionis suae Hierosolimam in asino sedens venire et a turbis rex appellari ac laudari voluit, benedicere dignare hos palmarum ceterarumque arborum ramos, ut omnes qui eos laturo sunt, ita benedictionis tuae dono repleantur, quatinus et in hoc seculo hostis antiqui temptamenta superare et in futuro cum palma victoriae et fructu bonorum operum tibi valeant apparere. Per eum qui.*

177. *Item benedictio ramorum et olivarum. Omnipotens sempiternae redemptor, qui de caelis ad terram descendere et ad passionem voluntatis tuae venire dignatus es, ut humanum genus tuo pretioso sanguine liberares, adesto ecclesiae tuae votis et supplicationibus nostris: Tu enim, domine, mansuetus mansueti aselli terga insidens ad passionem redemptionis nostrae spontaneus advenisti, cumque tibi ramis arboreis occurrentibus discipulorum turbis certatim sterneretur via et triumphatricibus palmis cum voce laudis occurrerent plurimorum catervae resultantes pariter et dicentes: Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine domini, tibi in monte Oliveti via constrata est. Tu quondam Noe in archa super undas diluvii gubernasti et columbae ministerio per olivae ramum pacem redditam terrae nuntiare voluisti.*

40 173. *Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 7 (ANDRIEU 211).*

174. *Ibid., XXIX, 11 (ANDRIEU 212).*

175. *Ibid., XXIX, 12 (ANDRIEU 212).*

Sed et Iacob patriarcha in ministerium gloriae tuae erigens lapidem ex huius arboris ramis oleum benedictionis in cacumen tituli infudit, unde unxisti reges et prophetas tuos. Tu enim es Christus filius Dei, tibi competit fructus unctionis et pacis, in cuius ineffabilem laudem psalmista cecinit dicens: ^a Unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis prae participibus tuis. Quapropter supplices te, domine, deprecamur ut benedicas hos ramos arborum quos tui famuli in suis suscipientes manibus in occursum tui properare teque benedicere et glorificare desiderant. Ecce Hierusalem sedens super asinam rex mansuetus advenisti. Adveni ergo, rogamus, et nobis et in medium nostri consiste, ut te advenire in nostris cordibus sentiamus. Et qui nos tunc reparasti per crucem, iterum lapsos repara per eandem beatificam passionem. Oris nostri confessionem ac ieiunii humiliationem libens suscipe et fructum nos viriditatis habere concede, quatinus tuis imbribus irrigati mereamur tibi suavium fructuum ubertate placere. Et sicut illi tibi processerunt obviam cum arboreis frondibus egressi, ita nos, te redeunte in secundo adventu, cum palmis victoriae leti mereamur occurrere, salvator mundi, qui cum patre in unitate spiritus sancti vivis et regnas Deus ¹.

178. Prefatio ¹. Vere dignum. Aequum et salutare, te, domine, inter cetera mirabilium tuorum praecepta laudare et benedicere qui Lamech semen iustum dedisti Noe, cui revelasti per spiritum aquas diluvii futuras cognoscere, cuius archam ad nostram salutem testatur mater ecclesia, de qua emissa columba volans spiritualis olivae fructuosum surculum retulit quam ad se revertentem Noe gaudens suscepit. De cuius rami unctione Iacob electus titulum erexit, domino votum vovit et oleum desuper fudit. Haec est inditio rami illius manantis de caelis gratiae seu et populi vasa replentis. Haec est gratia quae et viduam benedixit in oleo. Haec est inditio rami illius plantati secus decursus aquarum, cuius folium non defluit, per quod cotidie per lavachrum baptismatis ecclesia procreatur et nostra delentur peccata. Haec est tua, domine, plantatio bona valde et tu es vita et resurrectio mortuorum, qui quadriduanum Lazarum resuscitasti a mortuis. Propterea et turba cum ramis palmarum obvians tibi clamabat: Osanna. Benedictus qui venit in nomine domini, rex Israel. Quapropter, quaesumus, domine, clementiam tuam, ut nos famulos tuos qui huius rei gratiam et fidem veritatis percepimus, eruas de ore inferni et adiutoria gratiae tuae nobis tribuere

177. ¹ Deus <Per omnia secula seculorum. Resp.: Amen. Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Resp.: Habemus ad dominum. Gratiagamus domino Deo nostro. Resp.: Dignum et iustum est> *Hittorp*.

178. ¹ Prefatio. <Per omnia secula seculorum. Resp.: Amen. Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo. Sursum.> C.

177. ^a HEBR. I, 9.

digneris, ut iuste et pie sancteque viventes cum electis et sanctis tuis facias habere consortium. Per eundem.

179. Sequitur¹ item benedictio omnium. *Deus, qui filium tuum Iesum Christum dominum nostrum pro salute nostra in hunc mundum*
 5 *misisti, ut se humiliaret ad nos et nos revocaret ad te, cui etiam, dum Hierusalem veniret, ut adimpleret scripturas, credentium populorum turba fidelissima devotione vestimenta sua cum ramis palmarum in via sternerant, praesta, quaesumus, ut illi fidei viam preparemus, de qua, remoto lapide offensionis et petra scandali, frondeant apud te ope-*
 10 *ra nostra iustitiae ramis, ut eius vestigia sequi mereamur. Qui tecum vivit.*

180. Hac oratione dicta¹, spargitur aqua benedicta super ramos olivarum, palmarum et aliarum arborum. Post aspersam aquam et purificationem factam, dicitur haec oratio:

181. *Deus, qui filium tuum unigenitum pro redemptione nostra dignatus es dirigere, ut populum tuum ab initio in peccati profunda demersum a morte ad vitam revocares et, cyrographo lethi deleta, sanguine filii tui innovares gentibus regnum; Deus, qui dispersa congregas et congregata conservas, qui populis obviam Iesu ramos palmarum portantibus benedixisti, benedic et hos ramos palmarum et olivae ceterarumque arborum quos tui famuli ad nominis tui benedictionem fideliter suscipiunt, ut in quacumque locum introducti fuerint, tuam benedictionem habitatores loci illius omnes consequantur, ita ut, omni adversa valetudine effugata, dextera tua protegat quos redemit. Per.*

182. Alia. Omnipotens genitor, qui unigenitum tuum ab Hiericho monteque Oliveti ad Hierusalem direxisti, cui turba mirabiliter occurrit, alii vestimenta sua sternerentes, alii ramos de arboribus cedentes olivarum, alii palmas in manibus suis deferentes, te obnixis precibus humiliter deprecamur, ut haec germina arborum sanctificare digneris,
 30 *ut haec loca ubi deportata fuerint sanctificata efficiantur, quo omnis iniquitas seu illusio demonum abscedat et tua nos semper dextera protegere dignetur. Per¹ eundem.*

183. Finita hac oratione, dat sacerdos palmas ad populum cantando hanc antiphonam: *Ante sex dies sollemnis paschae¹.*

35 179. ¹ Sequitur ... omnium.] Sequitur oratio in communem benedictionem omnium C et Hittorp.

180. ¹ dicta] expleta Hittorp.

182. ¹ Per eundem.] om. K.

40 183. ¹ paschae <quoniam venit dominus in civitatem Hierusalem occurrerunt ei pueri et in manibus portabant ramos palmarum et clamabant voce magna dicentes: Osanna in excelsis, benedictus qui venisti in multitudine misericordiae. Osanna in excelsis> Hittorp.

179. Pontif. rom. XIIe s., XXIX, 14 (ANDRIEU 213).

184. Sequitur oratio. *Omnipotens sempiterne Deus, qui dominum nostrum Iesum Christum die azimorum super pullum asinae sedere fecisti et turbas populorum vestimenta vel ramos arborum in via sternere et Osanna decantare in laudem ipsius docuisti, da, quaesumus, ut illorum innocentiam imitari possimus et eorum meritum consequi mereamur. Per.* 5

185. Expensis¹ palmis, vadunt ad ecclesiam ubi missam debent celebrare, cantantes per viam antiphonas processionales: *Cum appropinquaret dominus*². Alia³. *Cum audisset populus*⁴. Item imponit cantor antiphonam: *Turba multa*, cum psalmo *Cantate domino*⁵. 10 Item⁶ caeteras antiphonas huic festivitati congruas. Ut autem pervenerint cum palmis⁷ ubi statio est sanctae Crucis, clerus populusque reverenter stant per turmas in ordine suo cum baiolis et reliquo ornatu. Et infantes paraphonistae in loco competenti subsistentes, imponant antiphonam: *Fulgentibus palmis, prosternimur adveniendi domino; huic omnes occurramus cum hymnis et canticis glorificantes et dicentes: Benedictus dominus.* Respondet scola ex parte populi antiphonam: *Occurrunt turbae*⁸. Tunc scolastici e regione crucis, 15 lento gradu veniant ante eam, et cum omni reverentia casulas vel cappas in terram iactantes, proni adorent crucifixum, clero interim cantante antiphonam: *Pueri Hebreorum vestimenta prosternebant*⁹. 20

186. His recedentibus, continuo veniant ex alio latere pueri laici *Kyrie eleison* cantantes et, sequendo vexillum quod ante eos portatur, veniant ante crucem, et, annuente edituo, iactent ramos pal-

185. ¹ <Deinde> expensis *Hittorp.* — ² dominus <Hierosolymam, misit duos de discipulis suis, dicens: Ite in castellum quod contra vos est et invenietis pullum asinae alligatum super quem nullus hominum sedit, solvite et adducite mihi. Si quis vos interrogaverit, dicite: Opus domino est. Solventes adduxerunt ad dominum et imposuerunt sibi vestimenta et sedit super eum, alii expandebant vestimenta sua in via, alii ramos de arboribus sternebant et qui sequebantur, clamabant: Osanna, benedictus qui venit in nomine domini, benedictum regnum patris nostri David. Osanna in excelsis, miserere nobis fili David.> *Hittorp.* — ³ Alia.> *om. Hittorp.* — ⁴ populus <quia Iesus venit> C; populus <quia Iesus venit Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum et exierunt ei obviam et clamabant pueri dicentes: Hic est qui venturus est in salutem populi. Hic est salus nostra et redemptio Israel; quantus est iste cui throni et dominationes occurrunt? Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit tibi sedens super pulum asinae, sicut scriptum est: Salve rex fabricator mundi, qui venisti redimere nos.> *Hittorp.* — ⁵ domino] *om. Hittorp.* — ⁶ Item] *Insuper Hittorp.* — ⁷ palmis] psalmis K. — ⁸ turbae <cum floribus et palmis redemptori domino et victori triumphanti digna dant obsequia. Filium Dei olim gentes praedicant et in laude Christi voces tonant per nubila. Osanna> *Hittorp.* — ⁹ prosternebant <in via et clamabant dicentes: Osanna filio David. Benedictus qui venit in nomine domini> *Hittorp.* 25 30 35 40

marum in terram, proni adorando crucifixum, et clerus interim cantat antiphonam: *Pueri Hebreorum*¹ *vestimenta*².

187. His recedentibus, ex scola infantes paraphonistae iuxta crucem hunc hymnum cantent: *Gloria laus et honor tibi*¹ *sit, rex*² *Christe*³, clero prosequente eundem³ versum⁴. Eo ordine sequuntur alii versus: *Israhel*⁵ *es tu rex*⁶. Respondet scola: *Gloria laus*, inter⁷ omnes huius hymni versus, adspiciens ad sanctum Evangelium, seu inclinans capita ad sanctam crucem:

*Coetus in excelsis*⁸ Resp.: *Gloria laus*.

10 *Plebs hebraea*⁹ Resp.: *Gloria laus*.

*Hi tibi passuro*¹⁰ Resp.: *Gloria laus*.

*Hi placuere*¹¹ Resp.: *Gloria laus*.

188. His finitis, incipit scola cum baiolis antiphonam: *Omnes conlaudent nomen tuum et dicant: Benedictus qui venit in nomine domini*. Psalmus¹. *Lauda Ierusalem*², adiungentes *Gloria patri*. Et tunc prosternit omnis populus hinc inde flores seu frondes, clero cantante antiphonam: *Cum angelis et*³ *pueris*⁴. His ita peractis, veniat episcopus vel sacerdos ante crucem et prostratus in terram cum omni populo adorat crucifixum, clero interim cantante antiphonam: *Scriptum est enim: Percutiam pastorem*⁵. Tunc surgens episcopus vel sacerdos hanc dicit orationem:

186. ¹ Hebreorum <tollentes ramos.> C; Hebreorum <tollentes ramos olivarum, obviaverunt domino, clamantes et dicentes: Osanna in excelsis> Hittorp. — ² vestimenta] om. C. et Hittorp.

25 187. ¹ tibi sit ... Osanna pium] om. C. — ² Christe <redemptor, cui puerile decus prompsit Osanna pium> Hittorp. — ³ eundem] eosdem Hittorp. — ⁴ versum] versus: Hittorp. — ⁵ Israhel ... Gloria laus (in fine n. 187)] om. K. — ⁶ rex <Davidis et inclita proles, nomine qui in domini, rex benedicte, venis> Hittorp. — ⁷ <Et> inter Hittorp. — ⁸ excelsis <te laudat caelitus omnis. Et mortalis homo et cuncta creata simul> Hittorp, qui semper in fine versuum omittit Resp.: Gloria laus. — ⁹ Hebraea <tibi cum palmis obvia venit. Cum prece, voto, hymnis, adsumus ecce tibi> Hittorp. — ¹⁰ passuro <solvebant munia laudis. Nos tibi regnanti pangimus ecce melos> Hittorp. — ¹¹ placuere <tibi, placeat devotio nostra. Rex pie, rex clemens, cui bona cuncta placent> Hittorp.

35 188. ¹ Psalmus] om. C. — ² Ierusalem <dominum> C. — ³ et pueris] om. C. — ⁴ pueris <fideles inveniantur triumphatori mortis clamantis: Osanna in excelsis> Hittorp. — ⁵ pastorem <et dispergentur oves gregis. Postquam autem surrexero praecedam vos in Galilaeam. Ibi me videbitis, dicit dominus> Hittorp.

187. ⁸ THÉODULFE D'ORLÉANS († 821); MGH, *Poetae lat. aevi Carol. I*, 558-559; G. M. DREVES, *Anal. hymnica*, 650, 160-173 (78 vers).

189. *Oremus. Deus, qui miro dispositionis ordine ex rebus etiam insensibilibus dispensationem nostrae salutis ostendere voluisti, da, quaesumus, ut devota tuorum corda fidelium salubriter intelligant quid mystice designetur in facto quod hodie, caelesti lumine afflata, redemptori obviam procedens palmarum atque olivarum ramos vestigiis eius* 5 *turba substravit. Palmarum igitur rami de mortis principe triumphos expectant, surculi vero olivarum spiritualem unctionem advenisse quodammodo clamant. Intellexit enim iam tunc illa hominum beata multitudo praefigurari quam redemptor noster rebus humanis condolens pro totius mundi vita cum mortis principe citius esset pugnaturus ac* 10 *moriendo triumphaturus. Et ideo talia obsequens amministravit quae in illo et triumphos victoriae et misericordiae pinguedinem declararent. Quod nos quoque plena fide et factum et significatum retinentes, te, domine, sancte pater, omnipotens eterne Deus, per eundem dominum nostrum Iesum Christum suppliciter exoramus, ut in ipso atque per* 15 *ipsum cuius nos membra fieri voluisti, de mortis imperio victoriam reportantes, ipsius gloriae resurrectionis participes esse mereamur. Qui tecum* ¹.

190. Data oratione, crucem et vexilla sequendo, honorifice progrediantur ad civitatem sive ecclesiam, clero per viam cantante antiphonas vel responsoria de presenti festivitate, sive versus istos in laudem salvatoris compositos:

^a *Magnum salutis gaudium*
Laetetur omne saeculum,
Iesus redemptor gentium, 25
Sanavit orbem languidum.
 Respondente ¹ scola: *Magnum salutis.*
Sex ante pascha ² [*ferias*
Advenit in Bethaniam
Ubi pie post triduum 30
Resuscitavit Lazarum. Iesus redemptor.
Nardo Maria pistico
Unxit beatos domini
Pedes, rigando lacrymis,
Et detergendo crinibus. Magnum salutis. 35

189. ¹ tecum] *om.* K.

190. ¹ Respondente ... salutis gaudium (*in fine*)] *om.* K. — ² pascha <Resp.: Iesu redemptor. Resp. Magnum, et sic per ordinem usque in finem> C; pascha <ferias ... Per infinita saecula. Magnum salutis gaudium (*in fine* n. 190)] *Hittorp.*

190. ^a Auteur inconnu. Cf. A. BLUME, *Anal. hymnica*, 51, 73-75.

*Post haec iugalis asinae,
Iesus supernus arbiter,
Pullo sedebat, inclytam
Pergendo Hierosolymam. Iesus redemptor.*

5 *O quam stupenda pietas
Mira Dei clementia*

*Sessor aselli fieri
Dignatur auctor seculi. Magnum salutis.*

10 *Olim propheta praescius
Praedixit almo spiritu,*

*Exulta, dicens, filia,
Sion satis et iubila. Iesus redemptor.*

*Rex ecce tuus humilis,
Noli timere, veniet,*

15 *Pullo iugalis residens
Tibi benignus, patiens. Magnum salutis.*

*Ramos virentes sumpserat
Palmas recisas tenera,*

20 *Turba procedens obviam
Regi perenni plurima. Iesus redemptor.*

*Coetus sequens et praevius
Sancto repletus spiritu,*

*Clamabat: In altissimis
Osanna David filio. Magnum salutis.*

25 *Quidam solutis propriis
Viam tegebant vestibus,*

*Pluresque flore candido
Iter parabant Domino. Iesus redemptor.*

30 *Ad cuius omnis civitas
Commota ingressum tremuit,*

*Hebraea proles aurea
Laudes ferebant debitas. Magnum salutis.*

*Nos ergo tanto iudici
Curramus omnes obviam*

35 *Palmas gerendo gloriae,
Mente canentes sobria. Iesus redemptor.*

Honor, decus, imperium

Sit trinitati unicae,

Patri, nato, paraclito

Per infinita saecula. Magnum salutis gaudium].

191. His finitis, cum intraverint portas civitatis omni populo ⁵
cantante *Kyrie eleison*, primus scholae imponat responsum: *Ingre-*
diente domino in ¹ *sanctam civitatem*, prosequente omni clero pariter
et responsum et versum: *Cumque audissent quia Iesus venit Hieroso-*
limam, cum *Gloria*. Quod si tanta restat via, dicantur antiphonae
matutinales eiusdem diei usque ad regiam ecclesiae. Ingredien- ¹⁰
tibus vero ecclesiam, imponat cantor antiphonam in evangelio:
Cooperunt omnes turbae <descendentium ² *gaudentes laudare Deum vo-*
ce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus dicentes: Benedic-
tus qui venit rex in nomine domini. Pax de coelis et gloria in excelsis>
cum psalmo: *Benedictus Deus* ³ usque in finem, cum *Gloria*, sacerdo- ¹⁵
te prosequente hanc orationem:

192. *Oremus* ¹. *Adiuvā nos deus salutaris noster, et ad beneficia*
recolenda quibus nos instaurare dignatus es, tribue venire gaudentes.
Per.

193. Deinde agatur missa ordine suo. Ministri vero et clerus ac ²⁰
populus teneant palmas in manibus usque ad expletionem missae.
Intermittunt aliqui salutationem in passione, id est *Dominus vo-*
biscum, quod non legitur in ordinibus, sed in parasceve tantum ubi
recitetur officium sacerdotale. Ideo ^a autem haec ebdomada maior
dicitur, quia in ea maxima adhibenda est parsimonia, sive quod ma- ²⁵
ius officium celebretur in ea.

194. Item ¹ alter ordo in die palmarum de quo in quibusdam
ordinum codicibus ita scriptum invenimus.

195. Quanta ¹ reverentia haec consuetudo a devotissimis nostris
viris excolitur libet hic parumper inserere. Hodie preparatur quod- ³⁰
dam portatorium honestissimum in quo intromittitur sanctum
evangelium, quod intelligitur Christus, et statuitur in ecclesia ante

191. ¹ in sanctam civitatem] *om. K. et Hittorp.* — ² descendentium ... in
in excelsis] *om. Hittorp.* — ³ <dominus> Deus <Israel> *Hittorp.*

192. ¹ *Oremus.*] *om. K.*

194-206. *Deest in cod. C;*

194-201. *Omittit Hittorp.*

193. ^a Ideo ... in ea: *Ps.-ALCUIN XXIV (PL, 101, 1202 A).*

195-201. Quanta reverentia haec consuetudo ... maius officium celebretur
in ea: *Ps.-ALCUIN, De div. off., c. XIV (PL, 101, 1201-1202).*

aram unde clerus processurus est. Deinde adunantur palmae et flores atque diversa genera frontium seu olivarum super quae dicitur haec oratio a sacerdote:

196. *Omnipotens sempiterne Deus, qui antequam filium tuum dominum nostrum pro nobis mortem perpeti sineres.*

197. Sequitur benedictio palmarum seu frondium. *Omnipotens Deus, Christe.* His finitis dantur a custodibus palmae; accipientibusque populis ramos arborum, olivarum sive florum inchoatur antiphona: *Pueri Hebreorum tollentes.*

198. Deinde suscipiunt diacones suprascriptum portatorium cum evangelio, baiulantes cum ingenti exultatione: *Iugum Christi suave et onus eius leve*, praecedente aqua benedicta cum candelabris atque thimiamateriis, cum aliis ornamentis, insuper etiam laicorum scola cum vexillis atque fanonibus a longe preeunte.

199. Exeunte enim clero seu populo ab ecclesia inchoatur antiphona: *Cum appropinquaret dominus.* Qua finita, inchoat scola antiphonam: *Coeperunt omnes turbae.* Alia. *Cum audisset.* Item alia. *Appropinquante.* Cum ingressi fuerint civitatem vel cenobium dicitur responsum: *Ingrediente domino.* Item alia antiphona: *Collegerunt.*

200. Versus: *Unus autem.* His finitis, ante atrium ecclesiae seu loco competentis subsistit scola cum baiolis et reliquo ornatu, et clerus seu populus expectant in loco atrii inchoantes antiphonam: *Occurrunt turbae.* Respondit scola antiphonam: *Cum angelis.*

200. Hac finita, inchoantur a duobus cantoribus quidam versus: *Israel es tu rex.* Respondet scola, aspiciens seu inclinans se ad sanctum evangelium: *Gloria laus et honor.* Eo ordine sequuntur alii versus. His finitis incipit scola cum baiolis antiphonam: *Pueri Hebreorum vestimenta.* et tunc prosternit omnis populus hinc inde frondes seu flores decantantes: *Osanna filio David*, usque ad altare et sic intrant ad missas.

201. Ministri vero tenent palmas in manibus usque ad expletionem missae. Intermittunt¹ aliqui salutationem in passione, id est *Dominus vobiscum*, quod non legitur in ordinibus sacris, sed in parasceve tantum ubi recitetur officium sacerdotale. Ideo autem haec ebdomada maior dicitur, quia in ea maxima adhibenda est parsimonia sive quod maius officium celebretur in ea.

201. ¹ Intermittunt ... in ea] *vide supra n. 193.*

202. Item ¹ ordo in die palmarum. Secunda hora diei mediante, sacerdos et omnis clerus conveniant in ecclesiam, missalibus vestimentis induti et expositis in medio palmarum vel olivae seu aliarum arborum ramis. Primum benedicat sacerdos salem et aquam, ac benedicendo commisceat. Postea media voce, hanc dicat orationem: *Dominus vobiscum. Deus quem diligere et amare.* Tunc subdiaconus hanc legat epistolam quasi ad missam: *Lectio libri Exodi. In diebus illis venerunt filii.* Tunc cantetur antiphona: *Collegerunt.* Hac finita legat diaconus evangelium quasi ad missam: *Sequentia sancti evangelii secundum Lucam. In illo tempore: Cum appropinquasset Iesus* ². Finito ³ evangelio, faciat episcopus, si velit, sermonem ad populum de ⁴ evangelio et de presenti festivitate.

203. Quo ¹ peracto benedicantur rami dicatque sacerdos: *Dominus vobiscum. Deus cuius filius pro salute humani generis.* Alia. *Deus qui per olivae ramum. Omnipotens sempiterne Deus, qui dominum nostrum Iesum Christum* ².

204. Alia ¹. *Omnipotens sempiterne Deus, flos mundi, odor suavitatis* ² et origo nascentium, qui omnia legis et prophetarum oracula in filii tui domini nostri Iesu Christi humilitate declarasti, quique etiam venienti Hierosolimam devotam cum ramis palmarum ac misticis laudibus hodierna die obviam fecisti turbam procedere, respice propitius ad debitam tui populi servitutem et huius creaturae novitatem tua virtute sanctifica, ut sicut tunc prioris populi gratus tibi fuit huius devotionis affectus, ita nos quoque in veritate confessionis nominis eius haec eadem per revoluta tempora frequentantes, purificatis sensibus dignum tibi deferamus obsequium, ut velut florum varietate piis vernantes studiis, sarcina carnis deposita, cum odore bonorum operum in celesti Hierusalem eidem filio tuo domino nostro valeamus occurrere. Qui tecum vivit.

205. Exorcismus ¹ frondium. *Exorcizo te, creatura omnis florum* ²

202. ¹ Item ordo in die palmarum] Ordo alius in die Palmarum ut in quibusdam codicibus invenimus *Hittorp.* — ² Iesus <Hierosolymis> *Hittorp.* — ³ Finito evangelio ... de presenti festivitate] *vide supra n. 167.* — ⁴ de evangelio ... festivitate] *om. Hittorp.*

203. ¹ Quo peracto ... Iesum Christum.] *deest in cod. C; vide tamen supra n. 167.* — ² Christum <die azymorum> *Hittorp.*

204. ¹ Alia. Omnipotens ... qui tecum vivit] *deest hic in cod. C; vide tamen orationem supra n. 171.* — ² suavitatis <ut supra> *Hittorp, ceteris omissis.*

205. ¹ <Sequitur> exorcismus *Hittorp.* —

- vel frondium. Item oratio: Deus qui filium tuum unigenitum. Prefatio* ². *Dominus* ³ *vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus domino, Deo nostro. Aeternae Deus mundi conditor. Tunc rami benedicti aspergantur aqua benedicta cum antiphona: Asperges me domine. Finita antiphona, dicatur oratio: Deus qui filium tuum* ⁴ *Iesum Christum dominum nostrum* ⁵. Dicta oratione, expendantur palmae ⁶ et rami publice et cantor dicat antiphonam: *Turba multa*, cum psalmo: *Cantate domino canticum* ⁷. Expansis ⁸ palmis, antequam exeant de ecclesia, dicatur haec oratio: *Auge fidem in te sperantium, Deus.*
- 10 206. Tunc ¹ exeundo de ² ecclesia, has imponat ³ cantor antiphonas: *Cooperunt omnes turbae. Antiphona* ⁴. *Ante sex dies. Antiphona* ⁵. *Cum appropinquaret. Antiphona* ⁶. *Cum audisset populus*, et ceteras antiphonas huic festivitati congruas. Ut ⁷ autem pervenerunt ⁸ cum palmis ubi statio est sanctae crucis, clerus populusque reverenter stent in ordine suo. Tunc scolastici lento gradu ambulantes ⁹ e regione crucis veniant ¹⁰ ante eam et cum omni reverentia casulas vel cappas in terram iactantes, proni adorent crucifixum, clero interim cantante antiphonam: *Pueri Hebreorum vestimenta. His recedentibus continuo venient ex alio latere pueri laici Kyrie eleison* ¹¹ cantantes et sequendo vexillum quod ante eos portatur, veniant ante crucem et annuente edili ¹², iactent ramos palmarum in terram, proni adorando crucifixum, et clerus interim canat antiphonam: *Pueri Hebreorum tollentes. His recedentibus, scola iuxta crucem hunc hymnum cantat: Gloria laus et honor. Clerus quoque inter* ¹³ omnes huius hymni versus inclinato capite canat humiliter ¹⁴ *Gloria* ¹⁵. His ita peractis, veniat episcopus ante crucem et prostratus in terram adoret crucifixum, clero interim cantante antiphonam: *Scriptum est enim: Percutiam. Tunc* ¹⁶ surgens episcopus, hanc dicat orationem: *Deus qui miro dispositionis. Data* ¹⁷ oratione, crucem et ¹⁸ vexilla sequendo, tenent palmas in manibus usque ad expletionem missae.

² Prefatio <usque> *Hittorp.* — ³ Dominus ... deo nostro] *om. Hittorp.* — ⁴ tuum <dominum nostrum> *Hittorp.* — ⁵ nostrum <pro salute nostra> *Hittorp.* — ⁶ palmae et] *om. Hittorp.* — ⁷ canticum] *om. Hittorp.* — ⁸ Expansis ... dicatur haec oratio] Deinde dicatur oratio haec antequam de ecclesia exeant *Hittorp.*

206. ¹ Tunc exeundo ... ad expletionem missae (*in fine*)] *deest hic in cod. C; vide supra n. 185-193.* — ² de ecclesia] *om. Hittorp.* — ³ imponat cantor] dicant *Hittorp.* — ⁴ Antiphona] *om. Hittorp.* — ⁵ Antiphona] *om. Hittorp.* — ⁶ Antiphona] *om. Hittorp.* — ⁷ Ut autem ... scriptum est enim: Percutiam] *vide supra n. 185, 186, 187, 188.* — ⁸ pervenerunt] venerint *Hittorp.* — ⁹ ambulantes] ambulant *Hittorp.* — ¹⁰ veniant] Ut venerint *Hittorp.* — ¹¹ edili] aedituo *Hittorp; corr. in margine: edili.* — ¹² humiliter] *add. in margine Hittorp.* — ¹³ Gloria <laus et honor> *Hittorp.* — ¹⁴ Tunc surgens ... miro dispositionis] *vide supra n. 188 (in fine) et 189.* — ¹⁵ Data oratione ... expletionem missae.] *Cf. supra n. 193 (initium).*

207. De ¹ feria III^a ebdomadae maioris. Feria III^a ebdomadae maioris, quae est pridie cenae domini, hora tertia, convenient omnes presbiteri tam civitatis quam et de suburbanis et omnis clerus cum populo in ecclesia statuta infra urbem, expectantes pontificem qui semper per se in ecclesia maiore orationes sollemnes ipsa die, sicut in sacramentorum libro continetur, complet hoc ordine. Qui dum veniens de sacrario processerit cum ordine suo ante altare ad orandum super oratorium, mox ut surrexerit dicit: *Oremus*, et diaconus: *Flectamus genua. Levate.* Dat orationem: *Deus a quo et Iudas.* Post *Amen* sequitur et dicit orationes sollemnes: *Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro ecclesia Dei*, et ceteras per ordinem, tantummodo pro se intermittit. Post ² imperatorem vero dicit orationem pro rege Francorum ³. Ad ultimam pro Iudeis non flectuntur genua.

208. Quibus expletis, osculat altare et egreditur. Presbiteri vero ecclesiarum sive de urbe sive de suburbanis vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine, feria sexta, hora tertia, cuncta faciant, hoc scientes ut, ubi pontifex de se intermisit, ipsi illum commemorent.

209. Postea vero, hora octava, ingrediuntur ad missam hoc ordine. Dicit scola antiphonam ad introitum: *In nomine domini* <omne ¹ genu>. Et pontifex sive presbiter dat orationem:

210. *Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut qui nostris excessibus incessanter affligimur, per unigeniti tui passionem liberemur. Qui tecum vivit et regnat.*

211. Legitur ¹ lectio una de Esaia propheta: *Haec dicit dominus. Dicite filiae Sion.* Sequitur graduale: *Non avertas faciem tuam*, cum uno versu. Postea dicit aliam orationem: *Deus qui pro nobis filium tuum crucis* <patibulum ² subire voluisti.> Legitur altera lectio de eodem propheta: *In diebus illis dixit Esaia: Domine quis credidit auditui ³ nostro.* Postquam legitur, cantatur graduale: *Domine exaudi*, cum versibus suis quinque. Evangelium vero pronuntiat diaconus sine salutatione ita: *Passio domini nostri Iesu Christi secundum Lucam*, et ⁴ incipit legere. Qua perlecta ⁵, expletur ⁶ missa ordine suo.

207. ¹ <Ordo> de: *Hittorp.* — ² Post, imperatorem vero] Postea vero *Hittorp.* — ³ Francorum <sive imperatore> *Hittorp.*

209. ¹ omne genu] *om.* K; omne genu <flectatur> *Hittorp.*

211. ¹ Legitur... propheta] Deinde legitur lectio Isaiae prophetae *Hittorp.* — ² patibulum subire voluisti] *om.* C et *Hittorp.* — ³ auditui nostro] *om.* *Hittorp.* — ⁴ et incipit legere] *om.* *Hittorp.* — ⁵ perlecta] expleta *Hittorp.* — ⁶ expletur] completur *Hittorp.* —

Super ⁷ oblata. *Purifica nos misericors Deus*. Ad ⁸ complendum. *Largire sensibus nostris <omnipotens ⁹ Deus>*. Super populum. *Respice, domine, quaesumus, super hanc familiam tuam* ¹⁰.

212. De ¹ officiis divinis a cena domini usque in octavas pentecostes.

- 5 FERIA quinta maioris ebdomadae. Eadem nocte, surgunt ad vigiliis hora noctis octava et tangitur campanae signum sicut aliis diebus, et post haec non tangitur ad matutinum, nisi in nocte sancti paschae et tunc ecclesia omni lumine decoretur. Venientibus autem omnibus in ecclesiam infra chorum, more solito, non dicatur *Domine, labia mea aperies*, nec *Deus, in adiutorium meum intende*, nec ² *Gloria patri*, nec *Invitatorium*, nec *Venite*, sed cantor incipiat in psalmis antiphonam: *Zelus domus tuae*, et reliquas sicut in antiphonario continetur. In fine psalmorum non dicatur *Gloria*, nec in responsoriis, nec in ullo loco, nec finis subtrahatur. Post tres psalmos
15 dicatur versus pleniter, non subtrahendo finem. Sed et in fine nocturni, lector benedictionem non petit, nec pontifex aut presbiter more solito benedictionem complet et quando finit lector, non dicit *Tu autem, domine*, sed ex verbis lectionis iubetur facere finem, aut certe ex terminatione. Lectiones vero legantur tres de Lamentationibus Hieremie prophetae, ab eo loco ubi dicit: *Quomodo sedet sola civitas dei*, cum pronuntiatione *aleph*, usque: *Cogitavit dominus dissipare murum filiae Syon*. Tres de tractatu sancti Augustini in psalmo LXIII°, id est, *Exaudi deus orationem meam cum deprecor*, et tres de Apostolo, ubi ³ ait ad Corinthios capit. LVII°: *Ego enim accepi*
20 *a domino quod et tradidi vobis*. Secunda lectio sic incipit: *Similiter* ⁴ *postquam cenavit*. Tertia: *De spiritalibus autem nolumus vos ignorare*. Novem itaque psalmi, novem lectiones, novem responsoria per omnia complenda sunt.

213. Accenduntur in quibusdam locis in hac nocte XXIII^{or} lumina et extinguuntur per singulas lectiones et responsoria: quae simul per tres noctes fiunt LXXII. Lumen autem ecclesiae, apud Romanos, ab initio cantus nocturni inchoatur extinguui, hoc tamen ordine ut ab introitu ipsius ecclesiae incipiat paulatim tutari, ut verbi gratia, peracto primo nocturno, videatur eorum pars tertia

- 35 ⁷ Super oblata] *Secreta C et Hittorp.* — ⁸ Ad complendum] Post communionem *Hittorp.* — ⁹ omnipotens deus] *om. K et Hittorp.* — ¹⁰ tuam] *om. K.*

212. ¹ <Ordo> de *Hittorp.* — ² nec ... nec] *om. Hittorp.* — ³ <prima> ubi *Hittorp.* — ⁴ Similiter <et calicem> *Hittorp.*

- 212-213. Cf. ORDO XIII C, 3 (ANDRIEU II, 513); ORDO XXVII, 3-5 (ANDRIEU
40 III, 347-348); ORDO XXVIII, 7-9 (ANDRIEU III, 392-393); ORDO XXX A, 2 (ANDRIEU III, 455) et Ps. ALCUIN, XVI-XVII (PL, 101, 1203).

213-214. Cf. Ps.-ALCUIN XVI-XVII (PL, 101, 1203-1204).

esse extincta; medio nocturno, iterum tertia. Tertio vero expleto, exceptis septem lampadibus, nichil luminis relinquatur.

214. Sequuntur matutini in quibus similiter non dicatur: *Deus, in adiutorium meum*, nec *Gloria patri*, sed antiphona tantum super matutinas laudes. Et in matutinis septem lampades hoc ordine extinguantur. In initio psalmi primi, sit custos semper paratus in loco dextrae partis ecclesiae, prope lampades. At ubi audierit primam antiphonam, tenens cannam in manu sua, tutat lampadem unam. In fine vero psalmi ipsius, tutat aliam sinistrae partis. Sic una ex parte una, alia ex alia tutentur usque ad evangelium. In evangelio vero ante benedictionem non dicatur lectio, sed versus tantum et statim tutatur media lampada, vel subtrahitur et servatur, ut ita veniat ut *Benedictus Deus Israel* absque lumine psallatur. *Benedictus* finito cum antiphona, non dicatur *Kyrie eleison*, nec *Et ne nos inducas in temptationem*, neque preces, neque oratio alta voce more solito, sed secum tacite. Factoque signo a priore, omnes pariter surgant sicque finiantur vigiliae nocturnae atque matutini. ^a Matutino completo, vadunt per oratoria psalmos canendo cum antiphonis sine *Gloria patri*.

215. Eodem die, altaria templi et parietes sive pavimenta ecclesiae lavantur et vasa domino sacrata purificantur. Ad primam autem non dicitur: *Deus, in adiutorium meum*, sed tantum psalmi sine *Gloria* et sine *Kyrie eleison* ac sine precibus, sed tamen in choro communiter stent prout supra et ita finiatur. Similiter eodem die tertia, sexta, nona. Eadem vero die cenae domini, hora nona quando dies longiores sunt, seu hora quinta quando breviores, faciunt executi ignem de lapide in loco foris basilicam. Si ¹ ibidem oratorium habuerint in porta, ibi excutiunt; sin vero, in loco quo consideraverit prior, ita ut ex eo possit candela accendi et benedicatur ignis.

216. Benedictio ignis. *Deus, qui per filium tuum, angularem scilicet lapidem, caritatis tuis fidelibus ignem contulisti, productum e silice nostris profuturum usibus, novum hunc ignem sanctifica, et concede nobis ita per haec festa paschalia celestibus desideriis inflammari, ut ad perpetuae claritatis puris mentibus valeamus festa pertingere. Per.*

217. Alia ¹. *Domine Deus, pater omnipotens, lumen indeficiens*

215. ¹ <Sed> si C.

217. ¹ Alia.] om. C. —

214. Cf. ORDO XXVI, 13; ORDO XXVII, 5 (ANDRIEU III, 348); ORDO XXXI, 15 (ANDRIEU III, 493); ORDO XXXII, 5 (ANDRIEU III, 518). — ^a Ps.-ALCUIN XVI-XVII (PL, 101, 1203 C-D).

215. ORDO XXVII, 6 (ANDRIEU III, 348). — Ps.-ALCUIN XVI-XVII (PL, 101, 1204 D).

216. *Pontif. rom. XIIe s.*, XXXII, 2 (ANDRIEU 238).

217. *Ibid.*, XXXII, 3 (ANDRIEU 238-239).

et sancte conditor omnium luminum, benedic hoc lumen quod a te sanctificatum atque benedictum est, qui illuminasti omnem mundum, ut ab eo lumine accendamus et inluminemur igne claritatis tuae, et sicut tuo ² igne illuminasti Moysen, ita inluminas corda et sensus nostros, ut ad
5 vitam aeternam pervenire mereamur. Per ³.

218. *Alia. Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, benedictibus nobis hunc ignem in nomine tuo et unigeniti tui filii Dei ac domini nostri Iesu Christi et spiritus sancti, cooperari dignare et adiuva nos contra ignita tela inimici et illustra gratia celesti. Qui vivis et regnas*
10 cum eodem unigenito tuo et spiritu sancto.

219. *Oratio postquam incenditur. Veniat, quaesumus, omnipotens Deus, super hoc incensum larga tuae benedictionis infusio, et hunc nocturnum splendorem invisibilis regnator attende, ut non solum sacrificium, quod hac nocte litatum est, archana luminis tui ammixtione refulgeat, sed in*
15 quocumque loco ex huius aliquid sanctificationis misterio fuerit deportatum expulsa diabolicae fraudis nequitia, virtus tuae maiestatis adsistat. Per.

220. *Ordo. De quo igne novo illuminata candela in arundine debet poni et a mansionario ecclesiae, presente populo, portari et de ipso igne continuo in eadem ecclesia, vel loco ubi accenditur, lampas una servetur usque in sabbatum sanctum ad illuminandum ce-*
20 reum qui eodem die benedicendus est, ordine quo in sacramentario continetur. Hoc expleto, accipit mansionarius prior iam fatam candelam in manu sua illuminatam, ut praediximus, in canna, prosequente eum populo cum supplici silentio, ita ut summitas candelae,
25 quae illuminatur, altare versus inclinata respiciat illam ecclesiam quam sunt ingressuri, quae tamen prius absque lumine erit, preparatis ante altare septem lampadibus ita compositis, ut absque ullo impedimento cuiuscumque retardationis, manu mansionarii cum eadem candela possint accendi, ac deinceps, preparatis custodibus,
30 omni lumine decoretur ecclesia et ita ingrediantur ad missas sicut in sacramentario continetur vel antiphonario.

221. *Missa expleta, communicant ordine constituto et servant de sancta usque in crastinum. Sed et ipsa ecclesia usque ad vigiliis illuminata permaneat. Et sicut in isto die taxavimus, sic et VI feria*
35 faciendum est. Similiter et sabbato sancto, ea tantum ratione, ut ad horam nonam, excusso igne ut diximus, a mansionario quinta

² tuo igne illuminasti Moysen] ignem illuminasti Moysi K. — ³ Per <dominum.> C.

218. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 4 (ANDRIEU 236).*

219. *Sacram-Gélasien I, 42 (WILSON 81; MOHLBERG 69); Hadrianum sup-*
40 plémenté (WILSON 154). — Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 5 (ANDRIEU 239.)

220. *Ps.-ALCUIN XVI-XVII (PL, 101, 1205 C-D).*

220-221. *ORDO XXVII, 7-8 et 11-13 (ANDRIEU III, 348-350).*

feria portetur, sexta feria ab archidiacono, sabbato vero sancto ab episcopo iuniore portetur. Sin autem hic ordo in monasterio agatur, quinta feria ipse ignis a custode ecclesiae, sexta feria a preposito, sabbato vero sancto ab abbate portetur.

222. Ipsa feria V^a maioris ebdomadae, id est cena domini, mane 5
primo, mansionarii ordinent omnia quae sint necessaria ad consecrationem chrismatis: ampullas III de oleo mundissimo plenas ponentes in sacrario, unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam vero ad oleum ad catechuminos unguendos, maximam illam quae ad chrisma, debet fieri de albo serico, alias autem de alio 10
serico coopertas. Et pontifex provideat de balsamo.

223. Mediante autem hora prima diei, episcopus concilium, sollemnibus vestimentis indutus, cum presbiteris ceterisque ad hoc dispositis, celebret secundum canonum statuta. Peracto autem concilio hora tertia sonetur signum, ut omnes veniant in ecclesiam in qua 15
chrisma debet consecrari.

224. Tunc egreditur penitens de loco ubi penitentiam gessit, ut gremio presentetur ecclesiae. Sedente autem pontifice pro foribus ecclesiae, penitentibus in atrio ecclesiae eminus cum archidiacono iussum illius prestolantibus, antequam eos offerat, postulat archidiaconus his verbis: 20

C

225. *Adest, o venerabilis pontifex, tempus acceptum, dies propitiationis divinae et salutis humanae, qua mors interitum, et vita accepit aeterna principium, quando in vinea domini Sabaoth sic novarum palmitum plantatio facienda est, ut purgetur execratio vetustatis. Quamvis enim divitiis bonitatis et pietatis Dei nichil temporis vacet, nunc tamen et largior est per indulgentiam remissio peccatorum et copiosior per gratiam assumptio renascentium. Augemur regenerandis, crescimus reversis. Lavant aquae, lavant lachrimae. Inde est gaudium de assumptione vocatorum, hinc laetitiae de absolutione penitentium. Inde est quod supplex grex tuus, posteaquam in varias formas*

K

225. *Adest, o venerabilis pontifex.* 25

30

35

222-234. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 1-14 (ANDRIEU 215-217).*

224-227. Cf. *Sacram. Gélasien I, 38 (WILSON 63-64; MOHLBERG 56-57).*

C

criminum, neglectu mandatorum caelestium et morum probabiliū transgressione cecidit, humiliatus atque prostratus, prophetica ad dominum voce
 5 *clamat, dicens: ^a Peccavi, impie egi, iniquitatem feci, miserere mei domine, evangelicam vocem non frustratoria aure capiens: ^b Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Manducavit, sicut scriptum est, panem doloris, lachrimis stratum rigavit,*
 10 *cor suum luctu, corpus afflixit ieiuniis, ut animae tuae reciperet, quam perdiderat, sanitatem. Unicum itaque est poenitentiae suffragium, quod et singulis prodest et omnibus in commune succurrit.*

226. Hic ergo dum ad poenitudinis actionem
 15 *tantis excitatur exemplis, sub conspectu ingemiscentis ecclesiae, venerabilis pontifex protestatur et dicit: Iniquitates meas ego cognosco, et delictum meum contra me est semper. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates*
 20 *meas dele. Redde michi laetitiam salutaris tui et spiritu principali confirma me.*

227. Quo ita supplicante et misericordiam dei afflicto corde poscente, dicat archidiaconus: *Redintegra in eo ¹, apostolice pontifex, quic-*
 25 *quid diabolo suadente corruptum est, et orationum tuarum patrocinantibus meritis, per divinae reconciliationis gratiam fac hominem proximum deo, ut qui antea in suis sibi perversitatibus displicebat, nunc iam placere se domino in regione vivo-*
 30 *rum, devicto mortis autore, gratuletur.*

228. Tunc dicit pontifex antiphonam ¹: *Venite.*

Et diaconus ex parte penitentium: *Flectamus genua.* Tunc omnes adstantes genua flectunt penitentes. Quo facto, dicit diaconus ex parte pontificis: *Levate.* Similiter agatur secundo, repetente episcopo:
 35 *Venite, venite, subsequente diacono: Flectamus genua, ut antea. Et sic ad medium usque atrii pavementum solotenus veniant. Quando au-*

227. ¹ eo] eis *suprascr.* C.

228. ¹ antiphonam] *om.* K. —

225. ^a BAR. II, 12; DAN. IX, 5. — ^b MATTH. V, 5'

K

tem tertio domnus episcopus annuntiaverit antiphonam: *Venite, venite, venite*, prosequatur diaconus: *Flectamus genua*. Mox cum diacono penitentes corruant ad pedes episcopi, sicque prostrati iaceant usque domnus episcopus surgens innuat alteri diacono: *Levate*, prosequente clero antiphonam: *Venite, filii, audite me; timorem domini* 5 *docebo vos*, cum psalmo: *Benedicam dominum* <in² omni tempore, semper laus eius in ore meo>, et ad finem usque ducente.

229. Quandiu vero psalmus canitur a clero cum antiphona: *Venite filii*, semper manuatum penitentes a plebesanis archidiacono, et ab archidiacono redduntur episcopo, et ab episcopo restituuntur ec- 10 *clesiae gremio*, prostrato omni corpore in terra. Deinde imponat episcopus antiphonam: *Cor mundum crea in me Deus et spiritum rectum innova in visceribus meis*, cum psalmo *Miserere mei Deus*. Quo finito, prosternat se episcopus una cum penitentibus in oratorio, clero faciente letaniam. Qua^a expleta, postquam dicatur *Kyrie elei-* 15 *son*, erectus a terra dicat *Pater noster* et preces: *Salvos fac servos tuos, domine*¹. Resp.: *Deus meus, sperantes in te. Convertere domine usquequo*. Resp.: *Et deprecabilis esto super servos*² *tuos. Mitte eis, domine, auxilium de sancto*. Resp.: *Et se Sion tuere eos. Illumina*³ *faciem tuam super servos tuos*. Resp.: *Salvos fac eos, domine, ne confun-* 20 *dantur quoniam invocaverunt te. Domine, vide humilitatem meam et laborem meum*. Resp.: *Et dimitte universa delicta*⁴ *mea. Exaudi me, domine, quoniam benigna est misericordia tua*. Resp.: *Secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. Ne memineris domine iniquitatumstrarum antiquarum*. Resp.: *Cito anticipent nos* 25 *misericaordiae tuae, quia pauperes facti sumus nimis*⁵. *Aduva nos, Deus salutaris noster*. Resp.: *Propter gloriam nominis tui, domine, libera nos et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. Do-* *mine, exaudi orationem*⁶ *meam*. Resp.: *Et clamor meus. Dominus*⁷ *vobiscum*. Resp.: *Et cum spiritu tuo*. 30

230. Oratio. *Adesto, domine, supplicationibus nostris et me, qui etiam misericordia tua primus indigeo, clementer exaudi et quem non electione meriti sed dono gratiae tuae constituisti huius operis mini-* 35 *strum, da fiduciam tui muneris exequendi et ipse in nostro ministerio quod tuae pietatis est operare. Per.*

² in omni ... ore meo] om. K.

229. ¹ domine] om. C. — ² servos tuos] om. C. — ³ Illumina] Illustra C. —

⁴ delicta] peccata C. — ⁵ nimis] om. K. — ⁶ orationem meam] om. C. — ⁷ Domi-
nus ... spiritu tuo] om. K.

229. Cf. Ps.-ALCUIN XVI-XVII (PL, 101, 1204 B).

230. Sacram. Gélasien I, 38 (WILSON 64; MOHLBERG 57).

231. *Alia. Exaudi, domine, preces nostras et confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiae reatus accusat indulgentia tuae miserationis absolvat. Per.*

232. *Alia. Praeveniat hos famulos tuos, quaesumus, domine, misericordia tua et omnes iniquitates eorum celeri indulgentia deleantur. Per.*

233. *Item¹ alia. Deus infinitae misericordiae veritatisque immensae, propitiare iniquitatibus nostris et omnium animarumstrarum medere languoribus, ut, miserationum tuarum remissione percepta, in tua semper benedictione laetemur. Per.*

10 234. *Alia. Deus, sub cuius oculis omne cor trepidat omnesque conscientiae pavesunt, propitiare omnium gemitibus et cunctorum medere vulneribus, ut sicut nemo nostrum est liber a culpa, ita nemo sit alienus a venia. Per.*

235. *Item¹ alia. Praesta, quaesumus, domine, his famulis tuis dignum penitentiae fructum, ut ecclesiae tuae sanctae, a cuius integritate devierant peccando, admissorum veniam consequendo reddantur innoxii. Per.*

236. *Item¹ alia. Omnipotens sempiternus Deus, confitentibus tibi his famulis tuis pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus eis noceat conscientiae reatus ad poenam, quam indulgentia tuae pietatis prosit ad veniam. Per.*

237. *Alia. Omnipotens et misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione celeri posuisti, succurre lapsis, miserere confessis ut, quos delictorum catena constringit, misratio tuae pietatis absolvat. Per.*

238. *Alia. Domine, sancte pater, omnipotens, aeternus Deus, respice propitius super hos famulos tuos qui ab infesta huius seculi tempestate dimersi, flebili lamentatione suos accusant excessus. Tu fletus ac gemitus eorum pie suscipias eosque de tenebris ad lumen revoces et medelam confitentibus, salutem penitentibus et vulneratis auxilium sanitatis indulgeas, ne ultra inimicus in eorum habeat animabus potestatem, eorumque confessionem libenter admittens, ecclesiae tuae purificatos restitue ac tuo altario repraesenta, ut ad sacramentum reconciliationis admissi, una nobiscum sancto nomini tuo gratias agere mereantur. Per.*

233. ¹ Item] *om. C.*

235. ¹ Item] *om. C.*

35 236. ¹ Item] *om. C.*

231-232. *Sacram. Gelasien I, 15 (WILSON 14; MOHLBERG 17).*

233. *Ibid., III, 34 (WILSON 252; MOHLBERG 197).*

234. *Ibid., III, 35 (WILSON 252; MOHLBERG 198).*

235-238. *Ibid., I, 38 (WILSON 64-66; MOHLBERG 56-59).*

40 236-237. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 15-16 (ANDRIEU 217).*

238. *Cf. L'Ordo du ms. ROME, Vat. Barber. lat. 631, ff. 44^v-72^v (ANDRIEU Pontif. rom. XIIe s., 65).*

239. *Alia. Deus misericors, Deus clemens, qui secundum multitudinem miserationum tuarum peccata paenitentium deles et preteritorum criminum culpas venia remissionis evacuas, maiestatem tuam supplices deprecamur, ut his famulis tuis, longo squalore paenitentiae maceratis, miserationis tuae veniam largiri digneris, ut nuptiali veste recepta ad regalem mensam unde eiecti fuerant mereantur introire. Per.* 5

240. *Item¹ alia. Maiestatem tuam, quaesumus, domine, sancte pater, omnipotens, aeterne Deus, qui non mortem sed peccatorum vitam semper inquiris, respice flentes famulos tuos, attende prostratos eorumque planctum in gaudium tua miseratione converte, scinde delictorum saccum et indue eos letitiam salutarem, ut post longam peregrinationis famem de sanctis altaribus tuis sacientur, ingressique cubiculum regis in ipsius aula benedicant nomen gloriae tuae semper. Per dominum² nostrum.* 10

241. *Item¹ alia. Famulos tuos, quaesumus, domine, ab ira tua ad te confugientes paterna recipe pietate, ut qui tuae maiestatis flagella formidant de tua mereantur venia gratulari. Per.* 15

242. *Alia. Deus, qui confitentium tibi corda purificas et accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis, da indulgentiam reis et medicinam tribue vulneratis, ut percepta remissione omnium peccatorum in sacramentis tuis sincera deinceps devotione permaneant et nullum redemptionis aeternae sustineant detrimentum. Per.* 20

<243. *Alia¹. Deus qui mundum in peccati fovea iacentem misericorditer erexisti, Deus, qui leprosos et aliis peccatis irretitos sacerdotum iudicio mundari precepisti, Deus, qui per manus tuae impositionem animarum et corporum valetudines effugasti, idemque opus discipulis tuis eorumque successoribus agere praecepisti, exaudi preces nostras pro his famulis et famulabus tuis, morbo criminum hactenus tabescentibus et manum pietatis tuae manui nostrae superpone, ut per manus nostrae impositionem, te cooperante, infundatur eis spiritus sancti gratia, descendatque super eos caelestis benedictio, tribuatur eis peccatorum remissio, cunctorumque scelerum piacula relaxentur et tuorum charismatum munera affluentius conferantur. Per.* 25 30

244. *Alia¹. Domine, sancte pater, omnipotens, rex regum et do-*

240. ¹ Item] *om.* C. — ² dominum nostrum] *om.* C. 35

241. ¹ Item] *om.* C.

243. ¹ Alia. Deus qui ... affluentius conferantur. Per.] *deest in codice K.*

244. ¹ Alia. Domine, sancte ... poenas evadere. Per eundem] *deest in codice K.*

239-240. *Sacram. Gelasien I, 38 (WILSON 66; MOHLBERG 58-59). — Pontif. rom. XIIe s., XXX A., 17-18 (ANDRIEU 217).* 40

242. *Sacram. Gelasien I, 38 (WILSON 67; MOHLBERG 59). — Pontif. rom. XIIe s., XXX A., 19 (ANDRIEU 217).*

minus dominantium, qui sanctissima dispositione unicum filium tuum dominum nostrum Iesum Christum, spiritus sancti gratia cooperante, in mundum misisti, quo genus humanum mortalibus vinculis adstrictum pia redimeret morte, tibi supplico, quatinus orationem meam
 5 *mundam suscipias, tribulationem adimas, propitius flagella redimas, ac serenissimo vultu aurem tuae pietatis et misericordiae accomodes, ministeriumque tantae dignitatis quod tractare indignus presumo sanctificando sanctifices et, quod te nunc opitulante verbis, exequor humilibus, impleas effusione sancti spiritus. Tu enim, domine, per filium*
 10 *tuum unigenitum sanctis dilectisque apostolis dona tribuens charismatum dixisti: ^a Quaecumque ligaveritis in terra et solveritis, in caelo ligata et soluta manebunt. Ergo magnae pietatis pater, non meo tali addictus merito, sed potius tuo adsecutus dono, presumo his famulis et famulabus tuis impertire quod tuis fidelibus proprio concessisti ore.*
 15 *Respice igitur, domine, et miserere et da veniam confitentibus, parce supplicibus et quoniam de misericordia benignitatis tuae non diffidunt, non secundum quod egerunt hactenus, verum iuxta paternitatis tuae clementiam amodo sentiant indulgentiam. Oro ergo hos supplex cunctosque michi commissos muniri tua sancta protectione, quo tuo freti*
 20 *munimine, valeamus pariter inextinguibiles poenas evadere. Per eundem>.*

245. *Alia. Deus, humani generis benignissime conditor et misericordissime reformator, qui in reconciliatione lapsorum etiam me, qui misericordia tua primus indigeo, servire effectibus gratiae tuae per sacerdotale ministerium voluisti, ut, cessante merito supplicis, mirabilior fieret indulgentia remittentis, Deus, qui iustitiae leges misericordiae semper multiplicatione moderaris, dum delinquentibus penitentiam adhibes, dum etiam malis providentiae tuae dona non subtrahis et vindictam miserando suspendis, Deus, qui hominem invidia diaboli ab aeternitate deiectum unici tui filii sanguine redemisti, vivifica hos famulos tuos quos tibi nullatenus mori desideras, et quos non*
 25 *dereliquisti devios assume correctos. Moveat pietatem tuam fletus iste maerorum, tu eorum medere vulneribus, tu benignam iacentibus manum porrige, ne ecclesia tua aliqua sui corporis portione privata temeretur, ne grex tuus detrimentum sustineat, ne de familiae tuae dampno inimicus exultet, ne renatas lavacris salutaribus animas mors secunda possideat. Tibi ergo humiliamur, omnipotens; tibi, domine, supplices fundimus preces, tibi fletum nostri cordis offerimus, tu parce confitentibus, ut in imminentes poenas futurique iudicii sententiam, te miserante, non incidunt, nesciant quod terret in tenebris, quod stridet in flammis*

40 244. ^a MATTH. XVIII, 18.

245. *Sacram. Gélasien I, 38 (WILSON 65; MOHLBERG 57) avec une interpolation Propitiare ... sorte perdidierint.*

et ab errorum via ad iter iustitiae iam reversi, nequaquam ultra novis vulneribus saucientur. Propitiare ergo, domine, trementibus atque supplicibus sub sententiae tuae expectatione et ad humilitatem iacentium sublevandam dexteram salutis extende. Nobis quoque servis tuis, quos apostolicae clavis sacerdotalisque officii in ministros, non electione meriti sed 5 dono gratiae tuae, constituisti, da fiduciam tanti muneris exequendi et ipse in nostro ministerio quod tuae potestatis est operare. Agnosce, piissime pastor, oves tuae redemptionis et constrictas vinculis peccatorum, ecclesiae tuae precibus exoratus absolve. Redeant ad unitatem ecclesiae tuae et, post illam diram inopis exilii famem redeuntes, veste splendida 10 ornatae, gaudeant se paterno receptas esse convivio. Nichil de honore adoptionis, nichil de hereditatis sorte perdiderint¹, sed integrum sit eis atque perpetuum et quod gratia tua contulit et quod misericordia reformavit. Per.

246. Absolutio pluralis. Dominus Iesus Christus, qui dignatus 15 est discipulis suis dicere: "Quaecumque ligaveritis super terram erunt ligata et in celo, de quorum numero quamvis indignum et peccatorum vinculis astrictum me esse sua dignatione voluit, ipse vos largifluo pietatis suae dono, ac meae simul parvitatibus ministerio absolvere dignetur ab omnibus fragilitatibus vestrae excessibus, interius exteriusque 20 humanitus contractis. Amen.

Et sicut peccata totius mundi sua traditione atque immaculati sanguinis effusione dignatus est expurgare, ita quoque vestrorum peccaminum maculas misericorditer non dedigne tur emundare eiusdem sanguinis interventione, qui fusus est in peccatorum remissionem. Amen. 25

Devotionem quoque vestram ita deinceps adiutorio gratiae suae non dedignet corroborare, quatinus et in hoc seculo subrepentium laqueos delictorum valeatis evadere et in futuro vitam aeternam Christi sanguine comparatam sine fine possidere. Amen.

Adiuvante domino nostro Iesu Christo, qui nos fecit cum non essemus et redemit cum perditii essemus, ad laudem et gloriam sancti nominis sui per omnia secula seculorum. Amen. 30

247. Item¹ absolutio² pluralis. Praesta, quaesumus, domine, his famulis tuis secundum piissimam misericordiam tuam iuxta libitum eorum absolutionis peccaminum suorum fructum, ut sint tibi 35

245. ¹perdiderint] perdant *suprascr.* C.

247. ¹Item absolutio pluralis. Praesta, quaesumus, domine ... vivit et regnat] in codice K, absolutio haec pluralis ponitur post absolutionem singularem (n. 248), ordine inverso. — ²absolutio] om. K. —

246. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 21 (ANDRIEU 218). — ²MATTH. XVIII, 18. 40

247. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 23 (Nos etiam ...) (ANDRIEU 219).

dignum habitationis tuae templum et mereantur deinceps cum iustis atque sanctis in conspectu tuo astantibus absoluti manere ab omnium criminum labe. Per Iesum Christum³ dominum. Nos etiam secundum auctoritatem nobis indignis a Deo commissam, absolvimus vos ab
 5 *omni vinculo delictorum vestrorum, ut mereamini habere vitam aeternam. Per eum qui vivit et regnat.*

248. Absolutio¹ singularis. *Sicut principali sententia constat quia in multis offendimus omnes, unde ingemiscimus, ita principali sententia consolamur, quia si confiteamur peccata nostra, fidelis et*
 10 *iustus est Christus conditor et redemptor ac salvator noster quem habemus advocatum iustum apud patrem, et est propitiatio pro peccatis nostris et interpellat pro nobis fideliter confitentibus, et dimittit nobis peccata nostra, et emundat nos ab omni iniquitate. Quapropter, frater noster, confitenti tibi peccata tua per ecclesiasticae auctoritatis*
 15 *potestatem quam dominus noster Iesus Christus tradidit discipulis et apostolicis suis dicens: ^a Accipite spiritum sanctum quorum remiseritis peccata remittuntur eis, et per eosdem apostolos suos ipsorum successoribus, quorum vices, licet indigni, tenemus, et si non merito tamen nomine atque officii suceptione eandem potestatem donavit et in se*
 20 *credenti fideliter dixit: ^b Fiat tibi secundum fidem tuam, gratia et potentia sua virtute spiritus sancti, qui est remissio peccatorum omnium, dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conservet in omni opere bono et perducatur te ad vitam aeternam et ad sanctorum consortium supernorum civium. Amen.*

249. Absolutio singularis. *Frater N., dominus noster Iesus Christus, qui dixit discipulis suis: ^a Quaecumque ligaveritis super terram erunt ligata et in celo, de quorum numero quamvis indignos nos esse voluit, ipse te absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis tuis quaecumque cogitatione, locutione atque operatione neglegenter*
 30 *egisti, et a nexibus peccatorum absolutum perducere dignetur ad regna celorum. Amen.*

250. Alia¹ singularis. *Frater N., absolutionem et remissionem peccatorum tuorum per invocationem sacrati nominis Dei et per ministerium nostrum percipere merearis hic et in eternum. Amen.*

35 ³ Christum dominum.] *om. K.*

248. ¹ Cf. *supra* n. 247 var. I.

250. ¹ Alia.] Absolutio C.

248. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 22 (ANDRIEU 218-219). — ^a Ioh. XX, 22-23. — ^b MATTH. IX, 29.*

40 249-251. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 24-26 (ANDRIEU 219).*

249. ^a MATTH. XVIII, 18.

251. Hic aspergat eos aqua benedicta et turificet et postea dicat: *Exurge qui dormis, exurge a mortuis et illuminabit te Christus*. Post haec surgant penitentes et moneantur ab episcopo, ut quod paenitendo diluerunt iterando non revocent.

252. Item ordo¹. Ipso die sonentur campanae ad missam et ad 5 ceteras horas sicut mos est diebus sollempnibus, ut omnes veniant ad ecclesiam in qua chrisma mos est consecrari, et sic sileant usque in sabbatum sanctum. Presbyteri vero et ceteri clerici, hora tertia, induant se vestimentis sollempnibus et diaconi dalmaticis atque sudiaconi albis sericis induantur et stent in ordine suo, singuli in 10 ecclesia, expectantes usquedum veniant dominus pontifex cum processione plenaria ad missam, sicut diebus sollempnibus solet, cum VII diaconibus et totidem subdiaconibus et ceroferariis et VII ce-reostatis et duobus turibulis cum incenso.

253. Cantor autem et scola, statim ut iussum fuerit, imponat 15 introitum ad missam. Antiphona¹: *Nos autem gloriari oportet*, cum psalmo et *Gloria* et versu et *Kyrie eleison*. Tunc dicat pontifex *Gloria in excelsis Deo*. Quo finito, dicat orationem pleniter sicut aliis diebus. *Pax vobiscum*. Resp. *Et cum spiritu tuo*.

254. Oratio. *Deus, a quo et Iudas <reatus¹ sui poenam et confes-* 20 *sionis suae latro praemium sumpsit, concede nobis tuae propitiationis effectum, ut sicut in passione sua Iesus Christus dominus noster diversa utrique intulit stipendia meritorum, ita nobis ablato vetustatis errore, resurrectionis suae gratiam largiatur. Qui tecum>*.

255. Tunc legatur epistola Pauli ad Corinthios. *Fratres, conve-* 25 *nientibus vobis in unum, usque: Ut non cum hoc mundo damnemur*. Sequitur graduale: *Christus factus est pro nobis*. Versus. *Propter quod Deus*. Ante evangelium portentur candelae et incensum sicut est mos. Legitur evangelium secundum Iohannem, capitulo CXII^o: *In illo tempore, ante diem festum paschae <sciens¹ Iesus quia venit* 30 *hora eius>, usque: Ut quemadmodum feci vobis ita et vos faciatis*. Perlecto evangelio, facto sermone ad populum, dicat pontifex: *Dominus vobiscum*. Resp.: *Et cum spiritu tuo*. Et Oremus. Deinde canitur

252. ¹ ordo <unde supra> C et Hittorp.

253. ¹ Antiphona] om. C.

254. ¹ reatus ... largiatur. Qui tecum.] om. K.

255. ¹ sciens ... eius] om. C. —

252-253, Cf. ORDO XXXI, 18. — Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 27-28 (ANDRIEU 299).

254. Sacram. Gélisien I, 41 (WILSON 74-75; MOHLBERG 64); Hadrianum 40 (LIETZMANN 44); Hadrianum supplémenté (WILSON 49). Cf. ORDO XXX B, 10.

254-256. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 29-33 (ANDRIEU 219-220).

255. ORDO XXIV, 11-12; ORDO XXVII, 24-25; ORDO XXVIII, 14-15.

offertorium. Offertorium²: *Dextera domini*, offerentibus presbiteris et ceteris qui voluerint. Tunc dicatur secreta:

256. *Ipse tibi, quaesumus, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, sacrificium nostrum reddat acceptum qui discipulis suis*
 5 *commemorationem hoc fieri hodierna traditione monstravit Iesus Christus filius tuus dominus noster, qui tecum vivit*¹.

257. Sequitur prefatio. <Vere¹ dignum et iustum est, aequum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, domine, sancte pater, omnipotens, eterne Deus, per Christum dominum nostrum. Per quem maiestatem tuam laudant angeli, adorant dominationes, tremunt potestates celi,
 10 *caelorumque virtutes ac beata Seraphim socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces ut admitti iubeas deprecamur, supplici confessione dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus Deus Sabaoth*>.

258. Et dicit pontifex *Te igitur, ordine suo*¹. <*Te*² igitur, cle-
 15 *mentissime pater, per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum supplices rogamus ac petimus uti accepta habeas et benedicas haec dona ☩, haec munera ☩, haec sancta ☩ sacrificia illibata, in primis quae tibi offerimus pro ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum, una cum fa-*
 20 *mulo tuo papa nostro N. Memento, domine, famulorum famularumque tuarum et omnium circumstantium quorum tibi fides cognita est et nota devotio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et inco-*
 25 *lunitatis suae, tibi que reddunt vota sua aeterno Deo, vivo et vero. Com-*
municantes et diem sacratissimum celebrantes, quo dominus noster Iesus Christus pro nobis est traditus, sed et memoriam venerantes in-
primis gloriosae semper virginis Mariae genitricis Dei et domini nostri Iesu Christi, sed et beatorum apostolorum ac martyrum tuorum Petri,
Pauli, Andreae, Iacobi, Iohannis, Thomae, Iacobi, Philippi, Bartho-
 30 *lomaei, Matthaei, Simonis et Thadaei, Lini, Cleti, Clementis, Syxti,*

² Offertorium.] om. C.

256. ¹ vivit] om. K.

257. ¹ Vere dignum ... Sabaoth] om. K.

258. ¹ suo <usque ubi dicit: Communicantes et diem sacratissimum cele-
 35 brantes quo dominus noster Iesus Christus pro nobis est traditus. Sed et memoriam venerantes. Sequitur: Hanc igitur oblationem servitutis nostrae sed et cunctae familiae tuae quam tibi offerimus ob diem in qua dominus noster Iesus Christus tradidit discipulis suis corporis et sanguinis sui misteria celebranda, quaesumus, domine, ut placatus accipias, et reliqua usque: Qui pridie quam pro nostra
 40 omnium salute pateretur, hoc est hodie, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas.> K, ceteris omnibus omissis. — ² Te igitur ... largitor admitte. Per Christum dominum nostrum (n. 258, in fine)] om. K.

256-258. *Hadrianum* (LIETZMANN 44); *Hadrianum* supplémenté (WILSON 48).

257-258. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 34-35* (ANDRIEU 220).

Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Iohannis et Pauli, Cosmae
 et Damiani et omnium sanctorum tuorum, quorum meritis precibus-
 que concedas ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio, per
 Christum dominum nostrum. Hanc igitur oblationem servitutis nostrae
 sed et cunctae familiae tuae, quam tibi offerimus ob diem in qua domi- 5
 nus noster Iesus Christus tradidit discipulis suis corporis et sanguinis
 sui misteria celebranda, quaesumus, domine, ut placatus accipias dies-
 que nostros in tua pace disponas atque ab aeterna damnatione nos
 eripias et in electorum tuorum iubeas grege numerari. Quam oblatio-
 nem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam ☩, adscriptam ☩, 10
 ratam ☩, rationabilem acceptabilemque facere digneris, ut nobis cor-
 pus et sanguis fiat dilectissimi filii tui, domini nostri Iesu Christi,
 qui pridie quam pro nostra omnium salute pateretur, hoc est hodie,
 accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas et elevatis oculis
 suis in celum, ad te Deum patrem suum omnipotentem, tibi gratias 15
 agens, benedixit fregit deditque discipulis suis dicens: Accipite et man-
 ducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum. Simili modo, postea-
 quam cenatum est, accipiens et hunc preclarum calicem in sanctas ac
 venerabiles manus suas, item tibi gratias agens, benedixit, deditque disci-
 pulis suis dicens: Accipite et bibite ex eo omnes, hic est enim calix san- 20
 guinis mei, novi et eterni testamenti, qui pro vobis et pro multis effun-
 detur in remissionem peccatorum. Haec quotiescumque feceritis, in
 mei memoriam facietis. Unde et memores, domine, nos servi tui, sed
 et plebs tua sancta, Christi filii tui domini nostri tam beatae passionis,
 necnon et ab inferis mirabilis resurrectionis, sed et in celos gloriosae 25
 ascensionis, offerimus preclarae maiestati tuae de tuis donis ac datis,
 hostiam puram ☩, hostiam sanctam ☩, hostiam immaculatam ☩,
 panem sanctum vitae aeternae et calicem salutis perpetuae. Supra quae
 propitio ac sereno vultu respicere digneris et accepta habere, sicuti
 accepta habere dignatus es munera pueri iusti tui Abel et sacrificium 30
 patriarchae nostri Abrahae, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus
 Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Supplices
 te rogamus, omnipotens Deus, iube haec perferri per manus angeli tui,
 in sublime altare tuum, in conspectum divinae maiestatis tuae, ut
 quotquod ex hac altaris participatione sacrosanctum filii tui corpus 35
 et sanguinem sumpserimus, omni benedictione caelesti et gratia replea-
 mur, per Christum dominum nostrum. Nobis quoque peccatoribus fa-
 mulis tuis de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem
 aliquam et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis et
 martiribus, cum Iohanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, 40
 Alexandro, Marcellino. Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha, Lucia,
 Agna, Cecilia, Anastasia, et cum omnibus sanctis tuis, intra quorum

consortium nos non estimator meriti, sed veniae, quaesumus, largitor admitte. Per Christum dominum nostrum).

259. Tunc offeratur pontifici oleum de ampullis quas offerunt populi ad unguendos tam infirmos quam energuminos, et in ultimo
5 *antequam dicatur: Per quem haec omnia, domine, semper bona creas, exorcizet et benedicat illud, tam ipse quam omnes presbiteri qui assunt, ut tantum possit a circumstantibus audiri ita:*

260. Exorcismus olei. *Exorcizo te, inmundissime spiritus, omnisque incursio sathanae, et omne fantasma, in nomine patris et filii et spi-*
10 *ritus sancti, ut recedas ab hoc oleo, ut possit effici unctio spiritalis ad corroborandum templum Dei vivi, ut in eo possit spiritus sanctus habitare per nomen Dei patris omnipotentis et per nomen dilectissimi filii eius domini nostri Iesu Christi. Et non peragatur conclusio.*

261. Benedictio eiusdem. *Emitte, domine, spiritum tuum para-*
15 *clitum de caelis in hanc pinguedinem olivae quam de viridi ligno producere dignatus es ad refectionem corporis, ut tua sancta benedictione sit omni tangenti unguentum salubre medicinae caelestis, tutamen mentis et corporis ad evacuandos omnes dolores omnesque infirmitates omnemque aegritudinem mentis et corporis, unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas*
20 *et martires, chrisma tuum perfectum, domine, nobis a te benedictum permanens in visceribus nostris, in nomine domini nostri Iesu Christi.*

262. Tunc¹ dicatur: *Per quem haec omnia, domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis et praestas nobis. Per ipsum et cum ipso est tibi Deo patri omnipotenti, in unitate spiritus sancti, om-*
25 *nis honor et gloria. Per omnia secula seculorum. Amen.*

263. Tunc¹ oleum eodem ordine quo ascendit, reportetur et in loco suo conservetur. Missa vero ordine suo agatur usquedum benedictiones episcopales solvantur, dicente in altum episcopo:

264. Oremus¹. *Praeceptis salutaribus moniti et divina institu-*
30 *tione formati audemus dicere: Pater noster qui es in celis*², *sanctificetur*³ *nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut*

262. ¹ Tunc dicatur] *om.* K.

263. ¹ Tunc oleum ... episcopo] *deest hic in cod. K; vide tamen notam ad n.*

264 *infra.*

35 264. ¹ Oremus.] *om.* K. — ² celis. <Et oleum reportetur et in loco suo conservetur. Missa vero ordine suo agatur usque dum benedictiones episcopales solvantur> K (cf. n. 263). — ³ sanctificetur ... modum (n. 265 *in fine*)] *om.* K.

259-260. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 36 et 38 (ANDRIEU 220-221).*

260. *Sacram. Gelasien I, 40 (WILSON 70; MOHLBERG 61); Hadrianum (LIETZ-*
40 *MANN 45); Hadrianum supplémenté (WILSON 49).*

261. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 39 (ANDRIEU 221).*

262. *Ibid., XXX A, 41 (prima pars) (ANDRIEU 281).*

263. *Ibid., XXX A, 42 (ANDRIEU 222-223).*

in caelo et in terra. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Resp.: Sed libera nos a malo. Libera nos, quaesumus, domine, ab omnibus malis praeteritis, presentibus et futuris, et intercedente beata et gloriosa semper virgine Maria, et beatis apostolis tuis, Petro et Paulo atque Andrea cum omnibus sanctis, da propitius pacem in diebus nostris, ut ope misericordiae tuae adiuti, et a peccato simus semper liberi et ab omni perturbatione securi. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus, in unitate Spiritus sancti, per omnia secula seculorum. Resp.: Amen.

265. Pronuntiante diacono *Humiliate vos ad benedictionem*, respondent: *Deo gratias. Sequuntur benedictiones episcopales in hunc modum*.

266. Benedictiones¹ in cena domini. *Benedicat vos deus qui per unigeniti sui passionem vetus pascha in novum voluit converti, concedatque vobis, ut expurgato veteris fermenti contagio, nova in vobis perseveret conspersio. Amen*². *Ut qui ad celebrandam redemptoris nostri cenam, mente devota, convenistis, aeternarum dapium vobiscum epulas reportetis. Amen*³. *Ipsiusque opitulante clementia, mundemini a sordibus peccatorum, qui ad insinuandum humilitatis exemplum pedes voluit lavare discipulorum. Amen*⁴. *Quod ipse praestare dignetur. Amen*⁵. Et *Pax domini sit semper vobiscum dicatur.*

267. Tunc communicet solus pontifex ante altare et diaconus offerat ei calicem, et non frangat oblatas nisi eam solam unde ille communicat. Illo tantummodo die, postquam communicaverit episcopus, ponat diaconus calicem super altare. Deinde acceptam a subdiacono patenam ponat iuxta calicem de latere sinistro, et statim a duobus diaconibus utrumque cooperiatur de sindone munda quam prius preparaverant in ora altaris, e regione pontificis, post corporalem expansam. Tunc dominus episcopus vadat ad sedem suam cum diaconibus et expectet.

268. De¹ consecratione principalis chrismatis. Expectante vero in sede sua pontifice, veniant ad sacrarium XII presbyteri et ceteri clerici quantum opus sit ad deferendum cum omni decore

266. ¹ Benedictiones in cena domini.] *om. C.* — ² <Resp.> Amen C. — ³ <Resp.> Amen C. — ⁴ <Resp.> Amen C. — ⁵ <Resp.> Amen C.

268. ¹ <Ordo> de Hittorp.

265-266. *Pontif. G. Durand*, l. III, II, 60 (*in apparatu*) (ANDRIEU 572).

267. ORDO XXVII, 26-27 et ORDO XXVIII, 16-17 (ANDRIEU III, 353 et 395). — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 43 (ANDRIEU 222).

268. *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 44-45 (ANDRIEU 222).

oleum chrismale et etiam oleum cathecuminum et neophitorum usque in ecclesiam ante episcopum. Sint etiam parati idem presbyteri et cum eis ceteri clerici casulis et sollemnibus vestimentis. *Tunc duo acoliti accipientes illas duas ampullas, quae ad chrisma et ad
 5 oleum cathecuminum consecrari debent, involutas cum sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingant ad dextram scapulam, quatinus possint dependentia retineri, et procedant. Et ordinent se illi presbyteri et praedicti clerici rite et ordinabiliter, ita ut primum ambulent duo acoliti cum candelabris et ardentibus cereis. Deinde
 10 portentur duo cruces et inter illas medium chrismale oleum. Post eas portentur duo turibula cum incenso et inter illa, sicut prediximus, medium oleum cathecuminum. Deinde portetur evangelium ut impleatur omne bonum. Postea sequantur bini et bini illi XII presbyteri testes et cooperatores eiusdem sacrosancti chrismalis
 15 misterii. Tunc vero subsequantur pueri in laudem eiusdem misterii, concinentes hos versus ad hoc congruentes:

269. *Audi*¹ *iudex mortuorum, Una spes mortalium,*
Audi voces proferentum Donum pacis praeivum.

Et chorus respondeat:

20 *O redemptor sume carmen Temet concinentium.*
Arbor feta alma luce Hoc sacrandum protulit:
Fert hoc prona presens turba Salvatori seculi. O redemptor.
Stans ad aram immo supplex Infulatus pontifex
Debitum persolvit omne Consecrato chrismate. O redemptor.
 25 *Consecrare tu dignare, Rex perennis patriae,*
Hoc olivum signum vivum Iura contra demonum. O redemptor.
Ut novetur sexus omnis Uctione chrismatis
Et medetur sauciata Dignitatis gloria. O redemptor.
Lota mente sacro fonte Aufugantur crimina
 30 *Uncta fronte sacrosancta Influent charismata. O redemptor.*
Corde natus ex parentis, Album implens virginis,
Praesta lucem claude mortem Chrismatis consortibus. O redemptor.
Sit dies haec festa nobis Saeculorum saeculis,
Sit sacrata digna laude Nec senescat tempore. O redemptor.

35 269. ¹ Audi] *Carmen integrum ornatum neumis musicis in cod. C.*

268. * Tunc duo ... procedant: ORDO XXVII, 28 et ORDO XXVIII, 18 (ANDRIEU III, 353 et 395).

269. Auteur inconnu; cf. CL. BLUME, *Anal. hymnica*, 51, 80-82. — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 46 (ANDRIEU 222-223).

270. Venientibus autem eodem ordine in chorum et stantibus ad orientem versis, versibusque finitis, interea ordinent se lectores, hostiarii, acoliti et subdiaconi et stent in ordine suo secundum eos gradus ubi ascenditur ad altare, tanti, ut subdiaconus sit sextus in eminentiori loco, et iuxta eos archidiaconus qui legebat, ita involutam ampullam commixtam suscipientes per ordinem ut ascendat. Et dum pervenerit ad archidiaconum ille proferat eam ita involutam una cum sindone ante pontificem. 5

271. Interim autem unus subdiaconus deferat vasculum cum balsamo alii diacono et ille pontifici ante altare. Tunc ordinentur circa episcopum hinc et inde eadem candelabra et cruces et turibula atque evangelium, necnon et praedicti XII presbiteri testes et adiutores eiusdem misterii, ita ut diaconi post dorsum episcopi stent, presbiteri vero a dextris et a sinistris, cruces vero et caetera utrimque inter illos media. His ita statutis, convertat se episcopus, aut cui ille praeceperit, tam ad clerum quam ad populum et faciat sermonem de confectione chrismatis congruentem. ^a Tunc convertat se ad orientem et intret in consecrationem principalis chrismatis, archidiacono tenente ante ipsum ampullam in sinistro brachio involutam in sindone, ut supra diximus. Et primo misceat balsamum cum oleo ¹. 15 20

<272. Benedictio ¹ in commixtione olei et balsami *Oremus dominum nostrum omnipotentem, qui incomprehensibilem unigeniti filii sibi que coaeterni divinitatem mirabili dispositione verae humanitati inseparabiliter coniunxit, et gratia cooperante sancti spiritus, oleo exultationis prae participibus suis linivit, ut homo fraude diaboli perditus, gemina et singulari constans materia, perenni redderetur, de qua exciderat, hereditati, quamvis hos ex diversis creaturarum speciebus liquores creatos, sanctae trinitatis perfectione benedicat et benedicendo sanctificet, concedatque ut simul permixti unum fiant, et quicumque exterius inde perunctus fuerit, ita interiorius liniatur, quo omnibus sordibus corporalis materiae carens, se participem regni caelestis effici gratuletur. Per eundem dominum nostrum.* 25 30

273. Hic commisceantur, dicente pontifice: *Haec commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio et custodia salutaris in*

271. ¹ oleo] in codice K sequitur: Deinde antequam benedicatur, halat ter super ipsam ampullam et dicat lenta voce exorcismum chrismalis olei, et immediate subiungitur exorcismum (ut infra n. 274). 35

272. ¹ Benedictio in commixtione ... chrismalis olei (n. 273 in fine)] om. K.

270-271. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 47-49 (ANDRIEU 223).

271. ^a Cf. ORDO XXVII, 30 et ORDO XXVII, 20 (ANDRIEU III, 354 et 396). 40

272-274. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 50-52 (ANDRIEU 223-224).

secula seculorum. ^a Deinde antequam benedicatur, halat ter super ipsam ampullam et dicit lenta voce exorcismum chrismalis olei).

274. Exorcismus chrismalis olei. *Exorcizo te, creatura olei, per Deum patrem omnipotentem qui fecit celum et terram, mare et omnia quae in*
⁵ *eis sunt, ut omnis virtus adversarii, omnis exercitus diaboli omnisque*
incursio et omne fantasma Sathanae eradicetur et effugetur a te, ut fias om-
nibus qui ex te unguendi sunt in adoptionem filiorum per spiritum sanc-
tum in nomine Dei patris omnipotentis et Iesu Christi filii eius domini
nostri qui cum eo vivit et regnat Deus in unitate eiusdem spiritus sancti.
- ¹⁰ 275. Tunc dicat alta voce: *Per omnia secula seculorum.* Resp.: *Amen. Dominus vobiscum.* Resp.: *Et cum spiritu tuo. Sursum corda.*
 Resp.: *Habemus ad dominum. Gratias agamus domino Deo nostro.*
 Resp.: *Dignum et iustum est.* Prefatio. *Vere dignum. Aequum et sa-*
lutare nos tibi semper et ubique gratias agere domine, sancte pater,
¹⁵ *omnipotens aeterne Deus, qui in principio inter cetera bonitatis et pie-*
tatis tuae munera terram producere fructifera ligna iussisti, inter
quae huius pinguiissimi liquoris ministrae oleae nascerentur quarum
fructus sacro chrismati deserviret. Nam et David prophetico spiritu
gratiae tuae sacramenta praenoscens, vultus nostros in oleo exhilarandos
²⁰ *esse cantavit, et cum mundi crimina diluvio quondam expiarentur*
effuso, similitudinem futuri muneris columba demonstrans, per olivae
ramum pacem terris redditam nuntiavit. Quod in novissimis tempori-
bus manifestis est effectibus declaratum, cum baptismatis aquis om-
nium criminum commissa delentibus haec olei unctio vultus nostros
²⁵ *iocundos efficit ac serenos. Inde etiam Moysi famulo tuo mandatum*
dedisti, ut Aaron fratrem suum prius aqua lotum per infusionem huius
unguenti constitueret sacerdotem. Accessit ad hoc amplior honor, cum fi-
lius tuus Iesus Christus dominus noster lavari se a Iohanne undis
iordanicis exegisset, ut, spiritu sancto in columbae similitudine de-
³⁰ *super misso, unigenitum tuum in quo tibi optime complacuisset, te-*
stimonio subsequentis vocis ostenderes, et hoc illud esse manifestissime
comprobares, quod eum oleum laetitiae prae consortibus suis unguendum
David propheta cecinisset. Te igitur precamur, domine, sancte pater,
omnipotens, aeterne Deus, per eundem Iesum Christum filium tuum
³⁵ *dominum nostrum ut huius creaturae pinguedinem sancti ☩ ficare tua*
benedictione digneris et sancti spiritus ei admiscere virtutem, coope-
rante potentia Christi tui, a cuius sancto nomine chrisma nomen ac-

274. chrismalis olei] om. K.

273. ^a ORDO XXVII, 31 et ORDO XXVIII, 21.

⁴⁰ 274. *Sacram. Gelasien* I, 76 (WILSON 118; MOHLBERG 97).

275. *Ibid.*, I, 40 (WILSON 71; MOHLBERG 62). — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 53 (ANDRIEU 224-225).

*cepit, unde unxisti sacerdotes reges, prophetas et martires, ut spiritualis lavachri baptismo renovandis creaturam chrismatis in sacramentum perfectae salutis vitaeque confirmes, ut sanctificatione unctionis infusa corruptione primae nativitatis absorta, secundum uniuscuiusque templum acceptabilis vitae innocens odore redolescat, ut secundum constitutionis tuae sacramentum regio et sacerdotali propheticoque honore perfusi, vestimento incorrupti muneris induantur, ut sit his qui renati fuerint ex aqua et spiritu sancto chrisma salutis eosque aeternae vitae participes et caelestis gloriae facias esse consortes. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum filium tuum qui tecum vivit et regnat Deus in unitate eiusdem spiritus sancti per omnia secula seculorum. Amen*¹.

276. Finita benedictione, domnus episcopus salutet chrisma nudum et ministri qui iuxta eum sunt. Et ita iterum per ordinem descendat sicut ascendit. Et tenente ampullam acolito, deferatur omnibus cooperta ad salutandum per ordinem, ut a nemine nuda videatur. Hoc facto, summo honore procuretur usquedum altera ampulla ascendat et iterum descendat, ut ambae honorifice ad locum suum redeant.

277. Incipit exorcismus olei quo unguendi sunt catechumini. Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechuminum cooperta ascendat sicut prior usque ante episcopum, et halat in ipsam ter, sicut in priorem, sed tacite, ordine quo supra delatam. Et inprimis faciat ei exorcismum et benedicat eam quasi legens lectionem.

278. Exorcismus¹ olei. *Exorcizo te, creatura olei, in nomine Dei patris omnipotentis et in nomine Iesu Christi et spiritus sancti, ut in hac invocatione trinae potestatis atque unius virtute deitatis, omnis nequissima virtus adversarii, omnis inveterata malitia diaboli, omnis violenta occursio, omne confusum et caecum fantasma eradicetur et effugetur et discedat a creatura huius olei ad utilitatem hominum constituta, ut fiat haec unctio divinis sacramentis purificata in adoptionem carnis et spiritus eis qui ex eo ungui debent in remissionem omnium peccatorum, ut efficiantur eorum corpora ad omnem gratiam spiritalem accipiendam sanctificata. Per eundem dominum qui venturus est iudicare*³.

275. ¹ <Resp.:> Amen C.

35

278. ¹ Exorcismus olei] *supraser.* C; Exorcismus olei catechumenorum *Hil-torp* — ² dominum <nostrum Iesum Christum> C. — ³ iudicare] *om.* K.

276. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 55 (ANDRIEU 225).*

276-277. *ORDO XXVII, 32-33 (ordre inversé) et ORDO XXVIII, 22-23 (item) (ANDRIEU III, 354 et 396).*

40

277-278. *Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 56-57 (ANDRIEU 225-226).*

278. *Sacram. Gélasien I, 40 (WILSON 72; MOHLBERG 63).*

279. Tunc dicatur *Dominus vobiscum*. Resp.: *Et cum spiritu tuo*. Oremus. *Deus incrementorum et profectionum spiritualium munerator, qui virtute sancti spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas, te oramus, domine, ut venturis ad beatæ regenerationis lavacrum tribuas, per unctionem istius creaturæ, purgationem mentis et corporis, ut si quæ illis adversantium spirituum inhaesere maculae, ad tactum sanctificati olei huius abscedant. Nullus spiritualibus nequitiis locus, nulla refugis virtutibus sit facultas, nulla insidiantibus malis latendi licentia relinquatur, sed venientibus ad fidem servis tuis et sancti spiritus tui operatione mundandis sit unctionis huius preparatio utilis ad salutem quam etiam celestis regenerationis nativitate in sacramento sunt baptismatis adepturi. Per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum qui venturus est*¹ *iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.*

280. Tunc dominus episcopus et qui iuxta eum sunt salutent eam et descendat per ordinem sicut altera, et deferatur omnibus ad salutandum. His ita peractis, eodem ordine et decore quo ascenderant in ecclesiam, redeant ambae ad sacrarium. Tunc pontifex lavet manus¹ et diaconi vadant ad altare et discooperiant sancta. Et pontifex veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum et communicet omnis populus ordine suo et sumat de ipsis oblatas integras ad servandum usque mane diei parasceves, de quibus communicent absque sanguine domini. Sanguis vero eadem die penitus consumatur. Et scola dicat *Agnus Dei* absque osculo, et communio- nem: *Dominus Iesus*, cum psalmo et cum² *Gloria*. Fractis autem oblatis, communicent presbyteri primo, postea diaconi et ceteri omnes. Et ita perficiatur missa pleniter ordine suo.

281. Oratio¹ ad complendum. *Refecti vitalibus alimentis* <quæsumus², domine, Deus noster, ut quod tempore nostræ mortalitatis exequimur, immortalitatis tuæ munere consequamur. Per>.

282. Super populum. *Concede, quæsumus, domine, ut perceptum novi* <sacramenti¹ misterium et corpore sentiamus et mente. Per>.

283. Et pontifex descendat in sacrarium mandans presbyteris

279. ¹ est ... ignem.] om. C.

280. ¹ manus <suas> suprascr. C. — ² cum] om. K.

281. ¹ Oratio] om. K. — ² quæsumus ... consequamur. Per.] om. K.

282. ¹ sacramenti ... mente. Per.] om. K.

279. *Sacram. Gélasien* I, 40 (WILSON 70; MOHLBERG 61). — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 58 (ANDRIEU 226).

280. *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 59-61 (ANDRIEU 226).

281. *Hadrianum* (LIETZMANN 47). — *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX C, 19 (ANDRIEU 233 c. 5).

282. *Sacram. Gélasien* I, 40 (WILSON 73; MOHLBERG 64).

283. *Pontif. rom. XIIe s.*, XXX A, 62 (ANDRIEU 226).

quod voluerit. Tunc chrisma novum misceatur cum veteri, si quid residuum sit, similiter et oleum, et ita dividatur per presbiteros et finita sunt ista.

284. Ad vesperum in cena domini non dicatur *Deus in adiutorium*, sed antiphona *Calicem*. Psalmus. *Credidi propter*. Antiphona. *Cum his qui oderunt*. Psalmus. *Ad dominum*. Antiphona. *Ab hominibus*. Psalmus. *Eripe me domine*. Antiphona. *Custodi me*. Psalmus. *Domine clamavi*. Antiphona. *Considerabam*. Psalmus. *Voce mea*. Lectio non dicatur, nec versus, sed antiphona: *Cenantibus autem*. Psalmus. *Magnificat*. *Kyrie eleison* ut supra et preces. 10

285. Oratio ad vespervas. *Deus, cuius cenam sacratissimam veneramur ut ea digni inveniamur, munda nos, quaesumus, a sordibus peccatorum, qui ad insinuandum nobis humilitatis exemplum pedes tuorum dignatus es hodie lavare discipulorum. Qui cum patre.*

286. Cum autem scola primam antiphonam dicit: *Calicem salutaris*, statim duo acoliti parati cum nigris casulis incipiant exponere altaria, usquedum finitur vespera, postea tollantur. ^a A vespera autem huius diei nuda sint altaria usque in mane sabbati. 15

287. Expletis omnibus, procedit dominus episcopus cum omni alacritate cum presbiteris et clero, si vult ante vel post cibum, ad locum ubi mandatum perficere vult. <Sintque¹ ibi parati processores acoliti duo cum candelabris duobus, tertius turibulum portans, quartus cum timiamaterio, et subdiaconus evangelium portans. Et diaconus imponat evangelium: ^a *Ante diem festum paschae*, sicut ad missam. Lecto evangelio, dicat episcopus hanc orationem: *Deus cuius cenam*, ut supra. Data oratione, episcopus ponat vestimenta sua et precinctus linteo, preparet se ad lavandos pedes discipulorum suorum>. Et primum, incipiente pontifice, mutuatim pedes lavent et distergant, canentes antiphona²: <*Mandatum*³ *novum*. Psalmus. *Beati immaculati*. In diebus illis. Psalmus. *Magnus dominus*. Antiphona. *Maria ergo unxit pedes domini, et extersit capillis suis et domus impleta est ex odore unguenti*. Antiphona. *Postquam surrexit dominus*. Psalmus. *Deus misereatur nostri*. Antiphona. *Ante diem festum paschae sciens Iesus quia eius hora venit ut transeat ex hoc mundo ad patrem, et cena facta surrexit, linteo precinxit se, misit* 35

287. ¹ Sintque ... discipulorum suorum.] *deest in cod. K.* — ² antiphonam <Cena facta est, cum psalmo Beati immaculati> K. — ³ Mandatum novum ... Domine tu michi. Antiphona] *deest in codice K.* —

284-285. *Pontif. rom. XIIe s., XXX C, 19 (ANDRIEU 233).*

286. *Ibid., XXX A, 62 (ANDRIEU 226 l. 28).* — ^a ORDO XXVIII, 28. 40

287-289. Cf. *Pontif. G. Durand, l. III, II, 1-4 (ANDRIEU 558) et, ibid., II, 96-101 (ANDRIEU 581-582).* — ^a IOH. XIII, 1.

- aquam in pelvim, coepit lavare pedes discipulorum, venit ad Petrum. Dixit ei Simon: Non lavabis michi pedes in aeternum. Respondit Iesus: Si non laveris te, non habebis partem mecum. Domine, non tantum pedes, sed et manus et caput. Antiphona. Domine tu michi. Antiphona>.*
- 5 *Dominus⁴ Iesus postquam cenavit. <Antiphona⁵. Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis, quia unus ex vobis me traditurus est: Bonum erat illi, si natus non fuisset homo ille. Antiphona. Vos vocatis me dominus et magister, et bene dicitis. Et vos debetis alter alterius pedes lavare. Psalmus. Deus misereatur. Antiphona. Vos*
- 10 *vocatis me magister et domine. Bene dicitis. Sum etenim. Si ego lavi pedes vestros, dominus et magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. Psalmus. Suscepimus, Deus. Antiphona. Si ego dominus et magister. Psalmus. Quam dilecta. Antiphona. Cena facta dixit Iesus discipulis suis: Amen, amen dico vobis, unus vestrum est hic qui me*
- 15 *traditurus est in hac nocte. Psalmus. Miserere mei Deus. Antiphona. Diligamus nos invicem. Psalmus. Ecce quam bonum. Antiphona. Ubi fratres in unum glorificant Deum, ibi dabit dominus benedictionem. Psalmus. Ecce quam bonum. Antiphona. In hoc cognoscent omnes. Psalmus. Laudate dominum in sanctis. Antiphona. Congre-*
- 20 *gavit. Fratres existimo enim, quod non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis. Antiphona. Fratres, glorificate et portate Deum in corpore vestro. Antiphona. Ubi est gaudium et laetitia. Antiphona. Si vere, fratres, divites. Antiphona. Si culmen veri honoris. Antiphona. Si gloriam dignitatum diligitis,*
- 25 *in illa angelorum curia asseribi festinate>, cum aliis antiphonis ad hoc pertinentibus.*

288. <Finitis¹ antiphonis, diaconus aut lector cui mandatum fuerit, imponat evangelium secundum Iohannem, quasi lectionem legens ab eo loco ubi scriptum est: *Amen, amen dico vobis, non est*

30 *servus maior domino suo, neque apostolus maior eo qui misit illum, usque: Et ego in ipsis>.*

289. Preces post mandatum. *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam. Resp.: In medio. Tu mandasti, domine, mandata tua. Resp.: Custodiri nimis. Tu lavasti pedes discipulorum tuorum. Resp.: Opera*

35 *manuum tuarum ne despicias.*

290. Orationes post mandatum. *Adesto, domine, officiis nostrae servitutis, quia tu pedes lavare dignatus es tuis discipulis; ne despicias*

⁴ <Item> dominus K. — ⁵ Antiphona. Amodo ... festinate] deest in cod. K.

288. ¹ Finitis ... in ipsis] deest in cod. K.

40 288. ^a Ioh. XIII, 16 — XVII, 26.

290. Pontif. G. Durand, l. III, II, 5 (ANDRIEU 558-559).

opera manuum tuarum quae nobis retinenda mandasti, ut, sicut hic exteriora abluuntur inquinamenta, sic a te omnium nostrum interiora laventur peccata. Quod ipse praestare digneris qui vivis et regnas in secula seculorum.

291. *Deus, qui discipulorum tuorum pedes abluens pio affectu eis exemplum praebuisti mandatumque dedisti, concede propitius, ut per obsequium mandatorum tuorum, eorum obtentu de tuo laetemur aspectu. Quod ipse.* 5

292. *Annue, misericors Deus, ut qui divina praecepta violando paradisi felicitate decidimus, ad aeternae beatitudinis redeamus accessum per tuorum custodiam mandatorum. Quod ipse praestare digneris.* 10

293. <Oratio¹ pro his qui ipsum mandatum adimpleverunt. *Respice, domine, super hos famulos tuos qui se inclinando obedientiae sanctae, pio obsequio fratrum suorum expleverunt servitium, ut semper te habeant in auxilium et in bonis actibus superent inimicum et inoffense semper agant servitium consuetum, ut aeternum a te mereantur percipere premium. Per>.* 15

294. *Ab hac nocte usque in sabbatum sanctum nonnulli servi Dei imitantes apostolos, ieiuni permanent. Aliqui vero contenti sunt pane tantum vel herbis atque legumine seu cicere.* 20

295. *Item benedictio olei ad omnem languorem, quocumque tempore, et nulla in huius olei benedictione conclusio dicatur antequam subinferatur: Per quem haec omnia, domine, semper bona creas¹:*

296. *In tuo nomine, Deus, pater omnipotens, et Iesu Christi filii tui domini nostri signo et in virtute spiritus sancti hanc creaturam olei exorcizamus simulque sancti ficamus quia ita benignus dominus per suos apostolos declarare dignatus est dicens: "Si quis infirmatur in vobis, inducat presbiteros et orent super eum unguentes eum oleo in nomine domini et oratio fidei salvabit infirmum, et si in peccatis sit dimittentur ei. Et iterum per ipsum omniaabilia esse credentibus docuisti et, ut cunctum seculum eius claritate salvares, sic per eundem locutus es dicens: "Petite et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Quapropter, domine, tua ineffabili bonitate comperta, summissis precibus credentes nullum alium dominum nisi te, domine, qui dives es in misericordia celeriterque subvenis, peritissimum medicum imploramus ut, apertis caelis, spiritus sancti velocitate deducta virtutis* 25 30 35

293. ¹ Oratio pro his ... premium. Per.] deest in cod. K.

295. ¹ creas] om. K.

296. ¹] om. C.

294. Ps.-ALCUIN XVII (PL, 101, 1207 B).

295-296. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 41 (ANDRIEU 221).

296. ^a IAC. V, 14-15. — ^b MATTH. VII, 7.

tuae medicinam in hoc oleum propitius infundas. Descendat super
 hoc oleum potentiae tuae donum, descendat claritas et origo virtutum,
 descendat benignitas et puritas sanitatis. Exorcizetur crucis Christi
 vexillo, benedicatur dextera maiestatis tuae et corroboretur filii tui do-
 5 mini nostri signaculo. Praesto sint, domine, angeli et archangeli et
 omnis militia caelestis. Assit apostolorum ac martirum et fidelium sa-
 cerdotum vel etiam aliorum servorum tuorum dignissima oratio, sub
 quorum praesentia, dum in tuo nomine, domine, pater immense, hoc
 unguentum compositionis atque permixtionis dederimus liniendum
 10 corporibus infirmis, continuo peragratiss visceribus eorum, omnem
 evomat violentiam fellis. Prosit, pater misericordiarum, febribus et
 dissenteria laborantibus prosit paraliticis, cecis et claudis simulque
 vexaticis. Quartana, tertiana et cotidiana excutiat frigora, mutorum
 ora resolvat, arentia membra reficiat, dementiam mentis ad scientiam
 15 revocet. Dolorem capitis, oculorum infirmitatem, manuum, pedum
 brachiorum, pectoris simulque et intestinorum atque omnium mem-
 brorum tam intrinsecus quam extrinsecus medullarumque dolorem
 expellat, somnium quietis infundat et salutem conferat sanitatis. Si
 qua vero maligna vel venenosa nascentia in corporibus quorumcum-
 20 que fuerint generata, tactus huius unguenti omnes radicitus eorum
 arefaciat sationes. Morsus vero bestiarum, canum rabiem, scorpio-
 num, serpentium, viperarum atque omnium monstruosorum leniat
 dolores et superinducta sanitate plagarum sopiat cicatrices. Impetum
 quoque demonum vel incursiones spirituum inmundorum atque le-
 25 gionum malignarum vexationes, umbras et impugnationes et infestationes,
 artes quoque maleficorum Chaldeorum, augurum et divinorum incantatio-
 nes et venena promiscua, quae spirituum inmundorum virtute nefanda
 et exercicio diabolico conficiuntur, iubeas, domine, per hanc invoca-
 tionem tuam ab imis visceribus eorum omnia expelli, ut exiens inimi-
 30 cus de corporibus famulorum famularumque tuarum omnium confu-
 sus et excruciatu et nullam in eis maculam relinquens a tuis sanctis
 angelis constringetur et in inferno sicut cum expectat digna sententia
 gehennae ignibus mancipetur, nec ultra ad eos habeat ingrediendi lo-
 cum, sed salvati famuli tui ab omnibus malis referant honori tuo laudes
 35 in perpetuum sempiternas, et sciant quia tu es, Deus, inseparabilis
 trinitas regnans in secula seculorum. Amen.

297. <Benedictio¹ olei ambrosiana ad unguendum tam infirmos

297. ¹ Benedictio olei ... Chrisma nudum (n. 300, in fine) deest in cod. K.

297. Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 40 (ANDRIEU 221).

quam energumenos. Domine, qui studio salutis humanae creaturis tuis vim benedictionis indidisti, ut, ad animarum nostrarum sanctificationis utilitatem, creaturarum etiam corporalium ministerio nostris salus temporibus tribueretur, infunde sanctificationem tuam huic oleo, ut ab his quae unxerit membra, fugatis insidiis adversariae potestatis, susceptione praesentis olei, sancti spiritus gratia salutaris debilitatem expellat et plenam conferat sospitatem, in nomine domini nostri Iesu Christi. 5

298. Item benedictio olei ambrosiana, quo unguendi sunt catechumini. Deus sacramenti huius inventor atque dispositor, qui praesentis liquoris pinguedine beatorum confirmasti corpora cordaque pontificum, quique in hac creatura excellentis nobilitatem nominis, ut eos Christianos faceres indidisti, qui nitentes ac delibutos antistites iussisti participibus anteferri, dignum aestimans elementum, quo innocentiae et variarum tribueretur forma virtutum, concede infusione sancti spiritus olim tibi placitam praesentis olei confirmes nobilitatesque substantiam, ut quicquid ex eo in humano genere tactum fuerit, ad naturam transeat mox supernam, nec aliquid sibi per unctionem eius vindicet hostis antiquus, sed doleat se telis beatae huius propugnationis addictum et pacis oleo, vetusti furoris comprimi superbias ingemiscat. Per Christum dominum nostrum, per quem haec omnia. 10 15 20

299. Prephatio chrismatis ambrosiana. Unanimes atque concordēs, fratres karissimi, Dei patris omnipotentis auxilium misericordiae deprecemur, ut hoc unguentum quo in regali gloria populus eius vestiendus est caelesti benedictione et virtutis suae vigore corroboret, et tegimine eius plebs in aeternum benedicta tueatur. Praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum patre. 25

300. Oratio ad consummandam chrismatis benedictionem. Dominator domine Deus, rex unctus, autor unguenti, speciosus forma, speciosior unctione, sacrator ipse tuus, ipse omnium consecrator, qui unguentum de potestate sanctificas, potestatem consecras de unguento, de unguento fecisti chrisma, de chrismate nomen quod est super omne nomen, ut in nomine isto sit regalis unctio christianis; in tuo ergo nomine fiat haec creatura iam chrisma, et habeatur ut chrisma, forma crucis, signum frontis, sacri titulus bellatoris. In hoc chrismate mulceatur auditus, purificetur visus, odoratus suavescat, soporetur gustus, tactus in trinitate sit solidus, ut talibus stipendiis domini milites decorati atque ambrosio rore madidi imperanti serviant non suadenti et signati chrismate sancto signiferi esse mereantur caelestes. Per te, Iesu 30 35

Christe, salvator mundi, qui vivis et regnas Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Finita ¹ benedictione, domnus episcopus salutatur chrisma nudum>.

301. <Sermo ¹ generalis de confectione chrismatis. Magnum divi-
 5 nae bonitatis est indicium, fratres mei, o vos sacerdotes domini
 et ceteri clerici necnon et laici, quod nos pius conditor et redemptor
 noster incolumes in hunc locum congregare dignatus est, ut credi-
 mus, ad nostram aeternam salutem et ecclesiae catholicae sublimi-
 tatem, quia hodie exemplo nostri salvatoris et apostolorum suorum
 10 operandum est misterium quod absconditum fuit a saeculis saeculo-
 rum. Quapropter opus est non solum michi indigno sed et vobis
 omnibus, ut levemus corda cum manibus ad dominum in caelum,
 quatinus inde speremus auxilium quo rite possit impleri quod agen-
 dum est misterium. Nemo enim satis idoneus, nemo prorsus est di-
 15 gnus qui per se, sine divino auxilio et ceterorum adiutorio, possit
 hoc ipsum peragere, quantominus ego indignus. Hoc enim miste-
 rium tale est ut nostris peccatis pollui non possit, ut in ^aepistola
 papae Anastasii, cap. VIII° legimus, mali bona ministrando sibi
 tantummodo nocent, nec ecclesiae sacramenta commaculant. Et
 20 tale est quia, quamvis presbiteris sicut et episcopis dispensatio mi-
 steriorum Dei commissa sit, et quamvis in confectione divini cor-
 poris et sanguinis consortes cum episcopis sint, hoc tamen nulli
 praeter summo pontifici concessum sit. Ideo summa veneratione
 honorandum et humilitate est tractandum. Quia enim tam sanctum
 25 et altum est, ideo divino auxilio, et vestro plurimum indigeo devoto
 adiutorio. Haec enim dies cenae domini dicitur quia in ea salvator
 noster pascha et convivium fecit, ubi et Iudas miser fuerat qui eum
 eadem nocte traditurus erat. Qualiter illud convivium celebratum
 sit, Iohannes evangelista narrat. Hodie namque in forma servi,
 30 quam propter nos accepit, pedes discipulorum lavit et nobis humi-
 litatis exemplum dedit. Hodie finitum est vetus testamentum et in-
 choatum est novum. Hodie multa ad nostram salutem facta sunt
 quae vobis enumerare perlongum est, quia ad alia transire necesse
 est. Hodie in sancta ecclesia reservatur corpus domini usque in

35 ¹ Finita benedictione ... chrisma nudum] *om. Hittorp.*

301. ¹ Sermo generalis ... secula. Amen (n. 302, in fine)] *om. K et Hittorp.*

301. Cf. MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, l. IV, c. XXI VIII; t. III, p. 111. Parmi les pontificaux, le Romano-germanique est le plus ancien document qui donne le sermon (cf. ANDRIEU, *Ordines V*, 238 n. 144). — ^a ANASTASE II, *Ep. I ad Anastasium Augustum* (496) c. 8 (MANSI VIII, 191). —

crastinum, lavantur pedes fratrum in exemplum domini et discipulorum, nudantur altaria usque in sabbatum sanctum, et penitentes veniunt ad absolutionem. Hodie tribus modis consecratur oleum, oleum pro infirmis et pro populo, oleum principalis chrismatis et oleum ad unguendos catecuminos et neophitos. Potest enim 5 Deus sine oleo sanare infirmos sanctificareque suos, et daemones effugare, sed propter fragiles et animales aguntur haec visibilia, ut spiritualia et invisibilia facilius capiantur. Oleum vero, quando offertur pontifici, simplex liquor est et speciem habet corporalem, sed post benedictionem sacerdotum transfertur in sacramentum. 10 Consecratio vero huius chrismalis olei dicitur principalis, quia ad eius unctionem principalis tribuitur spiritus, id est septiformis paraclitus. Habet enim officium per se: primo exorcizatum, deinde a *Dominus vobiscum* et *Sursum corda* eius benedictio inchoatur finiturque *per dominum nostrum, qui tecum vivit*. Consecratur enim 15 in eo loco ubi pacem solemus inter nos dare, et hoc est opus gratiae divinae ut pax et concordia regnent in nobis, ut Ysidorus ait: ^b Olea est arbor pacis insignis. Hic enim non solum oleum sed et balsamum consecratur. Balsami arbor est una aromatum quae sunt odorifera, et odor balsami in oleo demonstrat opinionem sanctarum virtutum 20 ab his qui eodem oleo perungendi sunt late dispersam, operante gratia spiritus sancti. Oleo vero sacri chrismatis conficitur aqua baptismatis et efficiatur fons gratiae caelestis; baptisma enim aqua est quae tempore passionis de latere Christi profluit. Nullumque, ut ^c Ysidorus ait, aliud elementum est quod in hoc mundo ita purget universa, 25 quod vivificet cuncta. Fons autem baptismi est origo omnium gratiarum et virtutum. Nam videtur quidem baptizandus in fontem descendere, videtur aquis intingui, videtur de aquis ascendere: quod autem in illo lavacrum regenerationis egerit minime videtur. Sola hoc fidelium pietas novit quia peccator in fontem descendit, sed pu- 30 rificatus ascendit. Generatus per culpam descendit, regeneratus ad gloriam ascendit. Natus ad mortem descendit, renatus ad vitam ascendit. Servus peccati descendit, sed coheres Christi ascendit. Filius diaboli descendit, sed filius Dei ascendit. Sola ecclesia mater quae generat haec novit, ceterum oculis insipientium videtur talis 35 exire de fonte qualis intravit, sed, quia ex aqua et spiritu regeneratur, invisibiliter in novum hominem mutatur et de carnali efficitur spiritualis. Quia sicut spiritus invisibilis est nostris aspectibus, ita is qui per gratiam Dei renovatur, invisibiliter fit spiritualis et filius Dei. Magnum namque est baptismi sacramentum 40

^b ISIDORE, *Etymol.* XVII, 7, 62 (LINDSAY; PL, 82, 618 C). — ^c ISIDORE, *De eccl. off.* II, 25, 3-4 (PL, 83, 821 A). —

ubi aliud videtur et aliud intelligitur. Videtur simplex aqua et intelligitur lavacrum celeste. Videtur species corporalis et intelligitur in ea plenitudo trinitatis quia in ea, ut Ysidorus ait: Plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Caute et sollicite, o vos, sacerdotes domini, ministrandum est tantum misterium quod nobis et vobis commissum est, cum ibi sanctam trinitatem adesse nulli liceat dubitare catholico. Unde nequaquam baptismi sanctificatur officio, nisi qui sub trinitatis tinguitur sacramento, ut ipse dominus discipulis suis ait: ^a *Ite baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

302. Item sermo de chrismate. Chrismate unguendum primum Moyses, in ^a Exodo, iubente domino, commisit, quo primum Aaron et filii eius peruncti sunt, eratque eo tempore tantum in regibus et sacerdotibus mistica unctio qua Christus figurabatur, unde et ipsum nomen a chrismate dicitur. Sed postquam dominus noster, verus rex et sacerdos aeternus, a Deo patre, caelesti ac mistico unguento est delibutus, iam non soli pontifices et reges, sed omnis ecclesia unctione chrismatis per impositionem manuum consecratur. ^b Quod solis debetur episcopis ut consignent et sanctum paraclitum tradant. Quod non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum et illa lectio Actuum apostolorum quae asserit quibusdam in nomine domini Iesu baptizatis per impositionem manuum apostoli Pauli datum esse spiritum sanctum, ut ibi legitur: ^c *Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit spiritus sanctus super eos*, et reliqua. Item in alio loco scribitur quod apostoli ab Ierosolimis Petrum et Iohannem miserunt Samariam, ut iam baptizatis traderent spiritum sanctum, prout dicitur: ^d *Tunc imponebant illis manus et accipiebant spiritum sanctum.* Spiritum autem sanctum accipere possumus, dare non possumus, sed, ut detur, dominum invocamus. Ibi aperte dicitur intelligi solis pontificibus, apostolorum vicariis, debere ut consignent et paraclitum tradant. In ^e gestis pontificalibus legitur quod Silvester papa constituit ut baptizatum liniat presbiter chrismate levatum de aqua, propter occasionem transitus mortis, ne propter absentiam episcopi et difficultatem eum consequendi, sine manus impositione baptizati migrarent, quia si quis sine ea obierit, periculosum iter arripit. Timendum est ne illa differentia sit inter eum qui manus impositionem accipit et eum qui non accipit, quae est inter stellarum claritudinem. Hoc est, quamvis non excludantur a regno Dei propter bona opera, tamen non habeant locum quem haberent si illam acciperent. Pensandum est de his qui per negli-

^a MATTH. XXVIII, 19.

302. Cf. MARTÈNE, *loc. cit.*, t. III, p. 112; GERBERT, *Monum.* t. II, p. 202. — ^a EXOD. XXIX, 6 et XXX, 30. — ^b INNOCENT I, Lettre à Decentius de Gubbio (416) 3 et 6 (PL, 20, 554-555; citation libre). — ^c ACT. XIX, 6. — ^d ACT. VIII, 17. — ^e *Liber Pontificalis* (DUCHESNE I, 171).

gentiam amittunt episcopi presentiam et non suscipiunt manus impositionem, ne forte propter ea damnentur, quia festinare debuerunt ad manuum impositiones. Haec providens papa Silvester, quantum potuit, subvenit et constituit ut propter absentiam episcopi a presbitero baptizati unguerentur. Unde dicit 'Beda in tractatu super 5 Actus apostolorum: Nam presbiteris, sive extra episcopum sive presente episcopo, cum baptizant, chrismate baptizatos unguere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non autem frontem quod solis debetur episcopis, sed verticem ex eodem oleo signare licet. Nam forte cogitat aliquis fide fragilis, quod non licet: Quid nihi 10 prodest post misterium baptismatis misterium confirmationis? Nam si post fontem, adiectione novi generis indigemus, quantum video, non tantum de fonte suscepimus. Non ita intelligendum est, dilectissimi. Nam quid prodest si quisquam parentum magnam parvulo conferat utilitatem, nisi provideat illi tutorem? Ita paraclitus regenera- 15 neratis in Christo custos et consolator et tutor est. Possunt enim, suadente diabolo, sicut parvuli facultatem, perdere baptismi utilitatem, si non haberent tutorem spiritum consolatorem. In hoc enim mundo, tota aetate victuris, inter pericula et invisibiles hostes gradiendum est velut inter serpentes et scorpiones, quapropter consolator et 20 tutor est necessarius spiritus paraclitus. In baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum armamur et confirmamur contra hostes ad pugnam. In baptismo abluimur, post baptismum renovamur. In baptismo remissionem omnium peccatorum sive originalium sive actualium accipimus, post baptismum scutum fidei, galeam salutis 25 et gladium spiritus contra hostes assumimus, ut undique armati stemus. De spiritu sancto accipimus, ut spirituales efficiamur quia animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei. De spiritu sancto accipimus ut sapiamus inter bonum malumque discernere, iusta diligere, iniusta respuere, ut malitiae ac superbiae repugne- 30 mus, ut luxuriae ac diversis illecebris et foedis iniustisque cupiditatibus resistemus. De spiritu sancto accipimus vitae aeternae amore flagrare et mentem a terrenis erigere et ad caelestia sublevare, quo nos per donum eiusdem spiritus paracliti pervenire concedat Iesus Christus dominus noster qui cum patre et eodem spiritu sancto 35 vivit et gloriatur in saeculorum saecula. Amen>.

303. Ordo de¹ nocte parasceves. In nocte parasceves temporarie, id

303. ¹ de] in C. —

¹ BÈDE, *Super Acta Apostolorum* 8 (PL, 92, 961 B).

303-305. Cf. *Pontif. rom. XIIe s.*, XXI (ANDRIEU 234-237); *Pontif. cur.* 40 *rom. XIIIe s.*, XLIII (ANDRIEU 464-469); *Pontif. D. Durand*, l. III, III (ANDRIEU 582-587).

est media nocte, parvum ligneum signum² sonetur. Collectis omnibus in ecclesia, non dicatur *Deus, in adiutorium meum*³ nec *Venite*, sed antiphona *Astiterunt reges terrae*. Ad psalmos non dicatur *Gloria*, nec finis subtrahatur. Versus dicatur pleniter, non subtrahendo
 5 finem. Dicantur autem novem psalmi cum totidem responsis. Lectiones legantur tres de Lamentationibus Hieremiae prophetae, ab eo loco ubi ait:⁴ *Cogitavit dominus dissipare murum*⁵, usque *Misericordiae domini multae*, cum pronuntiatione *Aleph*. Tres de tractatu sancti Augustini de psalmo LXIII°, et tres de apostolo ubi
 10 ait ad Hebraeos, capitulo V^o: *Festinemus ergo ingredi*. Secunda lectio: *Omnis, inquam, pontifex*. Tertia: *De quo grandis nobis sermo est*. Lector benedictionem non petat, nec finem solitum faciat, sed de ipsa lectione finem faciat. Luminaria ad psalmos singulos extinguantur. Deinde sequuntur matutini. Ante *Benedictus* non dicatur lectio sed
 15 versus. Finito *Benedictus*, privatim et sub silentio dicantur preces et *Kyrie eleison*. Sic finiantur matutini. Primam privatim cantent eodem die; similiter tertiam, sextam, nonam et vesperam, communiter in choro stantes, similiter et completam.

304. Ordo de¹ VI^a feria parasceves. Feria sexta parasceves, quae
 20 et sexta sabbati dicitur, missa non cantatur, sed neque in sabbato sancto donec ad vigilias noctis. In ipso autem die, hoc est feria sexta, hora quinta, deportatur lumen ut supra ab archidiacono seu praeposito et illuminantur lampades VII vel, ut alius ordo, illuminantur inde duae candelae ad altare ubi officium agitur. Conve-
 25 niunt autem omnes ecclesiastici necnon et laici, et procedit dominus episcopus vel qui vicem illius tenuerit, in ecclesia statuta infra urbem, non tamen in maiore ecclesia ubi mos est salutiferam salutare crucem. Et praeparant se presbyteri et archidiaconi et diaconi vel ceteri quantum opus est ad ministrandum domno pontifici ad
 30 missam, cum cantoribus et reliquis ministris, vestibus quadragesimalibus induti, scilicet planetis fuscis, non nudis pedibus. Non enim licet presbyterum, diaconum vel acolitum ad altare ministrare per nudos pedes. Procedentes itaque de sacrario usque ad altare, absque ullo cantu, prostrato omni corpore in terra diutius, oratione
 35 completa atque osculato altari, vadunt ad sedem pontificis more solito. Et mittitur parvum linteum super altare nudum de sub evan-

² signum] *supraser.* C. — ³ meum <intende> C. — ⁴ ait] dicit, *supraser. corr.* ait C. — ⁵ murum <Syon> C.

304. ¹ de VI^a feria parasceves] in die Parasceves *Hittorp*.

40 303. ORDO XXVIII, 29 et ORDO XXVI, 12.

304. PS.-ALCUIN XVIII (PL, 101, 1208 C-D).

304-310. Cf. ORDO XXVII, 35-39; ORDO XXVIII, 31-35; ORDO XXIX, 29; ORDO XXX A, 6; ORDO XXX B, 29 et 33; ORDO XXXI, 40; ORDO XXXII, 7-8.

gelio. Ante evangelium vero non portantur candelae vel incensum. Et dum veniens pontifex de sacrario processserit ante altare ad orandum super oratorium sicut mos est, statim ut surrexerit, cum silentio ascendit ad sedem. Quo sedente, statim ut annuit archidiaconus subdiacono, subdiaconus ascendit ad legendum. 5

305. Et legitur lectio prima in Osea: *In tribulatione sua mane consurgent*. Et post lectionem cantatur canticum: *Domine audiui*, cum quatuor versibus suis. Et dicit pontifex *Oremus*. Diaconus: *Flectamus genua*, postea *Levate*: Et dat orationem istam:

306. *Deus a quo et Iudas <reatus¹ sui poenam et confessionis suae latro premium sumpsit, concede nobis tuae propitiationis effectum, ut sicut in passione sua Iesus Christus, dominus noster, diversa utrisque intulit stipendia meritorum, ita nobis, ablato vetustatis errore, resurrectionis suae gratiam largiatur, Qui tecum vivit>*. 10

307. Deinde sequitur altera lectio in Exodo. *Dominus ad Moysen et Aaron*. Postquam sequitur tractus: *Qui habitat*. Cantant hic aliqui tractum nuperrime compilatum: *Eripe me, domine*. Quo finito, legitur absque salutatione: *Passio domini secundum Iohannem*. *Egressus Iesus*, nec incensum ibi portetur. Hac expleta, statim duo diaconi nudant altare sindonē quāe prius fuerat sub evangelio posita, in modum furantis. Aliqui vero antequam legatur passio domini, preparant sindones duas sibi invicem coherentes et in eo versu ubi legitur: *Partiti sunt vestimenta mea sibi*, scindunt hinc inde ipsas sindones de super altare, in modum furantis, et secum auferunt. 15 20

308. Tunc venit pontifex ante altare sive, ut in alio ordine legitur, transit in dextram partis ecclesiae infra thronum et dicit: *Oremus*, et diaconus: *Flectamus genua* et orat diutissime et diaconus: *Levate*, et dicit orationes sollemnes ad Ierusalem: 25

C

309. *Oremus, dilectissimi nobis, imprimis pro ecclesia sancta Dei, ut eam Deus et dominus noster pacificare, adunare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam vitam de gentibus glorificare Deum patrem omnipotentem*. 30

K

309. *Oremus, dilectissimi nobis imprimis pro ecclesia sancta Dei*. 35

310. Et ceteras per ordinem¹ sicut in libro sacramentorum continetur, sicut supra in quarta feria, pronuntiante diacono: *Flectamus genua*, nisi pro Iudeis tantum non flectatur² genu.

306. ¹ reatus ... tecum vivit] om. K. et Hittorp.

310. ¹ ordines C. — ² flectantur genua C.

C

K

311. *Oremus. Flectamus genua. Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti, custodi opera miseri cordia tuae,*
 5 *ut ecclesia tua toto orbe diffusa, stabili fide in confessione tui nominis perseveret. Levate. Per eundem.*

312. *Oremus et pro beatissimo papa nostro N., ut Deus et dominus noster qui elegit eum in ordine episcopatus, salvum atque incolumem custodiat ecclesiae suae sanctae, ad regendum populum sanctum Dei. Oremus. Flectamus genua.*

313. *Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio universa fundantur, respice propitius ad preces nostras et electum nobis antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs quae tali gubernatur auctore sub tanto pontifice credulitatis suae meritis augeatur. Levate. Per dominum.*

314. *Oremus et pro omnibus episcopis, presbiteris, diaconibus, subdiaconibus, acolitibus, exorcistis, lectoribus, ostiariis, confessoribus, virginibus,*
 20 *viduis et pro omni populo sancto Dei. Oremus. Flectamus genua.*

315. *Omnipotens sempiterne Deus, cuius spiritu totum corpus ecclesiae sanctificatur et regitur,*
 25 *exaudi nos pro universis ordinibus supplicantes, ut gratiae tuae munere ab omnibus tibi gradibus fideliter serviat. Levate. Per dominum nostrum.*

316. *Oremus et pro christianissimo rege nostro N., ut Deus et dominus noster subditas illi faciat*
 30 *omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. Oremus. Flectamus genua.*

317. *Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt omnium potestates et omnium iura regnorum respice ad romanum benignus imperium,*
 35 *ut gentes quae in sua feritate confidunt potentiae tuae dextera comprimantur. Levate. Per dominum nostrum.*

318. *Oremus et pro catecuminis nostris, ut Deus et dominus noster adaperiat aures precordiorum*

40 311-327. *Sacram. Gélasien* I, 42 (WILSON 75-76; MOHLBERG 65-66); *Hadrianum* (LIETZMANN 47-48); *Hadrianum* supplémenté (WILSON 51-52).

C

ipsorum ianuamque misericordiae tuae, ut per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Iesu domino nostro. Oremus. Flectamus genua.

5

319. *Omnipotens sempiterne Deus, qui ecclesiam tuam nova semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis, adoptionis tuae filiis aggregentur. Levate. Per dominum. Resp.: Amen.*

10

320. *Oremus, dilectissimi nobis, Deum patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincula dissolvat, peregrinantibus redditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat. Oremus. Flectamus genua.*

15

321. *Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolator, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse. Levate. Per dominum.*

20

322. *Oremus et pro hereticis et scismaticis, ut deus et dominus noster eruat eos ab erroribus universis, et ad sanctam matrem ecclesiam catholicam atque apostolicam revocare dignetur. Oremus. Flectamus genua.*

25

323. *Omnipotens sempiterne Deus, qui salvos omnes et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, ut omni heretica pravitate deposita, errantium corda resipiscant et ad veritatis tuae redeant unitatem. Levate. Per dominum.*

30

324. *Oremus et pro perfidis Iudeis, ut Deus et dominus noster auferat velamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Iesum Christum dominum nostrum. Oremus.*

35

325. *Omnipotens sempiterne Deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi preces nostras, quas tibi pro illius populi obcaecatione deferimus, ut agnita veritatis tuae luce quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem dominum nostrum.*

40

K

C

326. *Oremus et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a cordibus eorum, ut relictis ydolis suis convertantur ad Deum vivum et verum et unicum filium eius Iesum Christum dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua.*

327. *Omnipotens sempiterne Deus qui non mortem peccatorum sed vitam semper inquis, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui. Levate. Per dominum.*

K

328. Subdiaconi autem stent retro altare, vertentes se ad altare et ibi sicut ceteri flectentes genua, non tamen terga vertentes altari.

15 Quas ut finierit, omnes tacite exeunt foras.

329. Notandum vero est, quia in romana ecclesia extinguatur totus ignis in hac feria, hora sexta, et reaccenditur hora nona. Presbyteri vero ecclesiarum sive de urbe seu de suburbanis vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine, hora nona, cuncta usque ad vesperum faciant hoc, tantum mutantes ut ubi pontifex meminit apostolicum, ipsi nominent episcopum suum.

330. Ad vesperum vero, tam in ecclesia ubi pontifex dicit orationem quam et in ceteris ecclesiis presbyterorum, post orationes preparatur crux ante altare, interposito spatio inter ipsam et altare, sustentata hinc inde a duobus acolitibus, posito ante eam oratorio.

25 In cuius laudem dicitur *Agios* cum versibus: *Popule meus*¹. <Versus². *Quia eduxi*³. *Agios o theos*⁴. Versus. *Quia eduxi*⁵. *Agios* et *Sanctus*, ut supra. Versus. *Quid ultra*⁶. *Agios* et *Sanctus*, ut supra. Canunt aliqui ad salutandam crucem etiam hoc responsorium sancti

30 Ambrosii, ex persona sanctae Mariae. Responsorium: *Vadis propi-*

330. ¹ *meus* <quid feci tibi aut in quo contristavi te? Responde mihi> *Hittorp.* — ² Versus ... Interea] *om.* K; Versus] *om.* *Hittorp.* — ³ *eduxi* <te de terra Aegypti, parasti crucem salvatori tuo> *Hittorp.* — ⁴ *theos* <Agios ischyros. Agios athanatos, eleison ymas> *Hittorp* (*litteris graecis*), qui addit: Sanctus

35 Deus, sanctus fortis, sanctus et immortalis, miserere nobis. — ⁵ *eduxi* <te per desertum quadraginta annos et manna cibavi te et introduxi in terram satis bonam, parasti crucem salvatori tuo> *Hittorp.* — ⁶ *ultra* <debui facere tibi et non feci Ego quidem plantavi te vineam meam fructu decoram et tu facta es mihi nimis amara. Aceto namque sitim meam potasti et lancea perforasti latus salvatori tuo> *Hittorp.* —

tiator ⁷. Versus: *Venite et videte* ⁸. Sequitur antiphona *Ecce lignum crucis* ⁹. Psalmus. *Beati immaculati*. Interea> venit pontifex solus et adoratum deosculatur crucem, deinde episcopi, presbiteri et diaconi et ceteri per ordinem, deinde populus.

331. <Oratio ¹ ad crucem domini in prima genuflexione. Domine ⁵
Iesu Christe, Deus verus de Deo vero, qui pro redemptione generis hu-
mani serpentina suasionem decepti, mundum erroribus implicatum
illuminare et crucis patibulum subire voluisti, ut et lignum ligno vin-
ceres et peccati hereditariam mortem morte potentissima superares,
exaudi me miserum et indignum prostratum ante oculos tuae benignissi-
mae maiestatis, et adorantem te et benedicentem nomen tuum sanctum
atque terribile, et concede michi te puro corde sapere, te laudare, te
praedicare et per vexillum huius sanctae crucis, quam hodie in tuo no-
mine adoraturus adveni, mentem meam corpusque sanctifica, scuto fidei
tuae me circumtege, galeam salutis michi impone, gladio spiritali accinge,
ut contra hostem nequissimum bellaturus et tuae muniar miserationis au-
xilio et salutiferae crucis vexillo, cunctique tuo sancto nomine insigniti,
ab hostis perfidi sint incursione securi. Per te, Iesu Christe, qui vivis. ¹⁰

332. Oratio in secunda genuflexione. *Deus, qui Moysi famulo,*
in via squalentis heremi, serpentem aeneum in media populi multi-
tudine ad liberandas laetali veneno infectas animas exaltare iussisti,
ut si quis mortifero vulnere afflictus ad eum respiceret et venenum
exitiale evaderet et optatae salutis vitam adipisceretur, significans te
ipsum, futura longe post curricula, pro tui salute plasmatis crucis extol-
lendum patibulo, ut quos diabolus armis invidiae captivaverat tua
desiderabilis passio ad patriam revocaret, concede tam mihi misero
et peccatori, quam omnibus tuo cruore mercatis, qui hodie sanctam
passionem tuam supplices venerantur lignumque vitae adorant, ut dia-
abolicas insidias, te adiuvante, vincamus et aeternae vitae participes esse
mereamur. Qui cum patre. ²⁰

333. Oratio in tertia genuflexione. *Domine Iesu Christe, qui nos*
per crucis passionem hodierna die de diabolica servitute liberasti, ut
quo die hominem condideras eodem et reformares, exaudi me miserum

⁷ propitiator <ad immolandum pro omnibus; non tibi occurrit Petrus qui dicebat: Pro te moriar. Reliquit te Thomas qui clamabat dicens: Omnes cum eo moriamur, et nullus de illis, sed tu solus ducis qui immaculatum me conservasti filius et deus meus> *Hittorp.* — ⁸ videte <deum et hominem pendentem in cruce> *Hittorp.* — ⁹ crucis <in quo salus mundi pependit; venite, adoremus> *Hittorp.*

331. ¹ Oratio ... qui vivis et regnas (n. 333, in fine)] om. K.

331-333. Ces pièces ont passé dans les œuvres de PIERRE DAMIEN; cf. A. ⁴⁰ WILMART, *Les prières de s. Pierre Damien pour l'adoration de la Croix*, dans la *Revue des sciences religieuses*, IX, 1929, pp. 513-523.

et peccatorem coram hoc signaculo crucis confitentem et deprecantem, ut huius venerabilis et vitalis ligni tuitione munitus et hostis nequissimi tela ignea repellere et ab inflictis evacuari vulneribus, et ad vitam aeternam valeam pervenire, per te, salvator mundi, qui cum patre et spiritu sancto vivis et regnas>.

334. Pontifex vero redit in sedem usquedum omnes saluent crucem. Nam salutante pontifice vel populo crucem, canitur semper antiphona: *Ecce lignum crucis*¹, cum palmo CXVIII^o, id est, *Beati immaculati*, ut² supra. Item antiphona: *Crucem tuam* <adoramus³, domine>, cum psalmo: *Deus misereatur nostri*. Item antiphona: *Dum fabricator mundi*. <Versus⁴: *O ammirabile pretium cuius gloria captivitas redempta est mundi tartarea, confracta sunt claustra inferni, et aperta est nobis ianua regni*> cum versibus istis⁵: *Crux fidelis* <inter⁶.

Pange lingua totum.

35 *Sit patri natoque summo gratia cum spiritu; sempiternae trinitati laus, salus et gloria, quae creavit, quae redemit, quaeque nos illuminat. Amen*⁷>.

335. Qua salutata et reposita in loco suo, duo subdiaconi et presbyteri duo priores intrant in sacrarium vel ubi positum fuerit corpus domini quod pridie remansit, ponentes illud in patenam. Et subdiaconus teneat ante ipsos calicem cum vino non consecrato, et alter subdiaconus patenam cum corpore domini. Quibus tenentibus, accipit unus presbyter prior patenam et alter calicem et deferunt super altare nudatum. <Tunc¹ descendens pontifex ante altare inclinat se et iterum elevans dicit>: *Oremus. Praeceptis salutaribus moniti*² et ita³ in antea. *Pater noster*. Sequitur *Libera nos domine* <ab⁴ omnibus malis preteritis, presentibus et futuris et intercedente beata et gloriosa semper virgine Dei genitrice Maria et beatis apostolis tuis Petro et Paulo atque Andrea, cum omnibus sanctis, da propitius pacem in diebus nostris, ut ope misericordiae tuae adiuti et a peccato simus semper liberi et ab omni perturbatione securi> usque: *Per omnia saecula saeculorum*. Cum vero dixerint *Amen*, sumit de sancta et ponit in calicem nichil dicens, nisi forte aliquid secrete dicere voluerit. *Pax domini* non dicit, quia non sequuntur oscula circumstan-

334. ¹ crucis] om. C. — ² ut supra] om. K. — ³ adoramus domine] om. C. — ⁴ Versus ... regni] om. K. — ⁵ istis] om. K. — ⁶ inter. Pange ... illuminat. Amen.] om. K. — ⁷ Amen. <Istis vero versiculis in finem perductis et cruce salutata> prosequitur ut in initio n. 335 Hittorp, qui textum integrum hymni exhibet.

335. ¹ Tunc ... dicit] deest in cod. C. — ² moniti] om. K. — ³ ita] supra. scr. C. — ⁴ ab omnibus ... securi] om. K. —

40 334. Cf. ORDO XXVII, 43 et 47; ORDO XXVIII, 40 et 44. — Texte des hym. *Crux fidelis* et *Pange lingua*, d'après les autres témoins du pontifical romano-germanique, dans M. ANDRIEU, *Ordines V*, 256-259.

335. Cf. ORDO XXVIII, 41-47; ORDO XXXIII, 6. Ps.-ALCUIN XVIII (PL, 101, 1211 A-B).

tium. Sanctificat autem vinum non consecratum per sanctificatum panem. Et communicant omnes cum silentio. Et sic expleta sunt universa ⁵. Et post paululum ⁶ vespas ⁷ dicit unusquisque privatim et sic vadunt ad mensam.

336. Ordo de sabbato sancto in nocte. In sabbato sancto ad vigiliis, ⁵
media nocte surgendum est, et similiter ut in parasceve fiunt omnia.
Dicuntur novem psalmi cum responsoriis. Tres lectiones leguntur de
Lamentationibus Hieremiae prophetae sine pronuntiatione *Aleph*,
Beth et reliquarum, ab eo loco ubi dicit: *Misericordiae domini multae*,
usque ad finem, et tres de apostolo, ubi ait in epistola ad Hebraeos: ¹⁰
^a *Christus assistens pontifex*. Secunda lectio. ^b *Ubi enim testamentum*.
Tertia. ^c *Umbram enim habens lex futurorum bonorum*. Deinde leguntur
omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes. Et in can-
delis accendendis vel extinguendis, sicut superius habetur.

337. Item ordo de ¹ sabbato sancto in die. Primum qualiter ca- ¹⁵
tecizantur infantes. Sabbati vero die sancto ac sollempnissimo, pri-
mo mane ornetur ecclesia cum omnibus utensilibus suis. Post tertiam
denique horam sabbati, procedunt ad ecclesiam qui baptizandi sunt,
simul cum patrinis et matrinis, et ordinantur ab acolito per ordinem si-
cut scripti sunt, masculi in dexteram partem, feminae vero in sinistram, ²⁰
et tunc qui possunt reddunt orationem dominicam et symbolum, sive
patrini pro ipsis atque matrinae eorum qui eos suscepturi sunt. Et
faciens crucem sacerdos cum pollice in frontibus singulorum dicit:
In nomine patris et filii et spiritus sancti. Postea imposita manu super
capita singulorum, dicit hanc orationem ad catecizandos infantes:

338. *Nec te latet, Sathanas, imminere tibi poenas, imminere tibi ²⁵*
tormenta, imminere tibi diem iudicii, diem supplicii sempiternum,
diem qui venturus est velut clibanus ardens in quo tibi atque universis
angelis tuis aeternus veniet interitus. Proinde, dampnate ¹ atque damp-
nande ², da honorem Deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo filio
eius et spiritui sancto, in cuius nomine atque virtute praecipio tibi qui ³⁰
cumque es, spiritus immunde, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei N.
quem hodie dominus noster Iesus Christus ad suam sanctam gratiam
et benedictionem fontemque baptismatis dono vocare dignatus est, ut

⁵ universa] corr. suprascr. omnia C. — ⁶ paulum K. — ⁷ vespas C. 35

337. ¹ de sabbato sancto] suprascr. C.

338. ¹ dampnate C. — ² dampnande C. —

336. ORDO XXVIII, 49. — ^a HEBR. IX, 11. — ^b Ibid., IX, 16. — ^c Ibid., X, 1.

337-338. Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 13-14 (ANDRIEU 214-242).

337-397 (fin de l'ordo). ORDO XI, 83-104 (ANDRIEU II, 443-447), ORDO ⁴⁰
XXVIII, 52-86 (ANDRIEU III, 402-409). Cf. aussi ORDO XXXII, 16-21; ORDO
XXI, 70-77.

fiat eius templum per aquam regenerationis in remissionem omnium peccatorum, in nomine domini nostri Iesu Christi qui venturus <est³ iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Amen>.

339. Ipso¹ impleto, tangit presbiter singulorum nares et aures
 5 de sputo oris sui, et dicit unicuique ad aurem dextram: *Effeta, quod est adaperire, in odorem suavitatis.* Ad sinistram: *Tu autem effugare, diabole, appropinquabit enim iudicium Dei.*

340. Postea vero tangit eis pectus et interscapilium¹ de oleo sancto, crucem faciendo cum pollice, et vocatis nomine singulis
 10 dicit: *Abrenuntias sathanae?* Resp.: *Abrenuntio. Et omnibus operibus eius?* Resp.: *Abrenuntio. Et omnibus pompis eius?* Resp.: *Abrenuntio. Et ego te linio oleo salutis in Christo Iesu domino nostro in vitam eternam.* Resp.: *Amen.* <Pax² domini. Resp.: *Et cum spiritu tuo*>.

341. Hoc expleto, ambulat in circuitu, imposita manu super capita
 15 eorum, decantando excelsa voce: *Credo in unum¹ Deum*, et reliqua. Vertit² se ad feminas et facit similiter. Postea dicitur eis ab archidiacono: *Orate electi. Flectite genua.* Et post paululum dicit: *Levate. Complete orationem vestram in unum et dicite Amen.* Et respondent omnes *Amen.* Iterum admonentur ab archidiacono his verbis: *Cathecumini recedant. Si quis cathecuminus est recedat. Omnes cathecumini exeant foras.* Iterum dicit diaconus: *Filii karissimi, revertimini in locos vestros expectantes horam qua possit circa vos Dei gratia baptismum operari.*

342. Ipso die, hora septima, ingrediuntur sacrarium sacerdotes et levitae et induunt se vestimentis sollemnissimis, cum quibus vi-
 25 giliis sanctas celebrare debent, diaconi dalmaticis, subdiaconi lineis aut sericis albis, et¹ deportatur lumen

C

quod quinta feria fuerat excussum de silice vel
 christallo quod deportet prior mansionario-
 30 rum in manu sua ut possit ex eo cereus accendi,
 et procedunt simul omnes de sacrario foris basilicam ordinatim, et accenso cereo in loco mun-

K

ab episcopo seu abbate quod V^a feria fuerat excussum de lapide.

³ est iudicare ... Amen] *om.* C.

339. Ipso impleto] *Ipsa expleta C et Hittorp.*

35 340. ¹ interscapilium] inter scapulas C. — ² Pax ... tuo] *om.* K et Hittorp; *suprascr. alia manu C.*

341. unum Deum] Deum patrem C. — ² <Deinde> vertit Hittorp.

342. ¹ deportatur] deportet Hittorp, qui sequitur textum codicis C.

339-341. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 15-18 (ANDRIEU 242).*

40 340. *Sacram. Gélasien I, 42 et 72 (WILSON 79 et 115; MOHLBERG 68 et 94); Hadrianum (LIETZMANN 56); Hadrianum supplémenté (WILSON 162).*

342. *Ps.-ALCUIN XIX (PL, 101, 1216 B-C).*

C

do, pontifex sive presbiter faciens super eum crucem, benedicit eum humili voce, ita ut a circumstantibus possit audiri hoc modo incipiens: *Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Oremus.*

5

343. Oratio. *Deus mundi conditor, autor luminis, siderum fabricator, Deus qui iacentem mundum in tenebris luce perspicua retextisti, Deus per quem ineffabili potentia omnium claritas sumpsit exordium, te in tuis operibus invocantes, in hoc sacratissima noctis vigilia de donis tuis tuae suppliciter offerimus maiestati, non adipem carnis pollutum, non profana unctione vitiatum, non sacrilego igne contactum, sed cera atque stuppa constructum, in tui nominis honore succensum, obsequio religiosae devotionis offerimus. Magnum igitur misterium et noctis huius mirabile sacramentum dignis necesse est laudibus cumulari, in quo dominicae resurrectionis miraculo diem sibi introductum tenebrae inveteratae senserunt et mors quae olim fuerat aeterna nocte damnata, in fonte veri fulgoris et lumine, captivam se trahi dominicis triumphis obstupuit et quod prevaricante protoplasto tenebrosa praesumptione fuerat in servitutem damnatum, huius noctis miraculo, splendore libertatis irradiat. Ad huius ergo festivitatis reverentiam fervore spiritus descendentes, quantum devotio humana exigit, tibi fulgore flammaram placita luminaria exhibemus, ut, dum haec fide integra persolvuntur, creaturae tuae etiam preconia extollantur. Flammae lux quippe dicenda est, per quam potestas deitatis Moysi apparere dignata est, quae de terra servitutis populo exeunti salutifero lumine ducatum exhibuit, quae tribus pueris in camino sententia tyranni depositis, vitam blandimentis mollioribus reservavit. Nam, ut precedente huius gratia luminis tenebrarum horror excluditur, ita, domine, luce-scente maiestatis tuae imperio, peccatorum sarcinae diluuntur. Cum igitur huius substantiae mi-*

10

15

20

25

30

35

40

K

343. Sacram. Gélisien I, 42 (WILSON 80-81; MOHLBERG 68-69); *Hadrianum supplémenté* (WILSON 153-154).

C

ramur exordium, apum necesse est laudemus
 originem. Apes vero sunt frugales in sumptibus,
 in procreatione castissimae. Aedificant cellulas
 5 cereo liquore fundatas quibus humanae peritiae
 ars magistra non coaequatur. Legunt pedibus
 flores et nullum damnum floribus invenitur. Par-
 tus non edunt, sed ore legentes, concepti foetus
 reddunt examina, sicut exemplo mirabili Christus
 10 ore paterno processit. Fecunda est in his sine partu
 virginitas, quam utique dominus sequi dignatus,
 carnalem se matrem habere virginitatis amore con-
 stituit. Talia igitur, domine, digna sacris altaribus
 tuis munera offeruntur, quibus te laetari religio
 15 christiana non ambigit. Qui vivis et regnas.

344. Benedictio ignis novi. Domine, sancte
 pater, omnipotens, aeterne, Deus, in nomine tuo
 et filii tui domini nostri Iesu Christi et spiritus
 sancti, benedicimus hunc ignem et eum cum cera
 20 et omnibus eius alimoniis sanctificamus et signo
 crucis Christi Iesus filii tui altissimi signamus,
 ut intus vel foris accensus, non quod nocet incen-
 dat, sed omnia ad usus hominum necessaria ca-
 lefaciat sive illuminet et quae ex hoc igne fuerint
 25 conflata vel calefacta, sint benedicta et omni hu-
 manae saluti utilia, ut non, cum Nadab et Abiu
 ignem tibi offerentibus alienum, incendamur, sed,
 cum Aaron pontifice et filiis eius Eleazaro et
 Ithamaro, hostias tibi pacificas, sancti spiritus
 30 igne assatas immolare valeamus et semper eiusdem
 spiritus sancti igne vitia nostra ure, cordaque
 luce scientiae tuae illumina et animas nostras
 fidei calore clarifica. Per eundem dominum no-
 strum Iesum Christum.

35 345. Tunc accenditur ex eo cereus positus
 in arundine et deportatur ab episcopo seu ab-
 bate vel preposito,

K

345. Et accen-
 ditur ex eo ce-
 reus positus in
 harundine,

et procedunt simul omnes de loco ¹ benedictionis in ecclesiam cum ipso

345. ¹ loco benedictionis] sacrario K. —

cereo, silentio nihil cantantes, prosequente eum omni populo sicut supra.

C

Aliqui tamen hic cantant ymnum Prudentii:

^a *Inventor* ² *rutili dux bone luminis.*

K

346. Et ¹ illuminantur ex eo VII lampades ante altare quae tamen prius sine lumine erunt ita compositae, ut absque ullo impedimento possint accendi. Cereus vero magnus qui benedicendus est, ponitur in candelabro ante altare in medio ecclesiae, congregato hinc inde omni clero seu populo. Deinde veniens archidiaconus facit crucem in eo et inluminat illum de novo igne et humiliter inclinatus rogat unum de sacerdotibus vel levitis, qui ibidem reveriti astant, pro se orare, atque ut surrexerit completur ab eo benedictio cerei prima, quasi in modum legentis ita:

347. Benedictio cerei. *Exultet iam angelica turba caelorum* ¹ *<exultent divina misteria, et pro tanti regis victoria, tuba insonet salutaris.* *Gaudeat [et]* ² *tellus tantis irradiata fulgoribus et aeterni regis splendore illustrata totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Laetetur et* ³ *mater ecclesia tanti luminis adornata fulgoribus et magnis populorum vocibus haec aula resultet. Quapropter astantes vos, fratres karissimi, ad tam miram sancti huius luminis claritatem, una mecum, quaeso, Dei omnipotentis misericordiam invocate, ut qui me, non meis meritis, intra levitarum numerum dignatus est aggregare, luminis sui gratiam infundendo, cerei huius laudem implere praecipiat. Per dominum nostrum Iesum Christum filium suum qui cum eo vivit et regnat deus in unitate spiritus sancti.*

Postea dicit ipse archidiaconus elevata in altum voce: *Per omnia secula seculorum. Resp.: Amen. Dominus vobiscum. Resp.: Et cum spiri-*

² <versus> *Inventor Hittorp qui textum hymni exhibet integrum.*

346. ¹ Et illuminantur ex eo] Tunc illuminentur ex eodem lumine *Hittorp.*

347. ¹ celorum <et cetera> K, *ceteris omissis usque: canonem ita.* — ² et] om. C. — ³ et] *suprascr. C.* —

345. ^a Cf. AUREL. PRUDENTII CLEMENTIS, *Liber Cathemerinon*, n. 5 (CSEL, 61, 25-31; LAVARENNE, *Prudence*, I, 24-31; DREVES, *Analecta hymnica*, 50, 30-32).

347. *Hadrianum* supplémenté (WILSON 151). — Cf. *Pontif. rom. XIIe s., Appendix V*, 1 (ANDRIEU 292).

tu tuo. Sursum corda. Resp.: Habemus ad dominum. Gratias agamus domino Deo nostro. Resp.: Dignum et iustum est.

Inde vero accedit in consecrationem cerei, decantando quasi canonem ita: > Vere quia dignum et iustum est invisibilem <Deum ⁴
 5 omnipotentem patrem filiumque eius unigenitum, dominum nostrum Iesum Christum, toto cordis ac mentis affectu et vocis ministerio personare, qui pro nobis aeterno patri Adae debitum solvit et veteris piaculi cautionem pio cruore deterisit. Haec sunt enim festa paschalia in quibus verus ille agnus occiditur eiusque sanguine postes consecrantur. Haec
 10 nox est in qua primum patres nostros filios Israel eduxisti de Aegypto, quos postea rubrum mare sicco vestigio transire fecisti. Haec igitur nox est quae peccatorum tenebras columnae illuminatione purgavit. Haec nox est quae hodie per universum mundum in Christo credentes a vitiis saeculi et caligine peccatorum segregatos reddit gratiae, sociat sanctitati. Haec nox est in qua destructis vinculis mortis, Christus ab inferis victor ascendit. Nichil enim nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. O mira circa nos tuae pietatis dignatio. O inestimabilis dilectio caritatis, ut servum redimeres, filium tradidisti. O beata nox, quae sola meruit scire tempus et horam in qua, Christus ab inferis resurrexit.
 20 Haec nox est de qua scriptum est: Et nox ut dies illuminabitur et nox illuminatio mea in deliciis meis. Huius igitur sanctificatio noctis fugat scelera, culpas lavat et reddit innocentiam lapsis, maestis letitiam. Fugat odia, concordiam parat et curvat imperia. In huius igitur noctis gratia suscipe, sancte pater, in ☩ censi huius sacrificium vespertinum,
 25 quod tibi in hac cerei oblatione solemni per ministrorum manus de operibus apum sacrosancta reddit ecclesia. Sed iam columnae huius praeconia novimus, quam in honorem Dei rutilans ignis accendit. Qui licet divisus in partes, mutuati luminis detrimenta non novit; alitur liquidibus cereis quas in substantia pretiosae huius lampadis apis mater eduxit. O vere beata nox, quae expoliavit Egyptios, ditavit Hebreos,
 30 nox in qua terrenis celestia iunguntur. Oramus ergo ⁵ te, domine, ut cereus iste in honore nominis tui consecratus ad noctis huius caliginem destruendam indeficiens perseveret, atque in odorem suavitatis acceptus, supernis luminaribus misceatur. Flammis eius lucifer matutinus
 35 inveniat, ille, inquam, lucifer qui nescit occasum, ille qui regressus ab inferis humano generi serenus illuxit. Precamur ergo te, domine, ut nos famulos tuos, omnem clerum et devotissimum populum, una cum beatissimo papa nostro N., et ⁶ antistite nostro N., et gloriosissimo

⁴ Deum omnipotentem ... seculorum. Resp.: Amen (in fine)] om. K. — ⁵ ergo] ⁴⁰ suprascer. al. manu C. — ⁶ et antistite nostro N.] om. hic Hittorp. —

imperatore⁷ nostro N. eiusque nobilissima prole, quiete temporum concessa, in his paschalibus festis conservare digneris. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum filium tuum qui tecum vivit et regnat Deus, in unitate eiusdem spiritus sancti, per omnia secula seculorum. Resp.: Amen⟩.

5

348. Cereo benedicto, illico illuminantur ab eodem in duobus candelabris alii duo cerei staturam hominis habentes, et de ipso novo et benedicto igne accendunt in omni domo, quia omnis ignis anterior qui tunc ardebat extingui debet.

Et hic ordo cerei benedicendi in forensibus civitatibus agitur. 10
Nam in catholica ecclesia infra civitatem romanam non sic benedicitur, sed mane, primo sabbato sancto, venit archidiaconus in ecclesiam et fundit ceram in vas mundum maius et miscitat ibidem oleum et benedicit ceram, et ex ea fundit similitudinem agnorum et servat eos in loco mundo. <Require¹ benedictionem in purificatione sanctae Mariae⟩. 15

349. <Benedictio cerae. *Benedic, domine Iesu Christe, hanc creaturam cerae supplicantibus nobis, et infunde ei per virtutem sanctae crucis tuae benedictionem caelestem, ut qui eam ad repellendas tenebras humano generi tribuisti, talem signaculo sanctae crucis tuae fortitudinem et benedictionem accipiat, ut in quibuscumque locis accensa sive posita fuerit, discedat diabolus et contremiscat et fugiat pallidus cum omnibus ministris suis de habitationibus illis, nec presumat amplius inquietare vel illudere servientibus tibi. Qui cum deo patre.* 20

350. *Alia. Benedico te, cera, in nomine sanctae trinitatis, ut sis ubique diaboli effugatio atque omnium contubernalium suorum exterminatio, adiuvante eadem sancta et individua trinitate quae in unitatis essentia vivit et regnat Deus*⟩. 25

351. In octava vero paschae dantur ipsi agni ab archidiacono, in ipsa ecclesia post missam et communionem populo et ex eis faciunt incensum accendi, ad suffumigandum in domibus suis pro quacumque tribulatione eis evenerit necessitas. Similiter et in forensibus civitatibus de cereo faciunt. Qui cereus per octo dies neophytorum praecedat pontificem, qui est caput populi. 30

352. Cum autem pontifex sive presbiter fuerit paratus, expectet 35

⁷ imperatore ... concessa] rege nostro N. eiusque nobilissima coniuge N. necnon et antistite nostro *Hiltorp*.

348. ¹ Require ... Mariae] *deest in cod. C. et in Hiltorp*.

349.-350.] *om. K.*

clerus in ordine suo in choro, usquedum eis iussum fuerit obviam illi venire ut in ecclesiam intret. Eoque veniente ad sedem suam, vel si in sacrario sedere voluerit, alius presbiter dicat orationes ad altare per lectiones. Antea vero quam legantur lectiones, accipiunt
 5 duo notarii suprascriptos cereos accensos et tenent illos, unus in dextro cornu altaris, alter in sinistro usque ad fontes. Deinde ascendens lector in ambonem legere, non pronuntiat: *Lectio libri Genesis*, sed sic inchoat: *In principio creavit Deus caelum et terram*, plane, et omnes alias lectiones similiter inchoat et ante *In principio* non di-
 10 cit episcopus orationem. Ea perlecta, dicit episcopus aut presbiter absque salutatione: *Oremus*. Et diaconus non dicit: *Flectamus genua* et¹ sequitur oratio:

353. *Deus qui mirabiliter hominem condidisti* <et¹ mirabilius redemisti, da nobis, quaesumus, contra oblectamenta peccati, mentis
 15 ratione persistere ut mereamur ad gaudia aeterna pervenire. Per>.

354. Sequitur secunda lectio de libro Exodi: *Factum est in vigilia matutina*. Postea¹ canticum: *Cantemus domino*. Sequitur sacerdos et dicit *Oremus*:

355. *Deus cuius antiqua miracula* <etiam¹ in nostris quoque saeculis
 20 coruscare sentimus, dum quod uni populo a persecutione Egyptiaca liberando dexterarum tuarum potentia contulisti, id in salutem gentium per aquam regenerationis operaris, praesta, ut in Abrahae filios et in israheliticam dignitatem totius mundi transeat plenitudo. Per>.

356. Deinde lectio III^a Esaiiae prophetae: *Apprehendent septem*
 25 *mulieres*. Sequitur canticum: *Vinea facta est*. Dicit sacerdos *Oremus*.

357. *Deus qui nos ad celebrandum* <paschale¹ sacramentum utriusque testamenti paginis instruis, da nobis intelligere misericordiam tuam, ut ex perceptione praesentium munerum firma sit exspectatio futurorum. Per>.

30 358. Sequitur lectio quarta Esaiiae¹ prophetae²: *Haec est hereditas*. Canticum: *Attende caelum*. Sequitur oratio:

359. *Deus qui ecclesiam tuam* <semper¹ gentium vocatione multiplicas, concede propitius, ut quos aqua abluis, continua protectione tuearis. Per>.

35 352. ¹ et] om. C.

353. ¹ et mirabilius ... Per.] om. K.

354. ¹ Postea] om. K.

355. ¹ etiam ... Per.] om. K et Hittorp.

357. ¹ paschale ... Per.] om. K. et Hittorp.

40 358. ¹ Esaiiae prophetae] suprascr. C. — ² prophetae] om. K.

359. ¹ semper ... Per.] om. K. et Hittorp.

353-359 (oraison). *Hadrianum* (LIETZMANN 51); *Hadrianum* supplémenté (WILSON 154).

360. <Lectio¹: *Scriptis moyses canticum. Sequitur*> canticum²:
Sicut cervus. Sequitur oratio:

361. *Concede, quaesumus* <omnipotens¹ Deus, ut qui festa paschalia agimus, celestibus desideriis accensi, fontem vitae sitiamur. Per>.

362. Alia oratio in eodem psalmo: *Omnipotens sempiterne Deus* 5
 <respice¹ propitius ad devotionem populi renascentis qui sicut cervus aquarum expetit fontem, et concede propitius, ut fidei ipsius sitis baptismatis mysterio animam corpusque sanctificet. Per>.

363. Interim autem dum lectiones leguntur, presbyteri catechizant infantes qui non sunt catechizati et preparant ad baptizandum. Expletis autem lectionibus vigiliarum paschae per ordinem cum canticis ad ipsum diem pertinentibus et cum reliquo officio, statim venientes duo acoliti tenentes ampullas in manibus suis de chrismate et oleo sancto coopertas et stantes in dextro cornu altaris, procedunt pontifici vel¹ presbytero obviam pergenti ad fontes. Secundus² vero scholae tenet vas aureum in manu sua sinistra super planetam unde pontifex mittat chrisma in fontem. Deinde³ scola descendit ad fontes ad letaniam faciendam, expectantes parati pontificem. Et iussi faciunt letaniam ternam⁴. 15

364. Deinde procedit pontifex de ecclesia benedicendo cum omni 20
 decore et ordine sacerdotum cum letania¹, prosequente eum clero vel populo usque ad fontes, sustentatus a duobus diaconibus, praecedentibus ante eum notariis cum duobus cereis ardentibus qui ante fuerant illuminati, staturam hominis habentibus in altum, cum turibulis et thimiamatibus. Et illi duo cerei vel cereostata illo die 25
 semper ante ipsum procedunt, usquedum omnia fuerint finita. Et ut ventum fuerit ad *Agnus Dei*, semper illud cantant usquedum pontifex quidem annuit eis ut sileant.

C

365. Finita¹ autem letania, cantet episcopus vel presbyter *Pater noster*. Symbolum: *Credo*

K

365. Expleta autem letania, 30
 ante fontes, adstante omni clero vel populo in circuitu fontis,

360. ¹ Lectio ... Sequitur] *deest in eod.* K. — ² canticum <de psalmo XLI°> K.

361. ¹ omnipotens ... Per.] K. et *Hittorp.*

362. ¹ respice ... Per.] *om.* K. et *Hittorp.*

363. ¹ vel] sive C. — ² Secundus] Tertius C. — ³ <Tunc> deinde C. — ⁴ ternam] septenam C. 35

364. ¹ letania <quina> C.

365. ¹ Finita autem ... in hunc modum] Expleta autem letania ante fontem adstante omni clero vel populo in circuitu fontis, facto silentio, benedicturus 40
 fontem hora iam nona, ut mos est, dicit pontifex orationem dominicam: *Pater*

361-362. *Hadrianum* (l. c.); *Hadrianum supplémenté* (l. c.).

C

in Deum patrem. Sequitur ver-
sus: Quoniam apud te est fons
vitae. Resp.: Et in lumine tuo
videbimus lumen. Deinde Do-
minus vobiscum, quod nusquam
alias in hoc officio dicendum est.
Et respondentibus cunctis Et
cum spiritu tuo, dicat Oremus,
et det orationem super fontes in
hunc modum:

366. *Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnae pietatis tuae*
misteriis, adesto sacramentis, et ad creandos novos populos quos tibi
fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte, ut quod nostrae
humilitatis gerendum est ministerio, virtutis tuae impleatur effectus. Per.

C

367. *Per omnia secula secu-*
lorum. Resp.: Amen. Dominus
vobiscum. Resp.: Et cum spiritu
tuo. Sursum corda. Resp.: Ha-
bemus ad dominum. Gratias aga-
mus domino Deo nostro. Resp.:
Dignum et iustum est. Vere di-
gnum et iustum est, aequum et
salutare, nos tibi semper et ubique
gratias agere, domine, sancte pa-
ter, omnipotens aeternae

K

facto silentio, benedicturus fon-
 tes, hora nona ut mos est, dicit
 pontifex: *Dominus vobiscum,*
 respondentibus cunctis *Et cum*
spiritu tuo, et dicit *Oremus* et
 dat orationem super fontes:

K

367. Item alia quasi prefa-
 tionem decantat:

noster qui es in caelis ... Sed libera nos a malo. Amen. Credo in Deum patrem
 omnipotentem, creatorem caeli et terrae. Et in Iesum Christum filium eius uni-
 cum, dominum nostrum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgi-
 ne, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad in-
 ferna, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei
 patris omnipotentis, inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in spi-
 ritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, re-
 missionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam. Amen. Quo
 finito, istum dicat versum: Quoniam apud te est fons vitae. Responsio: Et in
 lumine tuo. Deinde. Dominus vobiscum, quod nusquam alias in isto officio di-
 cendum est. Resp.: Et cum spiritu tuo. Oremus: > *Hittorp.*

366-367. *Sacram. Gelasien I, 44 (WILSON 84-86; MOHLBERG 72-74); Hadria-*
num (LITZMANN 52-53; WILSON 55-57).

366. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 21 (ANDRIEU 243).*

367. *Ibid., XXXII, 22 (ANDRIEU 243-245).*

Deus, qui invisibili potentia sacramentorum tuorum mirabiliter operaris effectum et licet nos tantis misteriis exequendis simus indigni, tu tamen gratiae tuae dona non deserens, etiam ad preces nostras aures tuae pietatis inclinas. Deus, cuius spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur, ut iam tunc virtutem sanctificationis aquarum natura conciperet. Deus, qui nocentis mundi crimina per aquas abluens, regenerationis speciem in ipsa diluvii effusione signasti, ut unius eiusdemque elementi ministerio¹, et finis esset vitiis et origo virtutibus. Respice, domine, in faciem ecclesiae tuae, et multiplica in ea regenerationes tuas, qui gratiae tuae affluentis impetu laetificas civitatem tuam, fontemque baptismatis aperis toto orbe terrarum gentibus innovandis, ut tuae maiestatis imperio sumat unigeniti tui gratiam de spiritu sancto.

Hic primam crucem facit, cum manu sua dividens aquas in modum crucis. Qui hanc ☩ aquam regenerandis hominibus preparatum archana sui luminis ammixtione fecundet, ut, sanctificatione concepta ab immaculato divini fontis utero, in novam renatam creaturam progenies celestis emergat, et quos aut sexus in corpore aut aetas discernit in tempore, omnes in unam pariat gratia mater infantiam. Procul ergo hinc, iubente te, domine, omnis spiritus immundus abscedat, procul tota nequitia diabolicae fraudis absistat. Nichil hic loci habeat contrariae virtutis admixtio, non insidiando circumvolet, non latendo subripiat non inficiendo corrumpat. Sit haec sancta et innocens creatura libera ab omni impugnatoris incursu, et totius nequitiae purgata discessu. Sit fons vivus, aqua regenerans, unda purificans, ut omnes hoc lavacro salutifero diluendi, operante in eis spiritu sancto, perfectae purgationis indulgentiam consequantur.

Hic secundam crucem facit². Unde bene ☩ dico te, creatura aquae, per Deum vivum, per Deum sanctum, qui te in principio verbo separavit ab arida, cuius spiritus super te ferebatur, qui te de paradiso manare³ et in quatuor fluminibus totam terram rigare precepit, qui te in deserto amaram suavitate indita fecit esse potabilem, et sitienti populo de petra produxit.

Hic tertiam crucem facit. Bene ☩ dico te, et per Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, qui te in Chana Galileae, signo admirabili, sua potentia convertit in vinum. Qui pedibus super te ambulavit, et a Iohanne in Iordane baptizatus est, qui te una cum sanguine de latere suo produxit et discipulis suis iussit, ut credentes baptizarentur in te dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

367. ¹ ministerio] mysterio C. — ² faciat C. — ³ manare <Hic dividat aquam in quatuor ad hanc figuram ☩> C. —

Hic mutat vocem ⁴. *Haec nobis precepta servantibus, tu, Deus omnipotens, clemens adesto, tu benignus aspira, tu has simplices aquas tuo ore benedicito, ut preter naturalem emundationem quam lavandis possunt adhibere corporibus, sint etiam purificandis mentibus efficaces.*

⁵ Hic deponitur ⁵ cereus benedictus in fontem et sacerdos dicit celsa voce: *Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus sancti ⁶, totamque huius aquae substantiam regenerandi fecundet effectum.*

Hic tolluntur ⁷ cerei. *Hic omnium peccatorum maculae deleantur, hic natura ad imaginem tuam condita et ad honorem sui reformata*
¹⁰ *principii, cunctis vetustatis squaloribus emundetur, ut omnis homo hoc sacramentum regenerationis ingressus in verae innocentiae novam infantiam renascatur. Per dominum nostrum qui vivit.*

368. <Deinde ¹ aspergatur ex ipsa aqua fontis super circumstantes et omnis populus qui voluit, accipiat benedictionem unus-
¹⁵ quisque in vase suo de ipsa aqua antequam ibi baptizentur parvuli, ad spargendum in domibus et vineis et campis vel fructibus suis>.

369. His omnibus expletis in presentia cleri, subdiaconus sumens vas aureum unde mittatur chrisma in fontem, et effundens in id de
²⁰ ampullis utrisque, id est, de oleo sancto atque de chrismate, donat diacono et ille pontifici. Pontifex vero fundit ¹ chrisma de vasculo aureo intra fontes super ipsam aquam in modum crucis dicens lenta voce: *Sanctificetur et fecundetur fons iste renascentibus ex eo in vitam aeternam ².*

²⁵ 370. Deinde pontifex baptizat unum aut duos, vel quantum ei placuerit, de ipsis infantibus. Et tenente eo infantem a quo suscipiendus est, interrogat pontifex ita:

⁴ vocem <quasi lectionem legens> C. — ⁵ deponatur C. — ⁶ sancti <Hic sufflet tribus vicibus in fontem ad hanc figuram Ψ> C. — ⁷ tollantur C. *Hittorp sequitur*
³⁰ *hic recensionem codicis K.*

368. ¹ Deinde ... fructibus suis] *deest hic in cod. K; et in Hittorp; vide tamen infra sub n. 369, var. 2.*

369. ¹ fundat C. — ² eternam. <Alia. Infusio chrismatis domini nostri Iesu Christi paracliti in nomine sanctae trinitatis> C. Et cum vase aureo miscit ipsum chrisma cum aqua, et spargit cum manu sua per omnem fontem
³⁵ vel super omnem populum circumstantem. Hoc facto, omnis populus qui voluerit accipiat benedictionem unusquisque in vase suo de ipsa aqua, antequam ibi baptizentur parvuli, ad spargendum in domibus et vineis et campis vel fructibus suis>. K.

⁴⁰ 370-385. *Textus a Hittorpio evulgatus hic sequitur recensionem codicis K.*

C

372. *Quis vocaris?* Resp.: *Ille vel Illa*. Interrogat pontifex item si Satanae abrenuntiarent et si firmiter symbolum in Deum haberent sic: *Abrenuntias satanae?* Et compater vel commater sic respondeant: *Abrenuntio*. Sacerdos dicat: *Et omnibus operibus eius?* Resp.: *Abrenuntio*. Et sacerdos dicat: *Et omnibus pompis eius?* Resp.: *Abrenuntio*.

373. Item de credulitate. *Credis in Deum patrem omnipo-*

K

Quis vocaris? Resp.: *Ille*. Interrogat pontifex item: *Credis in Deum patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae?* Resp.: 5
Credo. Credis et in Iesum Christum filium eius unicum, dominum nostrum, natum et passum? Resp.: *Credo. Credis et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam* 10
catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam? Resp.: *Credo. Vis baptizari?* Resp.: *Volo. Tunc acci-* 15
pit eum et dicit: Et ego baptizo te in nomine patris et filii et spiritus sancti. Et reddit eum
patrinis vel matrinis.

371. Deinde presbyteri aut 20
diaconi, etiam si necesse fuerit et acoliti, induentes se vestibus mundis vel candidis ingrediuntur in fontes intro in aquam; et baptizantur primo 25
masculi deinde feminae sub hac interrogatione:

372. *Quis vocaris?* Resp.:
Ille vel Illa.

30

35

373. *Credis in Deum patrem omnipotentem, creatorem caeli et* 40

373. *Sacram. Gelasien I*, 44 et 75 (WILSON 86 et 116; MOHLBERG 74 et 95-96); *Hadrianum supplémenté* (WILSON 162-163).

C

tentem et creatorem caeli et terrae?
 Resp.: *Credo. Credis et in Iesum*
Christum filium eius unicum
dominum nostrum, natum et
 5 *passum?* Resp.: *Credo. Credis et*
in spiritum sanctum, sanctam
ecclesiam catholicam, sanctorum
communione, remissionem pec-
catorum et vitam eternam post
 10 *mortem?* Resp.: *Credo.*

374. Post talem responsio-
 nem, episcopus vel presbiter
 faciens crucem cum oleo inter
 scapulas et in pectore infantium
 15 et eos nominans ita dicat: *Ego*
te lineo oleo salutis in Christo
Iesu domino nostro in vitam eter-
nam. Amen.

375. Deinde accipiat infan-
 20 tes a patrinis vel matrinis, bap-
 tizat masculos, deinde feminas,
 sub terna submersione, tantum
 sanctam trinitatem semel invo-
 cans ita dicendo: *Vis baptizari?*
 25 Resp.: *Volo. Et ego te baptizo in*
nomine patris, et intinguat se-
mel, et filii, et inferat secundo, et
spiritus sancti, et mergat tertio.

30 376. Sed et hoc in modum
 crucis facere debet, primum in
 orientalem plagam vertat caput
 infantis, pedibus in occidentem
 extensis. Secundo in australem,
 35 tertio in aquilonalem partem.

377. Cum autem infantes
 elevati fuerint a fonte, patrini
 vel matrinae singulorum acci-
 pientes eos habeant intra bap-
 40 tismum pedibus infantum ad-

K

terrae? Resp.: *Credo. Credis et*
in Iesum Christum filium eius
unicum, dominum nostrum, na-
tum et passum? Resp.: *Credo.*
Credis et in spiritum sanctum,
sanctam ecclesiam catholicam,
sanctorum communionem, remis-
sionem peccatorum, carnis resur-
rectionem et vitam aeternam?
 Resp.: *Credo.*

375. *Vis baptizari?* Resp.:
Volo. Et acceptis infantibus a
parentibus vel patrinis eorum,
baptizant eos sub terna mer-
sione, tantum sanctam trini-
tatem semel invocantes ita di-
cendo: Et ego te baptizo in no-
mine patris, et mergit semel,
et filii, et mergit iterum, et spi-
ritus sancti, et mergit tertio.

377. Ut autem surrexerint
 a fonte, illi qui eos suscipiunt,
 levantes ipsos infantes in ma-
 nibus suis, offerunt eos uni pres-
 bitero. Ipse vero presbiter fa-

C

huc in aqua consistentibus donec episcopus vel presbiter chrisma requirens faciat crucem cum pollice in vertice eorum ita dicendo:

378. *Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, hic faciat crucem cum chrismate in vertice infantis et eum nominans dicat, ipse te linit chrismate salutis in Christo Iesu domino nostro in vitam aeternam. Amen. Pax tibi.*

380. Post haec ponat cappam super caput eius et dicat: *Accipe cappam, vestem candidam sanctam et immaculatam quam praeferas ante tribunal Christi in nomine sanctae trinitatis. Amen.*

K

cit de chrismate crucem cum pollice in vertice eorum ita dicendo:

378. *Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit chrismate salutis in Christo Iesu domino nostro in vitam aeternam. Resp. Amen.*

379. Et¹ sunt parati qui eos suscepturi sunt cum linteis in manibus eorum et accipiunt ipsos a pontifice et presbiteris vel diaconibus qui eos baptizant. Pontifex vero egreditur a fonte in sacrarium habens ibi compositam sedem, vel in ecclesia ubi voluerit, et sedet in ea, ut cum vestiti fuerint infantes, confirmet eos.

380. Et deportantur ipsi infantes ante eum et dat singulis stolam candidam et chrismale et decem siliquas dicens orationem: *Accipe vestem candidam et immaculatam quam praeferas ante tribunal Christi in vitam aeternam. Pax tibi. Resp.: Amen. Et sic vestiuntur.*

379. ¹ Et sunt parati ... confirmet eos] *om. hic. C; cf. tamen infra sub n. 381.*

378. *Sacram. Gelasien I, 44 (WILSON 86; MOHLBERG 74); Hadrianum (LIETZMANN 54).*

380. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 27 (ANDRIEU 246).*

C

381. Ut ¹ autem infantes sub-
levati fuerint a fonte sint pa-
rati qui eos suscepturi sunt
5 cum linteis in manibus eorum
et accipiunt ipsos a pontifice
et presbiteris vel diaconibus
qui eos baptizant. Pontifex vero
regreditur a fonte in sacrarium
10 habens ibi compositam sedem
vel in ecclesia ubi voluerit et
sedeat in ea, ut cum vestiti
fuerint infantes, confirmat eos.

382. Induti vero ordinantur per ordinem sicut scripti sunt in
15 circuitu et infantes quidem in brachiis dextris tenentur, maiores
vero pedem ponant super pedem <dextrum¹> patrini sui.

383. Pontifex ¹ vero veniens
ad infantes, tenente archidia-
cono chrisma, involutis scapu-
20 lis et brachiis ex panno lineo,
elevata et imposita manu super
capita omnium, det orationem
super eos cum invocatione sep-
tiformis gratiae spiritus sancti:
25 *Spiritus sanctus superveniat in*
vos et virtus altissimi sine pec-
cato custodiat vos. Resp.: Amen.

K

384. Interim scola iussa fa-
cit letaniam ad fontes ad al-
tare primo septenam et, spatio
facto, alteram quinam. Ita enim
inchoatur: stat primicerius u-
nus in choro dextro et dicit cum
ipso *Kyrie eleison*, et respondit
secundicerius cum sinistro cho-
ro *Kyrie eleison* usque ter. De-

381. ¹ Ut autem ... confirmat eos.] *om. hic. K; sed cf. sub n. 379.*

382. ¹ dextrum] *om. K et Hittorp.*

383. ¹ Pontifex vero ... Amen.] *om. hic. K; sed cf. sub n. 385.*

C

K

inde *Christe eleison* usque ter,
hoc sunt septem vices repeti-
tae, unde et septenae dicuntur.
Post haec *Christe audi nos* usque 5
septies et sic per ordinem. Hoc
ordine, intervallo facto, sequun-
tur, ut predictum est, letaniae
quinae, id est quinquies repe-
titaе. 10

385. Pontifex¹ vero veniens
ad infantes, tenente archidia-
cono chrisma involutis sca-
pulis et brachiis ex panno li-
neo, elevata et imposita manu 15
super capita omnium, dat ora-
tionem super eos cum invoca-
tione septiformis gratiae spi-
ritus sancti.

386. Oratio. *Omnipotens sempiterne Deus qui regenerare digna-* 20
tus es hos famulos et famulas tuas ex aqua et spiritu sancto, quique
dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformem
spiritum sanctum tuum paraclitum de caelis, spiritum sapientiae et in-
tellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis,
adimple eos spiritu timoris tui et consigna eos signo crucis Christi in 25
*vitam propitiatus aeternam*¹. Resp.: *Amen*².

387. Oratione expleta, interrogantibus diaconibus nomina sin-
gulorum, pontifex, tincto pollice in chrismate, faciat crucem in sin-
gulorum frontibus ita dicendo: *Confirmo et*¹ *consigno te in nomine*
patris et filii et spiritus sancti. Resp. *Amen*. *Pax tecum*. Resp.: *Et* 30
cum spiritu tuo. Iterum confirmatis omnibus, dicit² hos versus: *Ecce*
sic benedicetur homo qui timet dominum. Benedicat vobis dominus ex
Syon, ut videatis bona Hierusalem omnibus diebus vitae vestrae. Custodi-
at vos dominus in timore suo sanctissimo. Qui vivit et regnat deus in

385. ¹ Pontifex vero ... sancti] *om. hic C; sed cf. sub n. 383.*

35

386. ¹ eternam <Per.> *suprascr. C.* — ² Amen] *In editione Hittorpii Amen*
ponitur post singulas invocationes spiritus septiformis.

387. ¹ et consigno] *om. K. et Hittorp.* — ² dicat C.

386. *Hadrianum* (LIETZMANN 54); *Hadrianum supplémenté* (WILSON 57);
Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 32 (ANDRIEU 247).

40

387. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 33-34* (ANDRIEU 247).

saecula saeculorum. Resp.: Amen. Pax vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo.

388. Item oratio post confirmationem. *Deus, qui apostolis tuis sanctum dedisti spiritum, et per eos eorumque successores caeteris fidelibus tradendum esse voluisti, respice propitius ad humilitatis nostrae famulatum et praesta, ut eorum corda, quorum frontes sacro chrismate delinivimus et signo crucis designavimus, idem spiritus sanctus adveniens templum gloriae suae dignanter habitando perficiat. Per dominum nostrum. In unitate eiusdem spiritus sancti.*

389. <Tunc¹ pronuntiat diaconus *Humiliate vos ad benedictionem. Resp.: Deo gratias, et episcopus det benedictiones super confirmatos: Benedicat vobis omnipotens Deus qui cuncta creavit ex nichilo et vobis in baptismo per spiritum sanctum remissionem omnium tribuit peccatorum. Resp.: Amen. Alia. Quique eundem spiritum sanctum in igneis linguis discipulis dedit, ipsius illustratione corda vestra perlustret atque in suum amorem iugiter accendat. Resp.: Amen. Alia. Quatenus eius dono a cunctis vitiis emundati, ipsiusque opitulatione ab omnibus adversitatibus defensi templum eius effici mereamini. Resp.: Amen. Quod ipse prestare dignetur*>.

390. Hoc autem omnino precavendum est ut non neglegatur, quia tunc omne baptismum legitimum christianitatis nomine confirmatur. Quibus expletis, iussi incipiunt in ecclesia letaniam tertiam, trinam ordine suprascripto, et campanae tanguntur, et ingrediuntur ad missam. Et cum dixerint *Agnus Dei*, magister scholae dicit excelsa voce: *Accendite*. Tunc primum inluminantur omnes cerei neophytorum quos manibus tenent, et inluminatur ecclesia. Ea vero quae sequuntur, id est *Christe audi nos* et *Kyrie eleison*, tamdiu debent morose repeti, ut ministri queant procedere. Nam ministri ita debent esse preparati ante ostium sacrarii, ut cum magister scholae dixerit *Accendite*, absque mora procedant usque ad altare.

391. Et procedit pontifex de sacrario cum ingenti decore, cum thimiamateriis et duobus cereis unde superius diximus, et stant sicut antea a dextris et a sinistris altaris. Letania expleta, dicit pontifex: *Gloria in excelsis Deo*. Quo finito, dicit: *Pax vobiscum. Resp.: Et cum spiritu tuo*. Et dat orationem hanc:

392. *Deus qui hanc sacratissimam noctem <gloria¹ dominicae*

389. ¹ Tunc ... dignetur (in fine)] om. K et Hittorp.

392. ¹ gloria ... Per.] om. K.

388. Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 35 (ANDRIEU 247-248).

40 389. Cf. Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 36 (ANDRIEU 248).

392. Sacram. Gelasien I, 45 (WILSON 88; MOHLBERG 75); Hadrianum (LIETZ-MANN 54).

resurrectionis illustras, conserva in nova familiae tuae progenie adoptionis spiritum quem dedisti, ut corpore et mente renovati, puram tibi exhibeant servitutem. Per>.

393. Deinde legitur Apostolus: *Si conresurrexistis*¹. Canitur² *Alleluia. Confitemini domino. Tractus. Laudate dominum. Sequitur* 5 *evangelium: Vespere sabbati. Ante evangelium non portant lumen in ipsa nocte, sed tantum incensum. Non cantant offertorium neque Agnus Dei nec communionem, sed missam per ordinem et Pater noster usque Pax domini sit semper vobiscum. Et osculum pacis inter se non faciunt*³. Postquam omnes communicaverint, dicitur oratio 10 ad complendum. Et dicit diaconus: *Ite missa est*, secundum romanum ordinem, sed usus ecclesiae non vult hoc propter vespereos.

394. In hac nocte de vespertinali synaxi apud romanos nichil agitur neque ante missam neque post missam. Apud nos autem unus de scola cui iussum fuerit pro antiphona incipit *Alleluia* ad 15 *vesperum. Et dum communicaverint, cantatur pro vespera festinanter psalmus Laudate dominum omnes gentes. Ante Magnificat vero lectio non dicitur vel versus, sed antiphona Vespere autem*¹. Finito *Magnificat*, dicit orationem hanc:

395. *Deus qui renatis ex aqua <et*¹ *spiritu sancto celestis regni* 20 *pandis introitum, auge super famulos tuos gratiam quam dedisti, ut qui ab omnibus purgati sunt peccatis a nullis priverentur promissis. Per>.*

396. Illud autem de parvulis providendum est, ne postquam baptizati fuerint ullum cibum accipiant, neque lactentur sine summa necessitate antequam communicent sacramento corporis Christi. 25 Et postea per totam ebdomadam paschae, omnibus diebus ad missam veniant et parentes eorum pro ipsis offerant et communicent omnes. Item ipsa die diurnalem cursum separatim canunt. Tunc finitis omnibus, descendit pontifex cum omni decore usque in cubiculum suum cum pace et gaudio. Eodem die, dominus papa et ceteri 30 Romani ova manducanti et formaticum, <id¹ est caseum>.

397. <Benedictio¹ casei in eodem sabbato sancto paschae. *Dignare, domine omnipotens, benedicere et sanctificare hanc creaturam casei, quam ex adipe animalium producere dignatus es, ut quicumque*

393. ¹ consurrexistis <cum Christo> C. — ² Cantatur C. — ³ faciant C. 35

394. ¹ autem <sabbati> C.

395. ¹ et spiritu ... Per.] om. K.

396. ¹ id est caseum] om. K.

397. ¹ Benedictio casei ... Per.] om. K.

395. *Sacram. Gélasién* I, 56 (WILSON 100; MOHLBERG 84); *Hadrianum* (LITZ- 40 MANN 62); *Hadrianum* supplémenté (WILSON 68).

396. *Pontif. rom. XIIe s., XXXII, 37* (ANDRIEU 248).

ex populis suis fidelibus inde comederint, omni benedictione caelesti et gratiae tuae saturitate repleantur in bonis. Per>.

398. Item quomodo fiat in monasteriis in sabbato sancto paschae. Ubi autem baptismum non fit, aqua benedicatur a sacerdote et
 5 spargatur in omni domo. Postea, ut ordo est, sicut manifestatur in sacramentorum codice sic cantent. Et ut finierint, absque ullo cantu revertuntur in sacrarium. Postea ingrediuntur ad vesperam. Postea modico intervallo, ut fuerit prima stella in caelo visa, sonant signa et incipiunt canere letaniam ad introitum. Et statim cum magno decore,
 10 cum septem candelabris et cereis, cum incenso et turibulis procedit sacerdos, canentibus interim clericis letaniam. Postquam finierint dicit sacerdos: *Gloria in excelsis deo*. Postea dicit orationem et legitur apostolus.

398a. Hic autem suprascriptus ordo baptismi, sicut in hoc sabbato paschae sic et in sabbato pentecostes omnimodis celebretur.

15 399. Ordo de vigilia in nocte sancti paschae. In vigilia resurrectionis domini ante mediam noctem, populus non est dimittendus de ecclesia iuxta canonum sanctiones. In ipsa nocte, matutina luce rumpente tenebras, surgentes in ecclesiam veniunt et mutua caritate se invicem osculantes dicunt: *Surrexit dominus de sepulchro*.
 20 <Resp. ¹: *Gaudeamus omnes*>. Deinde: *Domine labia mea* ² *aperies* ³. *Deus in adiutorium meum intende* ⁴. Super *Venite* dicunt ⁵ *Alleluia* de antiphona: *Praeoccupemus faciem domini*. Sequuntur tres psalmi cum antiphonis: *Beatus vir*, cum antiphona *Ego sum qui sum*. Psalmus ⁶ *Quare fremuerunt* ⁷ cum antiphona: *Postulavi patrem meum*.
 25 Psalmus ⁸ *Domine, quid multiplicati sunt* cum antiphona: *Ego dormivi*. Sequuntur lectiones tres de omeliis sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes cum responsoriis. Sequitur matutinum cum antiphonis.

400. Infra albas paschae super *Venite* dicitur antiphona *Surrexit dominus vere. Alleluia*. Et tres psalmos per nocturnum imponunt per singulas noctes, et sic per omnes psalmos cantatur *Alleluia* usque in octavas paschae hoc ordine: Feria II: *Cum invocarem. Verba* ¹ *mea. Domine, ne in furore*. Feria III: *Domine Deus* ² <*in* ³ *te speravi*>. *Domine, Deus noster. In domino confido*. Feria IIII: *Salvum me fac, domine. Usquequo domine. Dixit insipiens*. Feria V:
 35 *Domine quis habitabit. Conserva me domine. Exaudi domine*. Feria

399. ¹ Resp.: ... omnes] *om*. K. — ² mea <et os meum> C. — ³ aperies] *om*. C. — ⁴ intende] *om*. C. — ⁵ dicant C. — ⁶ Psalmus] *om*. K. — ⁷ fremuerunt <gentes> C.

400. ¹ <Psalmus> Verba C; et sic deinceps cod. C anteponit Psalmus initio
 40 psalmi. — ² Deus <meus> C. — ³ in te speravi] *om*. C.

398. ORDO XXXII, 26-31 (ANDRIEU III, 522-523).

398a. ORDO XI, 105 (ANDRIEU II, 447); cf. ORDO XXVIII, 55.

399-400. ORDO XXVIII, 87-89 (ANDRIEU III, 410-411); cf. ORDO XXX A, 21.

VI: *Caeli enarrant. Exaudiat te dominus. Domine, in virtute.* Feria

VII: *Domini est terra. Ad te, domine, levavi. Iudica me domine.* Item a pascha usque ad octavas, ad nullum cursum cantatur responso-
rium, nec lectio recitatur, sed pro versu et responsorio cantatur re-
sponsorius gradalis: *Haec dies* et de *Alleluia* tantum prima. 5

401. Item ordo in die sancto paschae. Die sancto paschae, induti sollemnissimis vestibus omnes clerici convenientes ad stationem ad sanctam Mariam maiorem, primitus cantent tertiam. Qua finita, respersi aqua sancta quae pridie collecta est de fonte, tam ipsi quam et omis populus procedunt cum omni decore, cum crucibus et thi- 10
miamateriis, praecedentibus etiam sanctis evangeliis, cantantes an-
tiphonas processionales: *In die resurrectionis meae dicit <dominus¹, Alleluia, congregabo gentes et colligam regna et effundam super vos aquam mundam, Alleluia>.* Alia². *Vidi aquam <egredientem³ de tem-
plo a latere dextro, Alleluia, et omnes ad quos pervenit aqua ista salvi¹⁵*
facti sunt et dicent, Alleluia, Alleluia.> Alia⁴. *Cum rex gloriae Christus⁵.*

402. Item¹ versus <in² laudem sancti paschae>:

Salve festa dies. toto venerabilis aevo <qua³ Deus infernum vicit et astra tenet.

*Ecce renascentis testatur gratia mundi, omnia cum domino dona red- 20
isse suo.*

*Namque triumphanti post tristia tartara Christo undique fronde
nemus, gramina flore favent.*

*Legibus inferni oppressis, super astra meantem laudant rite Deum lux,
polus, arva, fretum.* 25

*Qui crucifixus erat Deus, ecce per omnia regnat, dantque creatori
cuncta creata pacem.*

*Nobilitas anni, mensium, lux alma dierum, horarum splendor,
scripula, puncta favent.*

*Christe, salus rerum, bone conditor atque redemptor, unica proge- 30
nies ex deitate patris.*

401. ¹ dominus ... Alleluia] *om.* K. — ² Alia] Item K. — ³ egredientem ... Alleluia] *om.* K. — ⁴ Alia] Postea K. — ⁵ Christus] *om.* K; Christus <infernum debellaturus intraret et chorus angelicus ante faciem eius portas principum tolli praeciperet, sanctorum populus qui tenebatur in morte captivus, voce la- 35
chrymabili clamaverat: Advenisti, desiderabilis, quem expectabamus in te-
nebris ut educeres hac nocte vinculos de claustris. Te nostra vocabant suspi-
ria, te larga requirebant lamenta, tu factus es spes desperatis, magna consolatio
in tormentis, alleluia> *Hittorp.*

402. ¹ Item versus] cum versibus istis K *et Hittorp.* — ² in laudem sancti pa- 40
schae] *deest in cod. C.* — ³ qua deus ... trophaea refers (*in fine*)] *om.* K.

402. Extraits de FORTUNAT, *Tempora florigero rutilant* (Carmina III, 9); éd. MGH, *Auct. antiq.* IV, 59-62; DREVES, *Anal. hymnica* 50, 76-79.

Funeris exequias pateris, vitae auctor et orbis, intrans mortis iter, dando salutis opem.

Pollicitam sed redde fidem, precor, alma potestas, tertia lux rediit: surge, sepulte meus.

5 *Solve catenatas inferni carceris umbras, et revoca sursum quicquid ad ima ruit.*

Redde tuam faciem, videant ut saecula lumen, redde diem qui nos, te moriente, fugit.

Eripis innumerum populum de carcere mortis, et sequitur liber
10 *quo suus auctor adit.*

Hinc tumultum repetens post tartara, carne resumpta, belliger ad caelos ampla trophaea refers).

403. Quibus expletis, ingrediuntur ecclesiam cum antiphona: *Sedit angelus ad sepulchrum*¹ cum² versibus suis³: *<Crucifixum*⁴
15 *in carne*⁵. *Recordamini*⁶. *Maria et Martha cum venissent ad monumentum, angeli splendentes apparuerunt dicentes: Quem quaeritis viventem cum mortuis, non est hic, venite et videte locum ubi iacuit, cito euntes dicite discipulis eius et Petro, surrexit Christus qui creavit omnia et misertus est humano generi, Alleluia>.*

20 404. Et ita ingrediuntur ad missam. Ad introitum imponit cantor antiphonam: *Resurrexi et adhuc tecum sum*¹, *Alleluia*. *<Psalmus*². *Domine probasti me>*. Dicitur³ oratio prima: *Deus qui hodierna die, per unigenitum tuum <aeternitatis*⁴ *nobis aditum, devicta morte, reserasti>*. Legitur⁵ epistola ad⁶ Corinthios: *Expurgate vetus fermentum*⁷. Gradualis: *Haec dies*. Versus: *Confitemini domino, Alleluia*.
25 Versus⁸: *Pascha nostrum*. Versus. *Epulemur*. Evangelium secundum⁹ Marcum: *Maria Magdalena et*¹⁰ *Maria*¹¹. Inde completur missa ordine suo et communicant omnes.

405. Item secundum Romanos. Die resurrectionis dominicae,
30 *precedente pontifice ad sanctam Mariam cum ordinibus suis, nota-*

403. ¹sepulchrum <domini, stola claritatis coopertus. Videntes eum mulieres, nimio terrore perterritae, substituerunt a longe. Tunc locutus est angelus et dixit eis: Nolite metuere, dico vobis quia ille quem quaeritis mortuum, iam vivit et vita hominum cum eo surrexit, alleluia> *Hittorp.* — ²cum versibus suis] versus *Hittorp.* — ³suis] *om. C.* — ⁴Crucifixum ... generi, alleluia (*in fine*)] *om. K.* — ⁵carne <laudate et sepultum propter vos glorificate, resurgentemque de morte adorete. Nolite [metuere, etc. ut supra n. 1]> *Hittorp.* — ⁶Recordamini quomodo praedixit quia oportet filium hominis crucifigi et tertia die a morte suscitari. Nolite (*ut supra*)> *Hittorp.*

40 404. ¹sum] *om. C.* — ²Psalmus ... me] *deest in cod. K.* — ³Dicitur oratio prima] *add. in margine, alia manu C.* — ⁴eternitatis ... reserasti] *om. C.* — ⁵Legitur] *suprascr. C.* — ⁶ad Corinthios] *suprascr. C.* — ⁷fermentum] *om. C.* — ⁸Versus] *om. K.* — ⁹secundum Marcum] *suprascr. alia manu C.* — ¹⁰et Maria] *om. C.* — ¹¹Maria <Iacobi et Salome> *Hittorp.*

45 405-407. Cf. ORDO I, 5-7, 15-30, 33-40, 44, 123-126 (ANDRIEU II, 68 et suiv.).

rius regionarius stat in loco qui dicitur Merulanas et, salutato pontifice, dicit: *In nomine domini nostri Iesu Christi, baptizati sunt hesternae nocte in sancta Dei genitrice Maria infantes masculi numero tanti, feminae tantae.* Respondet pontifex: *Deo gratias.* Et accipit a sacellario solidum unum. Pontifex autem pergit ad stationem. 5

406. In die vero sancti paschae, primo omnes acoliti regionis tertiae et defensores omnium regionum convenientes diluculo in patriarchio Lateranensi praecedunt pontificem pedestres ad stationem. Secunda feria, regio quarta; tertia feria, regio quinta; feria quarta, regio sexta; feria quinta, regio septima; feria sexta, regio prima; sabbato, regio secunda, ordine proprio tam in processione quam in ecclesia vel ubicumque eos propria dies ratione sui gradus prisca constitutione ire vel ministrare compulerit, a ministerio pontificis non poterit sine ulla suae deesse excommunicationis sententia vel animadversionis disciplina. Quorum ministeria primitus secundum rationem simplicem dupliciter diebus singulis dividuntur, id est, in processione apostolici ad stationem et in egressu sacrarii usque ad missarum consummationem. Sed dum venerit pontifex prope ecclesiam, exeuntes acoliti et defensores ex regione illa praestolantur eum loco statuto antequam veniat ubi descensus est. Similiter presbiter ecclesiae cum subdito sibi presbitero et man ionario, thimiameteria deferentibus in obsequium illius dum venerit. Et acoliti quidem cum defensoribus primum, deinde presbiter cum suis, petita benedictione, divisus hinc inde partibus praecedunt pontificem usque ad ecclesiam. 10 15 20

407. Cum vero ecclesiam introierit, descendens in secretarium mutat vestimenta sua solemnia et ministri ante fores eiusdem secretarii mutant vestimenta sua et parat evangelium qui lecturus est. Et dum pontifex annuit ut psallant, mox incipit prior scolae antiphonam ad introitum. Et ita ingreditur pontifex ad missam cum ordinibus suis. Celebrata autem missa et communicatis omnibus, data orationem ad complendum et, annuente eo, unus ex diaconibus dicit: *Ite missa est.* Resp.: *Deo gratias.* Tunc septem cereostata praecedunt pontificem, et subdiaconus regionarius cum turibulo ad secretarium. Descendente autem illo in presbiterium, episcopi primum dicunt: *Iube domine benedicere.* Resp.: *Benedicat nos dominus.* Resp.: *Amen.* Post episcopos presbiteri deinde monachi, deinde scola, deinde milites draconarii, id est qui signa portant, post eos baioli, post eos cereostarii, post quos acoliti qui rugam observant, post eos extra presbiterium cruces portantes, deinde mansionarii iuniores et intrat in secretarium. 25 30 35

408. Benedictio agni in pascha. *Post celebratam dominicae sancti* 40

408. *Sacram. Gelasien du VIIIe s.* (CAGIN, *Le sacramentaire d'Angoulême*, n. 770); cf. DE PUNIER, *Le sacr. de Gellone*, 308.

paschae solemnitatem, postque etiam transactos ieiuniorum dies, iam animabus spiritalibus dapibus reffectis de mensa tuae maiestatis, offerimus famuli tui pro huius fragilitate corpusculi aliquantulum reparandi hanc usui nostro concessam creaturam agni, poscentes ut
 5 *eum ore proprio nobis signantibus benedicas ac dextera tua sanctifices, et universis ex eo ministrata munuscula grata effici praestes atque his cum gratiarum actionem perceptis, te Deum, qui es cibus vitae et animae nostrae, magis et inhianter desideremus et indefesse fruamur. Per.*

409. Benedictio aliarum carniū. *Deus, universae carnis conditor, qui Noe <et¹ et filiis suis de mundis et immundis animalibus pre-*
 10 *cepta dedisti, quique sicut holera herbarum humano generi quadrupedia munda edere permisisti, quique agnum in Egypto Moysi et populo tuo in vigilia paschae comedere praecepisti in figura agni domini nostri Iesu Christi, cuius sanguine omnia primogenita tibi de mundo*
 15 *redemisti et in nocte illa omne primogenitum in Egiptum percutere praecepisti, servans populum tuum agni sanguine prenotatum, dignare, domine, deus omnipotens, benedicere et sanctificare has ovium mundarum sive aliorum animalium carnes, ut quicumque ex eis de famulis tuis fidelibus comederint, omni benedictione caelesti et gratia saturati re-*
 20 *pleantur in bonis. Per eundem>.*

410. Benedictio lactis et mellis. *Benedic, domine, has creaturas lactis et mellis¹ <et² pota famulos tuos fonte perhenni quod est spiritus veritatis, et enutri eos de hoc lacte et melle. Tu enim, domine, prom-*
 35 *isisti patribus nostris Habrahae, Isaac et Iacob dicens: Introducam vos in terram repromissionis, terram fluentem lacte et melle. Coniunge, domine, famulos tuos spiritu caritatis et pacis sicut coniunctum est hoc lac et mel in Christo Iesu domino nostro. Qui tecum vivit et regnat>.*

411. Item ordo in eodem die sancto ad vesperum et usque in octavas paschae. *Die sancto paschae, conveniente scola temporius cum*
 30 *episcopis et diaconibus ad sanctum Iohannem in ecclesia maiore, ad locum crucifixi, incipiunt Kyrie eleison et veniunt usque ad altare. Ascendentibus diaconibus in pogium, episcopi et presbiteri statuuntur in locis suis et scola ante altare. Finito Kyrie eleison, innuit archidiaconus primo scholae et ille inclinans se illi incipit Alleluia*

35 409. ¹ et filiis ... Per eundem] om. C.

410. ¹ mellis <sic benedicantur sicut in sacramentario continetur> C. — ² et pota ... regnat.] om. C.

409. *Pontif. rom. XIIe s., XLI (ANDRIEU 263).*

410. *Sacram. Léonien X, 1 (FELTOE 25; MOHLBERG 26). — Pontif. rom. XIIe s., XXXVIII (ANDRIEU 262-263).*

411-412. *ORDO XXVII, 67-69 (ANDRIEU III, 362-366). — Cf. Ps.-ALCUIN, XX (PL, 101, 1222-1223).*

cum psalmo *Dixit dominus*¹. Post hunc innuit secundo scholae vel cui voluerit, sed et omnibus incipientibus hoc modo praecipit. Dicit igitur *Alleluia* cum psalmo *Confitebor*². Inde salutat primus scholae archidiaconum, et illo innuente dicit primus scholae *Alleluia* cum psalmo *Beatus vir*. Quo finito, primus scholae cum paraphonistis infantibus incipit responsorium gradalem³: *Haec dies* cum versu *Confitemini*⁴. Quo finito, incipit primus scholae cum melodis infantibus: *Alleluia. Pascha nostrum*. Et respondent paraphonistae. Sequitur versus *Epulemur*. Inde melodia. Hoc ordine expleto, incipit archidiaconus in evangelio antiphonam: *Et respicientes*. Post hanc dicit sacerdos orationem et descendunt ad fontes cum antiphona: *In die resurrectionis meae*. Quam ut finierint, dicit primus scholae *Alleluia* cum psalmo *Laudate pueri dominum*, deinde *Alleluia* cum psalmo *In exitu Israel*. Deinde primus scholae dicit cum pueris *Alleluia. Venite exultemus*, cum versu *Praeoccupemus faciem*⁵ eius. Post hinc sequitur diaconus et dicit antiphonam: *Cito euntes*. Deinde sequitur⁶ oratio.

412. Tunc vadunt ad crucem, canentes antiphonam *Vidi aquam*, sive *Christus resurgens a mortuis*. Et sequitur oratio. Deinde descendunt primates ecclesiae ad accubita, invitante notario vice domini, et bibunt ter: de greco primo, de pactisi secundo, de procovia tertio. Postquam biberint omnes presbyteri et acoliti, per singulos titulos redeunt ad faciendos vespere. Ipsi enim tantummodo super psalmos *Alleluia* dicunt et ante evangelium responsorium gradalem: *Haec dies* sine versu, et *Alleluia* tantum primam. Deinde oratio. Et bibent de dato presbyteri. Haec ratio per totam ebdomadam servabitur usque in dominicam post albas, *Alleluia* et antiphonis mutatis tantum singulis diebus. Psalmos² vero eosdem canunt. Item infra albas, singulis diebus ad matutinos leguntur omeliae ad ipsum diem pertinentes.

413. De sabbato infra albas. Sabbato infra albas, albati qui in sabbato sancto baptizati fuerint albis vestibus exuuntur.

414. Benedictio aquae ad albas deponendas. *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae deus, creator generis humani, nos qui per te redempti sumus et per gratiam pietatis tuae in fonte aquae baptismi renati sumus, dignare, quaesumus, huic creaturae per signum crucis sobrietatem infundere, ut sicut per fontem baptismi imbuti sumus, ita super hanc aquam, quam post fontem sacrum ad abluendas albas offerimus, veniat spiritus sanctus tuus qui in fonte baptismi et in con-*

411. ¹ dominus <domino meo> C. — ² Confitebor <tibi domine> C. — ³ gradalem] cum gradale C. — ⁴ Confitemini <domino> C. — ⁵ faciem eius] om. C. — ⁶ sequitur] suprascr. C.

412. ¹ a mortuis] om. C. — ² Psalmos ... diebus.] suprascr. al. manu C.

413. Ps.-ALCUIN, XXXI (PL, 101, 1223 A-B).

fessione nominis tui peccata extinxit. Per dominum. In unitate eiusdem spiritus sancti.

415. **De observanda unctione chrismatis.** Quanto tempore autem generaliter ab ecclesia celebratur adventus spiritus sancti super apostolos, tanto tempore debet servari unctio chrismatis apud unum-
5 quemque qui accipit manus impositionem.

416. **De octo officiis neophitorum.** Octo officia quae fiunt in commemoratione neophitorum distinguuntur a ceteris sequentibus usque in pentecosten. Primum habet duas laudes id est *Alleluia*, *Confite-*
10 *mini* et tractum *Laudate dominum*. Septimum, duas similiter, id est duo *Alleluia*, *Haec dies quam fecit dominus* et *Laudate pueri*, quod non fit in ullo alio sabbato usque in pentecosten. Sex media habent responsorium et *Alleluia*.

417. **De versibus gradalibus infra albas.** Notandum est versus
15 responsorii omnes esse de psalmo *Confitemini domini* qui sonat in confessionem laudis. Quae tamen laus *Alleluia* concluditur. Qui sunt versus¹: *Confitemini domino quoniam bonus* <*quoniam*² *in saeculum misericordia eius*>. Item³ *Dicat nunc Israel*. Item *Dicant nunc qui redempti sunt a domino*. Item *Dextera domini*. Item *Lapi-*
20 *dem quem reprobaverunt*. Item *Benedictus qui venit*. In fine autem versuum responsorii *Haec dies*, preposterus ordo est: *Benedictus qui venit* postponitur in quinta feria versui *Lapidem quem reprobaverunt*, qui est in ordine psalmi prior, sed VI^a feria cantatur, quia inter ceteros praecipue sonat de passione domini quae facta est VI^a feria.
25 Item notandum quod per illos sex dies paschales in quibus responsorium cantamus, *Alleluia* subsequitur. Illi vero dies quinquaginta qui sequuntur a sabbato paschali usque ad octavas pentecostes *Alleluia* tantum habent, et per dominicos dies vel festivos dies sanctorum duo *Alleluia* dicuntur.

30 418. **Ordo de octavis paschae.** In octava paschae ponunt Actus apostolorum et septem epistolas canonicas, sive Apocalipsin Iohannis usque in octavas pentecostes. Tres vero psalmi cantantur in nocturnali officio per VI dies baptismales, et unum diem ducimus

417. ¹ Versus] *om.* K. — ² quoniam ... eius] *om.* C. — ³ Item] versus C, et
35 *deinceps loco Item in initio psalmorum.*

415. Ps.-ALCUIN XXXI (PL, 101, 1224 C-D).

416. Ps.-ALCUIN XXXI (PL, 101, 1223 D). — AMALAIRE, *De eccl. off.* I 32 (PL, 105, 1058 D; HANSSENS I, 161-162).

417. Combinaison de textes du Ps.-ALCUIN (PL, 101, 1224 B) et d'AMALAIRE
40 (PL, 105, 1060 A-B et 1063 B-C; HANSSENS I, 165 et 547; 171).

418. Cf. ORDO XIII B, 7; ORDO XXVII, 9-10; Ps.-ALCUIN XXI (PL, 101, 1224 D); AMALAIRE, *op. cit.*, IV, 23 (PL, 105, 1206 A-B; HANSSENS II, 478-479).

in religione per illos septem dies. Deinceps in sequenti tempore quasi crescentium arborum frondes multiplicantur, et recoluntur mores boni diversorum operum per plures psalmos. In eadem dominica post albas, id est in octavis paschae, infra civitatem romanam dantur Agni cerei ab archidiacono in ecclesia post missas et communionem 5 populo, et ex eis faciunt infra domos suas incensum accendi ad suffumigandum in domibus suis pro quacumque necessitate. Similiter in suburbanis civitatibus de cereo benedicto faciunt ad suffumigandum scilicet in domibus suis seu ponendum in agris vel vineis, propter illusiones diabolicas sive contra fulgura et tonitrua. 10

419. De letania maiore. Romana consuetudo unum diem, id est septimo kalendas Maii, interponit quem vocat in letania maiore, non in ieiunio. Letania autem grece, latine rogatio dicitur, inde et rogationes. Potest enim serena mens et aliena a voluntate mala precari Deum, quamvis manducet sobrie. Hanc autem legimus statutam esse a sancto Gregorio propter imminentem celestis irae mucronem. Iussit autem fieri in eodem die letaniam septenam, ita precipiens: Letania clericorum exeat ab ecclesia beati Iohannis Baptistae, letania virorum ab ecclesia sancti martiris Marcelli, letania monachorum ab ecclesia martirum Iohannis et Pauli, letania ancillarum Dei ab ecclesia beatorum martirum Cosmae et Damiani, letania 20 feminarum coniugatarum ab ecclesia beati Petri et martiris Stephani, letania viduarum ab ecclesia beati martiris Vitalis, letania pauperum et infantum ab ecclesia beatae martiris Ceciliae. Pro importunitate autem bellorum potest procul dubio videri letania 25 instituta esse et ex qualitate temporis colligimus eam necessariam esse ad fruges conservandas. Quam letaniam una die observare debent omnes christiani, non equitando, non pretiosis vestibus induti, cinere respersi et cilicio induti, nisi infirmitas impedierit ¹.

420. De letania minore. Tres autem dies rogationum qui celebrantur ante ascensionem domini, iuxta morem gallicanae ecclesiae, 30 constituit sanctus Mamertus, Viennensis episcopus, ob incursionem scilicet malarum bestiarum quae tunc temporis gravissime afficiebant populum domini. Quae consuetudo apud nos usque hodie pro diversis calamitatibus devotissime recolitur. Nullus autem his die- 35

419. ¹ impediret *Hittorp*.

419. PS.-ALCUIN XXII (PL, 101, 1224-1225; AMALAIRE, *De eccl. off.* IV, 25 (PL, 105, 1208-1206; HANSSENS II, 483); cf. aussi GRÉGOIRE I, *Registr.* XIII, 2 (EWALD-HARTMANN II, 367).

420. PS.-ALCUIN XXIII (PL, 1225 B); RÉGINON DE PRUM, *De synodalibus causis* I, 276 (en particulier: Nullis autem his diebus ... non laetitiae). 40

bus vestimentis pretiosis induatur, quia in sacco et cinere lugere debemus. Prohibeantur hebrietates et commessiones quae fiunt in vulgari plebe. Nemo ibi equitare praesumat, sed discalciatis pedibus omnes incedant. Nequaquam mulierculae choros ducant, sed omnes
 5 in commune *Kyrie eleison* decantent, et cum contritione cordis Dei misericordiam exorent pro peccatis, pro pace, pro peste, pro conservatione frugum et pro ceteris necessitatibus. Dies enim abstinentiae sunt, non laetitiae. Per quod triduum servi et ancillae ab opere relaxentur, quo magis plebs universa conveniat. Et hoc triduo
 10 omnes abstineant et quadragesimalibus cibis utantur. Antiphonae vero ad reliquias deducendas in libro gradali vel antiphonario quaerentibus occurrent per singulos dies <sed¹ propter facilitatem hic subscriptae videntur>.

421. <In letania minore sicut et in maiore. In primis agitur benedictio cineris. Sequitur antiphona: *Exurge, domine, adiuva nos*. Psalmus. *Deus auribus nostris*. Qua finita, ponendi sunt cineres in capita sicut antiphona testatur: *Immutemur habitu in cinere*. Sequitur oratio:

422. *Mentem familiae tuae, quaesumus, domine, intercedente beato Laurentio martire tuo, et munere compunctionis operi et largitate*
 20 *pietatis exaudi. Per.*

423. Quando autem levantur reliquae imponit cantor antiphonam hanc: *Surgite, sancti, de mansionibus vestris, loca sanctificate, plebem benedicite et nos homines peccantes in pace custodite, alleluia. De Hierusalem exeunt reliquiae et salvatio de monte Syon, propterea protectio erit huic civitati et salvabitur propter David famulum*
 25 *eius, alleluia*. Sequuntur versus laetaniae huius modi:

Dicamus omnes, domine miserere.

Ex toto corde, ex tota mente oramus te.

Pro sancta ecclesia catholica quae est in toto orbe diffusa supplicamus te, domine. Pro pastore nostro N. et omni choro eius imploramus
 30 *te. Domine miserere.*

Pro pontifice nostro N. et grege sibi commisso flagitamus te. Domine miserere.

Pro imperatore nostro N. et omni exercitu eius obsecramus te. Domine miserere.
 35 *mine miserere.*

Pro aeris temperie et foecunditate terrae, precamur te. Domine miserere.

Pro his qui infirmantur et diversis languoribus detinentur, exoramus te, domine.

Pro remissione peccatorum et emundatione eorum, rogamus te, domine.

40 420. ¹ sed ... videntur] deest in cod. K et in Hittorp.
 421-434.] om. K et Hittorp.

422. *Hadrianum* (LIETZMANN 64); *Hadrianum* suppl. (WILSON 70).

Exaudi nos, Deus, in omni oratione nostra quia pius es, domine.

Ego sum, Deus patrum. Antiphona. Populus Syon. Antiphona.

Domine, Deus noster qui cum patribus. Antiphona. Iniquitates. Domine, non est alius deus, praeter te et quia tibi de omnibus cura est eo quod omnium dominus es, parce populo qui das peccantibus 5 largitatem, ut convertatur malitia in bonitatem, alleluia. Antiphona.

Exaudi, domine, deprecationem servorum tuorum et miserere populo tuo, ut sciant omnes gentes quia tu es Deus saeculorum; miserere civitati sanctificationis tuae, domine, Deus noster, alleluia. Antiphona. Miserere, domine, plebi tuae super quam invocatur nomen tuum, 10 ut sciant omnes qui habitant terram quia tu es deus populorum tuorum. Antiphona. Dimitte, domine, peccata populi tui secundum multitudinem misericordiae tuae, sicut propitius fuisti patribus nostris, propitius esto nobis, et implebitur gloria tua universa terra. Antiphona.

Exaudi, domine, deprecationem nostram. Deprecamur 15 te, domine. Antiphona. Inclina, domine, aurem tuam et audi, respice de celo et vide afflictionem populi tui, exaudi domine, propitiare et intende, ne tardaveris quia nomen sanctum tuum invocatur super nos, alleluia. Antiphona.

Multa sunt, domine. Peccavimus, domine, et tu iratus es. Antiphona. Invocantes dominum, exclamemus ut respiciat 20 populum suum conculcatum et dolentem, ut protegat templum ne ab impiis contaminetur, sed misereatur nimis afflictas civitatis suae. Antiphona.

Domine, rex, Deus Abraham, dona nobis pluviam super faciem terrae, ut discat populus iste, quia tu es dominus Deus noster. Antiphona.

Numquid est in idolis. Exaudi, domine, populum tuum confidentem nomini tuo et dimitte peccata servorum tuorum et populi tui Israel et dona pluviam super terram quam dedisti patribus nostris, domine Deus noster. Antiphona. Respice, domine, quia aruit terra, rugiunt iumenta quia defecerunt pascua et exsiccata sunt flumina, iam miserere, domine, et excita pluviam ut non arescat quod plantavit dextera tua. An- 30 tiphona.

Domine, rigans montes de superioribus tuis de fructu operum tuorum et satiabitur terra. Quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, repleta est terra creaturae tuae, alleluia. Antiphona.

Inundaverunt aquae. Antiphona. Non nos. Antiphona. Exaudi nos, domine, qui exaudisti. Antiphona. Libera, domine, populum 35 tuum de manu mortis, et plebem istam protegat dextera tua, viventes benedicamus te domine, alleluia. Antiphona.

Domine, miserere nostri, te expectamus, esto brachium nostrum in fortitudine et salus nostra in tempore tribulationis, domine Deus noster. Antiphona. Convertere, domine, aliquantulum et deprecare super servos tuos pro diebus et annis 40 in quibus vidimus mala, respice in servos tuos et opera tua, et sit splendor domini Dei nostri super nos, et dirige nos. Antiphona. Non in iusti-

- ficationibus nostris. Antiphona. Custodit dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatoris liberabit eos, lux orta est iustis et rectis corde letitia, alleluia. Antiphona. Annuntiate inter gentes gloriam eius, alleluia, quoniam magnus est dominus, alleluia, gaudebunt campi et
- 5 omnia quae in eis sunt, alleluia. Antiphona. In sanctis gloriosus es, Deus noster, quis similis tibi? Sanctimonium tuum, domine, quod preparaverunt manus tuae, domine, qui regnas in aeternum et in saeculum seculi et adhuc, alleluia. Antiphona. Plateae Hierusalem gaudebunt, et omnes vici eius canticum laetitiae dicent, alleluia. Antiphona. Am-
- 10 bulate, sancti Dei, ad locum destinatum qui vobis preparatus est ab origine mundi, alleluia. Antiphona. Ambulate, sancti Dei, in gloria. Antiphona. Ingreddimini. Antiphona. Deus in adiutorium meum intende, domine, ad adiuvandam me festina, confundantur et reveantur inimici mei, adiutor et liberator meus esto, domine. Antiphona. In ieiunio
- 15 et fletu. Antiphona. Sit dominus Deus noster nobiscum sicut fuit cum patribus nostris, non derelinquens sed inclinans corda nostra ad se ut ambulemus in universis viis eius. Antiphona. Domine, Deus Abraham, da pacem populo tuo et ne derelinquas hereditatem tuam quam redemisti de terra Egypti, adesto propitius plebi tuae, ut ne dissipet ora
- 20 benedicientium te, domine. Antiphona. Cognoscimus, domine, impietates nostras et iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi, ne nos des in opprobrium, propter nomen tuum; miserere plebi tuae, Deus noster. Antiphona. Super populum tuum, domine, quaesumus, benedictio copiosa descendat, indulgentia veniat, consolatio tribuatur,
- 25 fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur. Antiphona. Dimitte nobis, domine, debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris et ne nos inducas in temptationem, sed libera nos ab omni malo, alleluia. Antiphona. Ecce populus custodiens iudicium et faciens veritatem, in te speraverunt, domine, usque in aeternum; via iustorum
- 30 recta facta est et iter sanctorum preparatum est. Alia. Oremus, dilectissimi. Alia. Omnipotens Deus maestorum. Alia. Omnipotens Deus, supplices te rogamus. Alia. Domine deus omnipotens qui salvos facis sperantes in te, exaudi propitius preces populi et respice captivorum gemitus, tribulationes plebium, pericula populorum, necessitates pere-
- 35 grinorum, inopiam debilium, desperationes languentium, defectus senum, suspiria iuvenum, vota virginum, lamenta viduarum, et quia pius es, dimitte nobis offensiones¹ ut omnes in necessitatibus nostris misericordiam tuam nobis adesse gaudeamus, alleluia. Alia. Domine, miserere quia peccavimus, salva nos salvator mundi, exaudi preces
- 40 supplicum et ne despicias quesitam hereditatem sanguine tuo, ne,

423. ¹ offensiones ... nobis] adscr. in margine, alia manu C.

quaesumus, perire permittas creaturam tuam, defende nos a cunctis inimicis, famem depelle, morbos exclude, terram laetifica. Sancta Maria, ora pro nobis, chorus apostolorum succurre supplicibus, sancti martires, confessores atque virgines, sanctique omnes, intercedite pro nobis ad dominum. Exaudi, domine, placare et parce peccantibus et a tribulatione nostra in gaudium converte perpetuum, alleluia. Alia. Omnipotens deus, qui gloriosa bella certaminis ad immortalitatis triumphum martiribus contulisti, da cordibus nostris dignam pro eorum commemoratione laetitiam, ut quorum hic corpora pio amore amplectimur eorum precibus adiuvemur, alleluia. Alia. Oportet nos mundum. Alia. Salvator mundi. Alia. Christe qui regnas in celis et sedes ad dexteram patris et habitas inter angelos et archangelos, usque ad caelos vocare dignatus es, alleluia. Alia. Benedicat nos Deus pater, custodiat nos Iesus Christus, illuminet nos spiritus sanctus omnibus diebus vitae nostrae, confirmet nos virtus Christi, intercedentibus sanctis suis, indulgeat nobis dominus universa delicta nostra, alleluia.

424. Humili¹ prece et sincera devotione
Ad te clamantes, semper exaudi nos!

1. Summus et omnipotens genitor, qui cuncta creasti,
Aeternus Christus filius atque Deus
Necnon sanctificans dominator spiritus almus
Unica maiestas trinaque sola Dei. 20
2. Ipsa Dei genitrix, reparatrix inclita mundi,
Quae dominum casto corpore concipiens,
Perpetua semper radias cum virginitate
Indignos famulos, virgo, tuere tuos. 25
3. Angelici procures, celorum exercitus omnis,
Aeterno semper lumine conspicuus,
Agmine ter trino supero per sydera regno,
Laudibus aeternum concelebrant dominum: 30

424. ¹ Humili prece ... Christe eleison ymas (*in fine*)] *deest in cod. K; cum neumis musicis a verbis Humili prece ad verba Purpurei procures (n. 424, 7) in cod. C.* —

424. Cf. DREVES, *Analecta hymnica*, L, 253-256; MGH, *Poet. lat. aevi carol.* IV, 1, 319-321. Ces deux éditions d'après le ms. de SAINT-GALL, Stiftsbibl. 381. 35

4. Petrus cum Paulo, Thomas cum Bartholomeo,
Et Iacobus sanctis nos relevent precibus,
Andreas, Matheus, Barnabas atque Iohannes,
Mathias, Lucas, Marcus et altisonus.
- 5 5. Coetus apostolicus, duodeno sidere comptus,
Propitius cunctos protege nos famulos.
Et quos multiplices lacerant per crimina pestes,
Peccata absolvens, fac bona cuncta sequi.
- 10 6. Nunc Stephanus, Linus, Clemens, Anacletus
Et almus Syxtus, Alexander, Corneliusque pius,
Ypolitus, Vitus, Laurentius atque Modestus
Chrysogonusque pius nos miserando iuvent.
- 15 7. Omnes martyrio decorati in nomine Christi,
Conspicui testes, purpurei proceres,
Qui bello invicti superastis demonis iras,
Conspirata manus vincere morte minas.
- 20 8. Silvester, Damasus, Gregorius Ambrosiusque
Hilarius, Zeno, Maximus atque Leo,
Martinus, Proculus, Cesarius Eusebiusque
Orent pro nostris criminibus variis.
9. Athletae domini, vos nunc deposcimus, almi
Disibodo pius atque Bonifatius,
Pancratius, Paulus, Georgius atque Iohannes,
Crimine pro nostro ferte iuvando preces.
- 25 10. Ordo sacer confessorum quoque precipuorum,
Auxilio tutos undique [redde²] tuos
Atque tua nostrum prece dimittendo reatum
Nos releves multum cladibus omnigenis.
- 30 11. Paulus et Antonius, Macharius Arseniusque,
Bachumius, Beda, Attala, Pafnutius,
Bertolfus, Libertinus, Basilius atque
Hieronimus doctor, nos miserate, precor.

² redde] *om. C, suprascr. corr. cede.*

12. Theodole, summi miles fortissime Christi,
 Nobis nunc famulis auxiliare tuis;
 Nil sic perspicuum poterit vox clara referre,
 Ut decet in tali nunc patris obsequio.
13. Hic tibi perpetuis resonant concentibus aedes, 5
 Ossibus et sacris semper habetur honos;
 Nunc laeti famuli celebrant hic festa benigne,
 Laudibus instantes nocte dieque tuis.
14. Dirige corda pius et tempora dirige nostra,
 Atque dies letos ducere da famulos, 10
 Ut semper valeant tibimet cantare quieti,
 Te quoque caelesti cernere luce poli.
15. O dilecte deo, radians virtute corusca,
 Sancte Albane pater, iunge preces pariter;
 Intercede pius, veniam poscendo misellis, 15
 Aureque iam blanda carmina percipiens.
16. Summe dei cultor, monachorum rector et abba
 O Benedicte, sacer atque benigne pastor,
 Istud cenobium coetumque tibi famulantum
 Nostraque sanctificans cuncta tuere simul. 20
17. Felicitas felix, Eulalia, Digna, Verena
 Petronellaque cum perpete Perpetua,
 Agnes atque Agathes, Christina, Euprepia, Tecla,
 Euphemia, Regula, Eugenia atque Bona.
18. Virginitate chorus resplendens, candidularum 25
 Turba puellarum da integritatis opem,
 Quae geminis gaudes pulchrum decorata coronis,
 Laude pudicitiae martyriique simul.
19. Omnes nunc sancti, nobis succurite lapsis
 Et veniam cunctis ferte iuvando malis 30
 Nam vestris precibus petitis quaecumque rogantes
 Annuit ipse pius, nichilque negat dominus.
20. Pacem perpetuam rogitamus, prospice, Christe,
 Et sanae vitae gaudia longa diu;

Temperiem caeli tribuens, ut copia frugum
Omnibus exundet ubere laetitiae.

21. Agne Dei patris, qui mundi crimina tollis,
Optatae pacis munera trade tuis.

5 Kyrie ³ pantocrator ysos odisse se pantos
Su(b) basileos ymon, Christe, eleyson ymas.

425. Antiphona. *Dimitte nobis, domine, peccata nostra, tibi peccavimus, patientia Israhel, libera nos, domine, in tempore angustiae nostrae, alleluia. Alia. Propitius esto, domine, peccatis propter nomen tuum et*
10 *da nobis locum paenitentiae. Alia. Sacerdotes, fundite lacrimas cum cordis gemitu, plangite ad dominum quia mutata sunt tempora et conturbatum est saeculum, porrige, pater, inclite auctor, dexteram de caelo omnibus te invocantibus. Alia. Tu es, domine, salvator qui paraliticum longo tempore iacentem in ictu oculi solo sermone sanasti. Iube ergo, domi-*
15 *mine, ut liberemur a tempore malo, peccavimus, nunc da nobis indulgentiam, piissime pater. Alia. Sicut pastor. Alia. Annuntiata est inter gentes gloria eius, alleluia, quoniam magnus est dominus, alleluia, gaudebunt campi et omnia quae in eis sunt, alleluia. Alia. Sanctos portavimus, sanctorum laudem dicimus et nos in terra psallimus, in caelo*
20 *gaudent angeli, pax in celo, pax in terra et in omni populo. Alia. Sub altare domini sedes accepistis, intercedite pro nobis ad dominum Iesum Christum. Alia. Suscipiamus, domine, misericordiam tuam in medio templi tui et laudes debitas nomini tuo laeti decantemus qui nos orphanos tuo pretioso sanguine redimere dignatus es. Alia. Tu autem, do-*
25 *mine, in aeternum permanes, solium tuum a generatione in generationem, quare in perpetuum oblivisceris nostri, derelinquens in fortitudine dierum, converte nos, domine, ad te et convertemur. Innova dies nostros sicut a principio; sed proiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer. Alia. Domine, in flagellis tuis fragilitas nostra frangitur*
30 *et iniquitas non mutatur, mens egrota torquetur et cervix dura non flectitur, vita in dolore suspirat et in opere non emendat, sed quia pius es, parce et da nobis veniam. Alia. Timor et tremor. Alia. Benedicat vos trina maiestas domini. Benedicat vos spiritus sanctus qui in specie columbae in Iordane fluvio super Christum requievit. Alia. Ille vos benedicat*
35 *qui de caelis dignatus est descendere in terram et de suo sacro sanguine*

³ Kyrie ... eleyson ymas] Restituit S. DE WINTERFELD (MGH, Poet. lat. aev. car. IV, 1, 321) ita: Κύριε παντοκράτορ, ὑποῦσ' ὡδαῖς σέ γε πάντες. Σὺ βασιλεὺς ἡμῶν. Χριστέ, ἐλέησον ἡμᾶς; melius, ut mihi videtur, G. M. DREVES (Hymnogr. lat. L, 255): Κύριε παντοκράτορ, ἰσως ὠδίξετε πάντες. Σὺ βασιλεὺς ἡμῶν, Χριστῆ ἐλέησον ἡμῶν.
40

nos redemit. Benedicat dominus sacerdotium vestrum et introitum vestrum, alleluia. Exurge domine. Psalmus. Deus auribus. Alia. Immutemur habitu.

426. *Deus qui culpas delinquentium districte feriendo percutis, fletus quoque lugentium non recuses, ut qui pondus tuæ animadversionis 5 cognovimus, etiam pietatis gratiam sentiamus. Per.*

427. *Antiphona. Surgite, sancti, de mansionibus. Cum iocunditate. De Hierusalem exeunt. Clamemus omnes una voce, domine miserere. Amara nobis est vita nostra. Bellis attriti, imber suspensus. Turbamur peccatis, obprimimur plagis. Delicta dele, veniam tribue. De celis 10 respice, clamantes attende. Flagella remove, pacem concede. Gemitum respice, pius exaudi. Ecce populus.*

428. *Aufer a nobis, domine, iniquitates nostras, ut mereamur puris mentibus introire ad sancta sanctorum.*

429. *Exaudi, exaudi, exaudi preces nostras, sanctorum omnium 15 suffragantibus meritis. Miserere, miserere populo tuo quem redemisti, Christe, sanguine tuo, ne in eternum irascaris nobis.*

Pater de caelis, Deus, miserere nobis.

Filius redemptor mundi, Deus, miserere.

Spiritus sancte, Deus, miserere. 20

Qui es trinus et unus, Deus, miserere.

Ipsa idemque benignus, Deus, miserere.

Sancta Dei genitrix, ora.

Sancta virgo virginum, ora.

Sancta Maria, ora. 25

Sancte Petre, ora.

Sancte Paule, ora.

Sancte Andrea, ora.

Sancte Philippe, ora.

Sancte Mathee, ora. 30

Sancte Simon, ora.

Sancte Lamberte, ora.

Sancte Martine, ora.

Sancte Benedicte, ora.

Sancta Perpetua, ora. 35

Sancta Christina, ora.

Sancta Columba, ora.

Sancta Margarita, ora.

Sancta Iuliana, ora.

Sancta Anastasia, ora. 40

426. *Hadrianum* (LIETZMANN 64); *Hadrianum suppl.* (WILSON 70).

Omnes sancti, orate.

Gratiam tuam concede nobis, domine.

Aeris temperiem bonam concede nobis, domine.

Ab inimicis libera nos, domine.

5 *Gaudium et pacem dona nobis, domine.*

Fili Dei miserere nobis.

Nunc et in perpetuum miserere.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.

10 430. Ardua spes mundi, solidator et inclite caeli
Christe exaudi nos propitius famulos.

Ardua.

Virgo dei genitrix, rutilans in honore perhenni,
Ora pro famulis, sancta Maria tuis.

Christe.

15 Angele summe dei, Michahel miserescito nostri,
Adiuvet et Gabriel atque pius Raphahel.

Ardua.

Aspice nos omnes, clemens Baptista Iohannes,
Petreque cum Paulo nos rege doctiloquo.

20 Coetus apostolicus sit nobis fautor et omnis
Ac patriarcharum propheticusque chorus.

Ardua.

Poscere nunc Stephanum studeamus carmine summum,
Ut cum martiribus nos iuvet ipse pius.

25 Christe.

Inclite Laurenti, qui flammam exuperasti,
Victor ab aetherio nos miserere choro.

Ardua.

30 Splendide Silvester, Gregori ac sancte magister,
Nos quoque cum sociis ferte iuvando polis.

Christe.

O Martine dei confessor, summeque sacerdos,
Gemma sacerdotum, auxilium fer ymon.

35 Ardua.

Ast Benedicte, pater monachorum, Galleque frater,
Cum reliquis sanctis nos refovet polis.

Christe.

430. Cf. DREVES, *Analecta hymnica*, L, 237-239; MGH, *Poet. lat. aevi carol.* IV, 1, 321-322. Ces deux éditions d'après le ms. de SAINT-GALL, Stiftsbibl. 381.

Maxime de Suevis superis coniuncte catervis,
Sancte o Maure tuum laetifica populum.

Ardua.

Inclite Magne, tuam clemens nunc respice plebem,
Pontifices fidos ac reliquos famulos.

Christe.

Virgineos flores Agnes Agathesque ferentes,
Auxilio vestris addite nos sociis.

Ardua.

Has Walburga comes, nostras pia suscipe voces,
Nos et cum domino protege sancta polo.

Christe.

Innocuos pueros resonemus laude peractos,
Qui nos perpetuos efficiant pueros.

Ardua.

Omnes o sancti nostrae succurrite vitae. Omnes o sancti.
Perque crucem sanctam salva nos Christe redemptor.

Perque crucem.

Ira deque tua clemens nos eripe Christe. Ira deque tua.

Nos peccatores audi, te, Christe, rogamus. Nos peccatores.

Ut pacem nobis dones, te Christe, rogamus. Ut pacem nobis.

Crimen ut omne tuis solvas te Christe rogamus. Crimen ut omne.

Ut fruges terrae dones, te Christe, rogamus. Ut fruges terrae.

Ut populum cunctum salves, te Christe, rogamus. Ut populum.

Ecclesiamque tuam firmes te Christe rogamus. Ecclesiamque tuam.

Fili celsi throni nos audi, Christe, rogamus. Fili celsi throni.

Agne dei patris, nobis miserere pusillis. Agne dei patris.

Christe exaudi nos, o kyrie ymon eleison. Christe exaudi nos.

431. *Exurge domine. Psalmus. Deus auribus nostris. Antiphona.*
Immutemur habitu.

432. *Oratio. Parce, domine, parce populo tuo, ut nullis iam patiaris*
35 *adversitatibus fatigari, quos pretioso filii tui sanguine redemisti. Per.*

433. *Antiphona. Surgite sancti. Antiphona. Cum iocunditate.*
Antiphona. De Hierusalem exeunt.

Kyrie eleison.

Domine, Deus omnipotens patrum nostrorum, respice de celo et de
sede sancta tua.

Pro pace regum et quiete populorum, pro loco nostro et habitantibus
in eo.

*Libera nos qui liberasti filios Israhel.
Exaudi preces supplicantium te. Christe eleyson.
Agnus Dei qui tollis. Miserere nobis.
Suscipe deprecationem.*

- 5 *Gloria Patri et filio. Sicut erat.
Exaudi Deus. Resp.: Voces nostras.
Exaudi Deus. Resp.: Preces nostras.
Exaudi Deus. Resp.: Miserere nobis.
Sancte sanctorum Deus. Miserere nobis.*
- 10 *Sancta virgo virginum. Intercede.
Sancta Maria.
Sancte Michahel.
Sancte Petre.
Sancte Paule.*
- 15 *Sancte Andrea.
Sancte Stephane.
Sancte Line. Intercede.
Sancte Victor. Intercede.
Sancte Silvester. Intercede.*
- 20 *Sancte Augustine. Intercede.
Sancte Severine. Intercede.
Sancta Felicitas. Intercede.
Sancta Petronilla. Intercede.
Sancta Margarita. Intercede.*
- 25 *Sancta Caecilia. Intercede.
Omnes sancti. Intercedite.
Papae vita. Exaudi Deus.
Regi vita. Exaudi Deus.
Antistiti nostro vita. Exaudi Deus.*
- 30 *Exaudi Deus, orationem populi tui.
Kyrie eleyson, Christe eleison, Kyrie eleison.*

434. *Rex, salvator alme, suscipe nostrorum munuscula precum.
Alleluia, alleluia, alleluia.*

- Indulgere nobis, assis tuis servis scelere gravatis. Kyrie eleison,
35 Christe eleison, Kyrie eleyson.*
- O sancta Maria mater atque virgo, postula pro nobis.
Archangele summe Michahel, ut Deus, postula pro nobis.
Condigne Gabriel, fortitudo Dei, postula pro nobis.
O consors Raphael medicina Dei, postula pro nobis.*

40 434. Édition par GERBERT, *Monumenta*, II, p. 89 d'après le *Vindobonen.* 1888.

O almitas sancta patriarcharum, postula pro nobis.
Cohors impleta domini virtute prophetica, postula pro nobis.
O principatus apostolorum, postula pro nobis
O martyres sancti Dei, veniam precamini pro peccatis nostris.
Confessores sancti, precibus assiduis poscite pro nobis. 5
O celsi patroni, monachi beati, poscite pro nobis.
O sanctorum chori virginum chorusci, poscite pro nobis.
Faventes sanctarum viduarum preces nobismet nunc prosint.
Insontes puerili martyrum florentium, poscite pro nobis.
O¹ sancti omnes, virtutes innumerae, poscite pro nobis. 10
Maligno ab hoste ut deus defendat nos hic et in aeternum.
Ab omni terrore ut deus defendat nos hic et in aeternum.
Ab omni periculo ut deus defendat nos hic et in aeternum.
A gente pagana ut deus defendat nos hic et in aeternum.
Ut aeris temperiem bonam ac fructiferam det nobis salvator. 15
Ut commoditatem aeris rorantis det nobis salvator.
Ut tranquillam vitam, pacem et perennem det nobis salvator.
Ut indulgentiam criminum nostrorum det nobis salvator.
Ut summum pastorem papam apostolicum dominus conservet.
Ut dignum pontificem N. dominus² conservet. 20
Ut imperatorem et eius exercitus dominus conservet.
Ut per totum orbem ecclesiam sanctam³ dominus conservet>.

435. Ordo in inventione sanctae crucis. Leguntur lectiones quae et in natalitiis plurimorum martirum sive omeliae ad ipsum diem pertinentes. 25

436. Ordo in vigilia ascensionis domini. Leguntur lectiones tres de Actibus apostolorum. Prima lectio sic continet in capite: *Primum quidem sermonem feci¹ de omnibus, usque: Et Maria matre Iesu et fratribus eius.* Secunda lectio sic continet in capite: *Et in diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum, usque: Et adnumeratus² est³⁰ cum XI apostolis.* Tertia lectio sic continet in capite: *Qui ergo receperunt sermonem eius usque: Qui salvi fierent cotidie in³ idipsum.* Et postea leguntur omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

434. ¹ O sancti ... nobis] *adscr. in marg. alia manu C.* - ² dominus] C, *ubi* 35
sequitur lacuna in textu. - ³ sanctam] *suprascr. C.*

436. ¹ feci de omnibus] *om. C.* - ² adnumeratus] *connumeratus C.* - ³ in
idipsum] corr. per ipsum C.

437. De ¹ sabbato sancto in vigilia pentecostes. Sabato in vigiliis pentecostes, omnes ieiunium faciunt et omne officium divinum vel ordinem, tam lectiones quam et baptismum, sicut in sabbato sancto vigiliarum paschae. Tantum, hora octava, ingrediuntur ad vigilias
 5 vel missarum sollemnia ut, hora nona expleta, omnia consummentur. In eis autem leguntur lectiones quattuor et canuntur quattuor cantica ante baptismi consecrationem sicut in vigiliis paschae. Antequam enim descendatur ad fontem ad baptizandum, legitur prima lectio: ^a *Temptavit Deus Abraham*. Canticum ²: *Cantemus domino*.
438. Oratio. *Deus qui in Abrahamae ¹ famuli tui opere <humano ² generi [ad ³] obedientiae exempla praebuisti, concede nobis et nostrae voluntatis pravitatem frangere et tuorum praeceptorum rectitudinem in omnibus adimplere. Per>.*
439. Sequitur ¹ lectio secunda: ^a *Scriptis Moyses canticum*. Item
 15 canticum: *Attende caelum*. Deinde ² sequitur oratio:
440. *Deus qui nobis <per ¹ prophetarum ora precepisti temporalia relinquere atque ad aeterna festinare, da famulis tuis ut quae a te iussa cognovimus, implere caelesti inspiratione valeamus. Per>.*
441. Lectio tertia. ^a *Apprehendent VII mulieres*. Canticum. Vi-
 20 nea facta est. Sequitur ¹ oratio.
442. *Deus qui nos <ad ¹ celebrandam presentem festivitatem utriusque testamenti paginis instruis, da nobis intellegere misericordiam tuam, ut ex perceptione presentium munerum firma sit expectatio futurorum. Per>.*
443. Lectio quarta. ^a *Audi Israhel*. Oratio: *Deus incommutabilis*
 25 *<virtus ¹ et lumen aeternum, respice propitius ad totius ecclesiae mirabile sacramentum et da famulis tuis, ut hoc quod devote agimus, etiam rectitudine vitae teneamus. Per>.*
444. Canticum. *Sicut cervus*. Oratio. *Omnipotens sempiterne deus, qui hanc solemnitatem adventu spiritus sancti consecrasti, da nobis,*
 30 *quaesumus, ut celestibus desideriis accensi, fontem vitae sitiamus. Per.*

437. ¹ De ... pentecostes] Ordo in sabbato sancto Pentecostes Hittorp. —
^a Canticum] Tractus C.

438. ¹ Abrahamae C. — ² humano ... Per.] om. K. — ³ ad] falso C.

439. ¹ Sequitur] om. C. — ² Deinde sequitur] om. K.

35 440. ¹ per prophetarum ... Per.] om. K.

441. ¹ Sequitur] om. K.

442. ¹ ad celebrandam ... Per.] om. K.

443. ¹ virtus ... Per.] om. K.

437. ORDO XXXII, 33. — Cf. Ps.-ALCUIN XXV (PL, 101, 1225-1226). —
 40 ^a GEN. XXII, 1.

438-443. *Hadrianum* (LIETZMANN 69); *Hadrianum* suppl. (WILSON 75-76).

439. ^a DEUT. XXXI, 22.

441. ^a IS. IV, 1.

443. ^a BAR. III, 9.

445. Finitis lectionibus, descendendum est ad fontes cum sancto chrismate et cereis in magna reverentia, decantando letaniam. Aliqui dicunt letaniam noricam:

446. Rex sanctorum archangelorum ¹

Totum mundum adiuva ².

5

1. Ora primum tu pro nobis,
Virgo mater germinis,
Et ministri patris summi
Ordines angelici.
2. Supplicate Christo regi 10
Coetus apostolici,
Supplicetque permagnorum
Sanguis fusus martirum.
3. Implorate, confessores 15
Consonaeque virgines,
Quo donetur magnae nobis
Tempus indulgentiae,
4. Omnes sancti atque iusti 20
Vos precamur cernui,
Ut purgetur crimen omne
Vestro sub oramine.
5. Huius, Christe, rector alme, 25
Plebis vota suscipe,
Qui plasmasti protoplastum
Et genus gignentium.
6. Mitte sanctum nunc amborum
Spiritus paraclitum
In hanc plebem, quam recenti
Fons baptismo parturit.
7. Fac interna fontis huius 30
Sacratum ³ mysterium,
Qui profluxit cum cruore
Sacro Christi corpore.

446. ¹ archangelorum] decus angelorum K et Hiltorp. — ² adiuva <Cum versibus suis> K et Hiltorp, ceteris omissis. — ³ Sacramentum, corr. Sacratum C. 35

445. Ps.-ALCUIN XXV (PL, 101, 1226 A-B).

446. Cf. DREVES, *Analecta hymnica*, L, 242-243; MGH, *Poet. lat. aevi carol.* IV, 1, 324-325. Ces deux éditions d'après le SAINT-GALL, Stiftsbibl. 381.

8. Ut laetetur mater sancta
Tota nunc ecclesia
Ex profectu renascentis
Tantae multitudinis.

5 9. Praesta, patris atque nati
compar, sancte spiritus,
Ut te solum semper omni
Diligamus tempore.
Rex sanctorum.

10 447. His expletis, baptizandum est sicut in vigilia paschae.
Post ascensum vero fontis, ingrediendum est ad missam publicam
ad Sanctum Iohannem. Imprimis autem fiunt letaniae, ter repeten-
do. Et cum dixerint *Agnus Dei*, dicat cantor excelsa voce: *Accendite*.
Accensis omnibus luminibus, procedit pontifex cum omni ornatu usque
15 ad altare et dicit: *Gloria in excelsis Deo*. Et peragitur missa cum
Alleluia et tractu ordine suo, sicut in sacramentorio continetur.

448. Ordo in nocte pentecostes. In adventu spiritus sancti, id
est in nocte pentecostes, dicuntur III psalmi cum antiphonis sicut in
pascha domini, quia unus ordo psalmorum continetur et in resur-
20 rectione domini et in adventu spiritus sancti. Leguntur etiam lectiones
tres de Actibus apostolorum. Prima lectio sic continet in capite:
Et cum complerentur dies pentecostes, usque: *Audivimus*¹ *eos loquen-*
tes nostris linguis magnalia Dei: Secunda lectio sic continet in capite:
Stupebant autem omnes et mirabantur ad invicem dicentes quid hoc
25 *esset*, usque: *Et erit, omnis quicumque invocaverit nomen domini, sal-*
vus erit. Tertia lectio sic continet in capite: *Viri Israelitae, audite verba*
haec; Iesum Nazarenum virum approbatum a Deo, usque: *Quoscumque*
advocaverit dominus noster. Alias vero leguntur omeliae ad ipsum diem
pertinentes. Quod in pascha dictum est de sequentibus noctibus
30 baptismalibus, hoc et hic dicendum est, ut tres psalmi per VII dies
neophitorum omnimodis canantur. Et sicut celebramus maiestatem
spiritus sancti in pentecoste, celebremus et in octavam eiusdem
festivitatis, id est, in nocte, tres psalmos in nocturnis, et usque ad
finem diei presentis dominici *Alleluia* dicamus. In ipsis enim diebus
35 presentis ebdomadae, non statim peracta die quinquagesima genu
ad orandum curvamus, sed et illa adhuc septimana stantes domino

448. ¹ Audivimus eos loquentes] *om.* C.

447. Ps.-ALCUIN XXV (PL, 101, 1226 A-B).

40 448. Ordo XIII B. 27 (ANDRIEU II, 505-506); AMALAIRE, *De eccl. off.* IV, 27-28 (PL, 105, 1214 B-D; HANSSSENS II, 493 et 500) et I, 39 (PL, 105, 1070 B; HANSSSENS II, 185-186).

supplicamus, et quamvis intermissa repetentes ieiunia, tamen *Alleluia* cotidie personamus, et per VII dies laudes hymnorum debitas simul et missarum caelebrationes Deo offerimus.

449. Ordo de octava pentecostes. In dominica octavae pentecostes ponunt librum Regum et Paralipomenon, usque in dominica 5
prima mensis augusti. Tempus autem pentecostes inchoatur a prima die resurrectionis, et currit usque ad diem quinquagesimam post pascha. Qui dies quinquaginta celebrantur in laetitia post resurrectionem domini. Propter hoc, ieiunia relaxantur et stantes oramus, quod est signum resurrectionis. Duas autem varietates 10
habet ecclesia de ieiunio quod fit post resurrectionem domini. Aliqui secundum vulgarem usum statuunt terminum quadragesimalis ieiunii in festivitate sancti Iohannis. Aliqui volunt omnes dies habere in laetitia. Cur laetari debeamus in diebus pentecostes, habundant exempla sanctorum patrum. Cur ieiunare necesse sit, unusquisque ex suo corde cognoscit. Sed voluntate licet unicuique ieiunare 15
ob devotionem mentis. Ab hac licentia excluduntur qui proprie paenitentes in ecclesia nominantur¹.

450. De ieiunio III^{or} temporum. In quattuor temporibus, quando agimus duodecim lectiones, solemus ieiunare pro ordinandis, 20
quamvis ordinatio non fiat, etiamsi provenerint in octavis pentecostes, quando celebratur festivitas septiformis spiritus et neophitorum. Ut autem hoc ieiunium celebretur in largitione sacrorum ordinum, ecclesiae primitivae mos obtinuit. In quarta autem feria, quarti mensis, leguntur duae lectiones. Quinta feria deest officium et missa, 25
et ideo debes cantare de dominica pentecostes. Sexta feria una tantum legitur lectio. Sabbato, quando benedictio datur, quatuor lectiones leguntur, et singulas lectiones singuli responsorii decent. Proxima lectio ordinationi, de camino ignis legitur. Quatuor temporibus annus volvitur. Unumquodque tempus tres menses habet. 30
Pro uno quoque mense, singuli dies ieiunio consecrantur. Per singulas orationes in XII lectionibus genuflectimus, excepto in octavis pentecostes. In sola de camino ignis, genua non flectimus.

451. Item de ieiunio pentecostes. Si autem ipsa ebdomada in mense quarto evenerit, ieiunium faciant quarta et VI^a feria et in sabbato 35

449. ¹ nominantur] *Hic sequitur in editione Hittorpiana: Denunciatio ieiunii mensis I. IIII. VII. et X. Annua nobis est ... pariter et futuris. Per. (cf. supra n. 31 in hac ed. Ordinis L).*

449. ORDO XIII B, 8 (ANDRIEU II, 504); AMALAIRE, *ibid.*, I, 36 (PL, 105, 1064 D, 1065 A-D; HANSENS II, 174, 176, 177, 178). 40

450. PS.-ALCUIN XXVIII-XXIX (PL, 101, 1227 B-C, B-D; 1228 D - 1229 A; 1230 A).

451. ORDO XXXVII A, 12-13. —

- usque ad horam nonam, et hae lectiones legantur quae in mense quarto scriptae sunt, cum responsoriis quatuor et *Benedictus* et tractus *Laudate dominum omnes gentes*. Sin autem ea non tempore suo agitur, cum lectiones leguntur, non pronuntiat lector: *Lectio libri*, sed inchoat plane et legit in sensu lectiones, sicut epistolae Pauli diebus dominicis leguntur. Si vero tempore suo agitur, tunc pronuntiat *Lectio libri*. Similiter et in reliquis tribus temporibus.
- ¶ *Item unde supra apertius*. In ¹ mense Iunio si evenerint, XII lectiones, in sabbato pentecostes, tunc in IIII^a feria cantatur et legitur: *Exaudi, domine, vocem meam qua clamavi ad te*. Oratio. *Preces nostras quaesumus domine*. Require in prima ebdomada quadragesima. *Lectio libri Sapientiae*. *In diebus illis dixit Salomon*. Item oratio. *Devotionem populi tui*. *Lectio Esaiæ prophetæ*. ^a *Audi Iacob servus meus*. *Alleluia*. *Domine Deus salutis meae*. Evangelium secundum
- 15 Lucam. ^b *In illo tempore*. *Accedentes ad Iesum*. Offertorium. *Viri Galilaei*. Communio. *Pater cum essem cum eis*. Feria sexta. Antiphona. *Exaudi domine*. Oratio. *Esto domine propitius plebi*. *Lectio Iohel prophetæ*. ^c *Exultate filiae Syon*. *Alleluia*. Versus. *Domine refugium*. Evangelium secundum Lucam. ^d *Venit ad Iesum vir cui nomen*. Of-
- 20 fertorium. *Viri Galilaei*. Communio. *Pater cum essem*. Sabbato primitus dicant letaniam: *Kyrie eleison, Christe eleison*. *Gloria in excelsis Deo*. Prima oratio. *Mentibus nostris*. Alia oratio. *Illo nos igne*. Alia. *Deus qui ad animarum*. Alia. *Fac, quaesumus, omnipotens*. Alia. *Praesta quaesumus, omnipotens Deus*, cum lectionibus et gradalibus
- 25 et *Benedictus* ad missam. Alia. *Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut claritatis tuae super nos splendor*. *Lectio*. ^e *Cum Apollo esset*. *Alleluia*. Versus. *Confitemini domino*. Tractus. *Laudate dominum*. Evangelium. ^f *Si diligitis me, mandata*. Offertorium. *Emitte spiritum*. Communio. *Ultimo festivitatis die*. Si autem evenerit in ipsa ebdo-
- 30 mada sancta, tunc in quarta feria quod ibi constitutum est cantatur. Antiphona. *Deus cum egrederis*. *Alleluia*. Versus. *Domine, Deus salutis meae*. Offertorium. *Meditabor*. Similiter in VI^a feria. Antiphona. *Repleatur os meum*. *Alleluia*. *Domine refugium*. Offertorium. *Lauda anima*. Similiter in sabbato. Antiphona. *Caritas dei*, cum
- 35 orationibus, lectionibus, gradalibus cum *Benedictus* et tractu. *Lectio*. ^g *Convenit universa*. Evangelium. ^h *Surgens Iesus*. Et lectiones sunt istae: *Dixit Salomon*. *Audi Iacob, serve*. *Exultate filiae Syon*. ⁱ *Effundam de spiritu*. *Angelus domini*. Ad missam. *Iustificati ex fide*.

451. ¹ In mense ... celebrentur (in fine)] om. K et Hiltorp.

40 ^a Is. XLIV, 1. — ^b Luc IX, 12. — ^c Ioel II, 23 — ^d Luc VIII, 41. — ^e Act. XIX, 1. — ^f Ioh. XIV, 15. — ^g Act. XIII, 44. — ^h Luc. IV, 38. — ⁱ Ioel II, 28.

Offertorium. *Domine, Deus salutis meae*. Si post octavas pentecostes
 evenierit, feria III^a. Antiphona. *Reminiscere*. Gradalis. *Tribula-*
tionem. Versus. *Vide humilitatem*. Offertorium. *Meditabor*. Commu-
 nio. *Intellege clamorem*. Oratio. *Preces nostras, quaesumus, domine*.
 Lectio. *Dixit Salomon*. Alia oratio. *Devotionem populi*. Lectio. *Audi* 5
Iacob. Evangelium. *Accedentes discipuli*. Secreta. *Hostias tibi*. Ad
 communionem. *Tu domine*. Feria VI^a. In atrio antiphona. *De neces-*
sitatibus. Gradalis. *Salvum fac servum tuum*. Offertorium. *Benedic*
anima. Communio. *Erubescit*. Oratio. *Esto, domine*. Lectio. *Exul-*
tate filii. Evangelium. *Venit ad Iesum vir*. Secreta. *Suscipe domine*. 10
 Ad complendum. *Per huius, domine, operationem*. Sabbato. Antiphona.
Intret oratio. Gradalis. *Propitius*. Gradalis. *Protector noster*. Grada-
 dalis. *Ad dominum*. Gradalis. *Dirigatur*. Oratio. *Populum tuum, quae-*
sumus, domine. Alia. *Deus, qui nos in tantis*. Require ista in prima
 ebdomada quadragesimae. Lectio. *Effundam*, et evangelium ip- 15
 sum. Aliae orationes quatuor. *Deus qui ad animarum*. *Praesta, quae-*
sumus, omnipotens Deus, ut salutem. *Preces, quaesumus omnipotens*
deus. Ad missam. *Deus qui tribus pueris*. Require in sabbato ebdo-
 madae paenitentiae. Mense septembri. In ieiunio, quamquam festa
 sanctorum evenierint, illud tamen loco suo celebretur. In decembri, 20
 sabbato proximo ante vigilias domini XII lectiones celebrentur>.

452. Ordo in natali sancti Iohannis Baptistae. Leguntur¹ ome-
 liae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes. Item ordo,
 in natali Sancti Iohannis. Ideo tres missae celebrantur, id est, una in
 vigilia eiusdem, duae in die nativitatis eius, quia tribus triumphis 25
 refulsit insignis, id est, officio praecursoris, baptistae ministerio, et
 quia Nazareus ex utero matris permansit.

453. Ordo in natali sancti Petri. Leguntur lectiones III de Ac-
 tibus apostolorum. Prima lectio sic continet in capite: *Petrus et Iohan-*
*nes ascendebant*¹ *in templum*. Secunda lectio sic continet in capite: 30
Factum est autem: Petrus dum transiret. Tertia lectio sic continet in
 capite: *Eodem tempore misit Herodes rex manus*. Deinde leguntur
 sermones et omeliae sanctorum patrum ad ipsum diem pertinentes.

454. <Ordo¹ in natali sancti Pauli. Leguntur sermones sancti Au-
 gustini sive omeliae ad ipsum diem pertinentes>. 35

452. ¹ Leguntur ... Iohannis] *adscr. in margine cod. C.*

453. ¹ ascendebant in templum] *om. C.*

454. ¹ Ordo ... pertinentes] *deest in cod. K.*

452. Ordo XIII B, 28 (ANDRIEU II, 506).

453. Ordo XIII B, 29 (ANDRIEU II, 506).

454. Ordo XIII B, 30 (ANDRIEU II, 506).

455. **Ordo in dominica prima mensis augusti.** Ponunt Proverbia Salomonis et Ecclesiasten et Cantica canticorum et librum Sapientiae vel librum Iesu filii Sirach usque in dominicam primam mensis septembris.

456. **Ordo in assumptione sanctae Mariae.** In ipsa nocte leguntur Cantica canticorum vel omeliae eiusdem diei. In ipsa vespera vigiliarum, praeparatur quoddam portatorium in sancto Laurentio apud Lateranos, superpositaque tabula imagine Christi domini nostri insignita, a medio noctis, concurrente populo, exeunt cum letania ad sanctam Mariam minorem, mundatis per viam plateis et suspensis per domos lucernis. Ibique in gradibus sanctae Mariae deposita aliquandiu ycona, omnis chorus virorum ac mulierum genibus humiliter ante eam flexis, pugnis etiam pectora caedentes, una voce per numerum dicunt centies *Kyrie eleison*, centies *Christe eleison*, item centies *Kyrie eleison*, fuisque lacrimis et precibus, per sanctum Adrianum recta via vadunt ad sanctam Mariam maiorem, auditaque missarum celebritate ad palatium revertuntur.

457. <Unde¹ quidam cum interesset, ita mirando prorupit:

Incipit carmen in assumptione sanctae Mariae, in nocte quando tabula portatur:

20 *Sancta Maria quid est? Si caeli climata scandis, esto benigna tuis.*
Sancta [Maria² quid est?]
Unde fremit populus, vel cur vexilla coruscant? Quid sibi vult strepitus?
Unde [fremit populus?]
Quare volant faculae, lucent per strata coronae lumine columnae?
25 *Quare [volant faculae?]*
Astra nitent radiis, rutilant et tecta laternis. Cuncta rubent flammis.
Astra [nitent radiis].
Edita consulibus, numerasti, Roma, triumphos. Signa moves planctus.
Edita [consulibus].
30 *Quae tibi causa mali, felix o gloria mundi? Cur manant oculi?*
Quae tibi causa [mali?]
Plaude, parens patriae, rorantia lumina terge, spem retinens veniae.
Plaude [parens patriae].
Martyrii pretio cecidit si prima propago, stas renovata modo.
35 *Martyrii [pretio].*
Limina, primus adit silvis digressus arator. Nunc tua piscator
Limina [primus adit].

457. ¹ Unde quidam ... Gaudeat (omnis homo) (in fine)] deest in cod. K. et in Hittorp — ² Maria quid est] restitui ego et sic deinceps quod inter notas quadratas includitur. —

455. Ordo XIII B, 9 (ANDRIEU II, 501).

457. Éd. MGH, *Poetae* V, 2, 1939, pp. 465-468 (avec indication des éd. antérieures).

Pulvere multiplici crines foedaverat ille. Hic te mundat aquis.

Pulvere [multiplici].

Paulus ovile tuum pascens, educit aquatum, atque refert stabulis

Paulus [ovile tuum].

Respondet Roma:

5

Quid memores titulos aut cur insigna prisca obicis in vultum?

Quid memores titulos?

Enitui facie, toto memorabilis orbe, callida sed vulpes.

Enitui facie.

In mediis opibus, meretrices nocturna cucullos induo prostituens. 10

In mediis [opibus].

Nec metuens dominum proieci carmine vultum, offendens nimium

Nec metuens [dominum].

Semino nunc lacrimas ad serae gaudia messis, et post delicias

Semino nunc [lacrimas].

15

Gaudia sustinui, lucrum si prima recepi, lucrificante Deo.

Gaudia sustinui.

Nunc procul est opifex, gemmam carbone refingens et gremium pandens.

Nunc [procul est opifex].

20

En, ubi vultus adest querens oracula matris, prenatis hominum.

En, [ubi vultus adest].

Vultus adest domini cui totus sternitur orbis, signo iudicii

Vultus adest domini.

Ergo fremit populus, nec cessant tundere pectus, matres cum senibus. 25

Ergo [fremit populus].

Sistitur in solio domini spectabile signum Theotocosque suo

Sistitur in solio.

Hinc thimiama dabunt, hinc balsama prima reponunt, thus mirramque ferunt.

30

Hinc [thimiama dabunt].

Dat scola greca melos, et plebs romana susurros et variis modulis.

Dat [scola greca melos].

Kyrie centuplicant et pugnīs pectora pulsan, «Christe faveo» tonant.

Kyrie centuplicant.

35

Invitatio ad orationem:

Sollicitemus ob hoc prece, carmine, lingua, et matrem domini.

Sollicitemus [ob hoc].

Virgo Maria, tuos clementius aspice natos, exaudi famulos

Virgo Maria tuos.

40

*Supplicibus lacrimis tibi grex conspargitur urbis, alma Maria, fave
Supplicibus lacrimis.*

*Turba gemit populi, modico discrimine laeti, sancta Maria tibi
Turba gemit populi.*

5 *Sancta dei genitrix, romanam respice plebem, Ottonemque fave,
Sancta [dei genitrix].*

*Tercius Otto, tuae nixus solamine palmae, presto sit veniae
Tercius Otto [tuae].*

*Hic tibi si quid habet, devoto pectore prestat, spargere non dubitat,
Hic tibi.*

*Gaudeat omnis homo, quia regnat tercius Otto, illius imperio.
Gaudeat [omnis homo].*

458. Ordo in dominica prima mensis septembris. Ponunt librum
Iob et librum Tobiae et Iudith sive Hester et Ezram usque in
15 dominicam primam mensis octobris.

459. Ordo in nativitate sanctae Mariae. Leguntur omeliae sanc-
torum patrum ad ipsum diem pertinentes. In ipsa die, cum letaniis
exeunt a sancto Adriano et ad sanctam Mariam populus occurrit.

460. Ordo in exaltatione sanctae crucis. Leguntur lectiones quae et
20 in nataliciis plurimorum martirum, sive omeliae ad ipsum diem
pertinentes. In ipsa die salutant in palatio Lateranensi sanctam
crucem et sandalia domini.

461. Ordo in dominica prima mensis octobris. Ponunt librum
Machabeorum usque in dominicam primam mensis novembris.

25 462. Ordo in dominica prima mensis novembris. Ponunt Eze-
chielem, Danihelem, sive XII prophetas minores, usque in domi-
nicam de adventu domini. Et in ipsis kalendis, Romae et per totum
orbem, plebs universa sicut in die natalis domini ad ecclesiam in
honore omnium sanctorum ad missarum sollemnia convenire stu-
30 det, illud attendentes, ut quicquid humana fragilitas per ignoran-
tiam aut negligentiam in solemnitatibus aut vigiliis sanctorum
minus plene peregerit, in hac sancta observatione solvatur.

463. Quatuor Coronatorum nomina per incuriam neglecta, Deo
revelante, haec sunt: Severus, Severianus, Victorinus et Carpophorus.
35 Solemnitas tamen eorum, ut statuta fuerat, in aliorum sanctorum
nomine celebris permansit.

458. Ordo XIII B, 10 (ANDRIEU II, 500).

459. Liber Pontificalis (DUCHESNE I, 376).

460. Ordo XIII B, 25 (ANDRIEU II, 502).

40 461. Ordo XIII B, 11 (ANDRIEU II, 500).

462. Ordo XIII B, 12 (ANDRIEU II, 500). Ps.-ALCUIN XXXIII (PL, 101,
1230 C-D) et XXXII (PL, 101, 1230 B-C).

463. Ps.-ALCUIN XXXII (PL, 101, 1230).

464. Ordo in dominica prima decembris de adventu domini. Ponunt Esaiam prophetam usque in nativitatem domini. Et de ipsa dominica, ad finem lectionum, non dicatur: *Tu autem domine*, sed tantum: *Haec dicit dominus Deus: Convertimini ad me et salvi eritis*, <usque¹ in vigiliam domini>.

5

C. Hec sunt quae¹ a romana sede accepi.

1. Prima salutatio¹ ad populum² *Pax vobis* pronuntiatur, non *Pax vobiscum*.

2. Quando versus de *Alleluia* canitur, exiit se¹ diaconus² stolamque post tergum ducit subtus dextram alam una cum planeta¹⁰ et parat se ad ministrandum, ac in eo habitu perseverat usque dum³ apostolicus recesserit de altari.

3. Post evangelium non offerunt incensum super altare.

4. Calix¹ involutus sudario porrigitur² ad altare, quod³ sudarium ponitur in cornu altaris. Calix⁴ ad latus oblate⁵ dextrum in altari¹⁵ componitur, non a fronte.

5. Letaniae¹ ita celebrantur in vigiliis paschae, ut noster mos olim optinuit, id est post baptismum per septenarium et quinarium et ternum numerum.

CI. [Ordo de quadragesima.] (= Ordo XXII 1-15).

20

Ad commodum lectoris tantum utque integrior conspectus Pontifi-

464. ¹ usque ... domini] *om.* C.

C. Mss.: C, f. 160^r-160^v; D, f. 130^r; V, f. 116^v-117^r.

Éd.: J. M. HANSENS, *Amalarii ep. op. liturgica omnia*, t. II, p. 18 (n. 21); PL, 105, 992. — Fin de la seconde préface insérée par Amalaire en tête du *Liber officialis*, après son séjour à Rome (an. 830-831).

25

Titulus deest. ¹ quae ... accepi] de romana consuetudine V.

1. ¹ salutatio <episcopi> V. — ² populum <missam audientium> V.

2. ¹ se <planeta> D V. — ² diaconus <quam mos est his temporibus prodalmatica gestare diaconum> V. — ³ dum apostolicus> *om.* V.

30

4. ¹ Calix <vero> V. — ² porrigitur <a diacono> V. — ³ quod] et hoc V. — ⁴ Calix <autem> V. — ⁵ oblatae D V.

5. ¹ Letaniae ... ternum numerum.] *om.* V.

CI. Mss.: C, f. 160^v; D, f. 130^r-130^v; — Autres mss. (qui n'appartiennent pas à la famille du Romano-Germanique) dans ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. I, p. 14.

35

464. Ordo XIII B, 13 (ANDRIEU II, 501).

C. *Titulus et nn. 1-5* (*Haec sunt quae a romana sede accepi. n. 1. Prima salutatio ... et quinarium et ternum numerum*). Cette finale de la préface d'Amalaire, rédigée après son voyage à Rome (832), pour la nouvelle édition du *De ecclesiasticis officiis* a passé dans le *Cassinensis* 451, f. 160^r, par l'intermédiaire du ms. de SAINT-GALL, Stiftsbibl., cod. 140, p. 225 (en tête d'un nouveau cahier, avant la collection d'*Ordines*), qui a servi (directement ou par une copie) au rédacteur du *Cassinensis* 451 pour la collection d'*Ordines*.

40

CI. Les titres CI (= Ordo XXII, 1-15) et CII (= Ordo III, 4-6) n'apparaissent

45

calis Romano-germanici suppeditetur, exhibemus hic textum integrum Ordinis XXII, prout a Michaële Andrieu evulgatus est (M. ANDRIEU, Les Ordines Romani, III, pp. 259-262), omissis tamen critici apparatus lectionibus, ad quem studiosum lectorem remittimus, et positis inter notas [] verbis vel locutionibus quae desunt in codice C.

1. [Feria IV initium quadragesimae] colligunt se omnes ad ecclesiam sanctae Anastasiae circa horam septimam.

2. Ingreditur pontifex in secretarium, induit se vestibus; scola vero canit antiphonam ad introitum.

10 3. Tunc adveniens pontifex ad altare ascendit.

4. Ut autem finita [fuerit] antiphona, stans pontifex a dextris altaris, directus ad populum, dicit: *Dominus vobiscum*; deinde regunt se ad orientem, dicit: *Oremus*; diaconus: *Flectamus genua*, deinde: *Levate*, sequitur oratio.

5. Deinde incipitur antiphona per viam.

15 6. Ut autem prope ecclesiam venerint, incipiunt letaniam.

7. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secretarium. Scola pergit decantando usque ad altare.

8. Ut autem finierint letaniam, post paululum incipiunt antiphonam ad introitum.

20 9. Deinde veniens pontifex ascendit ad sedem, dicit: *Oremus*; diaconus: *Flectamus genua*, et *Levate*.

10. Deinde post orationem legitur lectio et celebratur missa more solito.

11. Postquam autem [dixerit communionem], a diacono dicitur: 25 *Humiliate capita vestra Deo*. Clerus respondet: *Deo gratias*, et dicitur oratio super populum.

Éd.: MABILLON, *Ordo I*, n. 23-26; *Mus. Ital.*, t. II, pp. 17-18 (d'après *Sangall.* 140); PL. LXXVIII, 949-950. — ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. III, pp. 259-261 (*Ordo XXII*).

30 dans aucun autre exemplaire du Pontifical romano-germanique en dehors du *Cassinensis* 451 (et du *Vallicell.* D. 5). Dans le *Cassinens.* 451, f. 160^v (*Vallicell.* D. 5, f. 130^v), le titre CIC = *Ordo XXII*, 1-15 s'arrête au milieu d'une phrase: *qui collectam non faciunt vel* (= *Ordo XXII*, n. 15); le texte du *Cassinens.* 451 continue, d'une manière complètement illogique, par les mots *ubi singulas oblationes et confringunt*, etc (= titre CII de notre pontifical = *Ordo III*, 4-6).

35 La soudure des deux fragments en une pièce unique, absolument incohérente, s'explique par le fait suivant. Le *Cassinensis* 451 dépend ici d'un manuscrit mutilé. Dans cet exemplaire, le verso d'un feuillet se terminait par les mots *collectam non faciunt vel* (= *Ordo XXII*, 15), le recto du feuillet suivant, après 40 la lacune, débutait par les lignes *ubi singulas oblationes* (*Ordo IV*, 4). Le copiste peu attentif a réuni les deux fragments provenant de deux *Ordines* différents.

Le *Sangallen.* 140 correspond exactement à la situation primitive des deux *Ordines* avant la mutilation; il reproduit en effet (pp. 279-304) l'*Ordo XXII*, puis l'*Ordo XXVIII*, en suite l'*Ordo III*. Le cahier arraché comprenait donc la fin de 45 l'*Ordo XXII*, tout l'*Ordo XXVIII*, et le début de l'*Ordo III*.

C'est une preuve de la parenté du *Sangallen.* 140 (ou d'une de ses copies) avec le Pontifical Romano-germanique donné par le *Cassinensis* 451.

12. Finita oratione, dicit diaconus: *Ite, missa est.*

13. Simili modo agitur secunda feria, quarta feria, et sexta feria et sabbato per totam quadragesimam. Nam sabbato tempore sancti Adriani institutum est ut fieret oratio pro Karolo rege; antea vero non fuit consuetudo.

5

14. Tertia feria seu quinta feria, ut ad missas intraverint, dicit: *Dominus vobiscum*; et diaconus: *Flectamus genua*, et *Levate*. Missa finita, dicit diaconus: *Humiliate capita vestra Deo*. Et inclinant se omnes ad orientem. Et dicit pontifex orationem super populum. Diaconus: *Ite missa est.*

15. Ceteri vero episcopi aut presbyteri, qui collectam non faciunt vel¹ 10 [statio non fuerit in ipsa aeclesia, per totam ebdomadam similiter faciunt quomodo isti in duobus diebus peragunt.

16. Item de eo quod *Gloria in excelsis Deo* usque in caput quadragesimae in dominicis diebus cantatur. A presbyteris vero *Gloria in excelsis Deo* minime cantatur, nisi solum in pascha. Ab episcopis autem omni 15 tempore in dominicis seu festis diebus cantatur. Nam quando letania agitur, nec *Gloria in excelsis Deo*, nec *Kyrieleyson* post introitum nec *Alleluia* cantatur, excepto letania maiore.

17. Item de responsorio gradali: ab incipiente usque ad finem cantatur et versus similiter.

20

18. Similiter in cotidianis diebus *Alleluia* simili modo; in cottidianis vero diebus, si voluerint, tantum prima dicitur.

19. Item candelabra tenentur in manibus usquedum ad repetitionem incipiunt; postea deponuntur in pavimento; et, post primam orationem missae datam, deportantur ante altare.

25

20. Item *Gloria* dividitur, sed tantum festis diebus; ad repetendum vero, sive festis diebus seu cottidianis, semper incipitur tantum semel.

21. De offertorio seu et versu ipsius duobus vicibus ad unam missam domno pape cantatur.]

CII. [Fragmentum supplementi secundi ad Ordinem I missae 30 papalis] (= Ordo III, 4-6).

Ad commodum lectoris tantum utque integrior conspectus Ponti-

15. ¹ vel] *Hic desinit textus in codd. C et D; cf. M. ANDRIEU, Les Ordines, I, 200 et 529. Exhibemus textum reliquum sicut in codd. Sangallen. 140 et 614 exstat (M. ANDRIEU, Les Ordines, III, pp. 261-62), quamquam hi codices exemplaria Pon-* 35 *tificalis romano-germanici non sint.*

CII. Mss.: C, f. 160^v-161^r; D, f. 130^v. — Autres mss. (qui n'appartiennent pas à la famille du Romano-germanique) dans ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. I, p. 4.

Éd.: MABILLON, *Ordo I*, nn. 48-51; *Mus. Ital.*, t. II, pp. 29-30; MURATORI, 40 *Lit. Rom. vetus*, t. II, col. 1002-1003; PL, 88, 958-960; CUTH. ATCHLEY, *Ordo Rom. I*, p. 148 (début seulement). — MARTINUCCI, *Deusdedit*, p. 216 (début; d'après *Vat. lat.* 3833). — WOLF VON GLANVELL, *Kanonessammlung*, pp. 214-242 (d'après

ficalis Romano-germanici suppeditetur, exhibemus hic textum integrum Ordinis III, prout a Michaële Andrieu evulgatus est (M. ANDRIEU, Les Ordines romani, II, pp. 131-133), omissis tamen critici apparatus lectionibus, ad quem studiosum lectorem remittimus, et positis
 5 *inter notas [] verbis vel locutionibus quae desunt in codice C.*

[1. In diebus autem festis, id est pascha, pentecosten, sancti Petri, natalis domini, per has quatuor sollemnitates habent colligendas presbyteri cardinales, unusquisque tenens corporalem in manu sua et venit archidiaconus et porregit unicuique eorum oblatas tres. Et, accedente
 10 pontifice ad altare, dextra levaque circumdant altare et simul cum illo canonem dicunt, tenentes oblatas in manibus, non super altare, ut vox pontificis valentius audiatur, et simul consecrant corpus et sanguinem domini, sed tantum pontifex facit super altare crucem dextra levaque.

2. Cum autem acolyti acceperint hostias ab archidiacono de altare,
 15 vadunt ad presbyteros accipientes calices tres qui priores sunt. Diaconibus vero frangentibus in patena, vertit se archidiaconus ad scolam, ut incipiant *Agnus Dei*, quod tamdiu cantatur usquedum compleant fractionem. Nam, si necesse fuerit, licet archidiacono quemlibet vocare ad confrangendum in patena, ibi tamen ubi pontifex non fuerit. Mox ut per-
 20 fregerint, diaconi, excussis manibus in patenam, aspexerint, statim facit signum cum manu primus scolae et finiunt *Agnus Dei*.

3. Quando dixerit: *et ab omni perturbatione securi*, tunc qui in ordine fuerit diaconus iunior vertit se et recepit patenam de subdiacono et deosculans tenet eam in brachia sua. Et dum dixerit: *Per omnia sae-*
 25 *cula saeculorum* ad complendum, rumpit oblatam a latere dextro et partem quam ruperit et dixerit: *Pax domini*, mittit in calicem faciendo crucem ter.

4. Tunc sic agitur quando egritudo pontificis non fuerit. Stat pontifex ante altare; diaconus ponit patenam super altare. Pontifex vero
 30 oblationes, quas confrangere solus debet, ponit in patenam et confrangit. Deinde stant diaconi in parte dextera et in parte sinistra archipresbyter et secundus vel quartus vel cui voluerit pontifex et dat unicuique eorum]

singulas¹ oblationes et confringunt cum ipso super altare in corpore
 35 rale. Ceteras oblationes quas superfluas habuerit, ponit episcopus seu archidiaconus vel qui fuerit de diaconibus in sacculis quos tenent acolyti

Vat. lat. 3833; début). — THANER, *Anselmi ep. Luc. collectio can.*, l. VI, c. 167; pp. 345-346 (début; d'après les mss. de la Collection canonique d'Anselme de Lucques). — ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. II, pp. 132-133 (*Ordo III*, n. 4-6).

40 Sur la raison de la soudure illogique de ce fragment de l'*Ordo III* avec le fragment de l'*Ordo XXII* qui précède immédiatement, voir la note donnée au titre CI; cf. aussi M. ANDRIEU, *Les Ordines*, I, p. 200 et 327, ainsi que pp. 529-530.

4. ¹ singulas] *Hic incipit fragmentum in codd. C et D et protrahitur usque in finem* (sicut diaconus).

et sic ipsi deferunt ad ceteros presbyteros qui subterius stant ad confringendum. Si autem egritudo fuerit pontificis, ordinem quo agere debeat superscriptum habemus.

5. Igitur diaconi, quando dixerit: *Per omnia saecula saeculorum*, post *Gloria in excelsis Deo*, levant planetas in scapulas et stant iuxta pontificem. Similiter levant et subdiaconi, sed cum sinu. Subdiaconus vero de scola, statim ubi inposuerit antiphonam ad introitum, levat planetam cum sinu.

6. Ad completionem vero *Alleluia* vel respons., parat se diaconus ad evangelium legendum. Si autem diaconus ibidem non fuerit, presbyter sicut diaconus stat iuxta pontificem, sed non relevata planeta. At ubi evangelium relegit, ibi se non parat ubi et diaconus; sed, statim venit ante altare, vestitus planeta, [et] ornat altare sicut diaconus.

CIII. [Ordo antiphonarum.] De festis sanctorum, qualiter apud romanos celebrentur (= Ordo XII).

Ad commodum lectoris tantum, utque integrior conspectus Pontificalis Romano-germanici suppeditetur, exhibemus hic textum Ordinis XII prout a Michaële Andrieu divulgatus est (M. ANDRIEU, *Les Ordines romani*, II, pp. 159-166), *omissis tamen critici apparatus lectionibus, ad quem studiosum lectorem remittimus.*

1. Dominica prima de adventu domini. Antiphona ad invitatorium: *Regem venturum dominum, venite*. Responsoria et antiphonae sicut in capitulare habetur.

2. Infra ebdomadam, in *Venite*, ut supra, sed minorem. Responsoria ut supra repetuntur. Antiphonae in evangelio sive ad matutinum seu ad vesperum, dum interim de evangelio habuerint, ipsae dicuntur. Cum autem explicuerint, dicuntur antiphonae de prophetarum. Isto [modo] agitur super totum adventum.

3. In vigilia domini quinque lectiones leguntur cum totidem responsoriis. Nam in psalmis ad noctem: (cotidianae) antiphonae. In matutino, sicut habetur in capitulari.

4. Item in natalis domini, ad vigiliis, sic agitur ad sanctam Mariam. In primis non dicitur invitatorium, sed statim incipitur antiphona *Dominus dixit ad me*, et reliqua, sicut scriptae sunt.

CIII. Mss.: C, f. 161^r-161^v; D, f. 130^v-131^v; V, f. 117^r-118^r. — Autres manuscrits dans M. ANDRIEU, *Les Ordines romani*, I, p. 9.

Ed.: TOMMASI, *Opera omnia*, t. IV, pp. 321-325 (d'après Vallicell. D. 5). — ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. II, pp. 459-466 (*Ordo XII*).

Responsoria:

R. *Ecce iam venit hora.*
 R. *Hodie nobis caelorum.*
 R. *Beata Dei genitrix.*
 R. *Hic qui advenit.*

R. *O regem caeli.*
 R. *Quem vidistis.*
 R. *Haec dies.*
 R. *Continet in gremio.*

5 In matutinis sicut in capitulari. Item in media nocte, post finitam missam, ad noct. In primo *Domine, labia mea aperies*. Invitatorium: *Christus natus est nobis*. Psalmos cottidianos XII, lectiones VIII, responsoria VIII de natale domini. In matutinis laudibus sicut in capitulari habetur. Ad vesperam similiter. Deinde, usque in octavas, antiphona
 10 in *Venite, Regem venturum dominum* seu responsoria de natali domini.

5. In octabas domini ad noctem sicut in natali. In matutinis sicut in capitulari. Post octavas vero usque in theophania, sive nocte seu die, omnia de cottidianis.

6. In theophania, *Domine labia mea* non dicunt, nec invitatorium
 15 cantant; sed statim antiph. cum psalmo incipitur. Reliqua omnia sicut in capitulari continentur. Ad vesperam super psalmos antiphonae de cottidianis tantum diebus; antiphonam in evangelio de ipsa festivitate dicunt. Similiter in octaba domini ad vesperum.

7. A theophania usque in octabas, antiphona in *Venite, Christus appa-*
 20 *ruit*, minorem. Antiphona in evangelio ve responsoria de teophania domini.

8. In octaba theophaniae, antiphona *Christus apparuit nobis*. Ad nocturnos sicut in theophania. Ad matutinos, sicut in capitulari scriptum est. Ad vesperam, sicut in theophania.

9. Ab octaba theophaniae usque septuagesimam, de cottidianis diebus.

25 10. In sabbato septuagesimae ad vesperum, super psalmos *Alleluia*. In evangelio *Alleluia*.

11. In septuagesima, in *Venite, Alleluia*. Similiter in *Beatus vir; Domine Deus meus; Salvum me fac, domine*. In secundo vero nocturno, sive in tercio super psalmos omnes *Alleluia*; responsoria vero et in matutinis
 30 sicut in capitulari habetur. Nam post matutinos per oratoria *Alleluia* cantatur.

12. A septuagesima vero usque in quadragesima, sicut in capitulari habetur.

13. A quadragesima vero usque ad passionem domini sicut in capitulari scriptum est, preter tantum quod primam mutant, id est in capite
 35 quadragesimae in primis cantant *Qui habitat in adiutorio*. Postea vero *Beati immaculati*, usque *Legem pone mihi*.

14. A passione domini usque in diem palmarum, sicut in capitulari habetur. *Gloria* non dicunt in responsoriis. Ad primam, *Deus, Deus meus*,
 40 *respice* et *Beati immaculati*.

15. A die palmarum usque in cenam domini, *Gloria* non dicunt, nec in invitatorio, nec in psalmis, nec in responsoriis.

16. In cena domini, nec *Deus in adiutorium*, nec invitatorium, nec

Gloria in psalmis nec in responsoriis dicunt. Et post matutinos non dicitur *Kyrieleison*, sed tantum dicitur oratio.

17. In parasceve non dicitur *Domine, labia mea*, nec invitatorium, nec *Gloria* in psalmis et, antequam sedeant, ab episcopo aut presbitero non petit benedictionem qui legit et, cum finem debet facere, non dicit: 5
Tu autem, domine, miserere nobis, et orationem non dicunt nec *Kyrieleison*. Similiter agitur ad nocturnos in sabbato sancto. In his duobus diebus nec prima, nec tertia, nec sexta, nec nona, nec vespera cantatur.

18. Dominica sancta ad nocturnos in *Venite, Alleluia*. In matutinis laudibus sicut in capitulare habetur. Prima, nec tertia, nec sexta, nec nona 10
a sancto pascha usque in octabas non cantatur. Ad nocturnos seu ad matutinos, pro versu *Haec dies* <et *Alleluia*> tantum prima. Ad vesperam tres psalmos usque in sabbato et per singulos psalmos *Alleluia*. Nam ad nocturnos semper mutantur psalmi tres et tres in unaquaque nocte.

19. In sabbato vero mutantur psalmi; ad vesperum de ipso die can- 15
tatur *Alleluia* et versus dicitur *Dicite in nationibus*.

20. Dominica octava pasche in *Venite, Alleluia*; in *Beatus vir*, in *Domine Deus meus*, in *Salvum me fac domine, Alleluia*. In mediano nocturno, sive in tercio, per singulos psalmos, *Alleluia*. Item in nocte domi- 20
nicis diebus, unde cantant responsum, inde repetunt. In primo nocturno tres lectiones; item responsoria. In dominicis diebus raro evenit ut novem cantentur, sed semper octo. Lectiones vero aut tres, aut quinque, aut septem, aut novem in vigil[iis] sanctorum aut ubilibet contigerit leguntur; nam quatuor, vel sex, aut octo nullo modo, quia antiquitus talis 25
consuetudo non fuit.

21. De eo quod licitum est, si evenerit, duas antiph[onas] in evangelio dicere, primam de ipso die, aliam de natali sanctorum aut unde- 30
libet.

22. De eo quod licitum est, si necesse fuerit aut tardior hora est, tertia vel sexta seu et nona simul cantare et tantum semel *Deus in adiutorium 30
meum* dicere; similiter et responsorium vel versum tantum unum post finitam nonam cantare.

23. De festis sanctorum, qualiter apud romanos celebrentur.

In primis congregant se ad ecclesiam sero ad vigilias peragendas illius sancti cuius natalis fuerit. Ingredientesque ad vigilias *Domine labia 35
mea aperies* et invitatorium non dicunt: statim incipiunt antiphonam in psalmos cuiuscumque, aut apostolorum aut cuiuslibet sanctorum. Qui voluerint novem lectiones facere, novem psalmos decantant; qui vero septem, cantent sex; qui vero quinque, similiter sex. Ad vesperam, si fuerint antiphonae propriae, dicuntur; sin autem, *Alleluia* dicitur in be- 40
nedictione et in evangelio antiphona.

24. Item in nocte festivitatis ipsorum, ad nocturnos, in *Venite*, antiphonam de sanctorum minorem; psalmos cotidianos de feria, versus de sanctorum. Lectiones aut tres, aut quinque, aut septem, aut si voluerint novem, ad ipsum natalicium pertinentes leguntur; responsoria vero 45
de ipso die sanctorum. In matutinis laudibus, si propriae fuerint antipho-

nae, psalmi dicuntur dominicales; sin vero, psalmi dicuntur cotidiani. Antiphonae de sanctorum in ipsis psalmis; in evangelio, antiphona si propria fierit, ipsa dicitur; quod si non, qualem volueris dic. Ad vesperam, in maiorum festorum, dicuntur psalmi de sanctis. In evangelio, ut supra
 5 diximus. In minore festo, tantum versus et antiphonam in evangelio dicunt de sanctis.

25. Passiones sanctorum vel gesta ipsorum usque Adriani tempora tantummodo ibi legebantur ubi ecclesia ipsius sancti vel titulus erat. Ipse vero tempore suo renovare iussit et in ecclesia sancti Petri legendas
 10 esse constituit. In primis in septuagesima paschae ponunt eptaticum, et reliqua, ut supra.

CIV. De gradibus romanae ecclesiae. (= Ordo XXXVI).

Ad commodum lectoris tantum, utque integrior conspectus Pontificalis Romano-germanici suppeditetur, exhibemus infra textum Ordinis XXXVI prout a Michaële Andrieu evulgatus est (M. ANDRIEU, Les Ordines romani, IV, pp. 195-205), omissis tamen critici apparatus
 15 lectionibus, ad quem studiosum lectorem remittimus.

1. Primum in qualicumque scola reperti fuerint pueri bene psallentes tolluntur unde et nutriuntur in scola cantorum et postea fiunt cubicularii. Si autem nobilium filii fuerint, statim in cubiculo nutriuntur.
 20

2. Et hanc accipiunt primam benedictionem ab archidiacono, ut liceat eis super linteam vellosum sedere, quod est mos ponere super sellam equi.

3. Deinde, sicut Sacramentorum codex continet, quando et ubi libitum fuerit, usque in subdiaconatus officium ordinantur.

25 4. Diaconi vero atque presbyteri numquam nisi in publica ordinatione.

5. Fit enim conventus populi et congregatio regionum primum ad sanctum Adrianum et inde pergit pontifex una cum populo, precedente solito apparatu, id est, cruces, turibula vel tale, usque ad sanctam Mariam
 30 ad presepe.

CIV. Mss.: C, f. 162r-164r; D, f. 131v-133r; T, f. 39r-39v; 40r-40v; 44r; 49v; V, f. 118r-119v. — Autres mss. dans ANDRIEU, *Lrs Ordines Romani*, t. I, pp. 19-20.

Éd.: HITTORP, *De div. eath. eocl. off.*, éd. 1568, p. 86; éd. 1610, col. 95; éd. 1677, col. 703 (début seulement *Primum in quacumque schola ... nisi in publica ordinatione* = Ordo XXXVI, nn. 1-4). — MABILLON, *Ordo IX*, nn. 1-6; *Mus. Ital.*, t. II, pp. 89-93 (d'après Sangall. 140); PL, 78, 1003-1007. — MARTÈNE, *De ant. eocl. rit.*, l. I, c. VIII, art. XI, *Ordo IX*; éd. cit., t. II, pp. 54-55 (d'après Parisinus 820 et Vindocin. 14). — MARTINUCCI, *Deusdedit*, pp. 206-209, 215-216 (d'après *Vat. lat.* 3833). — WOLF VON GLANVELL, *Die Kanonessammlung*, t. I, pp. 230-233, 240-241 (d'après *Vat. lat.* 3833). — THANER, *Anselmi ep. Lucen. collectio can.*, l. VII, cc. 43-44; l. VI, 44, 43; pp. 381-383, 290-291, 289-290 (d'après mss. de la collection canonique d'Anselme de Lucques). — ANDRIEU, *Les Ordines Romani*, t. IV, pp. 195-205 (Ordo XXXVI).

6. Accedente pontifice ad altare scola cantorum repetit laetaniam; deinde introitum et pontifex dicit: *Oremus*, et diaconus: *Flectamus genua*.

7. Post collectam, ascendit lector in ambonem et elevata voce legit lectionem de quarta feria et sequitur grad[ale].

8. Deinde dicit pontifex: *Dominus vobiscum*; diaconus ut supra. 5

9. Post collectam, ascendit lector in ambonem et elevata voce legit brevem in auribus populi sic continentem:

Cognoscat fraternitas vestra quia Ille et Ille advocantur in tali vel tali officio. Si quis habet contra hos viros aliquam quaerellam, exeat confidenter propter Deum et secundum Deum et dicat. Memor sit tamen omnino communionis suae. 10

10. Quod si nullus contradictor exstiterit, sequitur lectio et respon-
sorium.

11. Post haec, advocantur sursum et statuuntur in sinistra parte altaris, usquedum pontifex missam percompleat, 15

12. Deinde advocantur VI^a feria ad sanctos Apostolos, eo tenore ut supra.

13. Sabbato vero egreditur pontifex ad sanctum Petrum et universae regiones cum eo laetaniam canendo. Ingrediente papa in sacrario, ipsi praestolantur adventum eius in praesbiterio. 20

14. Scola cantorum canet introitum et pontifex dat orationem.

15. Subdiaconi legunt lectionem et cantant grad[ale], expectantes illi qui benedicendi sunt sub ambone, donec quinque lectiones compleantur.

16. Deinde apostolicus legit ipse advocationis brevem coram populo 25
et stant parati singulorum ministri cum indumenta, donec archidiaconus veniat et singulis singula sua manu tribuat.

17. Post haec autem descendit archidiaconus, innuente pontifice, et dat uni ex ipsis manum; ceteri vero sequuntur eum et ascendunt ad altare et prosternit se pontifex cum ipsis in orationem, clero interim canente 30
laetaniam.

18. Surgentes autem ab oratione, stat pontifex in sede sua, singillatim inponens manus capitibus eorum et benedicet eos.

19. Accedens autem archidiaconus tollit orarios de confessione, qui de esterna die repositi sunt ibi, inponet super eos. 35

20. Et pontifex induit eos planetis et stant induti diaconilia indumenta.

21. Tolluntur qui diacones esse debent de medio eorum et complentur benedictiones eorum qui presbiteri ordinantur.

22. Et tunc descendunt in presbiterium et statim unus ex noviciis 40
diaconibus legit evangelium et ad ipsam missam ministrant unusquisque secundum officium suum.

23. Tollit vero pontifex oblatas integras et dat singulis noviciis presbiteris et inde communicantur usque dies VIII.

24. Expletis omnibus, missa rite completa, stant regiones paratae ad 45

singulos titulos pertinentes cum candelabris et turibulis, ut proprium suscipiant sacerdotem.

25. Pontifex autem donat eis sacerdotalia indumenta et ministeria missae, aurum vel argentum, vinum, frumentum et oleum.

5 26. Egredientes autem de basilica sancti Petri, precedent unumquemque vel triginta candelabra cum turibulis. Ipse sedet super equum album; precedens et subsequens populus canit ei laudem.

27. Similiter etiam feminae diaconissis et presbiterissis, quae eodem die benedicuntur.

10 28. Plateae autem civitatis unde transituri sunt coronantur lauro et palliis et cum tanta gloria ad statutos titulos deducunt proprios sacerdotes et ipse facit eis illo die convivium.

29. Episcopi autem omni tempore benedicuntur. Nunc vero mos est ut nocturno tempore benedicuntur.

15 30. Secunda namque incisione, id est lectione sexta, egreditur pontifex de ecclesia sancti Petri et ascendit monasterium sancti Martini, quod sub tegna ipsius ecclesiae situm est, et subsequitur ipse electus qui benedidendus est, simpliciter cum reliquo clero incedens, et stat foris ostium oratorii.

20 31. Scola cantorum incipit introitum. Postea dicit pontifex: *Gloria in excelsis Deo*. Sequitur oratio.

32. Et exeuntes ab altare, unus presbiter et alter diaconus induunt eum vestimenta pontificalia, in primis linea et cingulo; deinde anagolagium grande; postea dalmatica minore et cingulo, brachiale et orarium
25 brevem; deinde dalmatica maiore, clero interim canente responsorium *Immola Deo*. Tract. *Qui seminant*.

33. Evangelium: *Misit illos binos ante faciem suam*.

34. Et tunc advocatur in basilicam, presbiter a dextris eius et diaconus a sinistris. Ipse vero, inclinato capite in medio eorum, incedit usque
30 dum veniat ante altare.

35. Tunc exuitur casula et induit eum pontifex planeta et legit brevem in hunc modum continentem:

*Cives, inquit, nostri elegerunt sibi illum pastorem. Oremus itaque pro hoc viro, ut Deus omnipotens infundat in eo gratiam spiritus sui et dignus
35 habeatur ad cathedram episcopatus regendam.*

36. Et respondetur ab scola: *Christe, audi nos*. Et canunt laetaniam.

37. Et tunc accedit propius ad altare, subnixo capite. Pontifex vero ponet manum super caput eius et dicit unam orationem in modum collectae, alteram eo modulamine quo solet contestata cantari.

40 38. Et sedet pontifex in sella sua. Ipse vero osculatur pedem eius et suscipitur ad pacem et sic consummatur consecratio illius.

39. Et ipso die, ubicumque apostolicus missam celebrat, de manu eius communionem accipiat.

40 40. Summus namque pontifex, quando benedicitur, eligitur unus ex
45 cardinalibus, de quacumque titulo fuerit, tantum ut a praecessore sit

pontifice ordinatus aut presbiter aut diaconus, nam episcopus esse non poterit.

41. Egrediturque cum eo universus clerus vel populus ad basilicam sancti Petri.

42. Ingrediens vero sacrarium, induitur indumenta pontificalia et, 5
veniens ad confessionem sancti Petri, prosternit se in orationem, scola canente introitum *Elegit te dominus*.

43. Surgens vero ascendit ad altare et prosternit se in orationem et omnis clerus cum eo.

44. Postea erigitur ab episcopis et statuatur inter sedem et altare 10
et tenent evangelium super caput vel cervicem ipsius.

45. Et accedit unus episcopus, dat orationem super eum et recedit.
Et alter similiter. Accedit tertius et consecrat illum.

46. Archidiaconus autem inponit ei pallium.

47. Et tunc inter archidiaconum et diaconum elevatur in sede. 15

48. Stans vero in gradibus ipsius sedis, elevata voce, dicit: *Gloria in excelsis Deo*.

49. Post haec, data prece, scola cantorum canit ei laudem et patroni regionum similiter.

50. Celebrat igitur ipse missam per ordinem et communicat omnes. 20

51. Peracta missarum solemnitate, praecedit et subsequitur eum omnis apostolicus apparatus et statuuntur acies dextra levae. Ipse vero incedit in medio, constipatus agmine sacerdotum et omnes scholae flagitant ab eo benedictionem. Quo benedicente, responditur cum strepitu ab universis: *Amen*. 25

52. Ingressus sacrarium, iam tunc sedit in sella apostolica.

53. Egrediens inde, cum ad inferiores gradus sancti Petri descendit, ibi stat equus vel sella praecessoris pontificis ei ad sedendum paratus.

54. Et accedunt patroni regionum; uno incipiente, ceteris respondentibus, in hunc modum canunt ei laudem: *Domnus Leo papa, quem sanctus 30 Petrus elegit in sua sede multis annis sedere*.

55. Hoc usque ter dicto accedit prior stabuli et inponet ei in capite regnum, quod ad similitudinem cassidis ex albo fit indumento.

56. Et tunc demum ascendit super equum suum et vallatur a iudicibus constipanturque plateae immensis cuneis populorum expectantium eum 35
et cantantium ei laudem <et ducentium illum ad sedem suam>.

CV. Exorcismus¹ salis ad spargendum in domo².

1. *Exorcizo te creatura salis per Deum¹ ☩ vivum, per Deum¹ ☩ verum, per² Deum¹ ☩ sanctum, per Deum qui³ per Eliseum prophetam⁴ in⁵ aquam mitti iussit, ut sanaretur sterelitas⁶ aquae, ut efficiaris sal exorcizatus in salutem credentium et sis omnibus te summentibus sanitas anime et corporis et effugiat atque discedat ab eo loco, quo aspersus fueris, omnis fantasia⁷ et nequitia vel versutia diabolicae fraudis omnisque spiritus immundus⁸ adiuratus per virtutem⁹ domini nostri Iesu¹⁰ Christi, qui venturus¹¹ est.*

10 2. Ben[edictio]¹ salis.

Inmensam clementiam tuam, omnipotens² aeternae Deus, humiliter imploramus, ut hanc creaturam salis, quam in usum generis humani tribuisti, bene ☩ dicere³ et sancti ☩ ficare⁴ tua pietate digneris, ut sit omnibus summentibus salus mentis et corporis, et, quicquid de⁵ eo tactum vel aspersum⁶ fuerit, careat omni immunditia⁷ omnique impugnatione⁸ spiritalis⁹ nequitiae. Per dominum¹⁰ nostrum.

CV. Mss.: B, f. 128r; C, f. 164r-164v; D, f. 133r-133v; G, f. 131r; K, f. 134v; L, f. 160v; P, f. 136v; V, f. 119v (texte mutilé à la fin cf. ci-dessous n. 2, var. 8).

20 Éd.: N. 1-4, 6, *Sacram. Grégor., Suppl.*, éd. WILSON pp. 219-220; n. 8, FRANZ, *Kirchl. Ben.* 1, p. 145, n. 1-4, 5.

Titulus. ¹ <Item ordo ad aquam sanctam faciendam; non dic[atur] Dominus vobiscum, nec Oremus, sed absolute inchoatur> Exorcismus D. — ² <quavis> domo V; <adquis> domo P.

25 1. ¹ ☩] om. B D G K L P V. — ² per Deum sanctum] om. P V. — ³ qui <te> G K L P V. — ⁴ prophetam] om. V. — ⁵ in aquam] om. B. — ⁶ sterelitas B G K V. — ⁷ phantasia B D. — ⁸ immundus B D K L; immundus <spiritus> P V. — ⁹ virtutem ... Christi] eum P V. — ¹⁰ Iesu Christi] *eupraser.* C; om. B. — ¹¹ vent. est] vivit K L.

30 2. ¹ Ben. salis] om. D. — ² omnipotens ... Per dom. nostrum] om. D. — ³ <et> ben. P; benedicere ... Per d. n.] Require in libro missarum K L; ☩] om. B G P V; — ⁴ ☩] om. B G P V. — ⁵ de] ex V; ab G; om. B P. — ⁶ aspersum, *corr.*: respersum C. — ⁷ immunditia B P V. — ⁸ impugnatione B P; omnique in ...] *Hic incipit lacuna in cod. V, ex ablatione unius quaternionis inter ff. 119 et 120 (finem lacunae v. infra, CXV, 41, var. 8). Tertius suppletur ex cod. (Paris. 820).* — ⁹ spiritalis P. — ¹⁰ dom. nostrum] eundem P; virtutem B; virtutem dom. nostri G.

C V. 1-8. *Pontif. rom. XIIe s., XLVI* (ANDRIEU 264-265).

1. *Ibid.*, XVII, 3 (ANDRIEU 177).

40 2. *Ibid.*, XVII, 4 (ANDRIEU 177).

3. Exorcismus¹ aquae.

Exorcizo te, creatura aquae, in nomine² ☩ Dei patris omnipotentis³ et in nomine⁴ ☩ Iesu Christi filii eius domini nostri et in virtute⁴ ☩ spiritus sancti, ut⁵ fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici et ipsum inimicum eradicare et explantare cum angelis suis apostaticis per⁶ virtutem⁷ domini⁸ nostri Iesu Christi, qui venturus est. 5

4. Benedictio¹ aquae.

Deus, qui ad salutem humani generis maxima² quaeque sacramenta in³ aquarum substantia condidisti, adesto propitius invocationibus nostris et elemento huic, multimodis purificationibus preparato, virtutem tuae bene ☩ dictionis⁴ infunde, ut creatura⁵ tua mysteriis⁶ tuis serviens⁷ ad abiciendos⁸ daemones morbosque pellendos divinae gratiae sumat effectum, ut, quicquid in domibus vel in locis fidelium haec unda resperserit, careat immunditia⁹, liberetur a noxa¹⁰, non illic resideat¹¹ spiritus pestilens, non aura corrumpens, dis ☩ cedant¹² omnes insidiae¹³ latentis¹⁴ inimici et, si quid est quod aut incolumitati habitantium¹⁵ invidet¹⁶ aut quieti, aspersione huius aquae effugiat, ut salubritas, per invocationem sancti¹⁷ tui nominis expetita, ab omni¹⁸ sit impugnatione¹⁹ defensa. Per dominum²⁰. 15 20

5. Hic commisceatur sal et aqua¹.

In nomine pa ☩ tris² et fi ☩ lii² et spiritus² ☩ sancti, benedicatur haec commixtio salis et aquae³.

6. Oratio¹ post commixtionem.

<Dominus vobiscum. Oremus.>² Deus, invictae virtutis auctor et³ 25

3. ¹ Exorcismus aquae] *om.* D. — ² in nomine ... venturus est] *om.* K L; ☩] *om.* B G P. — ³ omnipotentis ... venturus est] *om.* D. — ⁴ ☩] *om.* B G P. — ⁵ ut fias] *om.* B. — ⁶ per ... est] *adscriptis corr. in margine C.* — ⁷ virtutem <et nomen> P. — ⁸ domini ... est] *om.* B G.

4. ¹ Benedictio aquae] *om.* D P. — ² maxima ... defensa. P. d.] *om.* D. — ³ in aquarum ... defensa. P. d.] *om.* K L. — ⁴ ☩] *om.* B G P. — ⁵ creaturae tuae, *corr.* creatura tua C. — ⁶ mysteriis G, ministeriis C. — ⁷ serviens] *suprascr.* P. — ⁸ abigendos B. — ⁹ <omni> inmund. P; immunditia B. — ¹⁰ noxia, *corr.* noxa C. — ¹¹ resideat] *om.* B. — ¹² ☩] *om.* B G P. — ¹³ insiae P. — ¹⁴ latentis P. — ¹⁵ habitantium] *adscr. in margine P.* — ¹⁶ invidat P. — ¹⁷ sancti] *om.* 35 P. — ¹⁸ omnibus P. — ¹⁹ impugnationibus P. — ²⁰ dominum] *eum qui P; eum qui venturus G.*

5. ¹ aqua <dicendo> G. — ² ☩] *om.* B D G K L P. — ³ aquae] *suprascr.:* III vicibus C.

6. ¹ Oratio p. comm.] *om.* P. — ² Dom. vob. Oremus] *suprascr. corr. C; om.* 40 B D G K L P. — ³ et insuperabilis ... dignetur. Per] *om.* D K L. —

3. *Pontif. rom. XIIe s., XVII, 5 (ANDRIEU 177).*

4. *Ibid., XVII, 6 (ANDRIEU 177).*

5-6. *Cf. ibid., XVII, 7 (ANDRIEU 178).*

*insuperabilis imperii*⁴ *rex ac semper magnificus triumphator, qui adversae dominationis vires reprimis, qui inimici rugientis sevitiā superas, qui hostiles nequitias potenter expugnas, te, domine, tremētes et*⁵ *supplices deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam salis et*
 5 *aquae dignanter aspicias, benignus illustres, pietatis tuae more sancti-
 ✠ fices*⁶, *ut ubicumque fuerit aspersa, per invocationem sancti tui nominis omnis infestatio immundi spiritus abigatur*⁷ *terrorque venenosi serpentis procul pellatur et presentia sancti spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus ubique adesse dignetur. Per.*

10 7. *Alia*¹. *Presta, domine, tuum salubre remedium super hanc creaturam*² *salis et aquae, ut, ubicumque intercesserint, ad*³ *animae et corporis proficiant sanitatem, Per.*

8. *Oratio*¹ *post aspersionem.*

Presta nobis, domine Iesu Christe, per hanc creaturae tuae asper-
 15 *sionem sanitatem mentis, integritatem*² *corporis, tutelam salutis, securitatem spei, corroborationem fidei, <caritatis fructum*³, *hic et in aeterna saecula saeculorum*⁴. *Amen*⁵.

CVI. Benedictio aquae ad reconciliandos penitentes¹ *in cena*² *domini.*

20 *Te invoco*³, *domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, ut hanc aquam exorcizare et benedicere pro tua pietate digneris, ut ubi-*
*cumque aspersa fuerit, omnis spiritus inmundus locum illic ulterius non habeat, sed sanctorum ibi angelorum assistat exercitus. Per*⁴.

⁴ *imperii ... semper]* *suprascriptis corr.* C. — ⁵ *et]* ac G. — ⁶ ✠ *om.* B G P. — ⁷ *abigatur, corr.:* *abiciatur* C; *abitiatur* P.

7. ¹ *Alia]* *om.* D P. — ² *creaturam ... sanitatem. Per]* *om.* D. — ³ *ad]* *suprascr.* P.

8. ¹ *Oratio p. asp.] om.* D P; *Oratio]* *om.* G. — ² *<et> corporis integritatem* P. — ³ *caritatis fructum]* *suprascr. corr.* C; *om.* B D G K L P. — ⁴ *saeculorum]*
 30 *om.* P. — ⁵ *<Resp.> Amen* D.

CVI. Mss.: C, f. 164v; V, f. 119v.

¹ *poenitentes* V. — ² *caena* V. — ³ *invocamus* V. — ⁴ *Per. <Qui venturus>* V.

CVII. Ex¹ authentico² libro sacramentorum sancti Gregorii papae urbis Rome³. Incipit ordo ad baptizandum⁴ infantes.

1. Primitus ut infantes ad ecclesiam venerint, statuuntur¹ masculi seorsum a dextris et feminae seorsum a sinistris.

2. Et, vocatis nomine singulis, interroget¹ presbyter dicens: *Abrenuntias Satane*²? Resp.³: *Abrenuntio*.

Et omnibus operibus eius? Resp.: *Abrenuntio*.

Et omnibus pompis eius? Resp.: *Abrenuntio*.

3. Et¹ interrogat² presbyter³:

Credis in Deum patrem omnipotentem, creatorem celi et terre? 10
Resp.: *Credo*.

*Credis*⁴ *et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, natum et passum*? Resp.: *Credo*.

*Credis*⁵ *et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam*? Resp.⁶: *Credo*. 15

4. Tunc sufflat¹ in faciem eius tribus vicibus dicens: *Exi, in-munde spiritus, et da locum spiritui sancto paraclito*².

5. Et¹ tunc primitus faciat presbyter crucem cum pollice in singulorum frontibus, dicendo: *In nomine patris et filii et spiritus sancti*. 20

6. Et ponens¹ manum² super capita eorum dicat hanc orationem:

*Omnipotens sempiterne Deus, pater domini nostri Iesu Christi, respicere dignare super famulum*³ *tuum N.*⁴, *quem ad rudimenta fidei vocare dignatus es; omnem cecitatem cordis ab eo expelle; disrumpe* 25 *omnes laqueos Satanae quibus fuerat colligatus; aperi ei, domine, pie-*

CVII. Mss.: B, f. 144^r-147^r; C, f. 164^v-168^v; G, f. 146^r-149^r; P, f. 137^r-138^r.

Titulus. ¹ Ex ... Rome. Incipit ... infantes] Incipit ... infantes ex ... Rome

P. — ² autentico G P. — ³ romanae G. — ⁴ baptizandos G.

1. ¹ statuuntur P. 30

2. ¹ interrogat B, — ² Sathane P. — ³ Resp.] *om.* P. (*et sic infra*).

3. ¹ Et] Item B; Iterum P. — ² interroget P. — ³ presb. <dicens> B. — ⁴ <Interrog.> Credis P. — ⁵ Resp.] *om.* B.

4. ¹ exsufflet B P; exsuffla G. — ² paraclito B G.

5. ¹ Et] *om.* G. — ² prest.] *om.* P. 35

6. ¹ imponens B G P. — ² manus B. — ³ <hunc> famulum G P. — ⁴ N. quem ... medicina. Per] require ut supra in primo bapt. P.

CVII. Ordo baptismal, sans scrutins, ne comportant qu'une séance. Il est différent de l'Ordo baptismal, sans scrutins, du *Sacr.-Grégor. suppl.* (WILSON 153-163. 40

6.-8. = *Sacr. Gelas.*, I, XXX (*Orationes super electos. Ad catechumenum faciendum*) (éd. WILSON, pp. 46-47; MOHLBERG, pp. 42-43).

tatis tuae ianuam, ut signo sapientiae tuae imbutus omnium cupiditatum fetoribus careat et ad suavem odorem preceptorum tuorum laetus tibi in ecclesia tua deserviat et proficiat de die in diem, ut idoneus efficiatur accedere ad gratiam, baptismi tui percepta medicina. *Per.*

5 7. Alia. *Preces nostras, quesumus, domine, clementer exaudi et hunc electum tuum crucis dominicae, cuius inpressione eum signamus, virtute custodi, ut, magnitudinis glorie rudimenta servans, per custodiam mandatorum tuorum ad regenerationis gloriam pervenire mereatur*¹. *Per.*

10 8. Alia¹. *Deus, qui humani generis ita es conditor, ut sis etiam reformator, propitiare populis adoptivis et novo testamento subolem novae prolis*² ascribe³, ut filii promissionis quod non potuerunt assequi per naturam, gaudeant se recepisse per gratiam. *Per.*

9. Postea benedicat salem¹ hoc modo:

15 *Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei patris omnipotentis et in caritate domini*² nostri Iesu Christi et in virtute spiritus sancti. *Exorcizo te per Deum vivum et*³ *per Deum verum, qui te ad tutelam humani generis procreavit et populo venienti ad credulitatem per servos suos consecrari precepit. Proinde rogamus te, domine Deus noster, ut haec*
20 *creatura salis in nomine sanctae trinitatis efficiatur salutare sacramentum ad effugandum inimicum, quam tu, domine, sanctificando sanctifices, benedicendo*⁴ ☩ *benedicas ut fiat omnibus accipientibus perfecta medicina, permanens in visceribus eorum, in nomine domini nostri Iesu Christi. <Qui venturus*⁵.

25 10. Et¹ mittat in ora infantum² de ipso sale, per singulos ita dicendo:

*Accipe salem*³ *sapientiae propitius in vitam aeternam. Pax tibi. Resp.*⁴: *Et cum*⁵ *spiritu tuo.*

11. Oratio¹ post datum salem².

30 *Deus patrum nostrorum, Deus universae conditor veritatis*³, *te*

7. ¹ mereantur C; mereamur, *corr.*: mereatur B P.

8. ¹ Alia] *om.* P. — ² populis C P. — ³ ascribe C.

9. ¹ sal P. — ² domini ... Qui venturus] Require ut supra P. — ³ et] *om.* B. — ⁴ ☩] *om.* B G. — ⁵ Qui vent.] *om.* C.

35 10. ¹ Et ... dicendo] Require ut supra P. — ² infantum B G. — ³ sapientie, *corr.* salem sap. P. — ⁴ Resp.] *om.* P. — ⁵ con P.

11. ¹ Oratio ... salem] *om.* P. — ² salis B C G. — ³ veritatis <et creaturae> P.

9. = *Sacram. Gelas.*, I, XXXI (*Benedictio salis dandi catechumenis*) (éd. WILSON, p. 47; MOHLBERG, p. 43.).

40 10. = (var. dans la rubrique) *ibid.*, (sauf *Pax ... tuo*).

11. = *Ibid.*, XXXII (*Benedictio post datum salem*) (WILSON, pp. 47-48; MOHLBERG, p. 44). —

supplices exoramus, ut hunc famulum tuum N.⁴ respicere digneris propitius et hoc primum pabulum salis gustantem non diutius esurire⁵ permittas, quominus cibo expleatur caelesti, quatinus sit semper, domine, spiritu fervens, spe gaudens, tuo semper nomini serviens. Perduc eum ad novae regenerationis lavacrum, ut cum fidelibus tuis⁵ promissionum tuarum aeterna premia consequi mereatur. Per.

12. Iterum faciat crucem in frontibus¹ singulorum, dicendo: *In nomine patris et filii et spiritus sancti.*

13. Et imponat manum super masculos¹, dans orationem super eos excelsa voce, his² verbis: 10

Deus Abraham, Deus Ysaac³, Deus Iacob, Deus qui Moysi famulo tuo in monte⁴ Syna apparuisti, et filios Israhel de terra Aegypti eduxisti, deputans eis angelum piaetatis tuae, qui custodiret eos die ac nocte, te quesumus, domine, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, ut similiter custodiat et hunc famulum tuum N. et perducatur¹⁵ eum⁵ ad gratiam baptismi tui. Per⁶.

14. Ergo¹, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam et da honorem Deo vivo et vero; da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui sancto et recede ab hoc famulo Dei², quia istum sibi Deus et dominus noster Iesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque baptismatis dono vocare dignatus est et hoc signum sanctae crucis in fronte eius, quod nos damus, tu, maledicte diabole, numquam audeas violare. Per³. 20

15. Item¹ super feminas ut superius dicit²:

Deus caeli, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus³ 25 prophetarum, Deus martyrum⁴, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omnium bene viventium, Deus cui omnis lingua confitetur et omne genu flectitur caelestium, terrestrium et infernorum, te invoco, domine, ut hanc famulam tuam N. perducere digneris ad gratiam baptismi tui. Per⁵.

16. Ergo, maledicte diabole, <recognosce¹ sententiam tuam et da³⁰

⁴ N.] om. P. — ⁵ exurire P.

12. ¹ fronte C.

13. ¹ masculum B. — ² his verbis] dicens P. — ³ Isaac B G P. — ⁴ in monte ... tui. Per] Require ut P. — ⁵ eum] om. C P. — ⁶ Per.] om. G.

14. ¹ <Deinde exterminatio dia[bo]li> Ergo P. — ² Dei] tuo N. C. — ³ Per 35 <eum qui venturus> P.

15. ¹ Item ... dicit] om. P. — ² dicit] dicendo B G. — ³ Deus prophetarum ... tui. Per] Require ut supra P. — ⁴ martyrum ... confessorum] confessorum et martyrum G. — ⁵ Per.] om. G.

16. ¹ recognosce ... et cetera] ut supra G; om. B P. 40

13.-21. = *Ibid.*, XXXIII (*Item exorcismi super electos*) (WILSON, pp. 48-49; MOHLBERG, pp. 44-46), mais avec des rubriques un peu moins développées.

honorem Deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui sancto et recede ab hac famula Dei N., quia istam sibi Deus et dominus noster, et cetera).

17. Deinde super masculos faciat crucem sicut prius¹ fecit et
5 imponens manum super eos dicat:

*Audi, maledicte Satanas², adiuratus³ per nomen aeterni Dei et salvatoris nostri filii eius, cum tua victus invidia tremens gemensque discede. Nichil⁴ tibi sit commune cum servo⁵ Dei N. iam caelestia cogitanti, renuntiaturum tibi ac saeculo tuo et beata immortalitate victu-
10 turo. Da igitur honorem advenienti spiritui sancto, qui ex summa caeli arce descendens, proturbatis fraudibus tuis, divino fonte purgatum pectus, id est sanctificatum, Deo templum et habitum⁶ perficiat, ut, ab omnibus penitus noxiis preteritorum criminum liberatus, servus Dei N. gratias perenni⁷ Deo referat semper et benedicat nomen eius
15 sanctum in secula seculorum. Amen.*

Ergo maledicte⁸.

18. Item super feminas¹ similiter faciens crucem imponat² manum super eas dicens³:

*Deus Abraham, Deus Ysaac⁴, Deus Iacob, Deus⁵ qui tribus Is-
20 rahel monuisti et Susannam de falso crimine liberasti, te supplex deprecor, domine, ut liberes hanc famulam tuam N. et perducere eam digneris ad gratiam baptismi tui⁶.*

Ergo maledicte⁷.

19. Inde¹ tertio faciat crucem in frontibus puerorum sicut prius
25 fecit et inponat manum super capita eorum, ita² dicendo³:

Exorcizo te, inmunde spiritus, in⁴ nomine patris et filii et spiritus sancti, ut ex eas et recedas ab hoc⁵ famulo Dei N. Ipse enim tibi imperat, maledicte dampnate, qui pedibus super mare ambulavit et Petro mergenti dexteram porrexit.

30 *Ergo maledicte.*

20. Item super feminas, faciens crucem ut prius, imponat manum¹ super capita earum dicendo²:

Exorcizo te, inmunde spiritus, per³ patrem et filium et spiritum

17. ¹ prius] superius B C. — ² Satana P. — ³ adiuratus ... Ergo maledicte] Require ut supra P. — ⁴ Nichil B G. — ⁵ servo] hic et infra suprascriptae numeri pluralis terminationes (is) G. — ⁶ habitaculum C. — ⁷ perenni ... semper] referat semper perenni Deo G. — ⁸ maledicte <diabole, ut supra> G.

18. ¹ feminas <imponat manum> P. — ² imponat manum] om. P. — ³ <ita> dicendo P. — ⁴ Isaac B G. — ⁵ Deus qui ... tui. Per.] Require ut P. — ⁶ tui. <Per.> C. — ⁷ maledicte <diabole> P; mal. <diabole, ut supra> G.

19. ¹ Inde] Item de P. — ² ita] om. P G. — ³ dicens G. — ⁴ in nomine ... porrexit] ut supra P. — ⁵ hoc famulo] hac famula B.

20. ¹ manus G. — ² <ita> dicendo G; dicens P. — ³ per ... suscitavit] ut supra P. —

sanctum, ut ex eas et recedas ab hac famula Dei N.⁴ Ipse enim tibi imperat, maledicte dammate, qui ceco nato oculos aperuit et quadriuanum Lazarum de monumento suscitavit⁵.

Ergo maledicte.

21. Tunc presbyter accedat¹ faciens crucem² in singulorum⁵ frontibus, sicut prius, et imponat manum super capita ipsorum dicens hanc³ orationem:

Aeternam ac iustissimam pietatem tuam deprecor, domine, sancte¹ pater, omnipotens aeternae Deus luminis et veritatis, super hunc famulum tuum N., ut digneris eum illuminare lumine intellegentiae tuae.¹⁰ Munda eum et sanctifica. Da ei scientiam veram, ut dignus efficiatur accedere ad gratiam baptismi tui. Teneat firmam spem, consilium rectum, doctrinam sanctam, ut aptus sit ad percipiendam gratiam baptismi tui. Per⁵.

22. Item ipsum faciat¹ super feminas, similiter² dicens ipsam³¹⁵ orationem *Aeternam⁴ ac iustissimam.*

23. Et faciens crucem sacerdos, imposita manu super capita eorum, catezizat¹ eos his² verbis:

Nec te latet, Satan³, imminere tibi paenas, imminere tibi tormenta, imminere tibi diem iudicii, diem supplicii sempiterni, diem²⁰ qui venturus est velut clibanus⁴ ardens, in quo tibi atque universis angelis tuis aeternus veniet interitus. Proinde, dammate atque damnande, da honorem Deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui sancto, in cuius nomine atque virtute precipio tibi, quicumque es, spiritus⁵ inmunde, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei N., quem²⁵ hodie dominus noster Iesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque baptismatis dono vocare dignatus est, ut fiat eius templum per⁶ aquam regenerationis in remissionem omnium peccatorum, in nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus est.

24. Ipso¹ expleto tangat presbyter singulorum nares et² aures³⁰ de sputo oris sui³ et dicat unicuique ad aurem dextram:

Effeta⁴, quod est adaperire, ad⁵ nares: in odorem suavitatis⁶. Ad si-

⁴ N.] om. C. — ⁵ suscitavit <Per eum> B G.

21. ¹ accedit G. — ² cucem <ut supra> P. — ³ hanc orationem] orationem hanc B G. — ⁴ sancte ... tui] ut supra P. — ⁵ Per.] om. B C.

22. ¹ facit G. — ² simiter C. — ³ <hanc> ipsam P; ipsam orat.] orationem hanc G. — ⁴ Aeternam ac iust.] om. P.

23. ¹ catezizat P. — ² his verbis] dicat, corr. die[ens] C; die[ens] P. — ³ Satana P. — ⁴ clybanus G. — ⁵ spiritus] om. G. — ⁶ per] ut, corr. per P.

24. ¹ Ipso] Hoc P. — ² et aures] om. P. — ³ sui <et aures> P. — ⁴ <ad nares> Effeta C G. — ⁵ ad nares] om. C G P. — ⁶ suavitatis <ad nares> P. —

23.-24. = *Sacr. Gélas.*, I, XLII (début de la séance du samedi) (WILSON, pp. 78-79; MOHLBERG, pp. 67-68). Dans notre *Ordo* les rubriques sont un peu plus développées.

nistram ⁷ aurem: *Tu autem effugare, diabole, appropinquavit* ⁸ *enim iudicium Dei* ⁹.

25. Sequitur ¹ oratio. *Deus immortale presidium omnium postulantium, liberatio supplicum, pax rogantium, vita credentium, resurrectio mortuorum, te invoco, domine, super hunc famulum tuum N. qui baptismi tui donum petens, aeternam consequi gratiam spiritali* ² *regeneratione desiderat. Accipe eum, domine, et quia dignatus es dicere: “* ^a *Petite et accipietis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis”, petenti itaque premium porrige et ianuam pande pulsanti,* ¹⁰ *ut, aeternam caelestis lavacri benedictionem consecutus* ³, *promissa tui muneris regna percipiat. Per* ⁴.

26. Audi, maledicte Satanas, adiuratus per nomen ¹ aeterni Dei et salvatoris nostri ² filii eius, cum tua victus invidia gemens tremensque discede. Nichil ³ tibi sit commune cum servo Dei N., iam celestia ¹⁵ cogitanti, renuntiaturus tibi ac tuo saeculo et beata ⁴ immortalitate victuro. Da igitur honorem advenienti spiritui sancto, qui ex summa caeli arce descendens, proturbatis fraudibus tuis, divino fonte purgatum pectus, id est sanctificatum, Deo templum et habitum ⁵ perficiat, ut, ab omnibus penitus noxiis preteritorum criminum liberatus, servus Dei N. gratias perenni Deo referat semper et benedicat nomen eius ²⁰ sanctum in secula seculorum. Amen.

27. Postea tangat ei pectus et inter scapulas ¹ de oleo exorcizato, crucem faciens cum pollice et invocato ² nomine singulis dicat:

Abrenuntias Satane? Resp. ³ *Abrenuntio.*

25 *Et omnibus operibus eius?* Resp. ⁴ *Abrenuntio.*

Et omnibus pompis eius? Resp. ⁵ *Abrenuntio.*

Et ego te linio oleo salutis in Christu Iesu domino nostro in ⁶ *vitam aeternam. Amen.*

⁷ sinistram aurem] aures singulas B. — ⁸ appropinquabit G P. — ⁹ Dei <Amen> P. 30 25. ¹ Sequ. oratio] om. P. — ² spiritali P. — ³ consequutus P. — ⁴ Per] om. B G.

26. om. P. — ¹ nomen] suprascr. C. — ² nostri] Iesu Christi G. — ³ Nichil B G. — ⁴ beata immortalitate] beate immortalitati B C. — ⁵ habitaculum C; et habitum] om. G.

35 27. ¹ scapulum B; scapulium G. — ² invocato] vocatis B G. — ³ Resp.] om. B. — ⁴ Resp.] om. B P. — ⁵ Resp.] om. P. — ⁶ in ... Amen] om. C.

25. om. *Sacr. Gelas.*: = *Sacr. Grégor., Suppl.* (WILSON, p. 161). — ^a Cf. MATTH. VII, 7; LUC. XI, 9.

26. = ci-dessus, n. 17; comme dans notre *Ordo* à la suite de 25 dans le ms. 40 *Ottob.* 313 du *Sacr. Grégor., Suppl.* (WILSON, l. c., note 4).

27. = *Sacr. Gelas.* I, XLII (WILSON, p. 79; MOHLBERG, p. 68), à la suite de 24. — *Sacr. Grégor., Suppl.* (WILSON, p. 162, après 24). Seul le ms. *Ottob.* 313 (l. c., note 7) présente, ajoutée par une main un peu plus récente, la formule finale « *Et ego te linio ...* »

28. Hoc expleto, procedit¹ presbyter cum letania ad fontes.

29. Expleta autem letania, astante omni clero vel populo in circuitu fontis, facto silentio dicit presbyter: *Dominus vobiscum.* Resp.¹ *Et cum spiritu tuo. Oremus*².

Oratio³. *Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnae pietatis tuae 5*
*mysteriis*⁴, *adesto sacramentis et ad creandos*⁵ *novos populos, quos tibi*
fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte, ut quod suae
humilitatis gerendum est ministerio, tuae virtutis impleatur effectus. Per.

30. Item alia¹, quasi prephationem decantando.

Per omnia secula seculorum. Resp. Amen.

10

Deus, qui invisibili potentia sacramentorum tuorum mirabiliter 15
operaris effectum et, licet nos tantis mysteriis exequendis simus indigni,
tu tamen gratiae tuae dona non deserens, etiam ad preces nostras au-
res tuae pietatis inclinas; Deus cuius spiritus super aquas inter ipsa
mundi primordia ferebatur, ut iam tunc virtutem sanctificationis aqua-
*rum natura conciperet*²; *Deus qui, nocentis mundi crimina per aquas 15*
abluens, regenerationis speciem in ipsa diluvii effusione signasti, ut
unius eiusdemque elementi misterio et finis esset vitiis et origo virtu-
tibus; respice, domine, in faciem aecclesiae tuae et multiplica in ea regene-
rationes tuas, qui gratiae tuae affluentis impetu letificas civitatem tuam 20
fontemque baptismatis aperis toto orbe terrarum gentibus innovandis,
ut, tuae maiestatis imperio, sumat unigeniti tui gratiam de spiritu
sancto,

^a *Hic primam crucem faciat*³ *cum manu sua dividens aquam in modum crucis:*

25

*qui hanc*⁴ *✠ aquam regenerandis hominibus preparatam archana*
sui luminis ammixtione faecundet, ut, sanctificatione concepta, ab im-
maculato divini fontis utero in novam renata creaturam progenies
caelestis emergat et quos aut sexus in corpore, aut aetas discernit in
*tempore, omnes in unam pariat gratia*⁵ *mater infantiam. Procul ergo 30*

28. ¹ praecedit G; procedat suprascr. P.

29-42.] Reliqua omnia sicut superius P.

29. ¹ Resp.] Respondentibus cunctis B G. — ² <Et dicit> Oremus B G. — ³ oratio] om. B G. — ⁴ mysteriis G; ministeriis C. — ⁵ consecrandos C.

30. ¹ aliam G. — ² acciperet C. — ³ facit B G. — ⁴ ✠] om. B. — ⁵ gratiam 35

28. Rubrique analogue dans *Sacr. Grégor., Suppl., l. c., à la suite.*

29. = *Sacr. Gelas, I, XLIV* (Samedi-saint, bénédiction des fonts) (WILSON, p. 87; MOHLBERG, p. 72) — *Le Sacr. Grégor., Suppl., après la rubrique 28,* ajoute: *et dicat benedictionem fontis sicut superius in Gregoriano continetur* (WILSON, p. 162). Il renvoie ainsi au samedi-saint, p. 55, où se trouve en effet l'or. 29. 40

30. A la suite dans le *Sacr. Gelas, et le Grégor.* — ^a *Hic ... crucis]* om. *Gél. Grég.* —

*hinc, iubente te, domine, omnis spiritus immundus abscedat. Procul tota nequitia diabolicae fraudis absistat. Nichil⁶ hic loci habeat contrariae virtutis ammixtio; non insidiando circumvolet; non latendo subripiat⁷; non inficiendo corrumpat. Sit haec sancta et innocens
 5 creatura libera ab omni impugnatoris incursu et totius nequitiæ purgata discessu. Sit fons vivus, aqua regenerans, unda purificans, ut omnes hoc lavacro salutifero diluendi, operante in eis spiritu sancto, perfectæ purgationis indulgentiam consequantur.*

^b Hic secundum crucem faciat⁸:

10 *Unde bene ☩ dico⁹ te, creatura aquae, per Deum vivum, per Deum sanctum, qui te in principio verbo separavit ab arida, cuius spiritus super te ferebatur, qui te de paradyso manare et in quatuor¹⁰ fluminibus totam terram rigare precepit, qui te in deserto amaram, suavitate¹¹ indita, fecit esse potabilem et sitienti populo de petra produxit.*

15 ^c Hic tertiam crucem¹² faciat¹³:

*Benedico te et per Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, qui te in Chana Galileae signo ammirabili sua potentia convertit in vinum; qui pedibus super te ambulavit et a¹⁴ Iohanne in Iordane in te baptizatus est; qui te una cum sanguine de latere suo produxit et discipulis suis iussit ut credentes baptizarentur¹⁵ in te, dicens:
 20 «^d Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti ».*

^e Hic mutat¹⁶ vocem, quasi lectionem legens:

*Haec nobis precepta servantibus, tu, Deus omnipotens, clemens
 25 adesto, tu benignus aspira, tu¹⁷ has simplices aquas tuo ore benedicito, ut preter naturalem emundationem, quam lavandis possint adhibere corporibus, sint etiam purificandis mentibus efficaces.*

^f Hic deponatur¹⁸ cereus in fontes et sacerdos dicat¹⁹ celsa²⁰ voce:

30 *Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui totamque huius aquae substantiam regenerandi fecundet effectu.*

C. — ⁶ Nihil B. — ⁷ surripiat B. — ⁸ facit G. — ⁹ ☩] om. B G. — ¹⁰ quattuor B G. — ¹¹ suavitate] sua virtute C. — ¹² crucem] om. B. — ¹³ fac[it] G. — ¹⁴ a] suprascr. C. — ¹⁵ baptizarent C. — ¹⁶ mutat vocem] muta vocem B; mutata
 35 voce C. — ¹⁷ tu has] tuas C. — ¹⁸ deponitur B. — ¹⁹ dic [it] G. — ²⁰ celsa] alta G. —

^b Hic ... faciat] Gél.: Hic signas; Grég. om., mais Ottob. 313, en marge: Hic signas. — Dans le ms. de Cambrai, ☩ avant Unde, avant per D. vivum et avant per D. sanctum. — ^c om. Gél.: ☩ dans le Grég. — ^d Cf. MATTH. XXVIII, 19. — ^e Grég.; Gél.: Hic sensum mutabis. — ^f om. Gél. et Hadr. primitif. — Dans
 40 Reg. 337 et Ottob. 313: Hic sufflat tribus vicibus in aqua. Add. postérieure dans Ottob.: Hic ponunt cereos. —

⁹ Hic ²¹ tollatur cereus.

Hic omnium deleantur maculae peccatorum; hic natura, ad imaginem tuam condita et ad honorem sui reformata principii, cunctis vetustatis squaloribus emundetur, ut omnis homo hoc sacramentum regenerationis ingressus in verae innocentiae novam ²² infantiam ⁵ renascatur. Per eundem ²³.

31. Finita benedictione, presbyter de oleo ¹ sancto atque chrismate ² fundat cum vase in fontem, dicens lenta voce:

Sanctificetur et fecundetur fons iste renascentibus ex eo in vitam aeternam. 10

32. Et misceat cum ipso vase chrisma ¹ cum aqua, spargens de ipso fonte super omnes in ecclesia, sumatque qui voluerit de illo fonte ad spargendum in domo sua.

33. Tunc baptizentur infantes, primum masculi, deinde feminae. Et tenente eo infantem a quo suscipiendus est, interroget presbyter: ¹⁵ *Quis vocaris?* Resp. *Ille ¹.*

Int.: *Vis baptizari?* Resp. *Volo.*

34. Tunc accipiat eum et baptizans sub trina mersione dicat: *Et ego te baptizo in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

35. Ut autem surrexerint a fonte, presbyter faciat signum crucis ²⁰ de chrismate ¹ cum pollice in vertice eorum dicens hanc orationem:

Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto, quiue dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit ² chrismate ³ salutis in vitam aeternam. Pax tibi. Resp. Amen.

36. Et sint parati qui eos suscepturi sunt cum linteaminibus et ²⁵ presbyter imponendo mitram dicat:

Accipe vestem sanctam, candidam et immaculatam, ut habeas vitam aeternam. Pax tecum ¹. Resp.: *Et cum spiritu tuo.*

37. Hoc facto, cum vestiti fuerint infantes, ingrediantur ad missas et communicent singuli. Et si pontifex adest, confirmet eos. ³⁰ Qui etiam non prohibentur lactari ante sanctam communionem, si necesse fuerit.

38. Induti vero ordinentur ¹ per ordinem et infantes quidem in

²¹ Hic toll. cer.] om. G. — ²² novam infantiam] nova infantia B. — ²³ eundem <qui venturus> B; eundem <dom. n. I. Chr. filium tuum qui venturus est> G. ³⁵

31. ¹ de oleo sancto] oleo sancto, corr. oleum sanctum C. — ² chrismate, corr. chrisma C; crismate B G.

32. ¹ crisma B G.

33. ¹ Ille] N. B.

35. ¹ crismate B G. — ² liniet G. — ³ crismate B G. 40

36. ¹ tecum] tibi G.

38. ¹ ordinantur B G.

brachiis dextris tenentur, maiores vero pedem ponunt super pedem patrini sui.

39. Pontifex vero veniens ad infantes, tenente archidiacono ¹ chrisma ² involutis scapulis et brachiis ex panno lineo, elevata manu
5 super capita omnium dicat ³:

*Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos et famulas tuas ex aqua et spiritu sancto, quique dedisti eis remissionem omnium ⁴ peccatorum, emitte in eos septiformem spiritum paraclytum ⁵ de caelis, spiritum sapientiae et intellectus, spiritum
10 consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis; adimple eos spiritu ⁶ timoris tui et consigna eos signo crucis Christi in vitam propitiatus aeternam. Resp. Amen.*

40. Et interrogante diacono nomina singulorum, pontifex tincto pollice in chrismate ¹ faciat ² crucem in fronte unius, similiter per
15 omnes singulatim, dicens:

Confirmo te in nomine patris et filii et spiritus sancti. Resp. Amen. Pax tecum. Resp. ³ Et cum spiritu tuo.

41. Iterum, confirmatis omnibus, dicat ¹ hos versus:

Ecce sic benedicetur homo qui timet dominum. Amen ².

20 *Benedicat vobis dominus ex Sion ³, ut ⁴ videatur bona Hierusalem omnibus diebus vitae vestrae. Resp. Amen.*

Custodiat vos dominus in timore sanctissimo suo, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Resp. ⁵ Amen.

Pax vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

25 42. Postea per totam ebdomadam paschae ¹ sive pentecostes ², omnibus diebus ad missam veniant et parentes eorum pro ipsis offerant.

CVIII. Item benedictio aquae ad albas deponendas.

*Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, creator humani
30 generis, nos, qui per te redempti sumus et per gratiam pietatis tuae in fonte aquae baptismi renati sumus, dignare, quesumus, huic crea-*

39. ¹ archidiacono] diacono B. — ² crisma B G. — ³ dicit B G. — ⁴ omnium] om. B. — ⁵ paraclytum] om. G. — ⁶ spiritus C.

40. ¹ crismate B G. — ² facit G. — ³ Resp.] om. C.

35 41. ¹ dic[it] G. — ² <Resp.> Amen G. — ³ ex Sion] exion C; Sion] Syon B G. — ⁴ ut] et G. — ⁵ Resp. Amen] om. B.

42. ¹ pascae B G. — ² pentecostem B.

CVIII. Mss.: B, f. 147^r; C, f. 168^v; G, f. 149^r.

Éd.: *Sacr. d'Angoulême*, éd. CAGIN, f. 137^v-138^r.

turae per signum cru ☩ cis¹ sobrietatem infundere², ut sicut per fontem baptismi imbuti³ sumus, ita super hanc aquam, quam post fontem sacrum ad⁴ abluendas albas offerimus, veniat spiritus sanctus tuus, qui in fonte baptismi et in confessione nominis tui peccata extinguat. Per.⁵

5

CIX. Ordo¹ ad baptizandum infirmum.

1. Quando infirmus venit ad baptizandum non facies superscriptum ordinem, sed tantum post ^aAeternam ac iustissimam pietatem addes¹ orationem istam:

^bMedelam tuam deprecor, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui subvenis in periculis, qui temperas flagella dum verberas². Te ergo, domine, supplices exoramus, ut hunc famulum tuum eruas ab hac valitudine, ut non prevaleat inimicus usque ad animae temptationem, sed sicut in Iob terminum ei pone, nec inimicus de anima ista sine redemptione baptismatis incipiat triumphare. Differ, domine, exitum mortis et spatium vitae extende et releva quem perducas ad gratiam baptismi tui. Per.

2. Hac finita, dicas¹ symbolum et orationem dominicam.

3. Deinde catecizes¹ eum his verbis: Nec te latet, Satanas, et reliqua, sicut superiori ^aordine² insertum est, usque ad benedictionem fontis.

¹ ☩ om. B G. — ² infundere] infunde B. — ³ imbuti] impleti B G. — ⁴ ad] om. B. — ⁵ Per.] om. G.

CIX. Mss.: B, f. 147^r-147^v; C, f. 168^v; G, f. 149^r-149^v.

Titulus. ¹ Ordo ... infirmum] om. B C.

25

1. ¹ addes] addis B G. — ² verberans C.

2. ¹ dicis B G.

3. ¹ catecizas B G. — ² ordini G.

CIX. 1. ^a Cf. ci-dessus chap. CVII, n. 22. — ^b Medelam ...] om. Gél.; Grég. Hadr., sous le titre: *Oratio ab baptizandum infirmum* (LIETZMANN, p. 124; WILSON, p. 136).

2.-3. Cf. rubr. du Gélisien, I, LXX (WILSON, p. 113; MOHLBERG, p. 92): *Si fuerit baptizandus, accedens sacerdos dicit ei orationem dominicam et symbolum, et catechizat eum his verbis, imposita manu capiti eius. Deinde dicit hanc orationem super eum: Nec te latet, Satanas, sicut scriptum est in sabbata.* Texte plus rapproché de notre Ordo, dans le Gélisien du VIIIe s., (Angoul., éd. CAGIN, f. 138^r).

3. ^a Cf. ci-dessus chap. CVII, n. 23-29.

35

4. Et non dices illam¹ benedictionem maiorem fontis², sed istam minorem ad succurrendum:

Exaudi nos, omnipotens Deus, et in³ huius aquae substantiam⁴ tuam inmitte virtutem, ut ablendus per eam et sanitatem simul et vitam⁵ mereatur aeternam. Per⁵.

5. Item¹ alia. Oremus.

Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis et in nomine domini nostri Iesu Christi filii Dei vivi et spiritus sancti, ut omne fantasma, omnis² virtus inimici et omnis incursio diaboli
eradicetur et effugetur ab hac creatura aquae, ut fiat fons saliens in
vitam aeternam et, cum ex³ ea baptizatus fuerit hic famulus domini,
fiat templum Dei vivi et spiritus sanctus habitet in eo in remissionem
omnium peccatorum, in nomine domini nostri⁴, qui venturus est⁵.

〈6. Postea mitte chrisma in fontem.

7. Et interrogas eum dicendo: *Credis in Deum?*〉

8. Baptizas eum, sicut ordo est, et linis de chrismate¹ in cerebro et dicis illi:

Tu, talis, baptizo te in nomine patris et filii 〈et² spiritus sancti.〉

9. Postea tangis¹ eum de chrismate² et dicis orationem istam³:

Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit⁴ chrismate salutis in vitam aeternam. Resp.⁵ Amen.

10. Communicas et confirmas eum ut supra.

25 4. ¹ illam] *om.* G. — ² fontis] *om.* G. — ³ in] *om.* C. — ⁴ substantiae C. — ⁵ Per] *om.* G.

5. ¹ Item alia. Oremus] Exorcismus G. — ² omnis virtus] omnes virtutes C. — ³ ex ea] *om.* B G. — ⁴ nostri [Iesu Christi] B G. — ⁵ est [iudicare vivos et mortuos] G.

30 6.-7.] *om.* B G.

8. ¹ crismate G. — ² et spir. sancti] *om.* B C.

9. ¹ tangas B. — ² crismate G. — ³ istam] hanc G. — ⁴ liniet G. — ⁵ Resp. Amen] *om.* B.

10.] *om.* G.

35 4. Exaudi nos ...] *Sacr. Gelas.*, I, LXXIII (WILSON, p. 115; MOHLBERG, p. 94), avant la bénédiction de l'eau pour le baptême d'un malade: *Item benedictio aquae ad succurrendum*.

5. Exorcizo te ...] Avec quelques variantes dans *Sacr. Gelas.* I, LXXXVI (*Item alia benedictio*) (WILSON, p. 116; MOHLBERG, p. 95) et *Hadr.* (LIETZMANN, p. 124; WILSON, pp. 136-137) sous la rubrique: *Postquam eum catechizaveris, benedicis aquam his verbis*.

7. Texte complet dans *Sacr. Gelas.*, l. c., après l'oraison *Exorcizo te*.

8. *Hadr.* (LIETZMANN, p. 124; WILSON, p. 137) (*om.*: sicut ordo est; tu talis).

9.-10. = *Hadr.*, à la suite (LIETZMANN, p. 125; WILSON, p. 137) (*om.*: ut
 45 supra).

CX. Ordo ad catecuminum ex pagano faciendum¹.

1. Gentilem hominem cum susceperis, in primis catezizas¹ eum divinis sermonibus et das ei monita quemadmodum post cognitam veritatem vivere debeat.

2. Post haec facis eum¹ catecuminum et <invocato² nomine eius⁵ dicens: *Abrenuntias Satanae*, ut^a supra.

3. Deinde interrogas eum dicens¹: *Credis in Deum patrem omnipotentem?*, ut^a supra.

4. Tunc> exsufflas in faciem eius tribus vicibus dicens:

Exi, immunde spiritus, et da locum spiritui sancto paraclyto. 10

5. Et facis crucem in fronte eius <cum¹ pollice, ita dicendo: *Signum crucis*² salvatoris domini nostri Iesu Christi in fronte tua pono.

6. Deinde in pectore, dicens¹:

Signum crucis salvatoris domini nostri Iesu Christi in pectore tuo 15
pono.>

7. Et imponis manum¹ super caput eius his² verbis:

Accipe signum crucis Christi tam in corde quam in fronte; sume fidem caelestium preceptorum; talis esto moribus, ut templum Dei esse iam possis, ingressusque aecclesiam Dei evasisse te laqueos mortis laetus 20
*agnosce. Horresce idola*³, respue simulacra, cole Deum patrem omni-

CX. Mss.: B, f. 147^v-148^v; C, f. 168^v-170^r; D, f. 133^v-134^r; G, f. 149^v-150^v.
Titulus. ¹ faciendum] faciens D.

1. ¹ catezizas D.

2. ¹ eum] om. D. — ² invocato ... Tunc (n. 4)] om. B G. 25

3. ¹ dicendo D.

4. ¹ exsufflas C. — ² tribus vicibus] om. B G. — ³ dicens] om. D.

5. ¹ cum pollice ita dicendo] om. D; cum pollice ... tuo pono (n. 6)] om. B G.
— ² crucis] om. D.

6. ¹ dicens ... pono] similiter facies D. 30

7. ¹ manus C. — ² his verbis] dicens G. — ³ ydola D. —

CX. 1.-37. Cf. *Pontif. curiae rom.*, LIII (ANDRIEU 513-517).

1. = *Sacr. Gélas.*, I, LXXI (WILSON, p. 113; MOHLBERG, p. 95), de même que le titre. — Le chap. LXXI du *Sacr. Gélas.* est reproduit par les *Gélas. du VIIIe s.*, (*Angoul.*, éd. CAGIN, p. 137^v). 35

2.-3. Développement de la rubrique du Gél. (l. c.): *Post haec facis eum catecuminum.*

2^a. Cf. ci-dessus chap. CVII n. 2.

3^a. Cf. ci-dessus chap. CVII n. 3.

4. *Sacr. Gélas.*, l. c.: *exsufflas in faciem eius.* 40

5. *Sacr. Gélas.*, l. c.: *et facis ei crucem in fronte.*

7.-8. *Sacr. Gélas.*, l. c. (WILSON, pp. 113-114; MOHLBERG, p. 95; *Angoulême*, f. 137^v).

potentem et Iesum Christum filium eius. Qui vivit cum patre⁴ et spiritu⁵ sancto per omnia saecula seculorum. Resp.⁶ Amen.

8. Sequitur¹ alia² oratio: *Te deprecor, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, ut huic famulo tuo, qui in saeculi huius nocte vagatur incertus et dubius, viam veritatis et agnitionis tuae iubeas demonstrari, quatinus, reseratis oculis cordis sui, te unum Deum patrem in filio et filium in patre cum spiritu sancto recognoscat atque huius confessionis fructum et³ hic et⁴ in futuro saeculo percipere mereatur. Per. In⁵ unitate eiusdem.*

10. <9. Alia¹. Omnipotens sempiternae Deus, pater² domini nostri Iesu Christi, respicere dignare super hunc famulum tuum, ut^a supra, in bapt[ismate].

10. Postea benedicis salem hoc¹ modo:

Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei patris, ut^a supra.

15. 11. Hic dabis ei salem benedictum dicens:

Accipe salem sapientiae propitiatus in vitam aeternam. Pax tibi. Resp.: Et cum spiritu tuo.>

12. Inde vero, postquam gustaverit medicinam salis et ipse se signaverit, benedices eum ita:

20. *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui es et qui eras et permanes usque in finem, cuius origo nescitur nec finis comprehendere potest, te supplices invocamus super hunc famulum tuum, quem liberasti de errore gentilium et conversatione turpissima. Dignare exaudire eum qui¹ tibi cervices suas humiliat. Perveniat ad lavacri fontem et renatus ex aqua et spiritu sancto, expoliatus veterem hominem induatur² novum, qui secundum te creatus est. Accipiat vestem incorruptam et immaculatam tibi que domino nostro servire mereatur. Qui³ venturus.*

13. <Iterum faciens crucem in fronte eius dicendo: *In nomine patris et filii et spiritus sancti.*

30. ⁴ patre ... Amen] om. D. — ⁵ <cum> spiritu G. — ⁶ Resp.] om. G B.

8. ¹ Sequitur] om. D; Sequitur alia or.] om. C. — ² alia oratio] oratio alia B. — ³ et] om. D. — ⁴ et] atque G. — ⁵ in unitate eiusdem] om. B, suprascr. C. 9.-11.] om. B G.

9. ¹ Alia <oratio> D. — ² pater ... baptismate] sicut superius legitur D. 35. ¹ hoc modo ... se signaverit (n. 12)] om. D.

12. ¹ qui] om. C. — ² <et> induatur C. — ³ <Per eum.> qui B G.

13. ¹ Iterum ... his verbis (n. 19)] om. B; Iterum ... caput eius (n. 19)] om. G; Iterum ... silentio dicens (n. 24)] om. D.

9. Omis dans le *Sacr. Gelas.*, à cet endroit. — ^a Ci-dessus chap. CVII, n. 6. 10.-11. Omis dans le *Sacr. Gelas.*

40. ^a Ci-dessus chap. CVII, n. 9.

12. = *Sacr. Gelas.*, l. c. (WILSON, p. 114; MOHLBERG, p. 95; Angoulême, f. 137v). *Gél.* s'arrête après le n. 12.

14. Et imponens manum super eum, dans orationem super eum, excelsa voce dicens: *Deus Abraham, Deus Ysaac, Deus Iacob*, ut ^a supra.

15. *Ergo maledicte*, ut ^a supra.

16. Item. *Audi maledicte* ^a *Satanas*.

17. *Exorcizo te, immunde spiritus, in nomine patris et filii et spiritus* ^a *sancti*.

18. *Aeternam ac iustissimam pietatem tuam deprecor*, ^a *domine*.

19. Postea faciens crucem, imposita manu super caput eius, catezizas ¹ eum his verbis: *Nec te latet, Satan*, ut ^a supra. 10

20. Ipso expleto, tangens ¹ ei nares et aures de ² sputo oris tui ³ et dices ⁴ ei ⁵ ad aurem dextram: *Effeta, quod est adaperire*. Ad ⁶ nares: *In odorem suavitatis*. Ad ⁷ aurem sinistram: *Tu autem effugare, diabole, appropinquavit* ⁸ *enim*.

21. <Inde ¹ oratio. *Deus immortale presidium*, ut ^a supra. 15

22. Sequitur oratio et ita facies reliqua secundum ordinem sicut ^a supra, usque ad benedictionem fontis.

23. Tunc procedis cum letania ad fontes.

24. Expleta letania, facto silentio, dices ¹):

<Oremus ².> *Exorcizo te, creatura aquae, per Deum vivum, per* ³ *Deum sanctum, per Deum totius dulcedinis creatorem, qui te in prin-* 20

19. ¹ <Tunc> catezizet G.

20. ¹ tangens ei nares] tangit presbyter singulorum nares B G. — ² de ... tui] om. G. — ³ tui] sui B. — ⁴ dicit B G. — ⁵ ei] unicuique B G. — ⁶ Ad nares] om. B. — ⁷ Ad aurem sin.] *supraser*. C. — ⁸ appropinquabit enim <iudicium Dei> 25 B G.

21. ¹ Inde ... silentio dices (n. 24)] Postea vero tangit eis pectus et inter scapulas de oleo sancto crucem faciendo cum pollice et vocatis nomine singulis dicit: Abrenuntias Satanae? Resp. (Resp. om. B) Abrenuntio. Et omnibus operibus eius? Resp. (Resp. om. B) Abrenuntio. Et omnibus pompis eius? Resp. 30 (Resp. om. B) Abrenuntio. <Benedictio fontis ut supra> (om. B). Exaudi nos, omnipotens Deus, et in huius aquae substantiam ut supra (cf. *supra cap. CVII*, n. 27 et cap. CIX, n. 4) B G.

24. ¹ dicens C. — ² Oremus] om. B D; Exorcismus aquae G. — ³ per Deum sanctum] om. B. — 35

14. ^a Ci-dessus chap. CVII, n. 13.

15. ^a *Ibid.*, n. 14.

16. ^a *Ibid.*, n. 17.

17. ^a *Ibid.*, n. 19.

18. ^a *Ibid.*, n. 21. 40

19. ^a *Ibid.*, n. 23.

20. ^a Cf. *ibid.*, n. 24.

21. ^a *Ibid.*, n. 25.

22. ^a Cf. *ibid.*, n. 26, 27.

24. Exorcizo te ...] *Sacr. Gélas. I, LXXIII* (WILSON p. 115; MOHLBERG, pp. 45 94-95), dans l'*Ordo* pour le baptême d'un malade.

*cipio verbo separavit a terra et, quattuor fluminibus dividens*⁴, *totam terram rigare precepit. Adiuro te et per Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, ut efficiaris in*⁵ *eo qui in te baptizatus erit*⁶ *fons aquae salientis in vitam aeternam, regenerans eum Deo patri*
 5 *et filio et spiritui sancto qui venturus*⁷.

25. <Tunc¹ dices: *Dominus vobiscum*, respondentibus cunctis: *Et cum spiritu tuo. Et dices: Oremus.*> *Adesto, domine, tuis adesto muneribus, ut quod nostro gerendum est servitio, tuo impleatur auxilio. Per.*

10 26. <Deinde¹ dices alta voce, quasi prephationem decantando: *Per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.*>

Sequitur: *Deus, qui invisibili potentia*, ut ^a supra.

27. Benedictio¹ fontis. Postea dices orationem istam:

Domine, sancte pater, omnipotens, aeternae Deus, aquarum spiri-
 15 *tialium sanctificator, te supplices*² *deprecamur, ut ad hoc ministerium*³ *humilitatis nostrae respicere digneris et super has*⁴ *aquas*⁵ *abluendis et vivificandis*⁶ *hominibus preparatas*⁷ *angelum sanctitatis emittas, quo, peccatis vitae prioris ablutis, reatuque deterso, purum sancto spiritui habitaculum in regeneratis procurent*⁸. *Per.*

20 <28. Postea¹ mitte chrisma in modum crucis in fonte, dicens lenta voce: *Sanctificetur et fecundetur fons iste, in nomine patris et filii et spiritus sancti.*

29. Et tenente illum eo a quo suscipiendus est, interroget ita dicendo:

25 ⁴ <totam terram> dividens G. — ⁵ in] om. B. — ⁶ erit] puerit C. — ⁷ venturus <est iudicare vivos et mortuos et omne saeculum per ignem> B.

25. ¹ Tunc ... Oremus] om. B; Benedictio fontis G; et dices hanc orationem D.

26. Deinde ... Resp. Amen] om. D; Deinde ... orationem istam (n. 27)] om. B; Item benedictio G.

27. ¹ Sequitur> benedictio D. — ² suppliciter D. — ³ misterium B G. — ⁴ has] om. D; as, corr.: has C. — ⁵ aquas <quas> B G. — ⁶ et viv.] om. D. — ⁷ preparas B G; preparata D. — ⁸ procuret B G.

28. ¹ Postea ... dicendo (n. 29)] om. B; Tunc faciat eis credulitatem interrogando hoc modo G; Postea ... ista oratio (n. 34)] Finita omnia sicut superius legitur, dices hanc orationem D.

25. Adesto ...] *ibid.*, à la suite, I, LXXIV (WILSON, p. 116; MOHLBERG, p. 95), sous le titre: *Alia ad succurrendum*.

26. ^a Ci-dessus. chap. CVII, n. 30.

27. Domine sancte ...] *Sacr. Gélas. I, LXXIV* (WILSON, p. 116; MOHLBERG, p. 95), à la suite de n. 25, et sous le même titre.

28. Cf. ci-dessus, chap. CVII, n. 31 (var.)

29. ^a *Sacr. Gélas. I, LXXV* (WILSON, p. 116; MOHLBERG, pp. 95-96) (plus bref à la fin).

^a *Credis in Deum patrem omnipotentem?* Resp.¹ *Credo.*

Credis ² *et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum natum et passum?* Resp.¹ *Credo.*

Credis et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam? Resp.¹ *Credo.* >

30. <Vis ¹ baptizari? Resp. Volo.

31. Baptizas eum sicut ordo est et dices:

Tu, talis, baptizo te in nomine patris et filii et spiritus sancti, in remissionem omnium peccatorum. 10

32. Postea tanges eum de chrismate in vertice et dices orationem hanc:>

Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, ut ^a *supra.*

33. <Et ¹ cum dabis ei pannum chrismatis, dices:

Accipe vestem sanctam candidam, ut ^a *supra.* 15

34. Postea sequitur ista oratio:>

Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerasti hunc famulum tuum ex aqua et spiritu sancto, quique dedisti ¹ *ei remissionem omnium peccatorum, tribue ei continuam* ² *sanitatem ad agnoscendum unitatis* ³ *tuae veritatem* ⁴. *Per.* 20

35. Alia ¹. *Omnipotens et misericors Deus, maiestatem tuam supplices deprecamur, ut famulum tuum digneris serenis aspectibus tuis presentare et, cui donasti baptismi sacramentum, longevam tribuas sanitatem. Per.*

36. <Hoc ¹ facto, cum vestitus fuerit, ingrediatur ad missas et 25 communicet.

29. ¹ Resp.] *om.* B. — ² <Interroget> Credis G.

30. ¹ Vis ... orationem hanc (n. 32)] *om.* B; Tunc tangis eum de crismate et dices hanc orationem. G.

33. ¹ Et ... oratio (n. 34)] *om.* B; Postquam baptizatus fuerit, dices hanc 30 orationem G.

34. ¹ <ei> dedisti ei D. — ² continua D. — ³ bonitatis B C D. — ⁴ veritatem] bonitatem D.

35. ¹ Alia] *om.* B D.

36. ¹ Hoc facto ... dicendo (n. 37)] *om.* B; Ordo ad confirmandum. Spiritus sanctus superveniat, ut supra G; Hoc facto ... spiritu tuo (n. 37)] *om.* D. 35

30. Ci-dessus, chap. CVII, n. 30.

32. ^a *Ibid.*, n. 35 (*Sacr. Gélas.* I, LXXV; WILSON, p. 177; MOHLBERG, p. 96).

33. ^a *Ibid.*, n. 36. 40

34. *Sacr. Gélas.* I, LXXV (WILSON, p. 117; MOHLBERG, p. 96), dans l'Ordo du baptême d'un malade.

35. *Sacr. Gélas.* I, LXXXV (WILSON, p. 117; MOHLBERG, p. 96) (à la suite de n. 34).

37. Et, si pontifex adest, confirmet eum elevata manu super caput eius dicendo:)

Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare dignatus¹ es, ut^a supra. Pax² tecum. Et cum spiritu tuo.

5 CXI. De¹ verbis grecis baptisterii, quomodo vertantur in latinum.

1. Baptizo te, hoc est intinguo¹ te. Electus: a Deo coronatus. Catecuminus², hoc³ est instructus. Imbutus⁴: eruditus et doctus. Idoneus, hoc est probatus, modestus. Exorcizo te, hoc est adiuro te. Tutela, hoc est defensio, protectio⁵, custodia. Lavacrum: baptismum.
- 10 Patriarcha, hoc⁶ est princeps et senior. Catezizas⁷ eos, hoc est edoces⁸ eos⁹ et instruis. Imminere, hoc est adcrecere¹⁰ et exaltari. Clibanus: furnus¹¹. Oleo exorcizato: sacrato. Abrenuntias: respuis, despicias omnes malitias et vanitates. Et pompis, quod est superbia. Linit: unguis. Linio¹²: unguo. Consubstantiale, hoc est unius substantiae. Consempiternum, id est sine fine. Abluens: lavans, abstrahens. Origo: initium. Orbis, hoc¹³ est totus mundus. Regenerandis: renovandis. Archana: secreta. Sexus: hic dicitur de viro et femina. In principio: in initio. Manare: fluere¹⁴. Efficaces: effectivae. Squaloribus¹⁵: immunditiis¹⁶. Medelam¹⁷: medicinam. Gentiles: ethnici,
- 20 pagani. Energumini sunt homines a demonio¹⁸ vexati aut exagitati.

2. Quando dicit: *Credis in Deum patrem omnipotentem*, hoc est in personam patris. Et quando dicit: *Credis et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum natum et passum*, hoc¹ est in personam filii². Et quando dicit: *Credis et in spiritum sanctum*, hoc²⁵ est in personam spiritus sancti.

37. ¹ dignatus ... tuo] *om.* G. — ^a Pax ... tuo] *om.* B.

CXI. Mss.: B, f. 148^r-149^v; C, f. 170^r-171^v; D, f. 134^r-135^v; G, f. 150^v-151^v; T, f. 144^v-145^r.

Éd.: GERBERT, *Monument.*, t. II, pp. 210-211 (d'après Vindob. 1817).

30 *Titulus.* ¹ <Ordo> de T; De ... latinum] Glosae baptisterii D.

1. ¹ intinguo] intingo B; unguo T. — ² Catecuminus B; Cathecuminus D. — ³ hoc est] a Deo D. — ⁴ Imbutus ... doctus] Imbuti: eruditi et docti B G T. — ⁵ protectio <procuratio> B D G; protectio <curatio> T. — ⁶ hoc est] *om.* B. — ⁷ Cathezizas D. — ⁸ edocens C D. — ⁹ eos] *om.* B C D G. — ¹⁰ accrescere B D T. — ¹¹ furnus] fumus B G. — ¹² Linio: unguo] *om.* D. — ¹³ hoc est] *om.* T. — ¹⁴ <id est> fluere B. — ¹⁵ Sualoribus T. — ¹⁶ munditiis B C. — ¹⁷ Medelam: medicinam] medela: medicina C. — ¹⁸ doemonio B.

2. ¹ hoc est] id est B. — ² filii ... personam] *suprascr. corr.* T.

37. Cf. *Sacr. Gelas.*, *ibid.* (à la suite de n. 35): *Deus omnipotens, pater domini*
40 *n. I. Christi, qui regenerasti ...* — ^a Ci-dessus, chap. CVII, n. 39.

3. Item ¹ querendum est quid sit scrutinium. Scrutinium a scrutando dictum est ², quia ante baptismum fidem catecumini ³ scrutari oportet.

4. Item querendum est catecuminus ¹ quid sit? Id est accedens ad baptismum, ut renuntiet maligno spiritui et omnibus damnosis ² eius ³ operibus eius et pompis.

5. Item catecuminus ¹ cuius linguae est ²? Grecum est. Item ³ quid interpretatur in latinum? Audiens, sive petens ⁴, vel instructus interpretatur ⁵.

6. Item cur exsufflatur ¹? Ut, iam effugato diabolo ², Christo domino nostro preparetur introitus.

7. Item cur catecumino ¹ primum sal datur? Quia ² qui querit invenit in ³ scriptura divina. Sal enim, id ⁴ est sapientia, a ⁵ catecuminis percipitur, quia Christum Dei virtutem et Dei sapientiam audiendo degustant.

8. Item quid est exorcizatus? Hoc ¹ est coniuratus malignus spiritus, ut exeat et recedat, dans locum Deo vero ².

9. Item cur catecuminus ¹ accipit sal? Ut putrida et fluxa eius peccata, sapientiae sale divino munere mudentur.

10. Item quid est quod sacerdos de sputo suo tangit aures et nares? Secundum exemplum Dei agit, quod in evangelio legimus eum de surdo et muto facere. Sive aliter ¹: audiendo et orando Christum tribuit, quia sicut ² sputum de interioribus capitis procedit, ita filius de substantia patris nascitur, cum dicit apostolus: ^a *Caput Christi Deus*. Item tanguntur nares, ut ³, quamdiu spiritum ⁴ naribus trahat ⁵, in fide accepta perduret.

11. Item cur scapulae signantur ¹? Quia in regnum Christi con-

3. ¹ Item ... scrutinium] *om.* T. — ² est <item querendum est quid sit scrutinium] T. — ³ catecumini D.

4. ¹ cat. quid sit] quid sit cat. G. — ² dampnosis T. — ³ eius] *om.* B T.

5. ¹ catecuminus D. — ² est] *om.* T. — ³ Item] *om.* T. — ⁴ petens, *corr.* competens T. — ⁵ interpretatur] *om.* T.

6. ¹ exufflatur C. — ² <a> diabolo D.

7. ¹ caticumino B. — ² Quia] Quod D G T. — ³ in] *om.* D. — ⁴ id est] *om.* B. — ⁵ a] *supraser.* C; *om.* D. — ⁶ degustant] gustent D.

8. ¹ Hoc est] Id est D T; <Exorcizatus> id est G. — ² <vivo et> vero T.

9. ¹ Catecuminus D.

10. ¹ aliter] *om.* D; autem C. — ² sicut] sibi D. — ³ ut] aut D. — ⁴ spiritus D. — ⁵ trahat] trahit T.

11. ¹ signatur D.

secratur. De nobis enim dicit apostolus: *“ Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.*

12. Item cur inter pectus et scapulas de ipso oleo crucem facit? Demonstrat, ut ¹ regno Christi, quod ² est aecclesia, predicando et laborando proficere studeat. In pectore rationem designat; in scapulis vero onus ostendit. Dicit enim apostolus: *“ Glorificate et portate Deum in corpore vestro.* Glorificate predicando, portate sustinendo. Item pectus quoque perungitur oleo ut signo sanctae crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur scapulae, ut undique muniantur.
10 In pectoris et scapulae unctione, signatur fidei firmitas et operum bonorum perseverantia.

13. Item cur symbolum ¹ apostolorum antequam baptizetur ² traditur? Traditur ei ³ symbolum ⁴ apostolorum et fides, ut vacua domus et prisco habitatore derelicta sic denuo ornatur ⁵, ut preparetur habitatio Dei.
15

14. Item cur ante baptismum renuntiatur diabolo et omnibus operibus ¹ et pompis eius ²? Quia post renuntiationem Satanae sacra verba datae fidei radicitus corde ³ fixa ⁴ erunt.

15. Item baptismum ¹ cuius sermo est? Grecus est ².

20 16. Item cur interpretatur in latino ¹ tinctorium ²? Quia ibi tinguuntur ³ corpora fidelium. Post haec baptizatur in aqua his verbis: *In nomine patris et filii et spiritus sancti.*

17. Quid est quod ¹ ab ipso ² domino precipitur baptizare in nomine patris et filii et spiritus sancti? In ³ unitate deitatis naturam et proprietatem singularitatem personarum ⁴ demonstrat. Propter unitatem substantiae non ⁵ dicit: *in nominibus*, sed *in nomine*. Propter singularitatem personarum patrem ⁶ et filium et spiritum sanctum singillatim nominat et sic in nomine sanctae trinitatis trina submersione baptizatur et recte homo, qui ad imaginem sanctae trinitatis ⁷
30 conditus est, per invocationem sanctae ⁸ trinitatis ad eandem ⁹ re-

12. ¹ ut] in C; ut in B. — ² quod] qui D.

13. ¹ symbolum B D G. — ² baptizaretur G. — ³ ei] enim G. — ⁴ symbolum B D. — ⁵ ordinetur B.

14. ¹ operibus <eius> G T. — ² eius] om. T. — ³ corde] om. T. — ⁴ fixa erunt] fixerunt B C D G; fixerint T.

15. ¹ baptismus T. — ² est] om. B T.

16. ¹ in latino] om. T. — ² tinctorum, corr.: tinctorium C. — ³ tinguuntur] tinguuntur B; tinguuntur, corr. tinguuntur C; tinguuntur D.

17. ¹ quod] suprascr. C. — ² isso C. — ³ In] om. B D G. — ⁴ personarum] om. B. — ⁵ <et> non D. — ⁶ <per> patrem C D. — ⁷ sanctae trinitatis] Dei G. — ⁸ sanctae] om. B. — ⁹ eundem D.

11. ^a Rom. VIII, 17.

12. ^a I. Cor. VI, 20.

novatur imaginem et, qui trino gradu peccati, id est consensu, suasionem et delectationem cecidit in mortem, trino elevatus de fonte per gratiam surgit ad vitam.

18. Item cur induitur veste ¹ candida? Per vestem candidam immortalitatem, quam per ² primum hominem in paradiso ³ perdidimus, demonstrat ⁴ in baptismo nos ⁵ recipere. Et tunc albis induitur vestimentis propter gaudium regenerationis ac ⁶ castitatem vitae et angelici ⁷ splendoris decorem.

19. Item cur caput eius sacro chrismate ¹ perungitur ² et mystico ³ tegitur velamine? Ut intellegat diadema regni et sacerdotii ¹⁰ dignitatem se portare, iuxta apostolum: *« Vos estis genus regale et sacerdotale »* ⁴, offerentes vosmetipsos ⁵ Deo vivo hostiam sanctam, Deo placentem.

20. Item cur statim corpore et sanguine dominico confirmatur? Propterea ¹ corpore et sanguine domini ² confirmatur, ut illius sit ¹⁵ membrum, qui pro eo passus est et resurrexit.

21. Item cur primum ministri et non pontifex super catechumenum ¹ manus imponunt? Ideo ut novissimae ² per impositionem manus a summo sacerdote septiformis gratiae spiritum accipiat, ut roboretur per spiritum sanctum ad predicandum, qui fuit per baptismi gratiam vitae donatus aeternae.

22. Item de trinitate. Item quomodo credis? *Credo* ¹ in patrem et filium et spiritum sanctum.

23. Item quomodo credis in patrem? Resp. ¹. *Credo patrem* ² omnipotentem, ingenitum, ante omnia subsistentem et nullum finem habentem. ²⁵

24. Item quomodo credis in filium? *Credo in filium genitum a patre, per quem omnia facta sunt, aequalem patri in deitate.*

25. Item quomodo credis in spiritum sanctum? *Credo spiritum sanctum non genitum neque ingenitum, non creatum neque factum, sed de patre et* ¹ *filio procedentem, coaequalem, cuncta vivificantem. In hac trinitate unum Deum* ² *credo atque confiteor in tribus personis.* ³⁰

26. Item credis ¹ resurrectionem? *Credo.* — Item ² quomodo?

18. ¹ veste candida] vestem candidam D G. — ² per] om. D. — ³ paradysio G. — ⁴ demonstratur C. — ⁵ nos] om. D. — ⁶ a, corr. ac C. — ⁷ angelicis D.

19. ¹ crismate B G. — ² perungitur T. — ³ mystico B G T; mistio D. — ⁴ et ³⁵ sacerdotale] om. T. — ⁵ vosmedipsos D.

20. ¹ Propterea ... confirmatur] om. T. — ² dominico B G.

21. ¹ catechumenum D. — ² novissime G.

22. ¹ Credo ... in patrem? Resp. (n. 23)] om. T.

23. ¹ Resp.] om. G, *suprascr.* C. — ² <in Deum> patrem T. ⁴⁰

25. ¹ et filio] filioque G. — ² Deum] om. D.

26. ¹ <quomodo> credis D. — ² Item] om. B T. —

19. ^a Cf. I PETR. II, 9: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium.*

25. ^a Le *Credo* commenté ici contenait donc l'incise « filioque procedit ».

Credo postquam moriar³ quod resurgam in perfecta aetate, in qua ipse Christus resurrexit et ascendit ad patrem et inde venturus est iudicare vivos et mortuos et reddere unicuique secundum⁴ opera sua.

27. Qualiter in trinitate credendum est? Credendae sunt tres
5 personae, pater et filius et spiritus sanctus, sed in his tribus personis unus Deus, una potestas, una maiestas colenda est.

28. Interest aliqua differentia in his personis? Alia est enim persona patris, alia filii, alia spiritus sancti. — Item¹, est adhuc in his differentia? Sine dubio est, quia pater ingenuus est et non suscepit
10 carnem. Filius est genitus et carnem suscepit de Maria² virgine. Spiritus sanctus nec est ingenuus nec genitus, nec carnem suscepit, sed procedens a patre et a filio. Tamen filius Dei nec posterior est³ nec minor⁴ patre in quantum Deus est. Similiter spiritus sanctus nec posterior patre et filio, nec est⁵ minor nec est⁶ humilior, sed
15 in his tribus personis una deitas, aequalitas, potestas, una coaeternitas certissime credenda est. Spiritus sanctus a patre et filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens ex⁷ patre et filio, una⁸ natura, una divinitas, una maiestas⁹, una gloria et potestas. Semper fuit pater, semper filius, semper spiritus sanctus.

20 CXII. Sancti¹ Athanasii² Alexandrini episcopi expositio fidei catholicae³.

1. Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem, et¹ cetera. Eiusdem traditio fidei catholicae². Fides est credulitas illarum rerum quae non videntur. Quae³ sunt illae
25 res quae non videntur? Non videtur pater, non videtur filius, non videtur spiritus sanctus, tamen creduntur. Non videtur Christus passus, non videtur crucifixus, non videtur ad⁴ caelos ascendisse,

³ morior T. — ⁴ secundum] iuxta T.

28. ¹ Item] om. T. — ² de Maria virgine] de incorrupta virgine matre Maria
30 T. — ³ est] om. T. — ⁴ minor <est> B. — ⁵ est] om. T. — ⁶ est] om. T. — ⁷ ex] a G. — ⁸ <quibus constat> una T. — ⁹ maiestas C.

CXII. Mss.: B, f. 149^v-152^r; C, f. 171^r-174^v; D, f. 135^v-138^v; G, f. 151^v-154^v; T, f. 145^v-147^r.

Ed.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, 211-214 (d'après *Vindob.* 1817).

35 *Titulus.* ¹ Sancti ... catholicae] Expositio sancti A. Al. ep. de fide catholica T. — ² Anastasii B. — ³ catholicae G.

1. ¹ et cet.] om. D T. — ² traditio ... catholicae] unde supra T; catholicae G. — ³ Quae ... videntur] om. G. — ⁴ ad] om. T. —

tamen creditur. Fides est confessio trinitatis et totius bonitatis et pietatis fundamentum ⁵ atque religionis, quia omnis bonitas et pietas in hac fide consistit. Fides dicitur quia fit illud quod dicitur vel quod promittitur. In hoc loco illa fides intelligitur ⁶ quae in sacro baptismo promittitur, quando dicitur abrenuntiare diabolo et operibus ⁷ eius. ⁵

2. *Quicumque* ¹, id est unusquisque qui ² vult, cupit, desiderat ³. *Quicumque* dicitur, quia non est Deus personarum acceptor, sed in omni gente qui timet eum acceptus est illi. Omnes enim vult salvare, qui salvari merentur. *Vult* dicitur propter liberum arbitrium, quia nullus invitus et coactus est tradendus ⁴ ad fidem, sed voluntarius ¹⁰ debet venire. *Salvus* ⁵ esse, quia sine fide impossibile est Deo placere. *Ante omnia*, id ⁶ est per omnia. *Opus est*, id est necesse est. Quare super omnia tenenda est fides? Quia, sicut ⁷ dicit apostolus ⁸ ^a Paulus, *sine fide impossibile est Deo* ⁹ placere et fides est omnium fundamentum bonorum. *Ut teneat*, non manu corporis, sed manu men- ¹⁵ tis. *Catholicam fidem*. Catholica grecus sermo est et latine dicitur universalis, sive generalis. Quare haec fides ¹⁰ universalis sive generalis dicitur? Quia in hac fide tenetur sancta ecclesia per universum mundum diffusa.

3. *Quam* ¹ *nisi quisque*, et cetera. *Quam*, id ² est fidem. *Nisi*, ²⁰ id ³ est si non. *Quisque*, id ⁴ est unusquisque. *Integram*: sanam, perfectam, *inviolatamque*, id ⁵ est incorruptam. *Servaverit*: custodierit. *Absque dubio*, id ⁶ est sine dubio. *In aeternum peribit*: aeterna poena cruciabitur, condempnabitur.

4. *Fides autem catholica hec est*, et ¹ cetera. Hic tres sunt gradus. ²⁵ In primo invitat ad fidem, cum dicitur ²: *Quicumque vult*, et cetera. In ³ secundo terret, cum ait: *Quam nisi quisque*, et cetera. In tertio incipit demonstrare quae sit vera fides, cum ait: *Fides autem catholica*, et ⁴ cetera. Forte interrogat aliquis: Quae sit vera fides? *Ut unum Deum in trinitate et trinitatem in unitate veneremur. Ut unum Deum*, ³⁰ id est unam divinitatem, unam substantiam, unam naturam, unam

⁵ fundam. atque relig.] et religionis fundamentum T. — ⁶ intellegitur B D T. — ⁷ operibus] angelis G; <omnibus> operibus T.

2. ¹ *Quicumque* <vult> B T. — ² qui vult] om. T. — ³ <vel> desiderat T. — ⁴ tradendus] trahendus D. — ⁵ Salvus esse] om. D. — ⁶ id est] om. B T. — ³⁵ ⁷ sicut ... Paulus] ait apostolus T. — ⁸ apostolus] om. B. — ⁹ Deo] om. G. — ¹⁰ haec fides] om. T.

3. ¹ *Quam* ... et cetera] om. T. — ² id est] om. T. — ³ id est] om. B. — ⁴ id est] vel T. — ⁵ id est incorruptam] om. G. — ⁶ id est] om. G T.

4. ¹ et cetera] om. T. — ² dicit G T. — ³ In ... quisque et cet.] in marg.: In ⁴⁰ secundo comminat fidem non servantibus cum dicit: quam nisi quisque et cet. T. — ⁴ et cetera] om. T. —

potestatem. *In trinitate*, id est in ⁵ tribus personis. *Et trinitatem*, id est tres personas. *In unitate*, id est in una divinitate, una substantia, una natura, una potestate. *Veneremur*: colamus, confiteamur.

5. *Neque confundentes personas, neque substantiam separantes.*

- ⁵ *Confundentes*, id est simul ¹ miscentes, coniungentes, quia ille confundit ² personas qui de tribus unam facit. Quis hoc prius dixit? Sabellius. Quomodo dicebat? Quando vult, pater est; quando vult, filius est; quando vult, spiritus sanctus est; ipse tamen unus est, id est una ³ persona patris. Dicebat male an bene? Certe male. Quare?
- ¹⁰ Quia persona dicitur eo quod per se sonat. Per se sonat pater, per se sonat filius, per se sonat spiritus sanctus, et ideo non sunt confundendae personae. *Neque substantiam separantes. Separantes* ⁴, id est dividentes. Quis separat substantiam? Ille ⁵ qui dicit quia pater maior sit quam filius et filius maior quam spiritus sanctus. Quis hoc prius
- ¹⁵ dixit? Arius ⁶. Dicebat bene an male? Certe male. Quare? Quia, sicut non sunt tres substantiae, ita ergo nec tres sunt ⁷ dii. Ambos istos errores, dominus una sententia reprehendens ⁸ ait: « *Ego et pater unum sumus* ». Cum dicitur *unum*, ostendit quod non sit separanda substantia. Cum dicitur *sumus*, ostendit quod non sint con-
- ²⁰ fundendae ⁹ personae.

6. *Alia* ¹ est enim persona patris, et cetera. *Alia*: non ipse, ut ostenderet ² quod non sint confundendae personae. Ideo tribus vicibus dixit: *Alia, alia, alia*, quia ³ aliud sonat pater, aliud filius, aliud spiritus sanctus.

- ²⁵ 7. Et ut ostenderet quod non sit ¹ separanda substantia, ideo subiunxit, dicens: *Sed patris et filii et spiritus sancti una est divinitas*, id ² est una deitas. *Aequalis gloria*, id est aequalis ³ claritas. *Coaeterna* ⁴ *maiestas*: simul aeterna potestas. Si ⁵ una est deitas et ⁶ aequalis claritas et simul aeterna potestas, ergo non est separanda substantia.
- ³⁰ *Maiestas* dicitur quasi maior potestas. Et bene maior potestas in Deo dicitur quia omnia precellit.

⁵ in tribus ... trinitatem, id est] *om.* D.

5. ¹ simul] *om.* D. — ² fundit, *corr.* confundit T. — ³ una] *om.* B. —

⁴ Separantes] *om.* T. — ⁵ Ille qui dicit] Illi qui dicunt T. — ⁶ Arius B D G; Arrianus T. — ⁷ sunt] *om.* T. — ⁸ reprehendens] reprehendit <cum> T. — ⁹ conf. personae] *in marg.* B.

6. ¹ Alia ... personae] *om.* T. — ² ostenderent D. — ³ quia] quod T.

7. ¹ sint D. — ² id est] *om.* T. — ³ equalitas D. — ⁴ coet. maiestas] et D. — ⁵ <Et> si D G; Si ... aeterna potestas] *om.* B T. — ⁶ et] *om.* D.

8. *Qualis pater, talis* ¹ *filius, talis et spiritus sanctus*. *Qualis*, id est quantus; id ² est tantus ³ quantus pater est ⁴, tantus est ⁴ filius, tantus et spiritus sanctus. Sicut increatus pater, ita ⁵ increatus filius, increatus ⁶ et spiritus sanctus. Sicut immensus ⁷ pater, ita et ⁸ filius, ita et spiritus sanctus. Sicut ⁹ aeternus pater, sic et ¹⁰ filius et ¹¹ spi- 5 ritus sanctus.

9. *Increatus pater*, quia a ¹ nullo est creatus. Et si creatus esset, creatura esset. Et ² si creatura esset, non esset creator. Sic et filius, sic ³ et spiritus sanctus. Ut ostenderet quod non sint confundendae personae, ideo ⁴ tribus vicibus dixit *Increatus*. 10

10. *Inmensus pater*, et ¹ cetera. *Inmensus* ²: non mensus, id est inmensurabilis, quia non potest mensurari. Inmensus est pater, quia non potest circumscribi, nec valet comprehendi ³, nec in ⁴ loco claudi, quia ubique est totus, non per membra diffusus, sed potestate dilatatus, quoniam ipse est super omnia, ipse ⁵ infra omnia, 15 ipse ⁵ extra omnia, ipse ⁵ sub omnibus. Similiter filius, similiter et spiritus sanctus.

11. *Aeternus pater*, et ¹ cetera. *Aeternus* dicitur, quia initio et fine caret ². Sic est filius, ita et spiritus sanctus. Ut ostenderet quod non sint confundendae personae, ideo tribus vicibus dixit: *aeter-* 20 *nus*; et propter unitatem substantiae ³, subiunxit ⁴ dicens: *Et tamen non tres aeterni, sed* ⁵ *unus aeternus*. *Sicut non tres increati, nec* ⁶ *tres immensi, sed unus increatus et unus immensus*.

12. *Similiter omnipotens pater*, et ¹ cetera. *Omnipotens* dicitur, quia omnia potest. Et si omnia potest, ergo potest mentiri et falli, 25 et potest mori, et potest ² infirmari? Certe non potest, quia non conveniunt naturae Dei. Etenim potest Deus quae vult et ea vult quae potest, quia voluntas ³ Dei in potestate est et potestas in voluntate ⁴. Ita ⁵ non potest, quia ⁶ non convenit naturae divinitatis eius, mentiri, et falli non potest, quia veritas est ⁷. Mori non potest, 30

8. ¹ talis ... sanctus] om. T. — ² id est] et T. — ³ tantus] om. G. — ⁴ est] om. T. — ⁵ ita] om. T. — ⁶ [ita] increatus G. — ⁷ immensus] increatus T. — ⁸ et] om. T. — ⁹ Sicut ... sanctus] om. B T; *suprascr. corr.* C. — ¹⁰ et] om. G. — ¹¹ [ita] et G.

9. ¹ a] om. D. — ² Et si creatura esset] om. D. — ³ sic [sic] D. — ⁴ ideo] id 35 est D.

10. ¹ et cetera] om. T. — ² Inmensus [id est] T. — ³ comprehendi B. — ⁴ in] om. T. — ⁵ ipse] om. T.

11. ¹ et cetera] om. T. — ² caret [Aeternus est pater, quia initio (inicio B) et fine caret] B G. — ³ substantiae] om. G. — ⁴ subiunxit G T. — ⁵ sed unus 40 aeternus] om. T. — ⁶ nec ... immensus] om. T.

12. ¹ et cetera] om. T. — ² potest] om. T. — ³ voluntate D; voluntate, *corr.* voluntas C. — ⁴ voluntate [eius] T. — ⁵ Ita [mentiri et falli] T. — ⁶ quia ... falli non potest] om. T. — ⁷ est [et quia non convenit naturae divinitatis eius] T. —

quia vita perennis ⁸ est. Infirmari non potest, quia sanitas est. Ut ostenderet quod non sint confundendae personae, ideo tribus vicibus dixit *omnipotens*. Et propter unitatem substantiae subiunxit ⁹ dicens: *Et tamen non tres omnipotentes* ¹⁰, *sed unus omnipotens*.

5 13. *Ita Deus pater, Deus* ¹ *filius, Deus et spiritus sanctus. Deus* dicitur a dilectione ², quia diligit omnia quae creavit. Unde scriptum est: « ³ *Nichil* ³ *eorum odisti quae fecisti* ». Et *Deus* dicitur a timore ⁴, quia timetur ab omnibus, adoratur a cunctis. Adoratur quidem a bonis angelis, timetur a malis. Et *Deus* dicitur a divini-
10 tate, quia divinus est et cognoscit omnia antequam fiant. Ergo ⁵ *Deus pater*, qui diligit quae creavit et qui ⁶ timetur ab omnibus, adoratur a cunctis et cognoscit omnia antequam fiant. Similiter et ⁷ *filius*, similiter et ⁸ *spiritus sanctus*. Forte interrogat aliquis: Quomodo ⁹ possunt esse ¹⁰ tres personae una substantia? Sed non debet
15 videri contrarium, quia possumus simile exemplum invenire in corporalibus rebus. Verbi gratia, sol, splendor et calor. Et si interrogat te aliquis: Est sol splendor?, responde: Est. Et, si interrogat ¹¹: Est sol calor?, responde: Est. Numquid ideo tres sunt soles? Non. Quare? Quia ¹² unus est sol, id est una est ¹³ natura. Ut ostenderet
20 quod non sint confundendae personae, ideo ¹⁴ tribus vicibus dixit: *Deus*. Et propter unitatem substantiae, subiunxit dicens: *Et tamen non tres Dii, sed unus est Deus*.

14. *Ita dominus pater*, et ¹ cetera. *Dominus* dicitur a domo ², quia, sicut paterfamilias regit famulos in domo, ita deus ³ regit cunctos in mundo ⁴. Sive *dominus* dicitur a dominando, quia omnibus dominatur. Et ut ostenderet quod non sint confundendae personae, ideo tribus vicibus dixit *dominus*. Et propter unitatem substantiae subiunxit ⁵ dicens: *Et tamen non tres domini, sed unus est dominus*.

15. *Quia, sicut singillatim* ¹, et ² cetera. *Singulatim* ³ est semotim, separatim. *Unamquamque personam*, id ⁴ est singulatim ⁵.

⁸ perennis est] est perennis T. — ⁹ subiunxit B G T. — ¹⁰ omnipotens, corr. omnipotentes C.

13. ¹ Deus ... sanctus] om. T. — ² dilectione] diligendo G. — ³ Nichil B T. — ⁴ amore, corr.: timore T. — ⁵ Ergo ... antequam fiant] om. G. — ⁶ qui] quia T. —
35 ⁷ et] om. B D G T. — ⁸ et] om. G. — ⁹ Quomodo] <quae vel> quomodo T; qui B; quis C D. — ¹⁰ esse] ergo B. — ¹¹ interrogat <te aliquis> T. — ¹² <Quia unus est> quia B. — ¹³ est] om. D G T. — ¹⁴ ide C.

14. ¹ et cetera] om. T. — ² domino B. — ³ dominus D. — ⁴ cunctos in mundo] in mundo cunctos B. — ⁵ subiunxit B G T.

40 15. ¹ singulatim D. — ² et cetera] om. T; et cetera ... id est singulatim] om. B. — ³ Singillatim G T. — ⁴ id est ... personam] om. T. — ⁵ singillatim G. —

Quamque personam Deum et dominum confiteri, id est venerari, adorare⁶. Christiana veritate, id est christiana⁷ doctrina. Compellimur, hoc est cogimur. Verbi gratia, si interrogat te aliquis: Separatim est pater Deus et dominus?, responde: Est. Et si interrogat te aliquis: Separatim est filius Deus et dominus?, responde: Est⁸. Item, 5 si interrogat te aliquis: Separatim est spiritus sanctus Deus⁹ et dominus?, responde: Est. Ita tres Deos aut¹⁰ dominos dicere catholica religione prohibemur¹¹. Catholica religione, id est catholica fide. Prohibemur: vetamur¹².

16. Pater a nullo est factus, nec¹ creatus, nec genitus. Est pater 10 a se et² non ab alio? A se. Quomodo non est ab alio? Quia a se solo est. Est factus, aut creatus? Certe nec factus nec creatus, quia³, si factus aut creatus esset, factura⁴ aut creatura esset. Et⁵ si factura aut creatura esset, non esset creator neque⁶ factor. Est genitus an ingenuus? Certe ingenuus est. Quare? Quia a se solo est. 15

17. Filius a patre solo est, et¹ cetera. Est filius a se an ab alio? Certe ab alio. A quo? A solo patre². Est factus, aut creatus? Certe nec factus, nec creatus, quia, si factus aut creatus esset, factura aut creatura esset. Et³, si⁴ factura aut creatura esset, non esset factor nec creator. Est genitus, an ingenuus? Certe genitus. Quare⁵ est 20 genitus? Quia a solo patre est. Quare non est a spiritu sancto? Ne videantur duo⁶ patres esse in hac⁷ sancta trinitate.

18. Spiritus sanctus a patre et filio, et¹ cetera. Est spiritus sanctus a se an ab alio? Ab alio. A quo? A patre et filio. Est factus, aut creatus? Certe nec factus nec creatus, quia, si factus esset aut crea- 25 tus, factura aut creatura esset. Et², si factura aut creatura esset, non esset factor neque creator. Est genitus, an ingenuus? Certe nec genitus est nec ingenuus. Quare non est genitus? Quia non est filius. Quare non est ingenuus? Quia non est pater. Quid ergo est? Procedens. Quare³ procedens dicitur, cum ipse ubicumque⁴ sit? 30 Ipsa processio spiritalis est. Tunc spiritus sanctus procedere dicitur,

⁶adorari D. — ⁷christiana] om. T. — ⁸Est [Item si interrogat te aliquis: separatim est filius deus et dominus, resp. est] expunctum T. — ⁹Deus] om. B. — ¹⁰aut] suprascr. B. — ¹¹prohibemur ... religione] om. T. — ¹²utamur D; utamur, corr. vetamur C. 35

16. ¹nec ... genitus] om. T. — ²et non] an D T. — ³quia] om. T. — ⁴factura aut creatura esset] om. T. — ⁵Et si ... creatura esset] om. D. — ⁶neque] aut T.

17. ¹et cetera] om. T. — ²patre [est] T. — ³Et ... creatura esset] om. D. — ⁴si ... creatura esset] ideo T. — ⁵Quare ... an ingenuus (n. 18] adscr. in marg. 40 corr. T. — ⁶duo patres esse] esse duo patres B G. — ⁷hac] anc, corr. hanc C.

18. ¹et cetera] om. T. — ²Et ... creatura esset] om. D T. — ³Quare procedens] om. D. — ⁴ubique B.

quando corda fidelium illuminat. Unde scriptum est: « ^a *Spiritus ubi vult spirat* ».

19. *Unus ergo pater, non tres patres; unus* ¹ *filius, non tres filii; unus spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.* Ille qui pater est potest dici filius, aut spiritus sanctus? Non potest. Ergo ² *unus pater, non tres patres.* Ille qui filius est potest dici pater, aut spiritus sanctus? Non potest. Ergo *unus filius, non tres filii.* Et ille qui spiritus sanctus est potest dici pater aut filius? Non potest. Ergo *unus spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.*

20. *Et* ¹ *in hac trinitate nichil* ² *prius* ³ *aut posterius, nichil* ⁴ *maius aut minus. Nichil prius, quia numquam fuit pater antequam filius. Aut posterius, quia non* ⁵ *fuit spiritus sanctus postea quam pater aut filius. Nichil* ⁶ *maius* ⁷, quia numquam fuit pater maior quam filius. Nichil ⁸ *minus, quia numquam fuit spiritus sanctus minor quam pater* ⁹ *aut filius. Sed totae tres personae, id est omnes tres personae. Coaeternae sibi sunt* ¹⁰, id ¹¹ *est simul aeternae. Et* ¹² *coaequales, id est simul aequales.*

21. *Ita ut per omnia, videlicet nomina quae pertinent ad naturam divinitatis. Sicut iam supra dictum est, id est aeternus, immensus, et cetera. Trinitas in unitate. Trinitas, id est tres personae. In unitate, id* ¹ *est in una divinitate, in una natura, in una substantia, in una potestate. Et unitas, id est una divinitas, una natura, una substantia, una potestas. In trinitate, id est in tribus personis. Veneranda: adoranda, timenda* ², *colenda sit.*

22. *Qui vult ergo salvus* ¹ *esse, et cetera. Rem, quam vult homo artius* ² *in mente* ³ *hominum inculcare* ⁴, sepe repetit. Ita fecit beatus Athanasius. Potest aliquis salvari sola ⁵ *fide? Certe non potest.*

23. *Sed necessarium est ad aeternam salutem, et* ¹ *cetera. Aeternam salutem dicit, quia est et temporalis. Ut incarnationem quoque domini nostri Iesu Christi fideliter credat. Fideliter, id est absque omni ambiguitate.*

24. *Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur. Quare duo verba posuit? Sufficeret tantum dicere Credamus. Idcirco duo verba posuit,*

19. ¹ unus ... sancti] om. T. — ² Ergo ... Non potest] om. G.

20. ¹ Et] Sed T. — ² nihil B G T. — ³ prius ... minus] om. T. — ⁴ nihil B G. — ⁵ non fuit] numquam T. — ⁶ Nihil B G T. — ⁷ maius <aut> B. — ⁸ Nihil B G T. — ⁹ pater] filius G. — ¹⁰ sunt <et coaequales> T. — ¹¹ id est ... aeternae] om. B. — ¹² Et ... est] om. T.

21. ¹ id est ... unitas] om. C. — ² timenda] om. T.

22. ¹ salvus ... cetera] om. T. — ² artius T. — ³ mente <retinere more> T. — ⁴ conculcare D; inculcare sepe] sepe calculando T. — ⁵ sola] om., *suprascr.* sine T.

23. ¹ et cetera] om. T.

quia unum refertur ad cor, alterum ad labia. Corde credimus, labiis confitemur. Unde Paulus ¹ dicit « ^a Corde enim ² creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem ». Et quomodo sit verus Deus et verus homo, manifestat cum subiungit dicens: *Deus est ex substantia patris ante saecula genitus. Ex* ³ *substantia patris*, quia ⁴ omnipotens genuit omnipotentem. *Et homo est ex substantia matris in saeculo* ⁵ *natus*, quia de virgine sumpsit carnem. Ut ostenderet secundum divinitatem non habere initium, ideo dixit: *ante saecula genitus*. Et ut manifestaret quia secundum humanitatem habet initium, ideo dixit: *in saeculo* ⁶ *natus*. 10

25. *Perfectus Deus, perfectus homo, ex* ¹ *anima rationali et humana carne subsistens. Perfectus Deus*, quia omnipotens genuit omnipotentem, Deus Deum, lumen lumen. *Perfectus homo*, quia veram carnem et veram animam sumpsit ex virgine absque peccato, non fantasticum ² corpus, sicut Manicheus dicit, neque loco animae habuit 15 divinitatem, sed verus ³ Deus et verus homo extitit. *Ex* ⁴ *anima rationali* dicitur, quia est et irrationalis ⁵, sicut est in pecoribus.

26. *Aequalis patri secundum divinitatem, minor* ¹ *patre secundum humanitatem. Aequalis patri secundum divinitatem*, quia sicut pater est omnipotens, ita et filius ². *Minor patre secundum humanitatem*, quia carnem nostrae mortalitatis assumpsit ³. Et quid mirum est si minor est ⁴ patre, cum etiam minor sit angelis? Unde ⁵ scriptum est: « *Minorasti eum paulo minus ab angelis* ». 20

27. *Qui licet Deus sit et homo, non* ¹ *duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem* ², *sed assumptione* ³ *humanitatis in Deum*, quia non est conversa divinitas in carnem ⁴, sed humanitas assumpta ⁵ est in divinitatem. Ista, id ⁶ est humanitas, est augmentata; illa, id ⁶ est divinitas, non est minorata. Ista coepit esse quod non erat, illa non desinit ⁷ esse quod erat ⁸. 30

24. ¹ Paulus <apostolus> B G; Paulus dicit] et apostolus T. — ² enim] om. B C D G. — ³ <Quia> ex T. — ⁴ quia] om. T. — ⁵ saecula B C D T. — ⁶ saecula B D.

25. ¹ ex ... subsistens] om. T. — ² fantasticum T. — ³ verus] om. B. — ⁴ <Quare> ex T. — ⁵ irrationalis B D G. 35

26. ¹ minor ... humanitatem] om. T. — ² filius] *suprascr.* est omnipotens T. — ³ adsumpsit B T. — ⁴ est patre] patre est T. — ⁵ Unde ... angelis] om. C D.

27. ¹ non duo ... in Deum] et cetera, *suprascr.* unus autem non conversione T. — ² carne D. — ³ adsumptione B. — ⁴ carnem] dominum T. — ⁵ adsumpta T. — ⁶ id est] om. T. — ⁷ desinit] defuit D; desiit G; desiit, *corr.* desinit B. — ⁸ fuerat T. 40

24. ^a ROM. X, 10.

26. ^a HEBR. II, 7: *Minuisti eum paulo minus ab angelis*, cf. *ibid.* II, 9.

28. *Unus omnino non confusione substantiae, sed unitate¹ personae. Unus omnino*, id est certe. *Non confusione substantiae*, quia non est confusa, id est simul mixta substantia. *Sed unitate personae*, hoc est quia in una persona subsistunt duae substantiae. Et
 5 ut non videretur tibi contrarium quomodo essent duae substantiae in una persona, ideo corporale exemplum posuit dicens:

29. *Nam, sicut anima rationalis et¹ caro*, et cetera, usque: *qui passus² est pro salute nostra*. Forte dicit³ aliquis: Quae persona sanctae trinitatis suscepit carnem? Resp. ⁴ Filius. Fuit semper pater
 10 cum filio? Semper. Et, si semper fuit pater cum filio, ergo, quando passus est filius, passus est et pater? Non. Quare non? Quia divinitas impassibilis est. Deseruit aliquando humanitatem? Non; semper enim fuit divinitas cum humanitate et eam non deseruit, etiam nec in ⁵ ipsa cruce. Ergo patiebatur divinitas? Non: humanitas patiebat;
 15 patiebatur; divinitas vero, sicut diximus, impassibilis erat ⁶. Verbi gratia, elevat homo manum, ut percutiat arborem aut lignum cum securi: verberatur radius solis, sed non patitur. Sic et divinitas: impassibilis erat. Item querendum est, cum redemptio nostra totius trinitatis sit operatio, quare ad solam filii personam refertur. Si-
 20 cut enim cithara ⁷ ex tribus causis consistit, ligno, cordis ⁸ et digitis, et, si unum de istis ⁹ defuerit, cithara ¹⁰ esse non potest. Verumtamen, quamvis ex ligno et cordis ¹¹ et digitis consistat ¹², tamen ipse sonus ad solas cordas ¹³ refertur. Ita et redemptio nostra, licet totius trinitatis sit operatio, tamen ad solam filii personam
 25 refertur.

30. *Descendit ad inferna*. Quomodo descendit ad inferna? In sola anima. Quare descendit? Ut eos qui indebite detinebantur ¹ in inferno eriperet, id est iustos. Quare resurrexit ²? Ut nobis exemplum et spem resurgendi daret, quia, sicut ipse resurrexit, ita et ³
 30 nos resurgemus de pulvere terrae. Et quare non ipso die aut altero, sed tertio resurrexit? Sive propter trinam substantiam aquae, sive quia Adam tribus gradibus pervenit in peccatum, id est in suggestionem, in ⁴ delectatione et in ⁵ consensu. Et ideo *tertia die resurrexit*, ut ostenderet etiam ipso statu suae ⁶ resurrectionis quia ab ipsis malis
 35 liberare nos venerat, in ⁷ quae per peccatum Adae cecidimus.

28. ¹ unitate personae] *om.* T.

29. ¹ et ... usque] *om.* T. — ² passus ... nostra] pro sal. nostra passus est D. — ³ dicit aliquis] aliquis dicit T. — ⁴ Responde G. — ⁵ in] *om.* C D; *suprascr. corr.* C. — ⁶ erat] est T. — ⁷ cythara D G. — ⁸ chordis G. — ⁹ de istis] *om.*
 40 G. — ¹⁰ cythara B D G T. — ¹¹ chordis B G. — ¹² constat D. — ¹³ chordas B G; corda D. — ¹⁴ filii personam] personam filii T.

30. ¹ tenebantur D. — ² resurrexit] descendit G. — ³ et] *om.* D. — ⁴ in] *om.* T. — ⁵ in] *om.* B D G T. — ⁶ suae] *om.* T. — ⁷ in quae per] per quae in T.

31. Sequitur ¹ *Sedet ad dexteram Dei patris*. Numquid Deus corporeus est, qui habeat dexteram vel sinistram, ut filius dicatur sedere ad dexteram patris? Non. Per sessionem aequalitas designatur. Ad ² dexteram Dei sedet, quia per omnia aequalis factus est ipsi Deo patri ³. Sive ad dexteram Dei patris ⁴ sedet, quia *inde* ⁵ *venturus* ⁶ *est iudicare vivos et mortuos*. *Inde* ⁶, id est de caelis. *Venturus* ⁷ *est iudicare vivos et mortuos*. Vivos appellat eos, quos in carne inveniet vivos. Sive ⁸ vivos appellat iustos et mortuos peccatores ⁹.

32. *Ad cuius adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis*. *Cum corporibus* dicitur, quia non erunt corpora aerea ¹⁰ et ventosa ¹, sicut haeretici ² dixerunt ³. *Et reddituri sunt de factis propriis rationem*. Quomodo reddent rationem? Numquid verbis? Non. Rationem enim reddituri sunt quia omnibus ⁴ quaecumque egerunt manifesta erunt.

33. *Et qui bona egerunt ibunt in vitam aeternam*. *Vita aeterna* ¹⁵ dicitur, quia est ¹ et temporalis. *Qui vero mala in ignem aeternum*. *Ignem aeternum* appellat ad distinctionem illius qui est temporalis, sive ad distinctionem illius purgatorii ², qui est salutaris.

34. *Haec est fides catholica* ¹, et ² cetera. Et ut eam artius in cordibus fidelium inculcaret, sepe repetit dicens: *Haec est fides catho-* ²⁰ *lica, quam nisi quisque fideliter*, id est absque ruga, *firmiterque crediderit, salvus esse non poterit*. Explicit ³.

CXIII. Incipit ¹ symbolum ² apostolorum.

1. *Credo in Deum patrem omnipotentem* ¹ *creatorem caeli et ter-* ²⁵ *rae; et* ² *in Iesum Christum filium eius unicum* ³ *dominum nostrum*, *qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub*

31. ¹ Sequitur] *om.* T. — ² Ad dexteram] Aequalitas T. — ³ patre C. — ⁴ patris] *om.* G. — ⁵ inde <ipse> B. — ⁶ Inde] *supraser. corr.* C; Inde ... caelis] *supraser.* T. — ⁷ Venturus ... mortuos] *om.* T. — ⁸ Sive ... iustos] *om.* T. — ⁹ peccatores <designat> T. 30

32. ¹ ventuosa B. — ² eretici C. — ³ dicunt <sed corporibus ipsis quibus vixerunt resurgent> T. — ⁴ omnia T.

33. ¹ est et] et est G. — ² pugnatori C; pugnatorii D.

34. ¹ catholica G. — ² et cetera] *om.* T. — ³ Explicit] *om.* D T.

CXIII. Mss.: B, f. 152^r-153^v; C, f. 174^v-176^r; D, f. 138^v-140^r; G, f. 154^v-156^r; ³⁵ T, f. 143^v-144^v.

Éd.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, pp. 208-210 (inséré dans l'*Ordo* du baptême, le Samedi-Saint, d'après *Vindob.* 1817, f. 54^r-57^r, cf. M. ANDRIEU, *Les ordines romani*, t. I, p. 389).

Titulus. ¹ Incipit] *om.* D T. — ² symbolum D G T.

1. ¹ omnipotentem ... aeternam. Amen] Interpretatio eiusdem D. — ² et in ... Amen] et caetera G. — ³ unicum ... Amen] et reliqua T. — 40

Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad inferna, tertia⁴ die resurrexit a mortuis, ascendit ad celos, sedet ad dextram Dei patris omnipotentis, inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum
 5 *communione, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et*
vitam aeternam. Amen.

2. Haec¹ doctrina apostolica symbolum dicitur. Symbolum greca lingua dicitur, an latina? Greca². Latine³ dicitur collatio, hoc est collectio. Quare collatio⁴? Quia, post ascensionem domini
 10 et adventum spiritus sancti, sancti apostoli in unum convenerunt et simul omnes hanc doctrinam apostolicam composuerunt. Quare hoc⁵ fecerunt? Quia futurum erat, ut transirent ad gentes et⁶ dividerentur per singula regna terrarum et Christum Dei⁷ filium esse omnibus⁸ predicarent, ne forte⁹ alii alio modo et alii alia fide predi-
 15 dicarent, ne divisio fieret inter credentes vel auditores. Dicitur alio modo symbolum, nisi collatio¹⁰? Dicitur etiam indicium¹¹ vel signum, quia per hanc apostolicam doctrinam recta atque perfecta fides indicatur. Et quot sunt¹² symbola? Tria¹³: unum ab apostolis inventum, aliud in Nicea urbe a trecentis decem et octo patribus,
 20 tertium in Constantinopoli¹⁴ a centum quinquaginta patribus, regnante Theodosio imperatore.

3. Quid distat inter *Credo Deo* et *Credo Deum* et *Credo in Deum*? Hoc distat. *Credo Deo*: Credo preceptis Dei; credo¹ mandatis² Dei, credo³ verbis Dei et dictis Dei⁴, quoniam quaecumque dixit sive⁵
 25 promisit vera sunt. Verbi gratia, sicut⁶ solemus dicere: Credo illi homini, quia verum michi⁷ dixit. *Credo Deum* esse, quoniam est⁸ Deus, sicut hominem esse quia⁹ est homo. *Credo in Deum*, id est omnem spem atque fiduciam meae salutis in Deum pono, colloco, constituo.

30 4. *Deus* quare dicitur? ^a Deus enim¹ dicitur² a dilectione, quia

⁴ terna B. — ⁵ et] om. C.

2. ¹ (Sermo unde supra) Haec T. — ² Greca (lingua symbolum) T. — ³ Latina B T. — ⁴ collatio] collectio G. — ⁵ hoc] haec T. — ⁶ et dividerentur] dividerenturque T. — ⁷ Dei filium] filium Dei G. — ⁸ omnibus (gentibus) T. — ⁹ forte ...
 35 credentes vel] discrepatio fieret inter praedicatores et T. — ¹⁰ collatio] collectio G. — ¹¹ indicium C G. — ¹² sunt] om. D. — ¹³ (Resp.) Tria T. — ¹⁴ Constantinopolim B C.

3. ¹ credo] et T. — ² mandatis Dei credo] om. D. — ³ Credo] et T. — ⁴ Dei] om. G. — ⁵ sive] vel T. — ⁶ sicut] sic T. — ⁷ mihi B G T. — ⁸ est Deus] Deus est
 40 G T. — ⁹ quia] qui B G T.

4. ¹ enim] ergo T. — ² dicitur a dilectione] a dilectione dicitur T. —

omnia diligit quae creavit et ipse diligitur a sanctis suis. Dicitur et ³ a timore, quia timetur ab omnibus, adoratur a cunctis. Dicitur et a divinitate ⁴, quia divinus est et omnia scit antequam fiant. *Pater* ⁵ quare dicitur? Quia habet filium. Dicitur *omnipotens*, quia omnia ex nichilo ⁶ creavit. Et omnipotens dicitur quia omnipotentem genuit filium. Quare specialiter dicitur *creator caeli et terrae*, cum ipse omnia creaverit ⁷? Ut per duas creaturas ⁸ omnes aliae intellegantur: per caelum enim spirituales et invisibiles designantur; per terram vero corporales et visibiles.

5. Quare dicitur *Et in Iesum Christum filium eius*? Quia sic est filius Deus quomodo pater. Qua lingua dicitur *Iesus*? Hebrea. Latine ¹ dicitur salvator, quia salvat populum suum a peccatis eorum. Christus graecae, latinae dicitur unctus. Unde unctus est Iesus? Numquid corporali et visibili oleo? Non, sed oleo spiritali, hoc est plenitudine spiritus sancti. Unde per psalmistam dicitur: « ^a *Unxit* ² te Deus, Deus ³ tuus, oleo laetitiae » Et Esayas ⁴ dicit.: « ^b *Spiritus domini super me eo quod unxit* ⁵ me ». Quare dicitur *filius*? Filius dicitur a felicitate, quia omne gaudium et omnis laetitia patris est ⁶ filius. Quare dicit: *unicum dominum nostrum* ⁷? Quid est unicus? Unus et solus. Quare unicus dicitur ⁸ dominus Iesus Christus? Quia ille solus proprius ⁹ filius Dei est ¹⁰ et nos sumus filii ¹¹ adoptivi.

6. Quare dicitur: *qui conceptus est de spiritu sancto*? Quia operante ¹ spiritu sancto, suscepit carnem ex virgine. Quare ergo non dicitur filius spiritus sancti? Ne ² ^a duo videantur ³ esse patres in sancta trinitate. Verbi gratia, multae res nascuntur, quae proprie filii non vocantur. Nascuntur homines ex aqua baptismatis et non vocantur filii aquae, sed filii Dei adoptivi. Sic vero ille homo assumptus a verbo, opere spiritus sancti formatus, spiritus sancti tamen ⁴ non dicitur filius, sed filius patris. *Natus ex Maria virgine*. Ex Maria virgine dicit, hoc est ex substantia Mariae.

³ et] autem Deus T. — ⁴ divinitate <Deus> T. — ⁵ Pater] Ante D. — ⁶ nihilo B G T. — ⁷ creaverit] creavit B G. — ⁸ <principales> creaturas T. — ⁹ vero] om. T.

5. ¹ <quod> latine T. — ² Unxit B G. — ³ Deus] om. B C D. — ⁴ Isaias T. — ⁵ unxit B G; unxit T. — ⁶ est] om. B C D G. — ⁷ nostrum] om. T. — ⁸ dicitur] om. T. — ⁹ proprius <est> T. — ¹⁰ est] om. T. — ¹¹ filii] om. T.

6. ¹ cooperante G. — ² Ne] Nonne T. — ³ videntur, corr. viderentur T. — ⁴ tamen non] non tamen G.

5. ^a Ps. XLIV, 8. — ^b Cf. Is. LXI, 1 (*Spiritus Domini super me, eo quod unxit Dominus me*).

6. ^a duo ... patres] cf. ci-dessus chap. CXII, n. 19.

7. *Passus sub Pontio Pilato*. Passus est, ut nos passione ¹ sua liberaret. Pontius dicitur ab insula Ponto. Pilatus enim preses fuit Iudeae provinciae. Pilatus interpretatur os malleatoris, quia os malleatoris aliquando percutit, aliquando sublevat. Sic faciebat
 5 Pilatus. Quando dicebat: « ^a *Nullam causam invenio* ² *in homine isto* », ut eum morti tradam, eum iustificabat. Et quando dicebat: « ^b *Accipite eum et secundum legem vestram iudicate eum* », condemnabat.

8. *Quare crucifixus est* ¹? Ut nobis daret exemplum, quatinus
 10 in nobis peccata crucifigamus et ut nos ipsi mundo moriamur. Quare non voluit dominus alia morte mori nisi morte crucis? Quia crux magnum misterium ² habet in se. Si crux in terra proicitur ³, per quatuor eius cornua quatuor partes mundi demonstrat ⁴. In hoc voluit dominus demonstrare quia non ⁵ venit unam partem mundi
 15 redimere, sed totum humanum genus. Unde dicit psalmista: « ^a *A solis ortu et occasu ab aquilone et mari* » « ^b *dicant qui redempti sunt* ». Et si crux sursum erigitur, simul demonstrat caelestia et terrestria. Unde dicit Paulus apostolus: « ^c *Pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in caelis sunt sive quae in terris* ». Habet crux aliud
 20 misterium ⁶ in se? Vere habet. Unde dicit Paulus apostolus ad auditores ⁷ suos: Orate, « ^d *ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quae sit longitudo et latitudo, sublimitas et profundum* ». Sublimitas crucis ⁸ est ea ⁹ pars quae super caput eminent et unde ¹⁰ designatur ¹¹ spes futurorum bonorum operum et ¹² unde dicit Paulus apostolus:
 25 « ^e *Spe enim salvi facti sumus* ¹³. Per transversum lignum, ubi brachia extenduntur, designatur ¹⁴ caritas. Unde dicit in ¹⁵ evangelio: « ^f *Diligite amicum in Deo et diligite inimicum propter Deum* ». Et propheta dicit: « ^g *Latum mandatum tuum nimis* ». Hinc Iacobus ¹⁶ ait: « ^h *Caritas cooperit multitudinem peccatorum* ». Per longitudinem crucis, id est eam partem quae eminent a terra usque ad transversum
 30 lignum, designatur perseverantia in bonis operibus. Unde dominus

7. ¹ passione sua] sua passione T. — ² invenio ... isto] in homine isto invenio G.

8. ¹ est <dominus> T. — ² misterium B D. — ³ proiciatur B G; prohibetur 35 D. — ⁴ demonstrantur T. — ⁵ non venit] venit non G. — ⁶ misterium B D G. — ⁷ adiutores T. — ⁸ crucis] om. T. — ⁹ ea] om. D. — ¹⁰ inde T. — ¹¹ designatur] dicitur G. — ¹² et] om. T. — ¹³ sumus] sunt T. — ¹⁴ designantur D. — ¹⁵ in evangelio] evangelium T. — ¹⁶ Iacob C D. —

7. ^a Luc. XXIII, 14. — ^b Ioh. XVIII, 31.

40 8. ^a Ps. CVI, 3. — ^b Ps. CVI, 2. — ^c Coloss. I, 20 — ^d Eph. III, 18. — ^e Rom. VIII, 24. — ^f Matth. V, 44-47; Luc. VI, 27-35. — ^g Ps. CXVIII, 96. — ^h I. Petr. IV, 8. —

dicat in evangelio: «¹ *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*». Profundum crucis est ea ¹⁷ pars que in terra figitur. Unde designantur occulta iudicia¹⁸ Dei et unde dicit Paulus apostolus; «^k *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius. Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit ?*» Subauditur: Nemo. 5

9. *Mortuus* est, ut nos, qui peccatis ¹ mortui eramus, vivificaret. *Sepultus* est, ut nobis daret exemplum peccata nostra sepeliendi. Tunc peccata nostra sepeliuntur, quando infans ternis ² vicibus sub aqua mergitur et tunc cum Christo resurgimus, quando infans ¹⁰ de aqua subtrahitur.

10. *Descendit ad inferna*. «^a Quomodo? Sola anima. Vel quare descendit? Ut inde suos electos subtraheret, qui ibidem indebite detinebantur.

11. *Tertia die resurrexit a mortuis*. «^a Quare non voluit ipso die ¹⁵ aut secundo? Quare voluit tertio die? Quia sicut ¹ primus homo Adam tribus vicibus cecidit et perdidit nos omnes, ita et iste secundus Adam, id est dominus noster, voluit tertia die resurgere, ut nos de eis liberaret, in quos inducti eramus propter peccatum primi hominis Adae, id est suggestionem ², delectationem et ³ consensum. 20

12. *Ascendit ad caelos*, ut nobis aperiret aditum regni caelestis, quia clausus erat propter peccatum primi hominis Adae. *Sedet ad dexteram Dei patris*. Quare sedere dicitur ad dexteram patris? «^a Numquid Deus corporeus est, ut dextram vel sinistram habeat? Non. Sed per dexteram significatur aequalitas patris, quia in aequalitate ²⁵ patris manet et Deo patri est aequalis. Sedere enim requiescentis dicitur vel iudicantis. *Inde venturus iudicare vivos et mortuos*. *Inde* dicit de aequalitate patris, sive ¹ de caelis. Quos appellat vivos vel ² mortuos? Vivos appellat eos quos dominus vivos inveniet; mortuos ³, qui iam mortui sunt. Alio sensu vivos appellat iustos qui fide ³⁰ et bonis operibus vivunt; mortuos appellat peccatores, qui peccatis mortui ⁴ existunt.

¹⁷ ea] om. C D G. — ¹⁸ iudicia Dei] Dei iudicia T.

9. ¹ peccati G. — ² ternis] tribus G.

11. ¹ sicut] sic C T. — ² suggestionem, delectationem et consensum] suggestionem, delectationem et consensu B G. — ³ et] om. D T.

12. ¹ sive de caelis] om. T. — ² vel] quos T. — ³ <appellat> mortuos T. — ⁴ mortuis D.

¹ MATTH. X, 22. — ^k ROM. XI, 33-34.

10. ^a Cf. ci-dessus chap. CXII, n. 30.

11. ^a Cf. ci-dessus chap. CXII, n. 30.

12. ^a Cf. ci-dessus chap. CXII, n. 31.

13. Quare dicit: *in spiritum sanctum*? Quia alia est persona patris, alia filii, alia spiritus sancti; idcirco distincte dicit: *Credo in Deum patrem omnipotentem, et in Iesum Christum filium eius, et in spiritum sanctum*, quia ¹ sic est spiritus sanctus Deus quomodo pater ⁵ et filius.

14. *Sanctam aecclesiam catholicam*. *Sancta* dicitur segregata, semota. *Aecclesia* graecae, latine dicitur congregatio ¹. Et quod ² nomen est melius, *synagoga* ³ an *aecclesia*? *Aecclesia* est melius et maius nomen, quia bruta animalia congregari possunt, convocari ¹⁰ non possunt nisi homines, qui sunt rationabiles ⁴. Idcirco placuit sanctis apostolis eorumque successoribus ut solus populus christianus *aecclesia* vocaretur ⁵. *Catholica* sermo ⁶ graecus ⁷ est. Latine dicitur generalis vel ⁸ universalis.

15. *Sanctorum communionem*. *Communionem* dicit societatem, qua socii ¹ fideles et *sancti* socii sunt, per fidem et caritatem.

16. *Carnis resurrectionem*. Credo quia omnes de terrae pulvere resurrecturi sumus.

17. *Vitam aeternam* ¹ dicit ad distinctionem istius vitae temporalis et transitoriae. *Aeternam* dicit, quia semper fuit, est et erit.

²⁰ 18. *Amen* vero hebreus sermo est. Latine dicitur vere, sive fideliter, sive fiat.

CXIV. Impositio manuum super energuminum catezizatum ¹.

1. ^a *Innumeras medelae tuae curas deprecamur, domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, quas distribuit ¹ humanis infirmitatibus Christus ². Erige famulum tuum egritudinis languore depressum ³ et omnem sensum eius dignare tuis visitationibus refovere, qua-*

13. ¹ quia] quoniam T.

14. ¹ congregatio] convocatio *super rasuram* T. — ² quod] quomodo D. — ³ *synagoga* G T. — ⁴ rationabiles T. — ⁵ revocaretur, *corr.* vocaretur C; revocaretur ³⁰ D. — ⁶ sermo graecus] graecus sermo B G T. — ⁷ greco, *corr.* graecus C; greco D. — ⁸ vel] sive G.

15. ¹ socii] societate T.

17. ¹ aeternam dicit] dicit aeternam G.

CXIV. Mss.: B, f. 154^r-154^v; C, f. 176^r-176^v; D, f. 140^r-141^r; G, f. 156^r-156^v; ³⁵ P, f. 138^r; T, f. 105^v-106^r (titre CXIV intercalé entre les nn. 24 et 25 du titre CXV)

Titulus. ¹ catezizatum] om. P; baptizatum B; cathecizatum D.

1. ¹ distribuis P. — ² Christe P. — ³ depressum] detentum G. —

CXIV. 1. ^a *Sacram. Gelas. I, LXVI* (éd. WILSON, pp. 110-111; MOHLBERG, p. 91), au Samedi de la Pentecôte, sous le titre: *Aegrotanti catechumeno imposita manu*. ⁴⁰

tinus adoptionem tuam possit cum gaudio sanitatis percipere. Expelle itaque ab eo cuncta contrariae valitudinis tela, ut ad⁴ gratiam tuam gratanter⁵ occurrat. Releva⁶ quem redimere gloriaris, ut baptismi sit in illo palma, non mortis, et gloriosum semper baiulet⁷ quod⁸ accepit signaculum crucis. Per Iesum⁹ Christum dominum nostrum, qui¹⁰ 5 venturus¹¹.

2. ^a Omnipotens¹ sempiternus Deus, a cuius facie caeli² distillant, montes sicut caera liquescunt, terra tremit, cui patent abissi³, quem infernus pavescit, quem omnis irarum motus aspiciens humiliatur, te supplex deprecor, dominator domine, ut invocatione nominis tui ab¹⁰ huius famuli tui vexatione inimicus confusus abscedat et ab huius possessione anima liberata ad auctorem suae salutis recurrat, liberatoremque⁴ suum, diabolico fetore depulso et odore suavissimo spiritus sancti percepto⁵, sequatur. Per⁶.

3. ^a Domine¹, sancte² pater, omnipotens aeternus Deus, virtutem¹⁵ tuam totis exoro gemitibus pro huius famuli tui a diabolo oppressa infantia; qui etiam indignis inter pressuras³ donas⁴ presidium, exurge⁵ pro huius infantia debellata⁶ et noli diu retinere⁷ vindictam nec ante conspectum⁸ tuum veniant parentum⁹ delicta, qui nec pro filio patrem nec pro patre promisisti filium iudicari¹⁰. Auxiliare, quesumus, inimici furore vexato, ne sine baptismo facias eius animam a²⁰ diabolo possideri, sed potius tenera aetas, maligni¹¹ oppressionibus liberata, tibi referat gratias sempiternas¹². Per¹³.

4. ^a Famulum¹ tuum, domine, ad tui baptismi gratiam recurrentem² respicere et conservare dignare, ut, in tui nominis signo, quic-²⁵

⁴ ad] om. B. — ⁵ gratanter] C T. — ⁶ Releva] Revela T. — ⁷ baiolet, corr.: baiulet C; baiolet B D G T. — ⁸ quod accepit] om. P. — ⁹ Iesum ... venturus] Christum P; Iesum ... nostrum] dominum Iesum Christum filium tuum G. — ¹⁰ qui venturus] om. C D T. — ¹¹ venturus <est iudicare vivos et mortuos> B.

2. ¹ <Alia oratio> Omn. B; <Alia> Omn. G., <Oratio> Omn. D. — ² caeli] 30 om. G. — ³ abyssi B D G T. — ⁴ liberatorem P. — ⁵ percepto] om. B. — ⁶ Per] om. P.

3. ¹ <Alia> Domine B G; <Oratio> Domine D. — ² sancte] om., Deus suppraser. P. — ³ pressura C. — ⁴ donans C. — ⁵ exsurge T. — ⁶ <a diabolo> debellata P. — ⁷ retinere] requirere G. — ⁸ conspectum P. — ⁹ parentum <illius> 35 P. — ¹⁰ iudicare G. — ¹¹ maligno D. — ¹² sempiternas] semper D. — ¹³ Per. <qui venturus> P T; Per <dominum nostrum Iesum Christum qui venturus> G; Per] Qui vivit D.

4. ¹ <Alia> Famulum B; <Oratio> Famulum D. — ² recurrentes D. —

2. ^a Sacram Gelas., LXVII, à la suite (éd. WILSON, p. 111; MOHLBERG, p. 91), ⁴⁰ sous le titre: *Item impositio manus, energumenum catechumenum.*

3. ^a Ibid., LXVIII (éd. WILSON, p. 112; MOHLBERG, p. 92), à la suite, sous le titre: *Item alia, pro parvulo energumeno.*

4. ^a Ibid., LXIX (éd. WILSON, p. 113; MOHLBERG, p. 92), à la suite, sous le 45 titre: *Oratio super catechumenum infirmum.*

quid in eo per originalis peccati transgressionem poenae obnoxium diabolus detinebat³, sacri fontis indulgentia resolvatur. Veteris hominis exuvias⁴ deponat et novae vitae indutus amictu resurgat. Omnia nequissimi spiritus ab eo venena depelle et salutari baptismi tui⁵ gratia adimple, ut tui muneris perceptione in aeterna vita valeat exultare. Per.

5. ^a Nec¹ te latet, Satanas², ut supra.

6. ^a Te¹, domine, supplices exoramus, ut visitatione tua sancta erigas ad te hunc² famulum tuum³, ne adversario liceat usque ad temptationem animae pervenire⁴, sed, sicut in Iob terminum pone⁵, ne inimicus de anima huius⁶ sine redemptione baptismatis incipiat triumphare. Differ, domine, exitum mortis, et spatium vitae distende⁷. Releva quem perducas ad baptismi⁸ sacramentum, ne redemptioni tuae inferas⁹ damnum. Tolle occasionem diabolo triumphandi et reser-
15 serva quem triumphis compares Christi, ut sanus tibi¹⁰ in ecclesia tua gratia baptismatis renascatur, qui es facturus cuncta que petimus. Per dominum. †

7. ^a Domine¹, sancte pater, omnipotens eterne Deus, expelle diabolum ab homine isto N., de² capite, de capillis, de vertice, de cerebro, de fronte, de oculis, de auribus, de³ naribus, de ore, de lingua, de sublingua⁴, de gutture, de collo, de pectore toto⁵, de corde, de⁶ corpore toto, de omnibus membris, de compaginibus suorum membrorum intus et foris, de ossibus, de venis, de nervis, de sanguine, de sensu, de cogitationibus, de verbis, de omnibus operibus suis⁷, de iuventute, de
25 omni conversatione eius hic et in futuro, ut operetur in eo virtus Christi Iesu filii Dei vivi et⁸ altissimi, qui⁹ regnat in saecula seculorum. Amen.

³ detinebat] obtinebat P. — ⁴ exubias C.

5. ¹ Nec ... supra] om. P. — ² Satanas <imminere> G.

30 6. ¹ <Alia> Te G. — ² hunc] om. P. — ³ tuum <N.> P. — ⁴ <liceat> pervenire P. — ⁵ <ei> pone P. — ⁶ huius] eius P. — ⁷ distende] extende G. — ⁸ <gratiam> baptismi D. — ⁹ inferat D. — ¹⁰ tibi] om. P.

† Codices B (f. 154^v) et G (f. 156^v) hinc transeunt ad cap. CXXIV; sequens oratio (n. 7) sub proprio titulo « Oratio super parvum energuminum » in cod. B
35 f. 162^r, in cod. G f. 164^r descripta est.

7. ¹ <Oratio super parvum energuminum> Domine B G; <Oratio> Domine D. — ² de capite] om. P. — ³ de naribus] om. D. — ⁴ sublingua] sublingino G; sublinguo D. — ⁵ toto] om. B G. — ⁶ de corpore toto] om. P. — ⁷ suis] eius G; tuis, corr. suis P. — ⁸ et] om. B G P. — ⁹ qui ... Amen] qui vivit et regnat G.

40 5. ^a *Sacr. Gélas.*, LXX (éd. WILSON, p. 113; MOHLBERG, p. 92), dans la rubrique qui précède l'oraison (*Si fuerit baptizandus ...*); cf. ci-dessus, chap. CVII, n. 23.

6. ^a *Ibid.*, I, LXX (éd. WILSON, p. 113; MOHLBERG, p. 93),

7. ^a FRANZ, *Kirchl. Bened.*, 2, 601-602 (d'après le Clm. 17027); cf. *ibid.*, 608
45 (d'après le Vindob. 1888).

CXV. Ad succurrendum his ¹ qui a demonio vexantur ².

1. In primis, quando infirmus qui a demonio vexatur ¹ venerit ad sacerdotem, <ducat ² eum sacerdos in ecclesiam ante altare et> diligenter inquirat ab ³ eo, sive masculus sit sive femina, quomodo aut qualiter illi eadem ⁴ passio evenierit. 5

2. Et, antequam aggrediatur ¹ eum sacerdos, prosternat se in crucem ², canendo septem psalmos penitentiae ³, adiciens ⁴ istam orationem:

3. Domine ¹ Deus omnipotens, propitius esto michi peccatori, qui omnes homines vis salvos fieri et ad agnitionem veritatis ² venire. Suscipe ³ orationem meam, quam fundo ante conspectum clementiae tuae pro famulo tuo, qui, a demonio vexatus, ad misericordiam tuam confugit. Per dominum. 10

4. Postquam ¹ de terra surrexit ², confiteatur ³ infirmus omnimodis Deo et sacerdoti omnia peccata sua <et ⁴ reconciliationem ab eo ¹⁵ percipiat plenam>.

5. Deinde sacerdos faciat letaniam. Post letaniam sanctificet salem ¹ et aquam, cum istis orationibus:

6. Exorcismus ¹ salis. Exorcizo te, creatura salis, per Deum creatorem et creaturarum omnium auctorem, qui inter reliqua sua opera ²⁰ adiungere dignatus est virtutem salis ² et ignis, ut, armata per spiritum sanctum virtute caelesti, gravissimum ³ persequaris inimicum. Unde et nunc tu, creatura salis, in presenti opere implicata, in sancta ⁴ virtute domini nostri Iesu Christi, persequere diabolum et omnes insidias eius et ab hominum, ubicumque perfusa ⁵ fueris ⁶, visceribus absque ²⁵

CXV. Mss.: B, f. 155^r-158^r; C, f. 176^v-181^r; D, f. 141^r-144^v; G, f. 157^r-160^r; P, f. 138^v-142^v; T, f. 104^v-108^r; V, f. 120^r (texte commençant au n. 41 après la lacune indiquée ci-dessus, chap. CV, n. 2, var. 8; cf. ci-dessous n. 41, var. 8).

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, l. III, c. IX, *Ordo III*, t. II, pp. 349-352 (d'après P et V). 30

Titulus. ¹ his] ei P. — ² vexatur P.

1.-6.] om. B G.

1. ¹ vexatur] om. D. — ² ducat ... altare et] om. C D. — ³ ab eo] om. P. — ⁴ eandem P.

2. ¹ aggrediatur] egrediatur P. — ² crucem <ante altare> T. — ³ penitentia 35 P. — ⁴ adiciens istam or.] om. D.

3. ¹ <Oremus> Domine T. — ² veritatis] *suprascr.* P. — ³ <et> suscipe T.

4. ¹ Posteaquam D. — ² surrexerit T. — ³ confiteatur P. — ⁴ et ... plenam] om. C D.

5. ¹ salis, corr. salem P. 40

6. (in codicibus B G post n. 8). — ¹ <Item> exorcismus B. — ² salis] solis B G; salis ... virtute] *suprascr. corr.* T. — ³ gravissime, corr. gravissimum D. — ⁴ sancta virtute] virtute sancta P. — ⁵ profusa B. — ⁶ fuerit P. —

ulla molestia omnes infirmitates expelle et omni ⁷ accipienti animae profutura ad salutem perpetuam fias et perniciem perpetuae ultionis excludas, per eum ⁸ qui venturus est.

7. Item ¹ benedictio salis. *Benedic, domine, hanc ² creaturam salis, quam benedicimus in nomine tuo sancto et filii tui Iesu Christi et spiritus sancti, ut sit ignis ³ ardens adversus insidias diaboli, et sanitatem prestet dolorem patienti. Per.*

8. Alia ¹. *Presta, quesumus, domine, salutare remedium per hanc benedictionem, qua ² benedicimus hanc creaturam salis, ut ubicumque ¹⁰ intercesserit, ad sanitatem corporis proficiat et animae. Per ³.*

9. Domine ¹, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, benedicere digneris ² hanc creaturam salis in tuo nomine. Deus omnipotens, Deus caelorum, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martirum ³, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omnium sanctorum, in usum humani generis sanctificare digneris hanc creaturam ⁴ salis, sicut benedixisti salem in manu ⁵ Salomonis ⁶ et dixisti ei: « Salomon ⁷, accipe salem sapientiae et da populo venienti ad credulitatem, ut celestis medicina maneat in visceribus eorum », et ⁸ sicut benedixisti salem quem dedisti ²⁰ in manu Helisei prophetae, qui dixit: « ^b Afferte michi ⁹ vas fictile et mittam in illud sal », et attulerunt ei et venit ad exitus aquarum ¹⁰ et proiecit ibi sal ¹¹ et haec ¹² dixit: « ^c Deus sanavit aquas illas ¹³ et non erit ¹⁴ moriens neque sterelis ¹⁵ ab eis, et sanatae sunt aquae usque in hunc diem; sic benedicere digneris hunc salem, ut quicumque gustaverint ²⁵ ex eo accipiant sanitatem corporis integritatemque mentis et tutelam salutis ¹⁶, corroboracionem fidei. Sanet et custodiat animas et omnia membra eorum a languore pessimo et ab insidiis diaboli et proficiat ad salutem corporis et animae. Per ¹⁷.

⁷ omnes P. — ⁸ eum ... est] om. B G (ubi sequitur n. 9).

30 7. ¹ Item] om. B G P (initium huius capituli in codd. B G); Item b. salis] Alia oratio D. — ² hanc] om. C D T; hanc cr.] cr. hanc B. — ³ ignis] om. P.

8. ¹ Alia] om. P; Oratio D; Alia <oratio> B. — ² quam D. — ³ B G hinc trans-eunt ad n. 6.

9. ¹ <Alia oratio> Domine D; <Item benedictio salis> Domine B G (post. n. 6).
35 — ² dignare P. — ³ martyrum B D. — ⁴ creatura C. — ⁵ manus C G T. — ⁶ Salomonis T. — ⁷ Salomon] om. P; Salaemon T. — ⁸ et] om. G. — ⁹ mihi B D G P. — ¹⁰ aquarum] viarum P. — ¹¹ sal] om. G. — ¹² haec] om. G; haec ... sanavit] benedixit sal et sanavit Deus suprascr. P. — ¹³ illas] has G. — ¹⁴ erat P. — ¹⁵ sterilis B G P T. — ¹⁶ salutis <et> P. — ¹⁷ Per] om. C; Per <dominum> D.

40 9. ^a Cf. ci-dessus, chap. CVII, n. 9. — ^b IV REG. II, 20. — ^c Cf. IV REG. II, 21-22.

10. Alia ¹. *Gratias agimus tibi et nomini tuo, omnipotens Deus, qui mittere nobis dignatus es Iesum Christum filium tuum dominum nostrum, qui dedit nobis hunc intellectum et hanc scientiam, unde resistere diabolo et insidiis eius possumus, benedicendo hanc creaturam salis, tu spiritu ² sancto illustres, ut, si quis acceperit ex hac creatura tua, accipiat virtutem nominis ³ tui adversus omnia tela et iacula inimici. Per eundem ⁴.* 5

11. Exorcismus aque. *Exorcizo te, creatura aquae, per Deum vivum creatorem tuum et omnium creaturarum auctorem, qui te ab initio separavit ¹ ab arida et, tam ad potandum quam ad abluendum omne quod sordidum est, decrevit ac ² retinens naturalem et insitam tibi a ³ Deo ⁴ virtutem datam, sicut palpabiles abluis sordes, ita, addita ⁵ virtute ⁶ per ⁷ invocationem divinam, invisibiles, si ⁸ quae in eo loco sunt, sordes aspersione tua, Christo iubente, in nomine eius expurges. Per eum ⁹ qui venturus.* 15

12. Item ¹ benedictio aquae. *Benedic, domine, hanc creaturam aquae, ut sit remedium salutare generi humano et ² presta in ea, per invocationem sancti tui nominis, corporis sanitatem et animae tutelam et defensionem mentis. Per ³.*

13. Alia ¹. *Benedic, domine, hanc aquam adversus humani generis inimicum et mitte ² spiritum sanctum tuum super eam, ut, armata caelestis defensione virtutis, cunctis percipientibus proficiat ad salutem. Per ³. Qui ⁴ tecum.* 20

14. Alia ¹. *Benedic, omnipotens Deus, has aquas quas ad ² usum humani generis vel abluenda ³ omnium peccatorum crimini prestitisti, ut, invocato super eas ⁴ nomine sancto tuo, ubicumque aspersae fuerint vel a quolibet potatae, salutaris tui munus inviolabile per has ⁵ aquas tribuatur et omne quod sordidum est ⁶ effugetur et tuae pietatis beneficium in omnibus convalescat ⁷. Per.* 25

10.-11.] om. B G.

10. ¹ Alia] om. P; Oratio D. — ² spiritus C. — ³ nominis tui] spiritus sancti P. — ⁴ eundem] om. T; eum qui D; eundem <qui venturus> P.

11. ¹ <verbo> separavit D P. — ² ad C; at T. — ³ a Deo virt.] virtutem a Deo T. — ⁴ Deo] domino D. — ⁵ adita P. — ⁶ virtute <tibi a Deo> D. — ⁷ per invoc. div. invis.] in marg. P. — ⁸ si] om. D. — ⁹ eum] dominum D T.

12. ¹ Item] om. B D G; Item benedictio] Salis P. — ² et presta] ut sit P. — ³ Per] om. B.

13. ¹ Alia] suprascr. C; Oratio D; Alia <oratio> P. — ² emitte B G. — ³ Per <dominum> T. — ⁴ Qui tecum] om. B G P.

14.-15.] om. B G.

14. ¹ Alia] om. P T; suprascr. C; Alia <oratio> D. — ² ad usum] adversum P. — ³ abluendas P; <ad> abluenda T. — ⁴ eos D P. — ⁵ as C. — ⁶ est] om. P. — ⁷ cumvalescat P.

15. Domine ¹, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, exaudi preces nostras, sicut exaudire dignatus es ² Moysen famulum tuum in mari rubro, per ³ hoc quod Pharaon in populo tuo exacerbavit ⁴, ut ipse marinus exercitus necaretur ⁵ et sicut Heliseus propheta, cum populus tuus aquam ⁵ gustare non posset, salem accepit et proiecit ad exitus aquarum ⁶ et benedixit eas et dixit: « ⁷ Sanavit dominus aquas istas et non erit in eis mors ⁷ neque infirmitas » et sanatae sunt aquae, ita tu, domine ⁸, sana aquas istas, ut ⁹ ubicumque aspersae fuerint per domos sive angulos domorum, ubicumque ¹⁰ inimicus celatus fuerit, statim confusus ¹¹ et ¹² increpatus effugiat ¹³, et sit nobis, domine, haec aqua aspersionis aqua refrigerans ¹⁴ diaboli vim vel interitum, ut liberatus hic famulus tuus agat tibi, domine, sancte pater, omnipotens, laudes et gratias. Per.

16. Alia ¹. Deus invictae virtutis auctor, aequalisque imperii rex ac ² magnificus triumphator, qui adversae dominationis vires infirmas ³, te supplices ac ⁴ tremantes, domine ⁵, deprecamur ⁶, ut hanc creaturam aquae digneris ⁷ inspicere largaque benedictione benedicas, ut ubicumque assumpta vel aspersa fuerit, cum invocatione ⁸ sancti ⁹ nominis tui, terrorem ac ¹⁰ fraudem spiritus inmundi atque virtutem abiciat et antiqui hostis insidias expellat, ut diabolus et ministri eius ex hinc ²⁰ separati discedant. Per dominum.

17. Deus ¹, qui ad salutem humani generis maxima ² quaeque sacramenta in ³ aquarum substantia condidisti, adesto propitius invocationibus nostris et elemento huic multimodis purificationibus preparato virtutem tuae benedictionis infunde, ut creatura tua, misteriis ⁴ tuis serviens, ad abigendos demones morbosque pellendos divinae gratiae sumat effectum et, quicquid in domibus vel in locis fidelium hacc unda resperserit, careat immunditia, liberetur a noxia ⁵, non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens ⁶; discedant omnes insi-

15. ¹ <Alia oratio> Domine D. — ² est D. — ³ pro D. — ⁴ exacerbavit D. — ⁵ necarentur D. — ⁶ aquarum] viarum P. — ⁷ mors <neque sterilitas> P. — ⁸ domine] Deus T. — ⁹ ut] et P — ¹⁰ <vel> ubicumque P. — ¹¹ confusus P. — ¹² et] ut D; quatinus P. — ¹³ effugit D. — ¹⁴ refrigerans] om., add. corr. aqua ista extinguat T.

16. ¹ Alia] om. P; <Item> alia <oratio> suprascr. C; Alia <oratio> D. — ² ac <semper> P. — ³ infirmas] reprimis P. — ⁴ ac trem.] tremantesque P. — ⁵ domine] om. P. — ⁶ precamur G. — ⁷ dign. inspicere] inspicere digneris P. — ⁸ invocationem P. — ⁹ sancti] om. D; sancti nom. tui] nom. tui sancti P. — ¹⁰ atque P.

17. ¹ <Alia> Deus G P T. — ² maxima ... defensa. Per] ut supra B G (cf. supra CV, n. 4). — ³ in aquarum ... defensa. Per] Require ut supra post quatuor folios (corr. folia) et ibi inveniens (corr. invenies) P; Require retro in ipsa benedictio aque D (cf. supra CV, n. 4). — ⁴ mysteriis T. — ⁵ noxa T. — ⁶ corrumpat, corr. corrumpens C.

15. Sacram. Gelas. III, LXXVI (éd. WILSON, p. 287; MOHLBERG, p. 226). — ¹ Cf. IV REG. II, 21-22.

45 17. Sacram. Gelas. III, LXXV (éd. WILSON, p. 285; MOHLBERG, pp. 224-225).

diae latentis inimici, et si quid est quod aut incolumitati habitantium invidet, aut quieti, aspersione huius aquae effugiat, ut salubritas per invocationem sancti tui nominis expetita ab omnibus sit inpugnatione defensa. Per.

18. Hic mittatur sal in aqua¹.

5

Fiat commixtio et consecratio salis et aquae, in nomine patris et filii et spiritus sancti.

19. Benedictio¹ salis² et aquae pariter. *Descendat, omnipotens Deus, benedictio tua super hanc creaturam salis et aquae et cunctam familiam tuam protege atque defende³, corporis medicinam tribue et⁴ 10 diabolo⁵ ignem inextinguibilem. Per.*

20. Alia¹ oratio². *Magnitudinem potentiae tuae interpellamus, omnipotens Deus, qui ex uno fonte paradysi³ quatuor flumina produxisti, qui⁴ per angelum tuum⁵ Agar fontem ostendisti et ex⁶ eo Ismahel⁷ sitientem⁸ potasti, qui pueri⁹ Habrahae¹⁰ in Mesopotamia ad¹⁵ fontem preces exaudisti, et omne eius desiderium adimplesti, qui famulo tuo Moysi petram percutere iussisti et populum in deserto potasti, qui aquam amaram inmisso¹¹ ligno ad dulcedinem revocasti, sit similis haec benedictio super hanc creaturam¹² aquae et salis, ut, ubicumque aspersae fuerint vel portatae in nomine maiestatis tuae, omnes²⁰ sevas iactationes inimici impingant¹³ atque repellant. Illud etiam rogamus et¹⁴ petimus ut, sicut angelum tuum Raphael¹⁵ ad domum Raguelis¹⁶ mittere dignatus es, ut Asmodeum¹⁷ demonem ligaret, simile sit beneficium huic domui, ut, ubicumque aspersae fuerint, propitius habitatoribus illis esse digneris, ut numquam illis inimicus²⁵ suggestionibus vel¹⁸ inanibus¹⁹ possit nocere, sed, te propitio, fugatus abscedat. Per.*

21. Alia¹. *Te invocamus, domine, sancte pater, omnipotens semperiterna² Deus, ut hanc creaturam salis et aquae exorcizare et benedicere pro tua pietate digneris, ut omnis spiritus³ inmundus in ea ultra³⁰ non⁴ habeat potestatem sed, ubicumque fuerit aspersa, angelorum tuorum ibi descendat auxilium. Per.*

18. ¹ aquam G P.

19. ¹ Benedictio ... pariter] *om.* C. — ² sal, *corr.* salis P. — ³ descende P. — ⁴ et] atque P. — ⁵ diab. ignem] ignem diabolo P.

35

20. ¹ Alia or.] *om.* P; *suprascr.* C; Alia] *om.* D. — ² oratio] *om.* B G. — ³ paradissi P T. — ⁴ qui] et ex eo P. — ⁵ tuum] *om.* D. — ⁶ ex] *om.* P. — ⁷ Hismahel D. — ⁸ sicientem G. — ⁹ pueri <tui> D. — ¹⁰ Abrahae B G P T. — ¹¹ inmisso G P T. — ¹² creatura D. — ¹³ impugnant T. — ¹⁴ et] atque G. — ¹⁵ Raphaellem B P; Raphaelem G T. — ¹⁶ Raguhelis D. — ¹⁷ Hasmodeum P. — ¹⁸ vel] *om.* P. — ¹⁹ inanibus <artibus> G; inanibus] manibus T.

21.-22.] *om.* B G.

21. ¹ Alia] *om.* P T; *suprascr.* C; Alia <oratio> D. — ² aeternae P. — ³ spiritus inmundus] inmundus spiritus P. — ⁴ nun P.

22. Tunc imprimis sacerdos aspergat super eum salem et aquam benedictam, cum antiphona: *Asperges me, domine* ¹ et cum psalmo ² *Miserere mei* ³.

23. Sequitur ¹ oratio. *Deus, qui es medicus salutaris, ad deferenda* ² *quae tibi iugiter debemus obsequia, tribue nobis tam corporum quam mentium sanitatem. Per* ³.

24. Et ponat manum in summitate capitis hominis infirmi et crucem faciat tribus vicibus, dicens ¹:

Exi ab eo, Satanas ², et da locum spiritui sancto paraclyto ³. †

25. Similiter signet eum inter scapulas tribus vicibus, dicens ¹: *Exi foras, spiritus inmunde, ab hac creatura Dei.*

26. Et sic flectat genua sua qui est languidus et stet ¹ ad dexteram sacerdotis et dicat sacerdos hanc prefationem ²:

27. *Oremus, fratres karissimi, pro fratre nostro* ¹, *qui secundum carnem* ² *infirmirate vexatur, ut desuper mittat illi Deus angelum pacis, angelum salutis, cum medela caelesti, ut eum dominus visitare et corroborare dignetur. Per.*

28. Sequitur ¹ oratio. *Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, per impositionem manuum mearum refugiat diabolus ab universis compaginibus membrorum hominis istius, in nomine domini nostri Iesu Christi* ² *qui nos suo sancto sanguine redemit, quique venturus est* ³ *iudicare vivos et* ⁴ *mortuos.*

29. *Domine* ¹ *Iesu Christe, cui omnia subiecta sunt, quem omnis natura* ² *et omnis creatura pavescit recedens in semetipsam, cum te ad* ³ *auxilium invocemus, cuius audito nomine serpens mansuescit et draco fugit et silet vipera et rubeta statim torpescit, scorpio extinguitur, regulus vincitur et spalangius nichil noxium operatur et omnia venenata et adhuc ferotiora* ⁴ *repentia et animalia noxia tenebrantur* ⁵ *et omnes adversae naturae radices inanescunt* ⁶. *Tu extingue hunc vene-*

30 22. ¹ domine] om. D T. — ² psalmo] ysopo D. — ³ mei <Deus> D T; mei <Deus secundum magnam misericordiam tuam> P.

23. ¹ Sequitur or.] om. P; Oratio super eum qui a daemonio vexatur G B (cf. infra CXVI). — ² deferendam D. — ³ Per] om. D.

24.-30.] om. B G.

35 24. ¹ dicendo D P T. — ² Satana D P. — ³ paraclito T; paraclito <Amen> P. † In cod. T (f. 105v) hic inter nn. 24 et 25 inseritur cap. CXIV.

25.] om. P.

25. ¹ dicendo D.

26. ¹ stat P. — ² prephationem D.

40 27. ¹ nostro <N.> P. — ² carne D.

28. ¹ Sequitur oratio] om. P; suprascr. C; Sequitur] om. D. — ² Iesu Christi] om. P. — ³ est] om. D. — ⁴ et mortuos] om. D P.

29. ¹ <Oratio> Domine D. — ² natura ... creatura] creatura et omnis natura P. — ³ invocamus D. — ⁴ ferociora D T. — ⁵ tenebantur D. — ⁶ vanescunt D. —

nosum serpentem, virus eius extingue, operationes eius mortifica, quas in se habet <vires> ⁷ evacua et da in conspectu tuo omnibus his, quos tu creasti, oculos ut videant, aures ut audiant gratiam tuam, cor ut magnitudinem tuam intellegant ⁸, salvator mundi ⁹, qui cum patre ¹⁰.

30. Deinde aggrediatur eum sacerdos, cum subsequentibus tam ⁵ orationibus quam exorcismis seu benedictionibus.

31. *Deus ¹ angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum ², Deus confessorum, Deus virginum, Deus pater domini nostri Iesu Christi, invoco nomen sanctum tuum ³ ac preclarae ⁴ maiestatis tuae clementiam ⁵ supplex exposco, ut mihi ⁶ auxilium prestare digneris, adversus hunc nequissimum inimicum ⁷ et inmundum spiritum, ut ubicumque latet, audito nomine tuo, velociter ⁸ exeat et recedat. Ipse enim ⁹ tibi imperat, diabole ¹⁰, qui te de supernis caelorum in inferiora terrae demergi ¹¹ precepit. Ipse tibi imperat, qui te retrorsum redire iussit. Audi ergo, Satana, ¹⁵ et time, victus et ¹² prostratus abscede, in nomine domini nostri Iesu Christi. Tu ergo, nequissime Satana, inimice fidei, deceptor generis humani, mortis repertor, iustitiae declinator, irae artifex, malorum radix, fomes vitiorum, seductor hominum, perditor gentium, incitator invidiae, origo avaritiae, causa discordiae, excitator dolorum ¹³, demonum ¹⁴ magister, quid stas et resistis, cum scias eum tuas perdere vires? Illum metue, qui in Isaac ¹⁵ immolatus est, in Ioseph venundatus ¹⁶, in agno occisus, in homine crucifixus, deinde triumphator mortis exurgens ¹⁷ ascendit in caelum. Recede in nomine patris et filii et spiritus sancti et da locum eidem ¹⁸ spiritui sancto, per hoc signum sanctae ²⁵ crucis domini nostri Iesu Christi. Qui venturus.*

32. *Alia ¹. Domine, sancte pater, omnipotens, aeternae Deus, Osanna in excelsis, pater domini nostri Iesu Christi, qui illum refugam tyrannum ² gehennae ³ deputasti, qui ipsum unigenitum tuum in hunc mundum misisti, ut illum ⁴ leonem rugientem contereret ⁵, velociter adten- ³⁰ de ⁶ et accelerare ⁷, ut eripias hominem ad imaginem et similitudinem*

⁷ vires] om. C D T. — ⁸ intelligant P. — ⁹ mundi ... patre] om. P. — ¹⁰ patre <et spiritu sancto vivit et regnat Deus> T.

31. ¹ <Alia> Deus B G. — ² martirum G P. — ³ sanctum tuum] tuum sanctum T. — ⁴ preclaram T. — ⁵ clementiae P; clementiam <tuam> D. — ⁶ mihi B ³⁵ G. — ⁷ inimicum] draconem P; inimicum et inmundum] om. B G. — ⁸ velociter] om. B. — ⁹ enim] om. D G T. — ¹⁰ diabole <qui ventis et mari vel tempestatibus imperavit. Ipse tibi imperat> B G. — ¹¹ demergi B D T. — ¹² et] atque P. — ¹³ doloris P. — ¹⁴ daemonum G T. — ¹⁵ Isaac] hisac, corr.: hisaac C. — ¹⁶ venundatus D. — ¹⁷ exurgens T. — ¹⁸ eidem sp. sancto] sp. eidem sancto G. ⁴⁰

32. ¹ Alia] om. C; Alia <oratio> D. — ² tyrannum B D G T. — ³ iehenne P. — ⁴ illum] hunc P. — ⁵ cumtereret P. — ⁶ attende P T. — ⁷ accelera D T. —

tuam creatum a ruina et demonio ⁸ meridiano. Da, domine, terrorem tuum super bestiam, quae exterminavit vineam tuam, da fiduciam servis tuis contra nequissimum draconem fortiter stare, nec contempnat ⁹ sperantes in te et ¹⁰ dicat sicut in Pharaone iam dixit: « ^a Deum non novi et I-
⁵ srahel non dimittam ». Urgeat ¹¹ illum, domine, dextera tua potens discedere a ¹² famulo tuo N., nec ¹³ diutius presumat captivum ¹⁴ tenere hominem, quem ¹⁵ ad imaginem tuam facere dignatus es et in fine saeculi, per filii tui sanguinem redemisti.

33. Adiuro te ergo, serpens antique, per iudicem ¹ vivorum atque ²
¹⁰ mortuorum, per factorem mundi, per eum qui habet potestatem mittere te ³ in gehennam, ut ab hoc famulo Dei ⁴, qui ad aecclesiae prese-
 pia ⁵ concurrit ⁶, cum ⁷ comitatu ⁸ et exercitu furoris tui festinus ⁹ dis-
 cedas. Adiuro te, non mea infirmitate, sed in virtute spiritus sancti, ut recedas ¹⁰ ab hoc famulo Dei ¹¹, quem Deus omnipotens fecit ad ima-
¹⁵ ginem suam. Cede ¹², cede ¹³, non michi ¹⁴, sed misteriis ¹⁵ Christi. Illius enim urget te potestas, qui te affigens ¹⁶ cruci ¹⁷ suae subiugavit. Illius ¹⁸ brachium contremisce, qui, devictis gemitibus inferni, animas iustorum ad lucem perduxit. Sit tibi terror corpus hominis. Sit tibi formido imago ¹⁹ Dei, sit tibi formido nomen christianitatis, nec
²⁰ resistas, nec moreris discedere ab hoc homine ²⁰, quoniam complacuit Christo, ut in homine habitaret. Et ne me infirmum contempnendum putes, dum me peccatorem ²¹ nimis esse cognoscis, imperat tibi dominus. Imperat tibi maiestas Christi. Imperat tibi Deus ²² pater. Imperat tibi filius et ²³ spiritus sanctus. Imperat tibi apostolorum fides, sancti ²⁴
²⁵ Petri et sancti ²⁵ Pauli et caeterorum apostolorum. Imperat tibi ²⁶ martirum ²⁷ sanguis. Imperat tibi sacramentum crucis. Imperat tibi virtus mysteriorum ²⁸ Christi ²⁹. Imperat tibi verbum caro factum. Imperat tibi Iesus Nazarenus rex Iudeorum. Exi, transgressor. Exi, seductor, plene omni dolo et fallacia, veritatis inimice, innocentium persecutor ³⁰.
³⁰ Da locum, durissime ³¹. Da locum Christo, in quo ³² nichil ³³ inve-

^a daemonio T. — ⁹ contempnat G; contempnat P. — ¹⁰ et] nec P. — ¹¹ Urguat P. — ¹² ab <hoc> G. — ¹³ ne P. — ¹⁴ captivum] om. D. — ¹⁵ quem <tu> P.

33. ¹ iudicium T. — ² et P. — ³ te] om. T. — ⁴ tuum N., corr. Dei P. — ⁵ praesepia B. — ⁶ accurrit D. — ⁷ <eum> cum P. — ⁸ comitatu] conventu C; comitatum D. — ⁹ festinus] om. P. — ¹⁰ <exceas et> recedas P. — ¹¹ Dei <N.> P. — ¹² CEDE C. — ¹³ CEDE C; caede P. — ¹⁴ mihi B G. — ¹⁵ misteriis B D T. — ¹⁶ affigens B. — ¹⁷ erucis D P. — ¹⁸ Illius <enim> B. — ¹⁹ imago ... formido] om. C G. — ²⁰ homine] famulo B. — ²¹ peccatorum P. — ²² Deus pater. Imperat] om. D. — ²³ et] imperat tibi D P. — ²⁴ sancti] om. P. — ²⁵ sancti] om. P. —
⁴⁰ ²⁶ tibi <indulgentia confessorum, imperat tibi> B G. — ²⁷ martyrum B D G P T. — ²⁸ misteriorum G P. — ²⁹ Christi] Dei P. — ³⁰ persecutor P. — ³¹ durissime <da locum, impiissime> B. — ³² quo] om. D. — ³³ nihil B G. —

nisti de operibus tuis, qui te expoliavit, qui regnum tuum destruxit, qui te victum ligavit et vasa tua dirupit, qui te proiecit in tenebras exteriores, ubi tibi cum ministris tuis aeternus erit preparatus ³⁴ interitus. Sed quid nunc, truculente, recogitas? Quid, temerarie, retractas? Reus es ³⁵ omnipotenti Deo cuius statuta transgressus es; reus filio ⁵ eius Iesu Christo, quem temptare ausus es et crucifigere presumpsisti; reus humano generi, cui mors tuis persuasionibus venit. Adiuro ergo ³⁶ te, draco nequissime, in nomine agni immaculati ³⁷, qui ambulavit ³⁸ super aspidem et basiliscum, qui conculcavit ³⁹ leonem et draconem, ut discedas ab homine isto, discedas ab aecclesiae Dei. Contremisce et ¹⁰ effuge, invocato nomine ⁴⁰ illius ⁴¹, quem inferi ⁴² tremunt, cui virtutes caelorum et ⁴³ potestates et ⁴⁴ dominationes subiectae sunt, quem Cherubim ⁴⁵ et Seraphim ⁴⁶ indefessis vocibus laudant dicentes ⁴⁷: «Sanctus, Sanctus, Sanctus ⁴⁸, dominus omnipotens». Imperat tibi verbum patris. Imperat tibi natus ⁴⁹ ex virgine. Imperat tibi Iesus ⁵⁰ Nazarenus, qui te, ¹⁵ cum discipulos ⁵¹ eius contempneres ⁵², elisum ⁵³ et prostratum iussit exire ab homine; quo presente, cum te ab homine separasset, nec porcorum gregem ⁵⁴ contingere ⁵⁵ presumebas. Recede ergo nunc adiuratus in nomine eius ab ⁵⁶ homine quem ipse plasmavit. Durum est tibi Christo velle resistere. Durum est tibi contra stimulum calcitrare ⁵⁷, ²⁰ quia quanto tardius exis, tanto tibi maius supplicium crescit, quoniam non hominem contemnis ⁵⁸, sed illum qui vivorum et mortuorum dominator est. Qui venturus est ⁵⁹.

34. Alia ¹. Recede ergo, diabole, a capite, a capillis, a lingua, a sublinguo, a brachio, a naribus, a pectore, ab oculis, a venis, ab in- ²⁵ testino maiore et minore. Separa te a famulo Dei, sicut separavit Deus omnipotens caelum a terra, lucem a tenebris, veritatem a mendacio, bonum ² a malo, dulce ab amaro. Sic eris separatus, immundissime ³ spiritus, ab homine isto, quia vicit te Christi potentia, quam tu vincere non potes. Sed vincat te dominus noster Iesus Christus, teque dam- ³⁰ nari ⁴ faciat in sempiternum, et ⁵ descendat ad nos gratia pietatis suae. Qui ⁶ venturus ⁷ est ⁸.

³⁴ prep. int.] interitus preparatus P. — ³⁵ es] om. B C T. — ³⁶ ergo] om. G. — ³⁷ immaculati G P; <et> immaculati D. — ³⁸ ambulabit B T; ambulat P. — ³⁹ conculcabit B G T; cumculcavit P. — ⁴⁰ nomine] om. D; suprascr. C. — ⁴¹ illius] eius ³⁵ P. — ⁴² inferi] inferna P. — ⁴³ et potestates] om. G. — ⁴⁴ et] om. P. — ⁴⁵ Cherubin P. — ⁴⁶ Seraphin P. — ⁴⁷ dicentes ... omnipotens] om. B G. — ⁴⁸ Sanctus, dominus omn.] om. P. — ⁴⁹ <et> natus P. — ⁵⁰ <et> Iesus P. — ⁵¹ discipulis D. — ⁵² contempneres B G; contempneris C. — ⁵³ elisum B. — ⁵⁴ grege D. — ⁵⁵ cont. pres.] presumebas contingere P. — ⁵⁶ ab homine] om. G. — ⁵⁷ calcitrare P. — ¹⁰ ⁵⁸ contemnis D P. — ⁵⁹ B G hinc transeunt ad n. 35.

34. In codd. B G post n. 35. — ¹ Alia] om. C P. — ² bonum] hominem B. — ³ immundissime P. — ⁴ dampnari P T. — ⁵ et] om. P. — ⁶ <Per eum> qui P. — ⁷ venturus est] vivit B G, ubi post haec inseruntur cap. XCIX nn. 13-17. — ⁸ est <iudicare vivos et mortuos et te, inimice, per ignem. Amen> P. ⁴⁵

35. Alia ¹. Omnipotens sempiterne Deus, pater domini nostri Iesu Christi, te suppliciter ² deprecamur; impera ³ diabolo ⁴, qui hunc famulum tuum N ⁵. detinet, ut ab ⁶ eo recedat, et libera eum, qui ⁷ credidit in ⁸ verum liberatorem dominum nostrum Iesu Christum, ut, expurgatus ab omni
 5 labe iniquitatis, maiestati tuae pura mente deserviat, consecutus ⁹ gratiam spiritus sancti. Qui cum ¹⁰ patre et ¹¹ eodem filio tuo.

36. Alia ¹. Repelle, domine, ab hoc famulo tuo N. ² omnem infestationem inimici, ut, redintegratus pristinae suae ³ sanitati ⁴, ad gratiarum tuae clementiae redeat actionem. Per dominum.

10 37. Alia ¹. Coniuro te et contestor, diabole ², per nomen domini nostri et imperium eius et per virtutem sanctae trinitatis et omnipotentiae eius, ut ex eas, Satana, et omnis diabolica potestas de homine isto, absque lesione animae et corporis sui; ut ex eas omnino, nec discurrere, nec ³ latere, nec seuire in corpore istius et spiritu et anima aut vesti-
 15 mento ⁴ presumas, sed profugus abscedas nullumque vestigii tui signum aut doloris in anima eius ⁵, vel in carne, vel in ossibus ⁶ derelinquas. Exi, inmunde spiritus, quicumque es, aut unus aut plures, quaecumque sit ⁷ tibi nomen. Exi velociter de capite, de capillis, de vertice, de fronte, de omni compagine membrorum ⁸, adiuratus per
 20 nomen sanctae et individuae trinitatis. Exi, anathema, non remaneas nec abscondaris in ulla compagine membrorum istius ⁹, aut flatu eius, nec in ullo ¹⁰ angulo domus eius, nec ¹¹ per ullum augmentum ¹² aut calliditatem te caelare presumas, neque quae sunt eius contingas ¹³ aut obsideas ¹⁴, non vestimenta illius, non pecora ¹⁵, non iumenta, sed
 25 catenatus et refrenatus ¹⁶ per imperium et potestatem et regnum domini nostri Iesu Christi, creatoris mundi, exul effugas partesque illas petas, ubi nullam ¹⁷ Dei creaturam ¹⁸ ledere presumas ¹⁹. Da honorem Deo omnipotenti, sub cuius omnia domantur ²⁰ imperio, cui insensibilia obediunt elementa. Virtus illius te expellat et exire cogat cum
 30 omni turba ²¹ tua, qui de Maria Magdalena septem demonia fugavit, qui regna ²² mortis per te inventa destruxit et de potestate tua electos

35. In codd. B G post n. 33. — ¹ Alia] om. C P; <Item> alia B. — ² supplices G P. — ³ <ut> imperas B. — ⁴ diabulo B. — ⁵ N.] om. G T. — ⁶ ab eo] habeo D. — ⁷ qui] quia P. — ⁸ in <te> P. — ⁹ consequutus P. — ¹⁰ cum ... tuo] tecum P.
 35 — ¹¹ et ... tuo] om. B G, qui hinc transeunt ad n. 34.

36. ¹ Alia] om. B C P. — ² N. om. P. — ³ suae] om. P. — ⁴ sanitatis P.

37. ¹ Alia] om. C P; Coniuratio super demoniacum B. — ² diabole] daemone D. — ³ ne B. — ⁴ vestimenta D. — ⁵ eius] huius D G T. — ⁶ osibus P. — ⁷ sit] om. P. — ⁸ membrorum <eius> G P. — ⁹ <hominis> istius P. — ¹⁰ nullo D. —
 40 ¹¹ neque G. — ¹² augmentum] argumentum B G. — ¹³ contingas P. — ¹⁴ sedeas, corr. sideas D. — ¹⁵ peccora P. — ¹⁶ frenatus G. — ¹⁷ nullas P. — ¹⁸ creaturam] suprascer. potes T. — ¹⁹ presumas] om. T. — ²⁰ donantur D. — ²¹ turba] verba P. — ²² regnas D. —

*suos abstulit. Ipse est rex gloriae, qui ex ore patris procedit*²³ *ante luciferum. Qui venturus est.*

38. *Te*¹ *deprecamur et invocamus, Deus*² *omnipotens, sancta trinitas, ut hominem istum pietatem tuam petentem iubeas emundari* 5 *ab omnibus insidiis demonum et doloribus inmissionum*³ *eorum. Petimus* 5 *etiam, ut sancta virtus tua afferatur in*⁴ *hunc hominem aegrotum et corroborare eum digneris ad vitam aeternam. Nam legimus in evangelio sancto tuo, quod cum imperio suo dominus Iesus filius tuus spiritus immundos*⁵ *eiciebat et passiones ab ipsis illatas potenter curavit, ut impleretur quod dictum est per Esayam*⁶ *prophetam: «* ^a *Ipse infirmitates nostras et egritudines portavit et livore*⁷ *suo plagas nostras sanavit*». Tu es, domine, salvator mundi, qui apostolis tuis sanctis et omnibus in te credentibus potestatem dedisti spiritus immundos⁸ *eicere et curare omnes languentes et infirmantes*⁹ *per invocationem sancti*¹⁰ *nominis tui. Tu*¹¹ *dixisti: «* ^b *Quicumque*¹² *invocaverit no-* 15 *men domini salvus erit*», et «^c *Quodcumque petieritis patrem in nomine meo, dabit*¹³ *vobis*». Tu, domine¹⁴, dixisti: «^d *Si vos*¹⁵, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester caelestis dabit bona petentibus se». Tu¹⁶ dixisti: «^e *Si habueritis fidem et dixeritis monti huic: Transi, transiet*». Nos credimus te deum esse 20 omnipotentem et apud te omnia possibilia esse, teque, sancta trinitas, invocamus. Exaudi nos, domine, salvator noster. Petimus te per nomen sanctum tuum, ut hunc servum tuum ab omni incursu demonum emundes et omnem infirmitatem, quam ei diabolus ingessit in anima aut¹⁷ corpore¹⁸, medicina sancta tua sanes, Tu, domine¹⁹, di- 25 cisti: «^f *Non est opus sanis medico, sed egrotis*» et²⁰ «^g *Non veni vocare iustos sed peccatores*²¹». Tu es Deus verus et singulariter bonus cum patre et spiritu sancto, mediator Dei et hominum et propitiatio pro²² peccatis nostris, omnipotens ab omnipotente genitus ante secula. Mitte sanctos archangelos tuos Michaelem, Gabrihelem²³ et²⁴ Raphaelem²⁵, 30 ut assint et defendant hominem hunc, quem tu pius plasmasti, cui tu²⁶

²³ procedit] prodiit G P T.

38. ¹ <Alia.> Te D T. — ² Deus omn.] omn. Deus T. — ³ inmissionum P. — ⁴ in] om. P. — ⁵ immundos G. — ⁶ Esaiam G; Isaiam P T. — ⁷ libore D. — ⁸ immundos P. — ⁹ <omnes> infirmantes P. — ¹⁰ sancti nom. tui] nom. tui sancti P. — ¹¹ Tu <enim> P. — ¹² <Omnis> quicumque P. — ¹³ dabit] det B; dat G. — ¹⁴ domine] etiam P. — ¹⁵ <ergo> vos P. — ¹⁶ Tu <quoque>. P. — ¹⁷ aut] et G. — ¹⁸ <de> corpore D. — ¹⁹ domine] enim P. — ²⁰ et] om. D. — ²¹ peccares P. — ²² pro] om. D. — ²³ Gabrielem G P. — ²⁴ et] om. B D G P T. — ²⁵ Raphaellem P. — ²⁶ tu] om. C. — 40

38. ^a Cf. Is. LIII, 4-5. — ^b Cf. IOEL II, 32 et ROM. X, 13. — ^c Cf. IOH. XIV, 13. — ^d Cf. MATTH. VII, 11. — ^e Cf. MATTH. XVII, 19. — ^f Cf. MATTH. IX, 12. — ^g Cf. MATTH. IX, 13.

animam dedisti et sanguinem ²⁷ *pro ipso fundere dignatus es. Prote-*
gant illum et illuminent vigilantem et dormientem ab omni infesta-
tione diabolica. Ita reddant illum quietum ²⁸, *tranquillum atque secu-*
rum, ut nullam in eo potestatem deinceps habeant partes iniquae ne-
⁵ *que in eum ingredi presumant* ²⁹ *neque animam neque corpus eius*
ledere, fatigare aut terrere, aut etiam temptationibus titillare ³⁰ *pre-*
sumant. Prestante domino nostro.

39. *Alia* ¹. *Deus Abraham, Deus Ysaac* ², *Deus Iacob, Deus om-*
nium sanctorum honorificet filium suum, ut hunc hominem sanet per
¹⁰ *nomen eius, quia per ipsum nobis sanitas datur, et det* ³ *huic integram sa-*
nitatem. Qui vivit et ⁴ *regnat.*

40. *Omnipotens* ¹ *sempiternae Deus, a cuius facie caeli* ² *distillant,*
sicut supra ^a *scriptum est.*

41. *Deus* ¹, *conditor et defensor generis humani, qui hominem*
¹⁵ *ad imaginem et similitudinem tuam formasti, respice super hunc* ²
famulum tuum N. qui dolis invidi ³ *serpentis appetitur, quem vetus*
adversarius et hostis antiquus atrae formidinis horrore circumvolat ⁴
et sensum humanae mentis ⁵ *stupore defigit, terrore conturbat et metu*
²⁰ *trepidi timoris exagitat. Repelle, domine, virtutem diaboli falla-*
cesque eius insidias amove. Procul impius temptator ⁶ *effugiat. Sit*
in sancti ⁷ *nominis tui signo famulus tuus* ⁸ *et animo tutus et cor-*
pore, die ac nocte, horis ⁹ *atque momentis. Tu pectoris huius interna*
custodias. Tu viscera regas ¹⁰. *Tu corda confirmes, ut inania adver-*
²⁵ *sariae potestatis temptamenta venescant* ¹¹. *Da, domine, ad hanc in-*
vocationem nominis ¹² *tui gratiam tuam, ut qui hucusque terrebat ter-*
ritus abeat ¹³ *et victus abscedat, tibi que possit hic famulus tuus corde*
firmato et mente sincera ¹⁴ *debitum prebere famulatum. Qui vivis* ¹⁵
et regnas.

42. *Alia* ¹. *Adiuro te, per Deum altissimum, maledicte Satana,*

³⁰ ²⁷ sanguinem <tuum> D T. — ²⁸ quietum] et P. — ²⁹ presumat G. — ³⁰ titillare P.
 39. ¹ Alia] om. C P; Alia <oratio> D. — ² Isaac B D G P T. — ³ da, corr.
 dat P. — ⁴ et regnat] om. P.

40. om. G P.

40. ¹ <Alia oratio> Omnipotens D. — ² caeli ... scriptum est] om. B; require
³⁵ supra D.

41. ¹ <Alia> Deus D G. — ² hunc] om. G. — ³ invidi] om. P. — ⁴ circumbolat,
 corr. circumvolat C. — ⁵ mentis stupore] stupore mentis B. — ⁶ <et> temptator
 P. — ⁷ sanctis D. — ⁸ Ante tuus finis lacunae (cf. CV, 2 var. 8) in cod. V. —
⁹ <omnibus> horis P. — ¹⁰ regas] tergas T. — ¹¹ evanescant G. — ¹² <sancti> no-
⁴⁰ minis P. — ¹³ habeat D P. — ¹⁴ sincero C D G V. — ¹⁵ vivis et regnas] vivit et re-
 gnat B C.

42. ¹ Alia] om. C; Alia <oratio super doemoniacum> B. —

ne famulum suum² artibus tuis temptare nitaris, neque eum violentum³ teneas. Contremisce, inmunde⁴ spiritus, principium sceleris malorumque⁵ omnium radix, transgressor viae et veritatis, iustitiae persecutor, doctor⁶ fornicationis, parricidii⁷ magister, dissipator⁸ pacis, semen discordiae pessimum, dux tenebrarum, mortis inventor, tartari ianua⁹, vorago gentium omniumque criminum causa. Separa te a filio Dei, sicut separavit Deus pater caelum et terram, mortem et vitam, septentrionem a meridianis¹⁰, lucem a tenebris, veritatem a mendacio, iustitiam ab iniquitate, amorem ab odio, castitatem ab impudicitia¹¹. Sic te separa, maledicte, ab homine isto, dans honorem¹² Deo. Exi, maledicte Satanas¹³, ab hoc¹⁴ homine, ut spiritus sanctus perseveret in eo, per Iesum Christum dominum nostrum¹⁵. Qui venturus¹⁶.

43. Alia¹. Obsecro te, domine Iesu Christe, ut eicias omnes languores ab omnibus membris hominis istius, a capite, a capillis, a cerebro², a fronte, ab oculis, ab auribus, a naribus, a genibus³, ab ore,¹⁵ a lingua, a dentibus, a faucibus, a gutture⁴, a collo, ab humeris, a dorso, a pectore, ab uberibus, a corde, a⁵ stomacho, a ventre, a visceribus, a lateribus, a⁶ carne, a sanguine, ab ossibus, a femoribus, a pedibus, a medullis, a nervis, a cute et ab omni compagine membrorum. Exaudi me, domine. Tibi virtus et imperium in⁷ saecula saeculorum. Amen.²⁰

CXVI. Item¹ orationes² et exorcismi super eum qui a demonio³ vexatur.

1. Exorcizo te, inmunde¹ spiritus, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei². Ipse enim³ tibi⁴

¹ suum] Dei N. P V. — ² violenter P V. — ³ immunde G P; inmundissime B. — ⁴ mal. omnium] omniumque malorum P V. — ⁵ doctor fornicationis] om. B. — ⁶ parricidie B. — ⁷ dispensator, corr. dissipator P. — ⁸ ianuam D. — ⁹ meridiis P V. — ¹⁰ impudicitia D P V; inmunditia B. — ¹¹ Satana G P. — ¹² hoc] om. D; hoc homine] homine hoc G. — ¹³ dominum ... venturus] om. B. — ¹⁴ venturus] vivit G P.

43. ¹ Alia] om. B C T; Alia <oratio> D. — ² cerebro P. — ³ genis P V. — ⁴ gutture P. — ⁵ a] et P V. — ⁶ a] et P V. — ⁷ in saec. saeculorum] om. P V.

CXVI. Mss.: B, f. 158^r-159^r; C, f. 181^r-182^r; D, f. 144^v-145^v; G, f. 160^r-161^r; T, f. 108^r-109^r; V, f. 120^r-121^v.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.* (à la suite du précéd.), p. 352.

Titulus. ¹ Item ... vexatur] Alia oratio D. — ² oratio G. — ³ daemonio B V. ³⁵

¹ ¹ inmunde spiritus] spiritus immunde G. — ² Dei <N.> V. — ³ enim] om. V. — ⁴ tibi imperat] imperat tibi T. —

CXVI. Comparer les prières et exorcismes de notre *Ordo*, avec celles de l'*Ordo ad baptizandum infantes ex authentico libro sacramentorum* (supra CVII, 13-29).

1. *Sacram. Gélas.* I, XXXIII (éd. WILSON, pp. 48-49; MOHLBERG, p. 45). ⁴⁰ La formule est composée de deux passages tirés des *Exorcismi super electos* du *Sacr. Gélas.* — Cf. *Pontif. curiae rom.*, LIII, 19-20 (ANDRIEU 517).

imperat, maledicte dampnate ⁵, qui pedibus ⁶ super mare ambulavit et Petro mergenti dexteram ⁷ porrexit, qui ceco ⁸ nato oculos aperuit et quatruiduanum Lazarum de monumento suscitavit. Ergo, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam et da honorem Deo uno ⁹ et vero,
⁵ da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui sancto et recede ab hoc famulo Dei et hoc signum sancte crucis, quod nos fronti eius damus, tu, maledicte ¹⁰, numquam audeas violare et in eo amplius non presumas ¹¹ stare. Per eundem ¹² dominum ¹³ nostrum. Qui venturus est.

2. Deus ¹ Abraham, Deus Ysaac ², Deus Iacob, Deus Moysi et
¹⁰ Aaron, Deus Tobiae et Eliae ³, tu hunc famulum tuum de temptationibus diabolicis eripere et de inmundis ⁴ spiritibus liberare digneris, et quia ipsi inmundi ⁵ spiritus ab initio semper fuerunt fallaces et falsi, et numquam ⁶ steterunt in veritate, sed semper in omni malitia iniquitatis vel ⁷ superbiae et vanitatis atque cupiditatis, iube, domine,
¹⁵ Deus clemens, angelos tuos benignos adesse, qui destruant inimicos tuos malignos et isti ⁸ serpentes crudelissimi antiqui devoratores languescant, cum consortibus omnibus et subiunctis sociis eorum. Et, sicut percussisti in ira et in furore tuo, domine ⁹, Sodomam et Gomorram ¹⁰, sic percutias inimicos et adversarios tuos, qui hunc famulum tuum ¹¹
²⁰ cupiunt fatigare vel decipere. Non hic possint latere nec in corpore quod non fecerunt ¹², nec in anima quam non ¹³ dederunt, nec in ullo indumento vestium, nec in ulla compaginatione membrorum corporis. Et quoniam ¹⁴ tu ¹⁵, domine, hominem de limo terrae edificasti, ossa et nervos formasti, spiritum tradidisti, presta, quesumus, nobis misericordiam tuam poscentibus, ut exploratores saeculi, seductores gentium, laquei mortis, filii tenebrarum dampnati ¹⁶, iubente ¹⁷ te, domine Deus noster, potestatem non habeant huic famulo tuo ¹⁸ nocere, nec eum fatigare, nec contristari ¹⁹, nec desperatum facere, nec mortem ei tradere; sed isti destructores gentium, disruptores membrorum, per gloriam nominis tui, domine, et per filii tui domini nostri Iesu Christi crucem in qua pependit, dissipentur sicut stipulae ante faciem venti ²⁰ et, sicut comburuntur ligna ab igne, sicut ros et nix ante radium solis, sic defluant et pereant et ²¹ dissipentur a corpore et anima famuli tui ²²

⁵ dampnate T. — ⁶ pedibus ... ambulavit] ambulavit pedibus super mare B. —
³⁵ ⁷ dextram T. — ⁸ caeco D G T V. — ⁹ uno] vivo T. — ¹⁰ maledicte <diabole> D. — ¹¹ presumat D. — ¹² eundem ... est] om. B. — ¹³ dominum ... est] om. T V.
 2. ¹ <Alia> Deus D G. — ² Isaac B D G T V. — ³ Heliae B D G T. — ⁴ inmundis G. — ⁵ inmundi G. — ⁶ nunquam G. — ⁷ vel] et V. — ⁸ istos D. — ⁹ domine] om. D. — ¹⁰ Gomorra B. — ¹¹ tuum <Ill.> B. — ¹² infecerunt D. — ¹³ non dederunt]
⁴⁰ om. D. — ¹⁴ quoniam] quem B G. — ¹⁵ tu] om. C T. — ¹⁶ dampnati T V. — ¹⁷ iubete D. — ¹⁸ tuo <N.> V. — ¹⁹ contristare B G. — ²⁰ venti] tuam C D G. — ²¹ et dissipentur] om. D. — ²² tui <N.> D. —

et pergant per loca arida et deserta, ubi sancti et iusti non habitant, quia tu, domine, non nos ex auro neque ²³ argento neque ex gemmis pretiosis ²⁴ emisti ²⁵, sed sancto ²⁶ corpore et sanguine filii tui per passionem crucis nos redemisti. Ideo nunc non habeant potestatem inimici tui et ²⁷ adversarii ²⁸ famulo tuo nocere neque eum iniurari ²⁹, sed recedant cum omni eorum nequitia. Et, sicut separasti, domine ³⁰, lucem a tenebris, iustitiam ab iniquitate, mendacium a veritate, sic eos iubeas, domine, exire et separari a corpore et anima famuli tui N. ³¹, a capite usque ad pedes, per omnem compaginationem membrorum eius. Per eundem ³².

3. Alia ¹. Coniuro vos, spiritus et angeli maligni, persecutores christianorum, per patrem et ² filium et spiritum sanctum et adventum domini nostri Iesu Christi, per annuntiationem Gabrihelis ³ archangeli ad Mariam virginem, per nativitatem domini, per ⁴ infantiam eius ⁵, per persecutionem eius ab Herode rege, per passionem ¹⁵ eiusdem domini nostri Iesu Christi, per patibulum crucis ⁶ eius, per sanguinem eius, per sepulchrum eius, per resurrectionem eius, per ascensionem eius in caelos, per adventum eius super apostolos, per regnum eius, per adventum eius ad diem iudicii et ⁷ iustum iudicium ⁸ iudicandum inter iustos et peccatores, per omnes etiam caelorum virtutes, ²⁰ per choros angelorum, archangelorum ⁹, prophetarum, apostolorum, martirum ¹⁰, confessorum, virginum atque omnium simul electorum Dei; vos, demones, coniuro, ut non habeatis potestatem temptare vel fatigare hunc famulum Dei. Qui ¹¹ venturus est.

4. Alia ¹. Deus Abraham ², esto nobis protector, ut exeant et effugiant demones ³ maligni a corpore et anima famuli tui ⁴. Deus Ysaac ⁵, esto nobis galea salutis. Deus Iacob, esto nobis scutum fidei, pugnare contra demones et demonum astutias et diabolorum consortes, ut malitia eorum amplius non habeat potestatem in hunc famulum tuum, sed effugiat et non revertatur. Ingrediat ⁶ in eum, domine, benignitas, ³⁰ te iubente, et pax domini nostri Iesu Christi, per quem redempti sumus.

²³ neque] et B. — ²⁴ pretiosis] om. V. — ²⁵ empsisti, corr. emisti C; emisisti D. — ²⁶ <de> sancto B. — ²⁷ et] om. V. — ²⁸ adversarii <tui> T. — ²⁹ iniuriare B G. — ³⁰ domine] om. B. — ³¹ N.] om. B D G T V. — ³² eundem <dominum nostrum Iesum Christum. Qui venturus> G; eundem <dom. n. I. Ch. filium tuum qui vent. est iudicare> B.

3. ¹ Alia] om. C T; <Item> alia B; Alia <oratio> D. — ² et] om. T. — ³ Gabrielis B G T V; Gabrihelis ... virginem] om. D. — ⁴ <et> per V. — ⁵ eius ... passionem] om. D. — ⁶ crucis eius] eius crucis B. — ⁷ et] per V. — ⁸ iudicium] om. D G; iudicium <eius> V. — ⁹ archangelorum <patriarcharum> V. — ¹⁰ marty. ⁴⁰ rum B T. — ¹¹ <Per eum> qui V.

4. ¹ Alia] om. C T V. — ² Abraham <Deus Iacob> B. — ³ demones B D V; daemones G T. — ⁴ tui <N.> D V. — ⁵ Isaac B D G T V. — ⁶ Ingrediantur D. —

*Ab omni enim malo non timemus, quia dominus nobiscum est. Qui vivit*⁷.

5. *Alia*¹. *Omnipotens sempiterne Deus, petimus humili prece divinam clementiam tuam, ut famulum tuum, quem conspiciamus ab antiquo hoste temptatum esse graviter et sensum a livore satanae per-*
*turbari*² *atque vexari, ab eius impetu clementer eripias; hominem dico*
tuis formatum manibus, ut hic, qui, in aecclesia tua positus et per bap-
tismatis sacramentum coniunctus, nomen sanctum tuum confitetur, nulla
*possit adversitate diabolicae temptationis subverti. Per*³. *Qui*⁴ *venturus.*

10 6. *Alia*¹. *Audi ergo, spiritus inmunde, quia tibi interdicitur iniurari figuram*² *Dei. Sicut confirmavit dominus mari terminum, libera-*
vit hominem de morte, ita Christus liberet hunc famulum suum de ini-
miciis suis. Est enim nobis promissio facta patris qui in caelis est. Est
in nobis signatum nomen domini. Est nobis Christus natus. Est nobis
15 *Christus passus et Christus nobis resurrexit de sepulchro*³, *qui pro nobis*
*pendit in ligno, qui liberavit tres pueros de camino ignis*⁴, *Sedrac*⁵,
*Misac*⁶ *et Abdenago, et Danihelem*⁷ *de lacu leonum, ipse liberet hunc*
*famulum suum de potestate inimici et omnium demonorum*⁸. *Amen.*

7. *Alia*¹. *Domine Iesu Christe, qui discipulis tuis dedisti pote-*
20 *statem super omnia demonia*², *ut eicerent ea de corporibus obsessis, et*
*dixisti eis, si haberent fidem saltem*³ *ut granum sinapis*⁴, *nichil*⁵ *illis*
*impossibile*⁶ *fuisse*⁷ *et nullum esse*⁸ *tam forte demonium*⁹ *quod non*
fugaret invocatio sancti nominis tui, nos indigni quidem servi tui fi-
25 *dem tuam habentes invocamus sanctum nomen tuum super hunc fa-*
mulum tuum, quem vexat diabolica saevitia, ut per virtutem tuam con-
teras diabolum atque evellas et eicias illum de corpore huius facturae
 tuae et fiat deinceps hoc corpusculum mundum et expiatum de daemone,
quod baptismi iamdudum abluit purificatio, per te, salvator mundi,
*qui in trinitate perfecta vivis*¹⁰.

30 8. *Alia*¹. *Tribulationumstrarum optime mitigator, Deus, fa-*
*mulum tuum N.*², *de pessimis daemonibus tua permissione obsessum,*
libera, ut, adiutorio clementiae tuae munitus nullis inpugnationibus
*aggravetur*³. *Per.*

⁷ vivit <et regnat in saecula> B.

5. ¹ Alia] om. C T; Oratio V. — ² turbari V. — ³ Per] om. D; Per <eum>
35 G. — ⁴ Qui venturus] om. B.

6.-7.] om. V.

6. ¹ Alia] om. C T; Alia <oratio> D. — ² figuram] formam G. — ³ sepulcro D. —
⁴ ignis <ardentis> B. — ⁵ Sidrach G; Sidrac B T. — ⁶ Misach G. — ⁷ Danielelem
B G T. — ⁸ demoniorum D G.

40 7. ¹ Alia] om. C T. — ² daemonia B D G. — ³ saltim G T. — ⁴ synapis T. —
⁵ nihil B G T. — ⁶ impossibile B. — ⁷ fuisset C T. — ⁸ esset C T. — ⁹ daemonum
D. — ¹⁰ vivis <et regnas in secula seculorum. Amen.> D.

8. ¹ Alia] om. C T; <Item> alia B. — ² N.] Ill. B. — ³ aggravetur V.

CXVII. Item ¹ exorcismus ² unde ³ supra.

1. *Exorcizo te, maledicte et inmunde spiritus, draco, basilisce ¹, serpens noxie ², per Deum omnipotentem, per verbum veritatis et ³ per signum crucis Iesu Christi Nazareni et per agnum immaculatum de altissimis progressum, de spiritu sancto conceptum, ex virgine ⁴ Maria ⁵ natum, quem Gabriel ⁶ angelus nuntiavit ⁶ venturum, ut recedas ab hoc famulo Dei ⁷. Adiuro te etiam per eum quem Iohannes videns exclamavit dicens: « ^a Ecce Agnus Dei, ecce ⁸ qui tollit peccata mundi ». Qui cum ⁹ patre.*

2. *Alia ¹. Exorcizo te, auctor diabolicae potestatis, inventor malitiae, cum satellitibus tuis precipiens in nomine patris et filii et spiritus sancti et in nomine gloriosae deitatis, cui novem ² ordines angelorum et throni, dominationes ³ et patriarchae et apostoli diebus ac noctibus proclamant ⁴: « Sanctus, Sanctus, Sanctus », qui erat et ⁵ qui est et qui venturus est omnipotens, ut exeas ab hac creatura ⁶ Dei et recedas et expellaris cum omnibus infestationibus omnibusque ⁷ suggestionibus, necnon et malitiae tuae artibus, ita ut ubicumque creatura ista cum signaculo crucis ingressa aut ⁸ aspersa fuerit, omnes ibi ⁹ adinventiones malitiae tuae effugentur et nullus eis ultra ibi locus relinquatur. Per eundem ¹⁰. Qui venturus.*

3. *Alia ¹. Exorcizo te, spiritus inmunde, per Deum patrem ² omnipotentem, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt. Proinde omnis virtus adversarii, omnis exercitus diaboli, omnisque incursum inimici et omne fantasma satanae, eradicare et effugare ab hac forma Dei, quam dominus Deus noster ad suam gratiam ³ vocare di-*

CXVII. Mss.: B, f. 159^r-160^r; C, f. 182^r-182^v; D, f. 145^v-146^v; G, f. 161^r-162^v; T, f. 109^r-109^v; V, f. 121^v-122^r.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.* (à la suite du précéd.), pp. 352-353.

Titulus. ¹ Item ... supra] Alia G. — ² exorcismus ... supra] diversi exorcismi super doemoniacum V. — ³ unde supra] super eum qui a doemonio vexatur B. ³⁰

1. ¹ basiliscae D. — ² noxiae C D. — ³ et] om. T. — ⁴ virgine Maria] Maria virgine B G. — ⁵ Gabriel B G T V. — ⁶ nuntiavit] annunciat G. — ⁷ Dei <N.> V. — ⁸ ecce] om. G. — ⁹ cum patre] vivit G.

2. ¹ Alia] om. C T; Alia <oratio> D. — ² novem] nomen C D. — ³ <et> dominationes V. — ⁴ clamant G. — ⁵ et] om. B. — ⁶ creatura ... ubicumque] *suprascr. corr.* T. — ⁷ omnibusque suggestionibus] om. V. — ⁸ aut aspersa] om. V. — ⁹ ibi] sibi C D. — ¹⁰ eundem ... venturus] om. B; dominum nostrum Iesum Christum filium Dei, visibillum omnium et invisibillum creatorem, qui cum coaeterno patre et spiritu sancto vivit G. ³⁵

3. ¹ Alia] om. C T. — ² patrem] om. B D. — ³ <sanctam> gratiam G. — ⁴⁰

CXVII. Comparer les prières et les exorcismes de ce titre avec l'*Ordo ad baptizandum infantes ex auth. libro sacrament.* (supra CVII, 13-29) et avec le rituel baptismal du *Sacram. Grég. supplémenté* (H. A. WILSON, *The Gregorian Sacramentary*, 1915, pp. 159-163).

1. * IOH. I, 29.

gnatus est, ut fiat templum Dei et spiritus sanctus habitet in ea, in nomine Dei patris omnipotentis et in gloria domini nostri Iesu Christi, qui iudicaturus est vivos et mortuos et saeculum ⁴ per ignem ⁵.

4. Alia ¹. Exorcizo ² te, spiritus inmundissime ³. Exi ab hac creatura Dei, per invocationem nominis domini nostri Iesu Christi. Non tibi ⁴ impero ego peccator, sed imperat tibi agnus immaculatus, Iesus Christus dominus noster, Deus ⁵ dei filius. Urgent te angeli, urgent te archangeli, urgent ⁶ te patriarchae, urgent te prophetae, urgent te apostoli, urgent ⁷ te martires, urgent te confessores, urgent te virgines. Deficiant ⁸ 10 tuae artes, diabole, in die, in nocte, in ⁹ hora, in momento. Redde fortitudinem membris, redde animae sanitatem. Non temptes eam, non morti tradas, non in esca ¹⁰, non in potu ¹¹, non in locis publicis. Non supervenias vigilanti, non dormienti, nec mentem ¹² moveas, nec impediās quaerentem ¹³ vitam aeternam. Per eum qui venturus.

5. Alia ¹. Nec te latet, Satanas, imminere tibi poenas, imminere ² tibi tormenta, imminere tibi diem iudicii, diem supplicii ³ sempiterni, diem qui venturus est velut clybanus ⁴ ardens, in quo tibi atque universis angelis tuis sempiternus preparatus erit interitus. Et ideo, pro tua nequitia, damnate atque damnande, da honorem Deo vivo et vero, 20 da honorem Iesu Christo filio eius, da honorem spiritui sancto paraclyto, in cuius virtute ⁵ precipio tibi, quicumque es, spiritus inmundus, ut exeas et recedas ab hoc famulo Dei N., ut eum Deo suo reddas, quoniam dominus Iesus Christus eum ad suam gratiam et benedictionem vocare dignatus est.

6. Te ¹ ergo, domine ², supplices exoramus ³, ut visitatione tua sancta erigas ⁴ famulum tuum N., nec liceat adversario usque ad animae temptationem pervenire, sed sicut in Iob terminum pone, ne inimicus de anima ista triumphare incipiat.

7. Unde, maledicte Satana, recognosce sententiam tuam et da honorem Deo vivo et vero, da honorem Iesu Christo filio eius et spiritui

⁴saeculum <te inimice> V. — ⁵ignem. <Amen> D.

4. ¹ Alia] om. C T. — ² Exorcizo] Exufflo G. — ³ inmundus V. — ⁴ tibi impero] impero tibi V. — ⁵ Deus dei filius] filius Dei vivi V. — ⁶ urgent te patriarchae] om. G. — ⁷ urgent te martires] om. B, add. in marg. et martires. — 35 ⁸ Deficiant <ergo> G. — ⁹ in hora, in mom.] in momento; in <omni> hora V. — ¹⁰ aescas V; escam D. — ¹¹ potum D. — ¹² mente D. — ¹³ quaerentem] om. G.

5. ¹ Alia] om. C T; Exterminatio diaboli ut supra V. — ² imminere ... per ignem (n. 8)] om. V; imminere ... dignatus est] require in sabbato sancto pascae G. — ³ supplici T. — ⁴ clybanus D T; clybanum B. — ⁵ virtutem D.

40 6. ¹ <Alia> Te G. — ² domine] om. D. — ³ exoramus] deprecamur G. — ⁴ erigas] eripias C D T.

*sancto et recede ab hoc famulo Dei N. Tibi ergo precipio, dammate, in-
munde spiritus, hostis humani generis, per Deum patrem ¹ omnipotentem,
invisibilem, incomprehensibilem atque immortalem, qui fecit caelum
et terram, mare et omnia quae in eis sunt. Eradicare et effugare ab hoc
famulo Dei N.², ita ut in eo ultra locum non habeat contrariae virtu- 5
tis ammixtio ³.*

8. *Sed tu, Deus omnipotens, propitius adesto, ut corpus daemoniis
obsessum a ¹ tota nequitia diabolica tua potentia sit purgatum, per
hoc signum sanctae crucis, quod tu, maledicte diabole, non audeas re-
signare. Per dominum ² nostrum ³ qui venturus est, una ⁴ cum patre 10
et ⁵ spiritu sancto iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem.*

9. *Alia ¹. Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui
peccatorum non vis animas perire, sed culpas conteri, respice propitius
super hunc famulum tuum N., qui peccatorum merito expulsus a facie
tua, potestati est subiectus Satanae; mundatum ad pristinam sani- 15
tatem reforma. Pietatis tuae sit ille pristinum templum sanctum, quod
fuit in baptismo, et habitet in eo spiritus sanctus. Per ².*

CXVIII. Exorcismus sancti Ambrosii.

1. *Exorcizo te, hostis humani generis, in nomine Dei omnipo-
tentis, ut recedas ab hoc pretioso ¹ divini opificis plasmate. In hoc enim
figmento est vera Syon, quam ² elegit dominus in habitationem sibi. 20
Discede ergo, nequissime Satana, cum omnibus nequitiiis ³ et artibus
tuis, nec ullas in hac Dei imagine insidiarum tuarum subocculles re-
liquias, ac, ne id solum contempnendum ⁴ putes, ecce signum crucis ⁵
domini nostri Iesu Christi, in quo omnis plenitudo divinitatis inhabi-
tat ⁶ corporaliter, per quod tremebundus et pavefactus ⁷ excluderis. Absit 25
a corde eius omne infirmitatis lubricum, omne incompositae conver-
sationis indignum. Absint foedi actus et foedi sensus. Absit a corde
pariter atque anima omnis diabolicae temptationis gravis et ⁸ maculosa
contagio, ut qui in illo vivifico et immortali ⁹ bono fonte plenae atque*

7. ¹ patrem omnipotentem] omnipotentem patrem B. — ² N.] om. C. — 30
³ admixtio B G.

8. ¹ a] om. D. — ² dominum ... ignem] om. B; dominum nostrum] eum G. —
³ nostrum [Iesum Christum] T. — ⁴ una ... ignem] om. G. — ⁵ et ... ignem] om. D.

9. ¹ Alia] om. C T; Oratio unde supra V. — ² Per] om. B C.

CXVIII. Mss.: B, f. 160^r-161^v, 162^r-162^v; C, f. 182^v-184^v; D, f. 146^v-148^r; 35
G, f. 162^v-163^r, 163^v-164^v; T, f. 109^v-111^r; V, f. 122^r-123^r.

Ed.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, (à la suite du précéd.), p. 353.

1. ¹ precioso B G V. — ² quam D. — ³ nequiciis V; negotiis B. — ⁴ contempnen-
dum B G. — ⁵ crucis] om. T. — ⁶ inhabitet B. — ⁷ pavefactus] patefactus C D G;
stupefactus V. — ⁸ et maculosa contagio] om. D. — ⁹ immortali G; mortali D. — 40

perfectae gratiae puritatem ingressus capiebat, egressus postea non relinquit. Per ¹¹. *Qui* ¹² *venturus est.*

2. *Alia* ¹. *Adiuro te per Deum vivum et per Deum omnipotentem, immundissime spiritus, qui es inveterator malitiae, materies criminum,*
⁵ *origo peccati, qui fraudibus delectaris, sacrilegiis pasceres, stupris* ² *et cedibus gaudes. Te, invocato domini nostri Iesu Christi nomine, increpamus et adiuramus per eiusdem maiestatem atque virtutem, per passionem et resurrectionem, per adventum ad iudicium, ut in quacumque membrorum parte latites* ³, *propria te confusione* ⁴ *manifestes, exag-*
¹⁰ *tatusque spiritualibus* ⁵ *plagis et invisibilibus tormentis, vas, quod optinuisse* ⁶ *te credis, effugias, et expiatum post habitationem tuam* ⁷ *domino derelinquas. Sufficiat quod prioribus saeculis per* ⁸ *hominum corda pene* ⁹ *per totum orbem dominatus es* ¹⁰. *Iam in dies singulos destruitur regnum tuum tuaque* ¹¹ *cotidie* ¹² *usque in finem tela deficiunt. Tu* ¹³ *vastatus Egyptiorum* ¹⁴ *plagis, tu in Pharaone dimersus, in Hiericho* ¹⁵ *destructus, in septem Chananeis gentibus stratus. Tu per Samson* ¹⁶ *in allophilis* ¹⁷ *subiugatus, per David truncatus in Goliath* ¹⁸, *per Mardocheum in Aman expoliatus, per Danihelem* ¹⁹ *in Bel* ²⁰ *deiectus, in dracone punitus, per angelum in Erode* ²¹ *percussus,*
²⁰ *per dominum nostrum Iesum Christum humanis imperiis* ²² *subiugatus, per Paulum cecatus in* ²³ *Mago, ustus* ²⁴ *in vipera, per Petrum* ²⁵ *disruptus in Symone, per omnes sanctos deinceps fugaris, torqueris, illuderis, aeternis ignibus et inferni tenebris deputatus. Unde hominem dominus noster Iesus Christus in Adam saecundo de mortis peccato* ²⁶
²⁵ *dum <de>* ²⁷ *te triumphat exemit. Abscede, inimice laqueator, et post haec, prohibentibus et comminantibus* ²⁸ *nobis, corpus Deo dicatum ne repetas* ²⁹. *Interdictum tibi sit in nomine patris et filii et spiritus sancti, in gloria dominicae passionis, cuius cruore salvatus adventum eius* ³⁰ *expectat, iudicium confitetur. Qui vivit et regnat cum spiritu*
³⁰ *sancto in gloria patris, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et saeculum* ³¹ *per ignem* ³².

¹⁰ ac B G. — ¹¹ Per <eum> G. — ¹² Qui venturus est] om. B.

2. ¹ Alia] om. C. — ² stupris] om. V. — ³ latitas B C. — ⁴ confessione T. — ⁵ spiritualibus] sceleribus G. — ⁶ obtinuisse B G T V. — ⁷ tuam] om. T. — ⁸ per
³⁵ hominum] om. V. — ⁹ paenae C D G T. — ¹⁰ es <hominum> V. — ¹¹ tuamque D. — ¹² cottidie T. — ¹³ Tu] Tua D. — ¹⁴ Aegyptiorum V. — ¹⁵ Iericho D G. — ¹⁶ Sampson B; Sanson D. — ¹⁷ allophiis V. — ¹⁸ Goliad B D G T V. — ¹⁹ Danielelem B G T V. — ²⁰ Beel V. — ²¹ Herode B G T V. — ²² imperii C. — ²³ in Mago] imago B; imago, corr. in mago T. — ²⁴ iustus, corr. ustus T. — ²⁵ Petrus D. —
⁴⁰ ²⁶ peccato] imperio V. — ²⁷ de] om. B C D G T V. — ²⁸ comminantibus] communicantibus T. — ²⁹ repetes V. — ³⁰ eius] om. B G. — ³¹ saeculum] te inimice V. — ³² ignem <Amen> D G.

3. Item ¹ alia ² eiusdem ³. *Divino precepto, sacro imperio, trino pietatis auxilio, impero atque dico* ⁴ tibi, *damnate, inmunde spiritus, auctor concupiscentiae, princeps superbiae, radix amaritudinis, scissor* ⁵ unitatis, *hostis pacis, inimicus castitatis, in pace subdolos, in persecutione violentus; antequam miles, desertor; priusquam imperator, tyrannus* ⁶; *antequam capias, captivus. Tu ab origine superbus et invidiosas artes machinans, Deo te esse similem voluisti dicens: «Ascendam in nubem et ero similis altissimo».* Tibi enim parum visa fuit angelica dignitas, forma qua prius utebaris. Sic eras in paradyso ⁷ tamquam ⁸ gemma pretiosa ⁹ et exaltatus in tua pulchritudine Deum ¹⁰ voluisti temptare. Tunc te universorum creator Deus ab alto desuper transcaptivavit, et, cum vidisses hominem sacris manibus factum, ad imaginem Dei formatum, invidia tui ¹⁰ laboris accensus et ingenio crudelitatis, verbis simplicioribus irretisti et serpentina ¹¹ fraude deceptum in sempiternum perire voluisti, promittendo bona et dando mala et in ¹⁵ infirmo ¹² vase ¹³ muliebri imperium mortis optinuisti ¹⁴. Tu Israhel gentium simulacra ¹⁵ preparasti, ut Deum vivum relinquerent et scultilibus ¹⁶ et lignis et lapidibus deservirent. Tu es totius amaritudinis, qui varias inmittis concupiscentias. Da ergo ¹⁷ honorem Deo vivo et vero et time nomen domini nostri Iesu Christi et discede a famulo Dei, in nomine eiusdem domini nostri Iesu Christi. Qui venturus est iudicare vivos ¹⁸.

4. Item ¹ exorcismus ² sancti Ambrosii.

Omnipotens domine, verbum Dei patris, Christe Iesu, Deus et dominus universae creaturae, qui sanctis apostolis tuis ^a potestatem dedisti calcandi supra serpentes et scorpiones, quique, inter cetera ³ ²⁵ mirabilium tuorum precepta, dignatus es dicere: «^b Demones effugate ⁴», cuius virtute ⁵ victus tamquam ⁶ ^c fulgur de caelo Satanas ⁷ caecidit, tuum nomen cum ⁸ timore et ⁹ tremore supplex deprecor, ut indignissimo michi ¹⁰, data venia omnium delictorum, confidentiam et possibilitatem donare digneris, ut hunc crudelem ¹¹ draconem, brachii tui munitus potentia, fideliter et securus aggrediar. ³⁰

3.-6.] om. V.

3. ¹ Item] om. B D G. — ² alia] om. T. — ³ eiusdem] om. B G; oratio D. — ⁴ contradico B G. — ⁵ scissor D. — ⁶ tyrannus D G. — ⁷ paradyso B. — ⁸ tanquam G. — ⁹ preciosa B G. — ¹⁰ tui] tu D. — ¹¹ serpentina B. — ¹² infirmo] inferno ³⁵ T. — ¹³ vasae D. — ¹⁴ obtinuisti B G T. — ¹⁵ simulachra T; simulacrum C D. — ¹⁶ sculptilibus B D G T. — ¹⁷ ergo] om. B. — ¹⁸ vivos <et mortuos> B G.

4. ¹ Item] om. G. — ² exorcismus C. — ³ caetera G. — ⁴ effugare B C D T. — ⁵ virtutes C. — ⁶ tanquam G. — ⁷ Satanas] om. B C D. — ⁸ cum timore et tremore] om. G. — ⁹ et tremore] om. T. — ¹⁰ mihi B D G. — ¹¹ crudele D. ⁴⁰

3. ^a Cf. Is. XIV, 14.

4. ^a Cf. Luc. X, 19. — ^b Cf. Matth. X, 8. — ^c Cf. Luc. X, 18.

5. *Adiuro te ergo, omnis immundissime spiritus, omne fantasma, omnis incursio Satanae, in virtute nominis domini nostri Iesu Christi, qui post lavacrum Iordanis in desertum ductus est et in tuis te sedibus vicit*¹, *ut, quem ille de limo terrae*² *ad honorem gloriae suae formavit,*
 5 *tu desinas*³ *inpugnare et in homine miserabili non*⁴ *humanam fragilitatem sed omnipotentis Dei imaginem contremiscas. Cede ergo Deo, qui te humiliatum famulo suo Iob in servitutem redegit. Cede*⁵ *Deo, qui te et militiam tuam in Pharaone et in eius exercitu per Moysen servum suum dimersit in abissum*⁶. *Cede Deo, qui te Danihelem*⁷ *puerum suum*
 10 *in Bel perdidit et in dracone prostravit. Cede Deo, qui te*⁸ *per fidelissimum servum suum David de Saule rege spiritalibus canticis pulsus fugavit. Cede Deo, qui te in Iuda traditore damnavit. Ille enim te nunc divinis*⁹ *verberibus agit, in cuius conspectu cum tuis legionibus tremens clamabas: «*^a *Quid nobis et tibi Iesu fili David? Venisti ante*
 15 *tempus torquere nos*^b*». Ille te perpetuis flammis urget*¹⁰, *qui in fine temporum dicturus est impiis: «*^b *Ite, maledicti, in ignem eternum*¹¹, *quem preparavit pater meus diabolo*¹² *et angelis eius*^c*». Tibi enim, impie, et angelis tuis vermis, qui numquam*¹³ *moritur, tibi et angelis tuis inextinguibile preparatur incendium, quia tu es maledicti homicidii*
 20 *princeps. Tu auctor incesti; tu sacrilegorum caput; tu artium pessimarum magister; tu hereticorum doctor; tu totius obscenitatis inventor. Exi ergo, impie; exi, scelerate; exi cum omni fallacitate*¹⁴ *tua, quia hominem templum suum voluit esse Deus. Sed, quid diutius moraris? Da honorem Deo patri omnipotenti, cui omne flectitur genu. Da locum*
 25 *Christo Iesu, qui pro homine sanguinem suum fudit. Da locum spiritui*¹⁵ *sancto, qui te per beatum apostolum suum Petrum manifestavit in Symone*¹⁶, *qui fallaciam*¹⁷ *tuam*¹⁸ *in Anania et Saphira condempnavit*¹⁹, *qui te in Herode rege honorem Deo non dante percussit, qui te in Elima*²⁰ *mago per apostolum suum Paulum cecitatis*²¹ *caligine*
 30 *perfudit et per eundem de phitonissa imperans exire precepit. Discede ergo nunc; discede, seductor. Tibi enim heremus sedes*²² *est, tibi habitatio serpens est. Humiliare, prosternere. Non est iam differendi tempus. Ecce enim dominator dominus proximat. Cito ignis ante ipsum*²³ *ardebit et inflammabit*²⁴ *in circuitu inimicos suos*²⁵. *Si enim homi-*

35 5. ¹ iucit B. — ² terrae] tuae G. — ³ desinis B. — ⁴ non] filium D. — ⁵ Cede <ergo> B. — ⁶ abyssum B D G T. — ⁷ Daniele G T. — ⁸ te per] per te T. — ⁹ divinis] om. T. — ¹⁰ urguet B G. — ¹¹ aeternum B G. — ¹² diabulo B. — ¹³ nunquam G. — ¹⁴ fallacia G T; fallatia B. — ¹⁵ spiritu B. — ¹⁶ Simone G. — ¹⁷ fallatiam B; fallacia D. — ¹⁸ tua D. — ¹⁹ condemnavit B G. — ²⁰ Elimas D. — ²¹ caecitatis B. — ²² sedis B. — ²³ ipsum] eum G. — ²⁴ inflammavit B D. — ²⁵ suos] eius G. —

nem fallis, Deum non potes irridere. Ille te eicit, cuius oculis nichil²⁶ occultum est. Ille te²⁷ expellit, cuius virtuti universa subiecta sunt. Ille te excludit, qui tibi et angelis tuis aeternam preparavit gehennam, de cuius ore exiit gladius bis acutus. Qui venturus est in eodem spiritu sancto iudicare²⁸ vivos et mortuos²⁹.

7. Alia¹ oratio² unde³ supra. Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, pater domini nostri Iesu Christi, in tuo nomine et in tua virtute confidens, divinam potentiam invocans deprecor, ut, per signum Iesu Christi filii tui domini nostri, hic immundus spiritus a⁴ creatura Dei expellatur. Quicumque vel undecumque es⁵, inmunde spiritus, interdicatur tibi per Deum caelorum, per⁶ Deum angelorum, per Deum archangelorum⁷, per Deum prophetarum, per Deum apostolorum, per Deum martirum⁸, per Deum confessorum, per Deum⁹ virginum, per moderatorem¹⁰ et¹¹ rectorem totius creaturae, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, ut recedas ab hoc famulo Dei. Adiuraris, spiritus inmunde, per Deum vivum, qui palmo mensus est caelum et pugno comprehendit orbem terrae, quem tremiscit¹² caelum et terra¹³, quem angeli et archangeli tremunt¹⁴, quem horrescit¹⁵ caligo, quem tremunt fundamenta montium et universa terra, de sub cuius pede¹⁶ exeunt tonitrua, coruscationes¹⁷, fulgura, pluviae, venti, qui sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis, ut huic creaturae¹⁸ Dei ultra non presumas imminendo nocere. Ecce enim Deus omnipotens veniet in nubibus caeli cum exercitu angelorum et ardebunt montes et sicut cera liquescent¹⁹, et campi ut sulphur, et ut bitumen²⁰ ipsum mare exardescit, flumina exsiccabuntur²¹ et plura libamina deficient ante conspectum claritatis suae. Tu ubi effugies et ubi tunc²² te caelabis, inmunde spiritus, ante iram Dei vel²³ ante iram agni, dum insurrexerit ventilare terram? Per ipsius nomen et virtutem coniuro²⁴ te, immundissime spiritus, qui passus est sub Pontio Pilato, cuius gutta sanguinis in terram cecidit et contremuit omnis terra, qui Lazarum suscitavit a mortuis, qui paraliticum²⁵ curavit, claudos currere fecit sicut cervum²⁶, cecos²⁷ illuminavit et puerum centurionis

²⁶ nihil G. — ²⁷ te ... Ille] *supraser. corr.* T. — ²⁸ iudicare ... mortuos] *om.* B G. — ²⁹ mortuos <et seculum per ignem. Amen> D.

7. ¹ Alia ... supra] *supraser.* C; Alia] Item T; <Item> alia D. — ² oratio] *om.* ³⁵ T V; or. unde supra] *om.* B. — ³ unde supra] *om.* G. — ⁴ a] *om.* C. — ⁵ es] sis V — ⁶ per ... apostolorum] *om.* G. — ⁷ archangelorum <per Deum patriarcharum> V. — ⁸ martyrum B T V. — ⁹ Deum] *om.* D. — ¹⁰ <Deum> moderatorem G. — ¹¹ et rectorem] ac creatorem G. — ¹² tremiscit T V. — ¹³ terram C D. — ¹⁴ tremunt] *om.* B C D G V. — ¹⁵ orrescit C D. — ¹⁶ pedes D. — ¹⁷ choruscationes ⁴⁰ C. — ¹⁸ creatura D. — ¹⁹ liquescunt B. — ²⁰ vitumen C. — ²¹ exicabuntur C D. — ²² tunc] *supraser. corr.* B; nunc G. — ²³ vel] et V. — ²⁴ coniuro te] te coniuro V. — ²⁵ paralyticum G T. — ²⁶ cervum] cercium T. — ²⁷ caecos B G T V. —

sanavit, leprosus²⁸ mundavit, mulierem a profluvio sanguinis libera-
vit, ut, famulo eius incolumi²⁹ relicto, concito cursu exeas et post haec
tuis versutiis lacessere³⁰ non apponas³¹. Sit liber ab omni tempta-
tione³² diabolica, ut, pristina sanitate recepta, mereatur laudare no-
5 men sanctum tuum³³. Qui vivit. †

8. Deus¹ caeli, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum,
Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martirum, Deus² con-
fessorum, Deus virginum, Deus qui potestatem habes donare vitam
post mortem, requiem post laborem, quia non est alius Deus preter te,
10 nec esse poterit verus, nisi tu, creator caeli et terrae, qui verus rex es
et cuius regni non erit finis, humiliter maiestati³ gloriae tuae supplico,
ut hunc famulum tuum de inmundis spiritibus liberare digneris. Per. ††

9. Alia¹. Omnipotens sempiternae Deus, salus aeterna creden-
tium, exaudi nos pro famulo tuo, da ei veram humilitatem, veram
15 patientiam, veram penitentiam, veram veritatem et relinquere vanas
pompas diaboli et angelorum eius et omnes subiunctos² socios eorum
et, sicut liberare dignatus fuisti³ Adam de inferno, Petrum de carcere,
Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susannam de falso crimine,
paralyticum⁴ de grabatto, Lazarum de monumento, populum Israhe-
20 liticum de medio mari, Ionam de ventre⁵ ceti, Loth⁶ de Sodomis,
tres pueros de camino ignis ardentis, Sedrac⁷, Misac et Abdenago,
Danihelem⁸ de lacu⁹ leonum et David de gladio maligno, Mariam
Magdalenam de septem demoniis, ita eum liberare digneris, domine,
ab antiquo persecutore. Per.

25 10. Alia. Oramus te, domine omnipotens, ut spiritus iniquitatis
amplius non habeat potestatem in hoc famulo tuo N.¹, sed ut fugiat
et non revertatur; ingrediatur in eum, domine², te iubente, bonitas et pax
domini nostri Iesu Christi, per quem redempti sumus, et ab omni malo
non timemus, quia dominus nobiscum est. Qui vivit.

30 ²⁸ leprosus D. — ²⁹ incolomi G T V. — ³⁰ lassescere G. — ³¹ adponas V. — ³² <im-
pugnatione vel> temptatione V. — ³³ tuum] suum D V. —

† In cod. B hic inter nn. 7 et 8 insertur cap. CXX (sine titulo); in cod. G,
n. 8 omisso, hic inter nn. 7 et 9 inseruntur capp. CXX (sine titulo) et CXXI.

8.-9.]. om. V. — 8.]. om. G.

35 8. ¹ <Alia> Deus T; <Missa super daemoniacum> Deus B. — ² Deus confesso-
rum] om. C D. — ³ maiestatem T.

†† In cod. B hic inter nn. 8 et 9, inseritur cap. CXXI.

9. ¹ Alia <oratio> G. — ² subiunctos] subiectos C D T. — ³ fuisti] es G. —
⁴ paralyticum D G. — ⁵ ventre D. — ⁶ Loth B; Lot D. — ⁷ Sidrac B G; Sydrac

40 T. — ⁸ Danihelem ... maligno] om. G; Danielelem T. — ⁹ lacum C.

10. ¹ N.] om. V. — ² domine] om. V.

CXIX. Exorcismus sancti Martini episcopi¹ super eos qui a demonio vexantur.

1. *Ex¹ imperio Dei omnipotentis et Iesu² Christi domini nostri passione ac resurrectione eius, tibi, summi furoris et iniquitatis et omnis invidiae auctor, qui sub sigillo Salomonis³ passus⁴ fuisti tormenta Dei omnipotentis, quicumque es aut undecumque es, inmunde⁵ spiritus, sive de inferno, sive de aere, sive de monumentis, sive de speluncis, sive de paludibus, sive de locis aquosis, sive de rivis, sive de viis, sive de inviis, sive de silvis, sive de imis, sive de summis, sive de ignis incenso, sive de cavernis petrarum, interdicitur haec imago Dei.* 10
Per Deum quoque caelorum omniumque virtutum, per Deum creatorem et moderatorem totius creaturae, interdicitur tibi et sodalibus⁶ tuis et omnibus angelis⁷ contrariis hoc plasma Dei omnipotentis. Nunc ergo adiuro te, inmunde spiritus per adventum domini nostri Iesu Christi, ut tollas te et ex eas ab omnibus membris istius⁸ famuli Dei 15
N.⁹, a capite, a capillis, ab humeris, a collo, a brachiis, a¹⁰ dorso, a scapulis, ab interioribus partibus, a ventre, a genibus, a cruribus, a plantis, a trecentis sexaginta quinque membris, que dominus noster Iesus Christus ad suam similitudinem compaginare dignatus est. Adiuraris, inmunde spiritus, per Deum vivum; adiuraris¹¹ per Deum 20
verum, adiuratus¹² sis per Deum sanctum, qui palmo mensuravit terram, quae eius pugillo comprehensa contremuit. Ita et tu, invide serpens, contremisce virtute Dei omnipotentis, quem contremiscit caelum et terra¹³, mare et omnia quae in eis sunt, quem contremiscunt angeli et archangeli, quem contremescit¹⁴ omnis creatura, quem 25
contremuit Sodoma¹⁵ et Gomorra et omnia fundamenta terrae. Interdicitur tibi, inmunde spiritus, haec imago Dei, per eum qui sedet in throno regni, sub cuius pedibus exeunt coruscationes¹⁶, venti et¹⁷ tonitrua¹⁸. Per ipsius nomen et virtutem adiuraris atque constringeris¹⁹, de quo

CXIX. Mss.: C, f. 184^v-186^r; D, f. 148^r-149^r; T, f. 111^r-111^v; V, f. 123^r. 30
 124^v. — B et G (cf. n. 13, var. 3).

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.* (à la suite du précéd.), pp. 353-354.

Titulus. ¹ episcopi] om. V.

1. ¹ <Oratio> Ex D. — ² <in> Iesu T. — ³ Salaemonis T. — ⁴ passus] om. C
 T. — ⁵ inm. spiritus] spiritus inmunde V. — ⁶ <omnibus> sodalibus V. — ⁷ an- 35
 gelis <tuis> T. — ⁸ istius <hominis scilicet> V. — ⁹ N.] om. D. — ¹⁰ a ... scapulis]
 a scapulis, a dorso V. — ¹¹ adiuraris] om. T; adiuraris ... verum] erasum C. —
¹² adiuratus sis] adiuraris V. — ¹³ terram C D. — ¹⁴ contremiscit T. — ¹⁵ <omnis>
 Sodoma V. — ¹⁶ choruscationes C. — ¹⁷ et] om. V. — ¹⁸ tronitrua T. — ¹⁹ const- 40
 ringeris] confringeris C D. —

pronuntiavit Iohannes in Apocalypsi²⁰ dicens²¹: «^a Vidi illum sedentem inter septem candelabra aurea indutum podere atque cinctum zona aurea sub mamillis²² eius²³. Capilli eius albi velut nix; aspectus eius velut flamma ignis; vox eius velut vox aquarum multarum; ⁵ pedes eius similes auricalco. Ex ore eius exiebat gladius ex²⁴ utraque parte²⁵ acutus », unde te interficere habet. Proinde, vane et inmunde spiritus, per eum adiuraris, qui dignatus est baptizari aquis Iordanicis et spiritus sanctus super eum in specie²⁶ columbae descendit. In²⁷ ipsius nomine interdicitur tibi²⁸, inmunde²⁹ et erratice spiritus, ut ¹⁰ nullo modo presumas nocere huic famulo Dei N., neque in dolore, neque in insania, neque in vulneribus, neque in aliquo malefico, neque ambulanti, neque stanti, neque iter agenti, neque vigilianti, neque dormienti, neque dum manducat et bibit, neque dum aliquod opus facit³⁰, quia creatura et plasmatio Dei omnipotentis est. Ergo, maledicte ¹⁵ diabole, aeterna combustione damnande³¹, quid acturus³² es, quando ipse rex aeternus veniet in nubibus caeli, in potestate magna et maiestate, cum exercitu angelorum et archangelorum et cum omnibus virtutibus caelorum³³? Tunc omnes montes ardebunt sicut cera et campi fulgurabunt ut bitumen, caelum plicabitur et mare siccabitur et omnes ²⁰ apparebunt in conspectu claritatis eius, et tunc fugies ante faciem eius. Ubi te celabis? Ubi absconderis, inmunde spiritus? Ubi poteris latitare ante iracundiam Dei, cum venerit iudicare vivos et mortuos, in cuius iudicio damnandus³⁴ eris poena perpetua? Ideo interdicitur tibi³⁵, inmunde spiritus, honorabilis haec imago Dei; interdicitur tibi ²⁵ nomen christianitatis; interdicitur tibi plasmatio Dei, de eo qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine et in eadem carne passus mortuus est³⁶ et sepultus et resurrexit. Per ipsius nomen, qui pedibus siccis super mare ambulavit et Petro mergenti dexteram porrexit, ventis et fluctibus imperavit, interdicitur tibi, inmunde spiritus, ut ³⁰ nullomodo audeas nocere huic famulo Dei N., quem pretioso³⁷ suo sanguine liberavit idem Christus Iesus noster dominus. Qui venturus est.

2. Postea signet eum in manu dextera, dicens:

²⁰ Apocalypsin V. — ²¹ dicens] om. V. — ²² mamillis eius] mamillas suas V. — ³⁵ ²³ eius] suis D. — ²⁴ ex] om. D T. — ²⁵ parte] om. D. — ²⁶ speciae T; speciem C. — ²⁷ In] om. D. — ²⁸ tibi <et> T. — ²⁹ inmunde <spiritus> V. — ³⁰ fecit C D: — ³¹ dampnande T V. — ³² actus T. — ³³ caelorum] angelorum D. — ³⁴ dampnandus T V. — ³⁵ tibi] om. V. — ³⁶ est] om. D. — ³⁷ pretioso V.

Accipe signum crucis Christi in manu dextera tua in nomine patris et filii et spiritus sancti. Pax tecum. Resp.¹ Amen.

3. Deinde in sinistra manu, dicens:

Signo crucis salvatoris domini nostri Iesu Christi in manu sinistra signare. 5

4. Ad linguam ita:

Signo¹ crucis redemptoris domini nostri Iesu Christi in lingua signare.

5. Ad frontem¹ hoc modo:

Signaculo crucis domini nostri Iesu Christi in fronte signare. Signo te in nomine domini nostri Iesu Christi in fronte, ut confidas in eum. 10

6. Ad oculos: *Benedico oculos tuos, ut videas claritatem eius.*

7. Ad aures¹: *Benedico aures tuas, ut audias² verbum veritatis eius.* 15

8. Ad nares: *Benedico nares tuas, ut percipias odorem suavitatis eius.*

9. Ad pectus: *Benedico pectus tuum, ut credas in eum.*

10. Ad os et labia¹: *Benedico os tuum et labia tua, ut confitearis illi.*

11. Ad¹ pedes: *Benedico pedes tuos, ut ambules in viis domini².* 20

12. Ad manus ambas: *Benedico manus tuas, ut operentur opera Dei, in nomine domini nostri Iesu Christi salvatoris, qui vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.*

13. Item alia signatio¹ capitis, oculorum², sive omnium membrorum. *Signo³ caput tuum, sicut signavit Deus⁴ omnipotens infirmos in Chana Galileae.* 25

14. *Signo oculos tuos, sicut illuminavit dominus oculos caecorum illorum, qui in evangelio leguntur.*

15. *Signo omnia membra tua, ut ab¹ ipsis expellatur diabolus, qui ledit omnem carnem.* 30

16. *Benedicat te dominus sicut benedixit quinque milia virorum extra mulieres et infantes. Benedicat te dominus sicut benedixit domum Abrahae, Isaac et Iacob.*

2. ¹ Resp.] om. V.

4. ¹ Signo] Signaculo T. 35

5. ¹ fronte D.

7. ¹ aures <hoc modo> V. — ² audias] videas D.

10. ¹ labia <hoc modo> V.

11. ¹ Ad pedes] Benedictio pedum V. — ² domini] eius V.

13. ¹ signatio] consignatio T V. — ² <et> oculorum V. — ³ Signo ... Amen 40 (n. 17)] inseritur in codd. B, (f. 157^r) et G, (f. 158^v) inter CXV n. 34 et n. 36. (v. ibi notas ad nn. 34 et 35). — ⁴ Deus] dominus G.

15. ¹ ab ipsis] abissis C.

17. *Fiat sanitas domini super te, qui sanavit mulierem de fluxu sanguinis. Custodiant te angeli et archangeli et liberent te ab omnibus malis et artificiis diaboli.*

Protegat te Deus ¹ *Israhel et adiciat sanitatem et benedictionem tibi*
 5 *et* ² *hic et in futuro saeculo. Amen.*

CXX. De ieiunio daemoniis imponendo.

1. Hoc ieiunium providebit unusquisque, qui a daemonio vexatur quadraginta diebus et ¹ quadraginta noctibus.

2. Primam ebdomadam ieiunet ¹ cotidie ² usque ad vesperam
 10 et tunc manducet subcinericium panem frigidum, cum sale et aqua benedicta factum, et bibit aquam benedictam.

3. Et tunc preterea alias ebdomadas quinque nihil ¹ aliud manducet, nisi panem tertia ² die coctum, cum lardo super unam noctem cocto, et cervisam tres noctes habentem, vel, si vinum habet, tantum
 15 stupum ³ plenum vino bibat et numquam ⁴ inebrietur.

4. Et quando primum legatur super infirmum hominem, det illi presbiter ¹ aquam benedictam cum sale sanctificato bibere et cum absinthio ² mixta donec evomat ³.

5. Manus autem ¹ neque faciem neque pedes neque ullum corporis membrum in illis sex ebdomadis ² lavet, nisi cum aqua benedicta.

6. Non manducet in horto herbulas, neque ulla holera ¹, neque occidat quicquam, nec ² aliquid videat occidere.

7. Non veniat ubi ullum morticinum videat, nec ad mortuum
 25 hominem veniat, nec ¹ ulla cadavera videat in quadraginta diebus ² sive noctibus.

17. ¹ Deus] *om.* V. — ² et] *om.* C D.

CXX. Mss.: B, f. 161v-162r; G, f. 163v; T, f. 111v-112r; V, f. 124v. Dans B intercalé entre les nn. 7 et 8 du chap. CXVIII; dans G entre le n. 7 du chap.
 30 CXVIII et le chap. CXXI (le n. 8 du chap. CXVIII manquant dans G).

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.* (à la suite du précéd.), p. 354.

Titulus.] *om.* B G.

1. ¹ et quadraginta] vel B.

2. ¹ ieiunent V. — ² cotidie] *om.* B; cottidie G T.

35 3. ¹ nichil T. — ² terciā G. — ³ stupum G; stuppum B; stophum T. — ⁴ nunquam G.

4. ¹ presbiter] *om.* B G. — ² absinthio V. — ³ evomet V.

5. ¹ autem] *om.* G. — ² ebdomadibus B.

6. ¹ olera B. — ² nec aliquid] nihil B G T. — ³ videat ... morticinum (n. 7)]
 40 *om.* T.

7. ¹ nec ulla] vel B G T. — ² diebus sive] *om.* B G T.

8. Transactis autem quadraginta diebus ¹ veniat ad sacerdotem et faciat puram confessionem de ² omnibus peccatis suis et audiat missam, et sacrificium accipiat et celebret orationem et, iuxta apostolum, ³ oratio fidei salvabit infirmum.

9. In extremo iubeatur illi, ut duo genera piscium, tincam scilicet ¹ et anguillam non gustet, nec de ullo genere bestiarum vel volatilium. 5

10. Et si firmiter istud ¹ ieiunium cum oratione et pura confessione servaverit, credimus de misericordia Dei et vere ² confidimus, quia de omnibus incentivis ³ diabolicis ⁴, domino largiente, liberabitur. 10

CXXI. Missa ¹ super daemoniacum.

1. *Deus invictae virtutis auctor et inestimabilis imperii rex ac semper magnificus triumphator, qui inimicos tuos et ¹ adversarios honore ² gloriae tuae potenter expungas, te quidem supplices deprecamur, ut hunc famulum tuum ³, expulsa immundorum ⁴ spirituum potestate, ad ¹⁵ laudem nominis tui liberare digneris. Per dominum.*

2. *Secreta ¹. Domine Deus virtutum, suscipe preces et hostias has ², quas tibi indigni offerimus, pro famulo tuo ³, ut, indulta sibi peccatorum suorum remissione, eum ab opprimentis ⁴ diaboli invasione digneris redimere. Per.* 20

3. *Ad ¹ complendum. Concede, quesumus, omnipotens Deus, qui solus nostrae fragilitatis es conscius, ut, eiectis tua virtute spiritibus immundis ², famulus tuus ³ ab eorum incursione ulterius ⁴ muniatur. Per.*

8. ¹ diebus] noctibus B. — ² de] ex B G T.

9. ¹ scilicet] om. G. 25

10. ¹ istud <supradictum> G T. — ² verae T. — ³ incentivis] innocencius T. — ⁴ diabolicis] malis G T.

CXXI. Mss.: B, f. 162r; C, f. 186r; D, f. 149r; G, f. 163v-164r; T, f. 112r. Cette messe se trouve dans B, intercalée entre CXVIII, 8 et CXVIII, 9; dans G, entre CXX et CXVIII, 9. 30

Titulus. ¹ Missa s. daem.] Alia oratio B.

1. ¹ et] om. B G. — ² honorem D; ad honorem C. — ³ tuum <N.> T. — ⁴ immundorum G.

2. ¹ Secreta <oratio> D. — ² has] om. D. — ³ tuo <N.> B G T. — ⁴ obprimentis B. 35

3. ¹ <Oratio> ad D. — ² immundis G. — ³ tuus <N.> T. — ⁴ ulterius munia-
tur] digneris redimere D.

CXXII. Item ¹ alia missa.

1. *Deus* ¹, qui per unigenitum tuum, exclusa dominatione diaboli, populum tibi aptasti, expelle, quesumus, a famulo tuo ² cunctas diabolicæ illusionis ³ insidias et eum illibatum ab omni eius in-
5 pugnatione conserva. *Per.*

2. *Secreta* ¹. *Munus nostræ humilitatis, pro tuitione famuli tui N. oblatum, petimus, domine, dignanter assume et ab eius impressione* ² omnem maligni spiritus potestatem exclude. *Per.*

Ad complendum ¹. *Cælestis hic panis, quem sumpsimus, domine,*
10 *et nobis indulgentiam tribuat et famulum tuum* ² ab hostis irrisione defendat. *Per dominum.*

CXXIII. Oratio super liberatum a demonio.

1. *Quesumus, omnipotens Deus, ut mittere digneris sanctos angelos tuos qui defendant et tueantur hominem istum, protegant illum vigilantem,*
15 *illuminent dormientem et ab omni infestatione diabolica reddant quietum ac* ¹ *securum, ut nullam deinceps* ² *habeat in* ³ *eo potestatem pars iniqua, non in eum ingredi, non animam* ⁴ *vel corpus eius nequam* ⁵ *spiritus* ⁶ *laedere, fatigare* ⁷ *vel terrere aut temptationibus titillare presumat.* *Per.*

2. *Alia* ¹. *Deus Abraham, Deus Ysaac* ², *Deus Iacob, Deus qui*
20 *Moysi famulo tuo in monte Sinay* ³ *apparuiisti, et filios Israhel de terra Egypti* ⁴ *eduxisti, deputans eis angelum pietatis tuæ, qui custodiret eos die ac nocte, te quesumus* ⁵, *ut* ⁶ *mittere digneris, domine* ⁷, *sanctum angelum* ⁸ *tuum, qui similiter hunc famulum tuum custodiat et ab omni diabolicæ lesionis incursu defendat.* *Per.*

25 CXXII. Mss.: C, f. 186r; D, f. 149r-v; T, f. 112r, V, f. 124v-125r.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, t. II, p. 354 (à la suite de CXX; d'après les mêmes mss.).

Titulus. ¹ Item alia missa] Missa super doemoniacum V.

1. ¹ <Oratio> Deus D. — ² tuo <N.> T V. — ³ inlusionis D. — ⁴ eius in-
30 gnatione] in pugnatione eius V.

2. ¹ Secreta <oratio> D. — ² inpressione V.

3. ¹ complendum <oratio> D. — ² tuum <N.> D T.

CXXIII. Mss.: B, f. 162v-163r; C, f. 186r-186v; D, f. 149v-150r; G, f. 164r-164v; T, f. 112r-112v; V, f. 124v-125r.

35 Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, p. 354 (à la suite du précéd.).

1. ¹ ac securum] om. V. — ² deincens C. — ³ in eo pot.] potestatem in eo V. — ⁴ <in> animam V. — ⁵ nequaquam C; nequaquam D V. — ⁶ spiritus <malignus> V. — ⁷ <vel> fatigare V.

2. ¹ <Item> alia B. — ² Isaac B D G T V. — ³ Synai D G T V. — ⁴ Egypti
40 G V. — ⁵ quesumus <domine> D. — ⁶ ut] om. C D. — ⁷ domine] om. D. — ⁸ angelum tuum] tuum angelum T.

CXXIII. 2. *Sacr. Gélas.* I, XXXIII (éd. WILSON, p. 48; MOHLBERG, p. 44) (finale modifiée).

3. Alia ¹. *Exorcizo te, omnis incursus* ² *Satanae et omne fantasma* ³, *ut recedas ab hoc plasmate Dei* ⁴, *cum omni malitia tua, cum sordibus et inquinamentis tuis, et non valeas deinceps, neque per te neque per tuos ministros, ei illudere, ut templum Dei effici mereatur et spiritus sanctus possit habitare in eo et tu, Belial, eradicare et effugare longe, ut* ⁵ *ultra non* ⁵ *revertaris, adiuratus per nomen domini nostri Iesu Christi Nazareni. Qui venturus est.*

4. Alia. *Domine Deus omnipotens, qui omnia proprio dispensas arbitrio, tu pater clemens, tu pius propitiator, tu maestorum* ¹ *consolator, tu tribulantium fortitudo, tu egrogantium* ² *medicus, tu defensor* ¹⁰ *tuorum plasmatum, respice de sede sancta tua, super hunc famulum tuum N.³, quem demonum malignus conturbat spiritus, et memor* ⁴ *esse digneris, quia* ⁵ *opus manuum tuarum est et pretioso tuo sanguine eum redimere dignatus es, et non sinas amplius animam* ⁶ *laniari, diabolica fraude deceptam, sed* ⁷ *concede, ut medelam tuam non solum* ¹⁵ *in corpore sed etiam in anima sentiat. Per dominum.*

5. Alia ¹. *Omnipotens sempiterne Deus, pater domini nostri Iesu Christi, te supplices deprecamur, ut imperes diabolo* ², *qui hunc famulum tuum* ³ *detinebat, ut ab eo recedat, et libera eum, qui credit in verum liberatorem dominum nostrum Iesum Christum, ut, purgata ab* ²⁰ *eo omni labe iniquitatis, maiestati tuae pura mente deserviat. Per.*

6. Alia ¹. *Oramus pietatem tuam, omnipotens Deus, ut prestes auxilium familiae tuae et clementer exaudire digneris preces nostras, ut famulum* ² *tuum* ³, *liberatum ab infirmitate valida, ad integram et pristinam iubeas reverti corporis sanitatem. Per* ⁴ *dominum.* ²⁵

7. Item ¹ alia oratio unde supra.

Sanet te Deus pater omnipotens, qui te creavit. Sanet te Iesus ² *Christus, qui pro te passus est* ³. *Sanet te spiritus sanctus, qui in te effusus est. Sanet te fides tua, que te liberavit* ⁴ *in nomine domini nostri Iesu Christi. Qui venturus.* ³⁰

8. *Benedicat* ¹ *te Deus caeli; adiuvet te Christus filius Dei vivi; corpus tuum in suo sancto servitio conservet; mentem tuam illuminet,*

3.-6.] *om.* V.

3. ¹ Alia] *om.* T; <Item> alia B; Alia <oratio> D. — ² occursus B G T. — ³ phantasma G. — ⁴ Dei] *om.* T. — ⁵ non revertaris <non revertaris> T. ³⁵

4. ¹ mestorum G. — ² aegrotantium G. — ³ N.] *om.* T. — ⁴ meror C. — ⁵ qui G. — ⁶ animam <eius> T. — ⁷ sed] et G.

5. ¹ Alia <oratio> D. — ² diabulo B. — ³ tuum <N.> D G T.

6. ¹ Alia <oratio> D. — ² <hunc> famulum T. — ³ tuum <N.> D. — ⁴ Per dominum] *om.* G. ⁴⁰

7. ¹ Item ... supra] Alia G T V. — ² Iesus Christus] Dei filius V. — ³ est <in cruce> V. — ⁴ liberabit C.

8.] *om.* B G.

8. ¹ <Alia> Benedicat T V; <Alia oratio> Benedicat D. —

sensum tuum dirigat; gratiam suam ad profectum animae in ² te augeat et ab omni malo te liberet; qui sanctos suos semper adiuvat, ipse te adiuvare et conservare dignetur. Qui in trinitate.

CXXIV. Reconciliatio ¹ rebaptizati ² ab hereticis.

5 1. *Omnipotens Deus, pater misericordiarum et Deus consolationis, qui per unigenitum tuum dominum nostrum ita regenerationis humanae consecrasti misterium ¹, ut nec in eis, qui ² fraude diabolicae malignitatis a baptismi unitate discedunt, nulla possit iteratione rescindi, quia, cum geminatur a sacrilego ³, non virtus inclitae conse-*
 10 *crationis excluditur, sed iniuria ⁴ fidei sacramentis irrogatur. Ideo, cum ad veram matrem ecclesiam ⁵ catholicam tui muneris aspiratione ⁶ resipiscentes apostatae redeunt, non ⁷ quod amiserunt baptismum recipiunt, sed, quod in se permanenti fecerunt contumeliam, veracis penitentiae satisfactione reparantur. Hinc tuam misericordiam, pater*
 15 *sanctae, supplices exoramus, ut hunc famulum tuum, ad sancta tua que ⁸ reliquerat atria revertentem, immensa benignitate suscipias et piissima propitiatione salvifices, ut, qui ruinae suae lapsum anathematizando nunc ⁹ Arrium ¹⁰ iugi lamentatione castigat, dignae penitentiae fructus, te miserante, perficiat ¹¹. Tuo ¹² quippe ¹³ respectu satis-*
 20 *factionis sumpsit initium, tuo munere de perditionis se sentiat longinquitate regressum. Longius enim a te tam collatae fidei negatione quam operis pravitate discesserat ¹⁴. Unde quesumus, ut secundum multitudinem miserationum tuarum inmanissima supplicis tui remittatur impietas et oberrantem ¹⁵ longius ab itinere salutis ¹⁶ aeternae tua*
 25 *dignetur revocare maiestas. Nos autem, sicut in exequendis misteriis ¹⁷ tuis probamur indigni, ita de ¹⁸ tua sumus miseratione certissimi, et ob hoc non audemus revertenti atque pulsanti reconciliationis ianuam claudere, cui ad revertendum cordis oculos te confidimus revelasse.*

¹ in te] tuae V; <tuae> in te T.

30 CXXIV. Mss.: B, f. 154^v-155^r; C, f. 186^v-187^r; D, f. 150^v-150^r; G, f. 156^v-157^r; T, f. 102^r et f. 112^v (deuxième fois, marqué T¹); V, f. 125^r-126^v.

Éd.: *Sacram. Gelas. I, LXXXVII* (éd. WILSON, pp. 131-132; MOHLBERG, pp. 106-107) — *Sacr. d'Angoulême*, éd. CAGIN, f. 139^v-140^r. — MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, I, III, c. VI, § 6, t. II, p. 328 (d'après le *Sacr. de Gellone*).

35 *Titulus.* ¹ C, in marg. huc usque. — ² rebaptizati] baptizati C D. —

1. ¹ mysterium B T¹ V. — ² qui] om. V. — ³ sacrilego] sacra lege B C D G T T¹. — ⁴ iniuriam D. — ⁵ aecclesiam T¹. — ⁶ asspiratione T V. — ⁷ non ... recipiunt] om. D. — ⁸ quae G. — ⁹ nunc Arrium] om. T. — ¹⁰ Arrium] atrium C. — ¹¹ perficiant V. — ¹² Tuae D V. — ¹³ quippe] quoque C D T T¹ V. — ¹⁴ discerat, corr. 40 dicadat T. — ¹⁵ aberrantem D. — ¹⁶ salutis T¹ — ¹⁷ mysteriis B D T¹ V. — ¹⁸ de tua] om. T¹. —

Et licet actioni ¹⁹ *penitentiae metas* ²⁰ *temporum prefigamus* ²¹, *tamen, quia* ²² *non solum diem mortis sed et qualitatem pectoris ignoramus, sic eum ad spem reconciliationis admittimus, ut affectum poenitudinis* ²³ *non omitat, sed perenni tempore continua lamentatione redivivus et sacramentorum caelestium* ²⁴ *communione mereatur esse perpetuus. Per.* ⁵

2. *Alia* ¹. *Deus, qui hominem ad imaginem tuam conditum in id reparas quod creasti, respice propitius* ² *super hunc famulum tuum, et quicquid ignorantiae ipsius heretica pravitate irrepsit, indulgentia tuae pietatis ignosce et, quod in eo diaboli fraude commissum est et nequitia arrianae perfidiae nocuerat, non ei reputetur ad culpam, sed* ¹⁰ *membrum aeclesiae catholicae remissionis tuae clementia reformatur* ³, *ut altaribus* ⁴ *sacris, recepta veritatis tuae communionem, reddatur. Per.*

3. *Alia* ¹. *Deus* ², *humani generis conditor et redemptor* ³, *Deus qui facturam similitudinis et imaginis tuae secundum divitias bonitatis tuae in id reparas quod creasti, respice propitius super hunc famulum* ¹⁵ *tuum, et quicquid ignorantiae ipsius necessitas hostilitatis inflixit, indulgentia tuae* ⁴ *pietatis ignoscat, et, cui adhuc intellegentia* ⁵ *integra non suppetit, nichil* ⁶ *reputetur ad culpam, sed ecclesiae membrum remissionis tuae benignitate reparetur. Per.*

CXXV. Oratio super eos qui morticinum comederunt.

20

Deus qui hominem ad imaginem tuam conditum in ¹ *id reparas, sicut* ^a *supra.*

¹⁹ accioni B T. — ²⁰ metas] in eta, corr. in etates T. — ²¹ prefigamus] preficiamus B G T T¹ V. — ²² quia <quia> C. — ²³ plenitudinis T¹. — ²⁴ caelesti, corr. caelestium C.

25

2. ¹ Alia] om. C; Alia <oratio> D. — ² propitius] om. T. — ³ reformatur V. — ⁴ altaribus <tuis> V.

3. ¹ Alia] om. B C. — ² Deus <qui> C D T¹ (qui expunct. C). — ³ redemptor <es> T¹. — ⁴ tuae ... intellegentia] suprascr. C T. — ⁵ intelligentia G V. — ⁶ nihil B D G.

30

CXXV. Mss.: B, f. 163^r; C, f. 187^r-187^v; D, f. 150^v; G, f. 164^v; T, f. 102^r; T¹, f. 113^r.

Éd.: *Sacr. Gélas.*, I, LXXXVII (éd. WILSON, p. 132; MOHLBERG, p. 107); *Sacr. d'Angoulême*, éd. CAGIN, f. 140^r-140^v; WARREN, *The Leofric Missal*, p. 229.

CXXV. ¹ in ... sicut] ut B.

35

CXXVI. Benedictio cum ¹ impositione manuum super eos qui de diversis heresibus veniunt.

Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui famulos tuos ab errore hereseos ² dignatus es eruere et ad sanctam ecclesiam ³ catholicam revocare, te quesumus ⁴, ut mittas in eos paraclytum ⁵ spiritum tuum ⁶, spiritum septiformem, spiritum sapientiae et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiae ⁷ et pietatis, adimple eos spiritu timoris tui. Per ⁸.

CXXVII. Reconciliatio cum ¹ impositione manuum redeuntis ² a paganis.

Domine Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, qui dignatus es ³ hunc famulum tuum ab errore et mendacio hereticae pravitatis eruere et ad ecclesiam tuam sanctam ⁴ catholicam perducere, tu spiritum tuum sanctum paraclytum ⁵ mittere digneris in eum, spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis; adimple eum spiritu timoris tui, ut in nomine domini nostri Iesu Christi et signo crucis signatus ⁶ pervenire mereatur ad vitam ⁷ sine fine mansuram. Per ⁸ eundem ⁹ dominum nostrum ¹⁰.

CXXVI. Mss.: B, f. 163^r; C, f. 187^v; D, f. 150^v; G, f. 164^v; T, f. 102^r; T¹, f. 113^r; V, f. 126^r.

Éd.: *Sacram. Gelas. I, LXXXVI* (éd. WILSON, p. 131; MOHLBERG, p. 106) — *Sacr. d'Angoulême*, éd. CAGIN, f. 139^v. — MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, t. II, p. 329 (à la suite de CXXIV, d'après le Sacr. de Gellone)

¹ cum impositione manuum] *om.* B G. — ² haereseos V. — ³ aecclesiam B T¹. — ⁴ quesumus <omnipotens Deus> B. — ⁵ paraclytum B D G V. — ⁶ tuum] sanctum T¹. — ⁷ <spiritum> scientiae V. — ⁸ Per <unig. eiusdem spiritus sancti. Per> B G.

CXXVII. Mss.: B, f. 163^r; C, f. 187^v; D, f. 150^v; G, f. 164^v; T, f. 102^r-102^v; T¹, f. 113^r; V, f. 126^r.

Éd.: MARTÈNE, *ibid.*, p. 329 (à la suite du précéd., d'après le Sacram. de Gellone). — Le titre ne convient pas au texte de l'oraison laquelle concerne la conversion d'un hérétique. En fait, cette formule est presque identique à la « *Benedictio super eos qui de Ariana ad catholicam redeunt unitatem* » (*Sacram. Gelas. I, LXXXV* (éd. WILSON, p. 130; MOHLBERG, pp. 105-106); *Sacram. d'Angoulême*, éd. CAGIN, f. 139^r-139^v).

¹ cum impositione manuum] *om.* B G; cum] *om.* D. — ² redeuntis, *corr.* redeuntis C; redeuntis D. — ³ es] est C D. — ⁴ sanctam] *om.* T. — ⁵ paraclytum B D G T T¹. — ⁶ signatus] insignitus G. — ⁷ vitam <aeternam> V. — ⁸ Per] *om.* C D. — ⁹ eundem dominum nostrum] *om.* V. — ¹⁰ nostrum] *om.* B.

CXXVIII. Pro fratribus in viam dirigendis.

1. *Salvos*¹ *fac servos tuos*². Resp.³ *Deus meus*⁴ *sperantes in te.*
Mitte eis, domine, auxilium de sancto. Resp.⁵ *Et de Syon*⁶ *tuere*⁷
*eos*⁸.

*Vias tuas, domine*⁹, *demonstra eis.* <Resp.>¹⁰ *Et semitas tuas*¹¹.
*Angelis suis Deus mandavit*¹² *de vobis*¹³, cum¹⁴ psalmo¹⁵ *Qui*
habitat in aditutorio. Sequitur¹⁶ psalmus *Beati immaculati.*

Tunc¹⁷ dicatur antiphona. *In viam pacis*¹⁸, cum¹⁹ psalmo *Benedictus dominus Deus Israhel.*

2. Deinde oratio: *Exaudi nos, domine, ut iter famulorum tuorum*
*inter huius vitae pericula tuo semper protegatur*¹ *auxilio.* Per.

3. Alia¹. *Exaudi, domine, preces nostras, et iter famulorum tuorum*
propitius comitare atque misericordiam tuam, sicut ubique es, ita ubi-
*que largire, quatinus*² *a cunctis adversitatibus tua opitulatione defensi,*
*iustorum desideriorum potiantur effectum*³. Per.

4. Alia¹. *Omnipotens sempiterne Deus, miserere famulis tuis*
et dirige eos secundum tuam clementiam in viam salutis aeternae, ut,
*te donante, tibi placita cupiant et tota virtute proficiant*². Per.

5. Alia. *Deus, qui diligentibus te misericordiam tuam semper im-*

CXXVIII. Mss.: B, f. 163^r-163^v; C, 187^v-188^r; D, f. 150^v (fin du ms. à la fin du n. 5); G, f. 164^v-165^r; T, f. 101^v; V, f. 126^r.

Éd.: Cf. la suite de versets et oraisons (trois seulement) « *Preces pro iter agentibus* », dans FRANZ, *Kirchl. Bened.* II, p. 264 (d'après le *Cod. lat. Monacen.* 6425).

1. ¹ <Cap.> *Salvos* D. — ² *tuos* <domine> B T. — ³ Resp.] *om.* G. — ⁴ *meus*
sper. in te] *om.* B G V. — ⁵ Resp.] *om.* G. — ⁶ *Syon t. eos*] *om.* V. — ⁷ *tuere eos*] *om.* B G. — ⁸ *eos*] *om.* T. — ⁹ *domine*] *om.* T V. — ¹⁰ Resp.] *om.* B C G T V. —
¹¹ *tuas*] *om.* B G V. — ¹² *mandavit*] *mandet* B G. — ¹³ *te, corr. vobis* C; *vobis*
<Ut custodiant> B; *vobis*] *te.* Resp. Ut D V. — ¹⁴ *cum psalmo*] *om.* B; *cum*] *om.*
G. — ¹⁵ *psalmus* G; *psalmo* <sequitur psalmus> T. — ¹⁶ *Sequitur*] *om.* G; *Sequi-*
tur psalmus] *om.* T; *Preces* B; *cum psalmo* D. — ¹⁷ *Tunc ... psalmo*] *om.* V; *Tunc*
dicatur] *Sequitur tunc* D. — ¹⁸ *pacis* <et salutis et prosperitatis dirige nos, do-
*mine Deus noster19 *cum psalmo*] *psalmus* B G.*

2. ¹ *protegantur* B.

3. ¹ *Alia*] *om.* C V. — ² *quatenus* B. — ³ *effectibus* B T.

4.] *om.* V.

4. ¹ *Alia*] *om.* C; *Alia* <oratio> D. — ² *perficiant* T.

CXXVIII. 2. ¹ *Sacram. de Gellone* (P. DE PUNIET, *Ephemer. liturg.*, 1934, p. 304). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 263.

3. ¹ *Sacram. de Gellone* (*ibid.*). — FRANZ, *ibid.*, p. 264.

4. ¹ FRANZ, *ibid.*, p. 287, n. 2.

5. ¹ *Sacram. Gélas.* III, XXIV (éd. WILSON, p. 245; MOHLBERG, p. 191). — *Sacram. de Gellone* (*ibid.*, p. 302). — FRANZ, *ibid.*, pp. 263 et 264.

pendis, et a servientibus tibi in nulla regione longinquus ¹ es, dirige viam famulorum tuorum in voluntate tua, ut, te protectore, te preduce, per iustitiae semitas sine offensione gradientur ². Per.

6. Alia. ^a Deus verae beatitudinis auctor atque largitor, dirige eos ⁵ in eam ¹ quam immaculati ² ambulant viam ³, ut testimonia ⁴ legis tuae piis cordibus exquirentes, perseverent et diligere que ⁵ precipiunt et desiderare quo ⁶ ducuntur. Per.

7. Alia. ^a Deus qui servorum tuorum dirigis gressus ¹, amove ab eis iniquitatis viam et eis tua lege miserere, ut non obliti iudicia tua, viam ¹⁰ mandatorum tuorum dilatato ² corde percurrant. Per.

8. Alia. ^a Deus qui ad vitam ¹ ducis et confidentes in te paterna protectione custodis, quesumus, ut presentibus famulis tuis a nobis egredientibus angelicum tribuas comitatum, ut eius auxilio protecti, nulla mali concutiantur formidine, nullo comprimantur adversitatis ¹⁵ angore, nullis irruentis inimici molestentur insidiis, sed spatio ² necessarii itineris ³ prospero gressu peracto, propriis locis feliciter restituti ⁴, universos repperiant ⁵ sospites ac debitas exsolvant ⁶ tuo nomini grates. Per.

CXXIX. Item ¹ benedictiones pro iter acturis.

²⁰ 1. *Prosperum iter faciat vobis Deus salutarium nostrorum, pateantque in vias directas ardua montium, convexa vallium, plana camporum, vada fluminum, secreta silvarum. Resp. Amen. Protegat vos auxilium domini, ut nichil vobis prevaleat scandalum*

5. ¹ longinquus] longitus T. — ² gradientur] curramus V.

²⁵ 6.-8.] om. D (finis codicis ex mutilatione).

6.] om. V.

6. ¹ <viam> eam B. — ² immaculati G T. — ³ viam] om. B. — ⁴ testimonio C D G T. — ⁵ quam B. — ⁶ quod C D T.

7. In codice T ponitur post n. 8. — ¹ gressum V. — ² dilato B C V.

³⁰ 8.] om. V. — ¹ viam B C. — ² spacio B G T. — ³ itineris T. — ⁴ restituto B. — ⁵ reperiant G. — ⁶ exsolvant] excolant B C G.

CXXIX. Mss.: C, f. 188r; T, f. 101v; V, f. 126v.

Titulus. ¹ Item ... acturis] Benedictiones episcopales pro iter agentibus V.

³⁵ 6. ^a Sacram. Gelas. III, XXV (éd. WILSON, p. 247; MOHLBERG, p. 193). — Sacram. de Gellone (ibid., 304).

7. ^a Modification du Sacram. Gelas. III, XXV (éd. WILSON, p. 247; MOHLBERG, p. 193); Sacram. de Gellone (ibid., p. 304).

8. ^a Sacram. Gelas. III, XXI (éd. WILSON, p. 246; MOHLBERG, pp. 192-193). — FRANZ, Kirchl. Bened., p. 264.

inimici; per diem vos salutaris domini¹ umbra circumtegit, per noctem amica quies; ipsius gratia relata confoveat; deducat vos mirabiliter dextera Dei preveniatque ante faciem vestram divinae pacis angelus comes. Resp.² Amen.

Absistat³ a vobis invidia diaboli, causa dispendii, ruina peccati, casus⁵ incommodi, sors periculi soliusque trinitatis individuae Deus in solacium⁴ vestrum atque presidium et ducis curam agat et reducis. Resp.⁵ Amen.

Quod ipse prestare dignetur. Cuius⁶ regnum.

2. ^a Prosperum iter faciat vobis omnipotens Deus.

CXXX. Pro¹ redeuntibus de itinere.

10

1. Salvos fac servos tuos, domine. Resp.¹ Deus meus sperantes² in te.

Convertere, domine, usquequo. Resp.³ Et deprecabilis super⁴ servos.

Ecce quam bonum et quam iocundum⁵. Resp.⁶ Habitare fratres⁷.

Benedicti qui veniunt. Resp.⁸ In nomine domini.

15

Benedicti vos domino. Resp.⁹ Qui¹⁰ fecit celum¹¹.

2. Oratio¹. ^a Deus humilium visitator², qui nos fraterna dilectione³ consolatoris, pretende societati nostrae gratiam tuam, ut per eos in quibus habitas tuum in nobis sentiamus adventum. Per.

3. Alia¹. ^a Omnipotens sempiterne Deus, nostrorum temporum vitae²⁰ que dispositor, famulis tuis continuæ² tranquillitatis largire subsidium, ut, quos incolumes ad propria redire fecisti, tua facias protectione securos. Per.

1. ¹ domini umbra] umbra domini V. — ² Resp.] om. V. — ³ Absistatque V. — ⁴ solatium T. — ⁵ Resp.] om. V. — ⁶ Cuius regnum] om. T; Benedictio Dei patris V. 25

2.] om. V.

CXXX. Mss.: B, f. 163v; C, f. 188r; G, f. 165r; T, f. 101v; V, f. 126v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 264 (d'après le *cod. lat. Monacen.* 6425).

Titulus. ¹ Pro ... itinere] om. G. 30

1. ¹ Resp.] om. B C G V. — ² sper. in te] om. V. — ³ Resp. ... servos] om. G. — ⁴ super servos] om. V. — ⁵ iocundum T. — ⁶ Resp.] om. B C V; Resp. Hab. fratres] om. G. — ⁷ fratres] om. B V. — ⁸ Resp.] om. B C G. — ⁹ Resp.] om. B C G T. — ¹⁰ Qui ... celum] om. C G. — ¹¹ celum] om. V.

2. ¹ Oratio] Alia G. — ² visitator] consolator V. — ³ dilectione T. 35

3.] om. V.

3. ¹ Alia] om. T. — ² continue B.

CXXIX. 2. ^a Cf. FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 264 (premier verset de CXXX, dans le *Cod. lat. Monacen.* 6425).

CXXX. 2. ^a *Sacram. Gélas.* III, LXXIV (première oraison) (éd. WILSON, 40 p. 284; MOHLBERG, p. 224).

3. ^a *Sacram. de Gellone* (P. DE PUNIER, *loc. cit.*, p. 304).

CXXXI. Pro supervenientibus fratribus.

1. *Salvos fac servos tuos, domine, ut supra* ^a.

2. ^a *Deus qui nobis in famulis tuis presentiae tuae signa manifestas, mitte super nos spiritum caritatis, ut, in adventu fratrum conservorumque nostrorum, gratia nobis tuae largitatis augeatur. Per dominum* ¹.

⟨3. *Misereatur vestri omnipotens Deus. Resp. Amen.*⟩

CXXXII. Pro salute unius vivi.

1. *Salvum fac servum tuum, vel* ¹ *ancillam* ² *tuam, domine. Deus* ³
10 *meus* ⁴.

Mitte ei, domine, auxilium de sancto. Et ⁵ *de Syon* ⁶.

Nihil ⁷ *proficiat* ⁸ *inimicus in eo, vel* ⁹ *in ea. Et* ¹⁰ *filius* ¹¹.

Dominus conservet eum, vel ¹² *eam, et vivificet* ¹³ *eum, vel eam. Et* ¹⁴ *beatum* ¹⁵.

15 *Domine, exaudi orationem meam. Et* ¹⁶ *clamor.*

2. *Oratio. Da, quesumus, domine, famulo tuo salutem mentis et corporis, ut, bonis operibus inherendo, tua semper mereatur virtute defendi. Per.*

3. *Alia. Protegat, domine, quesumus, tua dextera* ¹ *famulum supplicantem, ut presentem vitam sub tua gubernatione transcurrentes, mereatur invenire perpetuam. Per.*

CXXXI. Mss.: B, f. 163^v; C, f. 188^r; G, f. 165^r; T, f. 101^v-102^r; V, f. 126^v.

1.] *om.* V.

2. ¹ *dominum*] in unitate eiusdem G.

25 3.] *om.* B C T V.

CXXXII. Mss.: B, f. 163^v; C, f. 188^r-188^v; G, f. 165^r; T, f. 113^r.

1. ¹ *vel ancillam tuam*] *om.* B. — ² *ancillam*] *servam* G. — ³ *Deus meus*] *om.* C G. — ⁴ *meus* ⟨*sperantem in te*⟩ T. — ⁵ *Et de Syon*] *om.* C G. — ⁶ *Sion* ⟨*tuere eum*⟩ T. — ⁷ *Nihil* B G. — ⁸ *proficiet* C T. — ⁹ *vel in ea*] *om.* B. — ¹⁰ *Et filius*] *om.* C G. — ¹¹ *filius* ⟨*iniquitatis non*⟩ T. — ¹² *vel eam*] *om.* B. — ¹³ *et vivificet ... beatum*] *om.* G. — ¹⁴ *Et beatum*] *om.* C. — ¹⁵ *beatum* ⟨*faciat eum vel eam in terra*⟩ T. — ¹⁶ *Et clamor*] *om.* C G.

3. ¹ *dextra* B.

CXXXI. 1. ^a Ci-dessus, CXXX, n. 1.

35 2. ^a *Sacram. Gelas.*, III, LXXIV (deuxième oraison) (éd. WILSON, p. 285; MOHLBERG, p. 224).

CXXXIII. Pro ¹ una femina.

1. *Famulam tuam, domine, dextera tua perpetuo circumdet auxilio* ¹, *ut, ab omni pravitate defensa, donis celestibus prosequatur. Per.*

2. *Alia* ¹. *Famulam tuam, quesumus, domine, caelesti protectione circumda, ut, te parcente, sit libera; te custodiente, a malis omnibus* ⁵ *sit segura. Per.*

CXXXIV. Pro ¹ salute vivorum.

1. *Adesto, domine, supplicibus* ¹ *tuis et* ² *quibus supplicandi tribuis miseratus effectum, concede benignissimae consolationis auxilium* ³. *Per.* 10

2. *Alia* ¹. *Adesto, domine, supplicibus tuis et spem suam in tua misericordia collocantes tuere propitius, ut, a peccatorum labe mundati, in sancta conversatione permaneant. Per.*

3. *Alia. Excita, domine, tuorum corda fidelium, ut, sacris intenta doctrinis, et intellegant.* ¹ *quod sequantur et sequendo fideliter apprehen-* 15 *dant. Per.*

4. *Alia* ¹. *Pretende, domine, misericordiam* ² *tuam famulis et famulabus tuis dexteram celestis auxilii, ut et te toto corde perquirant et quae digne postulant consequi mereantur. Per.*

5. *Alia. Da famulis et famulabus tuis, quesumus, domine, in* 20 *tua fide et sinceritate constantiam, ut, in caritate divina firmati, nullis temptationibus ab eius integritate vellantur* ¹ *Per.*

CXXXIII. Mss.: B, f. 163^v-164^r; C, f. 188^v; G, f. 165^r-165^v; T, f. 113^r.

Titulus. ¹ Pro una fem.] *Alia* T.

1. ¹ auxilio] concilio C. 25

2. ¹ Alia] om. B C.

CXXXIV. Mss.: B, f. 164^r; C, f. 188^v; G, f. 165^v; T, f. 113^r.

Titulus. ¹ Pro salute vivorum] om. T.

1. ¹ supplicibus] supplicationibus C. — ² et] ut G. — ³ auxilium] effectum G. 30

2. ¹ Alia] om. T.

3. ¹ intellegant G.

4. ¹ Alia] om. C G T. — ² misericordiam tuam] om. G.

5. ¹ vellantur B.

CXXXIV. 3. *Sacram. Gelas. I, XXXVII* (éd. WILSON, p. 61; MOHLBERG, p. 54). 35

4. *Ibid. III, CVI*, (éd. WILSON, p. 313; MOHLBERG, p. 247).

5. *Ibid.* (éd. WILSON, p. 314; MOHLBERG, p. 247).

CXXXV. Pro infirmo.

1. *Salvum fac servum tuum, domine. Resp.*¹ *Deus meus speran-*
*tem*² *in te.*

*Mitte ei, domine, auxilium de sancto. Et*³ *de Sion*⁴ *tuere*⁵.

5 *Castigans castigavit*⁶ *eum dominus. Et*⁷ *morti*⁸.

*Nichil*⁹ *proficiat*¹⁰ *inimicus in eo. Et*¹¹ *filius*¹².

*Dominus conservet eum et vivificet eum. Et*¹³ *beatum.*

*Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius. Universum*¹⁴.

*Hic accipiat benedictionem a domino. Et*¹⁵ *misericordia*¹⁶.

10 2. Oratio. *Omnipotens sempiterne Deus, salus aeterna creden-*
*tium, exaudi nos pro*¹ *famulo tuo, pro quo misericordiae tuae implo-*
ramus auxilium, ut, reddita sibi sanitate, gratiarum tibi in aecclesia
*tua referat actionem. Per*².

3. Alia oratio¹. *Deus, infirmitatis humanae singulare presidium,*
15 *auxilii tui super infirmum famulum*² *tuum ostende virtutem, ut, ope*
*misericordiae tuae adiutus*³, *ecclesiae tuae sanctae representari mereatur.*
Per.

4. Alia¹. *Famulum tuum, quesumus, domine, ab omnibus absolve*
peccatis et diuturnis infirmitatibus laborantem propitius respirare
20 *concede. Per.*

5. Alia. *Omnipotens sempiterne Deus, qui subvenis in periculis*
*laborantibus, qui temperas flagella dum verberas*¹, *te supplices exo-*
ramus, ut visitatione tua sancta erigas famulum tuum de lecto infir-
mitatis suae et sanum representantes ecclesiae tuae sancte, ad laudem et
25 *gloriam nominis tui*². *Per.*

6. Alia. *Miserere iam, quesumus, domine, famulo tuo et conti-*
nuis tribulationibus laborantem celeri propitiatione laetifica. Per.

CXXXV. Mss.: B, f. 164^r; C, f. 188^v-189^r; G, f. 165^v; T, f. 113^r-113^v.

1. ¹ Resp.] *om.* B T; Resp. ... in te] *om.* G. — ² sperantes C; sperantem in
30 te] *om.* B. — ³ Et ... tuere] *om.* G. — ⁴ Syon B T. — ⁵ tuere] *om.* B; tuere <eum>
T. — ⁶ Castiga T. — ⁷ Et morti] *om.* C G. — ⁸ morti <non trada (sic) eum>
T. — ⁹ Nichil B G. — ¹⁰ proficiet T. — ¹¹ Et filius] *om.* C G. — ¹² filius <iniquitatis>
T. — ¹³ Et beatum] *om.* C G. — ¹⁴ Universum] *om.* C G; Universum <stratum>
T. — ¹⁵ Et mis.] *om.* C G. — ¹⁶ misericordia <a Deo> T.

35 2. ¹ pro <infirmo> T. — ² Per.] *om.* B C.

3. ¹ oratio] *om.* B G T. — ² famulum tuum] *om.* T. — ³ adiutus aeccle
siae] *suprascr. corr.* T.

4. ¹ Alia] *om.* T.

5. ¹ berberas C. — ² tuis T.

40 CXXXV. 2. Sacram. Gélas. III, LXX (éd. WILSON, p. 282; MOHLBERG, p. 222).
3. Ibid.

7. Alia¹. *Vide, domine, infirmitatem famuli tui et ei celeri pietate succurre. Per.*

8. Alia. *Famulum tuum, quesumus, domine, tua semper protectione custodi, ut libera tibi mente deserviat et, te protegente, a malis omnibus sit securus. Per.*

5

9. *Tribulationem et infirmitatem famuli tui, quesumus, domine, placatus intende et iram tuae indignationis, quam iuste meretur, propitiatus averte. Per.*

10. Alia. *Presta, quesumus, omnipotens Deus, famulo tuo N.¹, consolationis auxilium et diuturnis calamitatibus laborantem propitius respirare concede. Per.*

10

11. Alia. *Benedictionem tuam¹, quesumus, domine, famulus fidelis accipiat, qua² corpore salvatus ac mente et gratam tibi semper exhibeat servitutem et propitiationis tuae beneficia semper inveniat. Per.*

15

12. *Da, quesumus, domine, famulo tuo salutem mentis et corporis, ut, bonis operibus inherendo, tua semper mereatur virtute defendi. Per.*

13. Alia. *Protegat, domine, quesumus, tua dextera famulum supplicentem, ut, presentem vitam sub tua gubernatione transcurrentem, mereatur invenire perpetuam. Per.*

20

14. Alia. *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui absque initio et sine fine es, qui, benedictionem tuam egris infundendo corporibus, facturam multiplici pietate custodis, ad invocationem nominis tui benignus assiste, ut hunc famulum tuum N., egritudine liberatum et sanitati donatum, dextera tua erigas, virtute confirmes, potestate tuearis et ecclesiae tuae sanctisque altaribus tuis cum omni desiderata prosperitate per gloriam nominis tui restituas. Per.*

25

15. Alia. *Respice, domine, quesumus, propitius super hunc famulum tuum N. et opem ei ferre dignare. Per.*

30

16. Alia. *Deus infinitae misericordiae et bonitatis immensae, exaudi preces nostras, quas in conspectu tuae pietatis effundere presumimus deprecantes, ut famulum tuum in tua misericordia confidentem benedicas et omnia peccata eius dimittas, tuaque eum protectione conserves, ut tibi soli domino dignus possit fieri et ad aeternam beatitudinem valeat pervenire. Per.*

35

7. ¹ Alia] om. B.

8.-16.] om. B G.

10. ¹ N.] om. T.

11. ¹ tuam] om. T. — ² qui T.

CXXXVI. Qualiter ¹ sacerdotes suscipere debeant poenitentes more ² solito.

1. Cum aliquis venerit ad sacerdotem confiteri peccata sua, mandat ei sacerdos, ut expectet modicum, donec intret in cubiculum adorare. Si autem non habuerit cubiculum, prius in secreto ¹ cordis sui dicat hanc orationem:

2. Domine ¹ Deus omnipotens, propitius esto michi ² peccatori, ut me pro peccantibus et peccata sua confitentibus dignum inter te et ipsos mediatorem constituas, quique mortem peccatorum non vis, sed ut ¹⁰ convertantur et vivant, suscipe orationem servi tui, quam pro famulis famulabusque ³ tuis ante conspectum gloriae tuae poenitere ⁴ cupientibus effundo, ut pariter eos et peccatis ⁵ exuas et in futuro ab omni crimine illesos ⁶ custodias. Per.

3. Alia ¹. Domine Deus omnipotens, propitius esto michi ² peccatori, ¹⁵ ut condigne possim tibi gratias agere, qui me indignum propter tuam misericordiam ministrum fecisti officii sacerdotalis et me exiguum humilemque mediatorem constituisti ad adorandum et intercedendum ad dominum nostrum Iesum Christum pro peccantibus et ad poeniten-

CXXXVI. Mss.: B, f. 164^r-167^r; C, f. 189^r-192^v; G, f. 165^v-168^v; T, f. 102^v-
²⁰ 104^v; V, f. 126^v-128^v.

Éd.: MORIN, *De poenit.*, pars II, éd. de Paris, pp. 22-25; éd. d'Anvers, pp. 22-25 (d'après une copie de C). — SCHMITZ, *Bussbücher*, t. I, pp. 746-751 (d'après C: début des oraisons seulement). — A. J. BINTERIM, *Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten*, V, 3, Mainz, 1829, pp. 430-436 (CXXXVI, 5-22, sous le titre *Poenitentiale sancti Bonifatii*, avec variantes et omissions; cf. WASSERSCHLEBEN, *Bussordnungen*, pp. 47, 88, 89, n. 249). — MORIN, *op. cit.*, *Appendix*, éd. de Paris, pp. 40-42 (sous le titre *Excerpta e Reginone ant. ann. 750 e Poenitentiale romano et Poenentialibus Theodori archiep. Cantuar. et Bedae* figure un livret pénitentiel semblable à celui de notre ordo).

³⁰ *Titulus*. ¹ <Ordo> qualiter T. — ² more solito] om. V.

1. ¹ secretio B.

2. ¹ <Oratio> Domine T; <Alia> Domine B. — ² mihi B G V. — ³ famulabusque tuis] *cancell.* C; famulabusque] et famulabus G V; famulabus B. — ⁴ poeniteri T. — ⁵ <a> peccatis B. — ⁶ illaesos T; inlaesos B.

³⁵ 3. ¹ Alia] om. C G. — ² mihi B G. —

CXXXVI. Le titre *Qualiter sacerdotes suscipere debeant poenitentes more solito* est l'ordo de la pénitence *privée* sacramentelle; l'ordo de la pénitence *publique* est contenu dans l'*Ordo* L, aux places habituelles: mercredi des Cendres et jeudi-saint (cf. supra *Ordo* L, 44-73 (*in capite ieiunii*), et 224-251 (*in caena domini*)). — De nombreux éléments sont identiques à l'*Ordo* de la pénitence publique, figurant dans l'*Ordo* L, 44-73.

3. Cf. *Ordo* L, 45 (finale différente).

tiam revertentibus. Ideoque, dominator domine, qui omnes homines vis salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, qui non vis mortem peccatorum, sed ut convertantur³ et vivant⁴, suscipe orationem meam⁵, quam fundo ante conspectum clementiae tuae, pro famulo tuo N., qui ad penitentiam venit. Per.

4. Cum autem accesserit ad te¹, dic super eum hanc orationem:

Deus, qui confitentium tibi corda purificas, et accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis, da indulgentiam reis et medicinam tribue vulneratis, ut, exclusa dominatione peccati, liberis tibi mentibus² famulentur. Per.

5. Tunc interroga, si teneat orationem dominicam et symbolum¹, et, si tenet, dic ei interrogando²:

Interroga³: *Credis in patrem et filium et spiritum sanctum?* Resp. Credo.

Interroga: *Credis quod istae tres personae, quas modo diximus, pater et filius et spiritus sanctus, tres personae sunt et unus Deus?*

Resp. Credo.

Interroga: *Credis quod in hac ipsa carne, in qua nunc es, habes resurgere in die iudicii et recipere sive bonum sive malum quod gessisti?* Resp. Credo.

Interroga⁴: *Vis dimittere illis peccata quicumque in te peccaverunt, ut et tibi Deus dimittat peccata tua, ipso domino dicente: «^a Si non remiseritis hominibus peccata eorum, nec pater vester celestis dimittet vobis peccata vestra».* Resp.⁵ Volo.

6. Interroga¹ eum, si iam ipse confessus fuisset alicui peccatum suum. Deinde si aliquid de malo ingenio habet, aut de furto, aut de aliqua causa contra directum. Si confessus est habere², instrue eum, quod non est licentia iudicium de illis peccatis recipere³, antequam ipsum malum reddat aut eiciat.

7. Postea, si fecerit, interroga eum, si iracundiam contra qualemcumque habeat hominem. Si confessus est habere, ammone¹ eum quod scriptum est: «^a Sicut non proficit vulnere medicamentum, si

³ convertatur B. — ⁴ vivat B. — ⁵ meam] servi B.

4. ¹ te <poenitens> V. — ² mentibus] om. B C V.

5. ¹ symbolum V. — ² interrogando] om. B G. — ³ Interroga] om. G V. — ³⁵

⁴ Interroga] om. C T. — ⁵ Responsio V.

6. ¹ <Tunc> interroga V; <Item> interroga G. — ² <se> habere V. — ³ recipere] facere G.

7. ¹ admone G. —

4. *Sacram. Gelas.* I, XXXVIII (éd. WILSON, p. 65; MOHLBERG, p. 58) (finale différente).

5. *Ordo* L, 50. — ^a Cf. MATTH. VI, 14-15.

7. ^a (citation non identifiée).

adhuc ferrum in eo sit, ita nichil² proficit abstinencia illius, si iracundiam tenet³ ».

8. Interroga¹, si fugitivus sit. Et, si est, ammone² illum³, quia non licet ei poenitentiam agere.

5

B C G T

9. Tunc require¹ eum diligenter, si est incestuosus; et² si non vult incesta dimittere, non potes ei poenitentiam dare. Et
10 si vult incesta dimittere, dic psalmum XXXVII: *Domine³ ne in furore.*

15

V

9. Tunc diligenter require ab eo plenam ac puram confessionem peccatorum suorum et si confessa peccata deinceps velit fugere ac pro sua possibilitate dimittere. Et si profiteatur se velle dimittere, dic⁴ super eum psalmum XXXVII: *Domine ne in furore^a II cum hac oratione:*

10. Oratio¹. *Deus², cuius indulgentia cuncti indigent, memento famuli tui N., qui lubrica terreni corporis est fragilitate circumdatus³; quaesumus, da veniam confitenti, parce supplici, ut, qui suis meritis accusatur, tua miseratione salvetur. Per.*

20 11. Deinde dic¹ psalmum centesimum² secundum: *« Benedic³ anima mea domino, usque⁴: renovabitur ut aquilae.*

Oratio⁵. *Deus, sub cuius oculis omne cor trepidat omnesque contremiscunt⁶ conscientiae, propitiare omnium gemitibus⁷ et cunctorum medere vulneribus, ut, sicut nemo nostrum⁸ liber est a culpa, ita nemo
25 sit alienus a venia. Per.*

² nihil B G T V. — ³ tenet <in corde> V.

8.] om. V.

8. ¹ Interroga <eum> G. — ² admone G. — ³ illum] eum B.

9. ¹ require C; require eum diligenter] diligenter require eum B. — ² et si ...
30 dimittere] om. T. — ³ <Ps.> Domine T. — ⁴ dic] sic V.

10. ¹ Oratio] om. B V. — ² Deus] Domine V. — ³ circumdatus] nudatus C T V.

11. ¹ dicis B C. — ² cent. secundum] c. G. — ³ Benedic ... aquilae] Benedic anima mea domino, usque: renovabitur sicut *adscr. corr.* C. — ⁴ usque ... aquilae] et hanc orationem super eum V. — ⁵ Oratio] om. B V; <Et dic> orationem
35 T. — ⁶ contremiscunt V. — ⁷ gentibus C. — ⁸ nostrum] om. V.

9. Cf. *Ordo L*, 56 (début). — ^a Le Ps. XXXVII est le deuxième psaume commençant par les mots: *Domine ne in furore*, le premier étant le psaume VI.

11. *Sacram. Gélas.* III, XXXV (éd. WILSON, p. 252; MOHLBERG, p. 198). —
40 ^a Ps. CII, 1-5.

12. Et ¹ dic ² psalmum quinquagesimum: ^a *Miserere mei, Deus,* usque ³: *iniquitates meas dele* ⁴.

Oratio ⁵: *Precor, domine, clementiae et misericordiae tuae maiestatem, ut huic* ⁶ *famulo tuo N. peccata* ⁷ *confitenti debita relaxare et veniam prestare digneris, et* ⁸ *preteritorum criminum culpas indulgeas,* ⁵ *qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, quique publicani preces confessione* ⁹ *placatus exaudisti. Tu etiam huic famulo tuo N. placare, tu huius precibus benignus aspira* ¹⁰, *et, ut in confessione placabili permaneat, fletus eius et petitio perpetuam clementiam tuam celeriter* ¹¹ *exoret, sanctisque* ¹² *altaribus et sacrariis restitutus, spei rursum* ¹⁰ *aeternae ac celesti* ¹³ *gloriae mancipetur. Per.*

13. Tunc fac eum confiteri omnia peccata sua ita dicendo:

Interrogatio ¹: Fecisti homicidium, aut casu, aut volens, sive pro vindicta parentum, vel per iussionem domini tui, aut in publico ², vel facere voluisti et non fecisti, vel servum occidisti? Septem ¹⁵ vel quinque aut tres annos aut dies XL peniteas ³.

Interrogatio ⁴: Fecisti periurium propter cupiditatem saeculi, aut coactus, aut pro vita parentum, vel per iussionem domini tui; sciens aut nesciens aliquos in periurium duxisti? Septem vel tres annos aut dies XL peniteas ⁵. 20

Interrogatio ⁶: Fecisti furtum capitale vel effracturam aecclesiarum vel domorum? Tulisti ⁷ quadrupedia vel fortiores causas, valentem solidos centum vel ⁸ quadraginta ⁹? Septem sive quinque annos poeniteas. De ¹⁰ minoribus causis vel furtis annum unum sive tres quadragesimas aut etiam ¹¹ dies XL peniteas. 25

Interrogatio ¹²: Commisisti adulterium cum uxore aliena, aut cum desponsata, vel virginem corrupisti ¹³, aut sanctam monialem ¹⁴ vel Deo dicatam? Quinque annos aut tres aut dies XL peniteas.

12. ¹ Et ... quinquagesimum] *om.* T; Et] Post haec V. — ² dic <super eum> V. — ³ usque ... dele] et orationem V. — ⁴ dele <Et dic orationem> G; dele <et dic super eum hanc orationem> B. — ⁵ Oratio] *om.* B T V. — ⁶ huic] *om.* C G T V; *suprascr. corr.* C. — ⁷ peccata <sua> V. — ⁸ et ... indulgeas] *om.* V. — ⁹ <in> confessione G. — ¹⁰ aspira V. — ¹¹ celeriter] *om.* G. — ¹² sanctisque] sanctis T; tuis sanctis V; sanctis, *suprascr. corr.* ut C. — ¹³ celestis B G V.

13.-18.] *om.* V. 35

13. ¹ Interrogatio] *om.* C G T. — ² publico <bello> T. — ³ peniteas] penitentiam age B. — ⁴ Interrogatio] *om.* C G; Interroga T. — ⁵ poeniteas G T. — ⁶ Interrogatio] *om.* C G; Interroga T. — ⁷ <et> tulisti G. — ⁸ vel] *erasum* T. — ⁹ quadraginta] *suprascr.* C. — ¹⁰ <Interrogatio> De B; De ... quadragesimas aut etiam dies XL peniteas] *om.* C. — ¹¹ etiam] *om.* B. — ¹² Int.] *om.* C G; Item interrog. T. — ¹³ corrupuisti B C G. — ¹⁴ sanctam monialem] sanctimonialem T. — 40

12. *Sacram. Gelas, I, XV* (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, pp. 17-18) (Variantes). — Cf. *Ordo L, 64* (*supra*). — ^a Ps. L. 3-11.

Interrogatio ¹⁵: Habuisti legitimam uxorem et cum ea simul concubinam vel cum uxore tua retro nupsisti? Septem vel quinque aut tres annos poeniteas.

Interrogatio ¹⁶: Fecisti fornicationem sicut Sodomitae, vel cum fratre, aut cum patre et ceteris proximis consanguineis, vel cum pecoribus? Quindecim vel duodecim aut tres aut unum annum poeniteas.

Interrogatio ¹⁷: Dixisti falsum testimonium pro cupiditate pecuniae, sciens aut nesciens, aut coactus ¹⁸ a domino, vel suasionem amici? Tres annos, aut duos, aut unum poeniteas.

Interrogatio ¹⁹: Percussisti hominem, ut ab eo exiret sanguis vel os fractum fuerit? Annum unum vel ²⁰ dies XL poeniteas.

Interrogatio ²¹: Odisti fratrem tuum in corde tuo? Quamdiu in ipso odio fuisti, tandiu ²² poeniteas in pane et aqua.

Interrogatio ²³: Detraxisti ullum hominem ad seniore[m] vel parentes propter invidiam? Annum ²⁴ unum vel dies XL poeniteas.

Interrogatio ²⁵: Violasti sepulchra propter furtum? Tres vel duos annos poeniteas.

Interrogatio ²⁶: Contigit tibi aliqua ²⁷ negligentia ²⁸ de sacrificio? Centum dies vel XL poeniteas.

Interrogatio ²⁹: Tulisti res alienas malo ordine per malum ingenium? Annos tres poeniteas.

Interrogatio ³⁰: Dedisti pecuniam ad usuram? Quinque vel tres annos poeniteas.

Interrogatio ³¹: Fecisti sacrilegium, id est sacrarum ³² rerum furtum, et quod aruspices et augures faciunt et sortilegi ³³, vel vota que fiunt ad arbores, vel ad fontes et cancellos, aut per ullum ingenium vovisti aut sortitus fuisti aut arborum ³⁴ fecisti? Quinque annos vel tres poeniteas.

Interrogatio ³⁵: Fecisti raptum de virgine vel vidua? Tres annos poeniteas.

Interrogatio ³⁶: Tulisti aliquid pecuniae in ecclesia contra directum? Tres annos aut duos aut dies XL poeniteas, aut in quadruplum restituas.

Interrogatio ³⁷: Prodidisti aliquam rem per iniustam delaturam? Tres annos poeniteas.

¹⁵ Int.] om. C G T. — ¹⁶ Int.] om. C G T. — ¹⁷ Int.] om. C G T. — ¹⁸ coactus] actus B. — ¹⁹ Int.] om. C G T. — ²⁰ vel] aut G. — ²¹ Int.] om. C G T. — ²² tandiu G. — ²³ Int.] om. B C G T. — ²⁴ Annum unum] Unum annum G. — ²⁵ Int.] om. C G T. — ²⁶ Int.] om. C G T. — ²⁷ aliquid T. — ²⁸ negligentia G. — ²⁹ Int.] om. C G T. — ³⁰ Int.] om. C G T. — ³¹ Int.] om. C G T. — ³² sacratarum T. — ³³ sortilegae G T; sortilege, corr. sortilegi C; sortilegia B. — ³⁴ arborum] abortu G. — ³⁵ Int.] om. C G T. — ³⁶ Int.] om. C G; Int. ... XL poeniteas] om. T. — ³⁷ Int.] om. C G T. —

Interrogatio ³⁸: Duxisti aut transmisisti per ullum ingenium servum ³⁹ aut alienum hominem christianum in captivitatem? Quinque vel tres annos peniteas.

Interrogatio ⁴⁰: Combussisti ⁴¹ domum alterius aut agrum? Tres annos peniteas. 5

Interrogatio ⁴²: Fecisti vomitum per ebrietatem? XV dies peniteas. Si ⁴³ per contentionem, XL dies; si nesciens ⁴⁴, VII dies peniteas.

Interrogatio ⁴⁵: Cogisti ullum hominem bibere, ut inebriaretur ⁴⁶, aut per odium hoc fecisti? Tres ⁴⁷ annos peniteas.

Interrogatio ⁴⁸: Bibisti sanguinem vel manducasti ullius pecudis ⁴⁹ 10 vel hominis? Tres annos peniteas.

Interrogatio ⁵⁰: Manducasti morticinum aut a bestiis dilaceratum? XL dies peniteas.

Interrogatio ⁵¹: Bibisti liquorem in quo mustela vel mus inventus fuerit ⁵²? XL dies peniteas. 15

Interrogatio ⁵³: Contempsisti indictum ieiunium in ecclesia contra decreta seniorum? XL dies, et si ⁵⁴ in quadragesima, annum unum peniteas ⁵⁵.

Interrogatio ⁵⁶: Oppressisti infantem tuum vel alium ut moreretur? Septem ⁵⁷ aut ⁵⁸ quinque vel tres annos peniteas. 20

Interrogatio ⁵⁹: Bibisti ullum maleficum ⁶⁰, herbas, vel alias causas, ut non posses infantem habere aut alii dedisti, aut hominem cum potione occidere voluisti, aut de semine vel sanguine mariti tui bibisti, ut maiorem de ⁶¹ te haberet ⁶² amorem? Septem vel quinque aut tres annos peniteas. 25

Interrogatio ⁶³: Necasti partus? Decem annos peniteas.

Interrogatio ⁶⁴: Occidisti filium aut filiam? XIII ⁶⁵ annos peniteas. Si in utero ante conceptum, annum unum ⁶⁶. Si post conceptum, annos ⁶⁷ tres. Si infans per negligentiam ⁶⁸ moritur ante baptismum, peniteas ⁶⁹ annum unum et numquam sis sine aliqua penitentia. 30

Interrogatio ⁷⁰: Fecisti aliquid ⁷¹ paganitatis ⁷² quod in kalendis ianuariis ⁷³ faciunt in cervulo ⁷⁴ aut in <vetula> ⁷⁵? Annum unum peniteas.

³⁸ Int.] om. C G T. — ³⁹ servum aut alienum] *cancell.* C. — ⁴⁰ Int.] om. C G T. —

⁴¹ Combussisti C. — ⁴² Int.] om. C G T. — ⁴³ Si... dies peniteas] om. G. — ⁴⁴ nesciens <inaebriaretur> B. — ⁴⁵ Int.] om. C G T. — ⁴⁶ inebriaretur] om. B. — ⁴⁷ Tres annos] centum dies B G. — ⁴⁸ Int.] om. C G T. — ⁴⁹ pecudis C. — ⁵⁰ Int.] om. C G T. —

⁵¹ Int.] om. C G T. — ⁵² fuerat B G. — ⁵³ Int.] om. C G T. — ⁵⁴ si] om. B T. —

⁵⁵ peniteas] om. B G. — ⁵⁶ Int.] om. C G T. — ⁵⁷ Septem <annos> T. — ⁵⁸ aut] vel G. — ⁵⁹ Int.] om. C G T. — ⁶⁰ maleficium B G. — ⁶¹ de te] debet, *corr.* debet

T. — ⁶² haberet, *corr.* habere T. — ⁶³ Int.] om. C G T. — ⁶⁴ Int.] om. C G

T. — ⁶⁵ XIII] XIII. B. — ⁶⁶ unum <peniteas> B. — ⁶⁷ anni C. — ⁶⁸ negligentiam G. — ⁶⁹ peniteas] om. G. — ⁷⁰ Int.] om. C G T. — ⁷¹ aliquid] om. C

T. — ⁷² paganitates T. — ⁷³ ianuarii G. — ⁷⁴ cervulo B. — ⁷⁵ vegula B C G T. —

Interrogatio ⁷⁶: Misisti filium aut filiam supra tecta aut in fornacem pro aliqua sanitate ⁷⁷? Quinque annos peniteas.

Interrogatio ⁷⁸: Arsisti grana, ubi mortuus homo erat, pro sanitate viventium? Quinque annos peniteas.

- 5 14. Deinde interroga eum, quale ministerium faciat, si est comes, aut castaldius, si est ministerialis, si est negociator, si est massarius, si est monetarius, si est escarius, si habet patrem aut matrem, si habet orphanos, si fuit aut est pecorarius ¹, si est iudex aut notarius, et ² cetera.
- 10 Qui cum responderit, quale ministerium faciat ³, interroga, qualiter illud faciat. Si comes aut iudex est, dic illi, non ⁴ accipiat premia, non iudicet tortum. Si est escarius ⁵, non teneat annonam familiae; si monetarius aut negotians, non gravet aliquem in negotio et in concambio. Si habet patrem aut matrem, eos ⁶ honoret et det
- 15 illis necessaria. Si animalia pascit, aut porcos, et cetera, damnum non faciat aliis. Si est massarius, non sit fraudulentus seniori de labore suo. Si habet viduam aut orphanos, faciat cum eis misericordiam. Si servus est, sit fidelis domino suo et laboret in quantum potest, et qui male faciunt, eos emendet. Si habet uxorem, non con-
- 20 cumbat cum ea festis diebus, nec ⁷ in quadragesima maiore usque ad octavas paschae ⁸. Omnis itaque christianus fideliter ⁹ decimas Deo det, quod, si non dederit, Deus tollit ab eo novem partes. Si monachus aut monacha est, presbiter aut diaconus aut subdiaconus, servant, quod promiserunt ¹⁰.
- 25 15. Tunc interroga eum ¹ de minoribus: si turpia verba dixit, id est que risum movent; si malum consilium ² dedit; si cogitavit tollere causas aliorum; si blasphemavit aliquem; si est piger, si somnolentus, si neglegens ³; si non operatur cotidie ⁴ quantum potest; si maledixerit ⁵ pauperem; si derisit alterum; si mentitus est aut habet
- 30 consuetudinem mentiendi; si iocum nimis amat; si pollutus intra ⁶ coxas, si cum manibus aut quovis ingenio, sed hoc grande peccatum est, nisi cito ⁷ emendaverit; si ante horam manducat; si querit deliciosum manducare; si iram non retinet; si statim respondet; si non

⁷⁶ Int.] *om.* C G T. — ⁷⁷ sanitate] necessitate T. — ⁷⁸ Int.] *om.* C G T.

35 14. ¹ peccorarius T. — ² et cet.] *om.* G. — ³ facit C. — ⁴ <ut> non G C (ut *suprascr. corr.* C). — ⁵ cesarius, *corr.* escarius C; cesarius T. — ⁶ eos honoret] *corr.* honoret eos C. — ⁷ nec] non G. — ⁸ pascae G. — ⁹ fideliter] *om.* T. — ¹⁰ miserunt T.

40 15. ¹ eum] *om.* B G. — ² concilium C T. — ³ neglegens G. — ⁴ cottidie B G. — ⁵ maledixit B. — ⁶ inter T. — ⁷ cito] *om.* T.

vult oboedire maioribus; si non amat subiectos, si non amat, iam odium est; si nimis mollis; si non facit servos laborare; si nimis asper in familia sua, si non eos vestiat et nutriat.

16. Qui cum responderit se ex his quae diximus aliquid fecisse, aut alia, quae non diximus, et tu interrogare poteris, interroga, ⁵ si hoc per consuetudinem fecerit aut non, nam maius peccatum fit per consuetudinem. Iterum ¹ interroga eum si vult emendare ². Si vult et promittit, da ei penitentiam. Si non, dic illi quod non ³ ei das penitentiam.

17. Sed primo ¹ considera, si dives est ² aut pauper, si dominus ¹⁰ aut servus ³, si sanus aut infirmus, si sit coniugatus an non, si est iuvenis aut puer. Omnia considera et secundum quod possunt ⁴, impone ⁵ poenitentiam. Non eos nimis aggraves, sed in hoc labora, ut victu ⁶ emendentur. Attende etiam, ut tale ieiunium imponas, ne ⁷ peccatum facias manifestum. Cui ⁸ non potes imponere ieiunium, im- ¹⁵ pone elemosinam et ⁹ orationem, ut ¹⁰ flectat genua per diem et noctem.

18. Sed antequam imponas poenitentiam, debes ostendere, quam grande est illud malum et quot annis debet poenitere. Debes tamen ammonere, ut non desperet, quia Deus misericors est et ei omnia ²⁰ peccata dimittit, tantum si emendaverit. Et dic, quia sicut aqua omnia lavat, ita poenitentia omnia ¹ peccata purgat eius, qui eam suscipit ex corde, et, qui peccando factus est filius diaboli, penitendo potest fieri filius Dei, et qui debuit ire in infernum, potest in paradysum ² introire. 25

19. Tunc interroga eum:

Credis per confessionem et veram ¹ emendationem a Deo remitti peccata tua? Resp. ² Credo. Qui cum responderit ³: *Credo*, dic ⁴: *Audi ergo, quid est ⁵ penitentia.*

20. Poenitentia est mala, quae fecisti, plangere et iterum ea non ³⁰ facere. Sicut medicamentum corpori, sic poenitentia prodest ani-

16. ¹ Iterum] Item G. — ² emendare. Si vult] *adscr. in marg.* B. — ³ non] *suprascr. corr.* T.

17. ¹ primum G. — ² est] *om.* B; *suprascr. corr.* T. — ³ <si> servus B. — ⁴ possunt, *sed suprascr.* potuerit agere C. — ⁵ impone] *suprascr.* ei C. — ⁶ vic- ³⁵ tum B. — ⁷ nec C. — ⁸ Cui] *corr.* Et cui C. — ⁹ et] *suprascr.* vel C. — ¹⁰ ut, *corr.* et ut C.

18. ¹ omnia] *om.* G. — ² paradysum T.

19. ¹ veram <poenitentiam et veram> G. — ² Resp.] *om.* C V. — ³ respondit C. — ⁴ dic <ei> V. — ⁵ est] sit V. 40

17.-18. *Pontif. curiae rom.*, XLVI, 12-13 (ANDRIEU 482-483).

17. Cf. *Ordo L*, 47-49 et 55.

mae. Et ideo non debes aliquod celare peccatum, quia melius est hic ¹ erubescere coram uno sacerdote quam post mortem coram omnibus sanctis ire in poenas.

21. Iterum ¹ interroga eum:

5 *Habes fidem confessam et peccata confessa Deo* ² *et sacerdoti* ³, *ut remittantur tibi peccata tua?* Resp. ⁴ *Habeo.*

Interroga ⁵ eum: *Unde confessus fuisti* ⁶ *vis iudicium recipere et bene custodire et omnes adinventiones diaboli abrenuntiare et trinitatem* ⁷ *credere?* Resp. *Volo.*

10 Interroga ⁸: *Habes voluntatem, quod gessisti contra mandata Dei, emendare?* Resp. ⁹ *Sic* ¹⁰ *habeo.*

22. Dices ei: *Dominus* ¹ *sit adiutor et protector tuus et prestet tibi indulgentiam de peccatis tuis preteritis, praesentibus atque futuris.*

23. Deinde ¹ fiat ² confessio peccatorum rusticis verbis.

15 24. Postea sequantur haec capitula:

Domine, non secundum peccata nostra facias ¹ *nobis.* Resp. ² *Neque secundum.*

Ne simul tradas nos, domine ³, *cum peccatoribus.* Resp. ⁴ *Et cum* ⁵ *operantibus iniquitatem.*

20 *Domine, ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum.* Resp. ⁶ *Cito nos anticipet.*

Adiuva nos, Deus salutaris noster. Resp. ⁷ *Et propter gloriam* ⁸.

Fiat, domine ⁹, *miserericordia tua* ¹⁰ *super nos.* Resp. ¹¹ *Quemadmodum* ¹².

25 *Esto nobis, domine, turris fortitudinis.* Resp. ¹³ *A facie inimici.*

Domine, exaudi orationem meam. Et ¹⁴ *clamor meus.*

20. ¹ hic <te> V.

21. ¹ Iterum interroga eum] Interrogatio B G; Iterum ... Interroga eum] Deinde require ab eo V. — ² <coram> Deo G. — ³ sacerdote G. — ⁴ Resp.] om. C
30 T. — ⁵ Interroga eum] om. B G; *suprascr.* C. — ⁶ fuisti] es G. — ⁷ <sanctam> trinitatem V. — ⁸ Interroga <eum> T; Interroga] om. G. — ⁹ Resp.] om. C. —
10 Sic] om. V.

22. ¹ Dominus <omnipotens> B.

23.-24.] om. V.

35 23. ¹ Dehine B. — ² fiat confessio] fac confessionem B.

24. ¹ facies B. — ² Resp.] om. B; Resp. Neque secundum] om. G. — ³ domine] om. B T; *suprascr.* C. — ⁴ Resp.] om. B G. — ⁵ cum ... iniquitatem] om. B G. — ⁶ Resp. ... anticipet] om. B G. — ⁷ Resp. Et] om. B; Resp. ... gloriari] om. G. — ⁸ gloriam] om. B; gloriam, *corr.* honorem C. — ⁹ domine] om. B; *suprascr.* C. —
40 C. — ¹⁰ tua <domine> B G T. — ¹¹ Resp.] om. B; Resp. Quemadmodum] om. G. — ¹² Quemadmodum] *suprascr.* Sicut C. — ¹³ Resp. ... inimici] om. B G. —
¹⁴ Et clamor meus] om. G.

25. Vox¹ confitentis peccata sua:

Tu, domine, creator meus, redemptor meus, iudex² meus, nosti peccata mea, quia tu nosti omnia antequam fiant. Timeo iudicium tuum, quia contempsi precepta tua, sed non despero de venia, quia tu dixisti nolle³ mortem peccatoris nec laetaris⁴ in perditione malorum. Ne ergo diabolus possit in die mortis meae pro malis meis me ad desperationem trahere, confiteor tibi et huic famulo tuo⁵ omnia mala mea hodie, certus per omnia de indulgentia⁶, quia pius et omnipotens es.

26. Tunc¹ dicat sacerdos:

Christus filius Dei, qui scit fragilitatem nostram, misereatur tui et dimittat tibi omnia peccata, que ab² infantia tua³ fecisti usque in hodiernum⁴ diem, preterita, presentia et futura, quaecumque fecisti, sciens seu nesciens, cogitando vel⁵ committendo, liquendo vel operando. Liberet te ab omni malo, conservet te in omni bono⁶ et perducatur te in vitam aeternam. Resp.⁷ Amen.

27. Tunc¹ prosternat² se in vicem Dei ad pedes sacerdotis, ita³ dicens: *Recipe me sceleratum in vice iudicis mei, quia non est quo fugiam nisi ad te, confitendo tibi peccata mea.*

28. Recepto a sacerdote, fiat oratio cum psalmo isto: *Ad te levavi oculos¹. Et² sequatur ammonitio³ scripturarum sanctarum.*

29. Deinde¹ dicatur haec oratio:

Exaudi, domine, preces nostras et confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiae² reatus accusat, indulgentia tuae miserationis absolvat. Per.³

30. Alia. *Presta, domine, huic famulo tuo N. dignum poenitentiae fructum, ut aecclesiae tuae sanctae¹, a cuius integritate deviaverat peccando, admissorum veniam consequendo reddatur innocuus². Per.*

31. Alia. *Preveniat hunc famulum tuum N., quesumus, domine,*

25. ¹ Vox ... sua] Ac deinde V. -- ² <et> iudex B G. -- ³ Nolo, corr. Nolle C. -- ⁴ laetari B G. -- ⁵ tuo <domine> B. -- ⁶ indulgentia <tua> V.

26. ¹ Tunc dicat sacerdos] Tunc danda est indulgentia hoc modo V. -- ² ab] in suprascr. T. -- ³ tua] om. B. -- ⁴ odiernum C. -- ⁵ vel] seu V. -- ⁶ <opere> bono V. -- ⁷ Resp. Amen] om. V.

27. ¹ Tunc ... oculos (n. 28)] om. V. -- ² prosternet B. -- ³ ita] om. G.

28. ¹ oculos <meos> B T. -- ² Et] Deinde V. -- ³ admonitio G. -- ⁴ script. sanctarum] sanctarum scripturarum V.

29. ¹ Deinde ... oratio] Postea dicantur a sacerdote istae orationes iam indicata sententia poenitentiae V; Deinde dicatur haec] Postea G. -- ² scientiae T. -- ³ Per <d. n. I. Chr.> T.

30. ¹ sanctae] om. B. -- ² innoxius V.

28. ^a Ps. CXXII.

29. *Sacram. Gelas.*, I, XV (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, p. 17). — Cf. *Ordo L*, 57.

31. *Ibid.*, I, XV (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, p. 17). — Cf. *Ordo L*, 59.

misericordia tua, ut omnes iniquitates eius celeri indulgentia deleantur. Per.

32. Alia¹. *Adesto, domine, supplicationibus nostris, nec² sit ab hoc famulo tuo N. clementiae tuae longinqua miseratio. Sana vulnera eius³, remitte peccata, ut nullis a te separatus iniquitatibus, tibi domino semper valeat adherere. Per.*

33. Alia. *Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris, respice, quesumus, ad hunc famulum tuum N., qui se tibi graviter peccasse confitetur. Tuum est enim absolutionem criminum dare et veniam prestare peccantibus, qui dixisti penitentiam te peccatorum malle quam mortem. Concede ergo hoc, ut tibi penitentiae excubias celebret et, correctis actibus¹ suis, conferri² sibi a te sempiterna gaudia gratuletur. Per.*

34. Alia¹. *Precor, domine, clementiam tuae² maiestatis ac³ no- minis, ut huic famulo tuo N. peccata et facinora sua confitenti veniam dare et preteritorum criminum errata relaxare digneris, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti ad caulas. Per.*

35. Alia¹. *Deus, qui publicani precibus vel confessione placatus es, tu etiam, domine, et huic famulo tuo N.² placare, tu eius precibus benignus assiste, ut, in confessione placabili permanens, clementiam tuam celeriter exoret, et, sanctis ac sacris altaribus restitutus, spei rursus aeternae et caelesti gloriae reformetur³. Per.*

36. Alia¹. *Adsit², quesumus, domine, huic famulo tuo N. inspiratio gratiae salutaris, quae cor eius fletuum ubertate resolvat, sicque se macerando conficiat, ut iracundiae tuae motus idonea satisfactione compescat. Per.*

37. Alia¹. *Omnipotens sempiterne Deus, qui es verus sanctus et sanctorum omnium protector, te pium dominum devotis mentibus deprecamur, pro famulo tuo N., ut ei indulgentiam tribuas omnium*

30 32. ¹ Alia] om. C. — ² ne B. — ³ eiusque G.

33.] om. V.

33. ¹ actis T. — ² confiteri, corr. concedi C.

34. ¹ Alia] om. C T V. — ² <tuam> tuae C. — ³ ac] et V.

35-36.] om. V.

35 ¹ Alia] om. C T. — ² N.] om. G T. — ³ reformetur] mancipetur G.

36. ¹ Alia] om. C T. — ² Assit B G T.

37. ¹ Alia] om. T.

32. *Sacram. Gélas.*, I, XV (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, p. 17). — Cf. *Ordo L*, 60.

40 33. *Sacram. Gélas.*, I, XV (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, p. 17). — Cf. *Ordo L*, 61 (début différent).

34. *Sacram. Gélas.*, I, XV (éd. WILSON, p. 14; MOHLBERG, pp. 17-18).

34-35. Cf. *Ordo L*, 64 (éléments différem. combinés).

delictorum suorum et, ne iterum ad voluntatem peccandi redeat, propitius eum custodire digneris. Per dominum.

38. Alia ¹. Precamur, domine ², ut, intercedentibus omnibus sanctis tuis, famulo tuo N. ³ indulgentiam concedas, fide, spe et caritate eum repleas, mentem eius ad caelestia desideria erigas et ab omni adversitate eum defendas et ad bonam perseverantiam perducas. Per. 5

CXXXVII. Missa post confessionem.

1. Omnipotens sempiterne Deus, confitenti tibi huic famulo tuo pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus ei noceat conscientiae reatus 10 ad poenam, quam indulgentia tuae pietatis prosit ad veniam. Per.

2. Lectio Isaie prophete: ^a Lavamini, mundi estote, auferte.

3. Evangelium secundum Lucam: ^a Duo homines ascenderunt in templum ut orarent.

4. Secreta. Presta, quesumus, omnipotens et misericors Deus, ut 15 haec salutaris oblatio famulum tuum N. et a propriis reatibus indesinenter expediat et ab omnibus tueatur adversis. Per.

5. Ad complendum. Omnipotens et misericors Deus, qui omnem animam poenitentem et confitentem magis vis emendare quam perdere, respice propitius super famulum tuum, et per haec sacramenta, 20 quae sumpsimus, averte ab eo iram indignationis tuae et dimitte ei omnia peccata sua. Per dominum nostrum Iesum Christum.

CXXXVIII. Missa pro infirmo de cuius salute desperatur.

1. Deus, qui famulo tuo ¹ N. dedisti fidei coniunctionem, concede, ut per temporalem corporis incommoditatem ad supernorum civium 25 pertingere mereatur consortium. Per.

38.] om. V.

38. ¹ Alia] om. B T. — ^a <te> domine B. — ^a N.] om. T.

CXXXVII. Mss.: V, f. 128^v.

Éd.: HITTORP, *De eccl. off.*, éd. 1568, p. 29; éd. 1610, col. 671; éd. 1677, col. 671 (dans l'ensemble de l'Ordo L); SCHMITZ, *Bussbücher*, t. 1, p. 93 (d'après le 30 Vallicell. D. 5).

CXXXVIII. Mss.: C, f. 192^v; V, f. 134^v.

Éd.: MORIN, *De poenit.*, II, p. 25. — MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, I, c. VII, art. IV, Ordo XV; t. I, p. 326 (d'après le Parisin. lat. 820). 35

1. ¹ tuo N.] tuae C.

CXXXVII. 1.-5. Cf. Ordo L, 67-70.

1. *Sacram. Gélas.* I, XXXVIII (éd. WILSON, p. 65; MOHLBERG, p. 57).

2. ^a Is. I, 16 (-28).

3. ^a Luc. XVIII, 10 (-14). 40

CXXXVIII. 1. Cf. Pont. Rom. XIIe s., XLIX A (ANDRIEU 266, n. 1 c.).

2. *Secreta*¹. *Famulum tuum, quesumus, domine, ab omnibus absolve peccatis, ut, qui membrorum iam caret officio, numquam tuae miserationis destituatur*² *auxilio. Per.*

3. *Cuncta*¹ *famuli tui N., quesumus, domine, per hanc oblationem purgentur delicta, ut, qui tuae dispositionis*² *flagello in hac atterritur vita, in futuro ei requies tribuatur. Per.*

4. *Sacris, domine, muneribus vegetati, quesumus, ut famulum tuum infirmitate laborantem in aeternae beatitudinis spe consolari digneris. Per.*

10 CXXXIX. Ordo ad visitandum et¹ unguendum² infirmum.

1. *Ingredientes sacerdotes domum infirmi primum dicant singuli: Pax huic domui et*¹ *omnibus habitantibus in ea.*

2. *Sequitur*¹ *antiphona*²: *Benedic, domine, domum istam et omnes habitantes in ea, quia tu, domine, dixisti: « Pax huic domui ».*

15 *Benedic, domine, timentes te, pusillos*³ *cum maioribus. Benedicti vos a*⁴ *domino. Qui fecit caelum et terram. Ps.*⁵ *« Ecce quam bonum*⁶.

3. *Et aspergatur aqua benedicta cum odore incensi.*

4. *Deinde cantent*¹ *septem*² *psalmos: « Domine*³, *ne in furore tuo*⁴.
⁵ *Domine*⁵ *ne in furore tuo*⁶. ⁷ *Beatus*⁷, *qui intellegit. « Miserere*⁸ *mei,*
 20 *Deus. « Inclina*⁹, *domine, aurem tuam. « Qui*¹⁰ *habitat*¹¹.

2. ¹ *Secreta*] *om.* C. — ² *destitueatur* C.

3. ¹ <Ad complendum> *Cuncta* V. — ² *dispositionis flagello*] *flagello dispositionis* V.

4.] *om.* V.

25 CXXXIX. Mss.: B, f. 167^r-169^v; C, f. 192^v-195^v; G, f. 168^v-171^r; T, f. 113^v-115^r; V, f. 128^v-130^v.

Éd.: MARTÈNE, *ibid.*, pp. 322-324 (d'après le *Paris.* lat. 820).

Titulus. ¹ *et*] *vel* V. — ² *ungendum* G.

1. ¹ <Resp.> *Et* T.

30 2. ¹ *Sequitur*] *om.* V. — ² *antiphona*] *om.* C V. — ³ *pusillis* C; *pusillos* B. — ⁴ *a*] *om.* T. — ⁵ *Ps.*] *om.* C T. — ⁶ *bonum* <et quam> V.

4. ¹ *cantent*] *om.* G. — ² *septem*] *hos* V. — ³ <Ps.> *Domine* G. — ⁴ *tuo*] II. V; *tuo* <arguas me> T. — ⁵ *Domine ... tuo*] *om.* V; <Item> *Domine* B G. — ⁶ *tuo* <arguas me. Beati quorum (*suprascr.*) *Domine in furore tuo* II> T. — ⁷ <Ps.>
 35 *Beatus* G. — ⁸ <Ps.> *Miserere* G. — ⁹ <Ps.> *Inclina* G. — ¹⁰ <Ps.> *Qui* G. — ¹¹ *habitat* <in adiutorio. *Benedic* I cum letania infra inserta> B; *habitat* <in adiutorio cum letania infra inserta> G.

CXXXIX. 1. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 266, n. 1^b et p. 270, n. 1^a.

2. ^a Ps. CXXXII.

40 4. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 266, n. 2^a. — ^a Ps. VI. — ^b Ps. XXXVII. — ^c Ps. XL. — ^d Ps. L. — ^e Ps. LXXXV. — ^f Ps. XC.

5. *Kyrieleyson* ¹, *Christe eleyson*.
Christe ² *audi nos*, *tribus* ³ *vicibus*.
Sancta Maria. *Ora pro nobis* ⁴.
Sancta Dei genitrix. *Ora pro famulo tuo*.
Sancta et ⁵ *perpetua virgo*. *Succurre in angustiis constituto* ⁶. 5
Omnes sancti angeli et archangeli. *Orate pro isto infirmo*.
Omnes sancti patriarchae et prophetae. *Orate pro eo*.
Omnes sancti apostoli et evangelistae. *Orate pro eo*.
Omnes sancti martyres ⁷ *et* ⁸ *confessores*. *Orate pro eo* ⁹.
Omnes sancte virgines et viduae ¹⁰. *Orate pro eo* ¹¹. 10
Omnes sancti innocentes. *Orate pro eo*.
Omnes sancti penitentes. *Orate pro eo*.
Omnes sancti ¹². *Orate pro eo* ¹³.
Propitius ¹⁴ *esto*. *Libera* ¹⁵ *eum, domine*.
Ab omni malo. *Libera eum, domine*. 15
Ab ¹⁶ *hoste malo*. *Libera eum, domine*.
Ab insidiis diaboli. *Libera eum, domine*.
Ab ira tua. *Libera eum, domine*.
A periculo mortis. *Libera eum, domine*.
Ab omni inmunditia cordis et corporis. *Libera eum, domine*. 20
A potestate tenebrarum. *Libera eum, domine*.
Per crucem tuam. *Libera eum, domine*.
Per passionem tuam. *Libera eum, domine*.
Per resurrectionem tuam. *Libera eum, domine*.
Per ascensionem tuam. *Libera eum, domine*. 25
Peccatores. *Te rogamus, audi nos*.
Ut pacem nobis dones. *Te rogamus, audi nos*.
Ut compunctionem ¹⁷ *cordis nobis dones*. *Te rogamus*.
Ut fontem lacrimarum isti infirmo donare ¹⁸ *digneris*. *Te roga-*
mus ¹⁹. 30
Ut cogitationes pravas ab eo auferre digneris. *Te rogamus*.

5. ¹ <Deinde faciant letaniam hoc modo> Kyrie eleyson V; Kyrie eleyson G. — ² Christe ... vicibus] Christe eleyson T. — ³ tribus vic.] om. G V. — ⁴ nobis] infirmo famulo V; nobis <et pro hoc infirmo famulo Dei> G. — ⁵ et] om. B T. — ⁶ constituto] posito T. — ⁷ martires G V. — ⁸ et confessores] om. B. — ⁹ eo 35 <Omnes sancti confessores. Orate pro eo> B. — ¹⁰ et viduae] om. B. — ¹¹ eo <Omnes sanctae viduae. Orate pro eo> B. — ¹² sancti <Dei> V. — ¹³ eo] nobis et pro hoc infirmo G. — ¹⁴ Prop. esto. Lib. eum dom.] om. B. — ¹⁵ <et> libera G. — ¹⁶ Ab hoste malo. l. e. d.] om. T. — ¹⁷ compunctionem C. — ¹⁸ donare digneris] dones G. — ¹⁹ rogamus <audi nos> B. — 40

Ut ²⁰ *illicitas voluptates ab eo auferre digneris. Te rogamus.*

Ut fidem, spem et caritatem perfectam ei ²¹ *concedere digneris. Te* ²².

Ut omnes principes tenebrarum ab eo repellere ²³ *digneris. Te rogamus.*

5 *Ut ad gaudia aeterna eum perducere digneris. Te.*

Ut nos exaudire digneris. Te rogamus ²⁴.

Fili Dei. Te rogamus, audi nos ²⁵.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi. Parce nobis, domine.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi. Libera ²⁶ *nos a* ²⁷ *malo.*

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi. Miserere nobis.

10 *Christe* ²⁸ *audi nos. Kyrie* ²⁹ *eleison* ³⁰. *Christe eleison* ³¹ *Kyrie eleison* ³².
Pater noster ³³.

6. *Sequuntur* ¹ *preces.*

Salvum fac servum tuum, domine. Resp. ² *Deus meus, sperantem in te.*

Dominus conservet eum et vivificet eum. Resp. ³ *Et beatum* ⁴ *faciat* ⁵ *eum* ⁶.

15 *Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius. Resp.* ⁷ *Univer-*
sum stratum eius.

Dominus custodiat eum ⁸ *ab omni malo. Resp.* ⁹ *Custodiat animam* ¹⁰
eius ¹¹.

Angelis ¹² *suis Deus* ¹³ *mandavit de te. Ut custodiant te* ¹⁴.

20 *Perfice gressus eius in semitis tuis. Ut non* ¹⁵ *moveantur* ¹⁶.

Mitte ei, domine ¹⁷, *auxilium de sancto. Et de Syon tuere* ¹⁸ *eum.*

Nichil ¹⁹ *proficiat* ²⁰ *inimicus in eo. Et filius* ²¹ *iniquitatis* ²².

Esto illi ²³, *domine, turris fortitudinis. A facie inimici.*

Convertere ²⁴, *domine, usquequo. Et deprecabilis esto servo* ²⁵.

25 *Domine, averte faciem tuam a peccatis meis* ²⁶. *Et omnes iniqui-*
tates ²⁷.

²⁰ Ut illicitas vol. ab eo auferre dign. Te rog.] om. T. — ²¹ ei] om. G. — ²² Te <ro-
gamus, audi nos> B. — ²³ repellere digneris] repellas G. — ²⁴ rogamus <audi nos>
B. — ²⁵ nos <III> T. — ²⁶ Libera ... malo] dona nobis pacem T. — ²⁷ a malo] om.
³⁰ G; erasum B; domine V. — ²⁸ Christe audi nos] om. B. — ²⁹ Kyrie eleison <Ky-
rie eleison> V. — ³⁰ eleison] om. C. — ³¹ eleison] om. C. — ³² eleison] om. C. —
³³ noster <Et ne nos inducas in t.> T.

6. ¹ Sequuntur preces] om. V; Sequuntur] Et G. — ² Resp.] om. B G V. —
³ Resp.] om. V. — ⁴ beatum ... eum] om. V. — ⁵ faciat eum] om. B. — ⁶ eum]
³⁵ om. G; eum <et emun.> C. — ⁷ Resp.] om. B V. — ⁸ eum] te V. — ⁹ Resp.] om.
V. — ¹⁰ animam eius] om. B V; eum dom. T. — ¹¹ eius <dominus> G; eius <domine>
C. — ¹² Angelis ... custodiant te] om. V. — ¹³ Deus] om. T. — ¹⁴ te <in omnibus
viis tuis> G. — ¹⁵ non moveantur] om. V. — ¹⁶ moveantur <vestigia eius> G. —
¹⁷ domine] om. V. — ¹⁸ tuere eum] om. V. — ¹⁹ Nichil B G. — ²⁰ proficiet B C T
⁴⁰ V. — ²¹ filius iniquitatis] om. V. — ²² iniquitatis <non apponat nocere eum (sic)>
G. — ²³ illi] ei V. — ²⁴ Convertere ... propter nomen tuum] om. V. — ²⁵ servo] su-
per servum tuum G. — ²⁶ meis] eius T. — ²⁷ iniquitates <meas dele> G; iniqui-
tates <eius dele> T. —

*Cor mundum crea in me*²⁸, *Deus. Et spiritum rectum innova*²⁹.
*Adiuvā nos, Deus*³⁰ *salutaris noster. Propter*³¹ *gloriam nominis*
*tui*³².

*Exurge, domine, adiuvā nos. Et libera nos propter*³³ *nomen tuum.*
*Domine, exaudi orationem meam. Et clamor meus*³⁴ *ad te veniat.* 5
*<Dominus*³⁵ *vobiscum. Et cum spiritu tuo>.*

7. Oratio¹ super infirmum.

*Omnipotens et misericors Deus, quesumus inmensam pietatem*² *tuam,*
ut ad introitum in tuo nomine humilitatis nostrae hunc famulum tuum
*N.*³, *in hoc habitaculo iacentem fessum, salutifere visitare digneris;* 10
*sicut visitasti, domine, Tobiam et Saram, socrum*⁴ *Petri puerumque*⁵ *cen-*
*turionis, ita et iste, pristina sanitate animae corporisque*⁶ *recepta, gratia-*
rum tibi in ecclesia tua referat actionem. Per.

8. Alia¹. *Parce, domine, parce famulo tuo*², *quem redemisti, Christe,*
*sanguine tuo, ne*³ *in aeternum irascaris ei*⁴. *Qui vivis.* 15

9. Alia¹. *Dimitte*², *domine, peccata nostra et tribue nobis mise-*
*ricordiam tuam, quo oris nostri alloquio deprecatus, famuli*³ *tui hu-*
mitatem et angustiam attendas, vincula solvas, delicta deleas, tribu-
*lationem inspicias, adversitatem repellas, effectumque petitioni*⁴ *nostrae*
largiens, clementer exaudias. Per. 20

10. Alia¹. *Deus, qui facturae tuae pio semper*² *dominantis affectu*³,
*inclina aurem tuam supplicationibus nostris, et famulum*⁴ *tuum N.*⁵,
*ex adversa*⁶ *valitudine corporis laborantem, placatus respice et visita*
*in salutari tuo et caelestis ei*⁷ *gratiae presta medicinam. Per.*

11. Antiphona. *In veritate tua. Ps.*¹ *a Domine, exaudi orationem*² 25

²⁸ me] eo T. — ²⁹ innova <in visceribus meis> G. — ³⁰ Deus] om. C. — ³¹ <Et> prop-
 ter T. — ³² tui <domine, libera nos et propitius esto> G. — ³³ propter nomen
 tuum] om. B G. — ³⁴ meus ... veniat] om. G V. — ³⁵ Dominus ... tuo] om. B G
 T V.

7. ¹ Or. super infirmum] adscr. in marg. C; Deinde secuntur orationes V; ³⁰
 super infirmum] om. T. — ² pietatem] clementiam V. — ³ N.] om. T V. — ⁴ <ac>
 socrum V. — ⁵ puerumque. corr. puerum B. — ⁶ corporisque] om. G.

8. ¹ Alia] om. C V. — ² tuo <N.> B. — ³ <et> ne V. — ⁴ ei] nobis T.

9. ¹ Alia] om. C T V. — ² Dimitte] suprascr. quesumus C. — ³ famuli] su-
 prascr. huius C. — ⁴ petitionis B C. 35

10. ¹ Alia] om. C T. — ² semper] om. V. — ³ effectum V. — ⁴ famulum tuum]
 famuli tui B. — ⁵ N.] om. G V. — ⁶ aversa C. — ⁷ ei] om. G.

11.] om. V.

11. ¹ Ps.] om. B T. — ² or. meam auribus] om. B. —

7. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 266, n. 3; p. 272, n. 5.

10. *Ibid.*, p. 273, n. 11.

11. ^a Ps. CXLII.

meam³, auribus. *Exsurge, domine Deus meus.* Resp.⁴ *Et exaltetur manus⁵ tua⁶.*

Desiderium pauperum exaudiat dominus. Resp.⁷ *Preparationem⁸.*

Tibi enim derelictus est pauper. Resp.⁹ *Orphano¹⁰ tu eris adiu-*
5 *tor¹¹.*

Mirifica misericordias tuas. Resp.¹² *Qui salvos facis sperantes¹³.*

Ne tradas bestiis animas confitentes tibi. Resp.¹⁴ *Animas pauperum¹⁵*
tuorum¹⁶ ne obliviscaris in finem.

Domine exaudi orationem meam. Resp.¹⁷ *Et clamor meus.*

10 *Dominus¹⁸ vobiscum.*

12. Oratio¹. *Deus, qui beatum Petrum apostolum misisti ad Ta-*
bitam² famulam tuam, ut eius precibus suscitaretur ad vitam, exaudi
nos, quesumus, et huic famulo tuo N., quem in tuo nomine visitat nostra
fragilitas, exorata medicinae tuae medela subveniat. Per.

15 13. Alia¹. *Deus, qui famulo tuo Ezechie² ter quinos annos ad vi-*
tam addidisti³, quesumus, ut hunc⁴ famulum tuum a lecto egritudinis⁴
tua potentia erigat ad salutem. Per.

14. Alia¹. *Deus, sub cuius nutibus vitae nostrae momenta de-*
currunt, suscipe preces nostras pro egrotante hoc, pro quo misericor-
20 *diam tuam suppliciter² imploramus, ut, de cuius periculo metuimus, de*
eius recuperatione letemur. Per.

15. Alia. *Deus, pater domini nostri Iesu Christi, Deus totius mise-*
ricordiae, qui dominaris vitae et morti, qui es medicus animarum, respice
propitius de preparato habitaculo tuo super famulum tuum hunc N.,
25 *qui adversa valitudine detinetur, et visita eum visitatione tua caelesti,*
sicut per unicum filium tuum visitare dignatus es socrum Petri et pue-
rum centurionis et Saram¹ ancillam tuam². Allela eum, domine, de

³ meam] om. C. — ⁴ Resp.] om. B G T. — ⁵ manus tua] om. B G. — ⁶ tuam C. —
30 ⁷ Resp.] om. B G T. — ⁸ Preparationem <cordis eorum audivit> T. — ⁹ Resp.]
om. B G T. — ¹⁰ Orphano G. — ¹¹ adiutor] om. B. — ¹² Resp.] om. B G T. — ¹³ spe-
rantes] om. B G; sperantem C; sperantes <in te> T. — ¹⁴ Resp.] om. B G T. —
¹⁵ pauperum ... finem] om. B. — ¹⁶ tuorum ... finem] om. G T. — ¹⁷ Resp.] om. G
T; Resp. ... meus] om. B. — ¹⁸ Dominus vobiscum] om. B G T.

12. ¹ Oratio] om. C V; Alia B. — ² Thabitam V; Tabiam, corr. Tabi-
35 tham T.

13. ¹ Alia] om. C. — ² addidisti] donasti C T. — ³ hunc] om. B V; <et> hunc
C T. — ⁴ aegritudinis T V.

14. ¹ Alia] om. C. — ² suppliciter] om. G.

15.] om. V.

40 15. ¹ Sarram B. — ² tuam] om. G. —

12. Cf. *Pont. curiae rom. XIIIe s.*, p. 487, n. 8.

13. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 272, n. 6.

strato laboris sui, ut salvus³ atque incolumis in ecclesia tua tibi ore davidico¹ possit dicere: «^a Castigans castigavit me dominus et morti non tradidit me», acturus tibi gratias, adiuvantibus sanctis tuis. Per eundem⁵.

16. Alia¹. Respice, domine, famulum tuum N. in infirmitate sui corporis laborantem, et animam refove quam creasti, ut castigationibus emundatus¹, continuo se sentiat tua medicina salvatum. Per dominum.

17. Alia¹. Virtutum celestium Deus, qui ab² humanis corporibus omnem languorem et omnem infirmitatem precepti tui potestate depellis, adesto propitius huic famulo tuo N.³, ut, fugatis infirmitatibus et viribus revocatis, nomen sanctum tuum, instaurata protinus sanitate, benedicat. Per dominum.

18. Alia. Omnipotens sempiterne Deus, qui egritudines animarum depellis et corporum, auxilii tui super infirmum¹ hunc ostende virtutem, ut, omni² sanitate recepta, gratiarum tibi in ecclesia tua referat actionem³. Per⁴.

19. Alia.¹ Omnipotens sempiterne Deus, miserere supplici famulo² tuo N., et da, quesumus, ne plus ei noceat conscientiae reatus ad poenam quam indulgentia tuae pietatis prosit³ ad veniam. Per dominum.

20. Alia¹. Domine, sanctae pater, omnipotens aeternae Deus, qui fragilitatem condicionis nostrae, infusa virtutis tuae dignatione, confirmas, ut salutaribus remediis pietatis tuae corpora nostra et membra vegetentur, super hunc famulum tuum N. propitius intende, ut, omni necessitate corporeae infirmitatis exclusa, gratia in eo pristinae sanitatis perfecta reparetur. Per eundem².

21. Alia¹ Respice, domine, propitius super hunc famulum tuum N.

³ salvus] sanus C. — ⁴ davidico B G. — ⁵ eundem] om. B.

16. ¹ emundatis, corr.: emundatus C; emendatis, corr. emendatus T; emundatus G. 30

17. ¹ Alia] om. C. — ² ab humanis ... O. s. D. qui (n. 18)] om. G. — ³ N.] om. T V.

18.-21.] om. T.

18. ¹ infirmum <tuum> V. — ² omnis C. — ³ actiones B C. — ⁴ Per <O. s. D. 35 qui humanis corporibus ... benedicat. Per dominum (= n. 17)> G.

19. ¹ Alia] om. C. — ² famulo tuo] om. G. — ⁴ prosit] proficiat C.

20. ¹ Alia] om. C V. — ² eundem] om. B V.

21. ¹ Alia] om. C. —

15. * Ps. CXVII, 18.

16. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 266, n. 2^e et 272, n. 7; Pont. curiae rom. saec. 40 XIII., p. 492, n. 12.

17. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 272, n. 8.

21. Ibid., p. 272, n. 9.

et opem ei ferre² dignare super lectum doloris eius. Impone, piissime pater, manum tuam in manum meam et impera egritudini eius, ne mei peccatoris manum spernat infirmitas, sed ad invocationem nominis tui vereatur et fugiat, ut hic famulus tuus, languore depulso, ad sanitatem reffectus exurgat et representetur aecclisiae tuae, ut referat gratias nomini sancto tuo. Per.

22. Alia¹. Deus² perpetuitatis³ auctor, dux omnium virtutum, cunctorumque omnium⁴ hostium victor, benedic hunc famulum tuum N., suum caput tibi inclinantem. Effunde super eum gratiam firmam et in militia⁵, in qua probatus consistit⁶, proluxa sanitate eum et⁷ prospera felicitate conserva, ut, cum auxilium tuum invocaverit, cito assis⁸ eumque protegas et defendas. Per.

23. Alia¹. Omnipotens sempiterne Deus, salus eterna credentium, exaudi me indignum famulum tuum pro famulo tuo N.², et da ei veram poenitentiam, veram veritatem³. Libera⁴ eum, domine, sicut⁵ liberare dignatus fuisti⁶ Adam de inferno, Petrum de carcere, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susannam de falso crimine, paralyticum⁷ de grabatto, Lazarum de monumento, populum Israheliticum de medio mari, Ionam de ventre caeti, Loth⁸ de⁹ Sodomis, tres pueros de camino ignis ardentis, Sidrac¹⁰, Misac¹¹ et Abdenago, Danielelem¹² de lacu leonum, David de gladio maligno, Mariam Magdalenam de septem daemoniis¹³, ita liberare eum digneris, domine, ab omnibus peccatis suis et ab universis delictis suis. Per.

24. Alia¹. Omnipotens sempiterne Deus, qui subvenis in periculis et necessitate laborantibus, maiestatem tuam supplices exoramus, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, qui famulum tuum N.², in angustiis et necessitatibus laborantem, consolationibus tuis³ attollat, quibus et de presenti consequatur auxilium et aeterna remedia comprehendat. Per.

25. Alia. Deus, qui humano generi et salutis remedium et vitae ae-

² conferre C. — ³ Per] Qui vivis et r. V.

22.] om. V.

22. ¹ Alia] om. C. — ² Deus <qui> T. — ³ perpetuitatis <es, suprascr.> T. — ⁴ omnium] om. B. — ⁵ malicia T. — ⁶ existit G. — ⁷ et] te T. — ⁸ assis, corr. adsis C.

23. ¹ Alia] om. C V. — ² N.] om. V. — ³ veritatem] caritatem T; oboedientiam V. — ⁴ Libera eum domine] om. B G. — ⁵ <et> sicut B G. — ⁶ fuisti] es V. — ⁷ paralyticum B G. — ⁸ Loht B. — ⁹ de] om. T. — ¹⁰ Sidrach V; Sydrac T; Sedrac C. — ¹¹ Misaac T. — ¹² Danihelem B. — ¹³ demonis C.

24.-25.] om. T.

24. ¹ Alia] om. C. — ² N.] om. V. — ³ tuis] suis V.

ternae munera contulisti, conserva famulo tuo *N.* tuarum dona virtutum et concede, ut medelam tuam non solum in corpore sed etiam in anima sentiat. *Per.*

26. *Alia*¹. *Deus infirmitatis humanae singulare praesidium, auxilii*² *tui super infirmum famulum tuum* *N.*³ *ostende virtutem, ut,* 5 *ope misericordiae tuae adiutus, aecclesiae tuae sancte representari mereatur. Per.*

27. *Alia*¹. *Sanet te Deus pater omnipotens, qui te creavit in carne. Sanet te Deus*² *filius, qui pro te passus est in cruce. Sanet te Deus*³ *spiritus sanctus, qui super*⁴ *te effusus*⁵ *est in baptismo. Sanet te sancta* 10 *et individua*⁶ *trinitas cum omni sanitate.*

C T V

*Ab omni dolore et tribulatione eripiat te Christus. Qui vivit*⁷.

B G.

*Sanent te omnes sancti*⁸ *angeli et archangeli. Sanent te omnes sancti patriarche et prophetae. Sanent te omnes sancti apostoli*⁹ *et martyres et* 15 *confessores et omnes sanctae virgines et viduae et omnes sancti monachi et infantes et omnes sancti et electi Dei ab omni dolore, ab omni offensione, ab omni tribulatione, ab omni infirmitate, ab omni languore, ab omni plaga. Nomen* 20 *Dei patris et filii et spiritus sancti sit benedictum in te. Nomen domini nostri Iesu Christi atque omnium sanctorum sit signatum super te.*

28. *Alia*¹. *Sanet te Deus pater*². *Sanet te Deus*³ *filius. Sanet te Deus*⁴ *spiritus sanctus. Sanet te fides tua, quae te liberavit ab omni* 25 *impedimento Satanae.*

*Benedictio Dei patris cum angelis suis sit super te. Benedictio Iesu Christi cum apostolis suis sit super te. Benedictio spiritus sancti cum septem donis suis sit*⁵ *super te. Benedictio sanctae*⁶ *Mariae cum filiabus suis sit super te. Benedictio aecclesiae catholicae cum univer-* 30 *sis filiis suis sit super te.*

26. ¹ *Alia*] *om.* B. — ² *auxilii ... Per*] Require supra G. — ³ *N.*] *om.* T.

27. ¹ *Alia*] *om.* G; *Benedictio ut supra V; Benedictio ad signandum infirmum B.* — ² *Dei C T V.* — ³ *Deus*] *om.* V. — ⁴ *super*] in V. — ⁵ *fusus V.* — ⁶ *individua*] *om.* T. — ⁷ *vivit (et regnat in s.s.) T.* — ⁸ *sancti*] *om.* B. — ⁹ *apostoli* 35 *et*] *om.* B.

28. ¹ *Alia*] *om.* C G. — ² *pater (omnipotens) B G.* — ³ *Deus*] *om.* T; *Deus filius*] *Iesus Christus filius Dei vivi G.* — ⁴ *Deus*] *om.* B G. — ⁵ *sit*] *om.* B. — ⁶ *sanc-* *tae*] *om.* C T. —

26. Cf. CXXXV, 3 (*supra*).

27. Cf. *Pont. rom. XII*^o s., p. 273, n. 12.

Fiant merita et orationes eorum tecum diebus ac noctibus, in verbo, in facto, in cogitatione, in toto corpore. Commendo te sub potestate sanctae trinitatis, id est patris et filii et spiritus sancti. Sancta trinitas sit tecum omnibus diebus vitae tuae. Resp.⁷ Amen.

- 5 29. Alia¹. Benedicat tibi dominus, custodiatque² te³ Christus, ostendatque dominus⁴ faciem suam tibi et misereatur tui, convertatque dominus vultum suum ad te et det tibi pacem omnibus diebus vitae tuae. Impleat te dominus spiritu sancto suo⁵. Ipse dominus per omnia sanctificet te ad perfectum, ut integer spiritus tuus⁶ et anima et
10 corpus sine querela in adventu domini⁷ nostri Iesu Christi servetur. Qui in⁸ trinitate perfecta.

30. Benedictio¹ domini sit² super te³. Benediximus tibi in nomine domini, qui in trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

- 15 31. Benedicere digneris et sanctificare famulum tuum, domine¹, istum caelesti benedictione, in nomine patris et filii et spiritus sancti. Resp.² Amen.

32. Alia. Dominus Iesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut¹ te reficiat; circa te sit, ut te deducat; post te sit, ut te conser-
20 vet; super te sit, ut te benedicat. Qui cum Deo patre.

33. Alia. Benedicat te Deus pater. Sanet te Deus filius. Illuminet te spiritus sanctus, corpus tuum custodiat, animam tuam salvet, cor tuum irradiet, sensum tuum dirigat et ad supernam vitam te perducatur. Qui¹ in trinitate.

- 25 34. Alia. Benedicat te Deus caeli; adiuvet te Christus filius Dei; corpus tuum in suo servitio custodiri et conservari faciat; mentem tuam illuminet; sensum tuum custodiat; gratiam suam ad profectum animae tuae in te augeat; ab omni malo te liberet; dextera sua te defendat; qui sanctos¹ suos semper adiuvat, ipse te adiuvere et conservare dignetur,
30 in² trinitate³ spiritus⁴ sancti. Per.

⁷ Resp. Amen] om. V.

29. et 30. mutato ordine (30.29) descr. B G.

29. ¹ Alia] om. C G. — ² custodiat B G. — ³ te] om. C T. — ⁴ dominus] om. V. — ⁵ suo] tuo C V. — ⁶ tuus] om. T. — ⁷ domini nostri] om. V. — ⁸ in trinitate perfecta] cum patre V.

30.-33.] om. V.

30. ¹ <Alia> Benedictio T. — ² sit] om. C G. — ³ te <benedictum> B.

31. ¹ domine istum caelesti] N. celesti domine B. — ² Resp. Amen] om. G.

32. ¹ ut te ... circa te sit] om. G; ut te ... post te sit] suprascr. corr. T.

33. ¹ Qui in trinitate] om. G.

34. ¹ sanctos] sancto C; <sanctus> sanctos B G. — ² <qui> in T. — ³ trinitate] unitate B G; trinitate ... Per] om. T. — ⁴ spiritus sancti] et unitate trinitatis per omnia s. s. V.

35. *Alia. Benedicat te Deus pater, qui in principio verbo cuncta creavit. Benedicat te Deus filius, qui de supernis sedibus pro nobis salvandis descendit. Benedicat te spiritus sanctus, qui in similitudine columbae in fluminae¹ Iordanis requievit in Christo. Ipse te in trinitate et unitate sanctificet, quem omnes gentes venturum expectant⁵ iudicem. Qui cum Deo patre².*

36. *Alia. Benedicat te Deus pater. Custodiat te Iesus Christus. Illuminet te spiritus sanctus cunctis¹ diebus vitae tuae. Confirmet te virtus Christi. Indulgeat tibi dominus universa delicta tua. Resp.² Amen.*

37. *Alia¹. Benedicat te Deus pater et filius et spiritus sanctus, 10 unitas in natura trinitatis et persona perfecta. Benedicat te dominus² omnipotens³ et custodiat te in omnibus viis tuis et ostendat faciem suam tibi et misereatur tui. Convertat vultum suum ad te et det tibi pacem omnibus diebus vitae tuae et longitudinem dierum. Protegat te et liberet te ab omni malo, ab aquilone, ab austro, ab oriente, ab occidente, 15 ab omni impedimento quod potest homini nocere interiori et exteriori. In quocumque loco habitaveris, eadem sancta trinitas te custodiat et ad tuam defensionem in omni tempore prosternat omnes adversarios tuos ante te, visibiles et invisibiles, et conservet utrosque sensus tuos. Qui vivit. 20*

38. *Alia¹. Benedicat te Deus pater, qui te creavit. Benedicat te Deus filius, qui pro te passus est. Benedicat te Deus² spiritus sanctus, qui in te effusus est. Crux Christi benedicat te. Crux Christi conservet te, ut habeas vitam aeternam. Benedicant te angeli et archangeli, principatus et potestates. Benedicant te novem ordines angelorum re- 25 gni caelestis. Benedicant te viginti quatuor³ seniores qui sub throno⁴ Dei sunt. Benedicant te virtutes et dominationes. Benedicant te throni, Cherubin⁵ et Seraphin⁶. Benedicant te patriarchae, prophetae⁷ et apostoli Christi. Benedicant te martires⁸ et confessores⁹. Benedicant te monachi et virgines Dei et omnis benedictio, quae est in scripturis 30 sanctis scripta, super te veniat. Resp.¹⁰ Amen.*

39. *Alia. Lumen splendoris tui, quesumus, domine, luceat in cordibus nostris, et lumine tuo nos protege et vitam nostram ab omni infestatione inimici conserva. Per dominum.*

35.-37.] *om. V.*

35

35. ¹ flumine G. — ² patre <in unitate spiritus sancti> B.

36. ¹ cunctis] omnibus T. — ² Resp. Amen] *om. B G.*

37. ¹ Alia] *om. C T.* — ² dominus] deus T. — ³ omnipotens <dominus> C.

38. ¹ Alia] *om. T.* — ² Deus] *om. B G T.* — ³ quattuor B V. — ⁴ trono G. — ⁵ Cherubim G V. — ⁶ Seraphim G V. — ⁷ <et> prophetae T V. — ⁸ martyres 40 B. — ⁹ confessores <Christi> V. — ¹⁰ Resp.] *om. B G; Resp. Amen] om. V.*

39.-40.] *om. V.*

36. Cf. *Pont. rom. XII° s., p. 277, n. 23.*

40. *Spiritus sanctus te benedicat et animam tuam vivificet. Cor
tuum illuminet et sensum tuum semper declaret et pedes tuos in viam*¹
rectam dirigat, per merita et orationes sancti Petri et sancti Pauli et sanc-
ti Andreae et sanctae Mariae et omnium apostolorum, angelorum,
*archangelorum, patriarcharum, prophetarum, martirum*², *confessorum,*
*virginum. Qui cum Deo patre et filio unus Deus vivit et regnat*³.

CXL. Missa pro infirmo¹.

1. Antiphonae¹. *Respice in me et*² *miserere*³.
2. Oratio¹. *Omnipotens sempiterne Deus, salus aeterna*² *creden-*
10 *tium.*
3. Lectio¹ Iacobi² apostoli. *Tristatur aliquis*³.
4. Gr[aduale]. *Miserere*¹ *michi*² *domine*³. *Alleluia. Qui*⁴ *sanat*⁵.
5. Secundum¹ Lucam². *In*³ *illo tempore, intravit Iesus Ca-*
pharnaum.
- 15 6. Off[ertorium] *Domine, convertere*¹.
7. Secreta. *Deus, sub cuius nutibus vitae*¹ *nostrae.*
8. Co[m]munio]. *Laetabimur in salutari*¹.
9. Ad¹ co[m]plendum]. *Deus infirmitatis humanae*².

40. ¹ viam] vitam T. — ² martyrum B T. — ³ regnat <in saecula> T; regnat
20 <in saecula saeculorum> B.

CXL. Mss.: B, f. 169v; C, f. 195v; G, f. 171r; T, f. 115r; V, f. 130v-131r.

Ed.: MARTÈNE, *loc. cit.*, p. 324 (à la suite du précédent).

Titulus. ¹ infirmis B.

25 1.] *om.* V.

1. ¹ Ant.] *om.* T. — ² et miserere] Ps. Ad te levavi B G. — ³ miserere <mei>
T.

2. ¹ Oratio] *om.* B T. — ² aeterna credentium] *om.* B G.

3. ¹ Lectio Iac. ap.] *om.* G. — ² Iac. ap.] *om.* T; <epistolae beati> Iacobi ap.
30 B. — ³ aliquis <vestrum> G.

4. ¹ Miserere michi domine] Conturbata sunt omnia B. — ² mihi G T V. —
³ domine <Vers. Conturbata sunt> G. — ⁴ <Vers.> Qui T. — ⁵ sanat <contritos> B.

5. ¹ Secundum ... tempore] *om.* G; Secundum Lucam] Evangelium T. —
² Lucan C. — ³ In illo tempore] *om.* B.

35 6. ¹ convertere <et eripe animam meam> T.

7. ¹ vitae nostrae] *om.* B G.

8. ¹ salutari < tuo> V.

9. ¹ Ad compl.] *om.* G; Postcommunio V. — ² humanae <singulare> V;
hum. <singulare praesidium> T.

40 CXL. 2-9. *Sacram. Gélas.* III, 70 (*Item orationes ad missam pro infirmum*)
(WILSON 282; MOHLBERG 222).

3. ² IAC, V, 13.

5. ² LUC. VII, 1.

CXLI. Oratio pro reddita sanitate.

Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui, benedictionis tuae gratiam aegris¹ infundendo corporibus, facturam tuam multiplici pietate custodis, ad invocationem nominis tui benignus assiste et² hunc famulum tuum N., liberatum aegritudine et sanitati³ donatum, dextera tua erigas, virtute confirmes, potestate tuearis, ecclesiae tuae sanctisque altaribus tuis cum omni desiderata prosperitate restituas. Per.

CXLII. Item¹ ad consignandum hominem sanum sive infirmum.

1. *Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui es via et¹ 10*
veritas et vita, exaudi et conserva hunc famulum tuum N.², quem pretio magno redimendo vivificasti sacro sanguine filii tui domini nostri Iesu Christi. Qui tecum.

2. *Alia¹. Partem merearis cum sanctis et electis Dei habere. Perseverare te Christus filius Dei in suo sancto servitio faciat. Indulgeat 15*
tibi dominus omnia peccata tua. Semper te sanum et incolumem² et protectum ab insidiis omnium inimicorum custodiat. Qui vivit³.

3. *Alia. Benedicat te Deus pater. Custodiat¹ te Iesus Christus. Illuminet te spiritus sanctus diebus vitae tuae. Confirmet te virtus Christi. Indulgeat tibi dominus omnia peccata et delicta tua. Qui vivit. 20*

4. *Alia. Benedicat te dominus benedictione perpetua et omnia peccata tua dimittat; offensionibus tuis clementer ignoscat et preces libenter exaudiat; a malis omnibus te dignanter eripiat et omnibus bonis semper proficere faciat. Per¹.*

CXLI. Mss.: B, f. 169^v-170^r; C, f. 195^v; G, f. 171^r; T, f. 115^v; V, f. 131^r. 25

Éd.: MARTÈNE, *loc. cit.*, p. 324 (à la suite du précéd.). *Sacram. Gélas*. III, 71 (WILSON 282-283; MOHLBERG 222).

¹ aegris] om. C. — ² et] ut V. — ³ sanitate B.

CXLII. Mss.: B, f. 170^r; C, f. 195^v-196^r; G, f. 171^r; T, f. 115^v; V, f. 131^r.

Titulus. ¹ Item ... infirmum] om.. V. 30

1. ¹ et] om. V. — ² N.] om. T V.

2.-6.] om. V.

2. ¹ Alia] om. G. — ² incolomem T. — ³ vivit <et regnat cum Deo patre> G.

3. ¹ Custodiat ... Qui vivit] ut supra G.

4. ¹ Per] Qui vivit et regnat T. 35

CXLI. *Sacram. Gélas*, III, 71 (*oratio pro reddita sanitate*) (*Ibid.*). — *Pontif. rom. XIIe s.*, L, 20 (ANDRIEU 276).

CXLII. 3. Cf. ci-dessus, CXXXIX, n. 36.

5. Alia. *Benedicat tibi dominus et custodiat te. Illuminet vultum suum super te et det tibi benedictionem salutis et pacis.* Resp.¹ Amen.

6. Alia. *Benedicat te Deus pater et filius et spiritus sanctus, ut habeas vitam aeternam et vivas in saecula saeculorum.* Resp.¹ Amen.

5 7. Alia¹. *Sancta trinitas et inseparabilis unitas te benedicat et animam tuam in vitam aeternam custodiat.* Resp.² Amen.

CXLIII. Ordo ad unguendum infirmum.

1. Antequam unguatur infirmus, confiteatur omnimodis Deo et sacerdoti suo pariter¹ omnia peccata sua et reconciliationem ab eo
10 percipiat² plenam, ut, ulceribus vitiorum per confessionem purius adaptis, dignius proficiat ei unctio spiritalis, medendo nequitiarum putredinem interius latitantem.

2. Et tunc inprimis faciant sacerdotes aspergi salem et aquam benedictam, et spargant¹ eam cum antiphona *Asperges² me, domine,*
15 cum psalmo ^a *Miserere mei, Deus.* Et oratio dicatur unde³ supra super infirmum et super domum eius.

3. Deinde a sacerdote dicatur hec oratio:

Domine Deus, qui per apostolum tecum locutus es: «^a Infirmatur quis in vobis, inducat presbiteros aecclesiae et orent super eum, unguen-
20 *tes eum oleo sancto¹ in nomine domini, et oratio fidei salvabit² infirmum, et allevabit eum dominus; et si in peccatis sit, dimittentur ei », cura³, quesumus, redemptor noster, gratia spiritus sancti languores istius infirmi, et omnia eius⁴ sana vulnera, eiusque⁵ dimitte peccata, atque dolores cunctos cordis et corporis ab eo expelle, plenamque ei⁶ interius*
25 *exteriusque sanitatem⁷ misericorditer redde, ut⁸ ope misericordiae tuae restitutus et sanatus ad pristina pietatis tuae reparetur officia. Per.*

5. ¹ Resp. Amen] om. B G; Per. T.

6. ¹ Resp.] om. B G; Resp. Amen] om. T.

7. ¹ Alia] Deinde sequatur benedictio V. — ² Resp. Amen] om. B G.

30 CXLIII. Mss.: B, f. 170^r-174^r; C, f. 196^r-200^r; G, f. 171^r-174^v; T, f. 115^v-118^v; V, f. 131^r-134^v.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, t. I, pp. 324-326 (à la suite de CXLI, d'après le *Parisin.* 820). — J. MORIN, *De poenit.*, II, pp. 25-29 (d'après la copie de C). — MÉNARD, *Sacram. Grégor.*, PL, 78, col. 526-529 (d'après le *Parisin.* 820).

35 1. ¹ pariter] puriter C. — ² recipiat C.

2. ¹ aspergant V. — ² <Ant.> Asperges B; Asperges ... mei Deus] om. G. — ³ unde ... eius] a sacerdote V.

3. ¹ sanctificato T. — ² salvavit C. — ³ cura] cunctos B G. — ⁴ eius] om. B G. — ⁵ eique C. — ⁶ ei] om. B G. — ⁷ lanitatem B. — ⁸ ut] et V.

40 CXLIII. 2-10. Cf. *Pontif. rom. XIIe s.*, L. 1-8 (ANDRIEU 274-275).

2. ^a Ps. L.

3. ^a IAC. V, 14-15.

4. Et sic flectat genua sua qui ¹ est languidus et stet ad dexteram sacerdotis, et sic cantetur haec ² antiphona: *Sana* ³, domine, infirmum istum, cuius ossa conturbata sunt et cuius anima turbata est valde; sed tu, domine, convertere et sana eum et eripe animam eius a ⁴ morte. Ps. ⁵ Domine, ne in furore tuo. Iterum ⁶ cantetur antiphona ⁷. 5

5. Oratio ¹. Oremus dominum nostrum Iesum Christum et cum omni supplicatione rogemus, ut hunc famulum suum N. per angelum suum sanctum visitare, laetificare confortareque ² dignetur. Qui vivit.

6. Antiphona ¹. Dominus locutus est discipulis suis: In nomine meo demonia eicite ² et super infirmos manus vestras imponite et bene habebunt. Ps. ³ Deus deorum dominus. 10

7. Hic imponant manus super infirmum omnes sacerdotes et ministri eorum, iubente tamen vel permittente ¹ episcopo, quoniam canonicus sic docet ordo.

8. Sequitur ¹ oratio: Deus, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, huic ad ² te ex toto corde converso peccata dimitte et perennis vitae gratiam concede. Per. 15

9. Sequitur antiphona. Succurre, domine, infirmo ¹ isto et medicare ei spiritali medicamine, ut in pristinam sanitatem restauratus gratiarum tibi referat actiones. Ps. ² Ad dominum cum Gloria ³. 20

10. Oratio ¹. Oremus dominum ² nostrum ³ pro fratre nostro ⁴, quem dure ad presens malum languoris affligit, ut eum domini pietas caelestibus dignetur curare medicinis, ut qui dedit vitam det et salutem. Qui vivit ⁵.

11. Deus, qui humano generi et ¹ salutis remedium ² et vitae aeternae munera contulisti, conserva famulo tuo tuarum dona virtutum et concede, ut medelam tuam non solum in corpore, sed etiam in anima sentiat. Per. 25

4. ¹ qui est] om. T. — ² haec antiphona] om. G. — ³ <Ant.> Sana B G T. — ⁴ de] corr. a C. — ⁵ Ps.] om. T. — ⁶ Iterum cant. antiphona] om. G V. — ⁷ antiphonam B. 30

5. ¹ Oratio] om. B; <Sequitur> or. V. — ² confortarique G.

6. ¹ <Sequitur> antiphona V; Ant.] om. T. — ² eicient G. — ³ Ps.] om. T.

7. ¹ premittente V.

8. ¹ Sequitur oratio] om. G; Sequitur] om. B V. — ² ad te] om. V. 35

9. ¹ <huic (supraser.)> inf. isto C. — ² Gloria] tribularer C.

10. ¹ In marg. inf. f. 196^r, adscr. Sanet te Iesus Christum ab omni egritudine tua, et dimittat dominus omnia peccata tua. C. — ² dominum <Deum> B G. — ³ nostrum <Iesum Christum> V. — ⁴ nostro <N.> V. — ⁵ vivit <Ant. Sana domine. Sequitur oratio> T; vivit <Sequitur antiphona Sana domine ut supra. Oratio (om. G)> B G. 40

11. ¹ et] om. V. — ² remedium ... Per] ut supra G.

6. * Ps. XLIX.

9. * Ps. CXIX.

12. Et sic perunguant singuli sacerdotes infirmum de oleo sanctificato, cruces faciendo in collo et gutture ¹ et pectore et inter scapulas seu in loco, ubi dolor plus imminet, et in quinque sensibus corporis et in superciliis oculorum et in naribus intus et foris et in
 5 aurium ² summitate exterius sive interius et in labiis exterius et in manibus exterius, id est de ³ foris, ut, si quinque sensibus mentis ⁴ et corporis aliqua macula inhesit, medicina spiritali ⁵ sanetur et domini misericordia impetretur.

13. Dum ergo sacerdos ungit ¹ infirmum, dicat hanc orationem
 10 morosius ² in unguendo:

*Adesto, domine, quesumus, humilitatis nostrae obsequiis, eisque benignus cooperator assiste, ut, qui ad ³ excusationem ⁴ mandatorum huic egroto ⁵ manus imponentes olei sacri unctionem exhibemus, huiusmodi servituti nostrae te interesse sentiamus, quatinus, sancti spiritus
 15 gratia nostrae actionis officia comitante, ab hoc famulo tuo N. omnis languor et debilitas abscedat ⁶ totiusque ⁷ vigoris et sospitatis plenitudo succedat, relictoque inbecillitatis grabatto, ad te medicum supernum vultum ⁸ et mentem erigat et pro sospitatis restitutione laudes nomini tuo competentes in aeternum persolvat. Per dominum.*

20 14. Sequitur ¹ unctio olei ad caput:

Unguo caput tuum oleo sanctificato, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut more militis uncti preparatus ad luctam ² possis aerias superare ³ catervas ⁴. Per ⁵ Christum ⁶.

15. Ad oculos:

25 *Unguo oculos tuos oleo ¹ sanctificato, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut, quicquid illicito ² usu ³ deliquisti ⁴, huius olei unctione expiatur. Per ⁵ dominum ⁶.*

16. Ad aures ¹:

Unguo aures has sacrati olei liquore, in nomine patris et filii et

30 12. ¹ <in> gutture G. — ² aurium] erurum C V. — ³ de foris] foris C. — ⁴ mentibus T. — ⁵ spiritalis C.

13. ¹ unguet T. — ² morosibus B. — ³ ad] om. V. — ⁴ excusationem, corr. executionem C. — ⁵ aegro V. — ⁶ abscedant T. — ⁷ totius V. — ⁸ vultum <suum> T.

35 14. ¹ Sequitur unctio] Unctio sacrati V. — ² luctamen G. — ³ superare] suprascr. corr. C T. — ⁴ caterbas, corr. catervas C. — ⁵ Per Christum] om. G T. — ⁶ Christum] om. V; suprascr. corr. C.

15. ¹ oleo sanctificato] om. V. — ² illicito] in his cito V. — ³ visu T. — ⁴ deliquisti V. — ⁵ Per dom.] om. G. — ⁶ dominum] suprascr. Christum C.

40 16. ¹ aures] adscr. corr. interius et exterius C. —

13. Cf. Pont. rom. XII^a s., L, 9 (ANDRIEU 275).

15-18. Cf. Ibid., 11-14 (ANDRIEU 275).

spiritus sancti, ut, quicquid peccati delectatione nocuo² auditu admissum est, medicina spiritualis evacuet. Per³ dominum⁴.

17. Ad nares¹:

Unguo has nares oleo sacro², in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut, quicquid noxio contractum est odoratu vel superfluo, ista⁵ emaculet³ medicina⁴. Per⁵.

18. Ad labia¹:

Unguo labia ista consecrati olei medicamento, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut, quicquid otiosa vel etiam² criminosa peccasti locutione, divina clementia miserante, expurgetur hac unctione. Per³. 10

19. In¹ collo:

In nomine patris et filii et spiritus sancti, sit tibi haec unctio olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis et ad² munimen et³ defensionem contra iacula inimicorum spirituum⁴. Per⁵.

20. In¹ gutture:

15

Inunguo² te in gutture de oleo sancto, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut non lateat spiritus inmundus in membris neque in medullis neque in ulla compagine membrorum, sed habitet in te virtus Christi altissimi et spiritus sancti, quatinus per huius operationem misterii³ et per hanc sacram⁴ olei unctionem atque nostram deprecationem virtute sanctae trinitatis medicatus sive⁵ fatus, pristinam et melioratam percipere merearis sanitatem. Per⁶ dominum. 20

21. Ad¹ pectus:

Unguo pectus tuum de oleo sanctificato, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut hac unctione protectus fortiter certare valeas adversus² aerias catervas. Per³. 25

22. Ad¹ cor:

Unguo locum cordis oleo divinitus sanctificato, celesti munere nobis attributo, in nomine sanctae et individuae trinitatis, ut ipsa² te exterius³ interiusque sanando vivificet, quae⁴ universam conditionem 30 tuam⁵, ne pereat, continet. Per⁶.

² nocivo B V. — ³ Per dominum] om. B G. — ⁴ dominum] eum qui V; *suprascr.* Christum C.

17. ¹ nares] *suprascr. corr.* intus et foris C. — ² sacro] sancto V. — ³ emaculet, *corr.* evacuet C. — ⁴ medicina] medicatio T. — ⁵ Per] *suprascr.* Christum C. 35

18. ¹ labia] *suprascr. corr.*: exterius C. — ² etiam] om. T. — ³ Per] om. B G; Per <eum qui venturus> V.

19. ¹ In collo] Ad collum T; Alia V. — ² ad] om. T. — ³ et <ad> T. — ⁴ spiritualium V. — ⁵ Per] om. G.

20. ¹ In gutture] Ad guttur T. — ² Unguo T. — ³ misterii B G T V. — ⁴ sacram] sacrati T V. — ⁵ sive] vel T. — ⁶ Per dominum] om. G. 40

21. ¹ Ad pectus] In pectore B G. — ² adversus aerias caterbas (!)] *cancell.*, *suprascr.* contra ignita inimicorum iacula C. — ³ Per] om. G V.

22. ¹ Ad cor] In corde G. — ² ipsae T. — ³ ext. interiusque] interius exteriusque G. — ⁴ qui T. — ⁵ tuam] om. G. — ⁶ Per] om. G. 45

23. Ad scapulas:

*Unguo has scapulas, sive medium locum scapularum, oleo sacra-
to* ¹, *in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut, ex omni parte spiri-
tali protectione* ² *munitus, iacula diabolici impetus viriliter contempnere* ³
⁵ *ac procul possis cum robore superni iuvaminis repellere. Per.*

24. Ad manus ¹:

Unguo has manus oleo sacrato ², *in nomine patris et filii et spiri-
tus sancti, ut, quicquid illicito* ³ *vel noxio opere peregerunt, per hanc
unctionem evacuetur. Per* ⁴.

¹⁰ 25. Ad pedes ¹:

*Unguo hos pedes oleo benedicto, in nomine patris et filii et spiritus
sancti, ut, quicquid superfluo vel nocivo incessu commiserunt, ista* ²
aboleat perunctio. Per ³.

26. Ubi ¹ dolor plus imminet:

¹⁵ *Inunguo* ² *te de oleo sancto, in nomine patris et filii et spiritus sancti,
obsecrans misericordiam ipsius unius* ³ *domini ac* ⁴ *Dei* ⁵ *nostri, ut,
fugatis omnibus doloribus vel incommoditatibus corporis tui, recupe-
retur in te virtus et salus, quatinus per huius operationem misterii* ⁶
*et per hanc sacrati olei unctionem atque nostram deprecationem, vir-
tute sanctae trinitatis medicatus, pristinam et magis robustam recipere*
²⁰ *merearis sanitatem. Per* ⁷.

27. Ad omnes compages ¹:

Unguo te ² *de oleo sancto, invocata magni creatoris maiestate, qui
iussit per Samuhelem* ³ *prophetam ungui David in regem. Operare, crea-
tura olei, in nomine Dei* ⁴ *patris omnipotentis, ut non lateat* ⁵ *hic spi-
ritus inmundus neque in membris neque in medullis neque in ulla
compagine membrorum, sed* ⁶ *habitet* ⁷ *in* ⁸ *te virtus Christi filii* ⁹ *Dei al-
tissimi et sanctificatio spiritus sancti. Per* ¹⁰.

23. ¹ sanctificato T. — ² protectione] unctione T. — ³ contempnere B G.
³⁰ 24. ¹ manus] *suprascr. corr.* exterius C. — ² sacrato, *corr.* consacrato C;
sacro B G. — ³ illicito] superfluo G. — ⁴ Per] *om.* B C G V.

25. ¹ pedes] *suprascr.* desuper C. — ² ista aboleat] *cancell., suprascr.* abluat
haec sacra C. — ³ Per] *om.* B C G V.

26. ¹ Ubi ... imminet] *cancell., suprascr.* Ad locum ubi magis dolet C. —
³⁵ ² Inunguo, *corr.* Unguo C; Unguo T. — ³ unius domini ac] *cancell.* C. — ⁴ ac Dei
nostri] nostri Iesu Christi V. — ⁵ Dei nostri] *suprascr.* ac domini C. — ⁶ mysterii
B T V. — ⁷ Per.] *om.* B G; Per, *corr.* Amen C.

27. ¹ compages <membrorum> V. — ² te] *suprascr. corr.* T. — ³ Samuelem
G T V. — ⁴ Dei] *om.* V. — ⁵ latea C. — ⁶ sed] *om.* T. — ⁷ inhabitet V. — ⁸ in] per
⁴⁰ B G. — ⁹ filii Dei] *om.* G. — ¹⁰ Per] *om.* C G T V.

24. Cf. *Pont. rom. XII° s., L, 15* (ANDRIEU 275).

25. Cf. *Ibid., 18* (ANDRIEU 276).

28. Item ¹ alia ².

Inunguo ³ *te in nomine patris et filii et spiritus sancti oleo sancto atque sacrato, ut virtute* ⁴ *spiritus sancti tribuat tibi haec sacra unctio sanitatem animae et corporis, in remissionem omnium peccatorum et vitam aeternam. Resp.* ⁵ *Amen.* 5

29. Alia. *In nomine patris et filii et spiritus sancti, accipe sanitatem. Haec unctio per signum sanctae crucis et per oleum sanctificatum et per donum sancti spiritus sit* ¹ *tibi ad sanitatem.*

30. Alia ¹ *Domine Deus salvator noster, qui es vera salus et medicina, et a quo omnis sanitas et medicamentum venit, qui apostoli tui voce* 10 *nos instruis, ut languidos olei liquore tangentes tuae postulemus misericordiam pietatis, respice propitius super hunc famulum tuum N. ab illa mirabili summitate caelorum, ut, quem languor cruciat* ² *ad exitum et virium contractio iam pertrahit ad occasum, medela tuae gratiae saluti restituat castigatum. Extingue in eodem libidinum* ³ *et febrium* 15 *actus* ⁴, *dolorum stimulos ac vitiorum obtenebrare cruciatus. Aegritudinum et cupiditatum tormenta dissolve. Superbiae inflationem tumoremque* ⁵ *compesce. Ulcera et putredines vitiorum evacua. Viscerum internacordiumque ac medullarum* ⁶ *atque plagarum obducito cicatrices. Phisicis* ⁷ *typhicisque* ⁸ *adesto periculis. Veteres* ⁹ *inmensasque* ¹⁰ *remove* 20 *passiones. Opera carnis sanguinisque materiam compone. Delictorum illi veniam propitiatus attribue, sicque illum iugiter custodiat pietas tua, ut nec ad* ¹¹ *corruptionem aliquando sanitas, nec ad perditionem, te auxiliante, nunc* ¹² *perducat infirmitas, fiatque illi haec olei* ¹³ *sacra perunctio* ¹⁴ *concita morbi presentis expulsio et peccatorum omnium* 25 *optata remissio, te concedente, salvator mundi. Qui vivis* ¹⁵.

31. Sequitur ¹ ymnus ²:

28. ¹ Item] *om.* B. — ² alia <unctio> V. — ³ Unguo T. — ⁴ <in> virtute G. — ⁵ Resp.] *om.* B G; Resp. Amen] *om.* V.

29.] *om.* V.

29. ¹ sit] fiat G T.

30. ¹ Alia] Impositio manuum V; Sequitur oratio T. — ² cruciat] *om.* V. — ³ libidinum <actus> V. — ⁴ actus dolorum] *om.* V. — ⁵ tumoremque] timoremque B C G. — ⁶ medullorum (!) <et cogitationum sana discrimina conscientiarum> B G. — ⁷ Phisicis B G V. — ⁸ typhicisque B G V; tipicisque T. — ⁹ veteresque 35 B. — ¹⁰ inmensas B. — ¹¹ ad corruptionem] a corruptione C. — ¹² nunc] *om.* V. — ¹³ olei sacra perunctio] unctio olei sancta V. — ¹⁴ unscio T. — ¹⁵ vivis <et regnas Deus in unitate spiritus sancti per o. s. s.> G.

31.-36.] *om.* V.

31. ¹ Sequitur] *om.* G; Prosequitur B. — ² Ymnus <unde supra> G. — 40

30. Cf. *Pont. rom. XIIe s., L, 10* (ANDRIEU 275).

31. Cet hymne se trouve avec quelques variantes dans les *Analecta hymnica*, XXVII, pp. 284-285 (d'après 6 mss.).

*Christe, caelestis medicina patris,
Verus humanae medicus salutis,
Pro fide plebis precibus potenter
Pande favorem.*

5 *En, ob³ infirmos tibi supplicamus,
Quos nocens pestis valitudo quassat,
Ut pius morbo releves⁴ iacentes
Quo quatiuntur.*

10 *Qui potestate manifestus extans⁵
Mox socrum Petri febribus iacentem,
Reguli prolem puerumque salvas
Centurionis.*

15 *Corporum morbos animamque sana,
Vulnera quassans adhibe⁶ medelam,
Ne sine fructu cruciatus urat
Corpora nostra.*

20 *Ferto languenti populo vigorem,
Efflue largam populo salutem
Pristinis more solito reformans
Viribus aegros.*

25 *Iam, Deus noster, miserante fletu
Pro quibus te nunc petimus medlere,
Ut tuam cunctus recubans medelam
Sentiat aeger.*

*Omnis impulsus perimens recedat,
Omnis incursus crucians⁷ liquescat,
Optatae vigor foveat salutis
Membra dolentis.*

30 *Quo per illata mala dum teruntur,
Eruditorum numero decori
Compotes⁸ intrent sociante fructu
Regna polorum.*

35 *Gloria⁹ patri genitaeque proli
Et tibi, compar utriusque semper,
Nomine trino deitate¹⁰ soli
Sydera clament¹¹. Amen.*

³ ob] nobis C. — ⁴ reveles T. — ⁵ extas C. — ⁶ adhuc T. — ⁷ cruciatis T. — ⁸ com-
potes, corr. cum potentibus T. — ⁹ Gloriam T. — ¹⁰ deitati G. — ¹¹ clament] om. B.

32. Oratio ¹. *Propitietur dominus cunctis iniquitatibus huius infirmi et sanet omnes languores illius redimatque de interitu perpetuae mortis vitam eius et corroboret et satiet ² in bonis omnibus ³ desiderium ipsius ⁴, qui solus in trinitate Deus vivit et regnat per immortalia saecula saeculorum. Amen ⁵.* 5

33. Alia ¹. *Deus, qui facturae tuae pio semper ² dominaris affectu ³, inclina aurem tuam supplicationibus nostris et famulum tuum N. ex adversa valitudine corporis laborantem placatus respice et visita in salutari tuo et ei caelestis gratiae presta medicinam. Per.*

34. Alia ¹. *Deus, qui humano generi et salutis remedium et vitae aeternae munera contulisti, conserva famulo tuo N. tuarum dona virtutum, ut, fugatis infirmitatibus et ² viribus receptis, medelam tuam non solum in corpore, sed etiam in anima sentiat. Per.* 10

35. Alia ¹. *Virtutum caelestium Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem et omnem infirmitatem precepti tui potestate depellis, adesto propitius huic famulo tuo ², ut, fugatis infirmitatibus et viribus receptis, nomen sanctum tuum, instaurata protinus sanitate, benedicat. Per dominum.* 15

36. Alia ¹ oratio ². *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui fragilitatem condicionis naturae, infusa virtutis tuae benedictione, confirmas, ut salutaribus remediis pietatis tuae corpora nostra et membra vegetentur, super hunc famulum tuum N. propitiatus intende, ut, omni necessitate corporeae infirmitatis exclusa, gratia in eo pristinae sanitatis perfecta reparetur. Per.*

37. Deinde ¹ communicet eum sacerdos corpore et sanguine ²⁵ domini et sic septem continuos dies, si ² necessitas contigerit, tam de communione quam et de alio officio ³. Et suscitabit ⁴ eum dominus ad salutem, et, si in peccatis fuerit, dimittentur ei, ut apostolus ait ⁵.

38. Oratio ante perceptionem eucharistiae:

Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi custodiat animam ³⁰ tuam in vitam aeternam. Resp. ¹ Amen.

39. Pax ¹ et communicatio corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Resp. ² Amen.

32. ¹ <Deinde> oratio G. — ² saciet G; faciet B. — ³ omnibus] om. C. — ⁴ ipsius] eius T. — ⁵ Amen] om. G. 35

33. ¹ Alia] om. B T. — ² semper ... Per] require supra G. — ³ effectu B C T.

34. ¹ Alia] om. C T. — ² et viribus] om. C.

35. ¹ Alia] om. C T. — ² tuo <N.> T.

36. ¹ Alia oratio] om. T. — ² oratio] om. B G.

37. ¹ Deinde <orationes suprascriptae pro infirmis. Post haec> V. — ² si] 40 nisi V. — ³ officio <se absteineat> V. — ⁴ suscitavit C. — ⁵ ait] dicit B G.

38. ¹ Resp.] om. G; suprascr. C; Resp. Amen] om. B.

39. ¹ <Alia> Pax G. — ² Resp.] om. B G; suprascr. C; Resp. Amen] om. V.

40. Alia ¹. *Domine Iesu Christe, redemptor et salvator noster, exaudi nos pro fratre nostro N. infirmo te rogantes, ut tua sancta eucharistia ei sit ad tutelam animae et corporis et ad capessendum vitam aeternam. Qui* ² *vivis.*

- 5 41. Debent etiam ex ministris sanctae Dei ¹ aeclesiae cum summa reverentia infirmis decantare per singulos dies vespertinales et matutinales laudes, cum ² antiphonis et responsoriis, sive lectionibus et orationibus ad hoc pertinentibus.

Post ³ haec sequitur oratio:

- 10 *Omnipotens sempiternae Deus, qui subvenis in periculis et necessitate laborantibus, maiestatem tuam* ⁴ *supplices exoramus, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, qui famulum tuum in angustiis et necessitatibus laborantem consolationibus* ⁵ *attollat, quibus et de presenti consequatur auxilium et aeterna remedia comprehendat. Per.*

- 15 42. Alia ¹. *Domine, sancte pater, omnipotens* ² *universitatis auctor, aeternae* ³ *Deus, cui cuncta vivunt, qui vivificas mortuos et vocas ea quae non sunt tanquam ea quae sunt, tuum solitum auxilium, qui es magnus artifex, pie exerce in hoc tuo plasmate rogamus* ⁴. *Per.*

43. Alia. *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui, be-*
20 *nedictionis tuae gratiam egris* ¹ *infundendo corporibus, facturam tuam multiplici pietate custodis, ad invocationem nominis tui benignus assiste, et hunc famulum tuum N., liberatum ab egritudine et sanitati donatum, dextera tua erigas, virtute confirmes, potestate tueris, et aeclesiae tuae sanctisque altaribus tuis* ² *cum omni desiderata prosperitate*
25 *restituas. Per.*

44. Sequitur ¹ absolutio ².

- Deus, qui peccatores et scelerum onere vulneratos sacerdotibus tuis se ostendere iussisti, Deus, qui discipulis tuis ut bene haberent manus super infirmos ponere precepisti, qui* ³ *per apostolos infirmos sacro*
30 *oleo ungere et pro eis orare docuisti, Deus, qui per impositionem sacerdotum manus, cum sancti nominis tui invocatione, peccata relaxa-*

40. ¹ Alia] *om.* B C V; Sequitur oratio T. — ² Qui vivis] Amen G; Per T.

41. ¹ Dei] *om.* T. — ² cum ... pertinentibus] pleniter sicut mos est et in aeclesia V. — ³ Post haec ... Per] *om.* V. — ⁴ tuam] *om.* T. — ⁵ consolationibus <tuis>
35 G.

42. ¹ Alia] *om.* B T; Oratio super infirmum ante faciendam absolutionem V. — ² omnipotens] *om.* B G T V. — ³ <omnipotens> aeternae B G T V. — ⁴ <te> rogamus B.

43.] *om.* V.

40 43. ¹ egris ... Per] ut supra T. — ² tuis] *om.* C.

44. ¹ Sequitur] *om.* V. — ² absolutio <cum impositione manuum> V. — ³ quique V; <Deus> qui T. —

re⁴ voluisti, exaudi orationes nostras et da huic famulo tuo N.⁵, infirmitatis noxa depresso⁶, per hoc sacrum⁷ mysterium, quod nos indignos famulos tuos agere docuisti, remissionem omnium peccatorum, quatinus per hanc sacrati olei unctionem et⁸ per manus impositionem, cuncta facinora spiritus sancti gratia relaxentur, venia impetretur, 5 sanitas corporis et animae restituatur. Fomenta etiam medicinae tuae eum interius exteriusque imbuant⁹ et sanent, ut non tantum ei noceat conscientiae reatus ad penam, quantum prosit indulgentia et reconciliatio tuae pietatis atque remissionis¹⁰ ad¹¹ veniam. Per.

15. Alia¹. Omnipotens sempiternus Deus, criminum absolutor et 10 indultor peccaminum, qui apostolis tuis apostolorumque² successoribus dixisti: «^a Sine me nichil³ potestis facere», et «^b Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint fiet eis⁴ a patre meo», qui etiam specialiter Petro apostolorum principi ligandi et⁵ solvendi pontificium tradidisti, et postea generaliter omnibus discipulis insufflasti atque⁶ dixisti: «^c Accipite spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata remittuntur eis», tu, domine, in nostro ministerio tuam inserte clementiam et in nobis peccatoribus, quod tuum est, operare et, quod nostra non⁷ exigunt merita, tuae virtutis impleatur effectu. Supplices ergo poscimus⁸ tuam clementiam, ut famulo tuo N., 20 omnibus cordis et corporis gemitibus suorum relaxationem peccatorum postulanti, pius auditor et clemens indultor existas, nichilque ei in presenti angustia sive exitu obstet, quod fragilitas cumulavit humana. Adsit⁹ ei, domine, rex caeli, tua misericordia in tribulatione constituto, sicut affuit latroni confitenti et meretrici gementi ac lacrimanti, 25 cui dimissa sunt peccata multa, quia¹⁰ dilexit multum. Ne reminiscaris, domine Deus, malorum factorum suorum, sed recordare quod pollicitus es: «^d Nolo mortem peccatoris¹¹, sed ut convertatur et vivat». Tu enim solus potens es, non solum peccata dimittere, verum etiam ipsos peccantes¹¹ iustificare. Per¹². 30

46. Absolutio¹. Dominus Iesus Christus, qui dignatus est discipulis suis dicere: «^a Quaecumque ligaveritis super² terram erunt li-

⁴ relaxari B V. — ⁵ N.] om. V. — ⁶ depressa C. — ⁷ sacrum] om. T. — ⁸ et] om. T. — ⁹ imbuant] tribuant, corr. confirmant T. — ¹⁰ repromissionis T. — ¹¹ ad] om. T.

45. ¹ Alia] om. T; Oratio V. — ² apostolorum T. — ³ nihil B G V. — ⁴ ei T. — ⁵ et] ac V. — ⁶ atque] et B G T. — ⁷ non] om.. T. — ⁸ poscimus] petimus G. — ⁹ Assit B G T V. — ¹⁰ quia] qui C T. — ¹¹ peccatores B G. — ¹² Per] om. G. 35

46. ¹ Absolutio] Item absolutio plena G; Benedictiones episcopales V. — ² super ... saeculorum. Resp. Amen] require supra in caena domini G. —

45. ^a Cf. Ioh. I, 3. — ^b MATTH. XVIII, 19. — ^c Ioh. XX, 22-23. — ^d EZECH. XXXIII, 11. 40

46. ^a Cf. MATTH. XVI, 19.

gata et in caelo et quaecumque³ solveritis super terram erunt soluta et in caelo, de quorum numero, quamvis indignum et peccatorum vinculis asstrictum⁴, me esse sua dignatione voluit, ipse te, largifluo pietatis suae dono ac meae simul parvitatibus ministerio, absolvere dignetur ab omnibus fragilitatis tuae excessibus, interius exteriusque humanitus contractis. Resp.⁵ Amen.

Et⁶, sicut peccata totius mundi sua traditione atque immaculati sanguinis effusione dignatus est expurgare, ita quoque tuorum peccaminum maculas misericorditer non⁷ dedignetur emundare, eiusdem sancti sanguinis interventione, qui effusus est in peccatorum remissionem⁸. Resp.⁹ Amen.

Devotionem¹⁰ quoque tuam deinceps adiutorio gratiae suae non dedignetur corroborare, quatinus et in hoc saeculo subrepentium laqueos delictorum valeas evadere et in futuro vitam aeternam Christi sanguine comparatam¹¹ sine fine possidere. Resp.¹² Amen.

Adiuvante eodem domino nostro Iesu Christo, qui nos fecit cum non essemus et¹³ redemit cum perdit essemus, ad laudem et gloriam sui nominis per omnia saecula saeculorum. Resp.¹⁴ Amen.

47. Oratio¹. Deus qui mundum in² peccati fovea iacentem misericorditer erexisti, Deus qui leprosos mundari precepisti, Deus qui per manus impositionem animarum et corporum valitudines effugasti, idemque opus³ discipulos tuos eorumque successores⁴ agere iussisti⁵, exaudi⁶ preces nostras pro hoc famulo tuo N. a morbo criminum hactenus tabescente⁷ et manum pietatis tuae manui nostrae suppone⁸, ut per manus nostrae impositionem, te cooperante,⁹ infundatur in eum spiritus sancti gratia, descendat super eum caelestis benedictio, tribuatur ei peccatorum remissio cunctorumque scelerum piacula relaxentur et tuorum carismatum¹⁰ munera affluentia conferantur. Per.

48. Oratio¹ super infirmum.

30 Omnipotens sempiternus Deus, conditor humani generis, qui ex nichilo² cuncta creasti et hominem ad similitudinem tuam formare³ dignatus es, cui cuncta elementa⁴ oboediunt, et ad cuius nutum omnes infirmitates omnesque morbi fugantur, adesto⁵ invocationibus nostris et

³ quodcumque V. — ⁴ asstrictum C G T. — ⁵ Resp.] om. B. — ⁶ <Alia> Et B. — ⁷ non] ne V. — ⁸ remissionem, corr. remissione C. — ⁹ Resp.] om. B. — ¹⁰ <Alia> Devotionem B. — ¹¹ comparatam T. — ¹² Resp.] om. B. — ¹³ et ... essemus] om. B. — ¹⁴ Resp.] om. B.

47. ¹ Oratio] om. C T; Alia B; Orationes unde supra V. — ² in] om. B. — ³ opus <tuum> G. — ⁴ successores] om. C. — ⁵ iussisti] adscr. in marg. precepisti C. — ⁶ exaudi] suprascr. corr. quesumus C. — ⁷ tabescentem C. — ⁸ superpone C. — ⁹ operante G. — ¹⁰ karismatum V.

48. ¹ Oratio.] om. B; Or. super infirmum] Item alia V. — ² nihilo B V. — ³ reformare G. — ⁴ elementa] clementia B. — ⁵ adesto <propitius> G. —

huic famulo tuo N.⁶ nimis doloribus oppresso misericordiae tuae manum porrige et omnem infirmitatem atque languorem animae et corporis ab eo expellas et inmitte in eum spiritum sanctum tuum ⁷ de caelis, qui eum die noctuque protegat semper et ⁸ illuminet, visitet atque ab omni adversitate mentis et corporis defendat. Per.

5

49. Alia ¹. Deus, qui confitentium tibi corda purificas, et accusantes conscientias suas ab omni vinculo iniquitatis absolvis, da indulgentiam reis et medicinam tribue vulneratis, ut, percepta remissione omnium peccatorum, in sacramentis tuis sincera deinceps devotione permaneant et nullum redemptionis aeternae optineant detrimentum. Per.

10

50. Alia. Domine Deus ¹, pater ² caeli et terrae, protege famulum ³ tuum N. Dimitte illi omnia peccata⁴; diverte⁵ illum ab omnibus malis et fac eum crescere in omnibus bonis. Da illi placitam tibi ⁶ servitutem, cor ⁷ rectum ⁸, fidem ⁹ perfectam. Abba pater, omniaabilia sunt tibi; adiuva servum tuum N. et salvum fac filium ancillae tuae. Per.

15

51. Alia ¹. Dominus sit tibi adiutor et protector et peccatorum tuorum indultor et Deus misericordiae et pietatis det correctionem tuorum peccaminum et concedens locum poenitentiae tribuat tibi digne mala ² acta deflere, gaudiaque vitae aeternae feliciter optinere. Per.

52. His ita expletis, sacerdotes dicant orationes vel benedictiones super infirmum, unusquisque suam. Si autem ¹ aderit episcopus, ipsius officium hoc erit.

20

53. Dominus Iesus Christus apud te sit, ut te defendat. Intra te sit, ut te reficiat. Extra ¹ te sit, ut te deducat. Post te sit, ut te conservet. Super te sit, ut te benedicat ².

25

54. Alia ¹. Benedicat te Deus pater. Sanet te Deus filius. Illuminet te spiritus sanctus. Corpus tuum custodiat. Animam tuam salvet. Cor tuum irradiet ². Sensum tuum dirigat et ³ apud ⁴ supernam vitam te ⁵ perducatur. Qui in ⁶ trinitate perfecta ⁷ vivit et regnat.

⁶ N.] om. C V. — ⁷ tuum] om. B. — ⁸ et] om. G.

30

49. ¹ Alia] om. T.

50. ¹ Deus] sancte V. — ² pater] suprascr. corr. omnipotens creator C. — ³ famulum] suprascr. corr. quesumus hunc C. — ⁴ peccata <sua> C V. — ⁵ diverte, corr. averte C. — ⁶ tibi] om. V. — ⁷ cor rectum] correctam T. — ⁸ rectum] suprascr. corr.: spem firmam C. — ⁹ fidem] idem T.

35

51. ¹ Alia] om. T. — ² mala acta deflere] deflere mala acta G.

52. ¹ autem] om. B.

53.-58.] om. V (sed cf. CXLI, 1 var. 11).

53. ¹ Extra ... deducat] om. G; Extra] Circa B T. — ² benedicat <Per> T; benedicat <Qui cum Deo> B G.

40

54. ¹ Alia] om. B C. — ² irradiat T. — ³ et apud ... perducatur] om. B. — ⁴ apud] ad T. — ⁵ te] om. T. — ⁶ in trinitate perfecta] om. B. — ⁷ perfecta ... regnat] om. G.

53. Cf. Pont. rom. XIIe s., L, 22 (ANDRIEU 276).

55. Item ¹, cum veneris ad infirmum, interroga illum per singula et, cum fuerit confessus peccata sua, dic illi quod non desperet de venia vel misericordia Dei, sed firmiter teneat quia salvus erit, si ipsa hora mortuus fuerit, tantum sit talis voluntas eius, ut, si
5 vixerit, emendet per poenitentiam quae fecit et per ieiunium et elemosinam et orationem, et amplius non eadem faciat. Et dic, quia per istam voluntatem salvus esse poterit, etiam si mortuus fuerit.

56. Et ostende ei modum penitentiae, dicendo quantum debuit ¹ ieiunare, si possit ². Et non imponas ei poenitentiam, quia infirmus est.
10 Sed dic, postquam sanus fuerit factus, statim currat ad aecclesiam et accipiat consilium poenitentiae.

57. Dic etiam quod non timeat mori, sed coniungat voluntatem suam cum voluntate Dei, ut, sicut placet ¹ de se, sic placet et illi. Quod si Deus vult ut ² vivat ³, ipse gaudeat etiam vivere. Non timeat
15 mori pro uxore, pro filiis, pro servis et ancillis ⁴, neque pro ulla re, sed omnia ponat in Dei ordinatione, quia Deus sine illo potest regere familiam et uxorem eius et filios, quia ipse si viveret, sine Dei auxilio eos adiuvare non posset.

58. Postea ¹ communica eum, dic orationem et confirma ².

20 CXLIV. Item ordo poenitentis ad mortem.

1. In primis cum poenitens ¹ venerit ad confitendum, dicat sacerdos intra ² se ³:

*Domine ⁴ Deus omnipotens ⁵, qui non vis mortem peccatoris ⁶, sed ut convertatur ⁷ et vivat ⁸, propitius esto michi ⁹ peccatori et suscipe
25 orationem meam ¹⁰, quam pro famulis et famulabus tuis peccata sua confiteri cupientibus ante conspectum clementiae tuae humiliter fundo, ut pariter eos a peccatis exuas et in futuro ab omni crimine illesos custodias. Per ¹¹.*

55. ¹ <Ordo infirmorum> Item G.

30 56. ¹ debeat T. — ² posset G.

57. ¹ placeat T. — ² ut <moriatur ipse gaudeat moriet si Deus vult> B G. — ³ vivat] *om.* B. — ⁴ <pro> ancillis T.

58. ¹ Postea comm. eum, *corr.* Postea cum communicaverit eum T. — ² confirma <eum> G.

35 CXLIV. Mss.: B, f. 174^r-175^v; C, f. 200^r-201^r; G, f. 174^v-175^v; T, f. 118^v-119^v; V, f. 134^v-136^v.

Éd.: J. MORIN, *loc. cit.*, pp. 29-30 (d'après une copie de C), — MARTÈNE, *loc. cit.*, l. I, c. VI, art. VII, *Ordo XII*, t. I, p. 288 (d'après le *Parisin.* 820).

1. ¹ poenitens] *om.* G. — ² intra se] *om.* T. — ³ se <orationem> G. — ⁴ <Oratio> Domine B. — ⁵ <pater> omnipotens T. — ⁶ peccatorum V. — ⁷ convertantur V. — ⁸ vivant V. — ⁹ mihi B G V. — ¹⁰ meam] *om.* V. — ¹¹ Per. <Et cum confessus

2. Cum ¹ prostraverit se penitens, dicit ² sacerdos letaniam.

Christe ³ *audi nos*, ut supra.

3. Post ¹ letaniam, versus ²:

Ego dixi, Domine, miserere mei. Resp. ³ *Sana animam* ⁴ *meam.*

Salvum fac servum tuum, domine. Resp. *Deus meus sperantem* ⁵ *in te.*

Propitius esto, domine ⁵, *peccatis nostris.* Resp. ⁶ *Et propter gloriam nominis tui.*

Convertere, domine, aliquantulum. Resp. ⁷ *Et deprecare super* ⁸ *servos tuos.* ¹⁰

Domine, exaudi orationem meam. Resp. ¹⁰ *Et clamor meus* ¹¹ *ad te perveniat.*

Exurge ¹², *domine, adiuva nos.* Resp. ¹³ *Et redime* ¹⁴ *nos propter.*

4. Oratio ¹. *Deus, cui proprium est misereri semper* ² *et parcere, suscipe deprecationem nostram, et famulum tuum N. ad confessionem* ¹⁵ *et poenitentiam veramque emendationem et veniam tuae pietatis inspiratione compunctum* ³, *quem delictorum catena constringit, miseratione tuae pietatis absolvat. Per* ⁴.

fuerit peccata, sua dicat illi sacerdos, quod non desperet de venia vel misericordia Dei, sed firmiter teneat, quia salvus erit, si ipsa hora mortuus fuerit, si tantum ²⁰ sit talis voluntas eius, ut, si vixerit, emendare per poenitentiam mala quae fecit et per ieiunium et elemosinam et orationem voluerit ita, ut amplius non eadem faciat. Et dicat, quia per istam voluntatem salvus esse potest, etiam si statim mortuus fuerit. Et ostendat ei modum poenitentiae dicendo, quantum debuisset ieiunare vel aliam quamlibet poenitentiam agere, si posset. Et non inponas ei ²⁵ poenitentiam quia infirmus est, nisi eo tenore, si sanus factus fuerit, indictam, nisi ab eodem sacerdote remittatur illi, compleat poenitentiam currendo ad ecclesiam. Dicat etiam ei, quod non timeat mori, sed coniungat voluntatem suam cum voluntate Dei, ut, sicut placet illi de se, placeat et ipsi. Quod si Deus vult, ut vivat, ipse gaudeat vivere. Non timeat mori pro uxore, pro filiis, pro servis ³⁰ vel ancillis, neque pro ulla re, sed omnia ponat in Dei ordinatione, quia Deus sine illo potest regere familiam et uxorem et filios. Ipse vero, et si viveret, sine Dei auxilio eos adiuvari non posset. Postea communicet eum. > V (Cf. supra, CXLIH, nn. 55-58).

2. ¹ Cum ... supra] Deinde si possit prosternat se poenitens in vice Dei ante sacerdotem, ipso faciente letaniam ordine quo supra V. — ² dicat B G. — ³ *Christe* ... supra] om. T.

3. ¹ Post ... versus] Deinde secuntur haec capitula V. — ² versus] <istos> versiculos <Kyrie eleison. Christe eleison. Christe, audi nos, ut supra> T. — ³ Resp.] om. B (semper) G. — ⁴ animam meam] om. B. — ⁵ domine] om. V. — ⁶ Resp. ... tui] om. B G. — ⁷ Resp. ... tuos] om. G. — ⁸ super servos tuos] om. B. — ⁹ tuos <Exurge, domine, adiuva nos. Resp. Et redime nos propter> V. — ¹⁰ Resp. ... perveniat] om. G. — ¹¹ meus ... perveniat] om. B. — ¹² Exurge ... propter] om. V. — ¹³ Resp. ... propter] om. G. — ¹⁴ redime ... propter] Et l(ibera?) B.

4. ¹ Oratio] om. B. — ² semper] om. V. — ³ compunctus V. — ⁴ Per] om. B. ¹⁵

2-3. Cf. Pontif. rom. XIIe s., XLIX B, 3-4 (ANDRIEU 270-272).

4. Pontif. curiae rom., XLVI, 7 (ANDRIEU 481).

5. Deinde ¹ psalmos.

^a Domine, ne in furore II ², usque: cor meum conturbatum ³ est in ⁴ me et lumen oculorum meorum ⁵ non est mecum.

^b Miserere mei, Deus, secundum magnam, usque: averte faciem
5 tuam a peccatis ⁶.

^c Benedic, anima mea ⁷, dominum ⁸ et omnia interiora mea, usque: sicut aquilae iuventus ⁹.

Gloria patri. Kyrieleyson ¹⁰.

6. Versus ¹: Ne intres in iudicio cum servo tuo. Resp. ² Quia non ³
10 iustificabitur.

Domine ⁴, ne memineris iniquitates ⁵ nostras antiquas. Resp. Cito ⁶.

Converte nos, Deus salutaris noster. Resp. Et averte ⁷ iram tuam.

Illumina faciem tuam super servum tuum. Resp. ⁸ Et salvum fac.

Domine, exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus.

15 7. Oratio. Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris, respice ¹ super hunc famulum tuum N., peccata et facinora sua confitentem, veniamque illi donare digneris et preteritorum criminum culpas indulgeas, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti ad caulas et publicani precibus et confessione placatus es. Tu huius, domine, precibus benignus aspira ². Remitte ³ ei
20 omnia crimina et peccata. Da pro suppliciis veniam, pro morte vitam, cunctisque eius medere vulneribus, ut, sicut nemo est nostrum liber a culpa, ita et iste non sit alienus a venia. Per ⁴ dominum.

8. Alia. Deus, qui confitentibus ¹ tibi corda purificas, et accusan-
25 tes suam conscientiam ab omni vinculo iniquitatis absolvis, dans indulgentiam captivis et medicinam tribuens vulneratis, quesumus, ut

5. ¹ Deinde ps.] om. B. — ² II] om. G. — ³ conturbatum ... mecum] om. V. — ⁴ in me] dereliquid me virtus mea B; in me ... mecum] om. G. — ⁵ meorum <ad ipsum> T. — ⁶ peccatis] me T. — ⁷ mea ... mea]. I. B V. — ⁸ domino G. —
30 ⁹ iuventus <tua> B G. — ¹⁰ Kyrieleyson B T V.

6. ¹ Versus] om. V; Et preces G; <Postea> versus T. — ² Resp.] om. B (semper) G. — ³ non iustificabitur] om. B G V. — ⁴ <Ne derelinquas me, domine deus meus. Ne discesserit. Delicta iuventutis meae. Et ignorantias. Propter nomen tuum, domine, propitiaberis peccato meo> Domine B G. — ⁵ iniquitates ... ant.]
35 iniquitatumstrarum antiquarum T. — ⁶ Cito <anticipent nos> B T. — ⁷ averte ... tuam] om. V. — ⁸ Resp. ... fac] om. B.

7. ¹ respice] om. B. — ² aspira V. — ³ <et> remitte V. — ⁴ Per dom.] om. B. 8.] om. V.

8. ¹ confitentium B T. —

40 5. ^a Ps. XXXVII, 1-11. — ^b Ps. L, 1-10. — ^c Ps. CII, 1-5.

7. Pontif. rom. XIIe s., XLIX B, 18 (ANDRIEU 273-274).

8. Cf. Sac. Gelas. I, XXXVIII (WILSON 65; MOHLBERG 58) (finale differente). — Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 19 (ANDRIEU 217).

huic famulo tuo N.², exclusa ab eo omni dominatione peccati, libera tibi mente concedas famulari. Per.

9. Alia. Exaudi, domine, supplicum preces, et confitentium tibi parce peccatis, ut, quos conscientiae reatus accusat, indulgentia tuae miserationis absolvat. Per. 5

10. Alia¹. Preveniat hunc famulum tuum N., quesumus, domine, misericordia tua, ut omnes iniquitates eius celeri² indulgentia deleantur. Per dominum nostrum.

11. Post haec dicit¹ sacerdos:

Accede, fili, ante Deum, in conspectu angelorum et sanctorum eius, 10
et confitere peccata tua, quia ipse dixit: «^a Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego coram patre meo qui est in caelis ». Et iterum psalmigraphus vates cecinit dicens: ^b Revela domino viam tuam et spera in eo ». Item quidem sub persona Dei spiritus sanctus per os prophetae consiliatoria verba intonans dicit²: «^c Ego sum qui 15
deleo³ iniquitates tuas et peccatorum tuorum non ero memor amplius ». Pronuntia ergo, karissime⁴, adversus te iniquitates tuas coram Deo, qui omnes vias tuas dinumerat et universas mentium cogitationes antevenit et intellegit⁵, et ipse remittet impietatem cordis tui⁶ et educet te de lacu miseriae et de luto fecis⁷ ad se clamantem et statuet supra 20
petram pedem tuum et inmittet in os tuum canticum novum ad confitendum nomini sancto suo⁸. Maculas namque veterinosas Ninivitarum⁹ trina poenitentiae confessione sanavit, et, muliere peccatrice¹⁰ amarissimae¹¹, flente, pius et sanctus dominus non eam prius amovit quam peccata remisit. Sed et illius latronis verbi unius in cruce pen- 25
dientis meminisse debes, qui, toto corde conversus ad dominum, in voce confessionis dixit: «^c Memento mei, domine, cum¹² veneris in regnum », et statim audire meruit: «^c Hodie mecum eris in paradyso ». His et multis mi¹³ roboratus fili claris testimoniis, accede ante presen- 30
tiam terribilis iudicis Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua, et confitere delicta, quae, diabolo¹⁴ instigante, operatus es.

12. Post haec inquiratur a sacerdote de peccatis, de adulterio,

8. ^a N.] om. C.

10. ¹ Alia] om. T. — ² celeri] om. C.

11.-16.] om. V.

35

11. ¹ dicat B. — ² dicens B. — ³ de oleo, corr.: deleo C. — ⁴ karissime <fili> B G. — ⁵ intelligit G. — ⁶ tuis C. — ⁷ faecis T. — ⁸ tuo T. — ⁹ Ninnivitarum B. — ¹⁰ peccatrice T. — ¹¹ amarissime G. — ¹² cum] dum B T. — ¹³ mi] erasum, suprascr. nimis T. — ¹⁴ diabulo B.

9-10 Sacram. Gelas. I, XV (WILSON 14; MOHLBERG 17). — Pontif. rom. XIIe 40
s., XLIX B, 15-16 (ANDRIEU 273).

11. ^a Mt. X, 32. — ^b Ps. XXXVII, 5. — ^c Is. XLIII, 25. — ^d Lc. XXIII, 42. — ^e Lc. XXIII, 43.

de fornicatione, de furto, de homicidio, de falso testimonio, de per-
iurio, de incendio, de sacrilegio, quod est sacrae legis violatio, qui
contra precepta apostolica agit, id est furtum sacrarum rerum, de
odio, de invidia, de discordia, de blasphemia, sed et ¹ de aliis quae
5 enumerare longum est.

13. Post dinumerata et discussa atque ¹ confessa crimina, in-
terroget sacerdos, si ista peccata quae confessus est poenitens plan-
gere vult, ut et ² etiam amplius ad ea non revertatur, sicut canis
ad vomitum suum.

10 14. Et postquam coram Deo voverit, Christo se adiuvante, ita
facturum, indicat ei poenitentiam, confortans eum de misericordia
Dei dicentis: « ^a *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur* ¹ ».

15 15. Tunc sacerdos cum poenitente prostratus cum luctu et gemitu
dicat: *Praeoccupemus, fili, faciem domini in confessione et in psal-*
mis iubilemus ei.

Et ¹ incipit psalmum ^a *Cor mundum crea in me Deus*, usque in
finem psalmi.

Alii ² psalmi. ^b *Amici mei et proximi mei adversus* ³ *me appropin-*
quaverunt ⁴, usque ⁵ in finem ⁶.

20 ^c *Faciens misericordias dominus et iudicium omnibus* ⁷, usque in finem.

16. *Kyrieleyson* ¹. *Christeleyson*. *Kyrieleyson*. *Pater noster*, versus
et capitula.

Averte faciem tuam a peccatis meis. Resp. ² *Et omnes iniquitates.*

Ne intres in iudicio ³ *tuo* ⁴ *cum servo tuo, domine*. Resp. *Quia non*
25 *iustificabitur* ⁵.

Ne ⁶ *memineris iniquitatumstrarum* ⁷. Resp. *Cito nos anticipent* ⁸.

Delicta iuventutis eius. Resp. *Et ignorantias* ⁹ *eius*.

Viam iniquitatis, domine, amove ab eo. Resp. ¹⁰ *Et lege tua, domine*.

Domine, exaudi orationem meam. Resp. ¹¹ *Et clamor meus*.

30 *Exurge, domine, adiuva eum*. Resp. ¹² *Et libera eum* ¹³.

12. ¹ et] om. T.

13. ¹ atque] et G. — ² et] om. G.

14. ¹ convertatur <et vivat> B.

15. ¹ Et incipit ps.] om. T. — ² Alii ps.] om. G T. — ³ adversus me approp.]
35 om. T. — ⁴ appropriaverunt B G. — ⁵ usque in finem] <Benedic anima mea domino>
usque in finem G. — ⁶ finem <psalmi> T. — ⁷ omnibus <iniuriam patientibus> B.

16. ¹ Kyr. Chr. Kyr.] Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison B. —
² Resp.] om. B (semper) G. — ³ iudicium G T. — ⁴ tuo] om. G. — ⁵ iustif. <in con-
spectu> B. — ⁶ Ne ... anticipent] adscr. in marg. C. — ⁷ nostrarum] eius antiqua-
40 rum, domine B G; nostrarum <antiquarum> T. — ⁸ anticipent <nos misericor-
diae tuae> B. — ⁹ ign. eius] ignorantiae B. — ¹⁰ Resp ... domine] om. B G. —
¹¹ Resp. ... meus] om. G. — ¹² Resp. ... eum] om. G. — ¹³ eum <propter. Dominus
vobiscum> T.

14. ^a EZECH. XXXIII, 11.

45 15. ^a Ps. L, 12-21. — ^b Ps. XXXVII, 12-23. — ^c Ps. CII, 6-22.

17. Oratio ¹. *Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum vulnera nostra curare dignatus es, te supplices rogamus et petimus, ut precibus nostris aurem tuae pietatis inclinare digneris et remittas ² omnia crimina ³ et peccata universa huic famulo tuo ⁴, donesque ⁵ ei, domine, pro suppli-* 5
ciis veniam, pro merore laetitiam, pro morte vitam, ut, qui, suadente diabolo, cecidit in ruinam, te revocante, trahatur ad misericordiam et ad aeterna premia pervenire mereatur. Per eundem.

18. His dictis, signas ¹ eum de oleo sancto in fronte et dicis:

Benedicat te Deus omnipotens et custodiat te. Ostendat dominus 10
faciem suam tibi et misereatur tui. Convertat dominus ² vultum suum ad te et det tibi pacem. Qui vivit.

19. Benedictio ¹ *Dei patris et filii et spiritus sancti descendant super te.*

CXLV. Item ¹ reconciliatio penitentis ad mortem.

15

1. *Deus, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, huic ¹ ad te ex ² toto corde converso peccata dimitte et perennis vitae gratiam concede. Per.*

2. Alia ¹. *Deus, sub cuius oculis omne ² cor trepidat, omnesque contremiscunt conscientiae ³, propitiare omnium gemitibus et cuncto-* 20
rum medere vulneribus, ut sicut nemo nostrum est liber a culpa, ita nemo sit alienus a venia. Per ⁴.

17. ¹ Oratio] Alia V. — ² remittas <mihi> T. — ³ crimina et pecc. univ.] peccata et universa crimina V. — ⁴ tuo <N.> B. — ⁵ donesque] dones B; et dones T; dones desque G.

18.-19.] om. V.

18. ¹ signes T. — ² dominus] om. T.

19. ¹ <Item> benedictio T.

CXLV. Mss.: B, f. 175^v-176^v; C, f. 201^r-202^r; G, f. 175^v-176^r; T, f. 119^r-119^v; V, f. 136^v-137^v.

30

Éd.: J. MORIN, *loc. cit.*, p. 30 (à la suite du précéd.). — MARTÈNE, *loc. cit.*, p. 289 (à la suite du précéd.).

Titulus. ¹ Item ... mortem] om. V; Item reconciliatio] In reconciliatione B G.

1. ¹ huic <famulo tuo N.> V. — ² ex toto corde] om. V.

35

2.-3.] om. V.

2. ¹ Alia] om. G. — ² omne] om. T. — ³ conscientiae] om. C. — ⁴ Per] om. B C T.

CXLV. 1. Pontif. rom. XIIe s., L, 6 (ANDRIEU 275). Cf. *supra* CXLIII, 8.

2. Sacram. Gélas. III, XXXV (WILSON 252; MOHLBERG 198). — Pontif. rom. XIIe s., XXX A, 14 (ANDRIEU 217). — Cf. Ordo L, 234 (*supra*); CXXVI, 11 (*supra*). 40

3. Et dic¹ psalmum *Miserere mei Deus secundum magnam.*

4. Post¹ psalmum, hanc² orationem:

Presta, quesumus, domine, huic famulo tuo N. dignum poenitentiae fructum, ut aecclesiae sanctae³, a cuius integritate deviarat peccando,
5 *admissorum veniam consequendo reddatur innoxius. Per dominum.*

5. Alia¹. *Deus misericors, Deus clemens, qui secundum multitudinem miserationum tuarum peccata penitentium deles, et preteritorum criminum culpas venia remissionis evacuas, respice super hunc famulum tuum N.², et remissionem sibi omnium peccatorum suorum tota*
10 *cordis confessione poscentem deprecatus exaudi. Renova in eo, piissime pater, quicquid terrena fragilitate corruptum, vel quicquid diabolica fraude violatum est, et unitati³ corporis aecclesiae tuae membrum redemptionis, perfecta remissione restitue. Miserere, domine, gemituum, miserere lacrimarum et non habentem fiduciam nisi in tua mi-*
15 *sericordia ad sacramentum reconciliationis admitte. Per.*

6. Alia¹. *Maiestatem tuam, quesumus², domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui non mortem peccatoris, sed vitam semper inquiris, respice flentem famulum tuum³, adtende prostratum, eiusque planctum in gaudium tua miseratione converte. Per dominum.*
20 7. Alia¹. *Deus misericors, Deus clemens, qui multitudine indulgentiarum nulla temporum lege concluderis, sed pulsantibus misericordiae tuae ianuam² aperis, poenitentes etiam sub ipso huius vitae termino non repellis, respice propitius super hunc famulum tuum N., remissionem sibi omnium peccatorum tota confessione poscentem. Renova*
25 *in eo, piissime pater, quod actione, quod verbo, quod ipsa cogitatione diabolica fraude vitiatum est, et unitati corporis aecclesiae membrum tuae redemptionis annecte. Miserere, domine, gemituum; miserere lacrimarum et non habentem fiduciam nisi in tua misericordia ad sacramentum³ reconciliationis admitte, quia nullius animae in hoc*

30 3. ¹ dicat B T.

4. ¹ Post ... orationem] Alia V. — ² hanc] dic G. — ³ < tuae > sanctae G.

5. ¹ Alia] om. T. — ² N.] om. T V. — ³ unitate C. — ⁴ redemptionis] om. B G.

6. ¹ Alia] om. T. — ² quesumus ... pater] domine Deus noster, quesumus V. — ³ tuum < N. > V.

35 7. ¹ Alia] om. T. — ² ianuam] lavacrum C. — ³ sacramentum] misericordiam T.

4. *Sacram. Gelas. I, XXXVIII (WILSON 64-65; MOHLBERG 57). — Pontif. rom. XIIe s., XLIX, 19 (ANDRIEU 274). — Cf. Ordo L, 235 (supra).*

5. *Sacram. Gelas. I, XXXVIII (WILSON 66; MOHLBERG 58). — Pontif. rom. XIIe s., XLVIII, 1 (ANDRIEU 265); cf. Ibid., XXX A, 17 (ANDRIEU 217). — Cf. Ordo L, 239 (supra).*
40

6. *Pontif. rom. XIIe s., XLVIII, 2 (ANDRIEU 265); cf. ibid., XXX A, 18 (ANDRIEU 217). — Cf. Ordo L, 240 (début seulement jusqu'à converte) (ut supra).*

7. *Sacram. Gelas. I, XXXVIII (WILSON 66-67; MOHLBERG 59) (variantes).*

corpore constitutae difficilis apud te aut tarda curatio est. Fidelis enim es in verbis tuis, qui conversos peccatores non longo temporum spatio differendos, sed mox ut ingemuissent dixisti esse salvatos. Per.

8. Alia¹. Omnipotens sempiternae Deus, salus aeterna credentium, exaudi me indignum pro famulo tuo N., et² da ei veram penitentiam, 5
veram veritatem. Libera eum, domine, sicut liberare dignatus fuisti Adam de inferno, Petrum de carcere, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susannam de falso crimine, paraliticum de grabatto, Lazarum de monumento, populum Israheliticum de medio mari, Ionam de ventre caeti, Loth de Sodomis, tres pueros de camino ignis ardentis, 10
Sidrac³, Misac et Abdenago, Daniele⁴ de lacu leonum, David de gladio maligno, Mariam Magdalenam de VII demoniis; ita liberare eum digneris, domine, ab omnibus peccatis suis et ab universis delictis suis. Per.

9. Alia¹. Misereatur tui omnipotens Deus, et dimittat tibi omnia 15
peccata tua preterita, presentia et futura, donetque tibi contra omnes cogitationes² malas et iniquas³, rectas cogitationes et Deo amabiles. Contra facta vero periculosa et multiplicia, det tibi spiritus sanctus remissionem in perpetuum et compunctionem saluberrimam. Infundat te lacrimis competentibus, quatinus possis per Dei gratiam deinceps 20
omni tempore agere et dicere quae Dei sunt et expediunt proximis et quae ad tui emendationem et ad Dei laudem pertineant sempiternam. Succurrat tibi dominus cum exercitu caelesti et det tibi pacem ac perducatur te in vitam aeternam. Resp.⁴ Amen.

25

CXLVI. Mox subsequitur missa quam sacerdos pro sibi confesso canere¹ debet.

1. Iustus¹ es, domine, et rectum iudicium tuum; fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam. Ps.² ^a Beati immaculati.

8.] om. V.

30

8. ¹ Alia] om. T. — ² et da ... Per] require retro G. — ³ Sydrac T. — ⁴ Daniele B.

9. ¹ Alia] om. T; Deinde indulgentia V; <Item> alia <oratio> G. — ² cogitantes C. — ³ iniquas] immundas G. — ⁴ Resp.] om. G; Resp. Amen] om. B V.

CXLVI. Mss.: B, f. 176^r-176^v; C, f. 202^r-202^v; G, f. 176^r; T, f. 119^v-120^r; V, f. 137^r-137^v. 35

Éd.: J. MORIN, loc. cit., pp. 30-31 (à la suite du précéd.). — MARTÈNE, loc. cit., p. 289 (à la suite du précéd.).

Titulus. ¹ canere debet] canet T.

1. ¹ <Ant.> Iustus B T; Iustus ...] cum notis musicis T. — ² Ps.] om. T. 40

8. Cf. supra CXXXIX, 23.

CXLVI. 1. ^a Ps. CXVIII.

2. Oratio ¹. *Da nobis* ², domine, ut sicut publicani precibus et confessione placatus es, ita et huic famulo tuo N.³ placari digneris. Tu precibus eius benignus aspira ⁴, ut in confessione flebili permanens, petitione perpetua te caeleriter exoret, sanctisque altaribus ⁵ et sacramentis ⁵ restitutus, rursus caelestis gratie ⁶ mancipetur. Per dominum.

3. Alia ¹. *Adesto, domine, supplicationibus nostris, ne* ² sit ab hoc famulo tuo N. clementiae tuae longinqua miseratio. Sana vulnera illius eiusque ³ remitte peccata, ut nullis a te iniquitatibus separetur ⁴, dono gratiae tuae perfusus tibi domino semper valeat adherere ⁵. Per.

4. Lectio ¹ epistole beati Pauli apostoli ad Galathas. *Fratres,* ^a *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus. Non* ² *efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. Et si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans te ipsum ne et tu tempteris.*

15 *Alter alterius onera portate et sic adimplebitis legem Christi.*

5. Gr[aduale]. *Salvum fac servum tuum, Deus* ¹ *meus, sperantem in te. Vers. Auribus percipe, domine* ², *orationem meam. Alleluia* ³. *Vers* ⁴. *Domine, exaudi orationem* ⁵ *meam, et clamor meus ad te veniat.*

6. Secundum ¹ Lucam.

20 *In illo tempore,* ^a *dixit Iesus ad quosdam, qui in se confidebant* ² *tamquam iusti et aspernabantur caeteros, parabolam* ³ *hanc: Duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus phariseus et alter publicanus. Phariseus stans haec apud se orabat* ⁴: *Deus, gratias ago tibi quia non sum sicut caeteri homines, raptores, iniusti, adulteri,* ²⁵ *velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas de omnium quae possideo. Et publicanus a longe stans nolebat nec oculos ad caelum levare, sed percutiebat* ⁵ *pectus suum, dicens: Deus, propitius esto michi* ⁶ *peccatori. Amen dico vobis, descendit* ⁷ *hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis qui se exaltat humiliabitur et qui se humiliat exaltabitur.*

2. ¹ Oratio] om. G T. — ² nobis] *suprascr.* quesumus T. — ³ N.] om. V. — ⁴ aspira V. — ⁵ <tuis> altaribus V. — ⁶ gratiae] gloriae V.

3. ¹ Alia] om. T. — ² sic B C G T V. — ³ eius T. — ⁴ separatur T. — ⁵ inhaerere V.

35 4. ¹ Lectio ... apostoli] om. B T V. — ² Non ... Christi] om. V.

5. ¹ Deus ... in te] om. G V. — ² domine or. meam] om. G; domine ... veniat] om. V. — ³ Alleluia ... veniat] om. B. — ⁴ Vers.] om. G. — ⁵ orationem ... veniat] om. G.

40 6. ¹ Secundum] om. B; <Sequentia sancti evangelii> secundum V. — ² confidebant ... exaltabitur] om. V. — ³ par. hanc] parabolam istam G. — ⁴ orabant C. — ⁵ percutiebat B G. — ⁶ mihi B G T. — ⁷ descendit C.

3. *Sacram. Gelas. I, XV (WILSON 14; MOHLBERG 17).* — Cf. *Ordo L, 60 (ut supra).* — CXXXVI, 32 (*ut supra*).

4. ^a GAL. V, 25 – VI, 2.

45 6. ^a LUC. XVIII, 9-14.

7. Of[fertorium]. *Bonum est confiteri domino et*¹ *psallere nomini tuo, altissime.*

8. Secreta. *Suscipe, clementissime pater, hostias placationis et laudis, quas ego peccator et indignus famulus tuus*¹ *tibi presumo offerre ad honorem*² *et gloriam nominis tui et pro incolomitate famuli*³ *tui N.,*⁴ *ut omnium delictorum suorum*⁵ *veniam consequi mereatur.*
Per.

9. Co[mmunio]. *Gustate et videte quoniam*¹ *suavis est dominus; beatus vir qui sperat in eo.*

10. Ad¹ complendum. *Purificent nos, quesumus, domine, sacramenta quae sumpsimus, et famulum tuum N. ab omni culpa liberum esse concede, ut qui conscientiae*² *reatu constringitur, caelestis remedii plenitudine gloriatur. Per dominum.*

CXLVII. Item¹ alia missa².

1. *Omnipotens et*¹ *misericors Deus, qui peccantium non vis animas perire sed culpas, respice propitius super*² *famulum tuum N., et contine quam meretur*³ *iram, et quam precamur super eum effunde clementiam, ut de merore ad gaudium per*⁴ *tuam misericordiam transferatur. Per.*

2. Secreta. *Munera, domine, oblata sanctifica et famulum tuum*²⁰ *N.*¹ *a*² *peccatorum suorum maculis emunda. Per.*³

3. Ad complendum. *Sanctificationibus tuis, omnipotens Deus, et vitia nostra curentur, et famulum tuum*¹ *ab omnibus*² *delictorum suorum*³ *catenis*⁴ *absolutum misericordia tua preveniat semper et subsequatur. Per dominum.*²⁵

7. ¹ et ... altissime] *om.* V.

8. ¹ tuus <N.> B G. — ² honorem] laudem B. — ³ N.] *om.* V. — ⁴ suorum] *om.* C V.

9. ¹ quoniam ... eo] *om.* G V.

10. ¹ Ad compl.] Post comm. V. — ² conscientiae <suae> V.³⁰

CXLVII. Mss.: B, f. 176v; C, f. 202v; G, f. 176r-176v; T, f. 120r; V, f. 137v.

Éd.: MORIN, *ibid.*, p. 31 (à la suite du précéd.). — MARTÈNE, *ibid.*, t. I, p. 289 (à la suite du précéd.).

Titulus. ¹ Item] *om.* G. — ² missa] *om.* B.

1. ¹ et misericors] sempiternus V. — ² super <hunc> T. — ³ meretur] mere-³⁵
mur C T V. — ⁴ perpetuam, *corr.* per tuam T.

2. ¹ N.] *om.* T. — ² a] *om.* B. — ³ Per] *om.* B C T V.

3. ¹ tuum <N.> V. — ² omnibus] omni vinculo B. — ³ suorum] *om.* C G. —
⁴ catenis] *om.* B.

CXLVIII. Missa pro infirmo qui ¹ proximus est morti.

1. *Omnipotens sempiterne Deus, servator animarum, qui quos diligis corripis et quos recipis pie ad emendationem coherces* ¹, *te invocamus, domine, ut medelam conferre digneris in animam famuli*
 5 *tui N.², qui in corpore patitur* ³ *membrorum debilitationem* ⁴, *vim laboris, stimulos infirmitatum* ⁵. *Da ei, domine, gratiam tuam, ut in hora exitus illius de corpore absque peccati macula tibi datori proprio per manus sanctorum angelorum presentari* ⁶ *mereatur. Per.*

2. *Secreta. Adesto, domine, pro tua pietate supplicationibus nostris, quas tibi offerimus pro famulo tuo N., iacente in grabatto et salutem non corporis sed animae suae petenti. Presta, omnipotens* ¹ *Deus, indulgentiam omnium iniquitatum suarum, propter immensam misericordiam tuam* ² *et per* ³ *intercessionem omnium sanctorum tuorum, ut per hoc quod* ⁴ *sustinet flagellum a sanctis angelis tuis susceptus pervenire mereatur ad tuae gloriae regnum. Per.*
 15

3. *In* ¹ *fractione. Hanc igitur oblationem* ², *quam tibi offerimus pro famulo tuo N., ut des ei, domine, caeleste desiderium et in exitu corporis sui spem* ³ *refrigerii, quesumus, domine, ut placatus accipias, diesque* ⁴ *nostros.*

4. *Ad* ¹ *complendum. Gratias agentes, domine, multiplicibus largitatibus tuis, ex quibus animas in te sperantium satiare* ² *consuesti, confisi de tua pietate* ³ *precamur, ut* ⁴ *misereri digneris famulo tuo, ne prevaleat adversus eum adversarius* ⁵ *in hora exitus illius de* ⁶ *corpore, sed transitum habere mereatur ad vitam. Per.*
 20

25 CXLVIII. Mss.: B, f. 176^v-177^r; C, f. 202^v-203^r; G, f. 176^v; T, f. 120^r-120^v; V, f. 137^v-138^r.

Éd.: MORIN, *ibid.*, p. 31 (à la suite).

Titulus. ¹ qui ... morti] in articulo mortis constituto V.

1. ¹ coherces B T; coherces, *corr.* coherces C. — ² N.] *om.* B G T V. — ³ patitur] *om.* V. — ⁴ debilitatem G. — ⁵ infirmitatum <patietur> V. — ⁶ representari V.

2. ¹ omnipotens] domine T. — ² tuam] *om.* T. — ³ per] *om.* T. — ⁴ quod s. flagellum] flagellum quod sustinet V.

3.] *om.* V.

3. ¹ In fractione] Infra canonem B; Infra actionem G. — ² olationem B; oblationem <tuam> T. — ³ spem] spiritum G T. — ⁴ diesque nostros] *om.* B G.

4. ¹ Ad compl.] *om.* T. — ² saciare B T V. — ³ pietate] *om.*, *suprascr. corr.* misericordia T. — ⁴ ut] *om.* T. — ⁵ adversarius] *om.* C G. — ⁶ de] in T.

CXLIX. In ¹ nomine domini incipit obsequium circa morientes, vel qualiter agatur circa infirmum morte detentum.

1. Mox ut viderint eum ¹ ad exitum propinquare, communicandus est de sacrificio sancto, etiam si ² comedisset ipso die.

2. Et faciant ¹ letaniam. Et antequam anima exeat de corpore ⁵ dicat sacerdos antiphonam ²: *Exibit spiritus eius et revertetur in terram suam; in illa die videbit Deum creatorem suum.*

3. Oratio ¹. *Deus misericors, Deus clemens, qui multitudine indulgentiarum ² nulla temporum lege concluderis, sed pulsantibus misericordiae tuae ianuam aperis, poenitentes ³ etiam sub ipso vitae huius ¹⁰ termino non repellis, respice propitius super hunc famulum tuum N.⁴, remissionem sibi omnium peccatorum tota cordis confessione poscentem. Renova in eo, piissime pater, quod actione, quod verbo, quod ipsa denique cogitatione diabolica fraude vitiatum est, et unitati corporis aecclesiae membrum tuae redemptionis annecte ⁵. Miserere ¹⁵ gemituum, miserere lacrimarum, et non habentem fiduciam nisi in misericordia tua ad sacramentum reconciliationis admitte. Per.*

4. Tunc presbiter det viaticum et post communionem ¹ dicat orationem ²: *Ascendant ad te, domine, preces nostrae et animam famuli tui N. gaudia aeterna suscipiant, ut, quem fecisti adoptionis parti- ²⁰ cipem, iubeas hereditatis tuae esse consortem. Per.*

5. Finita autem ista oratione, incipiatur ab omnibus istud responsorium: *Subvenite, sancti Dei; occurrere angeli domini, suscipientes animam eius, offerentes eam in ¹ conspectu altissimi.* Vers. *Suscipiat te ² Christus, qui vocavit te ³ et in sinum ⁴ Abrahae angeli deducant ²⁵ te ⁵. Offerentes.*

CXLIX. Mss.: B, f. 177^r-183^r; C, f. 203^r-210^r; G, f. 176^v-182^r; T, f. 120^v-125^r; V, f. 138^r-144^v.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, l. III, c. XV, Ordo VI, éd. cit., t. II, pp. 387-391 (d'après le *Parisin.* 820). 30

Titulus. ¹ In nomine domini] *om.* V; In Christi nomine B G T.

1. ¹ eum] infirmum V. — ² <et> si V.

2. ¹ faciant] cantant T. — ² <hanc> ant. G.

3. ¹ Oratio] *om.* B. — ² indulgentiarum ... Per] ut supra (*cf. supra* CXLV, 7) T. — ³ poenitentis V. — ⁴ N.] *om.* V. — ⁵ adnecte B G. 35

4. ¹ communionem] haec V; commendationem B; communionem dicat] commendet, *corr.* communionem dicat C. — ² <hanc> orationem V; orationem] sacerdos T.

5. ¹ in ... suscipiat te] *om.* G. — ² te] eam V. — ³ te] eam V. — ⁴ sinum] sinibus C T. — ⁵ te] eam V. 40

CXLIX. 1. Ordo XLIX, 1 (ANDRIEU 529; début).

5. Cf. Ordo XLIX, 3 (ANDRIEU 529) — Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, LI B 2). (ANDRIEU 280).

6. Si autem quiddam supervixerit, canantur alii¹ psalmi vel agatur letania².

7. Omnipotens¹ sempiternus Deus, qui humano corpori² animam ad similitudinem tuam³ inspirare dignatus es, dum, te iubente, pulvis in pulverem revertitur, tu imaginem tuam cum sanctis et electis tuis aeternis sedibus precipias sociari, eamque ad te revertentem de Egypti partibus blande leniterque suscipias et angelos tuos sanctos ei obviam mittas, viamque illi iustitiae demonstra et portas gloriae tuae aperi. Repelle, quesumus⁴, ab ea omnes principes tenebrarum et agnosce depositum fidele quod tuum est. Suscipe, domine, creaturam tuam non ex diis alienis creatam, sed a te solo vivo et vero Deo, quia non est alius Deus⁵ preter te, domine, et non est secundum opera tua. Laetifica, clementissime Deus, animam famuli tui N., et clarifica eam in multitudine misericordiae tuae. Ne memineris iniquitatum⁶ antiquarum et ebrietatum, quas suscitavit furor⁷ mali desiderii. Licet enim peccaverit, tamen⁸ te⁹ non negavit, sed, signo fidei insignitus, te, qui omnia et eum inter omnia fecisti, fideliter adoravit. Qui venturus¹⁰.

8. Item antiphona post exitum animae. Chorus¹ angelorum te suspiciat et² in sinu Abrahae ibi te collocet, ut cum Lazaro quondam paupere aeternam³ habeas requiem. Psalmus. ^a Dilexi quoniam, usque: ^b Ad dominum. Et ita per ordinem⁴ usque ad ^c Super flumina et, si amplius necesse est, usque ad finem psalmorum.

9. Oratio¹. Diri² vulneris novitate perculsi et quodammodo cordibus sauciati, misericordiam tuam, mundi redemptor, flebilibus vocibus imploramus, ut animam cari nostri N. ad tuam clementiam, qui fons pietatis es, revertentem blande leniterque suscipias, et, quas illa ex carnali commemoratione³ contraxit maculas, tu, Deus, inolita⁴ bonitate clementer deleas⁵, pie indulgeas, oblivioni in perpetuum tradas, atque hanc laudem tibi cum caeteris reddituram et ad corpus quandoque reversuram sanctorum tuorum cetibus aggregari praecipias. Qui cum Deo⁶ patre⁷ in unitate spiritus sancti vivis et regnas.

6. ¹ alii] om. V. — ² letania <et post hanc dicatur hec oratio> V.

7. ¹ <Oratio> Omn. G. — ² corpori] generi V. — ³ tuam] om. T; tui G. — ⁴ quesumus <domine> T. — ⁵ Deus] om. V. — ⁶ iniquitatum] <eius> suprascr. C. — ⁷ furor] fervor B. — ⁸ attamen C. — ⁹ te] om. C G. — ¹⁰ venturus] vivit B G.

8. ¹ <Ant.> Chorus B T. — ² et ... collocet] om. B G T. — ³ aeternam habeas] donec ei aeternam V. — ⁴ ordinem <si suppetit tempus> V. — ⁵ ad] om. T.

9. ¹ Oratio] om. B C T; <Deinde> oratio V. — ² Miri T. — ³ commemoratione] commercio V. — ⁴ inolita] inclitta T; olita B. — ⁵ deleas, pie] om. G. — ⁶ Deo ... regnas] patre V. — ⁷ patre ... regnas] om. B.

6. Cf. Pont. rom. XII° s., LI B, 6-8 (ANDRIEU 280).

8. ^a Ps. CXIV. — ^b Ps. CXIX. — ^c Ps. CXXXVI.

10. Tunc roget ¹ sacerdos pro ² eo orare, et dicunt ³ omnes, tunc ⁴ presbiter dicit *Kyrieleyson* ⁵ et *Pater noster* ⁶.

Et ne nos inducas in temptationem. Resp. ⁷ *Sed libera nos a malo.*

In memoria aeterna erit iustus. Resp. *Ab auditione* ⁸ *mala non* ⁹ *timebit.*

Anima eius in bonis demorabitur. Resp. *Et semen* ¹⁰ *eius hereditatem* ¹¹ *possidebit* ¹² *terram.*

Ne intres in iudicio ¹³ *cum servo tuo, domine* ¹⁴. Resp. *Quia non iustificabitur.*

Ne tradas, domine ¹⁵, *bestiis animam* ¹⁶. Resp. *Animas pauperum* ¹⁰ *tuorum.*

Requiem aeternam dona ei ¹⁷, *domine.* Resp. ¹⁸ *Et lux perpetua luceat* ¹⁹ *ei.*

11. Oratio. *Partem beatae* ¹ *resurrectionis obtineat* ² *vitamque aeternam habere* ³ *mereatur in* ⁴ *celis. Per te* ⁵, *Iesu Christe* ⁶, *qui venturus.* ¹⁵

12. *Alia* ¹. *Tibi, domine, commendamus animam famuli tui N., ut defunctus saeculo tibi vivat, et, quia* ² *per fragilitatem carnis peccata in mundi conversatione* ³ *commisit, tu venia misericordissimae pietatis absterge. Per.*

13. *Alia* ¹. *Deus, cui soli competit medicinam prestare post mor-* ²⁰ *tem, presta, quesumus, ut anima famuli tui N., terrenis* ³ *exuta contagiis, in tuae redemptionis parte numeretur* ⁴. *Per dominum.*

14. *Alia* ¹. *Deus, cui omnia vivunt et cui non pereunt moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius, te supplices deprecamur, ut suscipi iubeas animam famuli tui N. per manus sanctorum angelo-* ²⁵

10. ¹ rogat B G. — ² <omnes> pro V. — ³ dicunt ... dicit] ipse et omnes dicunt V. — ⁴ Tunc pr. dicit] om. B G. — ⁵ Kyrie aeleison B; Kyrie el. Christe el. Kyrie el. T. — ⁶ noster <Tunc dicat sacerdos> G; noster <Tunc presbyter dicit> B. — ⁷ Resp.] om. semper B G. — ⁸ auditione ... timebit] om. V. — ⁹ non timebit] om. B T. — ¹⁰ semen ... terram] om. V. — ¹¹ hereditatem ... terram] om. B. — ¹² possidebit] om. G T. — ¹³ iudicium T. — ¹⁴ domine] om. G. — ¹⁵ domine] om. T V. — ¹⁶ animam <confitentem tibi> B G V; animas <confitentes> T. — ¹⁷ eis T. — ¹⁸ Resp ... ei] om. G. — ¹⁹ luceat ei] om. T.

11. ¹ beatae] primae V. — ² obtineant V. — ³ habere mereatur] mereantur habere V. — ⁴ in celis ... venturus] om. V. — ⁵ te ... venturus] om. C. — ⁶ Christe ... venturus] om. T.

12. ¹ Alia] om. C G; Oratio V. — ² quia] si qua T V. — ³ conversationem C.

13. ¹ Alia] om. C; Oratio V. — ² N.] om. V; ill. C. — ³ <a> terrenis G. — ⁴ numeretur V.

14. ¹ Alia] om. T; Oratio V. —

11. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, LI B, 14 (ANDRIEU 282).

12. Cf. *ibid.*, p. 280, n. 3.

13. Cf. *Pont. curiae rom. saec. XIII.*, LI, 17 (ANDRIEU 504).

14. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, LI A, 2 (ANDRIEU 277).

rum tuorum deducendam in sinum² amici tui Abrahae patriarchae, resuscitandam in novissimo magni iudicii die, et quicquid vitiorum, fallente diabolo, contraxit, tu pius et misericors ablues indulgendo, Per.

- 5 15. Tunc¹ imponant istam antiphonam.

Suscipiat² te Christus, qui vocavit te, et in sinum Abrahae angeli deducant te. Ps.³ ^aIn exitu Israhel. Sequitur⁴ oratio et preces ut supra, et rogat⁵ sacerdos⁶ pro eo orare.

16. <Oratio¹>. *Suscipe, domine, animam famuli tui², quam de ergastulo huius saeculi vocare dignatus es, et libera eam de principibus tenebrarum et de locis poenarum, ut absoluta³ omnium vinculo delictorum quietis ac lucis aeternae beatitudine perfruatur et inter sanctos et electos tuos in resurrectionis gloria resuscitari mereatur. Per.*

17. *Ne¹ intres in iudicium cum servo tuo, domine, quoniam nullus apud te iustificabitur homo, nisi per te omnium peccatorum tribuatur remissio. Non ergo eum tua, quesumus, iudicialis² sententia premat, quem tibi vera supplicatio fidei christianae³ commendat, sed, gratia tua illi succurrente, mereatur evadere iudicium ultionis, qui dum viveret insignitus est signaculo trinitatis⁴. Per⁵.*

- 20 18. *Requiem eternam dona ei¹, domine. Resp.² Et lux perpetua luceat ei³. Requiescat⁴ in pace.*

19. *Postea lavetur¹ corpus² et ponatur in feretrum³.*

20. *Oratio¹. Suscipe, domine, animam servi² tui N. ad te rever-*

² sinu C G V.

- 25 15. ¹ Tunc ... antiphonam] *om.* B. — ² <Ant.> Suscipiat B. — ³ Ps.] *om.* G. — ⁴ Sequitur ... orare] *om.* B; Sequitur oratio] *om.* V, *supraser.* C. — ⁵ roget V. — ⁶ sacerdos] *om.* T; <iterum> sacerdos <omnes> V.

16. ¹ Oratio] *om.* B C G V. — ² tui <N.> G V. — ³ absoluto V; absoluta <ab> G.

- 30 17. ¹ <Alia> Ne V; <Sequitur oratio> Ne G; <Sequ. or.> Non B. — ² iudicabilis V. — ³ christianae] *om.* B. — ⁴ <sanctae> trinitatis <Cui est honor et gloria in secula seculorum> V. — ⁵ Per] *om.* V.

18.] *om.* V.

- 35 18. ¹ eis T. — ² Resp.] *om.* T; Resp. ... ei] *om.* B G. — ³ eis C. — ⁴ Requiescant C.

19. ¹ lavetur] levetur B; elevetur V. — ² corpus] *om.* G. — ³ feretrum <prosequente sacerdote istas orationes cum precibus. Requiem aeternam dona ei, domine. Resp. Et lux> V.

20. ¹ Oratio] *om.* B G T V. — ² servi] famuli V. —

40 15. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 280, n. 5. — ³ Ps. CXIII.

16. Cf. *Pont. curiae rom. saec. XIII.*, LI, 15 (ANDRIEU 503).

17. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, LI A, 1 (ANDRIEU 277).

19. *Ordo XLIX*, 4 (ANDRIEU 529).

20. Cf. *Pont. curiae rom. saec. XIII.*, p. 502, n. 13.

tentem, veste ³ caelesti indue eam et lava eam sancto fonte vitae aeternae, ut inter gaudentes gaudeat, et inter sapientes sapiat, et inter martyres Christi coronam accipiat, et inter patriarchas et prophetas proficiat, et inter apostolos Christum sequi studeat, et inter angelos et ⁴ archangelos claritatem ⁵ prevideat ⁶, et inter paradysi ⁷ rutilos lapides gaudium ⁵ possideat, et notitiam misteriorum Dei agnoscat, et inter Cherubin ⁸ et Seraphin ⁹ claritatem Dei videat, et inter viginti quattuor seniores cantica canticorum audiat, et inter lavantes stolas in fonte luminis vestem ¹⁰ lavet, et inter pulsantes pulsans portas apertas caelestis Hierusalem repperiat, et inter videntes ¹¹ Deum facie ad faciem videat, et ¹⁰ inter canentes canticum novum cantet, et inter audientes celestem sonum exaudiat ¹². Per.

21. Alia. Suscipe, domine, animam servi tui N. ¹ in bonum habitaculum et da ei requiem aeternam et regnum, id est Hierusalem caelestem, et in sinibus patriarcharum tuorum Abrahae ², Isaac ³ et Iacob ¹⁵ collocare digneris, et partem habeat in prima resurrectione et inter resurgentes resurgat, et inter suscipientes corpora in die resurrectionis corpus suum suscipiat, et cum benedictis ad dexteram Dei venientibus veniat, et inter possidentes vitam aeternam possideat. Per.

22. Alia. Te, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, sup- ²⁰ plices deprecamur pro spiritu famuli tui ¹, quem a ² voraginibus huius saeculi ad te accersiri precepisti, ut digneris, domine, dare ei locum lucidum, locum ³ refrigerii et quietis. Liceat ei transire portas infernorum et poenas ⁴ tenebrarum, maneatque in mansionibus sanctorum et in luce sancta, quam olim Abrahae promisisti et semini eius. Nul- ²⁵ lam ⁵ lesionem sustineat spiritus eius, sed, cum magnus ⁶ dies ille resurrectionis ac ⁷ remunerationis advenerit, suscitare eum digneris, domine, una cum sanctis et electis tuis. Deleas ⁸ eius ⁹ delicta atque peccata, usque in novissimum ¹⁰ quadrantem tecumque immortalitatis vitam consequatur ¹¹ aeternam. Per. ³⁰

³ <ac> veste V; veste <quoque> G. — ⁴ et archangelos] om. T. — ⁵ claritatem <Dei> G V. — ⁶ videat V. — ⁷ paradysi ... videat et inter] om. V. — ⁸ Cherubim G. — ⁹ Seraphim G. — ¹⁰ vestem <suam> V. — ¹¹ videntes ... et inter] om. T. — ¹² audiat V.

21. ¹ N.] om. V. — ² Habrahe C. — ³ Ysaac C.

22. ¹ tui <N.> G T. — ² a voraginibus] ab originibus B C T V; corr. a voraginibus C. — ³ locum] om. T. — ⁴ poenas] vias G. — ⁵ Nullam] si ullam B. — ⁶ magnus dies ille] magnus ille iudicii diesque V. — ⁷ ac] et T. — ⁸ deleasque G V. — ⁹ ei C T. — ¹⁰ novissimi C. — ¹¹ consequatur aeternam] consequi mereatur V.

23. Et antequam egrediantur, facto signo, collectis ¹ fratribus, dicat ² sacerdos hanc orationem:

Deus, vitae dator et humanorum corporum reparator, qui te a peccatoribus exorari ³ voluisti, exaudi preces, quas speciali devotione pro
⁵ *anima famuli tui ⁴ tibi ⁵ lacrimabiliter fundimus, ut liberare eam ab inferorum cruciatibus et collocare inter agmina sanctorum tuorum digneris, veste quoque caelesti et stola immortalitatis indui et paradysi amoenitate confoveri iubeas. Per.*

24. Tunc ferent corpus in ecclesiam, cantantes ¹ antiphonam:
¹⁰ *In paradysum deducant te angeli; in tuo adventu suscipiant te martyres et perducant te in civitatem sanctam Hierusalem. Ps. ^a Ad te, domine, levavi. Tu ² iussisti nasci me, domine; tu promisisti ³ ut resurgerem ⁴. Iussu tuo veniant sancti, ne derelinquas me, quia pius es. Ps. ^b Te decet ymnus ⁵.*

¹⁵ 25. Et cum appropinquatum ¹ fuerit ad ecclesiam, cantetur ² psalmus ³ cum antiphona. *Requiem aeternam ⁴. Ps. ^a Miserere mei Deus.*

26. In ecclesia autem ¹ requiescat corpus defuncti, quousque agantur vigiliae. Sed ante celebrationem vigiliarum ² stet sacerdos
²⁰ *iuxta ³ feretrum et dicat hanc orationem:*

27. *Fac, quesumus, domine, hanc cum servo tuo ¹ defuncto misericordiam, ut factorum suorum in penis non ² recipiat vicem, qui tuam in votis tenuit ³ voluntatem, ut ⁴, sicut hic ⁵ eum vera fides iunxit ⁶ fidelium turmis, ita illic ⁷ eum tua miseratio societ angelicis choris. Per.*

²⁵ 28. Alia. Omnipotentis Dei misericordiam deprecemur, cuius iudicio

23. ¹ collectisque V. — ² dicit G. — ³ exorare T. — ⁴ tui <N.> B G T. — ⁵ tibi] om. B.

24. ¹ <unanimi voce> cantantes V. — ² <Ant.> Tu B T. — ³ promisisti <mihi> C. — ⁴ resurgam V. — ⁵ ymnus <in Syon> B.

³⁰ 25. ¹ adpropinquatum T. — ² canitur B G T. — ³ ps. <Miserere mei Deus secundum> V. — ⁴ aeternam <dona ei, domine, et lux perpetua luceat ei> V. — ⁵ Ps. ... Deus] om. V.

26. ¹ autem] *supraser.* C. — ² vigiliae B G. — ³ iuxta] ante T.

27. ¹ tuo <N.> G. — ² non recipiat] suscipiat T. — ³ tenuit] om. T. — ⁴ ut
³⁵ sicut] et quia G. — ⁵ hic, *corr.* huc T. — ⁶ iunxit] unxit B G T. — ⁷ illic] illuc B C.

23. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 284, n. 41.

24. Cf. *Ordo XLIX*, 5 (ANDRIEU 529) — Cf. *Pont. curiae rom. saec. XIII*, LII, 18 (ANDRIEU 509). — ^a Ps. XXIV. — ^b Ps. LXIV.

⁴⁰ 25. ^a Ps. L.

27. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 278, n. 4.

28. Cf. *Ibid.*, p. 284, n. 37.

aut¹ nascimur aut² finimur, ut spiritum fratris nostri³, quem domini pietas de incolatu⁴ mundi huius transire precepit, requies aeterna suscipiat et cum beata resurrectione representet⁵ et in sinibus Abrahae, Isaac⁶ et Iacob collocare dignetur. Per eum qui venturus.

29. Alia. Deus, qui humanarum¹ animarum aeternus amator⁵ es, animam famuli tui, quam vera, dum in corpore maneret, tenuit fides, ab omni cruciatu inferorum redde² extorrem³, ut, segregata ab infernalibus claustris, sanctorum mereatur adunari consortiis. Per.

30. Antiphonae¹ et lectiones² ac responsoria in vigilia defunctorum. 10

Ant.³ Dirige, domine Deus meus, in conspectu tuo viam meam. Ps. ^a Verba mea.

Ant. Convertere, domine, et eripe animam meam, quoniam non est in morte qui memor sit tui. Ps. ^b Domine, ne in furore tuo [arguas me]. 15

Ant. Ne quando rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat neque qui salvum faciat. Ps. ^c Domine Deus meus, in⁴ te speravi.

Vers⁵. Dirige, domine Deus meus⁶. Pater⁷ noster⁸.

31. Lectio¹: ^a Ne des alienis honorem tuum et annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis et labores tui sint² in domo aliena et gemas in novissimis quando consumpseris carnem et corpus tuum. ^b Melius est³ nomen bonum quam unguenta pretiosa et dies mortis die⁴ nativitatis. Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivii. In illa enim finis cunctorum ammone- 25 tur⁵ hominum et vivens cogitat, quid futurum sit. ^c Memento creatoris tui in diebus iuventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis tuae et appropinquent anni, de quibus dicas: Non michi⁶

28. ¹ aut] et V. — ² aut] et V. — ³ nostri <N.> B G. — ⁴ incolatu C. — ⁵ representetur T. — ⁶ Ysaac C. 30

29. ¹ humanorum B. — ² redde] om. B. — ³ extorem B.

30. ¹ Antiphonae ... defunctorum] In agenda mortuorum B. — ² lectiones ac] om. G. — ³ Ant.] om. G V. — ⁴ in te speravi] om. B. — ⁵ Vers.] om. B. — ⁶ meus <Resp. In conspectu> V; meus <in conspectu tuo viam meam> G. — ⁷ Pater noster] om. T. — ⁸ noster <Et ne nos> B G. 35

31.] om. V.

31. ¹ Lectio] om. B G T. — ² sunt, corr. sint C. — ³ est] suprascr. T. — ⁴ die] quam dies T. — ⁵ admonetur B G T. — ⁶ mihi G. —

29. Cf. Pont. curiae rom. saec. XIII, p. 504, n. 23.

30. Cf. les antiennes et psaumes du l. nocturne de l'Office des morts du 40 Bréviaire romain. — ^a Ps. V. — ^b Ps. VI. — ^c Ps. VII.

31. ^a Prov. V, 9-11. — ^b Eccl. VII, 2-3. — ^c Eccl. XII, 1-5. —

placent, antequam tenebrescat sol et ⁷ lumen et luna, quando com-
movebuntur custodes domus et mutabuntur viri fortissimi et otio-
sae erunt molentes in minuto numero et tenebrescent ⁸ videntes per
foramina et claudent ostia in platea et obsurdescent omnes filiae car-
minis. Excelsa quoque timebunt et formidabunt in via, quoniam ibit
5 homo in domum aeternitatis suae et circuibunt in platea ⁹ plan-
gentes ⁴ et revertatur pulvis in terram suam unde erat et spiritus
redeat ad dominum qui dedit illum. ⁶ *Beati mortui qui* ¹⁰ *in domino*
15 *moriuntur.*

Resp. ¹ *Credo, quod redemptor meus vivit et in novissimo die de*
terra surrecturus sum et in carne mea videbo Deum salvatorem meum.
Vers. ¹¹ *Quem visurus sum ego* ¹² *et non alius et oculi mei conspекturi* ¹³.
Salvatorem ¹⁴ *meum.*

32. Lectio ¹. ² *Parce michi*, domine; nihil enim sunt dies mei.
Quid est ³ homo, quia magnificas eum aut quia ponis erga eum cor
tuum? Visitas eum diluculo et subito probas illum. Usquequo non
parcis michi ⁴ nec dimittis me, ut glutiam salivam meam? Peccavi,
quid faciam tibi, o custos hominum? Quare me ⁵ posuisti contra-
20 rium tibi et factus sum michimetipsi ⁶ gravis? Cur non tollis pecca-
tum meum et quare ⁷ non aufers ⁸ iniquitatem meam? Ecce nunc
in pulvere dormio ⁹ et si mane me quaesieris non subsistam. ¹⁰ *Beati*
mortui.

Resp. ¹¹. ¹² *Qui Lazarum resuscitasti de monumento fetidum, tu*
25 *eis, domine, dona requiem in* ¹³ *loco* ¹⁴ *indulgentie.* Vers. ¹⁵ *Requiem*
aeternam dona eis, domine, et lux perpetua luceat eis. In ¹⁶ *loco.*

33. Lectio ¹. ² *Tedet animam meam vitae meae*; dimittam
adversum me eloquium meum. Loquar in amaritudine animae meae.

⁷ et] om. — ⁸ tenebrescent G. — ⁹ platea] Iudea T. — ¹⁰ qui ... moriuntur] om. B
30 T. — ¹¹ Vers.] om. C T. — ¹² ego <ipse> G. — ¹³ conspекturi <sunt> B G. —
¹⁴ Salv. meum] om. G; Et in carne mea B.

32. ¹ Lectio] om. B G; Lectio <Iob> T. — ² mihi B G. — ³ est] suprascr. T. —
⁴ mihi B G. — ⁵ me posuisti] posuisti me C G. — ⁶ michimetipsis C; mihimetipsi
B G V. — ⁷ quare] om. V. — ⁸ auferas B. — ⁹ dormiam T. — ¹⁰ Beati mortui]
35 om. B G. — ¹¹ Resp. ... In loco] Resp. Credo ... meum (ut supra n. 31 in fine) V. —
¹² in] et B. — ¹³ locum B. — ¹⁴ Vers.] om. C G. — ¹⁵ Requiem ... loco] Vers. Qui
venturus es iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Tu eisdem G. —
¹⁶ In loco] Et locum B.

33. ¹ Lectio] om. B G T. — ² meae <et> suprascr. T. —

40 ⁴ ECCL. XII, 7. — ⁵ APOC. XIV, 13. — ⁶ cf. Brév. rom. *ibid.*, 1er répons.

32. Cf. Brév. rom., *ibid.*, 1e leçon. — ² Iob, VII, 16-21. — ³ APOC. XIV,

13. — ⁴ Cf. Brév. rom., *ibid.*, 2e répons.

33. Cf. Brév. rom., *ibid.*, 2e et 3e leçon. — ² Iob, X, 1-7. —

Dicam domino ³: Noli me condemnare ⁴; indica michi ⁵, cur me ita ⁶ iudices. Numquid bonum ⁷ tibi videtur, si calumniaris ⁸ me et opprimas ⁹ opus manuum tuarum et consilium impiorum adiuves? Numquid ¹⁰ oculi carnei tibi sunt, aut sicut ¹¹ videt homo et tu videbis? Numquid ¹² sicut dies hominis dies tui, et ¹³ anni tui sicut ¹⁴ humana sunt tempora, ut queras iniquitatem meam et peccatum meum scruteris? Et scias, quia nichil ¹⁵ impium fecerim, cum ¹⁶ sit nemo qui de manu tua possit eruere ¹⁷. ¹⁸ Manus ¹⁹ tuae ²⁰ fecerunt me et plasmaverunt me totum in circuitu et sic repente precipitas me. Memento, queso, quod ²¹ sicut lutum feceris me et in pulverem reduces ²² ²³ me. Nonne sicut lac mulsisti me et sicut caseum me coagulasti? Pelle et ²⁴ carnibus vestisti ²⁵ me, ossibus et nervis compegisti me, vitam et misericordiam tribuisti mihi et visitatio tua custodivit ²⁶ spiritum meum. ²⁷ Beati ²⁸.

Resp. ²⁹ Domine, quando veneris iudicare terram, ubi me abscondam ³⁰ a vultu irae tuae, quia peccavi nimis in vita mea. Vers. Commissa mea, domine, pavesco et ante te erubesco, dum veneris iudicare, noli me condemnare ³¹. Quia peccavi.

34. In ³² secundo nocturno. Ant. In loco pascuae, ibi me collocavit ³³. Ps. ³⁴ Dominus regit me. ³⁵

Ant. Delicta iuventutis meae et ignorantias meas ne memineris, domine. Ps. ³⁶ Ad te, domine, levavi.

Ant. Credo videre bona domini in terra viventium. Ps. ³⁷ Dominus illuminatio.

Vers ³⁸. Delicta iuventutis. ³⁹

35. Lectio ⁴⁰. ⁴¹ Responde michi ⁴²: Quantas habeo iniquitates et

³ Deo G V. — ⁴ condemnare B G. — ⁵ mihi B G. — ⁶ ita] om. V. — ⁷ bonum] suprascr. T. — ⁸ calumpnias T. — ⁹ opprimas <me> T V. — ¹⁰ Nunquid G. — ¹¹ sic C. — ¹² Nunquid G. — ¹³ et] aut T. — ¹⁴ nihil B G T. — ¹⁵ cum sit nemo] om. C. — ¹⁶ eruere <Resp. Qui Lazarum resuscitasti de monumento fetidum, tu eis, domine, dona requiem et loco indulgentie. Vers. Qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Tu eisdem (cf. supra n. 32 in fine) V. — ¹⁷ Manus ... Beati] om. C. — ¹⁸ tuae <domine> V. — ¹⁹ quod] quia B G. — ²⁰ reduces B; deduces G. — ²¹ et] om. B. — ²² vestitisti B. — ²³ custodit B T; custodiunt V. — ²⁴ Beati] om. B G T. — ²⁵ condemnare B G. ³⁰

34. ¹ In] om. G; In sec. nocturno] om. C V. — ² collocabit G. — ³ Ps.] om. B. — ⁴ Vers. Del. inventutis] om. B. ³⁵

35. ¹ Lectio] om. B G V; Lectio <libri Iob> T. — ² mihi G. —

^b Iob, X, 8-12. — ^c Apoc. XIV, 13. — ^d Cf. Brév. rom., ibid., 3e répons.

34. Cf. Brév. rom., ibid., 2e nocturne, ant. et ps. — ^a Ps. XXII. — ^b Ps. XXIV. — ^c Ps. XXVI. ⁴⁰

35. Cf. Brév. rom., ibid., 4e et 5e leçon. — ^a Iob, XIII, 22-28. —

peccata? Scelera mea et delicta mea³ ostende michi⁴. Cur faciem tuam abscondis et arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam et stipulam siccam persequeris. Scribis enim contra me amaritudines et consumere⁵
 5 vis⁶ peccatis adolescentiae meae. Posuisti in nervo⁷ pedem meum et observasti omnes semitas meas⁸ et vestigia pedum⁹ meorum considerasti, qui quasi putredo consumendus sum et quasi vestimentum quod comeditur a tineas. ^b Homo¹⁰ natus de muliere brevi vivens tempore repletur¹¹ multis miseriis¹². Quasi flos egreditur et
 10 conteritur et fugit velut umbra et numquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super huiusmodi aperire oculos tuos et adducere eum¹³ in iudicium? Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne¹⁴ tu qui solus es? Breves dies hominis sunt. Numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius
 15 qui preteriri¹⁵ non poterunt. Recede paululum ab eo, ut requiescat¹⁶, donec optata¹⁷ veniat, sicut¹⁸ mercenarii, dies eius. ^c Beati¹⁹ mortui.

Resp. ^a *Heu michi²⁰, domine, quia peccavi nimis in vita mea. Quid faciam, miser; ubi fugiam nisi ad te, Deus meus? Miserere mei, dum veneris in novissimo die.* Vers. *Anima mea turbata est valde,*
 20 *sed²¹ tu, domine, succurre ei. Dum.*

36. Lectio¹. ^a Quis michi² tribuat ut in inferno protegas me et abscondas me donec pertranseat furor tuus et constituas michi³ tempus in quo recorderis mei? Putasne mortuus homo⁴ rursum vivat⁵? Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat
 25 inmutatio mea. Vocabis me et ego respondebo tibi. Operi manuum tuarum porriges dexteram⁶ Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parces⁷ peccatis meis. ^b Beati⁸ mortui.

³ mea] om. T. — ⁴ mihi B G. — ⁵ consumere <me> V. — ⁶ vis <me> G. — ⁷ nervo, corr. nervo C. — ⁸ meas] om. C. — ⁹ pede T. — ¹⁰ Homo ... dies eius] om. V. —
 30 ¹¹ repletus B G. — ¹² miseriis C; miseriae B. — ¹³ eum <tecum> T. — ¹⁴ Nonne] Ni B. — ¹⁵ preterire B C G. — ¹⁶ quiescat T. — ¹⁷ opta C. — ¹⁸ sicut] quasi T. — ¹⁹ Beati mortui] om. B G T. — ²⁰ mihi B G. — ²¹ sed ... Dum] om. C.

36. ¹ Lectio] om. B G V; Lectio <Iob> T. — ² mihi G. — ³ mihi B G V. — ⁴ homo] om. B C. — ⁵ vivet G. — ⁶ dextram V. — ⁷ parce B. — ⁸ Beati mortui] om. B G; Beati <Resp. Ne recorderis peccata mea, domine, dum veneris iudicare saeculum per ignem. Vers. Dirige, domine Deus meus, in conspectu tuo vitam meam. Dum veneris.> V. (Cf. resp. VI, in Brév. rom. loc. cit.). —

^b Iob, XIII, 22-28. — ^c Iob, XIV, 1-6. — ^c Apoc. XIV, 13. — ^b Cf. Brév. rom., *ibid.*, 5e répons.

40 ³⁶. Cf. Brév. rom., *ibid.*, 6e et 7e leçon. — ^a Iob, XIV, 13-16. — ^d Apoc. XIV, 13. —

^c Spiritus meus adtenuabitur ⁹, dies mei breviabuntur et solum michi ¹⁰ superest sepulchrum ¹¹. Non ¹² peccavi et in amaritudinibus moratur oculus meus. Libera me, domine ¹³, et pone me iuxta te et cuiusvis manus pugnet contra me. ^d Dies mei transierunt, cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum. Noctem verterunt in diem et rursum post tenebras spero lucem. Si sustinuero, infernus domus mea est. In tenebris stravi lectulum meum. Putredini dixi: Pater meus es, mater mea et soror mea vermibus ¹⁴. Ubi est ergo nunc prestolatio mea et patientia mea? ^e Scio ¹⁵ enim, quod redemptor meus vivit et in novissimo die de terra surrecturus ¹⁶ sum. Et rursus ¹⁷ circumdabor pelle mea et in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse et oculi mei conspecturi sunt et non alius. ^f Beati ¹⁸ mortui.

Resp. ^a Peccantem ¹⁹ me cotidie ²⁰ et non me poenitentem ²¹, timor mortis conturbat ²² me, quia in inferno nulla est redemptio. Miserere mei, Deus, et salva ²³ me. Vers ²⁴. Deus, in nomine tuo salvum me fac et in virtute tua libera me. Quia ²⁵.

37. Tempus quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est animas abditis receptaculis continet, sicut unaquaeque digna est vel requie ¹ vel poena, pro eo quod sortita est in carne cum viveret. Neque enim negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari ², cum pro illis sacrificium mediatori offertur, vel elemosinae in aecclesia ³ fiunt; sed haec eis prosunt qui, cum viverent, haec sibi ut postea possent prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus, ut non requirat ⁴ ista post mortem, nec tam malus, ut ei non prosint ⁵ ista post mortem. Est vero talis in bono, ut his non indigeat, et est rursus talis in malo, ut nec his valeat cum hinc ⁶ transierit adiuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo ⁷

^a attenuabitur B G T. — ¹⁰ mihi B G. — ¹¹ sepulchrum G. — ¹² Non] om. B C T V. — ¹³ domine] om. G T V. — ¹⁴ vermebus T. — ¹⁵ Scio ... mortui] tu es domine deus meus V. — ¹⁶ resurrecturus B. — ¹⁷ rursum T. — ¹⁸ Beati mortui] om. B G. — ¹⁹ Peccante C T. — ²⁰ cotidie B G T. — ²¹ poenitente C T. — ²² conturbans C. — ²³ salvans C. — ²⁴ Vers.] om. T. — ²⁵ Quia <in inferno> B.

37.] om. V.

37. ¹ reliquie B. — ² revelari, corr. relevari C; revelari B. — ³ aecclesiae B. — ⁴ requirit B. — ⁵ prosit G. — ⁶ hinc] haec vita T. — ⁷ quos C. —

^c Iob, XVII, 1-3. — ^d Iob, XVII, 11-15. — ^e Iob, XIX, 25-27. — ^f Apoc. XIV, 13. — ^g Cf. Brév. rom., *ibid.*, 7e répons.

37. Cf. S. AUGUSTINI *Enchiridion*, éd. SCHEEL O., Tübingen, 3e éd., 1937, p. 68, § 109-110 (ch. XXIX). —

possit post hanc vitam relevari⁸ quispiam⁹ vel gravari¹⁰. Nemo autem se speret¹¹ quod hic neglexit, cum obierit a domino promereri. Non igitur ista quae pro defunctis commendandis frequentat ecclesia illi sunt adversa apostolicae sententiae, qua dictum est: *« Omnes enim asstabimus¹² ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quae per corpus gessit, sive bonum sive malum »*, quia etiam hoc metu sibi quis¹³ cum in¹⁴ corpore viveret¹⁵ comparavit, ut ei possint ista prodesse. Non enim omnibus prosunt, et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitae quam quisque gessit in corpore¹⁶?

Resp. ^b *Ne recorderis peccata mea, domine, dum veneris iudicare saeculum per ignem.* Vers¹⁷. *Dirige, domine Deus meus, in conspectu tuo viam meam*¹⁸.

38. In¹ tertio nocturno. Ant². *Non³ derelinquas me, domine Deus meus, ne discesseris a me.* Ps.⁴ *Domine, ne in furore tuo*⁵.

Ant.⁶ *Sana, domine, animam meam, quia peccavi tibi.* Ps.⁷ *Beatus qui intelligit.*

Ant.⁸ *Sitivit anima mea ad Deum vivum; quando veniam et apparebo ante faciem domini?* Ps.⁹ *Quemadmodum.*

20 Vers¹⁰. *Ego*¹¹ *dixi: Domine, miserere mei*¹².

39. Lectio¹. Cum² ergo sacrificium³ sive⁴ altaris sive quarumcumque elemosinarum⁵ pro defunctis omnibus baptizatis offertur⁶, pro⁷ valde bonis gratiarum actiones sunt, <pro⁸ non valde malis propitiationes sunt>, pro⁹ valde malis etiam si nulla sunt¹⁰ adiumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt, quibus autem prosunt¹¹, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio,

⁸ revelari, corr. relevari C. — ⁹ quispiam vel gravari] om. B. — ¹⁰ gravari] *supraser.* Beati mortui T. — ¹¹ speret] *prearet* B C G; *putet* T. — ¹² astabimus C. — ¹³ quisque T. — ¹⁴ in] om. B C; *supraser.* T. — ¹⁵ viveret, corr. viverat C. — ¹⁶ corpore] *supraser.* Beati mortui T. — ¹⁷ Vers.] om. T. — ¹⁸ meam <Dum veneris> B T. 38. ¹ In tertio noct.] om. T V; Vig. III. C. — ² Ant.] om. C T. — ³ Non] Ne V. — ⁴ Ps.] om. T. — ⁵ tuo] om. V.; tuo <II> T. — ⁶ Ant.] om. T. — ⁷ Ps.] om. T. — ⁸ Ant.] om. T. — ⁹ Ps.] om. T. — ¹⁰ Vers.] om. T. — ¹¹ Ego ... mei] Anima mea turbata est valde. Sed tu, domine, succurre ei G; *Audivi vocem de celo dicentem* 35 T. — ¹² mei <Sana animam meam> V.

39. ¹ Lectio] om. B G T V. — ² Cum ergo] Ergo, dilectissimi, cum V. — ³ sacrificia T. — ⁴ sive] om. G V. — ⁵ elemosynarum C. — ⁶ offeruntur T. — ⁷ pro... actiones sunt] om. C V. — ⁸ pro ... propitiationes sunt] *nonnisi in cod.* T. — ⁹ <quamvis> pro V. — ¹⁰ sint T. — ¹¹ prosunt <quod utique credimus quia omnibus> V. —

40 ^a Röm. XIV, 10; II Cor. VI, 10. --- ^b Brév. rom., *ibid.*, 6e réponse.

38. Cf. Brév. rom., *ibid.*, 3e noct., ant. et ps. — ^a Ps. XXXVII. — ^b Ps. XL — ^c Ps. XLI.

39. Cf. S. AUGUSTINI *Enchiridion*, loc. cit., p. 69 (§ 110-111, ch. XXIX).

aut certe ut tolerabilior fiat ista ¹² damnatio. Post resurrectionem vero, facto universo ¹³ completoque iudicio, suos fines habebunt civitates duae, una Christi, altera diaboli, una bonorum, altera malorum, utraque tamen et ¹⁴ angelorum et hominum. Istis voluntas, illis ¹⁵ facultas non poterit ulla esse peccandi vel ulla condicio moriendi. Istis in aeterna vita vere feliciterque ¹⁶ viventibus, illis infeliciter ¹⁷ in aeterna morte, sine moriendi potestate durantibus, quoniam utrique sine fine, sed in beatitudine isti, alius alio prestabilis; in miseria vero illi, alius alio tolerabilis permanebunt ¹⁸.

Resp ¹⁹. *Memento mei, Deus, quia ventus est vita mea nec aspi-* ¹⁰
ciat ²⁰ *me visus hominis.*

Vers ²¹. *De profundis clamavi ad te, domine; domine, exaudi vocem meam. Nec aspiat.*

40. Lectio ¹. Quando celebramus diem fratrum defunctorum, in mente habere debemus et quod ² sperandum et quod ³ timendum ¹⁵ sit. Secundum hoc enim sperandum est, quia ^a *Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius.* Secundum hoc autem timendum est, quia ^b *mors peccatorum pessima.* Ideoque propter spem in ^c *memoria aeterna erit iustus*, propter timorem *ab auditu malo non timebit.* Erit enim ^d *auditus quo nullus sit maior*, quando dicitur sinistris: *«^e Ite in ignem aeternum»*. Ab hoc auditu malo iustus non timebit. Erit enim ad dexteram, inter illos quibus dicitur: *«^e Venite, benedicti patris mei, percipite regnum»*. In hac autem vita, quae media ante ⁵ summa bona et ante ⁶ summa mala ducitur, in medio bonorum ⁷ malorum ⁸, id est in neutra parte ²⁵ summorum, quia et bona quaecumque hic fuerint ⁹ homini in comparatione bonorum aeternorum nulla sunt, et mala quaecumque in hac vita experitur homo in comparatione ignis aeterni nec comparanda sunt. In hac ergo medietate vitae illud quod audivimus nunc ex evangelio tenere debemus. *«^f Qui credit in me, inquit, licet* ³⁰

¹² ista] om. V; ipsa T. — ¹³ universali T. — ¹⁴ et] om. B. — ¹⁵ illi C. — ¹⁶ feliciterque] fideliterque B C G V. — ¹⁷ infeliciter] infideliter G. — ¹⁸ permanebunt] <Beati mortui> suprascr. T; permanebunt <Beati> V. — ¹⁹ Resp. ... aspiat] Resp. Requiem alternam dona eis, domine, et lux perpetua luceat eis. Vers. Qui Lazarum resuscitasti de monumento foetudinis, tu eis, domine, dona requiem. Et. ³⁵
V. — ²⁰ aspicias C. — ²¹ Vers.] om. T.

40.] om. V.

40. ¹ Lectio] om. B G T. — ² quid B. — ³ quid B. — ⁴ enim] autem B. — ⁵ ante, corr. inter T. — ⁶ ante. corr. inter T. — ⁷ bonorum <et suprascr.> T. — ⁸ malorum <que mediocrum> G. — ⁹ fuerit C. — ⁴⁰

40. Cf. S. AUGUSTIN, *Sermo CLXXIII*; PL, 38, cc. 937-938. — ^a Ps. XCV, 15. — ^b Ps. XXIII, 22. — ^c Ps. CXI, 7. — ^d MATTH. XXV, 41. — ^e Cf. MATTH. XXV, 34. — ^f Cf. IOH. XI, 25. —

moriatur ¹⁰ *vivit* ». Et vitam pronuntiat et mortem non negat « ^a *Qui credit in me*, inquit, *licet moriatur* ¹¹ *vivit* ». Quid est: licet ¹² *moriatur* ¹³ *vivit*? Licet *moriatur* ¹⁴ corpore, spiritu *vivit*. Deinde adiungit: « ^a *Et qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum* ». Certe, licet ⁵ *moriatur*, quomodo non *morietur*? Sed ¹⁵ licet *moriatur* ad tempus, non *morietur* in *aeternum*. Sic ista solvitur questio, ut non sint contraria inter se verba veritatis et possint instruere affectum pietatis. Ergo, licet corpore morituri simus ¹⁶, vivimus ¹⁷ si credimus. Est autem fides nostra maxime discreta ab omni fide gentilium in resurrectione mortuorum. Hanc enim omnino illi non recipiunt, quia ¹⁰ ubi non ¹⁸ recipiant non habent. A domino enim preparatur voluntas hominis, ut sit fidei receptaculum. Dicit dominus Iudeis: « ^a *Sermo meus non capit in vobis* ». Ergo in his capit, in quibus invenit quod capiat. In his enim invenit quod capiat sermo qui capit, quos ¹⁵ Deus pollicendo non decipit. Ille enim, qui querit ¹⁹ ovem perditam, et quam quaerat novit et ubi quaerat et quomodo membra eius dispersa congregat et in viam ²⁰ salutis redigat ²¹ et ita constituat, ut eam ²² ulterius non perdat ²³.

Resp. ^k *Libera me, domine, de* ²⁴ *viis inferni, qui portas ereas* ²⁵ *confregisti et visitasti infernum* ²⁶ *et dedisti eis lumen ut viderent te, qui erant in poenis tenebrarum*.

Vers ²⁷. *Clamantes et dicentes: Advenisti, redemptor noster. Qui* ²⁸.

41. Lectio ¹. Consolemur nos ² ergo invicem ³ in his sermonibus nostris ⁴. Potest ⁵ enim non dolere cor humanum ⁶ defunctis karissimis. ²⁵ Melius ⁷ dolet et ⁸ sanatur ⁹ cor humanum ¹⁰ quam ¹¹ non dolendo sit inhumanum ¹². Maria domino coherebat et mortuum fratrem dolebat. Sed quid miraris ¹³, quia Maria dolebat tunc, cum ipse dominus flebat? Movere autem ¹⁴ quemvis potest quomodo flebat ¹⁵

¹⁰ *moriatur*] *moritur* C G T. — ¹¹ *moriatur*] *moritur* C. — ¹² *licet*] *om.* B G. — ³⁰ ¹³ *moritur* C T. — ¹⁴ *moritur* C. — ¹⁵ *Sed*] *eras*. T. — ¹⁶ *sumus*, *corr.* *simus* T; *sumus* C G. — ¹⁷ *vivimus* <tamen> T. — ¹⁸ *non*] *om.* T. — ¹⁹ *querat* G. — ²⁰ *viam salutis*] *unam salutem* B. — ²¹ *redigat*] *reducatur* T. — ²² *eam*] *om.* T. — ²³ *perdat*] <Beati *suprascr.*> T. — ²⁴ *de viis*, *corr.* *deus* T. — ²⁵ *eneas* B. — ²⁶ <in> *infernum* B. — ²⁷ *Vers.*] *om.* T. — ²⁸ *Qui.*] *om.* C G; *Qui* <portas> B.

³⁵ 41. ¹ *Lectio*] *om.* B G T V. — ² *nos*] *om.* V. — ³ *invicem*] *om.* V. — ⁴ *nostris* <invicem> V. — ⁵ <Non> *potest* V. — ⁶ *humanarum*, *corr.* *humanum* C. — ⁷ *Melius tamen*] *Sed melius* V. — ⁸ *et* <sub spe resurrectionis> V. — ⁹ *sanetur* B V. — ¹⁰ *humanarum*, *corr.* *humanum* C. — ¹¹ *quam*] *ne* V, *suprascr.* T. — ¹² *inhumanarum*, *corr.* *inhumanum* C. — ¹³ *mirum* V. — ¹⁴ *autem*] *om.* V. — ¹⁵ *flebat* V. —

40 ^a Cf. Ioh. XI 25. — ^b Cf. Ioh. XI, 26. — ^c Cf. Ioh. VIII, 37. — ^k *Brév. rom., ibid., 9e répons.*

41. S. AUGUSTIN, *Sermo* CLXXIII (suite et fin); PL, 38, cc. 938-939. —

mortuum, se continuo iubente, victurum. Non mortuum flebat, quem ipse suscitavit, sed mortem, quam sibi homo peccando comparavit. Si enim peccatum non precessisset, sine ¹⁶ dubio mors secuta non fuisset. Secuta est ergo ¹⁷ mors corporis, quam ¹⁸ precessit animae ¹⁹. Mors animae precessit deserendo Deum et mors corporis secuta est ⁵ deserente ²⁰ anima. Deseruit volens et coacta est deserere nolens. Tanquam illi diceretur: recessisti ab eo quem diligere debuisti, recede ab eo quem dilexisti. Quis ²¹ enim vult mori? Prorsus nemo. Et ita nemo, ut beato Petro diceretur: « ^a *Alius te cinget et ducet quo* ²² *tu non vis* ²³ ». Si ergo ²⁴ nulla esset mortis ²⁵ amaritudo, non esset ¹⁰ magna martyrum fortitudo. Ideo ²⁶ et apostolus de dormientibus inquit: « ^b *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et gentes* ²⁷ *quae spem non habent* ». Non tantum ait ²⁸: Non contristemini, sed ut non sic contristemini quemadmodum gentes quae ²⁹ spem non habent. Necesse est enim ³⁰, ut ³¹ con- ¹⁵ tristemini. Sed ubi? Ubi corpus, quod vivit ex anima, fit ³² exanime ³³, discedente ³⁴ anima, qui ambulabat iacet, qui ³⁵ loquebatur tacet. Oculi lucem non capiunt; aures nulla voce patescunt; omnia membrorum officia conquieverunt. Non ³⁶ est qui moveat gressus ad ambulandum, manus ad operandum, sensus ad percipiendum. Non- ²⁰ ne ista est domus, quam nescio quis invisibilis habitator ³⁷ ornabat? Discessit qui non videtur, remansit quod cum dolore videatur. Ista est causa tristitiae. Si ista est ³⁸ causa tristitiae, huius ³⁹ tristitiae quae consolatio? « ^a *Quia ipse dominus in iussu et in voce archangeli et in novissima* ⁴⁰ *tuba* ⁴¹ *descendet* ⁴² *de caelo et mortui in* ⁴³ *Christo resur-* ²⁵

¹⁶ sine] *suprascr.* T. — ¹⁷ ergo] *om.* V. — ¹⁸ quam] *suprascr.* T. — ¹⁹ <mors> animae V. — ²⁰ <corpus> deserente V. — ²¹ Quis ... martyrum fortitudo] Sed quia voluntarie initiati sumus mortem et carnali morte domini nostri Iesu Christi redempti sumus quasi ingrati consolemur nos et firma spe teneamus, quoniam qui dignatus est nobis conmorari dignabitur et nos secum post mortem carnis ³⁰ ad aeternae vitae gloriam suscitare. Beati. Resp. Quomodo confitebor tibi, domine deus meus, quando veneris in iudicio tuo, quia cor meum mundum non custodivi, animam meam in carne positam pollui, templum corporis mei de opere iniquitatis coinquinavi. Precor te, domine, antequam discutias me, miserere mei. Vers. Tibi soli peccavi, domine, miserere mei. V. — ²² quod C. — ²³ vis] *suprascr.* ³⁵ Beati T. — ²⁴ ergo] *eras.* T. — ²⁵ mortuis C. — ²⁶ Ideo ... dormientibus] Egregius namque consolator et predicator apostolus V. — ²⁷ gentes quae] ceteri qui G. — ²⁸ ait] *suprascr.* ut T. — ²⁹ quem C. — ³⁰ enim] *om.* V. — ³¹ ut <non> C T (non *eras.* T). — ³² sit V. — ³³ <et> exanime C. — ³⁴ <quoniam> discedente V. — ³⁵ qui loquebatur tacet] *om.* V. — ³⁶ Non est ... causa tristitiae. Si] Sed. V. — ³⁷ habi- ⁴⁰ tator, *corr.* inhabitator T. — ³⁸ est] *om.* V. — ³⁹ huius <vero> V. — ⁴⁰ novissima] *om.* V. — ⁴¹ tuba <Dei> V. — ⁴² descendit V. — ⁴³ <qui> in Christo <sunt> V. —

gent primi, deinde nos viventes ⁴⁴, *qui reliqui* ⁴⁵ *sumus, simul cum* ⁴⁶ *illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera* ⁴⁷ *et ita* ⁴⁸ *semper cum domino erimus* ». Pereat contristatio, ubi tanta est consolatio. Detergatur luctus ex animo, fides expellat dolorem. In tanta spe
 5 non debet esse triste templum Dei. Ibi habitat ⁴⁹ bonus consolator, ibi ⁵⁰ qui non fallit promissor. Scio ⁵¹ ut mortuum diu ⁵² plangamus, quoniam mors amara est. Per illam transivit et dominus. Sufficiant haec pauca caritati vestrae, consoletur ⁵³ vos abundantius qui non migrat de corde vestro, sed ⁵⁴ ita dignabitur habitare ⁵⁵, ut nos digne-
 10 tur etiam in fine mutare conversos ad dominum. ^a *Beati* ⁵⁶ *mortui* ⁵⁷.

Resp. ^e *Libera me* ⁵⁸, *domine, de morte aeterna, in die illa tremenda, quando celi movendi sunt et* ⁵⁹ *terra. Dum* ⁶⁰ *veneris iudicare seculum per ignem. Vers* ⁶¹. *Tremens* ⁶² *factus sum ego et timeo, dum* ⁶³ *discussio venerit atque ventura ira. Quando.*

15 42. Ad ¹ mat[utinum] ².

Secundum ³ *magnam misericordiam tuam, domine, miserere mei.*

Ant. *Exultabunt omnia ossa humiliata. Ps.* ^a *Miserere mei, Deus.*

Ant. *Exaudi, domine* ⁴, *orationem meam, ad te omnis caro veniet.*

Ps. ^b *Te decet ymnus.*

20 Ant. *Me suscepit dextera tua, domine. Ps.* ^c *Deus, Deus meus* ⁵.

Ant. *A* ⁶ *porta inferi, erue, domine, animam* ⁷ *meam. Ps.* ^d *Ego dixi: In* ⁸ *dimidio.*

Ant. *Omnis spiritus laudet dominum. Ps.* ^e *Laudate dominum de celis.*

25 Ad ⁹ *Benedictus* antiphona. *Audivi vocem de celo dicentem: Beati mortui qui in domino moriuntur.*

⁴⁴ *viventes]* qui vivimus V. — ⁴⁵ *reliqui sumus]* relinquitur V. — ⁴⁶ *cum illis rapiemur]* rapiemur cum illis B G V. — ⁴⁷ *area* C. — ⁴⁸ *ita]* sic G V. — ⁴⁹ *habitet* B. — ⁵⁰ *ibi]* om. B. — ⁵¹ *Scio ... dominus]* om. V. — ⁵² *diu]* *suprascr. corr.* non T. —
 30 ⁵³ *consolat, corr. consoletur* T. — ⁵⁴ *sed ita ... dominum]* *paraclytus spiritus sanctus, cui cum patre et filio semper est honor et gloria in secula seculorum.* V. — ⁵⁵ *habitare, corr. inhabitare* T. — ⁵⁶ *Beati mortui]* om. B G. — ⁵⁷ *mortui]* om. V. — ⁵⁸ *me]* om. T. — ⁵⁹ *et]* de T. — ⁶⁰ *Dum ... ignem]* om. C T. — ⁶¹ *Vers.]* om. C. — ⁶² *Tremens factus]* *Tremefactus* V. — ⁶³ *dum]* cum B V.

35 42. ¹ *Ad]* om. C; In G T. — ² *mat. <laudes>* C G; *matutinis* T. — ³ *<Ant.>* Sec. B; *Secundum ... dom. mis. mei]* om. G. — ⁴ *domine]* *deus* C T. — ⁵ *meus <Deus misereatur>* V; *meus <Deus misereatur>* B. — ⁶ *A porta ... meam]* *Eruisti, domine, animas eorum, ne perirent* G. — ⁷ *an. meam]* *animas eorum* V. — ⁸ *In dimidio]* om. G. — ⁹ *Ad Benedictus]* om. T; In evangelio B; *Ad Benedictus ... moriuntur]* Vers. *Requiem aeternam dona eis, domine. Et lux perpetua* V; *Ad Benedictus ... aeternum]* Vers. In memoria aeterna erunt iusti. Ab auditione mala. Ant. Omne quod dat mihi pater ad me veniet et eum qui venit ad me non eiciam foras. Benedictus. G. —

^d APOC. XIV, 13. — ^e *Brév. rom., ibid.,* dernier répons.

45 42. *Brév. rom., ibid., Ad Laudes, ant. et ps.* — ^a Ps. L. — ^b Ps. LXIV. — ^c Ps. XXI. — ^d Is. XXXVIII, 10 (*canticum Ezechiae*). — ^e Ps. CXLVIII.

*Ego*¹⁰ *sum resurrectio et vita. Qui credit in me etiam si mortuus fuerit vivet, omnis qui credit in me non morietur in aeternum*¹¹.

43. *Ad*¹ *vesp[eras]*.

*Ant*². *Placebo domino in regione vivorum. Ps. a Dilexi quoniam exaudiet.*

*Ant. Heu me*³, *quia incolatus meus prolongatus est. Ps. b Ad dominum cum*⁴ *tribularer.*

*Ant. Dominus custodiat*⁵ *te ab omni malo, custodiat animam tuam dominus. Ps. c Levavi oculos.*

*Ant. Si iniquitates observaveris, domine, domine, qui sustinebit.*¹⁰
Ps. d De profundis.

*Ant. Opera manuum tuarum, domine, ne despicias. Ps. e Confitebor tibi*⁶, *domine, in toto corde meo, quoniam audisti.*

*Ant.*⁷. *Omne*⁸ *quod dat michi pater ad me veniet et eum qui venit ad me non eiciam foras. f Magnificat*⁹.

44. *Quibus peractis, deputandi*¹ *sunt qui ipsum corpus custodiant, quousque pro ipsa anima missae celebrentur cum oblationibus, corpore interim*² *in aeclesia iacente.*

45. *Finita*¹ *missa, antequam ipsum corpus elevetur, incipiat cantor responsorium:*

*Resp. Subvenite, sancti Dei, occurrere*² *angeli domini, suscipientes animam eius, offerentes eam in conspectu altissimi. Suscipiat*³ *te*⁴ *Christus*⁵.

46. *Hic dicant omnes simul*¹ *Kyrie eleison*² *et orationem dominicam*³.

¹⁰ <Ant.> Ego B V; <In evangelio. Ant.> Ego G T. — ¹¹ aeternum <Ps. Benedictus dominus deus Israel> T V.

43. ¹ Ad vesp[eras] om. B; Ad vesp[er]am T. — ² Ant.] om. C T. — ³ me] mihi C. — ⁴ cum tribularer] om. G. — ⁵ custodit B G V. — ⁶ tibi ... audisti] om. B G T. — ⁷ <In evangelio> Ant. T; Ant.] om. G. — ⁸ Omne ... foras] Requiem aeternam dona eis, domine. Et lux perpetua luceat eis. Ant. Audivi vocem de caelo dicentem: Beati mortui qui in domino moriuntur. G. — ⁹ Magnificat] om. B C; <Ps.> Magnificat G T V.

44. ¹ deponendi, corr. deputandi C. — ² interim] om. T.

45. ¹ Finita <autem> V. — ² occurrere ... altissimi] om. G T. — ³ <Vers.> Suscipiat B G; Suscipiat te Christus] Commissa mea T. — ⁴ te] eam V. — ⁵ Christus <qui vocavit eam, et in sinum Abrahae angeli deducant eum (te B). Offerentes> B V.

46. ¹ simul] om. B. — ² Kyrie el.] Kyrieleyson C; Kyrieleyson G. — ³ dominicam <et capitula ut supra> B G; dominicam <Pater noster> V. —

43. Brév. rom., ibid., Ad Vesp., ant. et ps. — Cf. aussi Pont. curiae rom. saec. XIII, p. 503, n. 14. — ^a Ps. CXIV. — ^b Ps. CXIX. — ^c Ps. CXX. — ^d Ps. CXXIX. — ^e Ps. CXXXVII. — ^f Luc. I, 46-54.

45. Cf. ci-dessus, n. 5 et Pont. rom. XIIe s., p. 280, n. 2.

Et ne nos inducas in temptationem. Resp. ⁴ *Sed libera.*

Requiem aeternam dona ei, domine. Resp. ⁵ *Et lux perpetua* ⁶ *luceat ei* ⁷.

47. Oratio ¹. *Misericordiam tuam, domine, sancte pater, omnipo-*
⁵ *tens aeterne Deus, pietatis affectu rogare pro aliis cogimur, qui pro*
nostris supplicare peccatis nequaquam sufficimus; tamen de tua con-
fisi gratuita pietate clementiam tuam deprecamur, ut animam servi
tui ² *ad te revertentem cum pietate suscipias. Assit* ³ *ei angelus Mi-*
chahel ⁴, *ut per manus sanctorum angelorum tuorum inter sanctos et*
¹⁰ *electos tuos in sinibus Abrahae, Isaac* ⁵ *et Iacob patriarcharum tuorum*
eam collocare digneris, quatinus, liberata de principibus tenebrarum
et ⁶ *de locis poenarum, nullis iam primae nativitatis vel ignorantiae*
aut propriae iniquitatis seu fragilitatis confundatur ⁷ *erroribus, sed po-*
tius agnoscat a tuis et sanctae beatitudinis requie perfruat atque,
¹⁵ *cum magni iudicii dies advenerit, inter sanctos et electos tuos resusci-*
tatus, gloria manifeste contemplationis tuae perpetuo satiatur. Per.

48. Tunc ¹ imponatur responsorium. *Libera me, domine, de viis*
inferni ².

49. Deinde ¹ roget sacerdos pro eo omnes ² simul ³ orare. Ca-
²⁰ p[itu]la] ⁴ ut ⁵ supra.

50. Non ¹ intres in iudicium cum servo tuo ², domine, quoniam
nullus apud te iustificabitur homo, nisi per te omnium peccatorum tri-
buatur remissio. Non ergo eum tua, quesumus, iudicialis sententia pre-
mat, quem tibi vera supplicatio fidei christianae commendat, sed,
²⁵ *gratia tua illi succurrente, mereatur evadere iudicium ultionis, qui, dum*
viveret, insignitus est signaculo trinitatis ³. *Per dominum.*

⁴ Resp. Sed lib.] om. V; Resp.] om. B G T. — ⁵ Resp.] om. B V. — ⁶ perpetua
 luceat ei] om. G V. — ⁷ eis T; eis, corr. ei C.

47. ¹ Oratio] om. B T. — ² tui <N.> B. — ³ Assit, corr. Adsit C. — ⁴ Micha-
³⁰ hel] Gabriel V. — ⁵ Ysaac C. — ⁶ et de locis poenarum] om. T. — ⁷ confundatur,
 corr. confundatur T.

48. ¹ Tunc imp. resp.] om. T; Deinde sequatur resp. V. — ² inferni <qui
 portas aereas fregisti et visitasti infernum et dedisti eis lumen, ut viderent te qui
 erant in poenis tenebrarum. Vers. Clamantes et dicentes; Advenisti redemptor
³⁵ noster. Qui portas. V.

49. ¹ Deinde] Et B G; Quo finito T. — ² omnes simul] simul omnes T. —
³ simul] om. C. — ⁴ Cap. ut supra] om. B G. — ⁵ ut supra] et postea dicat V.

50. ¹ <Oratio> Non G. — ² tuo ... Per dominum] ut supra T. — ³ <sanctae>
 trinitatis V.

⁴⁰ 47. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 280, n. 4.

48. Cf. ci-dessus n. 40 (fin).

50. Cf. ci-dessus n. 17.

51. Alia ¹. *Presta, quesumus, omnipotens Deus, ut animam famuli tui* ², *ab angelis lucis susceptam, in parata* ³ *habitacula deduci facias beatorum. Per.*

52. Resp ¹. *Antequam nascerer* ², *novisti* ³ *me et ad imaginem tuam, domine, plasmasti me; modo reddo tibi creatori animam meam.* 5

Vers. *Commissa mea* ⁴ *pavesco* ⁵ *et ante te erubesco* ⁶, *dum veneris iudicare* ⁷.

53. Tunc roget ¹ sacerdos pro ² eo rogare ³. *Kyrieleyson* ⁴. *Pater noster. Capitula ut supra.*

54. Oratio ¹. *Deus, qui universorum es creator et conditor, quique* 10 *es sanctorum beatitudo, presta nobis petentibus, ut spiritum fratris nostri, a corporeis* ² *nexibus absolutum, in sanctorum tuorum resurrectione facias presentari. Per.*

55. Alia ¹. *Deum iudicem universitatis, Deum caelestium et terrestrium et infernorum, Deum* ² *precemur* ³ *pro spiritu cari nostri* ⁴, *ut* 15 *eum dominus in requiem* ⁵ *collocare dignetur et in parte prime* ⁶ *resurrectionis resuscitet. Qui* ⁷ *vivit.*

56. Tunc levatur ¹ de ecclesia canendo ² istam antiphonam:

In ³ *paradysum deducant te angeli* ⁴, *in tuo adventu suscipiant te martyres et perducant te in civitatem sanctam Hierusalem. Ps. Ad te levavi.* 20

57. Oratio ¹. *Inclina, domine, aurem tuam ad preces nostras, quibus misericordiam tuam suppliciter deprecamur, ut animam famuli tui ill.* ², *quam de hoc saeculo migrare iussisti, in pacis ac lucis regione constituas et sanctorum tuorum iubeas esse consortem. Per.*

51.] om. V.

25

51. ¹ Alia] om. T. — ² tui <N.> G. — ³ preparata B G.

52. ¹ <Tunc imponat> resp. T; <Sequitur> responsorium V; Resp.] Alia C. — ² nascerem C V. — ³ novisti ... Vers.] om. T. — ⁴ mea <domine> B V. — ⁵ pavesco ... iudicare] om. T. — ⁶ erubesco ... iudicare] om. C. — ⁷ iudicare <saeculum per ignem. Modo> B V.

30

53. ¹ rogat B G. — ² <omnes> pro V. — ³ rogare] orare G. — ⁴ Kirie eleyson B; Kyrie eleyson G; Kyrieleyson ... supra] om. V.

54. ¹ Oratio] om. G. — ² corporis G T; corporibus C.

55.] om. V.

55. ¹ Alia] om. T. — ² Deum precemur] deprecemur G. — ³ deprecemur 35 T. — ⁴ nostri <N.> B G. — ⁵ requie B G. — ⁶ prima B. — ⁷ Qui vivit] Per G; Per eum qui venturus T.

56. ¹ levatur <corpus> V. — ² cantando B T V. — ³ <Ant.> In B T. — ⁴ angeli ... Hierusalem] om. T.

57. ¹ Oratio] om. G; Alia B; <Sequitur> oratio V. — ² ill.] N. B G T.

40

54. Cf. *Pont. rom. XIIe s.*, p. 279, n. 10.

55. Cf. *ibid.*, p. 284, n. 38.

56. Cf. *ibid.*, n. 24.

57. Cf. *ibid.*, p. 283, n. 24.

58. Ant ¹. *Tu iussisti nasci* ² *me, domine* ³. Ps. *Te decet hymnus* ⁴.

59. Oratio ante ¹ sepulchrum priusquam sepeliatur ²:

Pio ³ *recordationis affectu, fratres karissimi, commemorationem facimus fratris nostri, quem dominus de temptationibus huius saeculi*
⁵ *assumpsit, obsecrantes misericordiam Dei nostri, ut ipse ei tribuere dignetur placidam* ⁴ *et quietam* ⁵ *mansionem et remittat* ⁶ *omnes lubricae temeritatis offensas, ut, concessa* ⁷ *venia plenae indulgentiae, quicquid in hoc saeculo* ⁸ *proprio reatu deliquit* ⁹, *totum ineffabili pietate ac benignitate sua deleat* ¹⁰ *et abstergat. Per* ¹¹.

¹⁰ 60. Alia ¹. *Obsecramus misericordiam tuam, omnipotens aeterne Deus, qui hominem ad imaginem tuam creare dignatus es, ut spiritum et animam famuli tui* ², *quem hodierna die rebus humanis eximi et ad te accersiri iussisti, blande et misericorditer suscipias. Non ei dominantur umbre mortis, nec tegat* ³ *eum chaos et caligo tenebrarum, sed,*
¹⁵ *exutus omnium criminum labe, in sinu Abrahae collocatus patriarchae, locum lucis et refrigerii se adeptum esse gaudeat et, cum dies iudicii advenerit, cum sanctis et electis tuis eum resuscitari iubeas. Per* ⁴ *dominum.*

61. Tunc ¹ incipiat cantor antiphonam ²:

²⁰ *Aperite* ³ *mihi* ⁴ *portas iustitiae; ingressus in eos confitebor domino: haec porta domini, iusti intrabunt in eam. Ps* ⁵. *Confitemini.*

62. Oratio ¹. *Deus, apud quem mortuorum spiritus vivunt et in quo electorum animae, deposito carnis onere, plena felicitate letantur, presta supplicationibus* ² *nostris* ³, *ut anima famuli tui illi* ⁴, *quae temporaliter per corpus huius luminis caruit* ⁵ *visu, aeternae illius lucis solacio potiatur. Non eam tormentum mortis attingat, non dolor horrendae visionis afficiat* ⁶, *non penalis timor excruciet, non reorum proxima catena constringat, sed, concessa sibi delictorum omnium venia, optatae quietis consequatur gaudia repromissa. Per.*

³⁰ 58. ¹ <Deinde> ant. V. — ² nasci me domine] om. C. — ³ domine <ut supra> Gr. — ⁴ ymnus B T; ymnus <Deus> V.

59. ¹ ante ... sepeliatur] om. G. — ² <corpus> sepeliatur V. — ³ <Oratio> Pio T. — ⁴ placitam T. — ⁵ quietem C. — ⁶ remittat <ei> V. — ⁷ concessas C. — ⁸ saeculo] om. T. — ⁹ deliquit B. — ¹⁰ deleat] om. C. — ¹¹ Per] Qui venturus B
³⁵ G; Praestante domino nostro Iesu Christo qui cum C.

60. ¹ Alia] om. T. — ² tui <N.> B G. — ³ tangat T. — ⁴ Per dominum] om. B.

61. ¹ Tunc ... antiphonam] om. G. — ² <istam> antiphonam B T. — ³ <Ant.> Aperite B G T. — ⁴ mihi illi T V. — ⁵ Ps.] om. B.

62. ¹ Oratio] om. B. — ² supplicantibus C G T. — ³ nobis G T. — ⁴ ill.] N.
⁴⁰ B G T. — ⁵ caruit] viruit V. — ⁶ afficiat] excruciet G; efficiat T.

58. Cf. ci-dessus, n. 24.

59. Cf. *Pont. rom. saec. XII.*, p. 278, n. 5.

60. Cf. *ibidem*, p. 283, n. n. 2.

61. Cf. *ibid.*, p. 283, n. 25. — ⁵ Ps. CV.

⁴⁵ 62. Cf. *ibid.*, p. 279, n. 12.

63. Alia ¹. Tu nobis, domine, auxilium prestare digneris; tu opem ² misericordie tue largiaris, spiritum etiam famuli tui ³ cari nostri vinculis carnalibus ⁴ liberatum ⁵ in pace sanctorum tuorum recipias, ut locum poenalem et gehennae ignem flammisque tartari in regione viventium ⁶ evadat. Per eundem ⁷.

5

64. Hic ¹ deponatur ² in sepulchrum et cantent ³ antiphonam ⁴: Ingrediar ⁵ in locum tabernaculi ⁶ ammirabilis ⁷ usque ad domum Dei. Ps. ^a Quemadmodum.

65. Oratio ¹. Oremus, fratres karissimi, pro spiritu fratris nostri, quem dominus de laqueo huius saeculi liberare ² dignatus est, cuius ¹⁰ corpusculum hodie sepulturae traditur, ut eum pietas domini in sinu Abrahae, Isaac ³ et Iacob collocare dignetur, ut, cum dies iudicii advenerit, inter sanctos et electos suos ⁴ eum in parte dextera ⁵ collocandum resuscitari faciat, prestante ⁶ domino nostro ⁷.

66. Ant ¹. De terra formasti ² me, carne ³ induisti me; redemptor ¹⁵ meus, domine, resuscita me ⁴ in novissimo die. Ps. ⁵ ^a Domine, probasti me.

67. Oratio ¹. Deus, qui iustis supplicationibus semper presto es, qui pia vota dignaris intueri, da famulo tuo ², cuius depositioni hodie officia humanitatis exhibemus, cum sanctis ac fidelibus tuis beati muneris ²⁰ portionem. Per.

68. Alia ¹. Deus pietatis et bonitatis invictae et sempiternae clementiae, te suppliciter postulamus, ut animam famuli tui ill. ², quam de huius saeculi erumnosa peregrinatione precepisti vocari, universa

63. ¹ Alia] om. V. — ² opem] adscr. corr. feras, tu C. — ³ tui <N.> B G. — ⁴ carnalibus] corporalibus B G V. — ⁵ liberatum] absolutum G. — ⁶ viventium] supraser. corr. transiens C. — ⁷ eundem] om. V; eum qui venturus est B.

64. ¹ Hic ... antiphonam] om. G; Hic deponatur] Tunc inponatur T. — ² deponatur <corpus> V. — ³ cantent ant.] cantetur hec antiphona V. — ⁴ <istam> antiphonam T. — ⁵ <Ant.> Ingrediar B. — ⁶ tabernaculis C. — ⁷ admirabilis T V. ³⁰

65. ¹ Oratio] om. B G T. — ² liberare] vocare G. — ³ Ysaac C. — ⁴ tuos B. — ⁵ dextra V. — ⁶ praestante dom. nostro] Per V. — ⁷ nostro <Iesu Christo qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum> G.

66. ¹ <Antequam claudatur sepulchrum> Ant. V; Ant.] om. T. — ² formasti] plasmasti T V. — ³ <et> carne G; <et> carnem T V. — ⁴ eum, corr. me C. — ⁵ Ps.] om. B T. ³⁵

67. ¹ Oratio] om. B. — ² tuo <N.> B G.

68.] om. B G.

68. ¹ Alia] om. T; Alia <oratio> V. — ² ill.] om. T; N. V. —

63. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 284, n. 42.

64. Cf. ibid., p. 283, n. 27. — ^a Ps. LXIV.

65. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 278, n. 6.

66. Cf. ibid., p. 284, n. 31. — ^a Ps. CXXXVIII.

67. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 284, n. 33.

*delictorum remissione concepta*³, in *Abrahamae*⁴ gremio iubeas collocari. Obsecramus, piissime pater, ut, quem superni fontis genitalis abluit unda, edax non audeat contingere flamma, et, quem unigeniti tui cruor redemit effusus, non sinatur vermibus vorari⁵ perpetuis⁶, sed angelici⁷ agminis deductione protectus, paradysi tui potiatur⁸ suavitatem securus et inter victricium triumphales catervas coronatus incedat, a dextris filii tui retributionem recepturus⁹ assistat¹⁰ et sanctorum tuorum consortio¹¹ deputatus, regnum caeleste possideat. Per eundem.

69. Hic¹ claudant² sepulchrum et³ cantent istam antiphonam:

10 *Haec*⁴ *requies mea in saeculum saeculi; hic habitabo, quoniam elegi eam.* Ps.⁵ *⁴ Memento, domine, David.*

70. Oratio¹. *Debitum humani corporis sepeliendi officium fidelium more complentes, Deum cui omnia vivunt fideliter*² *deprecemur, ut hoc corpus cari nostri*³, *a nobis in infirmitate sepultum, in ordine*
15 *sanctorum suorum resuscitet et eius spiritum sanctis ac fidelibus aggregari iubeat, cum*⁴ *quibus inenarrabili gloria et perenni felicitate perfrui mereatur. Prestante*⁵ *domino*⁶.

71. Ant.¹. *Requiem eternam dona ei*², *domine, et lux perpetua luceat ei*³. Ps.⁴ *⁴ Miserere mei, Deus.*

20 72. Oratio¹. *Temeritatis quidem est, domine, ut homo hominem, mortalis mortalem, cinis cinerem tibi domino Deo nostro audeat commendare. Sed, quia terra suscipit terram et pulvis convertitur in pulverem, donec omnis caro in suam*² *redigatur originem, inde tuam, Deus*³ *piissime pater, lacrimabiliter quesumus pietatem, ut huius*
25 *famuli tui*⁴ *animam, quam de huius mundi voragine cenolenta*⁵ *ducis ad patriam, Abrahamae*⁶ *amici tui sinu recipias et refrigerii rore perfundas.*

³ concepta, corr. concessa C; percepta V. — ⁴ Abrahamae T. — ⁵ vocari, corr. vorari C; vorari] noceri V. — ⁶ perpetuus C. — ⁷ angelicis, corr. angelici T. — ⁸ ponatur T. — ⁹ receptus C. — ¹⁰ absistat, corr. assistat C. — ¹¹ consortia C.

30 69. ¹ Hic ... antiphonam] om. spatio relicto vacuo G. — ² claudent B. — ³ et ... antiphonam] om. T. — ⁴ <Ant.> Haec B G T. — ⁵ Ps.] om. T; Ps. ... David] om. B. — ⁶ domine David] om. G.

70. ¹ Oratio] om. B G; Oremus T. — ² fideliter <Deum> C. — ³ nostri <N.> G. — ⁴ cum ... gloria] om. B. — ⁵ Praestante dom.] Per. V. — ⁶ domino <nostro

35 Iesu Christo qui cum patre et spiritu sancto> G.

71.] om. V.

71. ¹ Ant.] Resp. C. — ² eis G T. — ³ eis C G T.

72. ¹ Oratio] om. B G. — ² sua C. — ³ Deus] om. V. — ⁴ tui <N.> B G. —

⁵ caenolenta V; coenolenta B; cenulenta G; caenulenta T. — ⁶ Abrahamae] om. T. —

40 69. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 283, n. 29. — ⁴ Ps. CXXXI.

70. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 279, n. 14.

71. ⁴ Ps. L.

72. Cf. Pont. rom. XIIe s., p. 278, n. 8.

Sit ab aestuantis gehennae truci incendio segregatus et beatae requiei, te donante, coniunctus. Et si quae illi sunt ⁷, domine, digne cruciatibus culpae, tu eas gratiae mitissimae ⁸ lenitate ⁹ indulge, nec peccati recipiat vicem, sed indulgentiae tuae piam sentiat bonitatem, cumque, finito mundi termino, supernum cunctis illuxerit ¹⁰ regnum, novus ¹¹ 5 homo omnium sanctorum coetibus aggregatus, cum electis resurgat in parte dextera coronandus. Per.

73. Alia ¹. *Exequiis rite celebratis, membris in tumultu ex more compositis, post Israhel exitum de Egypto deprecemur ² clementiam Dei patris pro spiritu cari nostri ³, quem dominus de laqueo huius 10 mundi liberavit, cui posse ubique est et potestas, innumerabiles ⁴ habens divitias spirituales ⁵. Spiritui huius subveniat sublimis dominus, ut ardore careat aeterni ignis, adepturus perpetui regni refugium. Coram suo rege gratificetur ⁶ in gaudio genitali sublimi solio patrum prelectorum, in medio iustorum, in splendoribus sanctorum, in sede 15 maiestatis magnae, in lumine regionis vivorum. Per.*

74. Alia ¹. *Deus, qui redemptor es animarum, aeternitatem vitae concede defuncto neque vacuari ² passionis triumphum mundi morte patiaris ³. Per.*

75. Alia. *Deus, qui omnium habes potestatem et nosti omnia, priusquam fiant, da resurrectionem ¹ huic sepulto et resurgentibus in te largire quietem et, tibi domino Deo nostro qui sunt renati, presta, ut secunda mors in eis non habeat potestatem, salvator ² mundi ³. 20*

76. Alia. *Commendamus tibi, domine, animam fratris nostri N. ¹, precamurque, ut, propter quam ad terram tua pietate descenderas, patriarcharum tuorum sinibus eam insinuare non renuas et ² miserere ei ³. Qui ⁴ vivis et ⁵ regnas in saecula saeculorum. Amen. 25*

77. Alia. *Migranti famulo ¹ tuo, Deus, in nomine tuo de hac instabili vita et tam incerta, sempiternam illi vitam ac caelestem concedere digneris. Per ². 30*

⁷ sint T. — ⁸ mitissimae] om. T. — ⁹ lenitati T; lenitatis V. — ¹⁰ illuxeret B. — ¹¹ novus homo] om. B G.

73.] om. B G.

73. ¹ Alia] om. V. — ² deprecemur V. — ³ nostri <N.> V. — ⁴ <et> innumerabiles T. — ⁵ spirituales V. — ⁶ gratificet C T. 35

74. ¹ Alia] om. G. — ² evacuari V. — ³ paciaris V.

75. ¹ resurrectionem] restaurationem B G T V. — ² salvator mundi] Per G. — ³ mundi] om. B.

76.] om. B G; 76 et 77 mutato ordine (sic: 77, 76) in cod. V.

76. ¹ N.] om. T V. — ² et miserere] sed misereris V. — ³ eis C. — ⁴ Qui ... 40 regnas] vivens et regnans V. — ⁵ et ... Amen] om. T.

77. ¹ famulo tuo] om. B G. — ² Per] om. G.

78. Ant ¹. *Laeto animo pergo ad te, suscipias ² me, domine, quia de terra ³ plasmasti me; spiritus de celo introivit in me; iussu tuo venit, ut commendes terrae corpus meum; animam, quam dedisti, suscipe illam, Deus.*

5 79. Oratio ¹. *Deus vita viventium, spes morientium, salus omnium in te credentium ², presta propitius, ut anima famuli tui ³, a nostrae mortalitatis tenebris absoluta, in perpetua cum sanctis tuis luce laetetur. Per.*

80. Alia. Tibi, domine, commendamus animam famuli tui N. ¹, ut
10 defunctus saeculo tibi vivat et, quia ² per fragilitatem carnis peccata in mundi conversatione commisit ³, tu venia misericordissimae pietatis absterge. Per.

81. Alia ¹. *Absolve, quaesumus, domine, animam famuli tui ² ab omni vinculo delictorum, ut in resurrectionis gloria inter sanctos tuos re-*
15 *suscitari mereatur. Per.*

82. Alia ¹. *Annue nobis, domine, ut anima famuli tui ² remissionem quam semper optavit mereatur accipere peccatorum. Per ³.*

83. Alia ¹. *Deus origo pietatis, pater misericordiarum, solamen tristium, indultor criminum, de cuius munere omne quod bonum dicitur procedit, respice propitius supplicum preces et, quamvis nos*
20 *propria deputet ² indignos conscientia, te dignum nostris flecti ³ petitionibus pulsamus, quantulumcumque conceditur, aures tuae pietatis. Nam si omittimus, in utroque veremur esse rei, quoniam et te precipis a peccatoribus exorari nostroque, ac si non merito, hoc agendum, te*
25 *prestante, tribuitur ministerio. Ergo ⁴, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui unicum filium tuum dominum nostrum Iesum Christum incarnari de virgine constituisti, quo vetustum solveret proprio*

78. ¹ <Tunc incipiant> Ant. B. — ² suscipe B G V. — ³ terra] limo terrae C.

79. ¹ Oratio] Alia C T; <Sequitur> Oratio B. — ² credentium] sperantium
30 G T V. — ³ tui <N.> B G.

80.-81.] om. V.

80. ¹ N.] om. C. — ² quia] si qua G. — ³ admisit T.

81. ¹ Alia] om. C. — ² tui <N.> T.

82. ¹ Alia] om. C G V. — ² tui <N.> G V. — ³ Per. <Deinde sacerdos faciat
35 crucem super sepulchrum dicendo: Benedictio Dei patris et filii et spiritus sancti descendat super hoc corpus. Resp. Amen. Similiter et reliqui presbiteri singuli facientes crucem super sepulchrum dicant: Signum Christi sit super te. Omnibus autem respondentibus Amen, regrediantur ad ecclesiam cum hoc responsorio: Si bona suscepimus. Deinde sequatur oratio> V.

40 83.] om. B G.

83. ¹ Alia] om. V. — ² deputat T. — ³ flecte T. — ⁴ Ergo <te> T. —

80. Cf. *Pont. curiae rom. saec. XIII.*, n. 12.

81. Cf. *ci-dessus*, p. 503, n. 16.

cruore peccatum, quique gratia cooperante sancti spiritus dignatus est mortis legem pati, ut vitam redderet mundo, ipso opitulante, animam fratris nostri N⁵. ab ergastulo cenulentae materiae exceptam⁶, ab omnibus piaculis absolvas. Non patiat⁷ur insidias occurrentium⁷ daemonum, propter quam misisti ad terras unicum filium tuum⁸. 5
Libera et absolve eam a tetra voragine inferni, quam redemisti pretio sanguinis unigeniti tui. Libera et absolve eam ab estuantis incendio gehennae, collocans in paradysi amoenitate. Non sentiat, piissime pater, quod calet in flammis, quod stridet in poenis, sed, misericordia tuae magnificentiae preventa, mereatur evadere iudicium ultionis et 10
beatae requiei ac lucis aeternae felicitatibus perfrui, prestante eodem unigenito tuo domino nostro, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen⁹.

84. *Benedictio¹ Dei patris et filii et spiritus sancti descendat super hoc corpus. Resp. Amen.* 15

Requiem² aeternam dona ei, domine. Resp³. Et lux perpetua.

Requiescat in pace. Resp⁴. Amen.

CL. Missa¹ in die depositionis defuncti.

1. *Rogamus¹ te, domine Deus noster, ut suscipias animam huius defuncti, pro quo sanguinem tuum fudisti. Recordare², quia pulvis 20*
sumus et homo sicut foenum flos³ agri. Ps. ^a Benedic, anima⁴.

2. *Oratio¹. Adesto, domine, quesumus, pro anima famuli tui N.², cuius³ in die depositionis suae⁴ officium commemorationis im-*
pendimus, ut, si qua ei saecularis macula inhaesit, aut vitium mun-
diale infecit, dono tuae pietatis indulgeas et abstergas⁵. Per. 25

¹ N.] om. T V. — ² exemptam V. — ³ occurrentum C. — ⁴ tuum] suum T. — ⁵ <Resp.> Amen T.

84. ¹ Benedictio ... corpus. Resp. Amen] Secuntur capitula B G; Benedictio ... pace. Resp. Amen] Ac deinde: Anima eius et omnium fidelium defunctorum requiescant in pace. Amen V. — ² <Vers.> Requiem G. — ³ Resp.] om. 30
 B. — ⁴ Resp. Amen] om. B.

CL. Mss.: B, f. 183^r-183^v; C, f. 210^r-210^v; G, f. 182^r-182^v; T, f. 125^r-125^v.

Titulus. ¹ Missa ... defuncti] om. G, spatio relicto vacuo.

1. ¹ <Introitus. Ant.> Rogamus B. — ² Recordare <domine> G. — ³ <et> flos G. — ⁴ anima] om. B; anima <mea domino et omnia> G T. 35

2. ¹ Oratio] om. B. — ² N.] om. C. — ³ cui B. — ⁴ suae] om. C. — ⁵ exter-

gas T.

3. Ad ¹ Corinthios. ^a Fratres, sicut portavimus imaginem terreni, portamus et imaginem caelestis. Hoc autem dico vobis, quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Ecce misterium vobis dico ².
- 5 Omnes quidem resurgemus, sed non omnes inmutabimur³; in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba et mortui resurgent incorrupti et nos inmutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet
- 10 sermo qui scriptus ⁴ est: Absorta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias qui nobis dedit victoriam per Iesum Christum dominum nostrum.

4. Gr[aduale] ¹. *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia dominus benefecit tibi* ². Vers ³. *Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrimis, pedes meos a lapsu, placebo domino in regione vivorum.* Tract ⁴. *De profundis.*

5. Secundum ¹ Iohannem.

- In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: ^a Omne quod dat
- 20 michi pater ad me veniet et eum qui venit ² ad me non eiciam foras. Quia de caelo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Haec est autem voluntas eius ³, qui misit me, patris ⁴, ut omne ⁵, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Haec est autem ⁶ voluntas
- 25 patris ⁷ mei, qui misit me, ut omnis qui videt filium et credit in eum habeat vitam aeternam. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

6. Offertorium]. *Redemisti me, domine, Deus veritatis. In manus tuas* ¹, *domine, commendo spiritum meum, quoniam* ² *in te speravi.*

7. Secreta. *Adesto, domine, supplicationibus nostris et hanc oblationem quam tibi offerimus ob diem depositionis pro anima famuli*
- 30 *tui N* ¹. *placidus ac benignus assume. Per.*

3. ¹ Ad Corinthios] om. G. — ² dico] om. C. — ³ inmutabitur C. — ⁴ scriptum B C T.

4. ¹ Gr.] Resp. B T. — ² tibi] michi C. — ³ Vers.] om. T. — ⁴ Tract.] om. T.

35 5. ¹ Secundum] om. B; Sec. Iohannem] om. T. — ² advenit T. — ³ eius] patris mei C. — ⁴ patris] om. C. — ⁵ omne ... ut] om. C. — ⁶ autem] enim G. — ⁷ patris mei] eius G.

6. ¹ tua C. — ² quoniam] quia G; quoniam ... speravi] om. T.

7. ¹ N.] om. C.

40 3. ^a I COR. XV, 49-57.

5. ^a IOH. VI, 37-40.

7. Sacram. Gelas., III, 105 (WILSON 312; MOHLBERG 247).

8. Praefatio ¹. Vere dignum. Aequum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, usque ² per Christum dominum nostrum. Per quem salus mundi, per quem vita omnium, per quem resurrectio mortuorum. Per ipsum, te, domine, suppliciter deprecamur, ut animae famuli tui N.³, cuius diem depositionis celebramus, indulgentiam largiri digneris perpetuam atque a contagiis mortalitatis exutam in aeternae salvationis partem restituas. Per ⁴ quem ⁵.

9. In ¹ fractione. Hanc igitur oblationem, domine, quam tibi offerimus pro anima famuli tui N., cuius depositionis diem celebramus, assume, quo deposito corpore, animam tibi creatori reddidit quam dedisti, pro qua petimus divinam clementiam tuam, ut mortis vinculis absoluta transitum habere mereatur ad vitam. Per ².

10. Communio ¹. Lux aeterna luceat ei, domine, cum sanctis tuis in aeternum, quia pius es. Deus ², in te speravi ³.

11. Ad complendum. Suscipe, domine, preces nostras pro anima famuli tui N.¹, ut, si quae ² ei maculae de terrenis contagiis inhesserunt, remissionis tuae misericordia deleantur. Per.

CLI. Missa ¹ pro defuncto ².

1. Requiem ¹ aeternam dona ei ², domine ³, et lux perpetua luceat ei ⁴. Te decet ymnus. 20

2. Inclina ¹, domine, aurem tuam ad preces nostras, quibus misericordiam tuam suppliciter deprecamur, ut animam famuli tui ², quam de hoc saeculo migrare iussisti, in pacis ac lucis regione constituas et sanctorum tuorum iubeas esse consortem. Per.

8. ¹ Praef.] om. B. — ² usque] domine sancte pater omnipotens eterne Deus B G. — ³ N.] om. C. — ⁴ Per quem] om. B. — ⁵ quem] om. T. 25

9. ¹ In fractione] Secreta C; Infra canonem G. — ² Per <Christum dominum nostrum> B.

10. ¹ Com.] Ant. G; om. T. — ² <Com.> Deus B; <Ps.> Deus G; <Ps.> Domine T. — ³ speravi <non confundar> T. 30

11. ¹ N.] om. B C. — ² qua B.

CLI. Mss.: B, f. 184^r; C, f. 210^v-211^r; G, f. 182^v-183^r; T, f. 125^v.

Titulus: ¹ Missa pro def.] om. G, spatio relicto vacuo. — ² <uno> defuncto B; defunctis T.

1. ¹ <Ant.> Requiem B. — ² eis G. — ³ domine ... ymnus] om. T. — ⁴ eis C G. 35

2. ¹ <Oratio> Inclina G. — ² tui <N.> T.

9. Sacram. Gelas., III, 105 (WILSON 312; MOHLBERG 247).

CLI. 2. Cf. Sacram. Gelas., III, 104 (WILSON 311; MOHLBERG 246); Sacram. Hadrianum, 225, 1 (LIETZMANN 130). 40

3. Lectio libri Machabeorum.

^a In diebus illis, vir fortissimus Iuda, collatione ¹ facta, duodecim milia dragmas argenti misit Hierosolimam, offerre ea ibi pro peccatis mortuorum, iuste et religiose de resurrectione cogitans
 5 (nisi enim ² eos qui ceciderunt ³ resurrecturos speraret, superfluum videretur et vanum orare pro mortuis), sed quia considerabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam. Sancta ergo et salubris est ⁴ cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur ⁵.

10 4. Gr[aduale]. *Qui Lazarum resuscitati de monumento fetidum, tu ei ¹, domine, dona requiem et locum indulgentiae.* Vers ². *Requiem aeternam dona ³ ei ⁴, domine, et lux perpetua ⁵.* Tract. *De profundis.*

5. Secundum ¹ Iohannem.

In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: ^a Sicut enim pater
 15 suscitavit mortuos et vivificat, sic et filius quos vult vivificat. Neque enim ² pater iudicat quemquam, sed iudicium omne dedit filio, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat ³ filium, non honorificat patrem qui misit illum. Amen, amen dico vobis, quia, qui verbum meum ⁴ audit et credit ei qui misit
 20 me, habet vitam aeternam et in iudicium non venit, sed transit de ⁵ morte in vitam.

6. Offertorium] ¹. *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia dominus benefecit tibi.* Vers ². *Quia eripuit animam ³ de morte, oculos meos a lacrimis, pedes meos a lapsu, placebo domino in ⁴ regione*
 25 *vivorum.*

7. Secreta. *Annue nobis, domine, ut animae famuli tui ¹ hec pro-sit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta ².*
Per.

8. In ¹ fractione. *Hanc igitur oblationem ², quam tibi pro requie*
 30 *animae famuli tui N. offerimus, quesumus, domine, ut placatus acci-*

3. ¹ collaccio, corr. collatione T. — ^a enim] om. B. — ³ ceciderant B. — ⁴ est] om. G. — ⁵ solverentur B G.

4. ¹ eis T. — ² Vers.] om. C. — ³ dona ... profundis] om. B G. — ⁴ eis T. — ⁵ perpetua <luceat eis> T.

35 5. ¹ Secundum] om. B; Sec. Iohannem] om. T. — ² enim] om. T. — ³ honorificant B. — ⁴ meum] Dei G. — ⁵ de] a T.

6. ¹ Of.] Grad. T. — ² Vers.] om. C. — ³ animam <meam> G. — ⁴ in ... vivorum] om. C.

7. ¹ tui <N.> G. — ² delicta] peccata G.

40 8. ¹ In fractione] Infra canonem B G. — ² oblationem <servitutis nostrae> G.

3. ^a 2 MACC., XII, 42-46.

5. ^a IOH V. 21-24.

7. Sacram. Hadrianum, 225, 3 (LIETZMANN 131).

pias et tua pietate concedas, ut mortalitatis eam nexibus absolutam inter fideles tuos habere constituas mansionem, diesque nostros.

9. Communio. *Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*¹, *et omnis qui*² *vivit et qui credit in me non morietur in aeternum*³. 5

10. Ad complendum. *Deus, cui soli competit medicinam prestare post mortem, presta, quesumus, ut anima famuli tui*¹ *terrenis exuta contagiis in tuae redemptionis sorte numeretur*². *Per.*

CLII. Missa in cimiteriis¹.

Oratio¹. *Deus, in cuius miseratione animae fidelium requiescunt,*¹⁰ *famulis et*² *famulabus tuis omnibus, hic in*³ *Christo quiescentibus, cunctisque qui*⁴ *nostro consortio noscuntur coadunati*⁵, *da propitius veniam peccatorum, ut, cunctis*⁶ *reatibus absoluti, sine fine letentur.* *Per.*

2. Lectio libri Apocalipsis¹ Iohannis apostoli. 15

^a In diebus illis audivi vocem de caelo dicentem michi²: Scribe, beati mortui qui in domino moriuntur. Amodo iam dicit spiritus³, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum secuntur illos.

3. Secundum¹ Iohannem.

^a In illo tempore, dixit Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic,²⁰ frater meus non fuisset mortuus. Sed et nunc scio, quia, quaecumque poposceris a² Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio et vita; qui credit

9. ¹ vivet] vivit G; *supraser.* T. — ² qui vivit et] *om.* C. — ³ aeternum <Te decet 25 ymnus> B.

10. ¹ tui <N.> T. — ² numeretur] muneretur T.

CLII. Mss.: B, f. 184^r-184^v; C, f. 211^r-211^v; G, f. 183^r; T, f. 125^v-126^r.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, 103, (éd. WILSON p. 310; MOHLBERG p. 245). — 30
RICHTER, Sacram. Fuld., pp. 309-310. — WARREN, *Leofric Miss.*, p. 198.

Titulus. ¹ cymiteriis B T; cimiterio G.

1. ¹ Oratio] *om.* B G T. — ² et] ac T. — ³ in Christo] et ubique G. — ⁴ qui <in> C. — ⁵ coadunari C. — ⁶ <a> cunctis T.

2. ¹ Apocalipsi C. — ² mihi B G. — ³ spiritus] *om.* B.

3. ¹ Secundum] *om.* B; Sec. Iohannem] *om.* T. — ² a] *om.* B C. — 35

10. *Sacram. Gélas.* III, 100 (WILSON 308; MOHLBERG 243).

CLII. 2. ^a APOC. XIV, 13.

3. ^a IOH. XI, 21-27.

in me, etiam si mortuus fuerit, vivet, et omnis qui vivit et credit in me non morietur in aeternum. Credis hoc? Ait illi: Utique, domine. Ego credidi, quia³ tu es Christus filius Dei, qui in hunc mundum venisti.

5 4. Secreta¹. *Pro animabus famulorum famularumque tuarum N.² et omnium catholicorum hic in Christo dormientium³, hostiam, domine, suscipe benignus oblatam, ut hoc sacrificio singulari vinculis horrendae⁴ mortis exutae, vitam⁵ mereantur aeternam. Per.*

10 5. In¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus, domine, pro tuorum requie famulorum famularumque tuarum, omnium² catholicorum orthodoxorum hic in Christo quiescentium, quesumus, domine, ut placatus accipias, ut per haec salutis humanae subsidia in tuorum numero redemptorum sorte perpetua censeantur, diesque³ nostros.*

15 6. Ad¹ complendum. *Deus fidelium lumen animarum, adesto supplicationibus nostris, et da famulis et famulabus tuis omnibus in² Christo³, quorum corpora hic⁴ requiescunt, cunctisque, qui⁵ in nostro consortio adunati sunt, refrigerii sedem, quietis beatitudinem, luminis claritatem. Per.*

20 CLIII. Missa pro episcopo¹ defuncto.

1. *Miserere, quesumus, domine, animae famuli tui¹ episcopi, ut, quem in corpore constitutum sedis apostolicae gubernacula tenere voluisti, in electorum tuorum numero constituas sacerdotum. Per.*

25 2. Secreta. *Haec oblatio, quesumus, domine, animam famuli tui¹ episcopi ab omnibus vitiis humanae condicionis absolvat. Per.*

³ qui C.

4. ¹ Secreta] *om.* T. — ² N.] *om.* T. — ³ dormientium] quiescentium T. — ⁴ horrendae C. — ⁵ vitam <habere> T.

5. ¹ In fractione] *Infra canonem* B G; *Infra actionem* T. — ² omnium <fidelium> B. — ³ diesque nostros] *om.* B.

6. ¹ Ad compl. *om.* T. — ² in] *om.* B C. — ³ Christo <quiescentibus> T. — ⁴ hic <et ubique> T. — ⁵ qui] *om.* B.

CLIII. Ms.: B, f. 184^v-185^r; C, f. 211^v; G, f. 183^r; T, f. 126^r.

Titulus. ¹ episcopo defuncto] defuncto episcopo B G.

35 1. ¹ tui <N.> G.
2. ¹ tui <N.> BG.

3. Ad complendum. *His sacrificiis, quesumus, omnipotens Deus, purgata anima famuli tui* ¹ *episcopi ad indulgentiam et refrigerium sempiternum pervenire mereatur. Per.*

CLIV. Missa ¹ pro sacerdote ² defuncto ³.

1. *Deus, cuius misericordiae non est numerus, suscipe propitius* ⁵ *pro anima famuli* ¹ *et sacerdotis tui* ² *preces nostras et lucis ei laetitiam in regione sanctorum tuorum societatemque concede. Per.*

2. *Secreta. Suscipe, quesumus, domine, pro anima famuli* ¹ *et sacerdotis tui* *N.* ², *quas* ³ *tibi offerimus hostias, ut, cui in hoc saeculo sacerdotale donasti meritum, in caelesti regno sanctorum tuorum iu-* ¹⁰ *beas iungi consortio. Per.*

3. Ad complendum. *Prosit, quesumus, domine, animae famuli et sacerdotis tui misericordiae tuae implorata clementia, ut eius in quo speravit et credidit aeternum capiat, te miserante, consortium. Per.*

CLV. Missa ¹ unius defuncti.

15

1. *Omnipotens sempiterne Deus, qui numquam sine spe misericordiae supplicatur, propitiare animae famuli tui* ¹, *ut, qui de hac vita in tui nominis confessione discessit* ², *sanctorum tuorum numero facias aggregari. Per.*

3. ¹ tui <N.> BG.

CLIV. Mss.: B, f. 185^r; C, f. 211^v; G, f. 183^r-183^v; T, f. 126^r.

20

Éd.: *Sacram. Gelas.*, III, XCIII-XCIV (éd. WILSON, p. 302; MOHLBERG, pp. 238-240). — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, pp. 311-312, etc.

Titulus. ¹ Missa] om. G. — ² sacerdote defuncto] defuncto sacerdote B. — ³ defuncto] om. G.

1. ¹ famuli <tui> B. — ² tui] om. B.

25

2. ¹ famuli ... N.] fam. tui N. et sacerdotis G. — ² N.] om. T. — ³ <preces nostras> quas T.

CLV. Mss.: B, f. 185^r; C, f. 211^v-212^r; G, f. 183^v; T, f. 126^r.

Éd.: RICHTER, *Sacr. Fuld.*, pp. 315-316. — WARREN, *Leofric Missal*, pp. 166.

30

Titulus. ¹ Missa unius defuncti] om. G.

1. ¹ tui <N.> G T. — ² decessit G.

CLIII. 3. *Sacram. Hadrianum* 224, 6 (LIETZMANN 130).

CLV. 1-2. *Sacram. Gelas.*, III, 99 (*Pro defunctis laicis. Item unius defuncti*) (WILSON 307; MOHLBERG 242-243).

35

2. *Secreta. Propitiare, quesumus, domine, animae famuli tui N., pro qua tibi hostias placationis offerimus, et quia in hac luce in fide mansit catholica, in futura vita pia ei retributio condonetur. Per.*

- 5 3. *Ad complendum. Maiestatem tuam, domine, supplices exoramus, ut anima famuli tui¹ ab omnibus, quae humanitus² commisit, exuta delictis, in tuorum censeatur³ sorte iustorum. Per.*

CLVI. Alia¹ missa² unius³ defuncti.

1. *Deus¹, cui proprium est misereri semper et parcere, propitiare*
10 *animae famuli tui et omnia peccata eius dimitte, ut, mortis vinculis absoluta, transire² mereatur ad vitam. Per³.*

2. *Secreta. Animam famuli tui N.¹, domine, ab omnibus vitiis condicionis humanae hec solvat² oblatio, quae totius mundi tulit imolata peccata. Per.*

- 15 3. *Ad complendum. Presta, quesumus, omnipotens Deus, ut animam famuli tui¹ ab angelis lucis susceptam in preparata habitacula deduci facias beatorum. Per².*

CLVII. Missa¹ pro congregatione².

1. *Deus veniae largitor et humanae salutis amator, quesumus clem-*
20 *entiam¹ tuam, ut nostrae congregatonis fratres, qui ex hoc saeculo transierunt, beata Maria semper virgine intercedente, ad perpetuae beatitudinis consortium pervenire concedas. Per.*

3. ¹ tui <N.> T. — ² humaniter C. — ³ censeantur C; censeantur, corr. censeatur T.

- 25 CLVI. Mss.: B, f. 185^r; C, f. 212^r; G, f. 183^v; T, f. 126^r.

Éd.: WARREN, *Leofric Miss.*, p. 195.

Titulus. ¹ Alia ... defuncti] om. G, spatio relicto vacuo; <Item> alia B T. — ² missa ... defuncti] om. B. — ³ unius defuncti] om. T.

1. ¹ <Oratio> Deus T. — ² transitum G. — ³ Per] om. C.

- 30 2. ¹ N.] om. T. — ² absolvat B.

3. ¹ tui <N.> B G. — ³ Per] om. G.

CLVII. Mss.: B, f. 185^r-185^v; C, f. 212^r-212^v; G, f. 183^v-184^r; T, f. 126^r-126^v.

- Titulus.* ¹ Missa pro congr.] om. G, spatio relicto vacuo. — ² congregatione
35 <fratrum> T.

1. ¹ <immensam> clementiam T.

3. *Sacram. Gélas.*, III, 101 (WILSON 309; MOHLBERG 244).

CLVI. 3. *Sacram. Gélas.*, III, 99 (WILSON 307; MOHLBERG 243).

2. Lectio libri Iob.

In diebus illis dixit Iob: "Quis michi tribuat, domine, ut ¹ in inferno protegas me et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas michi ² tempus, in quo recorderis mei? Putasne mortuus homo rursum vivet ³? Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat inmutatio mea. Vocabis me et ego respondebo tibi. Operi manuum tuarum porriges dexteram. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis.

3. Secundum ¹ Iohannem.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis et ² turbae ³ Iudaeorum: "Amen, amen dico vobis, haec est voluntas patris mei qui misit me, ut omnis, qui videt filium et credit in eum, habeat vitam eternam et resuscitabo ego eum in novissimo die. Murmurabant ergo Iudaei de illo qui ⁴ dixit: Ego sum panis vivus, qui ⁴ de caelo descendi, et dicebant « Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic: quia de caelo descendi? » Respondit ergo Iesus et dixit eis: Nolite murmurare invicem. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus qui misit me traxerit eum, et ego resuscitabo eum in novissimo die.

4. Secreta. *Deus, cuius misericordiae non est numerus, suscipe propitius preces humilitatis ¹ nostrae et animabus, quibus tui nominis dedisti confessionem, per haec sacramenta salutis nostrae cunctorum remissionem tribue peccatorum. Per.*

5. Prefatio ¹. *Vere dignum, usque ² aeterne Deus. Qui nobis in Christo unigenito filio tuo domino Deo nostro spem beatæ resurrectionis concessisti, presta, quesumus, ut animae, pro quibus hoc sacrificium redemptionis nostrae tuæ offerimus maiestati, ad beatæ resurrectionis requiem, te miserante, cum sanctis tuis pervenire mereantur. Per Christum.*

6. In ¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro animabus fratrum nostrorum, quesumus, domine, placatus intende,*

2. ¹ ut in ... peccatis meis] Require in vigilia mortuorum T. — ² mihi B G. — ³ vivat B.

3. ¹ Secundum] om. B. — ² et turbæ Iudaeorum] om. B. — ³ turbis G T. — ⁴ quia B G T.

4. ¹ hum. nostrae] nostrae humilitatis T.

5. ¹ Prefatio] om. B; Prephatio C. — ² usque] om. G.

6. ¹ In fractione] om. G; Infra canonem B. —

pro quibus maiestati tuae suppliciter fundimus² preces, ut eas in numero sanctorum tuorum tibi placentium facias dignanter ascribi³, diesque nostros.

7. Ad¹ complendum. *Presta, quesumus, misericors² Deus, ut animae, pro quibus hoc sacrificium laudis tuae offerimus maiestati, per huius virtutem sacramenti a peccatis omnibus expiatae, lucis perpetuae, te miserante, recipiant³ beatitudinem. Per.*

8. *Alia. Deus vita viventium, spes morientium, salus¹ omnium in te sperantium, presta propitius, ut animae huius congregationis vel hic requiescentium, a nostrae² mortalitatis tenebris absolutae, beata Maria semper virgine intercedente, in perpetua³ luce letentur. Per.*

CLVIII. Missa¹ plurimorum² defunctorum³.

1. *Propitiare, quesumus, domine, animabus famulorum famularumque tuarum misericordia sempiterna, ut mortalitatis¹ nexibus expeditis lux eas² aeterna possideat. Per.*

2. *Secreta. Hostias tibi, domine, humili placatione deferimus¹, ut animae famulorum famularumque tuarum per haec placationis officia tuam² misericordiam consequantur. Per dominum.*

3. Ad complendum. *Animabus, quesumus, domine, famulorum famularumque tuarum oratio proficiat supplicantium, ut eas et a peccatis¹ exuas et tuae redemptionis facias esse participes. Per.*

¹ effundimus T. — ² ascribi C.

7. ¹ Ad complendum] *adscript. in marg. C.* — ² <omnipotens et> misericors B T. — ³ recipiantur B.

8. ¹ salusque T. — ² nostris C. — ³ perpetua <cum sanctis tuis> B G.

CLVIII. Mss.: B, f. 185^v-186^r; C, f. 212^v; G, f. 184^r; T, f. 126^v.

Éd.: *Sacr. Grégor. supplémenté*, éd. WILSON, pp. 215-216. — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, pp. 317-318. — WARREN, *Leofric Miss.*, p. 197.

30 *Titulus.* ¹ Missa pl. def.] *om. G, spatio relicto vacuo.* — ² plur[alis?] C. — ³ defunctorum] *om. C.*

1. ¹ expeditas G; absolutas T. — ² eis, *corr. eas* T.

2. ¹ offerimus T. — ² tua C.

3. ¹ peccatis <omnibus> G.

CLIX. Item ¹ alia ² missa ³.

1. *Fidelium Deus omnium conditor et redemptor, animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum, ut indulgentiam quam semper optaverunt piis supplicationibus consequantur. Per.*

5

Secreta. *Hostias, quesumus, domine, quas tibi pro animabus famulorum famularumque tuarum offerimus, propitiatus intende, ut, quibus fidei christianae meritum contulisti, dones et praemium. Per.*

3. *Ad complendum. Inveniant, quesumus, domine, animae famulorum famularumque tuarum omnium ¹ in Christo quiescentium lucis aeternae consortium, qui in hac luce positi, tuum consecuti sunt sacramentum. Per.*

10

CLX. Missa ¹ in die depositionis tertio, septimo et ² tricesimo.

1. *Quesumus ¹, domine, ut famulo tuo ² cuius tertium vel septimum vel tricesimum obitus sui diem commemoramus, sanctorum tuorum digneris largiri consortium et rorem misericordiae tuae perennis infundere. Per.*

15

2. *Ad ¹ Tesolonicenses ².*

Fratres, " nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per

20

CLIX. Mss.: B, f. 186^r; C, f. 212^v; G, f. 184^r; T, f. 126^v.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, C-CI, (éd. WILSON, pp. 308-309; MOHLBERG, pp. 243-244. — *Sacram. Gregor. supplémenté*, éd. WILSON, p. 216. — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, p. 318-319.

25

Titulus. ¹ Item alia missa] om. G; Item] om. C. — ² alia missa] *suprascr.* C. — ³ missa] om. B.

3. ¹ omniumque G.

CLX. Mss.: B, f. 186^r-186^v; C, f. 212^v-213^r; G, f. 184^r-184^v; T, f. 126^v-127^r.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, CV, (éd. WILSON, p. 312; MOHLBERG, pp. 246-247). — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, pp. 307-308.

30

Titulus. ¹ Missa ... tricesimo] om. G, *spatio relicto vacuo*. — ² et] vel B.

1. ¹ <Ant. Requiem aeternam> Quesumus B G; <Oratio> Quesumus T. — ² tuo <N.> T.

2. ¹ Ad Tes.] om. G. — ² Thesalon. B; Tesol.] Romanos T. —

35

CLIX. 1-2. *Sacram. Gélas.*, III, 101 (WILSON 308-309; MOHLBERG 244).

3. *Sacram. Gélas.*, III, 100 (WILSON 308; MOHLBERG 243).

CLX. 2. ² I THESS. IV, 13-18.

Iesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu domini non preveni-
 5 in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinqui-
 mur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum domino erimus. Itaque consolemini³ invicem in verbis istis⁴.

3. Gr[aduale]. *Requiem*¹ *eternam*. Vers. *In memoria*.

10 4. Secundum¹ Iohannem.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis et turbis Iudeorum:

° Ego sum panis vivus qui de caelo descendi. Si quis manduca-
 verit ex hoc pane, vivet in aeternum, et panis quem ego dabo caro
 mea est pro mundi vita. Litigabant ergo Iudaei ad invicem dicentes:
 15 Quomodo potest hic² carnem suam dare ad manducandum? Dixit er-
 go eis Iesus: Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem
 filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis³ vitam ae-
 ternam⁴ in vobis. Qui manducat carnem meam et bibit meum san-
 guinem habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo
 20 die.

5. Offertorium. *Domine convertere*¹.

6. Secreta. *Adesto, domine, supplicationibus nostris et hanc obla-
 tionem, quam tibi offerimus pro anima famuli tui N. ob diem natalem
 obitus sui, placidus ac benignus assume. Per.*

25 7. Alia¹. *Munera, quesumus, domine, quae tibi pro anima famuli
 tui² in tertio vel septimo vel tricesimo sui obitus die offerimus, placat-
 us intende, ut remediis purgata caelestibus in tua pietate requiescat.
 Per.*

8. In¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, domine, quam tibi of-
 30 ferimus pro anima famuli tui N., cuius depositionis diem tertium
 vel septimum vel tricesimum celebramus, assume, quo deposito corpore*

³ consolamini T; consolemur G. — ⁴ istis <in Christo Iesu domino nostro> T.

3. ¹ Requiem ... memoria] Require supra C. — ² Vers.] om. B. — ³ memoria.
 <Tract. De profundis> T.

35 4. ¹ Secundum] om. B. — ² hic <nobis> G. — ³ habetis C T. — ⁴ aeternam]
 om. G.

5.] om. C.

5. ¹ convertere] Iesu Christe T.

6.] om. C T.

40 7. ¹ Alia] om. T; Secreta C. — ² tui <N.> G.

8. ¹ Infra canonem B G; Infra accionem T. —

animam tibi creatori reddidit quam dedisti, pro quo petimus divinam clementiam tuam, ut, mortis vinculis absolutus, transitum mereatur ad perennem vitam, diesque² nostros.

9. Ad¹ complendum. Omnipotens sempiterne Deus, collocare dignare animam famuli tui² in sinibus Abrahæ, Isaac³ et Iacob, ut cum dies agnitionis tue venerit⁴, inter sanctos et electos tuos eum resuscitari precipias. Per. 5

CLXI. Missa in¹ anniversario unius² defuncti.

1. Deus indulgentiarum, indulge¹ famulo tuo, ut ei, cuius anniversarium depositionis commemoramus diem, refrigerii sedem, quietis beatitudinem, luminis claritatem largiri digneris. Per. 10

2. Ad¹ Romanos.

Fratres, ^a humanum dico propter infirmitatem carnis vestrae. Sicut enim exhibuistis² membra vestra servire iniustitiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete³ membra vestra servire iustitiae in sanctificatione. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis iustitiae. Quem ergo fructum habuistis tunc in⁴ illis, in quibus nunc⁵ erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo habetis fructum vestrum⁶ in sanctificationem, finem vero vitam aeternam. Stipendia enim peccati mors. Gratia autem Dei vita aeterna, in Christo Iesu domino nostro. 15 20

3. Secundum¹ Iohannem.

In illo tempore dixit Iesus discipulis suis et turbis Iudeorum:

^a Amen, amen dico vobis, quia venit hora et nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, et qui audierint vivent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic et dedit filio vitam habere in semetipso, et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius homi- 25

² diesque nostros] om. B.

9. ¹ <Communio. Lux eterna luceat ei domine> Ad T. — ² tui <N.> G T. — ³ Ysaac C. — ⁴ advenerit G. 30

CLXI. Mss.: B, f. 186^v-187^r; C, f. 213^r-213^v; G, f. 184^v-185^r; T, f. 127^r.

Ed.: RICHTER, *Sacr. Fuld.*, p. 309.

Titulus. ¹ in anniversario] annualis B. — ² unius defuncti] die G.

1. ¹ indulge] domine da T.

2. ¹ Ad Rom.] om. G. — ² exhibuistis C. — ³ exhibete C T. — ⁴ in illis] om. 35
T. — ⁵ nunc] non B C G. — ⁶ vestrum] om. C T.

3. ¹ Secundum] om. B.

CLXI. 1. *Sacram. Gelas.*, III, 105 (WILSON 312; MOHLBERG 246).

2. ^a ROM. VI, 19-23.

3. ^a IOH. V, 25-29. 40

nis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae. Qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

5 4. *Secreta. Annue nobis, domine, ut animae famuli tui N¹. haec prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta. Per.*

5 In¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, quam tibi offero pro anima famuli tui N., cuius depositionis diem² hodie celebramus,*
 10 *quesumus, domine, ut placatus accipias et ineffabili pietate concedas, ut, quod exequi, preventus condicione mortali, ministerio linguae non potuit, mereatur indulgentia sempiterna, diesque nostros.*

6. *Ad complendum. Ascendant ad te, domine, preces nostrae et animam famuli tui¹ gaudia aeterna suscipiant, ut, quem fecisti adoptionis participem, iubeas hereditatis tuae esse consortem. Per.*
 15

CLXII. Missa¹ in anniversario.

1. *Presta, quesumus, domine, ut anima¹ famuli tui, cuius anniversarium obitus sui diem commemoramus, his purgata sacrificiis, indulgentiam pariter et requiem percipiat² sempiternam. Per.*

20 2. *Secreta. Propitiare, domine, supplicationibus nostris pro anima et¹ spiritu famuli tui N.², cuius hodie annua dies agitur, pro qua tibi offerimus sacrificium laudis, ut eam sanctorum tuorum³ consortio sociare digneris. Per.*

3. *Ad complendum. Suscipe, domine, preces nostras pro anima*
 25 *famuli tui, ut, si quae ei maculae de terrenis contagiis adheserunt, remissionis tuae misericordia deleantur¹. Per.*

4. ¹ N.] om. T.

5. ¹ Infra canonem B G; Infra actionem T. — ² diem <anniversarium> T.

6. ¹ tui <N.> G.

30 CLXII. Mss.: B, f. 187^r; C, f. 213^v; G, f. 185^r; T, f. 127^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. supplémenté.*, éd. WILSON, p. 215. — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, p. 308. — WARREN, *Leofric Miss.*, p. 196.

Titulus. ¹ Missa in ann.] om. G, spatio relicto vacuo; Item alia B; Item alia missa T.

35 1. ¹ animam B. — ² capiat G.

2. ¹ et spiritu] om. B. — ² N.] om. C. — ³ tuorum] om. C T.

3. ¹ <citius> deleantur G.

4. *Sacram. Hadrianum*, 224, 2 (LIETZMANN 130).

6. *Sacram. Gélas.*, III, 95 (WILSON 304; MOHLBERG 240).

40 CLXXII. 2. *Sacram. Gélas.*, III, 96 (WILSON 304; MOHLBERG 241).

CLXIII. Missa ¹ pro episcopo defuncto.

1. *Deus, qui inter apostolicos sacerdotes famulum tuum pontificali fecisti* ¹ *dignitate vigere, presta, quesumus, ut eorum quoque perpetuo aggregetur consortio. Per.*

2. *Secreta. His sacrificiis, quesumus, omnipotens Deus, purgata* ⁵ *anima famuli tui N.* ¹ *episcopi ad indulgentiam et refrigerium sempiternum pervenire mereatur. Per.*

3. *Alia* ¹. *Hec oblatio, quesumus, domine, animam famuli tui* ² *ab omnibus vitiis humanae conditionis absolvat. Per.*

4. *Infra* ¹ *actionem. Hanc igitur oblationem servitutis nostrae,* ¹⁰ *quam tibi offerimus pro commemoratione famuli* ² *tui* ³ *episcopi, quesumus, domine* ⁴, *placatus accipias et cum* ⁵ *presulibus apostolicae dignitatis, quorum est secutus officium, habere tribuas sempiternae beatitudinis portionem, diesque* ⁶ *nostros.*

5. *Ad complendum. Praesta, quesumus, omnipotens Deus, ut* ¹⁵ *animam famuli tui in congregatione iustorum aeternae beatitudinis iubeas esse consortem. Per.*

CLXIV. Missa ¹ pro sacerdote ² defuncto.

1. *Preces nostras, quesumus, domine, quas in famuli tui sacerdotis commemoratione deferimus, propitiatus exaudi, ut, qui nomini tuo* ²⁰ *ministerium fidele dependit, perpetua sanctorum tuorum societate laetetur. Per.*

2. *Secreta. Suscipe, domine, quesumus, hostias placationis et laudis, quas nomini tuo sacrandas offerimus et* ¹ *pro requie famuli tui N. sacerdotis tibi suppliciter immolamus. Per.* 25

CLXIII. Mss.: B, f. 187^r; C, f. 213^v; G, f. 185^r; T, f. 127^r-127^v.

Ed.: *Sacram. Gelas.*, III, XCII, (éd. WILSON, p. 301; MOHLBERG, p. 238). — RICHTER, *Sacr. Fuld.*, p. 312. — WARREN, *Leofric Miss.*, p. 195.

Titulus. ¹ Missa ... defuncto] om. G, spatio relicto vacuo.

1. ¹ fecisti] om.. T. 30

2. ¹ N.] om. T.

3. ¹ Alia <secreta> C. — ² tui <N.> B G.

4. ¹ Infra canonem B G. — ² <animae> famuli G T. — ³ tui <N.> B G. — ⁴ domine] om. T. — ⁵ cum <in> B. — ⁶ diesque nostros] Per G.

CLXIV. Mss.: B, f. 187^r-187^v; C, f. 213^v-214^r; G, f. 185^r; T, f. 127^v. 35

Ed.: *Sacr. Gelas.*, III, XCII, (éd. WILSON, p. 301, MOHLBERG, p. 238).

Titulus. ¹ Missa ... defuncto] om. G, spatio relicto vacuo. — ² sacerd. def.] defuncto sacerdote B.

2. ¹ et pro ... N. sacerdotis (n. 3] om. T. 40

3. In ¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, quam tibi pro requie animae famuli tui N. sacerdotis offerimus, quesumus, domine, ut placatus accipias et tua ² pietate concedas, ut mortalitatis nexibus absolutam ³ inter fideles tuos habere constituas portionem. Per ⁴.*

5 4. Ad complendum ¹. *Inclina, domine, precibus nostris aures tuae pietatis et animae famuli tui sacerdotis remissionem tribue omnium peccatorum, ut, mortis vinculis absolutus, transitum habere mereatur ad vitam. Per.*

10 5. Alia. *Absolve, quesumus, domine, animam famuli tui ab omni vinculo delictorum, ut in resurrectionis gloria inter sanctos et electos tuos eum resuscitari precipias. Per.*

CLXV. Missa pro defuncta femina.

1. *Quesumus, domine, pro tua pietate miserere animae famulae tuae et a contagiis mortalitatis exutam in aeternae salvationis partem*
15 *restituere. Per.*

2. *Secreta. His sacrificiis, quesumus, domine, anima famulae tuae ¹ a peccatis omnibus exuatur, sine quibus a culpa nemo liber existit, ut per haec pia placationis officia perpetuam misericordiam consequatur. Per.*

20 3. Ad complendum. *Inveniat, quesumus, domine, anima famulae tuae lucis aeternae consortium, cuius perpetuae gratiae ¹ consecuta est sacramentum. Per.*

3. ¹ Infra canonem G; Infra actionem B. — ² tua] ineffabili G. — ³ absoluta B. — ⁴ Per] om. G; diesque nostros B.

25 4. ¹ Ad compl.] *suprascr.* C.

CLXV. Mss.: B, f. 187^v; C, f. 214^r; G, f. 185^r-185^v; T, f. 127^v.

Éd.: WARREN, *Leofric Miss.*, p. 196.

2. ¹ tuae <N.> B G.

3. ¹ gratiae <tuae> B.

30 CLXV. 3. *Sacram. Gelas.*, III, 100 (variantes) (WILSON 308; MOHLBERG 243).

CLXVI. Missa ¹ plurimorum ² defunctorum ³.

1. *Deus, cui proprium est misereri et preces exaudire supplicantium* ¹, *propitiare animabus famulorum famularumque tuarum, ut, te miserante, a peccatorum vinculis absolutae, ad aeternae beatitudinis requiem pervenire mereantur. Per.* 5

2. *Secreta. Hostias tibi, domine, humili supplicatione pro animabus famulorum famularumque tuarum deferimus, ut per haec salutis nostrae sacrificia perpetuam tuae benedictionis misericordiam consequantur. Per* ¹.

3. *Infra canonem* ¹. *Hanc igitur oblationem, domine, placatus intende, quam pro animabus fidelium* ² *tuorum* ³ *tuae suppliciter exhibemus* ⁴ *pietati, ut per haec sancta mysteria ab omnibus absolutae* ⁵ *peccatis aeternae beatitudinis participes efficiantur, diesque nostros.* 10

4. *Ad complendum. Divina libantes misteria, quesumus, omnipotens Deus, ut haec eadem nobis proficiant ad salutem et animabus* ¹ *pro quibus tuam deprecamur clementiam, prosint ad indulgentiam. Per* ². 15

CLXVII. In ¹ agenda conditoris aeclesiae.

1. *Deus fidelium receptor animarum, presta, quesumus, ut famulus tuus in perpetua luce quiescat et, quod de hoc loco desideravit, obtineat* ¹. *Per.* 20

2. *Secreta. Pro anima famuli tui, domine, tibi sacrificium offerentes supplices exoramus, ut, ad tuam misericordiam conferendam* ¹ *perpetuam, dignanter eius vota perficias. Per.*

CLXVI. Mss.: B, f. 187^v; C, f. 214^r; G, f. 185^v; T, f. 127^v.

Éd.: RICHTER, *Sacr. Fuld.*, p. 320.

Titulus. ¹ Missa ... defunctorum] *om.* G, *spatio relicto vacuo.* — ² plur [alis?] C. — ³ defunctorum] *om.* C T. 25

1. ¹ supplicantium B.

2. ¹ Per] *om.* B.

3. ¹ canonem] actionem B T. — ² fidelium] famulorum famularumque T; 30
 <famulorum famularumque tuorum> fidelium G. — ³ tuorum] *om.* G. — ⁴ exhibemus C T. — ⁵ absolve, *corr.* absolutae C T.

4. ¹ animabus <famulorum famularumque tuarum> T. — ² Per] *om.* G.

CLXVII. Mss.: B, f. 187^v; C, f. 214^r-214^v; G, f. 185^v; T, f. 127^v.

Éd.: *Sacram. Gelas.*, I, XCII, (éd. WILSON, p. 141; MOHLBERG, p. 113). 35

Titulus. ¹ In ... aeclesiae] *om.* G, *spatio relicto vacuo*; <Missa> in B.

1. ¹ optineat C.

2.-3.] *om.* B.

2. ¹ conferenda T.

3. In ¹ fractione. *Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro anima famuli tui* ², *quesumus, domine, placatus intendas, ut et fructum boni operis consequatur et quae* ³ *in his locis christiana promisit mente perficias, diesque* ⁴ *nostros.*

5 4. Ad ¹ complendum. *Largire, quesumus, omnipotens Deus, ut anima famuli tui plenam capiat de huius ecclesiae perfectione mercedem. Per.*

CLXVIII. In ¹ vigilia defunctorum ² sermo sancti Augustini episcopi.

10 Tempus ³ quod inter hominis mortem ⁴.

Omnium ⁵ christianorum spes, fratres karissimi, in futurum tempus extenditur, ut, quod hic servimus Deo, alibi nos servisse laetemur. Hic enim nobis posita sunt certamina, sed in futuro certaminum premia reservata. Iuste siquidem et provide divina sapientia
15 separavit tempus laboris et premii. Hic ergo laboramus, hic servimus Deo et mandata eius servamus, ut in futuro saeculo, id est in ⁶ caelorum regno ⁷, aeterna premia capiamus ⁸.

Scire ⁹ enim ¹⁰ debemus, fratres dilectissimi, quod nobis scriptura divina commendat, id est futurum esse iudicium Dei, quod
20 post resurrectionem complebitur mortuorum. Hoc est quod precipuae ¹¹ christianos a gentili errore secernit, quia illi hanc tantummodo vitam esse credunt, et ideo sine Deo esse et diversis peccatis atque criminibus inquinari non metuunt.

Nos ¹² vero ita in hac vita conversemur, ut nos ad aliam preparamus, in qua et bonis bona et malis mala retribuentur, sicut dixit apostolus:

3. ¹ Infra canonem G. — ² tui <N.> G. — ³ quod G. — ⁴ diesque nostros] Per C.

4. ¹ Ad compl.] Alia B.

30 CLXVIII. Mss.: B, f. 188r; C, f. 214v; G, f. 185v-186r; T, f. 127v-128r.

Éd.: Les premiers mots « *Tempus ... mortem* » appartiennent au début d'une leçon, tirée de l'*Enchiridion* de s. Augustin (cf. ci-dessus, ch. CXLIX, n. 37). A partir de « *Omnium christianorum ...* », jusqu'à « *... consequamur aeterna* », le texte est emprunté au *Serm. CIX*, dans l'*App. tomi V opp. S. Augustini*, n. 1 et 5 (fin);
35 PL, 39, c. 1961-1962.

¹ In ... episcopi] om. G, spatio relicto vacuo. — ² mortuorum T. — ³ Tempus ... mortem] om. B G. — ⁴ mortem <cum subditi misterium> C; mortem <quem sequuntur hae tres lectiones super rasuram> T. — ⁵ Iuxta Omnium in marg.: I G, VI B; VII T. — ⁶ in] om. T; — ⁷ regno] om. C T. — ⁸ capiamus <Beati mortui>
40 T. — ⁹ <VII.> Scire B C; <II.> Scire G; <VIII.> Scire T. — ¹⁰ enim] erasum T. —
¹¹ praecipue G. — ¹² <VIII.> Nos B C; <III.> Nos G. —

« ^a Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque prout gessit sive bonum, sive malum ¹³ ». Sicut hoc modo astamus in ecclesia et nos invicem presentes aspicimus, ita etiam post resurrectionem mortuorum ¹⁴ astaturi sumus ante tribunal Dei. Hanc ¹⁵ enim ipsam animam tunc habebimus, quam modo habemus, et in hoc ipso ¹⁶ quo ¹⁷ nunc induimur sumus corpore suscitandi. Non enim sicut muta animalia facti sumus, non sicut equi et boves, ut aeterna morte pereamus, quia postquam hic vixerimus, alibi iudicabimur, ut aut pro peccatis poenas aut pro bonis operibus premia consequamur aeterna. 5

Quapropter, karissimi ¹⁸, abstineamus nos ab omni opere malo, ab inimicitiis, ab ebrietate, a fornicatione, a furto, a periurio, a falso testimonio, a detractatione, quia haec omnia odit Deus, et eos qui ista faciunt puniet in futuro iudicio. Simus autem benigni, misericordes, invicem honorantes, et ea ¹⁹ semper facientes, quae in sanctis ¹⁵ suis diligit Deus, ut cum sanctis eius ad immortalem ²⁰ gloriam pervenire possimus. Quod ²¹ ipse prestare dignetur qui venturus est iudicare vivos ²² et mortuos ²³. 10

CLXIX. Item lectiones ¹ sancti ² Gregorii in vigilia defunctorum ³.

^a Sunt nonnulli, qui de resurrectione carnis incerti sunt et, dum ²⁰ carnem in putredinem ossaque in pulvere ⁴ redigi per sepulchra conspiciunt, reparari ex pulvere carnem et ossa diffidunt, sicque apud se quasi ratiocinantes ⁵ dicunt: Quando ex ⁶ pulvere homo reducitur? Quando fit, ut cinis animetur? Longe minus est Deo reparare quod fuit, quam creasse quod non fuit. Aut quid mirum, si hominem ex ²⁵ pulvere resuscitet, qui simul omnia ex nichilo creavit ⁷? Mirabilius est Deum caelum ac ⁸ terram ⁹ ex nullis existentibus rebus ¹⁰ condidisse, quam ipsum hominem ex terra reparasse.

¹³ malum] <Beati> suprascr. T. — ¹⁴ morum, corr. mortuorum C. — ¹⁵ <VIII. > Hanc B C; <VIII. > in marg. T. — ¹⁶ ipso] om. T. — ¹⁷ quod C. — ¹⁸ karissimi] ³⁰ om. C; dilectissimi B. — ¹⁹ eas C. — ²⁰ mortalem, corr. immortalem C. — ²¹ Quod ... mortuos] Beati mortui qui in domino moriuntur super ras. T. — ²² vivos et mortuos] om. G. — ²³ mortuos <et seculum per ignem> B.

CLXIX. Mss.: B, f. 188^r-189^v; C, f. 214^v-216^r; G, f. 186^r-187^r; T, f. 128^r-129^r.

Éd.: Combinaison très libre de plusieurs passages de s. Grégoire (indiqués ³⁵ ci-dessous dans les notes a, b, k, l, m, p, q, s, t, u).

¹ Item lectiones ... defunctorum] om. G, spatio relicto vacuo; lectiones] omeliis C. — ² sancti] om. T. — ³ defuncti T. — ⁴ pulverem T. — ⁵ ratiocinantes B C T, corr. ratiocinantes T. — ⁶ e C. — ⁷ <cuncta> creavit G. — ⁸ ac] et T. — ⁹ terra C. — ¹⁰ rebus] om. T. — 40

CLXVIII. * II. COR. V, 10.

CLXIX. * Hom. XXVI. in Evang., n. 12 (PL, 76, 1203-1204). —

II¹¹. Hominis mortui cinis in sepulchro adtenditur et in carnem redire desperatur et divinae operationis virtus comprehendere quasi ex ratione quaeritur. Quid mirum¹² est, si ossa, nervos¹³, carnem capillosque Deus reducat ex pulvere, qui lignum, fructus, folia in
 5 magna mole arboris ex parvo cotidie semine restaurat? Cum ergo dubitans animus de resurrectionis potentia rationem querit, earundem rerum ei quaestiones¹⁴ inferendae sunt, quae¹⁵ et incensanter¹⁶ fiunt et tamen ratione comprehendere nequaquam possunt, ut, dum non valet ex visione rei penetrare quod conspicit, de promissione divinae potentiae credat quod audivit. David psalmista ait:
 10 « ^b *Exurge* ^c, domine, in requiem tuam, tu et arca ¹⁷ sanctificationis tuae ».

III¹⁸. Exurrexit¹⁹ enim Deus in requiem suam, cum carnem suam de sepulchro suscitavit. Post hunc quoque exurget et arca²⁰,
 15 quia²¹ resurget ecclesia. Per Ezechielem prophetam dicitur: « ^d *Ossa arida, audite verbum Dei* ²². *Haec dicit dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vobis spiritum et vivetis* ». Hinc est, quod²³ propheta alius per resurrectionem humanum genus vidit in fine suscitari²⁴ atque ait: « ^e *Vivificabit* ²⁵ nos post duos dies, in die terra suscitabit nos et vivemus in conspectu eius ». Cum de²⁶ semetipso dominus loqueretur, ait: « ^f *Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt* ²⁷, *audient vocem eius et procedent* ²⁸ qui bona fecerunt in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii ». Paulus namque apostolus ait:
 25 « ^g *Unde etiam salvatorem* ²⁹ *expectamus, dominum* ³⁰ *Iesum Christum, qui reformabit* ³¹ *corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae* ». Hinc iterum dicit: « ^h *Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo* ». Qui rursus ait: « ⁱ *Primitiae dormientium Christus* ».
 30 Si enim nos a mortis somno non resurgimus³², quomodo resurrectionem dominicam primitias habemus.

¹¹ II.] om. B G. — ¹² mirum] nimirum B C. — ¹³ <et> nervos T. — ¹⁴ questionis B. — ¹⁵ qui B C T. — ¹⁶ incensanter C. — ¹⁷ archa T. — ¹⁸ III.] om. B G; *erasum* T. — ¹⁹ Exurrexit B. — ²⁰ archa T. — ²¹ qui C. — ²² Dei] domini B. —
 35 ²³ quo C. — ²⁴ resuscitari B. — ²⁵ Vivificavit C T. — ²⁶ de] om. C. — ²⁷ sunt] om. C. — ²⁸ procedunt B C. — ²⁹ salvatorem <nostrum> T. — ³⁰ dominum <nostrum suprascr.> T. — ³¹ reformavit B C. — ³² resurgemus T. —

^b Hom. in Ezech., l. II, hom. VIII, n. 6 (PL, 76, 1031-1032). — ^c Ps. CXXXI, 8. — ^d Ezech. XXXVII, 4. — ^e Os. VI, 3. — ^f Cf. Ioh. V, 28-29. — ^g Philipp. III, 40 20-21. — ^h I Thess. IV, 13. — ⁱ I Cor. XV, 20. —

III³³. * Ecce veteres ac novi patres uno sibi spiritu de carnis resurrectione concordant. Ecce ipsa per se veritas prius voce docuit, quod de resurrectione carnis postmodum opere demonstravit, et tamen adhuc quorundam infirmitas fidem non habet³⁴, in domo fidei stans. Ipsa nobis elementa, ipsae rerum species resurrectionis⁵ imaginem predicant. Sol enim cottidie nostris oculis moritur³⁵, cottidie resurgit. Stellae matutinis horis nobis occidunt, vespere resurgunt³⁶. Arbusta aestivis temporibus plena foliis, floribus ac fructibus videmus, quae³⁷ hiemali tempore nuda foliis ac fructibus et quasi arida remanent, sed, vernali sole redeunte, cum a radice¹⁰ humor surrexit³⁸, suo iterum decore vestiuntur. Cur³⁹ ergo de hominibus diffiditur, quod fieri in lignis videtur.

V⁴⁰. Sepe infideles homines, dum pulverem putrescentem⁴¹ carnis aspiciunt, dicunt: Unde ossa et medullae, unde caro et capilli potuerunt⁴² in resurrectione reparari? Haec itaque requirentes,¹⁵ parva semina ingentium arborum videant atque, si possunt, dicant, ubi in eis latet tanta moles⁴³ roboris, tanta diversitas ramorum⁴⁴, tanta multitudo et viriditas foliorum, tanta species florum⁴⁵, tanta ubertas saporum atque odor fructuum. Numquid nam semina arborum odorem vel saporem habent, quem ipse post⁴⁶ arbores in²⁰ suis fructibus proferunt? Si ex semine arboris, quod videri non potest, produci potest⁴⁷ alia arbor, cur de pulvere humanae carnis diffiditur⁴⁸, quia ex eo reparari forma valeat quae non videtur. ¹ Si non potes resurrectionis effectum ratione comprehendere, perpende quam multa sunt quae non intellegis qualiter sint et tamen esse²⁵ non dubitas.

VI⁴⁹. Dic⁵⁰, rogo⁵¹, si nosti gyrum caeli, terrae cardines, aquarum abyssos, ubi finiuntur, ubi suspensi sunt. Scimus autem, quia quod ex nichilo factum est pendet in nichilo. ^m Cur de resurrectionis gloria disputando et discutiendo dubitas, qui tam multa³⁰ mysteria⁵² sine discussione credidisti? Qui tamen, si resurrectionem carnis⁵³ non credis, omnia sine causa credidisti, quia in hoc ange-

³³ IIII.] *om.* B G. — ³⁴ habet] tenet T. — ³⁵ moritur] *suprascr.* quasi T. —

³⁶ resurgunt] fulgunt C. — ³⁷ qui G. — ³⁸ surrexit T. — ³⁹ Cur] Cum B C T. —

⁴⁰ V] *om.* B G. — ⁴¹ putrescentis G. — ⁴² poterunt T. — ⁴³ molis B. — ⁴⁴ ramorum ...³⁵

viriditas] *om.* T. — ⁴⁵ florum ... ubertas] *om.* C. — ⁴⁶ post] *om.* T. — ⁴⁷ potest]

add. in marg. id est T. — ⁴⁸ diffiditur] dubitatur T. — ⁴⁹ VI.] *om.* B G. —

⁵⁰ Dic] Hic C. — ⁵¹ rogo] ergo B. — ⁵² misteria C. — ⁵³ carnem, *corr.* carnis B.

* *Hom. in Ezech.*, l. II, *hom. VIII*, nn. 7-8 (à la suite). — ¹ début du n. 9 (*ibid.*, c. 1033); il manque ici la fin du n. 8. — ^m début du n. 10 (*ibid.*, c. 1034); il man-⁴⁰
que ici la fin du n. 9. —

lorum spectaculo videris quidem ⁵⁴ velociter currere, sed, postquam cursum peregeris ⁵⁵, ne bravium accipias, aversaris. Per Paulum apostolum dicitur: « ^a *Sic currite, ut comprehendatis* », qui rursus ait: « ^o *Si in hac vita in Christo tantum sperantes sumus, miserabiliores* ⁵ *sumus omnibus hominibus* ». Divine autem virtutis mysteria ⁵⁶, quae comprehendendi non possunt, non ⁵⁷ intellectu discutienda sunt ⁵⁸, sed fide veneranda.

VII ⁵⁹. Sciendum nobis est, quia ⁶⁰ quicquid ratione hominis comprehendendi potest mirum esse iam non potest, sed sola est in miraculis ratio: potentia facientis. ^p Sicut citius homo dormiens excitatus ⁶¹ a somno evigilat ⁶², ita concite ad conditoris nutum a morte corpus resurget. Predicator egregius mortem domini mortem vocat, mortem autem servorum domini non mortem sed somnum nominat ⁶³, quia, infirma corda audientium respiciens, medicamentum ¹⁵ predicationis suae mira arte componit et illum, quem iam resurrexisse noverant, eis mortuum insinuare non dubitat, eos vero, qui necdum resurrexerant, ut spem resurrectionis insinuet, non mortuos sed dormientes vocat.

VIII ⁶⁴. Non verebatur apostolus Christum mortuum dicere, ²⁰ quem auditores iam resurrexisse agnoverant, et verebatur dicere mortuos quos resurgere vix credebant. ^q In illa resurrectionis gloria erit corpus nostrum subtile quidem per ⁶⁵ effectum spiritualis ⁶⁶ potentiae, sed palpabile ⁶⁷ per veritatem naturae. De vera corporis resurrectione beatus Iob loquitur, dicens: ^r *Rursum circumdabor* ²⁵ *pelle mea et in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse et oculi mei conspecturi sunt et non alius* ». ^s Ecce veram resurrectionem, ecce pellem, ecce carnem apertis vocibus fatetur. Quid ergo remanet, unde possit mens nostra dubitare?

VIII ⁶⁸. ^t Nos ergo beati Iob fidem sequentes et redemptoris ³⁰ nostri post resurrectionem corpus palpabile veraciter credentes, fatemur carnem nostram post resurrectionem futuram et eandem et diversam. Eandem per naturam, diversam per gloriam. Eandem per veritatem, diversam per potentiam. Erit post resurrectionem

⁵⁴ quidem] quid est B. — ⁵⁵ perregeris C. — ⁵⁶ misteria C G. — ⁵⁷ non] *erasum* ³⁵ T. — ⁵⁸ sunt] *suprascr. corr.* non T. — ⁵⁹ VII.] *om.* B G. — ⁶⁰ quia] *om.* C T. — ⁶¹ exitatus C. — ⁶² evigilet B. — ⁶³ nominat] vocat G T. — ⁶⁴ VIII.] *om.* B G. — ⁶⁵ perfectum, *corr.* per effectum T. — ⁶⁶ spiritali C. — ⁶⁷ palpabile C. — ⁶⁸ VIII.] *om.* B G. —

^a I COR. IX, 24. — ^o I COR. XV, 19. — ^p *Moralium*, l. XII, c. VIII, n. 12 (PL, ⁴⁰ 75, 992). — ^q *Moralium*, l. XIV, c. LVI, n. 72 (PL. 75, 1077). — ^r IOB, XIX, 26-27. — ^s *Moralia*, *ibid.*, n. 76 (col. 1059). — ^t *Ibid.*, c. LVII, n. 77 (col. 1080). —

caro nostra subtilis, quia et incorruptibilis. Erit palpabilis, quia non amittit essentiam ⁶⁹ veracis naturae. « In terram ⁷⁰ videlicet mortui non spiritu sed corpore descendunt, in conspectu domini procedunt. Qui in terram descendunt, quia resurgendo ad iudicium veniunt, qui nunc in pulvere ⁷¹ putrescent, sicut scriptum est: « ^v In con- 5
spectu eius procedant universi, qui descendunt in terram ». Iterum psalmista idem dicit: « ^w Sitivit ⁷² anima mea, quam multipliciter et caro mea; sitivit ⁷³ anima mea, ut Deum videat ». Caro quid sitit, nisi ut resurgat? Hinc rursum ait: « ^x Auferes ⁷⁴ spiritum eorum et defici- 10
ent et in pulverem suum revertentur ». Moxque de carnis resurrectione subiungit: « ^y Emittes spiritum tuum et creabuntur et renovabis faciem terrae ».

CLXX. Sermo ¹ beati Cecili ² Cypriani ³ episcopi ⁴.

Frequenter, fratres karissimi, ac manifeste de Dei dignatione praeceptum nobis est non esse lugendos fratres nostros accessione ¹⁵ dominica de ⁵ saeculo liberatos, cum sciamus eos non amitti, sed premitti, recedentes ⁶. precedere ⁷, ut proficiscentes, ut navigantes solent, desiderari ⁸ eos debere, non plangi nec accipiendas esse hic atras vestes quando illi ibi indumenta alba iam sumpserint, occasionem dandam iam non esse gentibus ⁹, ut nos merito ac iure re- ²⁰prehendant, quod, quos vivere apud Deum dicimus, ut extinctos et perditos lugeamus et fidem quam sermone et voce depromimus et cordis et pectoris testimonio non ¹⁰ probemus.

II ¹¹. « ^c Nolumus, inquit ¹² apostolus, vos ignorare, fratres ¹³, de dormientibus, ne ¹⁴ contristemini sicut et ceteri qui spem non ha- ²⁵

⁶⁹ essentia C. — ⁷⁰ terra T. — ⁷¹ pulverem B. — ⁷² Sitivit <in te> G. — ⁷³ sitit G. — ⁷⁴ Auferes B.

CLXX. Mss.: B, f. 189^v-191^r; C, f. 216^r-217^r; G, f. 187^r-188^r; T, f. 129^r-129^v.

Ed.: S. CYPRIEN, *De mortalitate*, c. 20-26, éd. HARTEL, CSEL, t. III, 1, ³⁰ pp. 309-314; PL. 4, 618-624. (Omission çà et là de quelques phrases, mais pas de remaniements).

¹ <Unde supra> Sermo B; Sermo ... episcopi] om. G; spatio relicto vacuo. — ² Celli C (rasura); Cecili Cypriani] Cesarii super rasuram T. — ³ Cypriani C. — ⁴ episcopi <unde supra> T. — ⁵ de] om. T. — ⁶ recedentes] recolentes T. — ³⁵ ⁷ precedere] om. T. — ⁸ desiderare G. — ⁹ gentibus, corr. gentilibus T. — ¹⁰ non] om. T. — ¹¹ II] om. B G T. — ¹² inquit C. — ¹³ fratres] om. G. — ¹⁴ ne] ut non G. —

^u Hom. in Ezech., l. II, hom. VIII, n. 6 (PL, 76, 1031). — ^v Ps. XXI, 30. —

^w Ps. LXII, 2. — ^x Ps. CIII, 20. — ^y Ps. CIII, 30.

CLXX. ^a I THESS. IV, 12-13. —

bent. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, sic et qui dormient in Iesu resurgent cum eo ». Eos contristari dicit in excessu suorum ¹⁵ qui spem non habent. Qui autem spe vivimus et in Deum credimus et Christum passum esse pro nobis et resurrexisse confidimus, in Christo manentes et per ipsum atque ¹⁶ in ipso resurgentes, quid ¹⁷ aut ipsi recedere istinc de saeculo nolumus, aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus, ipso Christo domino et Deo nostro ¹⁸ monente et dicente: « ^b Ego sum resurrectio; qui credit in me licet moriatur vivit et omnis qui credit in me non morietur in aeternum ».

III ¹⁹. Si in Christo credimus, fidem ²⁰ verbis eius et promissis habeamus ²¹ et non morituri in aeternum, ad Christum, cum quo victuri et regnaturi sumus, laeta securitate veniamus, quod interim morimur, ad immortalitatem ²² morte transgredimur, nec potest ¹⁵ vita aeterna succedere, nisi hinc ²³ contigerit exire. Quis non ad meliora festinet, quis non mutari et reformari ad Christi speciem et ad caelestis gratiae dignitatem citius exoptet ²⁴, Paulo apostolo predicante: « ^c Nostra autem ²⁵ conversatio in caelis est, unde et dominum expectamus Iesum Christum, qui reformavit ²⁶ corpus humilitatis nostrae, ²⁰ configuratum corpori claritatis suae ».

IIII ²⁷. Tales nos et ²⁸ Christus dominus ²⁹ pollicetur, quando, ut cum illo simus et cum illo in aeternis sedibus gaudeamus, patrem pro nobis precatur dicens: « ^d Pater, quos mihi ³⁰ dedisti, volo, ut ubi ego fuero et ipsi sint mecum, et videant claritatem quam mihi ³¹ dedisti, ²⁵ prius quam mundus fieret ». Venturus ad Christi speciem ad regnorum celestium claritatem lugere non debet et plangere, sed potius, secundum pollicitationem domini, secundum fidem veri ³², in projectione hac ³³ sua et translatione gaudere ³⁴.

V ³⁵. Sed et per Salomonem ³⁶ docet spiritus sanctus eos, qui ³⁰ Deo placent, maturius istinc ³⁷ eximi et citius liberari, ne, dum in isto mundo diutius immorantur, mundi contractibus polluantur. « ^e Raptus est ³⁸, ne malitia mutaret intellectum illius aut ne fictio de-

¹⁵ suorum] eorum C; suorum] eorum, *erasum et suprascr.* carorum suorum T. — ¹⁶ atque] et T. — ¹⁷ quod B C T. — ¹⁸ nostro] *om.* T. — ¹⁹ III] *om.* B G; ³⁵ *erasum* T. — ²⁰ fidem] *suprascr.* de T. — ²¹ habeamus] *habe in fine lineae* C. — ²² immortalitate B. — ²³ hunc C. — ²⁴ exoptet C. — ²⁵ autem] *om.* G T. — ²⁶ reformavit, *corr.* reformabit T. — ²⁷ IIII.] *om.* B G; III. T. — ²⁸ et] *om.* T. — ²⁹ dominus] *om.* B T; *suprascr.* B. — ³⁰ michi C. — ³¹ michi C. — ³² veram T. — ³³ ac B. — ³⁴ gaudere] *gaudeat* C T. — ³⁵ V.] *om.* B G; IIII. T. — ³⁶ Salomonem, *corr.* ⁴⁰ Salemonem T. — ³⁷ istinc] *extinctos* T. — ³⁸ est] *suprascr.* inquit T. —

*ciperet animam illius. Placita enim erat Deo*³⁹ *anima eius. Propter hoc properavit educere eum de medio*⁴⁰ *iniquitatum* ». Sic et in psalmis ad Deum properat spiritali fide Deo suo anima devota, sicut scriptum est: « *Quam dilectissimae habitationes tuae, Deus virtutum, desiderat et properat*⁴¹ *anima mea ad altaria Dei* ». ⁴² *Eius* 5
est in mundo diu velle manere, quem saeculum blandiens atque decipiens illecebris terrenae voluptatis invitat.

VI⁴³. Porro cum mundus oderit christianum, quid amas eum qui te odit et non magis sequeris Christum, qui te et⁴⁴ redemit et diligit? Potius⁴⁵, fratres karissimi, mente integra, fide firma, vir- 10
tute robusta parati ad omnem voluntatem^a quae sequitur⁴⁶ cogitemus. Hoc nos ostendamus esse quod credimus, ut nec carorum lugeamus excessum et cum accersionis propriae dies venerit, incunctanter⁴⁷ et libenter ad dominum ipso vocante veniamus.

VII⁴⁸. Quod cum semper faciendum fuerit Dei servis, nunc 15
fieri multo magis debet corridente iam mundo et malorum infestantium turbinibus obsesso, ut, qui cernimus coepisse iam gravia et scimus imminere graviora, lucrum maximum computemus, si isthinc⁴⁹ velocius recedamus⁵⁰. Si in habitaculo parietes⁵¹ vetustate nutarent, tecta⁵² desuper tremerent, domus iam fatigata iam 20
lassa, edificiis senectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrare? Mundus ecce nutat et labitur et ruinam sui⁵³ non tam senectute rerum quam fine testatur, et tu Deo non gratias agis, non tibi gratularis quod exitu maturiore subtractus, et ruinis et naufragiis et plagis imminentibus exuaris? 25

VIII⁵⁴. Amplectamur diem qui assignat singulos domicilio suo, qui nos istinc creptos et laqueis saecularibus exsolutos⁵⁵ paradiso restituit et regno. Quis non peregre constitutus properet in patriam regredi⁵⁶? Quis non ad suos navigaret⁵⁷ festinans ventum prosperum cupidius⁵⁸ exoptet, ut velociter caros liceat amplecti? 30
Patriam nostram paradysum computamus, parentes patriarchas habere iam coepimus⁵⁹; quid non properamus et currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus?

³⁹ Deo] om. B C T. — ⁴⁰ medio iniquitatum] media iniquitate B C T. — ⁴¹ prosperat C. — ⁴² <V.> in marg. T. — ⁴³ VI.] om. B G; erasum T. — ⁴⁴ et redemit et] om. G. — ⁴⁵ Potius] Pro cuius B. — ⁴⁶ secuntur T. — ⁴⁷ incunctanter C. — ⁴⁸ VII.] om. B G; erasum T. — ⁴⁹ istinc B. — ⁵⁰ <VI.> in marg. T. — ⁵¹ parientes C. — ⁵² tecta] om. B C T. — ⁵³ sui] om. G. — ⁵⁴ VIII.] om. B G; VII. T. — ⁵⁵ exolutos C. — ⁵⁶ ingredi G. — ⁵⁷ navigare T. — ⁵⁸ cupidus B T. — ⁵⁹ <VIII.> in marg. T. —

^f Ps. LXXXIII, 2. — ^a A suppléer: voluntatem <Dei simus, pavore mortis exclusi immortalitatem> quae, d'après le texte complet du *De mortalitate*, 20-26. 10

VIII⁶⁰. Magnus illic nos carorum numerus⁶¹ expectat, parentum, fratrum, filiorum frequens nos et copiosa turba desiderat, iam de sua incolumitate secunda, adhuc de nostra salute sollicita. Ad horum conspectum et complexum venire quanta et illis et nobis
 5 in commune letitia est, qualis illic celestium regnorum voluptas⁶² sine timore moriendi et cum aeternitate vivendi, quam summa et perpetua felicitas⁶³. Illic apostolorum chorus gloriosus, illic prophetarum exultantium numerus, illic martirum innumerabilis exercitus, ob certaminis et passionis victoriam coronatus, triumphantes
 10 virgines, quae concupiscentiam carnis continentiae robore subegerunt, renumerati⁶⁴ misericordes, qui alimentis et largitionibus pauperum iustitiae opera fecerunt. Ad hos, fratres dilectissimi⁶⁵, avida cupiditate properemus, ut cum his cito esse⁶⁶ possimus, ut cito ad Christum venire contingat optemus. Hanc cogitationem nostram Deus videat,
 15 hoc propositum mentis et fidei Christus aspiciat, daturus eis caritatis suae ampliora premia, quorum circa se fuerint desideria maiora.

CLXXI. Oratio cum in aliquod opus ordinantur fratres.

*Tuam, clementissime pater, omnipotentiam supplices deprecamur, ut infundere digneris super hos famulos tuos, quos tuo servorumque
 20 tuorum servitio mancipamus, spiritum sapientiae et intellegentiae¹ discretionisque. Dona eis in hac domo tua ita agere, ut iniunctum sibi temporale officium administrare et tibi placere valeant et utilitatem servorum tuorum, te auxiliante, perfectissime expleant, quatenus in futuro saeculo mercedem laboris sui consortiumque² sanctorum tuorum
 25 a te piissimo largitore percipiant³. Per.*

CLXXII. Oratio cum absolvuntur.

Domine Iesu Christe, qui pie servientibus tibi munificus retributor et clemens largitor existis, his famulis tuis N., qui in hac domo tua nunc usque fideliter laboraverunt et tibi servisque tuis oboediendo¹ iniunc-

30 ⁶⁰ VIII.] om. B G T; VIII. C. — ⁶¹ numerus] om. C. — ⁶² voluntas B C G. — ⁶³ <VIII.> adscr. in marg. T. — ⁶⁴ remunerati B. — ⁶⁵ dilectissimi] karissimi C G T. — ⁶⁶ esse ... cito] om. B T.

CLXXI. Mss.: B, f. 28^v; G, f. 26^r; K, f. 31^v; L, f. 40^v-41^r.

Éd.: Sacram. Fulden., éd. RICHTER, p. 360.

¹ intelligentiae K. — ² consortiumque L. — ³ percipiat B G.

35 CLXXII. Mss.: B, f. 28^v; G, f. 26^r; K, f. 31^v-32^r; L, f. 41^r.

Éd.: Sacram. Fulden., éd. RICHTER, pp. 360-361.

¹ oboediendum K. —

tum sibi, te auxiliante, administraverunt officium, pro laboribus suis solita benignitate responde, et pius remunerator appare, et presta, ut mercedem laboris sui in retributione iustorum a te percipiant largitore omnium bonorum. Qui² cum Deo patre.

CLXXIII. Oratio ad mandatum.

5

Adesto, domine, officio nostrae servitutis, quia tu lavare dignatus es pedes tuis discipulis, opera manuum tuarum ne despicias quae nobis retinenda mandasti, sed, sicut hic exteriora abluuntur inquinamenta, ita a te omnium nostrum interiora laventur peccata. Qui vivis.

CLXXIV. Oratio super eos qui ipsum mandatum adimpleverunt. 10

Respice, domine, super hos famulos tuos, qui se inclinando regulae sanctae pio obsequio fratrum suorum expleverunt servitium¹, ut semper te habeant in auxilium et in bonis actibus superent inimicum et inoffense semper agant servitium consuetum, ut aeternum a te mereantur percipere praemium. Per.

15

CLXXV. Oratio super ebdomadarios de coquina egredientes.

Deus, cui humilium semper accepta sunt vota animarum, respice propitius super horum servorum tuorum fratrum nostrorum obsequia¹ et ad tuam fac eos pertingere gratiam, ut qui transactae ebdomadae servitia devota mente compleverunt, plenissimam a te peccatorum suorum²⁰ veniam consequantur. Per.

² Qui ... patre] Per B G.

CLXXIII. Mss.: B, f. 28^v; G, f. 26^r; K, f. 32^r; L, f. 41^r.

CLXXIV. Mss.: B, f. 28^v; G, f. 26^r; K, f. 32^r; L, f. 41^r.

¹ servitium L.

CLXXV. Mss.: B, f. 28^v-29^r; G, f. 26^r; K, f. 32^r; L, f. 41^r.

25

¹ obsequio, corr. obsequium B; obsequium G.

CLXXIII. Cf. *Pontif. rom. XIIe s.* (ANDRIEU 87). — L'oraison est tirée de la cérémonie du *Mandatum* (lavement des pieds) au jeudi-saint; cf. plus haut chap. XCIX, 290.

CLXXIV. L'oraison est tirée de la cérémonie du *Mandatum*, au jeudi saint; ³⁰ cf. plus haut chap. XCIX, 293.

CLXXVI. Oratio ¹ pro his qui ingrediuntur.

Misericors ac piissime Deus, qui ubique famulos tuos tueris et adiuvas, horum servorum tuorum fratrum nostrorum in bonum accumula votum, auge desiderium, et, ut recto corde fratribus suis impendant servitium ², *clementi miseratione concede. Per.*

CLXXVII. Oratio pro ebdomadario lectore.

Averte, quesumus, domine, ab hoc famulo tuo spiritum elationis, ut humiliter legens sensum et intellectum capiat lectionis. Per.

CLXXVIII. Oratio in monasterio.

¹⁰ *Deus, qui renuntiantibus saeculo mansionem paras in caelo, dilata sanctae huius congregationis habitaculum temporale caelestibus bonis, ut fraternae teneantur compagine* ¹ *karitatis* ² *unanimis* ³, *continentiae praecepta custodiant sobrii, simplices et quieti, gratis sibi datam gratiam fuisse cognoscant, concordet illorum vita cum nomine,*
¹⁵ *professio sentiat* ⁴ *in opere. Per.*

CLXXIX. Oratio in atrio.

Suscipe, domine, preces nostras et muro custodiae tuae hoc sanctum ovile circumda, ut omni adversitate depulsa, sit hoc semper domicilium et ¹ *incolomitatis et pacis. Per.*

²⁰ CLXXVI. Mss.: B, f. 29^r; G, f. 26^r-26^v; K, f. 32^r; L, f. 41^r-41^v.

¹ Oratio] om. K L. — ² servitium L.

CLXXVII. Mss.: B, f. 29^r; G, f. 26^v; K, f. 32^r; L, f. 41^v.

CLXXVIII. Mss.: B, f. 29^r et f. 133^r (= B'); G, f. 26^v et f. 135^v (= G'); K, f. 32^r; L, f. 41^v.

²⁵ Éd.: *Sacram. Gelas.*, III, LXXX, 1 (éd. WILSON, p. 290; éd. MOHLBERG, pp. 228-229). — *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, p. 195). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 636 (d'après *Cod. lat. Monacen.* 6425).

¹ compagine B'. — ² caritatis B' G K. — ³ unanimis K. — ⁴ sentiantur K.

CLXXIX. Mss.: B, f. 29^r et f. 133^r; G, f. 26^v et f. 135^v (= G'); K, f. 32^r-32^v;
³⁰ L, f. 41^v.

Ed.: *Sacram. Gelas.*, III, LXXX, 2 (éd. WILSON, p. 290; éd. MOHLBERG, p. 229). — *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, p. 195). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 636.

¹ et] om. G.

CLXXX. Benedictio salis communis ¹.

1. Sancte, domine, creator omnium creaturarum et totius naturae artifex, qui es magister gignentium, origo nationum, et virtus utilitatum, cuius prudentia in hac quoque creatura liquentes aquas caelesti igne solidavit, uti haec caeteris humanis usibus admixta condiret, et in longiorem usum incorrupta servaret, da ei, domine, exorantibus nobis, eam ¹ ex tua benedictione substantiam, ut cuiuscumque viscera penetraverit, fuget ex his atque depellat quicquid erroris confusio malignae fraudis et diabolicae temptationis infuderit, quatenus ² omni hostis nostri infestatione depulsa, id in homine tantum quod a te factum est relinquatur. Per ³.

2. Alia ¹. Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, te suppliciter deprecamur, ut benedicere ² digneris hanc creaturam salis, quam in usum ³ humani generis tribuisti, ut, qui ⁴ ex ea gustaverit ⁵, numquam ⁶ moriatur in aeternum, sed te sapiat ⁷, in te roboretur ⁸, atque ad aeterna dona ⁹ per ¹⁰ tuam gratiam pervenire mereatur ¹¹ in nomine domini nostri Iesu Christi ¹². Qui venturus ¹³ est iudicare ¹⁴.

CLXXXI. Incipit maior benediccio salis et aque.

1. In primis fiat laetania. Kyrie eleyson. Christe eleyson. Christe audi nos. Et inter cetera inserendum est: Ut per manus potentiae et misericordiae tuae benediccio salis et aquae compleatur, te rogamus, audi nos.

Ut per mortis tuae passionem et sanctae crucis virtutem haec benediccio salis et aquae compleatur, te rogamus, audi nos.

CLXXX. Mss.: B, f. 128^r; G, f. 131^r; K, f. 134^r-134^v; L, f. 160^r-160^v; T, f. 133^r.

Titulus. ¹ communis] om. B; cottidiani T.

1.] om. T.

1. ¹ eam] om. B. — ² quatinus G K L. — ³ Per] om. B L.

2. ¹ Alia] om. T. — ² benedicere] suprascr. ✠ K L. — ³ usu T. — ⁴ quicumque T. — ⁵ gustaverint T. — ⁶ numquam ... sed] om. T. — ⁷ sapiant T. — ⁸ roborentur T. — ⁹ dona] gaudia vel dona C. — ¹⁰ per tuam gratiam] gratiae T. — ¹¹ mereantur T. — ¹² Christi <unigeniti filii tui> T. — ¹³ venturus ... iudicare] tecum T. — ¹⁴ iudicare] om. K.

CLXXXI. Ms.: T, f. 130^r-132^r.

Inédit dans l'ensemble, mais cf. les notes du second appareil.

CLXXX. 1. GERBERT, *Monum.*, t. II, p. 68. — FRANZ, *Rit. v. St. Florian*, pp. 133-134. — FRANZ, *Kirchl. Ben.*, t. I, pp. 187-188.

2. FRANZ, *Kirchl. Ben.*, t. I, p. 229.

CLXXXI. 1.-2. Cf. ci-dessous, CLXXXIII, n. 1.

Ut per dona sancti spiritus haec benediccio salis et aquae compleatur, te rogamus, audi nos.

2. *Deus in adiutorium meum intende. Tribus vicibus. Ant. Haec est generac[io]. Ps. ^a Domini est terra. Ant. Afferte domino. Psalmum*
 5 *ipsum. Ant. Secundum magnam. Ps. ^b Miserere mei, Deus.*

3. *Deus, cuius antiqua miracula eciam in nostro saeculo coruscare sentimus, dum, quod priori populo a persecutione egyptiaca liberato dexteræ tuæ potencia contulisti ¹, id in salutem gentium per aquae sanctificationem operaris, presta, ut in Habrahae filios et in Israheliticam dignitatem totius mundi transeat plenitudo. Per.*
 10

4. *Exorcismus salis ante missam.*

Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei patris omnipotentis et in caritate domini nostri Iesu Christi et in virtute spiritus sancti. Exorcizo te per Deum vivum et verum, qui te ad tutelam humani generis
 15 *procreavit et populo venienti ad credulitatem per servos suos consecrari precepit. Proinde rogamus te, domine Deus noster, ut haec creatura salis in nomine sanctae trinitatis efficiatur salutare sacramentum ad effugandum inimicum, quam tu, domine, sanctificando sanctifices et benedicendo benedicas, fiatque omnibus accipientibus perfecta me-*
 20 *dicina permanens in visceribus eorum. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus.*

5. *Exorcismus aquae.*

Exorcizo te, creatura aquae, per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, per Deum totius saeculi creatorem, ut mundam te ex-
 25 *hibeas contra omnem morbum et insidias inimici, ut ubicumque aspersa fueris, sit propicio Deo defensa domus ipsa, et, sicut defensae fuerunt domus Hebreorum per signum sanguinis, sic defendantur, domine, domus famulorum famularumque tuarum. In ipsius nomine te exorcizo, qui verbo suo fontes emanare precepit. In ipsius nomine te exor-*
 30 *cizo, qui filios Israel per medium mare rubrum eduxit. In ipsius nomine te exorcizo, quem Iohannes in te baptizavit, ut te mundam et aptam ad benedicendum exhibeas, et ut omnis spiritus erroris et omnes fantasiae daemonum per tuam aspersionem effugentur et separentur. Per.*

6. *Benediccio amborum.*

35 3. ¹ contulisti T. — ² transeant, corr. transeat T.

2. ^a Ps. XXIII. — ^b Ps. L.

3. *Sacram. Gelas.* I, XLII (éd. WILSON, pp. 82-83; MOHLBERG, pp. 70-71). — Cf. ci-dessous, CLXXXIII, n. 2.

4. *Sacram. Gelas.* I, XXXI (éd. Wilson, p. 47; MOHLBERG, p. 43). — FRANZ,
 40 *Kirchl. Bened.*, t. I, 155, n. 2.

5. FRANZ, *ibid.*, p. 155, n. 3, et p. 156, n. 6.

6.-8. *Ibid.*, p. 189.

Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, te suppliciter deprecamur, ut opem tuam nobis mittere digneris, et sacerdotali officio da virtutem ad hanc creaturam salis et aquae benedicendam, quam tu, domine, de summo maiestatis tuae throno respicere et per manus potentiae tuae benedicere dignare, ut quisquis ex ea gustaverit, numquam 5 moriatur in aeternum, te sapiat, de te roboretur, de te sanitatem percipiat, atque ad aeterna dona per tuam gratiam pervenire mereatur. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus est.

7. Tunc ingrediatur cum summa devocione ad missam hoc ordine. 10

Ad introitum. *Salus populi ego sum.* Ps. ^a *Adtendite, popule.*

De necessitatibus meis. Ps. ^b *Ad te levavi.*

8. Oratio. *Quesumus, omnipotens Deus, ut populus tuus christianus tota tibi devocione conveniens et beneficia tua iugiter mereatur et pacem. Per.* 15

9. Alia. *Deus, qui humanae fragilitati necessaria providisti miserors amminicula iumentorum, quesumus, eadem miseris consulendo non subtrahas, ut quorum sevit interitus, eorum tua nobis parcendo clementia cessare iubeas vastitatem. Per dominum.*

10. In diebus illis, ^a dixerunt viri civitatis ad Heliseum prophetam: Ecce habitatio civitatis huius optima est sicut tu ipse prospicis, sed aquae amarissimae sunt et terra sterilis. At ille ait: Afferte mihi vas novum et mittite in illud sal. Qui cum attulissent, egressus ad fontes aquarum misit in eos sal et ait: Haec dicit dominus: Sanavi 25 aquas has et non erit ultra in eis mors neque sterilitas. Sanatae sunt ergo aquae usque ad hanc diem iuxta verbum Helisei quod locutus est.

11. Gr[aduale]. *Salvum fac populum tuum.*

Gr[aduale]. *Adiutor in oportunitatibus.*

12. Secundum Iohannem. In ill. ^a vidit Iohannes Iesum venientem ad se et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, hic de quo dixi: Post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat et ego nesciebam eum. Sed ut manifestaretur in Israel propterea veni ego in aqua¹ baptizans. Et testimonium perhibuit Iohannes 30

12. ¹ qua, corr. aqua T.

7. ^a Ps. LXXVII. — ^b Ps. CXXII.

9-10. Ci-dessous, CLXXXIII, n. 4-5.

9. *Sacram. Gelas.*, III, XLII (éd. WILSON, p. 257; MOHLBERG, p. 202).

10. ^a IV. REG. II, 19-22.

11. Cf. FRANZ, *K. Ben.*, t. I, 189, et ci-dessous, CLXXXIII, n. 6.

12. FRANZ, *ibid.*, p. 156, n. 5; p. 164, n. 5; p. 189. — ^a Ioh, I, 29-34. 40

dicens: Quia vidi spiritum descendantem quasi columbam de caelo et mansit super eum. Sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendantem et manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu. Et ego vidi et testimonium
 5 perhibui, quia hic est filius Dei.

13. Postea dicatur: *Dominus vobiscum.* Respondit populus: *Et cum spiritu tuo.*

Exorcismus salis.

Oremus. *Exorcizo te, creatura salis, per Deum vivum, per Deum
 10 verum, per Deum sanctum, per Deum, qui te per Heliseum prophetam
 in aquam mitti iussit, ut sanaretur sterilitas aquae, ut efficiaris sal
 exorzizatus in salutem credentium et sis omnibus te sumentibus sa-
 nitas animae et ¹ corporis, et effugiat atque discedat ab eo loco quo asper-
 sus fueris et omnis fantasia et nequitia vel versutia diabolicae fraudis
 15 omnisque spiritus immundus adiuratus. Per eum qui venturus est iu-
 dicare vivos.*

14. Benedictio salis.

*Inmensam clementiam tuam, omnipotens eterne Deus, humiliter im-
 ploramus, ut hanc creaturam salis et aquae, quam ¹ in usum generis
 20 humani tribuisti, benedicere et sanctificare tua pietate digneris, ut sit
 omnibus sumentibus salus mentis et corporis, et quicquid ex eo tactum
 vel respersum fuerit, careat omni immundicia omnique impugnatione
 spiritalis nequiciae. Per eum qui.*

15. Exorcismus aquae.

25 *Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis et
 in nomine Iesu Christi filii eius domini nostri, ut fias aqua exorcizata
 ad effugandam omnem potestatem inimici et ipsum inimicum eradi-
 care et explantare cum angelis suis apostaticis. Per virtutem et nomen
 domini.*

30 16. Benediccio aquae.

*Deus, qui ad salutem humani generis maxima quaeque sacramenta
 in aquarum substantia condidisti, adesto invocationibus nostris et
 elemento huic multimodis purificationibus preparato virtutem tuae
 benedictionis infunde, ut creatura mysteriis tuis serviens ad abiciendos
 35 demones morbosque pellendos divinae gratiae sumat effectum, ut quic-
 quid in domibus vel in locis fidelium haec unda resperserit, careat*

13. ¹ et] *suprascr. T.*

14. ¹ quam] *suprascr. T.*

13.-16. *Ibid.*, p. 145-146, n. 1-4.

15.-16. Ci-dessous, CLXXXIII, n. 16-17.

16. *Sacram. Gélas.*, III, LXXV (éd. WILSON, p. 285; MOHLBERG, pp. 224-225).

omni immundicia, liberetur a noxa, non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens, discedant omnes insidiae latentis inimici et, si quid est, quod aut incolomitati habitantium invidet aut quieti, aspersione huius aquae effugiat, ut salubritas per invocacionem tui nominis expetita, ab omnibus sit inpugnationibus defensa. Per eundem dominum. 5

17. Item exorcismus salis.

Exorcizo te, creatura salis, per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, per Deum totius creaturae, qui divina voce oris sui locutus est ad discipulos suos dicens: ^a Vos estis sal terrae, et qui per apostolum suum Paulum dignatus est dicere: ^b Sit sermo vester sapientiae sale conditus, ut efficiaris sal exorcizatus ad evacuandum et expellendum inimicum omnemque virtutem putredinis eius, et omnes qui ex te sumpserint sint sanctificati animis atque corporibus, et, ubicumque fueris aspersus, prestes omnibus remissionem peccatorum, sanitatem mentis, 10 protectionem salutis. In nomine domini nostri Iesu Christi. 15

18. Benedicchio salis. Rogamus et obsecramus te, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, ut hanc creaturam salis, quam in usum ¹ humani generis tribuisti, in signum sapientiae tuae commutare digneris, ut quicumque hanc acceperint, omni foetore fatuitatis careant et ad te 20 redeant et vitae roborentur atque donum gratiae tuae invenire mereantur. Per eum qui venturus est iudicare.

19. Exorcizo te, creatura salis, in nomine Dei patris, per creatorem et auctorem omnium creaturarum, qui te inter reliqua sua opera adiungere dignatus est, qui virtutem salis et ignis adiunxit, ut armata familia 25 celesti ¹ persequaris gravissimum inimicum. Unde et nunc, creatura salis, in presenti opere implicata ², in sancta virtute domini nostri Iesu Christi persequere diabolum atque inimicum in latebris insidiantem, ut, ubicumque aspersa fueris, a visceribus hominum absque ulla molestia discedat et ad animae profectura sanitatem eum per necem 30 ultionis perpetuae sine mora expellas. Per.

20. Benedicchio salis.

Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, benedicere digneris hanc creaturam salis in tuo sancto nomine, Deus caelorum, Deus angelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, 35

18. ¹ usum] iussum T.

19. ¹ celestis, corr. celesti T. — ² implicita, corr.: implicata T.

17.-18. Ci-dessous CLXXXIII, n. 8-9.

17. ^a MATTH. V, 13. — ^b COL. IV, 6.

19. Cf. FRANZ, K. Ben., t. I, p. 187.

20. Ci-dessus, CXV, n. 9. —

Deus martyrum ¹, *Deus confessorum*, *Deus virginum*, *Deus omnium sanctorum*, in usum humani generis et proteccionem benedicere dignare hanc creaturam salis sicut benedixisti salem in manu Salemonis ² et dixisti: ^a Salemon ³, accipe tibi salem sapientiae, et da populo venienti
 5 ad credulitatem, ut caelestis medicina maneat in visceribus eorum. Et sicut benedixisti salem in manu Helisei prophetae qui dixit: ^b Afferte mihi vas fictile et mittam in illud sal, et ait: Haec dicit dominus: ^c Sanaui aquas has et non erit moriens neque sterilis ab eis, et sanatae sunt usque ad diem hanc, sic benedicere digneris, domine, hunc salem, ut,
 10 quicumque ex eo gustaverint, accipiant corporis sanitatem, integritatem mentis, tutelam salutis, corroboracionem fidei, plenitudinem sanitatis, ut custodiat animas et omnia membra illorum a languore parvo vel magno et ab omnibus insidiis diaboli et proficiat ad salutem corporis et animae. Per eum, qui venturus.

15 21. Exorcismus aquae.

Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis et in nomine domini nostri Iesu Christi et in virtute spiritus sancti, ut omnis spiritus inmundus et incursio Satanae separetur a te. Proinde ergo efficere aqua exorcizata ad effugandum omne fantasma et ipsum
 20 *inimicum eradicare et explantare. Ut fias aqua sancta, aqua benedicta, ut, ubicumque effusa fueris vel aspersa, sive* ¹ *in domo, sive in horto, sive* ² *in agro, sive in campo, effugies omnem potestatem inimici, ut spiritus sanctus habitare dignetur in domo illa vel in loco illo. Per eum, qui venturus.*

25 22. Benediccio aquae.

Discede, inmundissime spiritus, ab omnibus quibus fides usura est nostrae religionis officio sacramenti, nec pretendas culpam criminis, qui agnoscis potentiam salvatoris, non est meriti confidentia sed precepti, licet ipsa potestas mysterii dignitas sit ministri. Te igitur per
 30 *communem dominum, aquae creatura, convenio, ut conservare motum sensibilitatis intellegas, subici te servicio quo placare deum nitimur non recuses, omnem a te daemonum communionem, omne a te iniquitatis collegium expurges, totam fantasmatis labem extermines, sisque capax dominicae proteccionis, ut, gratia sanctificationis adepta, tuo*

35 20. ¹ deus martyrum <deus martyrur expunct.> T. — ² Salomonis, corr. Salemonis T. — ³ Salomon, corr. Salemon T.

21. ¹ sive in domo] adscr. in marg. T. — ² sive ... campo] suprascr. corr. T.

^a Cf. ci-dessus, CVII, n. 9. — ^b IV. REG. II, 20. — ^c IV. REG. II, 21-22.

21. *Sacram. Gélas.* III, LXXVI (éd. WILSON, pp. 285-286; MOHLBERG, p. 225).

40 Cf. FRANZ, *K. Ben.*, t. I, p. 165, n. 7; 170, n. 2.

22. Ci-dessous, CLXXXIII, n. 14.

nostroque pariter creatori deserviens omnemque spirituum pravorum nequiciam, quocumque fueris loco aspersa, deicias, et sanctae copiam benedictionis inducas. Per eum, qui venturus.

23. Finiunt¹ exorcismi. Incipiunt tantum benedictiones.

Benedictio salis. *Virtutis tuae invictam fortitudinem et eminentiam deprecamur, omnipotens aeternae Deus, qui inter omnia necessaria, quae per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum procreari iussisti, non minimam gratiam sali conferri dignatus es, ut ex illo possint universa condiri, quae hominibus ad aescam produxisti, ideoque te supplices exoramus, ut hunc salem digneris aspicere, quatenus ex maiestatis tuae virtute contra omnes spiritus immundos valitudinem² possit accipere, expellatque ab omni loco, ubi tua fuerit invocatione aspersus, quicquid potest esse pestiferum et exhibeat plenum salutis effectum. Deterreat omnes bestias inimici, et omnium monstrorum genera longius faciat effugari, gravedines omnes fantasiasque compescat, et per signum sanctae crucis domini nostri Iesu Christi tutelam fidelissimam desiderantibus prestet. Per eum, qui cum.*

24. Benedictio aquae. *Te autem, creatura aquae, adiuro per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, per eum qui te in principio separavit ab arida. Adiuro te per Deum qui fontes paradisi emanare precepit et in quatuor fluminibus totam terram irrigare iussit. Adiuro te per eum qui te in Chana Galilaeae sua potentia convertit in vinum. Adiuro te per Deum qui Naaman Syrum a sua lepra in te mundavit et per manus Helisei prophetae qui¹ te dulcoravit inmisso ligno. Efficere ergo aqua sancta, benedicta et aqua lavans sordes et mundans peccata. Adiuro te per Deum vivum, ut mundam te exhibeas nec in te aliquam fantasiam retineas sed efficiaris fons exorcizatus, ut, ubicumque aspersus fueris, sive in domo, sive in angulis cubiculorum, sive in agro, sive in horto, sive super homines, sive super pecora vel iumenta, vel si quis ex te gustaverit, fias ei defensaculum vitae, remedium sanitatis. Ipse quoque diabolus elongetur et effugetur, sicut elongatum est celum a terra, lux a tenebris, iustum ab iniusto, dulce ab amaro, sic separetur ille spiritus immundus ab omni habitatione famulorum famularumque Dei vel ab his locis, ubi haec unda aspersa fuerit. Per verbum et virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus.*

23. ¹ Finiunt, corr.: Finiuntur T. — ² valere, corr. valitudinem T.

24. qui te] *suprascr.* corr. T.

23. FRANZ, K. *Ben*, t. 1, n. 11.

24. *Ibid.*, n. 15.

25. *Benedicchio salis. Sancte, domine, creator omnium creaturarum et totius naturae artifex et unus magister gignentium, origo nationum, utilitasque virtutum, cuius providentia in hac quoque creatura liquentes aquas caelesti igne solidasti ut haec caetera humanis usibus admixta*
 5 *condiret, et in longiorem usum servaret* ¹ *corrupta, da ei, domine, exorantibus nobis eam ex tua benedictione* ² *virtutem, ut, cuiuscumque viscera penetraverit, effuget ex his atque depellat, quicquid est erroris vel fraudis vel malignitatis diabolicaeque* ³ *temptationis, omnique hostis nostri infestatione depulsa, id in homine tantum quod a te factum est relin-*
 10 *quatur. Per eum, qui venturus.*

26. *Item coniuratio vel benedicchio aquae.*

Iterato te alloquor, creatura aquae, quae lucis similitudinem habes, tu sub caelo, tu super caelum, tu sub terra, tu super terram, semper ¹ *in-*
voco nomen magnum atque mirabilem Dei viventis et regnantis, qui te sua
 15 *potentia convertit in vinum, qui super te siccis pedibus ambulavit, qui te sua potentia suspendit in aera, et nubibus te pluere precepit, qui te congregavit in terra, miscuit in mare, qui archanis et limpidis veloci-*
busque ventis ferre te super terram precepit et ad usus hominis lava-
crum carnis dedit, et sitientibus potum dedit, super quem eciam spiri-
 20 *tus domini non solum ferebatur, sed eciam fertur, adiuro te per spiritum Dei vivi, adiuro te per vocem tonitruum coruscationis tremendi caelestis regis, adiuro te per lignum mysteriorum sanctissimae crucis, in qua creator tuus et noster pro totius mundi salute innocens pependit, adiuro te per eum*
qui omnia creavit, ut ne contempnas vocem humilitatis meae, sed ex-
 25 *pellas omnem umbram Satanae et omnes machinationes spirituum immundorum, sive biathonatum, sive erraticum, sive incantantium magicam artem, sive precantatorum auguria, sive draconum et om-*
nium volucrum et viperarum. Imperat tibi dominus noster Iesus Chri-
stus filius Dei vivi, ut mox cum aspersa fueris in nomine Dei omnipo-
 30 *tentis Sabaoth, sive in domo, sive in vineis, sive in seminatis campis, si-*
ve in quacumque creatura, sive in potu data fueris homini in valitu-
dine detento, vel maligni infestatione percusso, mox expellas et exclu-
das omne malignum, ut possit homo velocius salvus fieri. Per virtutem
et nomen domini nostri Iesu Christi, qui neque dici, neque scribi, ne-
 35 *que computari potest, cui nomen Deus est.*

27. *Item benedicchio salis.*

Domine, sancte pater, omnipotens eterne Deus, instaurator et con-

25. ¹ serviret T. — ² benedictio, corr. benedictionem T. — ³ adscr. corr. T.

26. ¹ super T.

40 25. FRANZ, K. *Ben.*, t. I, pp. 187-188.

27. Cf. *ibid.*, p. 142, n. 1; p. 152, n. 5, et ci-dessous, CLXXXIII, n. 25.

ditor omnium aelementorum, qui per Christum filium tuum Iesum hanc creaturam salis inter cactera esse iussisti, te deprecamur, domine, uti hanc creaturam salis per nomen maiestatis tuae ineffabile, per brachii tui virtutem, per dexteræ tuæ potentiam, per ineffabile sacramentum sacratissimæ crucis, per inenarrabile mysterium gloriosissime et perpetuæ virginis genetricis eiusdem filii tui domini nostri, benedicere et sanctificare digneris et tantam virtutem tribuere, ut omnes inimici insidias, incursiones, inflationes et impetus disturbare et effugare valeat. Per virtutem.

28. Item benedictio aquæ.

10

Omnipotens sempiternæ Deus, qui per angelum tuum fontem Agar faciem dominae suæ fugienti ostendisti, et ex eo Ismahelem sicientem potasti, qui pueri tui Abrahae in Mesopotamia preces exaudisti et omnia desideria cordis eius implesti, qui litora maris rubri aperuisti et populum tuum liberasti, qui famulum tuum Moysen in deserto petram virga percutere et eam aquam producere et populum iussisti portare, qui aquam amaram inmisso ligno dulcorasti, ita benedicere digneris, domine, hanc aquam, ut ubicumque fuerit aspersa in nomine tuo omnes sevas iactationes inimici expellat¹. Illud etiam rogamus, ut, sicut ad dominum Raguhel angelum Raphaelem mittere dignatus es, et Asmodeum daemonem colligavit, simile beneficium omni domui, ubi haec aqua aspersa fuerit, prestes, rogamus, ut numquam illic consistentibus noceat adversarius, nec ullam habeat potestatem commorandi, sed conversus et increpatus abscedat. Per virtutem et nomen domini nostri Iesu Christi, qui venturus est.

25

CLXXXII. Benediccio salis ad oculorum dolorem.

1. *Benedicere et sanctificare digneris, omnipotens aeternæ Deus, hanc creaturam salis, quam benedicimus in tuo sancto¹ nomine et filii tui domini nostri et spiritus sancti, ut sit ignis ardens et virtus potens adversus insidias diaboli et prestes sanitatem dolorem patientibus.*

30

2. *Sana, domine, oculos eorum per huius salis unctionem quibus benedicimus illum, sicut aperuisti oculos duorum cecorum clamantium tibi in evangelio et dicentium: «^a Miserere nostri, fili David », et misertus es illis et aperti sunt oculi eorum. Et sicut ille, qui des puto redemp-*

28. ¹ expellas, corr. expellat T.

35

CLXXXII. Ms.: T, f. 132^r.

Éd.: FRANZ, Kirchl. Bened., t. II, pp. 493-494 (d'après WOLFENBÜTTEL 530).

1. ¹ sancto] suprascer. T.

CLXXXII. 2. ^a MATTH. IX, 27.

toris nostri eiusdem filii tui illuminatus est, sic, domine, illuminentur oculi illorum, quibus benedicimus hanc creaturam salis, ut cadant ab oculis eorum lapides et ardores et cuncta obstacula visus vel ex diabolica arte vel ex¹ infirmitate. Per filium tuum dominum nostrum, qui
5 venturus est.

3. Benediccio aquae ad eadem.

Domine, sancte pater, omnipotens restaurator omnium debiliū, qui per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum in hac creatura aquae salutem et restitutionem humani generis constituisti, te
10 supplices deprecamur, ut exauditis orationibus nostris ita tuae pietatis respectu sanctifices has aquas, ut omnium infirmitatum doloribus subveniat, et omnium spiritum immundorum incursio recedat et, ubicumque fuerit in tuo nomine aspersa, gratia tuae benedictionis adveniat et omnia mala te propiciante recedant. Per eum, qui venturus est.

15 CLXXXIII. Incipit maior benedictio salis et aquae ad pecora.

1. In primis letania fiat.

*Kyrie eleyson*¹. *Christe eleyson*. *Christe audi nos*².

*Deus*³, in adiutorium meum intende, cum⁴ *Gloria*.

Ant. Haec est generatio. Ps. ^a *Domini est terra*⁵.

20 *Ant*⁶. *Afferte domino*. Ipse psalmus totus.

Ant. Secundum magnam. Ps⁷. ^b *Miserere mei Deus*.

2. Sequitur¹ oratio. *Deus, cuius antiqua miracula etiam nostro saeculo corruscare*² *sentimus, dum quod priori populo a persecutione egyptia*³ *liberato dexteræ tuæ potentia contulisti, id in salutem gentium per aquae sanctificationem operaris, presta, ut in Abrahae*⁴ *filios et in Israheliticam dignitatem totius mundi transeat plenitudo. Per dominum nostrum.*
25

3. Antiphona¹ ad introitum. *Ant*². *De necessitatibus meis*. Ps³. ^a *Ad te levavi*.

30 2. ¹ ex] *suprascr.* T.

CLXXXIII. Mss.: B, f. 128^v-131^v; G, f. 131^v-134^r; K, f. 134^v-137^v (cf. n. 23, var. 5); L, f. 161^r-163^v (cf. n. 23, var. 5).

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 180-184 (d'après *Cod. lat. Monac.* 6425).

1. ¹ aeleyson B. — ² nos <Et sic per ordinem. Deinde> G. — ³ <Ps.> Deus
35 KL. — ⁴ <ter> cum G. — ⁵ terra <totus> K. — ⁶ Ant.] Ps. B G. — ⁷ Ps.] om. B.

2. ¹ Sequitur] om. G. — ² coruscare G L. — ³ egyptiaca G. — ⁴ Habrahæ K L.

3. ¹ Antiph.] om. K; Antiph. ad intr.] Introitus ad missam G. — ² Ant.] om. G L. — ³ Ps.] om. B.

40 CLXXXIII. 1. Cf. ci-dessus, CLXXXI, n. 1-2. — ^a Ps. XXIII. — ^b Ps. L.

2. Ci-dessus, CLXXXI, n. 3.

3. Cf. ci-dessus, CLXXXI, n. 7. — ^a Ps. CXXII.

4. Oratio ad ¹ missam. *Deus qui humane fragilitati necessaria providisti misericors amminicula* ² *iumentorum, quesumus eadem miseris consulendo non subtrahas, ut, quorum nostris meritis sevit interitus, eorum* ³ *tua nobis parcendo clementia cessare iubeas vastitatem. Per.*

5. Lectio libri Regum. In diebus illis ^a *dixerunt viri civitatis ad Heliseum: Ecce habitatio civitatis huius optima est sicut tu ipse prospicis, sed aque* ¹ *amarissime* ² *sunt et terra sterilis. At ille ait: Afferte mihi vas novum et mittite* ³ *in illud sal. Qui cum attulissent, egressus ad fontem aquarum misit in eum sal et ait: Hec dicit dominus: Sanavi aquas has et non erit ultra in eis neque mors neque* ¹⁰ *sterilitas. Sanatae sunt ergo aquae usque ad diem hanc iuxta verbum quod locutus est Heliseus.*

6. Gr[aduale]. *Adiutor in oportunitatibus. Vers. Quoniam non in finem. Alleluia. Domine* ¹ *exaudi.*

7. Secundum Mattheum. In illo tempore ¹ ^a *dixit Iesus discipulis suis: Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo salietur* ² *Ad nihilum* ³ *valet ultra nisi mittatur foras et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux huius mundi. Non potest civitas abscondi supra* ⁴ *montem posita. Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio sed super candelabrum, ut luceat omnibus* ⁵ *qui in domo sunt.* ²⁰ *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera* ⁶ *vestra bona et glorificent patrem vestrum qui in celis est.*

8. Exorcismus salis. Postea ¹ *dicatur: Dominus vobiscum. Oremus.*

Exorcizo te, creatura salis, per Deum vivum, per Deum sanctum, per Deum totius creaturae, qui divina voce oris sui locutus est ad discipulos suos dicens: « ^a *Vos estis sal terrae», et qui per apostolum suum Paulum dignatus est dicere: «* ^b *Sit sermo vester sapientiae sale conditus», ut efficiaris sal exorcizatus ad evacuandum et expellendum inimicum omnemque virtutem putredinis eius, et omnes qui ex te sumpserint sint sanctificati animis atque* ² *corporibus, et ubicumque fueris* ³⁰ *aspersus prestes omnibus remissionem peccatorum, sanitatem mentis, protectionem salutis. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus est.*

4. ¹ ad missam] om. G. — ² adminicula G. — ³ eorum <nobis> G.

5. ¹ aquae K L. — ² amarissimae L. — ³ mitte, corr. mittite K.

6. ¹ <Vers.> Domine K L.

7. ¹ tempore] om. B G. — ² salietur B G. — ³ nihilum G K. — ⁴ super B. — ⁵ omnibus] hominibus B K L. — ⁶ opera vestra] vestra opera B K L.

8. ¹ Postea ... Oremus] om. G. — ² atque] et G.

4. Ci-dessus, CLXXXI, n. 9.

5. Ci-dessus, CLXXXI, n. 10. — ^a IV. REG. II, 19-22.

6. Cf. *ibid.*, n. 11.

7. ^a MATTH. V, 13-16.

8. Ci-dessus, CLXXXI, n. 17. — ^a MATTH. V, 13. — ^b COL. IV, 6.

9. *Benedictio salis. Rogamus et obsecramus te, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, ut hanc creaturam salis quam in usum humani generis tribuisti in signum sapientiae tuae commutare digneris, ut quicumque ex hac acceperint omni foetore fatuitatis carentes ad te redeant et in¹ te roborentur atque donum gratiae tuae invenire mereantur. Per.*

10. *Alia. Inmensam clementiam tuam, omnipotens¹ aeternae Deus, humiliter imploramus, ut hanc creaturam salis quam in usum humani generis tribuisti, benedicere et sanctificare tua pietate digneris, ut sit omnibus sumentibus salus mentis et corporis et quicquid eo tactum vel aspersum fuerit, careat omni inmunditia omnique inpugnatione spiritualis² nequitiæ. Per virtutem.*

11. *Alia¹. Virtutis tuae fortitudinem deprecantes, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui inter omnia necessaria, quae per Iesum Christum dominum nostrum procreari iussisti, non minimam gratiam conferre dignatus es salî, ut ex illo possint universa condiri, quae hominibus ad escam per eundem filium tuum dominum nostrum procreasti, te supplices exoramus, ut hoc sal digneris aspicere, quatinus ex maiestatis tuae virtute contra omnes spiritus inmundos valorem possit accipere. Expellat ab omni loco ubi fuerit tua invocatione aspersum quicquid potest esse pestiferum, et exhibeat plenum salutis effectum, deterreat omnia prestrigia² inimici, et omnia monstrorum genera longius faciat³ effugari; gravedines omnes phantasiasque compescat et per signum crucis filii tui domini nostri Iesu Christi tutelam fidelissimam desiderantibus prestet. Per⁴.*

12. *Exorcismus aquae. Exorcizo te, creatura aque, per Deum vivum, per Deum sanctum, per Deum totius¹ creature, ut te mundam exhibeas contra omnem morbum atque insidias inimici, ut ubicumque aspersa fueris² sit propitio³ Deo domus ipsa defensa, sicut defensae fuerunt domus Hebreorum per signum sanguinis agni. In ipsius nomine te exorcizo, aqua, qui verbo suo fontes de⁴ paradiso emanare precepit. In ipsius nomine⁵ te exorcizo, qui filios Israel per rubrum mare eduxit. In ipsius nomine te exorcizo, qui⁶ super te suis pedibus ambulavit. In ipsius nomine te exorcizo, quem Iohannes in te baptizavit, ut omnis*

9. ¹ in te] vite B G L.

35 10. ¹ omnipotens ... Per virtutem] ut supra G (cf. CV, 2). — ² spiritalis B.

11. ¹ Alia] Item alia benedictio K L. — ² prestrigia B. — ³ faciat] efficiat G. — ⁴ Per <eundem> K L.

12. ¹ totius L. — ² fuerit B. — ³ propicio L. — ⁴ de paradiso] in marg. B. — ⁵ nomine] om. G. — ⁶ qui ... exorcizo] om. B. —

40 9. Ci-dessus, CLXXXI, n. 18.

10. Ibid., n. 14.

11. Ibid., n. 23.

spiritus erroris et omnes phantasie⁷ demonum tua aspersione effugentur⁸ et separentur. Per virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus est⁹ iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem quique est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

13. Alius¹. *Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis et in nomine domini nostri Iesu Christi et spiritus sancti, ut omnis spiritus immundus et incursio Satane separetur ab hac creatura aquae. Proinde efficere aqua exorcizata ad effugandum omne fantasma² inimici et ipsum inimicum eradicare et explantare. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus est³ in spiritu sancto iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem.*

14. Alius¹. *Discede, inmunde spiritus, ab omnibus quibus fides nostrae usura est religionis officii sacramentis, nec pretendas culpam criminis qui agnoscis potentiam salvatoris. Non est meriti confidentia sed precepti, licet ipsa potestas misterii² dignitas sit ministri. Te igitur per communem Deum³, aquae creatura, convenio, ut conservare motum sensibilitatis intelligens⁴ subici servitio quo placare Deum nitimur non recuses, omnem a te demonum communionem, omne collegium iniquitatis expurges, totam phantasmatis⁵ labem, capax dominice⁶ protectionis extermines, ut gratia sanctificationis ad-
epta tuo nostroque pariter⁷ creatori deserviens, omnem spirituum pravorum nequitiam quocumque loco fueris aspersa deicias et sancte⁸ copiam benedictionis inducas. Prestante ipso⁹ domino redemptore nostro Iesu Christo, qui cum Deo patre et spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen¹⁰.*

15. Alius¹. *Te item, creatura aquae, adiuro per² Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, qui te in principio verbo separavit ab arida. Adiuro te per Deum vivum, qui fontes paradysi³ manare et in quattuor⁴ fluminibus exire et totam terram rigare precepit. Adiuro te per eum, qui te in Chana Galileae sua potentia convertit in vinum. Adiuro te per eum, qui in te Naaman⁵ Syrum⁶ a lepra mundavit et per manus Helisaei⁷ prophetae inmissione salis dulcoravit, ut efficiaris aqua sancta, aqua benedicta, aqua lavans sordes et mundans peccata.*

⁷ fantasiae K; phantasiae L. — ⁸ effugientur B L. — ⁹ est ... Amen] om. B.

13. ¹ Alius] Alia G; <Item> alius L. — ² phantasma G. — ³ est ... ignem] om. B.

14. ¹ <Item> alius K L. — ² mysterii B. — ³ Deum] dominum K. — ⁴ intelligens B. — ⁵ phantasmatis G. — ⁶ dominicae L. — ⁷ pariter] partem B. — ⁸ sanctae L. — ⁹ ipso ... Amen] om. B. — ¹⁰ Amen] om. G.

15. ¹ Alia G. — ² <te> per B. — ³ paradisi K L. — ⁴ quattuor K L. — ⁵ Neaman B G. — ⁶ Sirum K L. — ⁷ Helisei G L. —

13. Cf. ci-dessus, CLXXXI, n. 21 (var.).

14. *Ibid.*, n. 22.

15. *Ibid.*, n. 24.

Adiuro te per Deum vivum, ut te mundam⁸ exhibeas, nec in te aliquam phantasiā⁹ retineas, sed efficiaris fons exorcizatus, ut ubicumque aspersa fueris, sive in domo, sive in angulis cubiculorum, sive in agro, sive super hominos, sive super pecora vel iumenta, vel si quis ex te gustaverit fias ei defensaculum¹⁰ vite, remedium sanitatis. Ipse quoque diabolus elongetur et effugetur¹¹, tamquam elongatum est caelum a terra. Et sicut separatur lux a tenebris, iustum ab iniusto, dulce ab amaro, sic separetur ille spiritus immundus ab omni habitatione famulorum famularumque Dei vel¹² ab his locis ubi haec unda respersa fuerit.
 10 *Per verbum et virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus est¹³ iudicare vivos et mortuos.*

16. Alius¹. *Exorcizo te, creatura aque, in nomine Dei patris omnipotentis² et in nomine Iesu Christi filii eius domini nostri et in virtute spiritus sancti, ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici et ipsum inimicum eradicare et explantare cum angelis suis apostaticis. Per virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus³.*

17. Benedictio aquae. *Deus qui ad salutem humani generis maxima quaeque¹ sacramenta in aquarum substantia condidisti, adesto invocationibus nostris et elemento huic multimodis purificationibus preparato virtutem² tuae benedictionis infunde, ut creatura misterii³ tuis serviens ad abitiendos demones morbosque pellendos divinae gratiae summat effectum, et, quicquid in domibus vel in locis fidelium haec unda resperserit, careat inmunditia, liberetur a noxia⁴, non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens. Discedant omnes insidie⁵*
 25 *latentis inimici, et si quid est, quod aut incolomitati habitantium invidet aut quieti, aspersione huius aquae effugiat, ut salubritas per invocationem sanctitui nominis expetita, ab omni sit inpugnatione defensa. Per.*

18. Alia¹. *Exorcizo te, creatura aquae, per Deum sanctum, per dominum nostrum Iesum Christum, ut efficiaris aqua sancta, aqua*
 30 *benedicta et ubicumque effusa fueris, vel aspersa, sive in domo, sive in agro, effuges² omnem phantasiā omnemque inimici potestatem, ut spiritus sanctus habitet in domo illa vel in loco illo. Per³.*

19. Alia¹. *Domine Deus pater omnipotens, statutor omnium ele-*

⁸ mundum K L. — ⁹ fantasiam K. — ¹⁰ defensacula B. — ¹¹ fugetur G. — ¹² vel] 35 om. G. — ¹³ est ... mortuos] om. B G.

16. ¹ Alia G K. — ² omnipotentis ... venturus] Require retro G (cf. CV, 3). — ³ venturus] vivit L.

17. ¹ quaeque... Per] Require retro G (cf. C V, 4); queque B. — ² virtutum B. — ³ mysteriis B. — ⁴ noxa K. — ⁵ insidie latentis inimici] inimici latentis insidie K.

40 18. ¹ <Item> alia K; Alia] Exorcismus aquae G. — ² effugies B. — ³ Per. <Qui vivit et regnat> K L.

19. ¹ Alia] Benedictio aquae G. —

16. Ci-dessus, CLXXXI, n. 15.

17. Ibid., n. 16.

mentorū, qui per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum elementum hoc aquae in salutem humani generis esse voluisti, te supplices deprecamur, ut exauditis orationibus nostris eam tuae pietatis respectu sanctifices, atque ita omnium spirituum inmundorum ab ea recedat incursio, ut ubicumque fuerit in nomine tuo aspersa gratia² tuae be- 5
nedictionis adveniat, et mala omnia te propitiante procul recedant. Per.

20. Hic sufflet ter in aquam et commisceat¹ salem et aquam dicendo: Haec commixtio salis et aquae per virtutem individuae tritatis et signum sanctae crucis salutifera efficiatur.

21. Sequitur¹ antiphona. Vox² domini super aquas. Deus maiestas intonuit, dominus super aquas multas. 10

22. Oratio¹ post commixtionem.

Aeternae omnipotens Deus, qui nobis a te conditam creaturam aquae² vividae³ distinxisti⁴, ut liquorem simplicem ad lavacrum, salsam soliditatem preberes ad condimentum, quatinus et sordida possent abluī 15
et fatua imbui, quo et noxia tollerentur et originalis corrigeretur error ad viam salutis, te officii⁵ nostri functione inmeriti deprecamur, ut haec salis et aquae in tuo nomine facta permixtio clementiae tuae dono sanctificetur, quodque mysterialiter⁶ baptismo commodum, culpe⁷ traduci inimicum, sapientiae aptum, errori prestat adversum, sancti spiritus 20
tui sanctitate reddas sanctificatum, nec ullo contagio reddatur inmundum, quod tua fieri credimus maiestate beatum, sed ita per te plenum prebeat sanctificationis effectum, ut, ubicumque invocato tuo nomine manu fuerit emissum vel modo quolibet assumptum, expulsis et explosis omnibus insidiis contrariae potestatis, non solum diabolica machinamenta 25
ex eodem loco fugata deficiant, sed etiam sanctorum angelorum custodia semper inibi mansura consistat, te prestante omnipotenti⁸ Deo, qui cum filio tuo et spiritu sancto regnas in saecula saeculorum. Amen.

23. Alia¹. Deus invisibilis et inaeſtimabilis², qui per cuncta diffusus es, pietatem tuam per sanctum et tremendum filii tui nomen 30
supplices deprecamur, ut in hanc creaturam³ salis et aquae benedictionem tuam per potentiam⁴ invisibilis operationis infundas, ut iumenta, quae necessitatibus humanis tribuere dignatus es, cum ex eadem acceperint aut aspersa fuerint, haec benedictio et sanctificatio tua illaesa⁵
reddat et ab omni temptatoris incursu te protegente custodiat. Per. 35

² gratiae B.

20. ¹ comisceat K.

21. ¹ Sequitur] om. G. — ² cum neumis L.

22. ¹ Oratio] om. G. — ² aquam B. — ³ vividae] bifidam B. — ⁴ destinxisti B K. — ⁵ offitii B. — ⁶ mysterialiter G. — ⁷ culpaē L. — ⁸ omnipotente B G. 40

23. ¹ Alia <oratio> G. — ² inaeſtimabilis G L. — ³ creaturam] om. G. — ⁴ potentiam <tuam> K. — ⁵ illesa G L; hic desinit textus in fine folii 163^v: L; in principio folii 137^v: K (maiori parte eiusdem folii relicta vacua).

24. *Alia. Benedictio Dei patris et filii et spiritus sancti descendere dignetur super hanc creaturam salis et aquae, ut animabus salubris efficiatur. Per omnia saecula*¹ *saeculorum.*

25. *Domine, sancte pater, omnipotens instaurator et conservator omnium elementorum, qui per Iesum Christum filium tuum hanc creaturam spiritu sancto cooperante inter caeteras esse iussisti, te deprecamur, domine, ut hanc creaturam salis et aquae benedicere et sanctificare digneris, ut, ubicumque aspersa fuerit, omnis spiritus inmundus ab eo loco confusus et increpatus effugiat, naec ulterius in eo loco habeat*
10 *potestatem commorandi. Per.*

26. *Benedictio*¹ *amborum. Deus, cui super Cherubim sublimi*² *throno sedenti omnis profunditas abyssi, omnis latitudo perspicua est, Deus cuius aeternis legibus omnis natura concluditur, Deus cuius voluntati quicquid resistit infirmum est, quicquid sevit inimicus*³ *et*
15 *inmundus spiritus tuis sermonibus sanctis evictum est, Deus qui malignorum spirituum destruis vires et adversantia per famulos tuos temptamenta inimici potenter extinguis, te, domine, supplices exoramus, ut ad defensionem nostram placatus aspicias et huius salis et aquae creaturam gratiae tuae benedictione sanctifices et necessariis purificationibus facias*⁴ *efficaces, ut quicquid fuerit de liquore eius aspersum vel*
20 *potatum ab omni inmundicia spirituum inmundorum vacuum fiat et liberum. Nihil ibi pestilentia morbidum, nihil ullo terrore sit inquietum, omne illic demonium*⁵ *omnem adversariam potestatem per huius creaturae tuae aspersionem*⁶ *deprecatio tuae invocationis expellat, nec*
25 *ullas ibi diaboli ministrorumque eius insidias nocere aut latere permittas, ubi de tuo auxilio presumitur et virtus tui nominis invocatur. Per*⁷.

27. *Alia*¹. *Aeternae, domine Deus omnipotens, offitii nostri functione inmeriti deprecamur, ut haec salis et aquae permixtio in nomine clementiae tuae sanctificata, cum per nostras manus emissa vel quolibet*²
30 *modo fuerit assumpta, expulsa cuncta machinamenta demonum et ex eodem loco fugata deficient et sanctorum angelorum custodia semper inibi mansura consistat. Per.*

28. *Alia*¹. *Presta, domine, tuum salubre remedium super hanc creaturam salis et aquae, ut ubicumque intercesserit ad anime et corporis se sumentium proficiat sanitatem. Per.*

29. *Of[fertorium]. De profundis clamavi.*

24. et 25. *mutato ordine* (25, 24) *in G.*

24. ¹ *saecula saeculorum]* *om. G.*

26. ¹ *[Item] benedictio G. —* ² *sublimo B. —* ³ *inimicis B. —* ⁴ *faciat B. —*
40 ⁵ *demonum B. —* ⁶ *aspersione B. —* ⁷ *Per]* *om. G.*

27. ¹ *Alia]* *Item benedictio amborum G. —* ² *quotlibet B.*

28. ¹ *Alia]* *om. B.*

30. *Secreta. Sacrificiis, domine, placatus oblatiis opem tuam nostris temporibus clementer impende. Per.*

31. *Prefatio*¹. *Per omnia secula seculorum. Amen. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Gratias agamus domino Deo nostro. Dignum et iustum. Vere dignum usque gratias agere, domine Deus caeli et terrae, cuius virtuti subiecta sunt omnia, cuius verbo procreata sunt universa, mitte spiritum sanctum tuum super hanc creaturam salis et aquae, ut fiat sanctificata in nomine patris et filii et spiritus sancti. Ipsa aqua te cognovit, o altissima salus et respector perpetuus. Ergo humiles te, domine, exoramus*², *ut nos exaudias et miserearis precibus nostris, ut, ubicumque gratia aspersionis et purificationis te iubente aspersa fuerit haec aqua, habeat ibi domus gaudium, pacem, fidem, caritatem, spem*³ *et honorem perpetuum, ut omnis malivoli inimici invidia expellatur et separetur, per virtutem domini nostri Iesu Christi, quem laudant angeli et archangeli et non cessant clamare dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus dominus*⁴ *et cetera.*

32. *Sequitur*¹ *Te igitur, usque*² *Per omnia saecula saeculorum.*

Oremus. Preceptis salutaribus moniti, usque audemus dicere. Pater noster, usque in finem. Libera nos, quesumus, usque in finem.

33. *Co[m]munio. Tu, domine, servabis nos.*

34. *Ad c[om]plendum]. Benedictionem tuam, domine, quesumus, populus fidelis accipiat, qua*¹ *corpore salvatus ac mente et congruam tibi semper exhibeat servitutem et propitiationis tuae beneficia semper inveniat. Per.*

35. *Ad*¹ *c[om]plendum]. Averte, quesumus, domine, a fidelibus tuis cunctos miseratus errores et sevientium morborum depelle perniciem, ut quos merito flagellas devios, foveas tua miseratione correctos. Per.*

36. *Item postquam dixerit Benedicamus domino, dicat hanc benedictionem salis*¹ *et aquae:*

*Deus invicte virtutis auctor et insuperabilis imperii*² *rex ac semper magnificus triumphator, qui adversae dominationis vires reprimis, qui inimici rugientis saevitiam superas, qui hostiles nequitias potenter expugnas, te, domine, trementes et supplices deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam salis et aquae dignanter aspicias, benignus illustres, pietatis tuae more sanctifices, ut, ubicumque fuerit aspersa, per invocationem sancti tui nominis omnis infestatio immundi spiritus abigatur,*

31. ¹ Prefatio ... et iustum] *om. B.* — ² exoramus] *deprecamur G.* — ³ spem] *om. B.* — ⁴ dominus] *om. B.*

32. ¹ Sequitur] *om. G.* — ² usque ... Pater noster] *om. G.*

34. ¹ quo *B.*

35. ¹ Ad c.] *Alia G.*

36. ¹ salis et aquae] *om. G.* — ² imperi ... Per] *ut supra G (cf. CV, 6).*

terrorque venenosi serpentis procul pellatur, et presentia sancti spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus ubique adesse dignetur. Per.

37. Finita missa, congregentur animalia in loco mundo et aspergat ea sacerdos de aqua benedicta, dicendo ¹ antiphonam: Ant. *Hominines et iumenta salvabis, domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Vers. Domine, in celo misericordia tua et veritas tua usque ad nubes.*

38. Oratio super animalia.

Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, defende pecora nostra, defende misericors dona tua per hanc creaturam salis et aquae a lupis rapacibus, a latronibus, a bestiis, a scabie, a lesura, a morbis, a mortibus, a laqueis, ab interitu, ab invidia et malitia et malis hominibus, a male loquentibus, a malis oculis, a veneficiis et aruspiciis, a serpentibus et malis vermibus ¹ et ab omnibus diaboli temptationibus et ruinis per hanc creaturam salis et aquae et per invocationem nominis tui et filii et spiritus sancti, cui est honor et gloria et potestas tecum et cum eodem filio in saecula saeculorum.

39. Alia. *Domine Deus omnipotens, sanetur, quesumus, haec creatura animalium quae morbo et valitudine vexatur, in nomine Dei patris et filii et spiritus sancti, et extinguatur diabolus et valitudo per impositionem manuumstrarum, quas nos inponimus carnales, et per invocationem angelorum, patriarcharum, prophetarum ¹, apostolorum, martyrum ², confessorum, virginum atque omnium sanctorum tuorum nos et pecora nostra ab omni malo custodire digneris. Per.*

40. Alia. *Deus, qui humane fragilitati necessaria ¹ providisti misericors amminicula iumentorum, quesumus, eadem miseriis consulendo non subtrahas, et, quorum nostris meritis sevit interitus, eorum tua nobis parcendo clementia cessare iubeas vastitatem. Per.*

41. Alia. *Deus, qui laboribus hominum etiam de mutis animalibus solatia subrogasti, supplices te rogamus, ut, sine quibus non alitur humana conditio, nostris facias usibus non perire. Per.*

37. ¹ dicendo antiphonam] om. G.

38. ¹ vermibus] omnibus G.

39. ¹ prophetarum] om. G. — ² martirum G.

40. ¹ necessaria ... Per] ut supra G (Cf. CLXXXIII, 4).

CLXXXIV. Benedictio panis et salis ad salutem hominum et animalium.

Domine Deus omnipotens, Christe Iesu fili Dei, rogamus te, ut mittere digneris benedictionem tuam et medicinam caelestem et divinam protectionem super hanc creaturam panis et salis, ut proficiat 5 ad salutem omnibus hominibus quibus datur vel pecoribus, et sanitas fiat eis in ore, in ventre, in corde, in oculis, in auribus, in naribus, in manibus, in pedibus vel in omnibus membris corporum eorum, ut non possit diabolus ¹ vincere eos nec in risu, nec in visu, nec in auditu, nec ambulando, nec dormiendo, neque surgendo, neque in gustu cibi vel 10 potus, sed tu, Deus omnipotens, qui es salvator omnium, salvos fac eos in omni periculo et miserere illis. Qui cum patre ².

CLXXXV. Exorcismus salis et aquae contra fulgora ¹.

1. Exorcizo te, creatura salis et aquae, in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni filii Dei vivi, ut sis purgatio ¹ et purificatio in his 15 locis in quibus aspersa ² fueris ad effugandos inimicos et erraticos spiritus omnemque nefariam vim diaboli repellendam ³ et omnes figuras et minas fantasmaticas ⁴ Satanae exterminandas et fulgora ⁵ atque ⁶ coruscationes ⁷, quae horribiliter nostris ingeruntur obtutibus, ut ⁸ non hominibus aut pecoribus aut ⁹ frugibus noceant, sed abscedant ¹⁰ 20 et fugiant. Per invocationem nominis ¹¹ domini ¹² nostri Iesu Christi, qui cum ¹³ Deo patre ¹⁴.

2. Tunc spargatur aqua benedicta et dicatur ista ¹ oratio.

Magnificentiam tuam, domine, precamur suppliciter implorantes, ut nos ab imminetibus periculis exuas et a peccatis omnibus benignus 25

CLXXXIV. Mss.: B, f. 131v; G, f. 134r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 270 (d'après G).

¹ diabolus vincere eos] eos diabolus vincere G. — ² patre <et spiritu sancto vivis et regnas> G.

CLXXXV. Mss.: B, f. 131v-132r; G, f. 134r-134v; T, f. 132r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, pp. 78-79 (d'après *Cod. lat. Monacen.* 6425).

Titulus. ¹ fulgora T.

1. ¹ purgatio et purificatio] purificatio et purgatio G. — ² aspersus T. — ³ pellendum T. — ⁴ fantasmatici T. — ⁵ fulgora G T. — ⁶ atque] et G. — ⁷ corus- 35 cationes G T. — ⁸ ut] om. T. — ⁹ aut] vel T. — ¹⁰ abscedant B. — ¹¹ nominis <nominis> B. — ¹² <eiusdem> domini T. — ¹³ cum Deo patre] venturus T. — ¹⁴ patre <et spiritu sancto venturus est iudicare vivos et mortuos et omne saeculum per ignem> G.

2.-5.] om. T.

2. ¹ ista] haec G.

CLXXXV. 1. *Sacram. Gelas.*, III, LXXVII (éd. WILSON, p. 289; MOHLBERG, p. 228).

2. *Ibid.*, III, XLVII (éd. WILSON, p. 261; MOHLBERG, p. 205).

absolvas, ut beneficia nobis maiora concedens tuis quoque nos facias iugiter parere mandatis. Per.

3. *Alia. Quesumus, omnipotens Deus, ut intercessione sanctae Dei genetricis Mariae et sanctorum apostolorum, martyrum, confessorum,*
 5 *virginum atque omnium sanctorum tuorum continuum nobis prestes auxilium et nobis tranquillum tribuas aerem atque contra fulgora¹ et tempestates desuper nobis indignis tuam salutem effundas et generi humano emulas dextera potestatis tuae aerias conteras potestates. Per.*

4. *Alia. Omnipotens sempiterne Deus, qui per Iesum Christum*
 10 *filium tuum dominum nostrum mundum illuminare dignatus es, exaudi orationem nostram, ut contra fulgora¹ et coruscationes² desuper nobis tuam misericordiam dones et de tribulatione nos ad letitiam perducere digneris omnipotenti miseratione tua, devicto semper ecclesiae tuae inimico pariter cum satellitibus suis. Per.*

15 5. *Alia. Deus, qui omnium rerum tibi servientium naturam per ipsos motus aeris ad cultum tuae maiestatis instituis, tranquillitatem nobis misericordiae tuae remotis largire terroribus, ut cuius iram expavimus¹ clementiam sentiamus. Per.*

6. *Alia. Omnipotens sempiterne Deus, parce metuentibus, propiciare*
 20 *supplicibus, ut post noxios¹ ignes nubium et turbines² procellarum in materiam transeat laudis comminatio potestatis. Per³.*

7. *A domo tua, quesumus, domine, spirituales nequitiae repellantur et aeriarum discedat malignitas tempestatum. Per.*

8. *Alia. Ad te nos, domine, clamantes exaudi et aeris serenitatem*
 25 *nobis tribue supplicantibus, ut, qui pro peccatis nostris iuste¹ affligimur, misericordia tua preveniente clementiam sentiamus. Per.*

CLXXXVI. Missa pro tempestate.

1. *A domo tua, quesumus, domine¹, spirituales nequitiae repellantur et aeriarum discedat malignitas tempestatum. Per.*

30 3. ¹ fulgura G.

4. ¹ fulgura G. — ² coruscationes G.

5. ¹ expavimus] expavemus B.

6. ¹ noxias B. — ² turbines] vim T. — ³ Per <eum qui venturus> T.

7.-8.] om. T.

35 8. ¹ iustae B.

CLXXXVI. Mss.: B, f. 132^r; G, f. 134^v.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, XLVII (éd. WILSON, p. 261; éd. MOHLBERG, p. 205. — *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, pp. 204-205).

1. ¹ domine ... Per.] ut supra G (cf. CLXXXV, 7).

40 CLXXXV. 5. *Sacram. Gélas.*, III, XLVI (éd. WILSON, p. 260; MOHLBERG, p. 205).

6. *Ibid.*, III, LXXVII (éd. WILSON, p. 288; MOHLBERG, p. 227).

7. *Ibid.*, III, XLVII (éd. WILSON, p. 261; MOHLBERG, p. 205).

8. *Ibid.*, III, XLVI (éd. WILSON, p. 260; MOHLBERG, p. 204).

2. *Secreta. Offerimus, domine, laudes et munera pro concessis beneficiis gratias referentes et pro concedendis semper suppliciter deprecantes. Per.*

3. *Ad complendum. Omnipotens sempiterne Deus, qui nos et castigando sanas et ignoscendo conservas, presta supplicibus tuis, ut et tranquillitatibus huius optatae consolationis laetemur et dono tuae pietatis semper¹ utamur. Per.*

CLXXXVII. Contra grandines.

1. *Primum fiat letania, ubi inserendum est:*

A noxia tempestatum, libera nos, domine.

10

A grandinum lesionibus, libera nos, domine.

Ab indignatione furoris tui, libera [nos, domine]¹.

A flagellis ultionis tuae, libera nos, domine.

Pater noster usque² in finem.

2. *Deinde sequitur¹ ista oratio.*

15

Deprecamur te, domine, ut diabolum et omnes angelos eius a nostris finibus et agris et ab omnibus nostris habitationibus tua potentissima maiestate repellas et nos benignissima misericordia ab imminentibus periculis defendas. Per.

3. *Alia¹. Memento nostri, domine, sicut iurasti patribus nostris Abrahæ, Ysaac et Iacob, ut non premittas iram tuam super fines et agros nostros, et defende nostros fructus, ut de infestationibus inimicorum liberati ad maturitatem in ecclesia tua perveniant et in horrea nostra recludantur, ut peregrini et pauperes exinde refecti, una nobiscum benedicant patrem et filium et spiritum sanctum, qui in trinitate perfecta vivit et regnat Deus. Per².*

20

25

CLXXXVIII. Benedictio aquae cum ligno sanctae crucis.

1. *Domine Iesu Christe fili Dei vivi, qui secundum magnam dispensationem incarnationis tuae in ligno crucis mori voluisti, ut per*

30

3. ¹semper] *om.* G.

CLXXXVII. Mss.: B, f. 132v; G, f. 134v-135r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, pp. 77-78 (d'après *Cod. lat. Monacen.* 6425).

1. ¹nos dom.] *om.* B G, — ²usque in finem] *om.* G.

2. ¹sequitur ista] *om.* G.

35

3. ¹Alia] *om.* B. — ²Per] *om.* B.

CLXXXVIII. Mss.: B, f. 132v; G, f. 135r.

Éd.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, pp. 135-136 (d'après *Vindob.* 1888); PL. 138, 1156-1158 — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 477 (d'après le même ms.).

tuam mortem humanum genus a perpetua morte liberares, presta, quesumus, per invocationem nominis tui, ut haec aqua a tactu ipsius sanctae crucis sanctificata famulo tuo N., quem ardens febris¹ graviter excruciat, proficiat ad corporis animeque salutem. Per te, salvator².

- 5 2. *Alia. Domine Iesu Christe, qui pro nostra redemptione per passionem tuam hoc lignum sanctae crucis sanctificare voluisti, concede propitius, ut, quicumque hanc aquam eiusdem sanctae crucis tactu sanctificatam haustu perceperint, ab omni infirmitate mentis et corporis absolvantur. Per te¹.*

10 **CLXXXIX. Oratio ad visitandos fratres.**

1. *Adesto, domine, supplicationibus nostris et famulos tuos quos caritatis visitamus offitiis, gratiae tuae largitate locupleta, ut in eorum prosperitate continua gaudeamus. Per.*

2. *Alia. Exaudi nos, domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus,*
15 *et humilitatis nostrae offitiis gratiam tuae visitationis admisce, ut, quorum adimus¹ habitacula, tu in eorum cordibus facias mansionem. Per.*

CXC. Benedictio domus.

1. *Exaudi nos, domine, sanctae pater, omnipotens aeternae Deus, et*
20 *mittere dignare¹ sanctum angelum tuum de caelis qui custodiat, foveat, protegat, visitet et defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per.*

2. *Alia. Adesto, domine, supplicationibus nostris et hanc domum serenis oculis tuae pietatis illustra; descendat super habitantes in ea gratiae tuae larga benedictio, ut in his manufactis habitaculis cum sa-*
25 *lubritate manentes ipsi tuum sint semper habitaculum. Per.*

3. *Alia. Exaudi nos, domine, sanctae pater, omnipotens aeternae Deus, ut si qua sint adversa, si qua contraria in hac domo famuli¹ tui auctoritate maiestatis tue pellantur. Per.*

1. ¹ febris] *om.* B. — ² salvator <mundi qui v.> G.

30 2. ¹ te <salvator> G.

CLXXXIX. Mss.: B, f. 132^v; G, f. 135^r.

Éd.: *Sacram. Gélas.* III, LXXII (éd. WILSON, p. 283; MOHLBERG, p. 223).

2. ¹ adimus] *adimis* B.

CXC. Mss.: B, f. 132^v; G, f. 135^r; T, f. 133^v.

35 Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXII et LXXXIII (éd. WILSON, p. 283 et 284; MOHLBERG, p. 223 et 224).

Titulus. ¹ Ben. domus] *In sacrario* T.

1. ¹ digneris T.

2. *om.* T.

40 3. ¹ famuli tui] (-e) *super* (-i) *add.* B G.

4. *Alia. Omnipotens sempiterne Deus, insere te offitiis nostris et in hac manentibus domo presentiam tuam concede custodem, ut familiae tuae defensor ac totius habitaculi huius habitator appareas. Per.*

CXCI. Item benedictio domus.

1. *Te, Deum patrem omnipotentem, oramus pro hac domo et pro domus huius habitatoribus ac petimus, ut eam benedicere et sanctificare et bonis omnibus amplificare digneris, ut sint promptuaria eorum plena eructantia ex hoc in illud. Tribue eis de rore caeli habundantiam et de pinguedine terrae vitae substantiam et desideria voti eorum ad effectum tuae miserationis perducas. Introitum vero nostrum¹ benedicere et sanctificare digneris sicut benedicere dignatus es domum Abrahae, Ysaac et Iacob et infra parietes domus istius angelus tuae lucis inhabitet. Per.*

2. *Alia benedictio¹. Aeternum atque² omnipotentem dominum unanimiter orantes petimus pro hac domo atque omnibus habitantibus in ea, ut eis dominus angelum pacis³, angelum lucis, angelum defensionis assignare dignetur, tutosque eos defensosque prestet. Augeat eis a rore⁴ caeli pinguedinem terrae, frumenti, vini et olei; pacem, sanitatem, leticiam, benignitatem ab homine usque ad pecus prestare dignetur. Qui vivit.*

CXCII. Benedictio loci ubi iacueris.

Benedic, domine, Deus omnipotens, locum istum, ut sit nobis in eo sanitas, sanctitas et castitas, virtus, victoria et sanctimonia, humilitas, bonitas et mansuetudo et lenitas et plenitudo legis et obedientia Deo patri et filio et spiritui sancto et sit semper benedictio tua super hunc locum et super omnes iacentes in eo. Per eundem.

CXCI. Mss.: B, f. 133r; G, f. 135r-135v.

Ed.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 607-608.

1. ¹ nostrum <vel servorum tuorum> G.

2. ¹ benedictio] om. G. — ² atque] ac G. — ³ pacis, angelum] om. B. — ⁴ a rore] aurore B.

CXCII. Mss.: B, f. 133r; G, f. 135v.

Ed.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 636.

CXIII. Oratio in domo ancillarum Dei.

*Ingredientes, domine, hoc tabernaculum ancillarum tuarum tibi
servientium, quesumus te, ut angelo tuo visitante eas custodias et ab
huius saeculi adversitatibus defendas. Dona eis propositum mentis, ut
5 tibi exhibeant pudicitiam castitatis, adiuva contra vitia certantes, ut
victoriae sumant coronam ad te pervenientes. Per.*

CXIV. Oratio in sacratio.

*Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotum ministerio ad tibi
serviendum et supplicandum uti dignaris, quesumus inmensam cle-
10 mentiam tuam, ut quicquid modo visitamus visites, quicquid ¹ benedi-
cimus benedicas, sitque ad nostrae humilitatis introitum sanctorum tuo-
rum meritis fuga demonum et angeli pacis ingressus. Per.*

CXCV. In cymiterio.

*Deus, fidelium lumen animarum, adesto supplicationibus nostris,
15 et da omnibus fidelibus in Christo quorum corpora hic requiescunt re-
frigerii sedem, quietis beatitudinem, luminis claritatem. Per.*

CXCVI. Oratio ¹ in vestiario.

*Deus qui famulantibus tibi mentis et corporis subsidia misericor-
diter largiris, presta, quesumus, ut, quae hic pietas tua in usus et ne-
20 cessaria corporum famulorum tuorum contulit, clementer abundare et
conservari ² facias, ut his exterius utentes interius indumento amicti
iustitiae devoti semper tibi existere mereantur. Per.*

CXIII. Mss.: B, f. 133r; G, f. 135v.

Éd.: *Sacram. Gelas.*, I, LXXXI, (éd. WILSON, p. 290; MOHLBERG, p. 229). —
25 FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 636, note 8 (d'après le *Cod. lat. Monacen.* 6425).

CXIV. Mss.: B, f. 133r; G, f. 135v.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 223).

¹<et> quicquid G.

CXCV. Ms.: T, f. 133v.

30 Éd.: *Sacram. Gelas.*, III, CIII (éd. WILSON, p. 311; éd. MOHLBERG, p. 245). —
Sacram. Grégor. Suppl. (éd. WILSON, p. 218).

CXCVI. Mss.: B, f. 133r; G, f. 135v-136r; T, f. 133v.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 223: *Ubi vestimenta conser-
vantur*). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 640 (*in camera*).

35 ¹ Oratio] om. T. — ² conservare T.

CXC VII. In ¹ scriptorio.

Benedicere, domine, digneris hoc scriptorium famulorum tuorum et ² omnes habitantes in eo, ut, quicquid hic divinarum scripturarum ³ ab eis lectum vel scriptum fuerit, sensu capiant, opere perficiant. Per.

CXC VIII. In ¹ dormitorio.

5

Benedic, domine, hoc famulorum tuorum dormitorio, qui non dormis neque dormitas, qui custodis Israel, famulos tuos in hac domo quiescentes post laborem custodi ab illusionibus fantasmaticis Satanae ², vigilantes in preceptis tuis meditentur, dormientes te per soporem sentiant, qui ³ Iacob in somnis apparuisti in nixu scale, et ⁴ hic et ubi ⁵ que defensionis tuae auxilio muniantur ⁵. Per. 10

CXC IX. In refectorio.

Omnipotens et misericors Deus, qui famulos tuos in hae domo alis refectioe carnali, cibum vel potum te benedicente cum gratiarum actione percipiant, et hic et in eternum per te semper salvi esse mereantur. 15 Per.

CC. In cellario.

Omnipotens et misericors Deus, qui ubique presens es, maiestatem tuam suppliciter deprecamur, ut huic promptuario gratia tua adesse dignetur, quae cuncta adversa ab eo repellat et abundantiam ¹ benedic- 20 tionis tuae largiter infundat. Per.

CXC VII. Mss.: B, f. 133^r-133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Éd.: *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, p. 224). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 638.

¹ <Oratio> in G. — ² et omnes] *suprascr.* T. — ³ scripturarum] *om.* T, *su-* 25 *prascr.*: rerum.

CXC VIII. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Éd.: *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, p. 223-224). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 637.

¹ <Oratio> in G. — ² Satanae] *om.* G. — ³ qui ... scale] *om.* T. — ⁴ et] *ut* 30 T. — ⁵ munientur B T.

CXC IX. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Éd.: *Sacram. Grég. Suppl.* (éd. WILSON, p. 223). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 639.

CC. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

35

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 639.

¹ abundantia B; habundantiam T.

CCI. In ¹ coquina.

Deus eterna, ante cuius conspectum assistunt angeli et cuius nutu reguntur universa, qui etiam necessariis humanae fragilitatis tua pietate consulere non desinis, te humiliter imploramus, ut habitaculum
⁵ *istius officinae illa benedictione perfundas, qua* ² *per manus Helisaei prophetae in olla heremitica gustus* ³ *amarissimos dulcorasti et semper hic tuae* ⁴ *benedictionis copia redundante laudes tibi referant servi tui, qui das escam omni carni et repleas omne* ⁵ *animal benedictione, salvator mundi. Qui* ⁶ *vivis et regnas.*

10 CCII. In hospitali.

Omnipotens et misericors Deus, qui es doctor cordium humanorum et magister angelorum, te humiliter quesumus, ut cordibus famulorum tuorum ¹ *ob gratiam salvationis locum hunc frequentantium semper adesse digneris. Sit eorum sermo in timore tuo ignitus atque* *(sapientiae* ² *) sale conditus, utilitate proximi plenus, ut cum hinc advenientes recesserint, de exemplo eorum gloriam tui nominis predicent. Per.*

CCIII. In pirali ¹ vel caminata.

Omnipotens sempiterne Deus, cuius sapientia hominem docuit, ut domus haec careret ² *aliquando frigore a vicinitate ignis, te* ³ *quesumus,*
²⁰ *ut omnes habitantes vel convenientes in ea careant in corde infidelitatis frigore a* ⁴ *fervore ignis spiritus sancti. Per. Eiusdem spiritus sancti.*

CCI. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Ed.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 225). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 638-639.

²⁵ ¹ *(Oratio)* in G. — ² *qua]* quia B. — ³ *gustos* T. — ⁴ *tuae]* om. T. — ⁵ *omne animal]* omni T. — ⁶ *Qui ... regnas]* om. T.

CCII. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Ed.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 224). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 642-643.

³⁰ ¹ *tuorum]* *suprascr.* B. — ² *sapientiae]* om. B G.

CCIII. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 133^v.

Ed.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 225-226). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 640.

³⁵ ¹ *pirali vel caminata]* *caminata vel in pisela* T. — ² *careat* T. — ³ *te quesumus]* om. T. — ⁴ *a]* ac T.

CCIV. In domo infirmorum.

Omnipotens et misericors Deus, quesumus inmensam pietatem tuam, ut ad introitum humilitatis nostrae hos famulos tuos in hoc habitaculo fessos iacentes salutifere ¹ *visitare digneris, et, sicut visitasti, domine, Tobiam et Sarram* ², *socrum* ³ *Petri puerumque centurionis, ita* ⁵ *et isti pristina sanitate animae* ⁴ *corporisque recepta gratiarum tibi in aecclesia tua referant actionem. Per.*

CCV. In area nova.

1. *Multiplica, domine, super nos misericordiam tuam et preces nostras propitius* ¹ *exaudire dignare, et, sicut exaudisti famulum tuum* ¹⁰ *regem David, qui te in area hostias offerendo placavit, iram avertit, indulgentiam impetravit, ita veniat quesumus super hanc aream speratae benedictionis ubertas, ut repleti* ² *frugibus tuis de tua semper misericordia gloriemur.*

2. Item ¹ *alia. Multiplica, domine, in hac area frumenti tui* ² *dona,* ¹⁵ *ut sit tua gratia repleta, et, sicut fidelibus tuis tricesimum vel sexagesimum vel centesimum fructum donare consuevisti, ita et famulos tuos presentis temporis uberius dona largire. Per.*

CCVI. In horreo vel granario.

Omnipotens et misericors Deus, qui benedixisti horrea Ioseph, ²⁰ *aream Gedeonis et adhuc* ¹ *quod maius est iacta terrae semina surgere facis cum fenore messis, te humiliter quesumus, ut sicut ad petitionem famuli tui Heliae non defuit viduae farina, ita ad nostrae parvitatatis suffragia huic horreo famulorum tuorum non desit benedictionis tuae abundantia. Per dominum.* ²⁵

CCIV. Mss.: B, f. 133^v; G, f. 136^r; T, f. 134^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 224). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 637.

¹ salutiferae B. — ² Saram G. — ³ <et> socrum T. — ⁴ animae corporisque] ³⁰ om. T.

CCV. Mss.: B, f. 133^v-134^r; G, f. 136^r-136^v.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXIX, (éd. WILSON, p. 289; éd. MOHLBERG, p. 228). — *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 224), — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 643.

1. ¹ propitius] om. G. — ² replete B. ³⁵

2. ¹ Item] om. G. — ² tua B.

CCVI. Mss.: B, f. 134^r; G, f. 136^v.

Ed.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 225). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, pp. 643-644.

¹ adhuc] om. G. ⁴⁰

CCVII. In pistrino ¹.

Sanctificetur ² *istius officinae locus, domine* ³, *et fugetur* ⁴ *ab eo omnis spiritus immundus per* ⁵ *virtutem domini nostri Iesu Christi deturque omnibus in eo commorantibus* ⁶ *sanitas, claritas, hilaritas,*
⁵ *protegente ac conservante maiestate tua, omnipotens* ⁷ *Deus. Qui vivis.*

CCVIII. In lardario.

Omnipotens et misericors Deus, qui necessitatem humani generis clementer providens amminicula temporalia contulisti, te ¹ *humiliter imploramus, ut benedicere digneris hoc lardarium famulorum tuorum,*
¹⁰ *ut quod hic tua misericordia pie* ² *contulit nostro merito non depereat. Per.*

CCIX. In potionario.

Omnipotens et ¹ *misericors Deus, sempiterna dulcedo et aeterna suavitas* ², *te humiliter imploramus, ut hoc potionarium et omnes laborantes in eo benedicas* ³ *benedictionis tuae abundantia, ut per hanc,*
¹⁵ *qui haec odora menta naribus corporis discernunt, labentia cohibentes, continentes eterna, perfrauntur gloria sempiterna. Per* ⁴.

CCX. In introitu basilicae ¹.

Domine ² *Iesu Christe, qui in* ³ *introitu portarum Hierusalem*

²⁰ CCVII. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 136^v; T, f. 133^v-134^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 223). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 642.

¹ pristino B. — ² Sanctificetur <quesumus domine> T. — ³ domine] om. T. — ⁴ effugietur T. — ⁵ per ... Christi] om. B. — ⁶ commemorantibus B. —

²⁵ ⁷ omnipotens Deus] om. G.

CCVIII. Mss.: B, f. 134^r; G, f. 136^v; T, f. 134^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 225). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 640.

¹ te] om. B G; *suprascr.* T. — ² pie] om. T.

³⁰ CCIX. Mss.: B, f. 134^r; G, f. 136^v; T, f. 133^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 638.

¹ et misericors Deus] om. T. *suprascr.* sempiternae Deus. — ² suavitas, corr. suavitas T. — ³ benedicas <te humiliter imploramus, ut hoc potionarium et omnes laborantes in eo benedicas> B. — ⁴ Per] om. B.

³⁵ CCX. Mss.: B, f. 134^r; G, f. 136^v; T, f. 134^r.

Éd.: FRANZ, *Rit. v. St. Flor.*, p. 99-100. — METZGER, *Zwei Karoling. Pont.*, p. 80^{*}.

¹ basilicae] monasterii T. — ² <Introibo in domum tuam, domine. Adorabo ad templum tuum in timore tuo. Oratio> Domine T. — ³ in] *suprascr.* T. —

valvas sanctificasti, dum splendore⁴ gemmarum duodecim totidem apostolorum nomina presignasti⁵, et qui per organum propheticum promisti «Lauda Hierusalem dominum⁶ quia⁷ confortavit seras portarum tuarum, benedixit filiis⁸ tuis in te», te⁹ quesumus, ut ponas omnes fines domus istius sanctae¹⁰ Mariae pacem, ut velociter currens interius⁵ sermo tuus adipe frumenti saciet eos, spiritus sanctus defendat illos¹¹, ut numquam eis nocere prevaleat inimicus, sed omnes habitantes interius, voce, corde et opere¹² decantent dicentes: Magnus dominus noster Iesus¹³ Christus et magna virtus eius et sapiencie eius non est numerus. Qui cum¹⁴ patre et spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum¹⁵.

CCXI. Oratio¹ post introitum basilicæ.

Via² sanctorum omnium, Iesu Christe, qui ad te venientibus claritatis gaudia contulisti, introitum templi istius spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum sanctorum³ tuorum patrocinio consecrasti,¹⁵ presta⁴, omnipotens, ut omnes istic⁵ in te credentes obtineant veniam pro delictis, ab⁶ omnibus liberentur angustiis, impetrent quicquid petierint pro necessitatibus suis, placere semper prevaleant coram oculis tuis, quatinus per te et sanctam Mariam semper virginem genitricem tuam⁷ muniti mereantur aulam paradysi introire. Salvator mundi,²⁰ qui vivis et regnas Deus⁸ per omnia⁹.

⁴ splendorem T. — ⁵ signasti, corr. presignasti T. — ⁶ dominum (Lauda dominum tuum Syon) T. — ⁷ quia] quoniam T. — ⁸ filiis tuis] filios tuos G. — ⁹ te] om. T. — ¹⁰ sanctae Mariae] om. G T. — ¹¹ illos] eos B. — ¹² opere, corr. ore T. — ¹³ Iesus Christus] om. T. — ¹⁴ cum ... seculorum] om. T. — ¹⁵ seculorum²⁵ <Amen> G.

CCXI. Mss.: B, f. 134^r-134^v; G, f. 136^v-137^r; T, f. 134^r.

Éd.: FRANZ, *Rit. v. St. Flor.*, p. 100. — METZGER, *Zwei Karoling. Pont.*, pp. 74*-75*.

¹ Oratio ... basilicæ] om. T. — ² <Ora pro nobis, beate (nomen erasum).³⁰ Preces. Ostende nobis, domine, misericordiam tuam. Et salutare tuum da nobis, Kyrie eleyson. Christe eleyson. Kyrie eleyson. Pater noster. Oremus> Via T. — ³ sanctorum ... patrocinio] in honore sancti (nomen erasum) T. — ⁴ presta <quesumus> omnipotens <Deus> T. — ⁵ istic] om. T; isti B. — ⁶ <et> ab T. — ⁷ sanctam ... tuam] per sanctum Martinum confessorem tuum atque pontificem³⁵ T. — ⁸ Deus] om. G; Deus per omnia] om. T. — ⁹ omnia <secula seculorum. Amen> G.

CCXII. Benediccio super capsellas et fustes et super eos qui cum his limina ac suffragia sanctorum apostolorum petitura sunt.

1. Domine Iesu Christe, mundi redemptor et conditor, qui beatis apostolis tuis precepisti, ut euntes in predicationem virgas sumerent
 5 tantum, te supplici devotione deposcimus, ut digneris has capsellas et hos benedicere fustes, quatinus ¹ eos, qui illos in signum peregrinationis et suorum corporum sustentationem sunt recepturi, tuae caelestis gratiae recipiant plenitudinem, ut in eis munimen tuae benedictionis percipere possint, ut, quemadmodum virga Aaron in templo domini
 10 florens ab ² rebellium Iudeorum numero ipsius stirpem rite seiunxit, ita et hos, signaculo sancti Petri adornandos, ab omnibus peccatis absolvas, quo in die iudicii ab impiis separati in dextera sint parte coronandi. Per eum qui tecum et cum spiritu tuo vivit et regnat Deus ³.

2. Quando dabuntur capsellae et fustes, dicat ¹ hanc orationem.
 15 Accipite has capsellas et hos fustes et pergite ad limina apostolorum, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut per intercessionem beatae Dei genetricis Mariae et omnium apostolorum atque omnium sanctorum mereamini in hoc seculo accipere remissionem omnium peccatorum et in futuro consortium ² omnium beatorum. Per ³.

3. Sequitur ¹. Omnipotens sempiternus Deus, humani generis reformator et auctor, qui Abrahae ² puero tuo, ut iret de terra nativitatis suae et veniret in terram repromissionis, quam ei daturus promiseras, precepisti, necnon et populum Israheliticum in deserto te adorandum multis prodigiis ³ venire fecisti, hos, quesumus ⁴, ad beatorum Petri et Pauli
 25 limina ⁵ te adorare pergentes a periculis omnibus eruas, et a peccatorum nexibus solvas ⁶, et tu, qui es vera via in te fidentibus, eorum iter bene dispone, ut, inter omnes huius seculi perturbationes, tuo protegantur auxilio. Mitte eis, domine, angelum tuum, quem Tobiae famulo tuo comitem dedisti, ut, ubicumque manserint, sit illis defensor contra insi-
 30 dias omnium inimicorum visibilium et invisibilium, quatinus laeti et incolomes ad nos iterum redire prevaleant. Per dominum nostrum ⁷ Iesum Christum.

CCXII. Ms.: T, f. 134^r. — Dans T, cette pièce se trouve déjà au f. 3^v, où, de même que la pièce qui précède, elle semble avoir été ajoutée après coup,
 35 sur une page demeurée blanche, le Pontifical rom. germ. commençant au f. 4^r. Les variantes du f. 3^v sont marquées T'.

Éd.: GERBERT, *Monum.*, t. II, pp. 111-112 (d'après Vindob 1817); PL, CXXXVIII, 1122-1123. — FRANZ, *K. Ben.*, t. II, pp. 275-277.

1. ¹ quatenus T'. — ² ad T'. — ³ Deus <per omnia> T'.

40 2. ¹ dicat hanc orationem] dicatur T'. — ² consortium T'. — ³ Per] om. T.

3. ¹ Sequitur <oratio> T'. — ² Habrahae T'. — ³ prodiis T'. — ⁴ quesumus] quoque T'. — ⁵ lumina T'. — ⁶ salvas T'. — ⁷ nostrum I. Chr.] om. T'.

CCXIII. Benedictio seminum.

Te, domine, petimus et rogamus, ut hos fructus seminum tuis oculis serenis hilarique vultu aspicere digneris, sicut testatus es Moysi famulo tuo in terra Aegypti dicens: « Dic filiis Israel, cum ingressi fuerint terram repromissionis, quam eis dominus dabit, ut primitias fructuum suorum offerant sacerdotibus et erunt benedicti », ita et nos oramus, domine, auxilium misericordiae super hunc fructum seminum, ut non grando succedat, non turbo subvertat, non vis tempestatis detruncet, non acris inundatio exterminet, sed incolomem semper propter usum animarum et corporum hominum ad plenissimam maturitatem perducere digneris. Per.

CCXIV A. Benedictio aque pro segetibus contra vermes.

1. *Benedic, domine, hanc creaturam aquae, ut fugiant vermes et volucres a nostris segetibus per nomen domini nostri Iesu Christi Nazareni et spiritus sancti, qui tecum et cum ipso vivit et regnat.*

2. *Alia*¹. *Domine, sanctae pater, omnipotens aeternae Deus, emitte spiritum tuum sanctum cum angelo et archangelo, ut defendat segetes nostras a vermibus*² *et avibus malis*³, *ut magnificetur nomen tuum Deus in omni loco. Per.*

CCXIV B. Benediccio aquae ad segetes contra vermes.

1. *Benedic, domine, hanc creaturam aquae, ut fugiant vermes et volucres a nostris segetibus, per nomen domini nostri Iesu Christi Nazareni et spiritus sancti et, domine, sancte, omnipotens aeternae Deus, emitte eundem spiritum sanctum tuum cum angelo et archangelo, ut defendat segetes nostras a vermibus et avibus malis, ut magnificetur nomen tuum, Deus, in omni loco. Per eum qui venturus.*

2. *Hic suffla*¹ *ter in aquam in modum crucis et commisce sal*

CCXIII. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 137^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, II, p. 10.

CCXIV A. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 137^r.

Éd.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 92 b (d'après *Vindob.* 1888); PL, CXXXVIII, 1091. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 11 (d'après *Vindob.* 1888).

2. ¹ *Alia*] *om.* B. — ² *vermibus* <malis> G. — ³ *malis*] *om.* G.

CCXIV B. Ms.: T, f. 132^r-133^r.

Inédit dans son ensemble, mais voir les notes du second appareil.

2. ¹ *suffla*] *sufflat* T.

CCXIV B. 1. Cf. ci-dessus, CCXIV A, n. 1-2.

2. Cf. FRANZ, *Kirchl. Bened.* 1, 168, n. 17.

et aquam dicendo: *Haec commixtio salis et aquae per virtutem individuae trinitatis et per virtutem suae crucis salutifera efficiatur.*

3. Sequitur antiphona. *Vox domini super aquas. Deus maiestatis intonuit. Dominus super aquas multas.*

5 4. Oratio post commixtionem. *Aeterne et omnipotens Deus, qui nobis a te conditam creaturam aquae vividae distinxisti, ut liquorem simplicem ad lavacrum, salsam soliditatem preberes ad condimentum, quatinus et sordida possent abluī et fatua imbui, quo et noxia tollerentur et originalis corrigeretur error ad viam salutis. Te igitur, domine, officii*
 10 *nostri funzione quesumus immeriti, ut haec salis et aquae in tuo nomine sacra permixtio, clementiae tuae dono sanctificetur, per quae misterialiter baptismo commodum, culpae truci inimicum, sapientiae aptum, errori prestat adversum, sancti spiritus sanctitate reddas sanctificatum, nec ullo contagio reddatur immundum, quod tua fieri credimus*
 15 *maiestate beatum, sed ita per te prebeat plenum sanctificationis effectum, quod, ubicumque invocato tuo nomine manu fuerit emissum, vel quolibet modo assumptum, explosis et ¹ expulsis omnibus insidiis contrariae potestatis, non solum diabolica machinamenta ex eodem loco fugata deficient, sed etiam sanctorum angelorum custodia semper inibi*
 20 *mansura consistat, te prestante Deo, qui cum unigenito filio tuo et spiritu sancto regnas eternaliter in secula seculorum. Amen.*

5. Item alia. *Deus, cui super Cherubim sublimi throno residenti omnis profunditas abyssi et maris, terraeque latitudo perspicua est, Deus cuius aeternis legibus omnis natura concluditur, Deus cuius*
 25 *voluntati quicquid restitit infirmum est, quicquid sevit inimicus et inmundus spiritus tuis sermonibus sanctis evictum est, Deus qui malignorum spirituum destruis vires et adversaria eorum temptamina per famulos tuos potenter extinguīs, te, domine, supplices exoramus, ut ad defensionem nostram placatus aspicias et huius salis et aquae creaturam*
 30 *gratia tuae benedictionis sanctifices, et necessariis purificationibus facias efficaces, ut quicquid fuerit de liquore eius aspersum vel potatum ab omni inmundicia spirituum inmundorum vacuum fiat et liberum. Nihil ibi pestilencia sit ¹ morbidum, nihil ullo terrore inquietum. Omne illic daemonium, omnis adversaria potestas, per huius salis*
 35 *et aquae aspersionem deprecatione tuae invocationis procul pellatur,*

4. ¹ et expulsis omnibus] omnibus expulsis T.

5. ¹ sit] *suprascr.* T. —

3. FRANZ, *Kirchl. Bened.*, p. 171, n. 4.

4. *Ibid.*, p. 152, n. 6; 182, n. 18.

40 5. *Ibid.*, p. 169, n. 23.

nec ullas ibi diaboli ministrorumque eius² insidias nocere vel latere permittas, ubi de tuo auxilio presumitur et virtus tui nominis invocatur. Per eum qui venturus.

6. Item alia. *Deus invisibilis et inestimabilis, qui per cuncta diffusus es, pietatem tuam per spiritum sanctum et tremendum filii tui nomen supplices depraecamus, ut huic creaturae salis et aquae benedictionem tuam per potentiam invisibilis operationis tuae infundas, ut iumenta, quae necessitatibus humanis tribuere dignatus es, cum ex eadem acceperint aut aspersa fuerunt, haec benedictio tua reddat illesa et ab omni temptatoris incursu, te precipiente, custodiat. Per eum qui venturus.* 5 10

7. Item alia benedictio. *Domine, sancte pater, omnipotens instaurator totius creaturae tuae, qui pro antiqua maledictione per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum pacem hominibus promisisti, tuam huic pacem concede benedictioni, ut remotis iniquitatibus nostris, tua solummodo in hac creatura salis et aquae remaneat sanctificatio et benedictio, ut aliquando non dicat inimicus: Prevalui super eam, sed tuam potestatem et maiestatem in huius liquoris aspersione territus fugiat, et tremens evanescat, nec tantae auctoritati quae de tua procedit constitutione, vel resistere, vel contraire audeat, nec ad illum locum quo aspersa fuerit haec condicio accessum habeat. Per eum qui venturus.* 15 20

8. Item alia benedictio. *Presta, quesumus, domine¹, tuum salubre remedium super hanc creaturam salis et aquae, ut ubicumque intercesserit ad animae et corporis se sumencium proficiat sanitatem. Per eum qui venturus.*

9. Offertorium]. *Populum humilem salvum.* 25

Offertorium]. *De profundis clamavi.*

10. Secreta. *Sacrificiis, domine, placatus oblati opem tuam nostris necessitatibus clementer impende et nostris infirmitatibus medela tuae gratiae subveniat. Per.*

11. Alia secreta. *Offerimus tibi, domine, munera quae dedisti, ut et creacionis tuae circa mortalitatem nostram deprecentur auxilium et remedium nobis immortalitatis operentur. Per.* 30

12. Usque *Per omnia secula seculorum. Resp. Amen. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Resp. Habemus*

² eius] *supraser.* T.

8. ¹ domine <quesumus expunct.> T.

6. FRANZ, *Kirchl. Bened.*, p. 171, n. 6.

8. Cf. *ibid.*, p. 168, n. 19; 183, n. 26.

9. Cf. *ibid.*, p. 183, n. 26; p. 190.

10.-11. *Ibid.*, p. 190.

12. *Ibid.*, p. 169, n. 20.

ad dominum. Gratias agamus domino Deo nostro. Resp. Dignum et iustum est.

Prefacio. Vere dignum usque gratias agere. Domine Deus ¹ caeli et terrae, cuius virtuti subiecta sunt omnia, cuius verbo procreata sunt
 5 *universa, emitte spiritum sanctum tuum super hanc creaturam salis et aquae, ut fiat sanctificata in nomine patris et filii et spiritus sancti. Ipsa aqua te cognovit, o altissima salus et respector perpetuus, et tuo nutu aelementa parebunt. Proinde supplices exoramus, ut nos exaudias et miserearis precibus nostris, ut, ubicumque gratia aspersionis et purificationis huius aquae fuerit emissa, habeat ibi domus gaudium, pacem,*
 10 *fidem, caritatem, spem et honorem perpetuum, ut omnis malivoli inimici ² invidia expellatur et separetur, per virtutem et nomen domini nostri Iesu Christi, quem laudant angeli et ³ archangeli et non cessant clamare dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

15 13. Sequitur more solito *Te igitur clementissime pater, usque Per omnia secula seculorum. Amen. Preceptis salutaribus moniti. Pater noster, usque in finem. Libera nos, quesumus, domine, usque in finem. Agnus Dei, ter.*

14. Co[mmunio]. *Tu domine servabis.*

20 Co[ommunio]. *Redime me.*

15 15. Ad complendum. *Benedictionem tuam, domine, quesumus, populus fidelis accipiat, qua corpore salvatus ¹ ac mente et congruam tibi semper exhibeat servitutem et propitiationis tuae beneficia inveniat. Per.*

25 16. Alia. *Averte, quesumus, domine, a fidelibus tuis cunctos miseratus ¹ errores et sevientium morborum depelle perniciem, ut, quos merito flagellas devios, foveas tua miseratione correctos. Per.*

17. Post missam finitam, [cum] ¹ dixerit *Benedicamus domino, dicat hanc orationem:*

30 *Deus invictae virtutis auctor, et inseparabilis imperii rex ac semper magnificus triumphator, qui adversae dominationis vires reprimis, qui inimici rugientis sevitiā superas, qui hostiles nequitias potens ex-*

T. 12. ¹ Deus] *suprascr.* T. — ² inimici] *suprascr.* T. — ³ et archangeli] *suprascr.*

35 15. ¹ salvatur T.

16. ¹ miseratos, *corr.* miseratus T.

17. ¹ cum] *om.* T.

13. FRANZ. Kirchl. Bened., p. 183, nn. 28-29.

14. Ibid., p. 183, n. 29, et p. 191.

40 15.-17. Ibid., pp. 183-184, nn. 30-32, et p. 191.

pugnas, te, domine, trementes et supplices deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam salis et aquae dignanter accipias, benignus illustres, pietatis tue more sanctifies, ut, ubicumque fuerit aspersa, per invocationem sancti tui nominis omnis infestatio inmundi spiritus abigatur, terrorque venenosi serpentis procul pellatur, et presentia sancti spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus ubique adesse dignetur. 5
Per dominum nostrum, in unitate eiusdem spiritus sancti.

18. Conclusio benedictionis. *Benedicchio Dei patris et filii et spiritus sancti descendere dignetur super hanc creaturam salis et aquae, ut animabus et corporibus et iumentis salubris et perfecta medicina efficiatur. Per.* 10

19. Finita benedictione, humili devotione dicat sacerdos: *Oremus. Flectamus genua. Et completa orat[ione] dicat: Levate, dicens hanc orationem:*

Erectis sensibus et oculis cordis ad sublimia elevatis, quesumus, domine, ut, quae in precum vota detulimus, ad impetrandi fiduciam referamus. Per. 15

20. In aspersione canitur: *Ant. Asperges me, domine. Psalmus. Miserere mei, Deus.*

21. *Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotibus tuis prae caeteris tantam gratiam contulisti, ut, quicquid in tuo nomine ab eis digne perfecteque agitur, a te fieri credatur, quesumus ergo immensam clementiam tuam, ut quicquid modo visitaturi [sumus¹] visites, et quicquid benedicturi sumus benedicas, sitque ad nostrae humilitatis introitum sanctorum tuorum meritis fuga daemonum, angelicae² pacis ingressus. Per.* 20
25

CCXV. Benedictio in campo¹ sive in agro quando agitur² letania.

Benedic nos, Deus, Deus noster, benedic nos, Deus, et terrae nostrae fructus uberes multiplica, ut seminantes in gaudio seminant et metentes in exultatione colligant manipulos et te semper benedicant. Per. 30

21. ¹ sumus] om. T. — ² angelis, corr. angelicae T.

CCXV. Mss.: B, f. 134v; G, f. 137r.

Ed.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 15, n. 1 (var.).

¹ campo ... agro] agro sive in campo G. — ² agitur letania] letania agitur G.

18. FRANZ, *Kirchl. Bened.*, p. 191 et p. 183, n. 22.

19.-20. Cf. *ibid.*, p. 191.

CCXVI. Item benedictio frugum in agro.

Quesumus, omnipotens Deus, misericordiam tuam, ut benedicere digneris et multiplicare fruges famulorum tuorum, sicut multiplicasti fruges patriarcharum tuorum Abrahæ, Isaac et Iacob, ut servis tuis
 5 *abundet alimentum et egenus et pauper laudent nomen gloriæ tuæ. Per.*

CCXVII. Benedictio primitiarum.

Maiestatem tuam, quesumus, omnipotens Deus, ut has primitias creaturæ tuæ, quas aeris et pluvie temperamento nutrire dignatus es,
 10 *benedictionis tuæ imbre profundas, et fructus terræ tuæ usque ad maturitatem perducas, tribuasque populo tuo de tuis muneribus tibi semper gratias agere, ut a sterilitate terræ esurientium animas bonis affluentibus repleas, et egenus et pauper laudent nomen gloriæ tuæ. Per.*¹

CCXVIII. Benedictio holerum.

15 *Omnipotens Deus, totius humanæ salutis et sanitatis auctor, animarum et corporum medicus*¹, *qui copiam herbarum ad usus languentium salubri medicina per ineffabilem sapientiam condidisti, presta, quesumus, ut salutari*² *tua benedictione hanc holerum creaturam repleas, ut, quicumque infirmus eis usus fuerit, sint ei corporis*
 20 *medicina et animæ fortitudo, ut tibi gratias referat, et laudet omnis spiritus dominum nostrum Iesum*³ *Christum. Qui tecum.*

CCXVI. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 137^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, II, p. 15, n. 2.

CCXVII. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 137^r.

25 Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXXVIII (éd. WILSON, p. 294; MOHLBERG, p. 233, début différent). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 376, n. 1 (comme dans le *Sacram. Gélasien*).

¹ Per] om. B.

CCXVIII. Mss.: B, f. 134^v; G, f. 137^r.

30 Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 415.

¹ <verus> medicus G. — ² salutare, corr. salutari B. — ³ Iesum Christum] om. B.

CCXIX. Ad omnia quae volueris.

Benedic, domine, creaturam istam, ut sit remedium salutare humano generi, et presta per invocationem nominis tui, ut, quicumque ex ea sumpserit, corporis sanitatem et animae tutelam percipiat. Per.

CCXX. Benedictio casei in sabbato sancto¹ paschae.

Dignare, domine omnipotens, benedicere et sanctificare hanc creaturam casei, quem ex adipe animalium producere dignatus es, ut, quicumque ex populis tuis fidelibus inde comederint, omni benedictione caelesti² et gratiae tuae saturitate repleantur in bonis. Per.

CCXXI. Benedictio pomorum in festivitate sancti Iohannis Baptiste.

1. *Deprecamur te, omnipotens aeternae Deus, ut benedicas hunc fructum novum pomorum, ut, qui esu loetalis pomi interdictae arboris in protoparente iusti funeris sententia multati sumus, per illustrationem unici filii tui redemptoris nostri Iesu Christi et spiritus sancti benedictionem sanctificati omnes atque benedicti, depulsis atque abiectis vetuli hostis atque primi facinoris inventoris insidiis, salubriter ex huius diei anniversaria sollemnitate de universis terrae edendis germinibus sumamus. Per eundem, in unitate eiusdem spiritus sancti.*

2. Item alia benedictio pomorum.

Deus qui haec arboris poma tua iussione et providentia progenita esse voluisti, nunc etiam eadem benedicere et sanctificare digneris, ut, quicumque ex eis sumpserint, incolumes esse per tuam gratiam valeant. Per.

CCXIX. Mss.: B, f. 134^v-135^r; G, f. 137^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 222). — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 93b (début seulement, d'après Vindob. 1888).

CCXX. Mss.: B, f. 135^r; G, f. 137^r-137^v.

Éd.: HITTORP, éd. 1568, p. 77; éd. 1610, p. 84; éd. 1677, p. 697. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 592.

¹ sanctae B. — ² caeleste B.

CCXXI. Mss.: B, f. 135^r; G, f. 137^v.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXXIX et XC (éd. WILSON, pp. 294-295; MOHLBERG, p. 233). — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 377-378. — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 92 (n. 1, d'après Vindobon. 1888); PL, CXXXVIII, 1089.

CCXX. Cette *benedictio casei* est insérée également dans les cérémonies du Samedi-Saint; cf. supra *Ordo L*, 397.

CCXXII. Ad fructum nove arboris.

Benedic, domine, hunc fructum novarum arborum, ut hi qui utantur eo sint sanctificati. Per.

CCXXIII. Benedictio ad fruges novas.

5 *Domine, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui caelum et terram, mare et omnia creasti, te supplices quesumus, ut hunc fructum novum benedicere et sanctificare digneris et multiplicare abundanter offerentibus tibi. Repleas eorum cellaria cum fortitudine frumenti, vini et olei, ut laetantes in eis referant tibi Deo omnipotenti laudes et gratias. Per.*

CCXXIV. Benedictio panis.

1. *Benedic, domine, creaturam istam panis, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut sit dominus eiusdem abundans in anniversarium alimentum gustantesque ex eo accipiant tam corporis quam*
15 *animae sanitatem. Per.*

2. *Alia. Descendat benedictio Dei patris et filii et spiritus sancti super hanc creaturam panis, ut quicumque ex eo sumpserint accipiant sanitatem mentis, tutelam salutis, integritatem corporis, saturitatem spei, corroboracionem fidei et*¹ *eternitatem spiritus sancti. Per omnia.*

20 CCXXV. Benedictio¹ panis ad eulogias dandi.

*Domine*²*, sancte pater, omnipotens aeternae Deus, benedicere digneris*³ *hos*⁴ *panes tua sancta spiritali*⁵ *benedictione, ut sint*⁶ *omnibus*

CCXXII. Mss.: B, f. 135^r; G, f. 137^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, I, p. 379.

25 CCXXIII. Ms.: B, f. 135^v; G, f. 137^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 376. — FRANZ, *Rit. v. St. Florian*, p. 104. — *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, pp. 221-222).

CCXXIV. Mss.: B, f. 135^r; G, f. 137^v.

Éd.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 92 (d'après *Vindob.* 1888; n. 1 seulement); PL. CXXXVIII, 1089. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 268.

2. ¹ et] *om.* G.

CCXXV. Ms.: B, f. 135^r; G, f. 137^v; T, f. 71^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 248 (variantes).

¹ <Ex decretis Pii pape> benedictio <super> eulogias <in dominicis diebus
35 populo distribuendas dicenda> T. — ² <Oratio> Domine T. — ³ dignare T. —
⁴ hos panes] hunc panem T. — ⁵ spiritali] *om.* T. — ⁶ sit T. —

cum ⁷ fide et reverentia ac gratiarum tuarum actione sumentibus salus
mentis et corporis atque contra omnes morbos et universas cunctorum ⁸
inimicorum insidias auxilium ⁹ et vitae perennis tuitio, per dominum
nostrum Iesum Christum filium ¹⁰ tuum, qui est ¹¹ panis verus de caelo
descendens et dans vitam et salutem mundo, qui ¹² tecum vivit et ¹³ regnat 5
Deus per omnia ¹⁴.

CCXXVI. Benedictio uvae vel fabe.

*Benedic, domine, hos novos fructus uvae vel fabe, quos tu, domine,
per rorem caeli et inundantiam pluviarum et aerem serenum atque
tranquillum ad maturitatem perducere dignatus es, et dedisti eos ad 10
usus nostros ad percipiendum nobis cum gratiarum actione in nomine
domini nostri Iesu Christi. Per ¹.*

CCXXVII. Benedictio vini novi.

*Domine Iesu Christe, qui es vitis vera, quique in Chana Galilee ex
aqua vinum fecisti, multiplica super servos tuos misericordiam tuae 15
pietatis, quemadmodum fecisti cum patribus nostris in tua misERICOR-
dia sperantibus, et benedicere et sanctificare digneris hanc creaturam
vini, quam ad servorum tuorum subsidium tribuisti, quatinus, ubicum-
que haec ipsa creatura fuerit fusa vel a quolibet propinata, divinae be-
nedictionis tuae opulentia repleatur et accipientibus ex ea cum gratia- 20
rum actione in visceribus eorum sanctificetur. Per te, salvator mundi ¹.*

⁷ cum ... sumentibus] *om.* T. — ⁸ cunctorum] *om.* T. — ⁹ auxilium ... tuitio] tu-
tamen T. — ¹⁰ filium tuum] *om.* G. — ¹¹ est ... dans] de celo descendit et dat T. —
¹² qui] et T. — ¹³ et ... omnia] *om.* G. — ¹⁴ omnia <saecula saeculorum. Amen> T.

CCXXVI. Mss.: B, f. 135^r-135^v; G, f. 137^v.

25

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXXVIII, (éd. WILSON, p. 294; MOHLBERG, p. 232). — *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 221). — GERBERT, *Monumen.*, t. II., p. 92 (d'après Vindobon, 1888); PL, CXXXVIII, 1089. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 372.

¹ Per <quem hec domine> G.

30

CCXXVII. Mss.: B, f. 135^v; G, f. 137^v-138^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 284-285 (début différent).

¹ mundi <qui vivis> G.

CCXXVIII. Ad agape ¹.

1. *Da, domine, famulo tuo N. sperata suffragia obtinere, ut, qui tuos pauperes vel tuas ecclesias numeratur, sanctorum omnium simul et beati Laurentii martyris tui consortia mereatur, cuius nunc est exempla secutus. Per.*

2. *Alia. Oremus, dilectissimi nobis, omnipotentem Deum pro filio nostro N., qui recolens divina mandata de iustis laboribus suis victum indigentibus subministrat, quatinus haec devotio ipsius, sicut nobis est necessaria, ita sit Deo semper accepta. Qui ¹ vivit.*

10 3. *Alia. Sanctum ac venerabilem retributorem bonorum operum, dominum deprecemur pro filio nostro N. qui de suis laboribus iustis victum indigentibus administrat, ut dominus caelestis sua misericordia terrenam elemosinam recompenset et spiritales ei divitias largiatur, tribuat ei magna pro parvis, pro terrenis caelestia, pro temporalibus sempiterna. Per ¹.*

4. *Alia ¹. Deus, qui dilectionem nos mutuam doces habere, occulta mentium noxiarum tu figmenta depelle propitius, et sinceram nobis tribue puritatem. Per.*

CCXXIX. Oratio ante cibum.

20 1. *Refice nos, domine, donis tuis et opulentiae tuae largitate sustenta. Per.*

2. *Alia ¹. Tua nos, domine, dona reficiant et tua gratia consoletur. Per.*

3. *Alia. Deus, qui nos ad delicias spiritales semper invitas, da benedictionem super dona tua, ut ea, quae in nomine tuo sunt edenda, sanctificata percipere mereamur. Per.*

CCXXVIII. Mss.: B, f. 135^v; G, f. 138^r.

Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, 48 (éd. WILSON, pp. 261-262; MOHLBERG, pp. 205-206) (nn. 2 et 3). — *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 138; n. 1 seulement).

30 *Titulus. ¹ agapem G.*

2. ¹ Qui vivit] *om.* G.

3. ¹ Per. <Qui cum eo vivit> G.

4. ¹ Alia] *om.* B.

CCXXIX. Mss.: B, f. 135^v; G, f. 138^r.

35 Éd.: *Sacram. Gélas.*, III, LXXXVI (éd. WILSON, p. 293; MOHLBERG, p. 232). — *Sacr. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 222). — RICHTER, *Sacr. Fulden.*, p. 273.

2. ¹ Alia] *om.* B.

CCXXX. Orationes super mensam.

1. In ¹ primo pulmento. *Benedicantur nobis, domine, tua dona quae de tua largitate nobis ad remedium deducta sunt, qui es Deus benedictus et regnas per omnia.* Respondeant ² omnes: *Amen.*

2. *Alia.* In nomine sanctae et individuae trinitatis, quod nobis est ⁵ allatum creator omnium benedicat. Et respondeant omnes: *Amen.*

3. *Alia* ¹. Sanctae Dei genetricis Mariae gloriosae et intemeratae orationibus, quod nobis est appositum redemptor omnium benedicat. Respondeant ² omnes: *Amen.*

4. *Alia.* Beati Petri principis apostolorum intercessionibus ¹, ¹⁰ quae nobis sunt ² ad remedium ³ prolata Christus filius Dei benedicat. Et ⁴ respondeant omnes: *Amen.*

5. *Alia* ¹. Omnium apostolorum intercessionibus, quae nobis sunt apposita omnipotens Deus benedicat. Resp ². *Amen.*

6. *Alia.* Omnium sanctorum orationibus ¹ qui pro Dei nostri amore ¹⁵ sanguinem suum effuderunt, quod nobis additum est redemptor omnium benedicat. *Amen* ².

7. *Alia.* Reficiamur, domine, de donis et datis tuis et de ¹ tua benedictione saciemur ².

8. *Alia.* Benedic, domine, dona tua quae de tua largitate sumus ²⁰ sumpturi.

9. Oratio ¹ super fragmenta. *Fragmenta panis, quae superaverunt servis suis, redemptor humani generis benedicat et multiplicet, qui regnat una cum spiritu sancto per infinita secula seculorum. Amen* ².

10. Oratio ¹ post cibum. *Saciasti nos, domine, opulentiae tuae ²⁵ donis, tibi gratias agimus pro his, quae te largiente suscepimus, obsecrantes misericordiam tuam, ut, quod corporibus nostris necessarium ² fuit, mentibus non sit onerosum. Per.*

11. *Alia.* Satiasti nos, domine, de tuis donis ac datis, reple nos de tua misericordia, quia tu es benedictus, qui cum patre et spiritu sancto ¹ ³⁰ vivis et regnas Deus.

CCXXX. Mss.: B, f. 135^v-136^r; G, f. 138^r.

Éd.: *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 222). — RICHTER, *Sacr. Fulden.*, p. 373.

1. ¹ In primo pulmento] *om.* G. — ² Resp. omnes] *secula seculorum* G. ³⁵

3. ¹ *Alia*] *om.* B. — ² Resp. omnes] *om.* G.

4. ¹ interventionibus G. — ² sunt] *om.* G. — ³ medium B. — ⁴ Et respondeant omnes] *om.* G.

5. ¹ *Alia*] *om.* B. — ² Resp.] *om.* G.

6. ¹ orationibus] interonibus (*sic*) G. — ² Amen] *om.* B. ⁴⁰

7. ¹ de] *om.* G. — ² satiemur G.

9. ¹ Oratio super fragmenta] *Alia* B. — ² Amen] *om.* B.

10. ¹ Oratio post cibum] *Alia* B. — ² necessarium fuit] *necessaria sunt* B.

11. ¹ sancto ... Deus] *om.* G.

CCXXXI. Benedictio putei novi.

1. *Deprecamur*¹, domine², clementiam tuam³ pietatis, ut aquam putei huius caelesti benedictione sanctifices⁴ et ad communem vitam concedas salubrem, et ita ex eo fugare digneris omnem diabolicae temptationis incursum, ut, quicumque ex eo abhinc hauserit biberitque vel in quibuslibet necessariis usibus hausta aqua usus fuerit, totius virtutis ac sanitatis dulcedine perfruatur, ut tibi semper sanctificatori et⁵ salvatori omnium Deo gratias et laudes agere mereatur. *Per.*

2. *Alia. Benedic, quesumus, omnipotens*¹ Deus, hanc cisternam aquae, in qua ex terrae hiatu per interiora spiracula profluentem laticem manare² iussisti, ut cuncta diabolica machinatione ab ea fugata, quisquis ex ea gustaverit immensas tibi referat gratiarum actiones. *Per.*

3. *Alia. Domine Deus omnipotens, qui in huius putei altitudinem per fistularum crepidinem aquarum copiam manare iussisti, presta,*¹⁵ *quesumus, ut, te iubente atque benedicente, per nostrae offitium orationis repulsis hinc fantasmaticis calliditatibus atque insidiis diabolicis, purificatus atque emundatus hic puteus perseveret. Per..*

CCXXXII. Benedictio¹ fontis ubi aliqua neglegentia evenit².

1. *Domine, sanctae pater, omnipotens aeternae Deus, qui per inviolabilitatis tuae potentiam aquas has ex nihilo conditas in huius materiae formam visibiles tribuisti atque ex abditis investigabilibus paradisi concavam per abyssi magnitudinem largitatis tuae gratia humanis usibus effluere iussisti, te tui famuli supplices exoramus, uti has aquas, quas neglegentia polluit, sancti spiritus tui gratia ad munditiam*²⁵ *revocet atque purificet, et spiritus callidi hostis abscedat ac deinceps sanctificatas familiae tuae potabiles tribuas, ut¹ potantium mundent² corpora cordaque sanctificent³. Per.*

CCXXXI. Mss.: B, f. 136^r; G, f. 138^r-138^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 611-612 (II, 1-2) et p. 612 (III, 2). — 30 *Sacram. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 221; 1ère). — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 93 (2e oraison, d'après *Vindob.* 1888); PL, CXXXVIII, 1091-1092.

1. ¹ Te precamur, corr. Te deprecamur B. — ² domine <et *suprascr.*> B. — ³ tuae pietatis] pietatis tuae B. — ⁴ sanctifices <et necessariis purificationibus facias efficacem> G. — ⁵ et] ac G.

35 2. ¹ omnipotens Deus] domine G. — ² minare, corr. manare B.

CCXXXII. Mss.: B, f. 136^r-136^v; G, f. 138^v; T, f. 133^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 620-621. — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 93 (1re oraison, d'après *Vindob.* 1888); PL, CXXXVIII, 1091.

Titulus. ¹ Benedictio fontis] Exorcismus aquae T. — ² evenit G; contigerit T. 40 1.] om. T.

1. ¹ ut <et> G. — ² mundet B. — ³ sanctificet B.

2. Alia. *Deus, qui ad hoc in Iordanis alveum sanctificaturus aquas descendisti, ut a te munditiam potius caperent quam mundarent, dum*¹ *ad tactum sacri corporis tui eas sanctificasti, suppliciter quesumus, ut has aquas*² *influente gratia spiritus tui sanctificare digneris, et*³ *ad munditiam revocare per donum, quo in Chana Galileae initio signorum tuorum ostenso*⁴ *virtutis tuae misterio aquas mutare dignatus es in vinum, et, sicut Heliseus amaras orando sanavit aquas in latice, ita ad preces fidelium tuorum clementer abstergas ab his aquis pollutionis*⁵ *horrorem. Per.*

CCXXXIII. Super vascula in antiquis locis reperta.

10

1. *Omnipotens sempiterne Deus, insere te offitiis nostris, et haec vascula arte fabricata gentilium sublimitatis tuae potentia ita emundare digneris, ut omni inmunditia depulsa, sint tuis fidelibus tempore pacis atque tranquillitatis utenda. Per.*

2. Alia¹ *Deus, qui in adventu filii tui domini nostri omnia tuis*¹⁵ *mundasti fidelibus, adesto propitius invocationibus nostris, et haec vascula, quae tuae indulgentia pietatis post spacia temporum a voragine terrae abstracta humanis usibus reddidisti, gratiae tuae largitate emunda. Per.*

CCXXXIV. Benedictio quorumlibet vasorum.

20

*Protector fidelium, Deus, et subditorum*¹ *tibi pectorum habitator, quesumus, ut serenis oculis tuae pietatis haec vascula ita illustrare digneris, ut descendat super ea gratiae tuae benedictio larga, ut cum salubritate eis utentes ipsi per gratiam tuam mereantur vasa effici munda. Per.*

2. dum] ut T. — ² aquas] *supraser.* T. — ³ et] ut B. — ⁴ ostensio T. — ⁵ pol-²⁵ locionis, *corr.* pollucionis T.

CCXXXIII. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 138^v.

Éd.: *Sacr. Grégor. Suppl.* (éd. WILSON, p. 227); — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 93 (1e oraison, d'après *Vindob.* 1888); PL, CXXXVIII, 1092. — ROCKINGER, *Drei Formelsamml.*, p. 317 (d'après *Cod. lat. Mon.* 14510). — ROZIÈRE,³⁰ *Receuil*, t. II, p. 899. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 622.

2. ¹ Alia] *om.* B.

CCXXXIV. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 138^v.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, 622 (cf. *ibid.*, note 3).

¹ subditarum B.

CCXXXV. Oratio pro antidoto sumendo.

*Deus, infirmitatis humane singulare presidium, qui benedictionis
 tuae gratiam aegris infundendo corporibus facturam tuam multiplici
 pietate custodis, ad invocationem nominis tui benignus assiste, ut per
 5 hanc potionem omnis de meo corpore pellatur humor pestifer, quati-
 nus clarescentibus meis sensibus in tuo servitio valeam persistere to-
 tus. Per.*

CCXXXVI. Oratio pro diminutione sanguinis.

*Mediator Dei et hominum, homo Christe ¹ Iesu, qui, ne aeternae mor-
 10 tis deputaremur supplicio, tui sacri sanguinis redemisti nos precio,
 presta, ut per hanc diminutionem sanguinis proveniat mihi salus cor-
 poris, omnes mei clarescant sensus, totiusque frigescat in me pravae
 voluptatis luxus. Per te, salvator.*

CCXXXVII. Oratio ad lavacrum.

*Omnipotens aeternae Deus, qui pro salute humani generis incarna-
 15 tus, aquis Iordanicis lavari voluisti, benedic nos et hoc ¹ lavacrum no-
 strum, ut, mistica tuae virtutis cooperante gratia, et corporibus nostris
 medela ² et mentibus tui spiritus tutela proveniat. Qui venturus.*

CCXXXVIII. Benedictio incensi vel thimiamatis.

*Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Iacob, inmitte
 20 in hanc creaturam incensi vel thimiamatis vim odoris tui atque virtutem,
 ut sit servus vel ancillis tuis munimentum tutelaeque defensionis, ne in-
 tret hostis in viscera eorum nec aditum ibi vel sedem possit habere.
 Per.*

25 CCXXXV. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 138^v-139^r.

CCXXXVI. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 139^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 646.

¹ Christe Iesu] Iesu Christe G.

CCXXXVII. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 139^r.

30 Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 644 (d'après G).

¹ hoc] om. G. — ² medelam B.

CCXXXVIII. Mss.: B, f. 136^v; G, f. 139^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 429. — Ci-dessus, XL, n. 108 (rituel de la dédicace).

CCXXXIX. Benedictio saponis ¹.

Summe Deus, qui ima et media summaque custodis, quique omnem creaturam intrinsecus ambiendo concludis, sanctifica atque benedic hanc creaturam saponis ², *quem post* ³ *lavacrum fontis ad purgandum corpus humanum prodesse* ⁴ *iussisti. Per.*

5

CCXL. Oratio in navi.

Propitiare, domine, supplicationibus nostris, et mitte sanctum angelus tuum de summitate caelorum tuorum, qui liberet navim istam cum omnibus navigantibus in ea. Perduc eam ad loca destinata, ut, transactis omnibus negotiis, iterato eam tempore ad propria revocare ¹⁰ *digneris cum omni gaudiorum effectum. Per.*

CCXLI. Benedictio ¹ retium ad capiendos pisces.

Domine Deus omnipotens, caeli ac terrae aquarumque creator, qui homini ad imaginem tuam condito ideo ad serviendum et pie utendum universam subdidisti ² *creaturam, ut, cum sibi cuncta ad votum famu-* ¹⁵ *lari videret, ipse tuis preceptis instantius atque devotius inserviret, oramus pietatem tuam, ut haec retia* ³ *ad capiendos pisces intexta potenti benedicas* ⁴ *dextera* ⁵, *quatinus, dum tuorum usibus famulorum piscium in eis captura provenerit* ⁶, *tibi domino bonorum operum largitori pro concessis beneficiis debitas gratias referamus. Per.*

20

CCXXXIX.: B, f. 136v; G, f. 139r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 645 (variantes).

¹ saponis B. — ² saponis B. — ³ post] per B. — ⁴ prodesse] preesse B G.

CCXL. Mss.: B, f. 137r; G, f. 139r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, pp. 627-628 (variantes); cf. *ibid.*, t. II, ²⁵ p. 285.

CCXLI. Mss.: B, f. 137r; C, f. 1v; D, f. 1r; G, f. 139r.

Éd.: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, l. II, c. XXIII, *Ordo II* (add.; d'après D), éd. Ven., t. II, p. 302. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. I, p. 625.

¹ Benedictio ... pisces] Super retia B; Oratio super retia G; om. C, *spatio* ³⁰ *relicto vacuo*; m. saec. XVIII. add. in marg.: Benedictio retium C. — ² subdidisti creaturam] creaturam subdidisti B. — ³ recia C. — ⁴ benedicat C D. — ⁵ dextra C D. — ⁶ pervenerit C.

CCXLII. Benedictio civitatis contra gentiles.

*Mestorum refugium, Deus, tribulorum*¹ *consolator, clementiam tuam suppliciter exoramus, ut afflictis oppressione gentium auxilium tuae defensionis impendens eripere*² *nos et salvare digneris. Tribue, quesumus, fortitudinem fessis, laborantibus opem, solatium tribus, adiutorium tribulatis; circumda civitatem hanc virtutis tuae presidio, et omnes in*³ *ea manentes immensae pietatis defende iuvamine; pone in muris et in portis eius angelorum custodiam, salutis auxilia, munitionem omnium sanctorum tuorum*⁴, *ut, qui pro peccatis nostris*
 10 *iuste affligimur, de sola tua misericordia confidentes, miserationis tuae munere adiuvemur, quatinus, a pressura hac*⁵ *quae nos circumdedit erepti, liberis tibi mentibus gratias agentes servire possimus. Per.*

CCXLIII. Benedictio¹ vexilli bellici.

Omnipotens sempiterne Deus, qui es cunctorum benedictio et
 15 *triumphantium fortitudo, respice propicius*² *ad preces humilitatis nostrae, et hoc vexillum, quod bellico usui preparatum est, caelesti benedictione sanctifica, ut contra adversarias et rebelles nationes sit validum*³ *tuoque munimine circumseptum, sitque inimicis christiani populi terribile atque in te confidentibus solidamentum et victoriae*
 20 *certa fiducia. Tu es enim Deus, qui conteris bella et caelestis presidii sperantibus in te prestas auxilium. Per.*

CCXLII. Mss.: B, f. 137r; G, f. 139r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, pp. 301-302 (d'après G).

¹ tribulantium B. — ² eripere ... salvare] eripere et salvare nos G. — ³ in
 25 ea manentes] manentes in ea G. — ⁴ tuorum] om. B. — ⁵ hac] haec B.

CCXLIII. Mss.: B, f. 137r; C, f. 1v; D, f. 1r; G, f. 139v.

Éd.: CATALANI, *Pont. Rom.*, I^a Pars, tit. XXIII, App., Ordo IV (d'après D), éd. Rom. 1738, t. I, p. 427. — GERBERT, *Monumen.*, t. II, pp. 110-111 (d'après Vindob. 1817); PL, 138, 1121. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 295. — ERDMANN, *Entstehung d. Kreuzzugsgedankens*, 1935, pp. 331-332. — HITTORE, *De cath. eccl. off.*, 1568, p. 158; éd. 1610, c. 172; éd. 1677, p. 745 A. (dans l'*Ordo ad armandum Eccl. defensorem vel alium militem*) (cf. l'*Appendice à la fin du Pontifical*).

¹ Benedictio ... bellici] om. C, *spatio relicto vacuo; m. saec. XVIII. add. in marg.* Benedictio vexilli C. — ² propitius B G. — ³ vallidum B.

CCXLIV. Benedictio ¹ ensis noviter succineti.

1. *Exaudi, quesumus, domine, preces nostras, et hunc ensem, quo hic famulus tuus N.¹ se circumcingi desiderat, maiestatis tue dextera ² benedicere dignare, quatinus defensio atque protectio possit esse ecclesiarum, viduarum, orphanorum omniumque Deo servientium contra sevitiam paganorum, aliisque insidiantibus sit pavor, terror et formido. Per.* 5

2. *Alia ¹. Famulum tuum N.², quesumus, domine, pietatis tuae custodia muniat, ut hunc ensem, quem te inspirante desiderat suscipere, te adiuvante ³ illesum ⁴ custodiat. Per.* 10

3. *Alia ¹. Benedic, domine, sancte pater omnipotens ², per invocationem sancti nominis tui, et per adventum filii tui, dom. n. Iesu Christi, atque per donum spiritus paracliti ³, hunc ensem, ut is ⁴, qui hodierna die tua pietate eo precingitur, visibiles inimicos sub ⁵ pedibus conculcet victoriaeque per omnia potitus semper maneat illesus ⁶. Per.* 15

4. *¶ Tunc ¹ cantetur antiphona ista ² : Speciosus forma pre ³ filiis hominum ⁴. Diffusa est gratia in labiis tuis. Accingere gladio tuo super ⁵ femur tuum ⁶, potentissime.*

5. *Oratio ¹ unde ² supra. Omnipotens sempiterne Deus, qui famulum tuum N.³ eminenti mucrone circumcingi iussisti, fac illum contra cuncta adversantia ita caelestibus armari praesidiis, quo nullis hic et in evum tempestatibus bellorum turbetur. Per.* 20

CCXLIV. Mss.: B, f. 137v; C, f. 1v-2r; D, f. 1r; G, f. 139v.

Éd.: CATALANI, *Pont. Rom.*, (l. supra sub CCXLIII cit.). — GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 111 (d'après *Vindob.* 1817); PL, 138, 1121-1122. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 293 (d'après *Cod. lct. Monacen.* 6425). — ERDMANN, (l. supra sub CCXLIII cit.), p. 330. — HITTORP, *De div. cath. ecol. off.*, éd. 1568, p. 159; éd. 1610, c. 172; éd. 1677, p. 745 (dans l'*Ordo ad armandum ecol. defensorum vel alium militem*) (cf. *Appendice à la fin du Pontifical*). 25

Titulus. ¹ Benedictio ... succineti] Consecratio ensis B G; om. C, *spatio relicto vacuo*; m. saec. XVIII. *add. in marg.*: Ben. ensis C. 30

1. ¹ N.] ill. B G. — ² dextera G.

2. ¹ Alia] om. C D. — ² N.] om. G. — ³ adiuvante C D. — ⁴ inlaesum B.

3. Alia] om. C; Alia <oratio> D. — ² omnipotens] om. G. — ³ paracliti B G. — ⁴ his C D. — ⁵ sup C. — ⁶ inlaesus B. 35

4. ¹ Tunc ... ista] om. B C G. — ² iste D. — ³ pre ... tuis] om. D. — ⁴ hominum ... tuis] om. C. — ⁵ super ... potentissime] om. C. — ⁶ tuum, potentissime] om. D.

5. ¹ Oratio ... supra] om. C; <Item> oratio B. — ² unde supra] om. D. — ³ N.] ill. B. 40

CCXLV. Oratio pro exercitu.

Praebe, domine, misericordiae tuae opem exercitui nostro, et sub aeris claritate presta eis optatum proficiscendi auxilium, et, sicut Israeli properanti ex Egypto securitatis ¹ prebuidisti munimen, ita populo tuo in prelium pergenti lucis auctorem dirige angelum, qui eos die noctue ab omni adversitate defendat. Sit eis itinerandi ² sine labore profectus, ubique providus eventus, meatus sine formidine, conversatio sine fastidio, moderata fragilitas sine metu, fortitudo sine terrore, copia rerum et proeliandi recta voluntas, et, cum, tuo angelo duce, victor extiterit, non suis tribuat viribus, sed ipsi victori Christo filio tuo gratias referat de triumpho, qui humilitate ³ suae passionis de morte mortisque principe in cruce triumphavit. Qui tecum vivit.

CCXLVI. Iudicium ¹ ferri ferventis.1. Benedictio ferri iudicialis ¹.

15 *Pone ferrum secus altare usquedum missa in ² eo caelebretur et sic benedicas:*

Benedic, domine, per potentiae tuae virtutem hoc genus metalli, ut in eo propter nomen sanctum tuum, omni daemonum falsitate procul remota omnique fascinatione et fallatia infidelium sublata, verissimi iudicii tui fidelibus tuis veritas patefiat, quatinus laudabile et gloriosum nomen tuum in sancta aecclesia tua semper glorificetur. Per.

2. Oratio ante iudicium dicenda.

Deus plasmator hominum et totius bonitatis auctor, respice super nos famulos tuos ad te toto corde clamantes, et presta propitius per interventum unici filii tui domini nostri Iesu Christi, ut in hoc examinationis iudicio non prevaleant aliqua falsitatis iacula inimici, sed manifestetur per te veritas et declaretur rectitudo iustitiae. Per eundem dominum.

3. Benedictio ferri ferventis.

30 *Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus omnium bene viventium, Deus origo et manifestatio omnis iustitiae,*

CCXLV. Mss.: B, f. 137^v; G, f. 139^v-140^r.

Éd.: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 301 (d'après G.) — ERDMANN (cit. supra sub CCXLIH), p. 334 (d'après FRANZ et *Cod. lat. Monac.* 6425).

35 ¹ <pro> securitatis B. — ² iterandi B. — ³ humilitatæ B.

CCXLVI. Mss.: B, f. 137^v-138^r; G, f. 140^r-140^v.

Éd.: ZEUMER, *Formulae*, p. 649 (d'après BAMBERG. *Lit.* 54).

Titulus. ¹ Iudicium ... ferventis] om. G.

1. ¹ iudicialis] medicinalis G. — ² in eo] om. G.

qui solus es iustus iudex, fortis et patiens, dignare exaudire nos famulos tuos orantes ad te pro benedictione huius ferri. Unde rogamus te, domine, iudicem universorum, ut mittere digneris sanctam et veram benedictionem tuam super hoc ferrum, ut sit refrigerium illud portantibus et habentibus iustitiam et ¹ credentibus in tuam iustitiam et fortitudinem, et sit ignis ardens iniquis et facientibus iniqua et credentibus in iniustitiam suam et in iniustam pompam diabolicam. Convertte, domine, incredulitatem iniustorum per virtutem et benedictionem tuam et per invocationem sanctae trinitatis, patris et filii et spiritus sancti, et mitte in hoc ferrum vim virtutis ac veritatis tuae, ut in eo semper per misericordiam et virtutem ² tuam verissima iustitia, quae tibi soli cognita est, fidelibus tuis ad emendationem iniquorum manifestissimae declaratur, de quacumque questione ratio fuerit agitata, et nullam potestatem habeat diabolica virtus veritatem tuam aut occultare aut depravare, sed sit servus tuus in munimentum fidei ad credulitatem divinae maiestatis tuae et ad certificationem manifestissimae misericordiae ac verissimae tuae veritatis. Per.

4. Alia. Deus iudex iustus, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem, te suppliciter rogamus, ut hoc ferrum ordinatum ad iustam examinationem cuiuslibet dubietatis faciendam, benedicere et sanctificare digneris ita, ut, si innocens de prenominate causa unde purgatio quaerenda est, hoc ferrum ignitum in manus acceperit vel pedes immiserit, inlaesus ¹ appareat et, si culpabilis atque reus sit, iustissima sit ad hoc virtus tua in eo cum veritate declarandum, quatinus iustitiae non dominetur iniquitas, sed subdatur ² falsitas veritati. Per.

5. Benedictio Dei patris et filii et spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum verum Dei iudicium.

3. ¹ et ... iustitiam] om. B. — ² virtutem] veritatem G.

4. ¹ illesus G. — ² subdatus B.

CCXLVII. De iudicio ¹ aquae ferventis, quomodo inventum sit.

B G

T

1. Romani propter thesaurum sancti Petri et invidiam simul tulerunt Leoni papae oculos et linguam
 5 olim. At ille evasit vix e manibus eorum et venit ad imperatorem Karolum, ut eum adiuveret de suis inimicis. Tunc imperator reduxit eum Romam et restituit eum in locum suum et thesaurum supradictum non potuit invenire aliter nisi per illud ¹ iudicium.
 10 Quod iudicium fecerunt beatus Eugenius et Leo et imperator supradictus Karolus, ut episcopi et abbates et comites firmiter teneant et credant, quia probatum habuerunt illi sancti viri qui invenerunt.

15 2. Inquisitus si ¹ fuerit aliquis de furto, luxuria ², adulterio vel qualicumque re alia, et noluerit ³ confiteri magistro, seniori vel misso senioris, ista erit ratio. Pergens sacerdos ad aecclesiam induat se vestimentis sacris, excepta casula, ferens in laeva sanctum evangelium cum crismario ⁴ et patrociniis sanctorum caliceque ⁵ et ⁶ patena ⁷, expectante eum ⁸ plebe cum fure vel quocumque ⁹ crimine
 20 implicato in atrio aecclesiae, et dicat coram ¹⁰ adstanti ¹¹ plebe in ostio aecclesiae:

CCXLVII. Mss.: B, f. 138^r-139^r; G, f. 140^v-141^v; T, f. 135^v-136^v.

Éd.: a) recension B G: MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, t. II p. 341 et ss. (d'après
 25 un pontifical de Bec). — ZEUMER, *Formulae*, pp. 608-609 (d'après MARTÈNE, G, et BAMBERG. *Lit.* 54), cf. *ibid.*, pp. 654-655 (G), 647-648 (BAMB. *Lit.* 54, var.); les pièces abrégées aux pages indiquées, éd. ZEUMER, *ibid.*, pp. 706, 703-704, 707-708, 605-607, 608, 705, 698-699, 705, 706, 701-702 (d'après plusieurs mss.). —
 b) recension T: MARTÈNE, *ibid.*, p. 342 et suiv. (d'après un pontifical de Noyon). — ROZIÈRE, *Recueil général*, n. 597. — ECKHART, *Comment. de reb. Franciae orient.*, t. II, p. 923 (d'après un pontifical de Werden). — ZEUMER, *Formulae*, pp. 644-645 (d'après MARTÈNE et ECKHART); les pièces abrégées, *ibid.*, pp. 703-704, 702, 698, 705, 700, 705, 700-701, 696-697.

Titulus. ¹ iudicio G; De iudicio ... sit] om. T.

35 1. ¹ illud] istud G.

2. ¹ si fuerit] om. T. — ² <vel> luxuria T. — ³ nolens T. — ⁴ chrismario T; crismate G. — ⁵ calicemque T. — ⁶ et] cum T. — ⁷ patina, corr. patena T. — ⁸ eum] om. T. — ⁹ quocumque] qualicumque T. — ¹⁰ coram] om. T. — ¹¹ adstanti plebe] astantibus G.

3. Videte, fratres ¹, christianae religionis officium. Ecce lex in qua est spes et remissio omnium ² peccatorum. Hic crismatis unctio. Hic corporis et sanguinis domini consecratio. Videte, ne tantae beatitudinis hereditate et consortio privemini, implicantes vos sceleri alieno, quia scriptum est: ^a Non solum qui faciunt sed etiam qui consentiunt facientibus damnabuntur ³. 5

4. Deinde vertens ¹ se ad sceleratum, dicat ² tam ei quam plebi: Interdico tam tibi quam et ³ omnibus adstantibus, o homo, per patrem et filium ⁴ et spiritum ⁵ sanctum, per tremendum diem iudicii, per ministerium ⁶ baptismatis, per venerationem omnium sanctorum, 10 ut ⁷, si de ⁸ hac re culpabilis es, aut fecisti, aut scisti, aut baiolasti ⁹, aut consensisti, aut propter actam ¹⁰ culpam denominatam ¹¹ sciens factoribus iuivisti, ut ¹² ecclesiam non introeas, christianae societati non miscearis, si reatum nolueris confiteri admissum ante quam iudicio examineris publico. 15

5. Deinde signet locum in atrio ecclesiae, ubi ignis fieri possit, ad caldariam ¹ suspendendam, in qua ² aqua bulliens effitiatur ³, ita tamen, ut prius locus ille aqua benedicta aspergatur necnon et aqua, quae in caldaria ⁴ est ⁵, per ⁶ illusiones demoniacas ⁷.

B G

6. Et his peractis imponat introitum. Ant. *Iustus es, domine*. Ps. ^a *Beati immaculati*.

7. Esaiiae prophetae: ^a In diebus illis locutus est Esaias propheta dicens: Querite dominum dum inveniri potest; invoke

T

20

6. Et his dictis accedat ad altare et imponat missae officium quod retro requirendum est in frigidae aquae iudicio ^b. 25

25

3. ¹ fratres <karissimi> T. — ² omnium] om. T. — ³ damnabuntur] digni sunt morte T. 30

4. ¹ vertat T. — ² dicens T. — ³ et] om. T. — ⁴ <per> filium G. — ⁵ <per> spiritum G. — ⁶ mysterium T. — ⁷ ut] om. T. — ⁸ de ... es] om. T. — ⁹ baiulasti T. — ¹⁰ aetam, corr.: eam T. — ¹¹ prenominatam T. — ¹² ut] om. T.

5. ¹ caldarium suspendendum T. — ² quo T. — ³ efficiatur G; efficiatur <vel ferrum ignitum> T. — ⁴ caldario T. — ⁵ est] sit T. — ⁶ propter T. — ⁷ de- 35 moniacas] diabolicas T.

3. ^a Cf. ROM., I, 32.

6. ^a Ps. CXVIII, 1. — ^b Ci-dessous CCLII, n. 8-17.

7. ^a Is. LV, 6-7.

B G

eum dum prope est. Derelin-
quat impius viam suam et vir
iniquus cogitationes suas et
5 revertatur ad dominum, et
miserebitur eius ¹, et ad Deum
nostrum, quoniam multus est
ad ignoscendum.

8. Graduale. *Custodi me, do-
mine. Versus. De vultu tuo. Al-
leluia. Domine, exaudi.*

9. Marcum ¹. ^a In ill[o tem-
pore.] Respicens Iesus discipu-
los suos ait illis: Habete fidem
15 Dei. Amen dico vobis quia qui-
cumque dixerit huic monti:
Tollere et mittere in mare, et
non hesitaverit in corde suo,
sed crediderit quia quodcumque
20 dixerit fiat, fiet ei. Propterea
dico vobis: Omnia, quaecumque
orantes petitis, credite quia ac-
cipietis, et venient vobis.

10. Offertorium. *De profundis
clamavi.*

11. Communio. *Amen, Amen
dico ¹: quicquid ² orantes.*

12. Post celebrationem mis-
sae pergat sacerdos cum plebe,
30 evangelio et sancta cruce ac tu-
ribulo et sanctorum reliquiis
precedentibus, cum letania et
septem psalmis ¹ penitentialibus
ad benedicendam aquam ite:

T

12. Post celebrationem mis-
sae pergat sacerdos cum plebe
ad locum examinis aquae ca-
lidae vel ferri et inprimis ignem
ad aquam vel ferrum ² be-
nedicat sic:

35 7. ¹ eius] ei B.

9. ¹ Marcum] om. G.

11. ¹ dico <vobis> G. — ² quicquid orantes] om. G.

12. ¹ psalmi B. — ² ferreum, corr.: ferrum T.

B G

T

13. *Domine Deus noster, pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos, quia tu es conditor omnium luminum; benedic, domine, hoc lumen quod a te sanctificatum atque benedictum est, qui illuminasti omnem mundum, ut ab eo lumine accendamus*¹ *claritatis tuae, et, sicut igne illuminasti Moysen, ita illumina corda nostra et sensus nostros, ut ad vitam*² *aeternam pervenire mereamur. Per.*

14. *Tunc mittat ferrum in ignem. Deinde incipiat letaniam pleniter, et in letania dicat hos versus:*

Pro huius negotii qualitate, te rogamus audi nos.

Ut iustitiae non dominetur iniquitas, sed subdatur semper falsitas veritati, te rogamus audi nos.

Ut rectum iudicium ostendere digneris, te rogamus audi nos.

Exsurge, domine, adiuva nos et libera nos propter nomen tuum.

15. *Qua finita, cantet*¹ *Pater noster et preces istas:*

Domine Deus virtutum, converte nos. Et ostende nobis.

Fiat misericordia tua, domine, super nos. Quemadmodum.

Ostende nobis, domine, misericordiam tuam. Et salutare tuum.

Ne intres in iudicium cum servo tuo. Quia non iustificabitur.

13. ¹ *accedamus, corr. accendamus* T. — ² *post vitam cancellatum nostram* T.

15. ¹ *catet, corr. cantet* T. —

B G

T

5

10

15

20

25

30

35

Salvum fac servum tuum, domine Deus meus. Sperantem in te.

Mitte ei, domine, auxilium de sancto. Et de Syon tuere eum.

Domine, ne memineris² iniquitatumstrarum antiquarum. Cito anticipent nos misericordiae tuae, quia pauperes facti sumus.

Propitius esto peccatis nostris. Propter nomen tuum.

Domine, exaudi orationem meam. Et clamor meus ad te.

16. *Benedicchio ferri in igne. Benedic, domine, sancte pater, per invocationem sanctissimi nominis tui et per adventum filii tui domini nostri Iesu Christi atque donum spiritus paraclyti ad manifestandum verum iudicium tuum hoc genus metalli, ut sit sanctificatum et consecratum ad manifestandum verum iudicium tuum, ut omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat. Per eundem dominum nostrum, in unitate eiusdem spiritus sancti.*

17. *Alia. Omnipotens Deus, te suppliciter rogamus pro huius negotii examinatione, quam modo inter nos hic ventilamus, ut iusticiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, et si aliquis hanc presentem examinationem per aliquod maleficium aut per herbas tegere et*

40 ² memeneris T.

B G

T

impedire voluerit, tua sancta dextera, iustissime iudex, evacuare digneris. Per.

18. Item alia, sive ad ferrum, ⁵
sive ad aquam calidam:

18. *Deus iudex iustus, fortis et patiens, qui es* ¹ *auctor* ² *pacis et amator* ³ *iustitiae et iudicas aequitatem, respice ad deprecationem nostram et dirige iudicium nostrum, quia* ⁴ *iustus es et rectum* ⁵ *iudicium tuum, qui respicis terram et facis eam tremere. Et tu* ⁶ *, Deus omni-* ¹⁰
potens, qui per adventum filii ⁷ *tui domini nostri Iesu Christi* ⁸ *mundum salvasti et* ⁹ *per eius sanctissimam passionem genus humanum red-*
emisti, tu hanc aquam igne ¹⁰ *ferventem sanctifica et sicut tres pueros*
Sidrac ¹¹ *, Misac* ¹² *et Abdenago iussione* ¹³ *regis* ¹⁵

B G

T

Babilonis ¹⁴ *missos in caminum ignis accensa* ¹⁵ *fornace salvasti et inlesos* ¹⁶ *per angelum tuum eduxisti et Susannam de falso crimine liberasti, tu, clementissime dominator, presta, ut, si quis innocens de hoc crimine prenominato in hanc aquam ferventem manum suam mittat, sanam et illesam eam reducat, per te salvatorem et redemptorem totius orbis, qui venturus* ¹⁷.

Babilonii in fornacem succensam missos inlesos salvasti, angelumque tuum mittens exinde eduxisti, et Susannam de falso testimonio eripuisti, ita, clementissime dominator, oramus et petimus, ut quisquis innocens de prenominato crimine suam ¹⁸
manum in aqua miserit, sanam ²⁵ *et illesam educat. Per te salvatorem mundi, qui venturus es.*

18. ¹ es auctor] auctor es T. — ² auctor] amator B. — ³ amator iustitiae] om. T. — ⁴ qui T. — ⁵ rectum ... tuum] recta iudicia tua <sunt> B. — ⁶ tu, Deus omnipotens] om. T. — ⁷ filii tui] om. T. — ⁸ Christi <seu passionem> T. — ⁹ et per ... redemisti] genusque humanum liberasti T. — ¹⁰ ignem B. — ¹¹ Sidrach G; Sydrac T. — ¹² Misach G. — ¹³ iussu T. — ¹⁴ Babylonis G. — ¹⁵ ascensa B. — ¹⁶ illesos G. — ¹⁷ venturus <es> G. — ¹⁸ suam manum] *supraser.* T.

19. *Alia. Omnipotens sempiterne Deus, qui es scrutator occultorum*¹ *cordium, te supplices exoramus, si*² *homo hic culpabilis est de rebus prefatis,*

B G

5 *vel, incrassante diabolo, cor induratum habens praesumpserit in hanc aquam igne ferventem manum mittere, tua iustissima veritas hoc declarare dignetur, et in eius*
 10 *corpore virtus tua manifestetur, ut anima illius per poenitentiam et confessionem salvetur. Et si per aliqua maleficia aut per herbas diabolica arte infec-*
 15 *tas peccata sua contueri voluerit, tua dextera hoc evacuare dignetur. Per unigenitum dominum nostrum Iesum Christum filium tuum. Qui tecum.*

20 *20. Alia. Benedico te, creatura aquae, per ignem ferventis, in nomine patris et filii et spiritus sancti, ex quo cuncta procedunt, et adiuro te per eum, qui te ex*
 25 *fluminibus quatuor totam terram rigare precepit et te de petra produxit et te in vinum convertit, ut nullae insidiae diaboli neque malitia hominis te a veritate iudicii separare possint*¹, *sed p-*
 30 *unias noxium et illesum purifices innocentem, per eum, quem nulla latent secreta*², *et qui misit te per diluvium super universum orbem,*
 35 *ut peccatores deleres, et adhuc ven-*

T

et diabolo ingravante cor praesumperit eius in aquam igne ferventem manum suam mittere, tua iustissima veritas declarare dignetur in corpore, ut per poenitentiam anima eius salvetur in extremo examine. Si vero in aliqua diabolicae deceptionis versucia confidens, reatum suum dissimulare celareque voluerit, tua sancta dextera omnem illam caliditatem daemonis evacuare dignetur. Per unigenitum tuum dominum.

19. ¹ occultorum] oculorum <et suprascr.> T. — ² <ut> si G.

20. ¹ possint] possit B. — ² secreta] peccata G.

B G

turus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.

21. *Alia Omnipotens sempiternae* ¹ *Deus, te suppliciter rogamus, pro huius negotii examinatione, quam modo hic inter nos ventilamus, ut iusticiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, et, si aliquis hanc praesentem examinationem per aliquod malefictum aut per herbas terrae tergere et impedire voluerit, tua sancta dextra* ², *iustissime iudex, evacuare digneris.*
Per.

22. *Alia. Omnipotens sempiternae Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione iustus ubique iudex discernis, tu clemens in hoc tuo iudicio ad invocationem sancti tui nominis quod a te intentio fidelium implorat tua iustissima examinatione declarata.* *Per.*

T

5

10

15

20

25

23. *Postea designatum loci spatium, sive ad vomeres ponendos sive ad ferrum portandum, aqua benedicta aspergatur, et ferro de igne* ¹ *consumpto ac* ³⁰ *iuxta consuetudinis modum ligno superposito, dicatur haec oratio super ferrum:*

24. *Deus iudex iustus, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem,* ³⁵ *te suppliciter rogamus, ut hoc ferrum ordinatum ad iustam examinationem cuiuslibet dubietatis fa-*

21. ¹ sempiternae] om. B. — ² dextera G.

23. ¹ igno T.

B G

T

- 5
- 10
- 15 25. Postea vero fumo mirre ¹
 odoretur et fumetur caldaria
 sive urceolus, tam subtus quam
 et in circuitu, et dicatur ².
- 20 26. Deus qui, maxima queque
 sacramenta in aquarum substan-
 tia condidisti, adesto propitius
 invocationibus nostris, et ¹ ele-
 mento huic multimodis purifica-
 tionibus preparato virtutem tuae
 25 benedictionis infunde, ut creatu-
 ra mysteriis tuis serviens ad dia-
 bolicas et humanas fallacias de-
 tegendas et ad earum multiplicia
 figmenta et argumenta dissolven-
 30 da atque ad multifformes earum
 artes destruendas divine gratiae
 sumat effectum. Discedant om-
 nes insidiae latentis inimici,
 quatinus veritas de his, quae a
 35 nobis divini sensus et alterius
 cordis ignaris requiruntur, tuo
 iudicio expetita per invocatio-
 nem sancti tui nominis patefacta

*ciendam benedicere et sanctifi-
 care digneris, ita ut, si hic homo
 innocens de prenominata et sibi
 imputata causa, unde purgatio
 quaerenda est, hoc ignitum fer-
 rum in manu acceperit, inlaesus
 appareat, et, si culpabilis sit at-
 que reus, iustissima sit ad hoc
 virtus tua in eo cum veritate de-
 clarandum, quatinus iusticiae
 non dominetur iniquitas, sed sub-
 datur semper falsitas veritati.
 Per.*

25. ¹ myrrae G. — ² dicatur <istam orationem (sic)> B.

26. ¹ et] ut B. —

B G

clarescat², et ne unde requirimus, innocens iniuste damnetur a te, qui lux vera es, cuique non sunt obscurae tenebrae, et qui illuminas tenebras nostras, neque nocens quaerentibus veritatem impune possit illudere, te, quem occulta³ non transeunt, ostendente et virtute tua, qui secretorum es cognitor, declarante fiat hinc nobis in te credentibus veri cognitio manifesta. Per.

T

27. Tunc qui discutiendus est exorcizetur his verbis: 15

Adiuro te per Deum omnipotentem, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, et per Iesum Christum filium eius qui pro nobis natus est et passus, 20 et spiritum sanctum, atque per sanctam Mariam Dei genitricem, et per omnes sanctos angelos et archangelos, apostolos et martyres, confessores et virgines, si te culpabilem et reum de prenomi- 25 nato et tibi imputato crimine scias, ut suadente diabolo hoc ferrum hodie in manum accipere non presumas. Si vero temerarius 30 sis, ut eodem crimine pollutus accipere presumas, per virtutem domini nostri Iesu Christi victus et confusus abscedas. Si autem in temetipso securus et inno- 35 cens de hoc crimine sis, per nomen domini nostri Iesu Christi et per signum huius sanctae crucis, licentiam et fiduciam ha-

² clarescat] declaretur G. — ³ occultae B.

B G

T

5

10

15

20

29. Tunc lavetur manus de
sabone¹ et fiat adiuratio ur-
ceoli sive caldariae ante immis-
sionem manus:

30. *Adiuro te, urceole, per
patrem et filium et spiritum sanc-
tum et per sanctam resurrectio-
nem et per tremendum iudicii¹
diem et per quatuor evangelistas,
si iste culpabilis est de illa causa,
sive in facto, sive in consensu,
aquae se contremulent et tu, ur-
ceole, te contornes. Per eundem
dominum² nostrum Iesum Chri-
stum, qui sex hydrias aquae con-
vertit in vinum, quique venturus
est iudicare.*

*beas accedere et tibi ad securita-
tem hoc ferrum in manu accipere,
et liberet te Deus index iustus, sic-
ut tres pueros de incendio ignis
eripuit et Susannam de falso
crimine liberavit, quatinus sal-
vus sis et virtus domini nostri
Iesu Christi in te clarificetur.
Qui vivit.*

28. Responsio. *Quod ergo pro
illa discussione et securitate, quam
hodie ad calidum ferrum sive
aquam calidam facere debeo, ma-
gis credo in Deum omnipoten-
tem, quod ipse potens est pro hac
re, pro qua criminatus sum, iusti-
ciam et veritatem in me ostendere,
quam in diabolum et eius ma-
gicas artes credam illam iusti-
ciam et veritatem irritare.*

29. ¹ sapone G.

40 30. ¹ iudicii diem] iudicium Dei G. — ² dominum ... iudicare] om. B.

B

31. Hic¹ mittat manum in
aquam,

32. et postea sigilletur.

T

31. His dictis, ipse crimino-
sus divinum super se publice
deprecetur testimonium, et sta-
tim peragatur iudicium. 5

32. Quo peracto, membra
quae igni applicata fuerunt si-
gillantur de caera benedicta.

33. Tunc post iudicium, re-
feccionem¹ de aqua benedicta 10
sumant. Et postea usque ad
comprobationem iudicii omni
cibo et potui² suo salem et a-
quam benedictam admiscere bo-
num est. 15

CCXLVIII. Benedictio aquae fluentis ad iudicium faciendum.

1. *Deus pater, fiat voluntas tua super nos et super orationem no-
stram et super inquisitionem nostram. Ad te levamus corda nostra at-
que oculos nostros, sancta trinitas atque inseparabilis unitas; te quesumus,
omnipotens Deus, adesto nobis in meritis per tuam magnam clementiam 20
atque ineffabilem misericordiam tuam, ac, propter bonitatem tuam et
propter nomen tuum sanctum, nos docere digneris tuam facere voluntatem.
Suppliciter etiam quesumus, domine, ut nos protegere digneris dextera
tua ab insidiis hominum et daemonum et ab omni falsitate et fraude.
Insuper humiliter quesumus te, domine, benedicere et sanctificare di- 25
gneris nos et nobis manifestare ea que quaerimus et quae abscondita sunt
nobis, ut cognoscamus virtutem tuam operantem in nobis. Qui vivis.*

2. *Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam ar-
chanis tuis subteresse iussisti, nobisque spiritu sancto cooperante per
eam absolutionem peccatorum dedisti, presta per opera iustitiae tuae, 30
ut haec aqua per nomen sanctae trinitatis, id est patris et filii et spiritus
sancti, quamvis fluens tamen sanctificata, omnium errorum atque fan-
tasmatum adinventiones expellat, detque iustis et innocentibus de pre-
nominata causa pro qua discutiendi sunt securitatem, reis quidem cul-*

31. ¹ Hic ... sigilletur (n. 32)] om. G.

33. ¹ refeccio, corr. refeccionem T. — ² potu T.

CCXLVIII. Ms.: B, f. 139^r-139^v.

Éd.: ZEUMER, *Formulae*, pp. 649 et 702-703.

parum manifestationem, ut uterque in ea probatione qua inventus est, iste per probitatem iustitiae, ille per correptionem obdurationis, laudent nomen sanctum tuum in ea claritate qua permanes. Qui vivis.

3. *Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri*
 5 *iussisti et per lavacrum regenerationis humano generi remissionem*
peccatorum donare dignatus es, sanctifica, quæsumus, hanc fluentem
*aquam, et iustum in ea discerne iudicium, quia tu solus es iudex*¹
ius et fortis, ita ut, si reus sit homo iste de prenominata re, aqua, quæ
in baptismo eum suscepit, eum nunc non recipiat. Si autem inculpabi-
 10 *lis et innocens sit inde, aqua, quæ baptismo eum suscepit, nunc in se reci-*
piat, et mundus et innocens inde sanus de profundo huius aquæ abs-
trahatur. Per.

CCXLIX. Exorcismus et benedictio panis et casei ad securitatem iudicii faciendum¹ **et ad**² **inveniendum furtum.**

- 15 1. *Isto modo debes facere. Panis hordeaceus esse debet siccus et caseus caprinus aridus et, antequam dividantur, scribe Pater noster in utroque et postea sic debes benedicere.*

2. *Primum illae res quæ furate sunt ibidem in uno breviculo scripte esse debent et illorum nomina similiter, qui de furto insimu-*
 20 *lantur, et illis audientibus super unam mensulam ante sanctum al-*
*tare panem et caseum ita exorcizare*¹ *et benedicere debes.*

3. *Benedictio*¹ *panis et casei ad inveniendum furtum.*

- Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui es invisibilis omnium rerum creator, spiritaliumque remunerator, qui et archana*
 25 *prospicis et cuncta cognoscis, qui scrutaris corda*² *et renes, deprecor te,*
ut exaudias verba deprecationis meae, ut, qui hoc furtum commisit, pa-
*nem vel caseum hunc fauces eius*³ *glutire non permittas. Qui ventu-*
*rus*⁴.

4. *Alia. Deus, qui liberasti Moysen et Aaron de terra Aegypti, Da-*
 30 *vid de manu Saul regis, Ionam de ventre caeti, Petrum de vinculis, Pau-*
lum de fluctibus, Susannam de falso crimine, tres pueros de camino

3. ¹ iudex <iudex> B.

CCXLIX. Mss.: B, f. 139^v-140^v; G, f. 141^v-143^r.

35 Éd.: ZEUMER, *Formulae*, pp. 635-636, 655, 699-700, 703. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, pp. 385-388.

Titulus. ¹ faciendam G. — ² ad] om. G.

2. ¹ exorcizare ... debes] ben[edicas] G.

3. ¹ Benedictio ... furtum] om. G. — ² corda et renes] renes et corda G. — ³ eius] suprascr. B. — ⁴ venturus <es> G.

ignis ardentis ¹, *Danielem de lacu leonum*, *paralyticum* ² *de grabatto*, *Lazarum de monumento*, ostende tuam misericordiam, ut, qui hoc furtum commisit, panem vel caseum istum eius fauces intrare non permittas. Qui venturus es.

5. *Alia. Exorcizo te, maledicte diabole, immundissime* ¹ *draco, basilisce, serpens noxiae, per verbum veritatis et signum claritatis Iesu Christi, per Deum omnipotentem et Iesum Nazarenum, agnum immaculatum* ² *de altissimo procreatum, de spiritu sancto conceptum, ex Maria virgine natum, quem Gabriel* ³ *archangelus annuntiavit venturum, quem Iohannes videns exclamavit dicens: Hic est filius Dei, qui tollit* ¹⁰ *peccata mundi, ut nullomodo tu presumas sancto communicare. Et tu, domine Iesu Christe, non permittas panem vel caseum hunc isti homini manducare, qui istud furtum commisit et, si criminis nescius est, salubriter manducet, et si de eo conscius est, factus tremebundus evomat illud propter nomen tuum sanctum. Qui venturus.* ¹⁵

6. *Alia. Deprecor te, domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, qui caelum formasti et terram fundasti, mare liminibus terminasti, solem et lunam in splendore lucere fecisti, ut intellegant* ¹ *adstantes* ², *quia tu es Deus* ³ *qui facis mirabilia, et te, dominum Iesum Christum, humili prece deosco, ut, qui furtum istud commiserit, vel* ²⁰ *qui consentaneus est, gula eius vel lingua seu fauces suae sic fiant constrictae et obligatae, ut panem vel caseum istum non prevaleat* ⁴ *manducare. Per te, salvator mundi, qui venturus.*

7. *Alia. In caelis gloriosus es, Deus, et ubique admirabile* ¹ *nomen tuum; deprecor te, qui es rex regum et dominus dominantium, Deus* ²⁵ *iustorum, Deus apostolorum, Deus martyrum* ², *Deus omnium sanctorum, ut qui furtum istud commisit apponatur ei in nomine tuo creatura panis vel casei et fauces eius claudantur, seu celerius ut accipiat, non transglutiat, quia tu es Deus et non est alius preter te. Hoc fac propter te et propter misericordiam tuam, ut separetur a diabolo et per poenitentiam salvetur et statim, ut acceperit, tremebundus appareat, tremiscatque tamquam* ³ *arbor tremula et requiem non habeat usquequo confiteatur tibi, Salvator mundi* ⁴, *qui venturus.* ³⁰

8. *Item* ¹ *exorcismus panis et casei.*

Exorcizo te, creatura panis et casei, per Deum patrem omnipotentem ³⁵ *et per Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum et spiri-*

4. ¹ ardentes B. — ² paralyticum G.

5. ¹ immundissime G. — ² immaculatum G. — ³ Gabriel G.

6. ¹ intelligant G. — ² astantes G. — ³ Deus] om. G. — ⁴ praevalcat G.

7. ¹ ammirabile B. — ² martirum G. — ³ tanquam G. — ⁴ mundi ... venturus] om. G. ⁴⁰

8. ¹ Item] om. G. —

tum sanctum procedentem a patre et filio, unum² Deum in trinitate, iudicem vivorum et mortuorum, adiuro te per sanctos apostolos eius et omnem militiam caelestem, ut si quis ex his sumere voluerit, qui de his quae in isto breviculo continentur contaminatus non est, salubris et levis ei efficiaris esca ad sumendum. Si quis vero pertinax ausu temerario commaculatus de his quae hic tenentur³ inserta, ore sacrilego te edere conatus fuerit, fauces vel guttur illius transire non possis, sed transgulatus sentiat Deum quem nulla latent in sua creatura miracula operari, ut confusus proferat et reiciat quod sponte nolebat detque gloriam Deo.

10 Qui ventumus.

9. Benedictio panis et casei.

Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum pariter et apostolorum, Deus martyrum¹, Deus confessorum, Deus virginum, Deus pater domini nostri Iesu Christi, qui in
 15 mundi exordio hominem ad imaginem et similitudinem tuam propria voluntate formasti, preceptumque ei dedisti, ut vetitum non tangeret pomum, quo transgresso praevaricationis tam² diu paenas luit quousque immensa³ tua divinitas in homine assumpto tulit e vinculo servum restituitque genus humanum⁴ per tuam clementiam regno, inclina, domine,
 20 aurem tuam ad preces humilitatis nostrae et ostende nobis, misericordiam tuam⁵, ut qui contra praeceptum tuum et adversus instituta legalia, evangelica et apostolica furtum perpetrare non metuunt, virtutem tuam in hac creatura panis et casei sentiant advenisse, ut si quis de his quorum nomina hic tenentur inscripta, de his rebus quae in hoc bre-
 25 viculo tenentur inserta aliquid furatus est, aut consentiens fuerat, aut quolibet modo commixtus, et in hac praesentia reddere aut confiteri noluerit, coram omnibus panis et casei istius partes transglutire non possit, sed spumato ore et sanguinulento⁶, faucibus constrictis appareat victus et qui innocens est inlaesus⁷ cum gratiarum actione sumat et lactus absce-
 30 dat, quia tu es, domine, iustus iudex et aequitatem videt vultus tuus. Scrutans ergo tu corda et renes et solus sciens cogitationes hominum, ne perdas iustum cum impio, sed aequitatem misericordiae tuae in illis ostende, ut quomodo in aqua benedictionis pudicitiam et stuprum discrevistis quondam, ita quoque nostris temporibus in hac creatura⁸ tua
 35 operare miracula, ut discant omnes fines terrae iudicia⁹ tua, qui es benedictus in saecula saeculorum.

10. Post haec aspergas eum aqua benedicta et dices ad eum:

¹ <et> unum G. — ² tenentur] continentur G.

9. ¹ martirum G. — ² tam diu] *suprascr.* B. — ³ immensa G. — ⁴ humanum ...
 40 clementiam] humano B. — ⁵ tuam] *om.* G. — ⁶ sangulento G. — ⁷ illesus G. —
⁸ creatura tua] tua creatura G. — ⁹ iuditia B.

Haec aqua fiat tibi hodie ad conprobationem.

11. Postea dones ei inter panem et casaeum denarios novem ad pensam et primum inpone manum super caput eius et coniura eum ¹ dicens:

Coniuro te, homo ², per patrem et filium et spiritum sanctum, per 5
diem tremendi iudicii, per quatuor evangelistas, per duodecim apostolos,
per prophetas, per viginti quatuor seniores, qui cottidie laudando Deum
adorant, per redemptorem nostrum qui pro peccatis ³ nostris manus
suas in sancta cruce expandere dignatus est, et per illud baptismum quo
sacerdos te regeneravit, ut, si de hoc furto noxius es ⁴, aut fecisti, aut 10
scisti, aut consensisti, aut inde peccatum ⁵ habes, coniuro te per nomen
sanctum domini, ut panem vel casaeum istum numquam ⁶ possis man-
ducare, sed cum inflatis buccis, cum spuma et gemitu et dolore et lacri-
mis fauces tuae siccae efficiantur et obligent te, antequam confitearis
peccata tua domino nostro Iesu Christo. Qui venturus. 15

12. Sequitur ¹ oratio. *Deus omnipotens, qui iudicas quod iustum est, iudica et manifesta causam istam, in nomine domini nostri Iesu Christi. Qui venturus.*

CCL. Iudicium panis et casei.

1. Ex pane ordeaceo pensas XII denarios, ex caseo similiter, ²⁰ accipiatque presbiter in lintheo et mittat super altare in dexteram partem et incipiat missam supra ¹ scriptam^a.

2. Et antequam dicat: *Per quem haec omnia, domine, semper bona creas*, dicat has orationes:

Sanctus. Sanctus. Sanctus, qui es invisibilis, omnipotens aeterne 25
Deus, omnium conditor et creator, cunctorumque actuum remunerator, qui
archana prospicis, et cuncta cognoscis, scrutans corda et renes, te depre-
cor, domine, exaudi verba deprecationis meae, ut quicumque furtum
illud admisit, panis et caseus iste fauces aut guttur illius transire non
possit. Per. 30

3. *Deus humilium refugium et iustus omnium in te sperantium*

11. ¹ eum dicens] et dicas G. — ² homo <N.> G. — ³ peccatis nostris] nostris peccatis G. — ⁴ es] sis B. — ⁵ peccata B. — ⁶ nunquam G.

12. ¹ Sequitur oratio] om. B.

CCL. Ms.: T, f. 136v.

Éd.: ECKHART, *Comment. de reb. Franciae orient.*, t. II, Wirceburgi, 1729, pp. 928-929 (d'après un pontifical de Werden). — ROZIERE, *Recueil*, t. III, pp. 355-356 (d'après ECKHART). — ZEUMER, *Formulae*, pp. 645-646.

1. ¹ supra] super T.

CCL. 1. ^a Cf. ci-dessus CCXLVII, 6-11. Une autre messe figure ci-dessous 40 CCLII, 2-4 et 8-16.

conservator atque protector, adesto supplicationibus nostris, quas tibi intima cordis devotione humiliter deprecando profundimus supplicantes, ut hanc creaturam panis et casei tua benedictione sanctifices, ut armata virtute caelesti ad claudendum stringendumque atque ad suffocandum guttur et fauces cuiuscumque istius criminis rei sumat effectum, ut vel sic invitus et coactus agnoscat et poeniteat confiteaturque peccatum suum. Per virtutem domini nostri Iesu Christi.

4. Benedic, domine, hanc creaturam panis et casei in nomine Dei patris et filii et spiritus sancti, ut per virtutem caelestis sanctificationis sumat effectum ad expellenda et destruenda omnia machinamenta salutis hominum inimica, atque ex astutia diaboli inventa. Adesto ergo invocationibus nostris, omnipotens Deus, et presta, ut, cuicumque iste panis et caseus in tuo nomine benedictus, si huius criminis reus est, apponatur, accipiat et non transgluciat, sed palleat, tremiscat, et coangustetur ¹ spiritus eius, atque nullam requiem habeat donec confiteatur, ut separetur a diabolo et per penitentiam salvetur ad laudem et gloriam nominis tui. Qui vivis Deus per omnia saecula.

CCLI. Item iudicium panis et casei.

1. Agyos, Agyos, Agyos, pater omnipotens aeternae Deus, qui per filium tuum unigenitum dominum nostrum creatorem omnium creasti, quae sunt in caelo et in terra, et quae sunt in mari, visibilia et invisibilia, qui omnia archana prospicis et mystica universa cognoscis, cui nota sunt omnium hominum corda, domine Deus, qui per Moysen famulum tuum liberasti filios Israel de terra Egypti eosque mare rubrum siccis pedibus pertransire fecisti, qui eripuisti David servum tuum de manu Saul regis et tres pueros de camino ignis ardentis, Danielelem de lacu leonum, Ionam de ventre caeti, Susannam de falso crimine, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, te supplices deprecamur, misericors Deus, ut in virtute sancti spiritus tui nunc ostendas per misericordiam tuam eos, qui haec furta admiserunt, quae hic scripta sunt, vel qui exinde conscii sunt, ut panis vel caseus iste ad hanc purgationem in tuo sanctissimo nomine sit consecratus, ita ut nullo modo hoc deglutire valeant antequam confiteantur, tua hoc immensa pietas faciat. Per.

2. Exorcizo te, immunde spiritus, draco maledicte, per Deum omnipo-

4. ¹ coangustetur] coangustatus T.

CCLI. Ms.: T, f. 136^v-137^r.

Éd.: ECKHART, *Comment. de reb. Franciae orient.*, t. II, pp. 929-930. — ROZIÈRE, *Recueil*, t. II, pp. 878-879, n. 621. — ZEUMER, *Formulae*, pp. 646-647.

40 CCLI. 2. Cf. ci-dessus CCXLIX, 5.

tentem patrem et filium et spiritum sanctum, per verbum et virtutem domini nostri Iesu Christi, per agnum immaculatum, de spiritu sancto conceptum et ex Maria virgine natum, quem Gabriel archangelus nuntiavit nasciturum, quem Iohannes predicabat venturum eumque videns clamavit dicens: Hic est filius Dei vivi, per ipsum supplices rogamus 5 *patrem omnipotentem aeternum Deum, ut qui haec furta suadente diabolo commiserunt, panem vel caseum istum ad hanc purgationem consecratum trementes evomant, et, qui inde innocentes sunt, securi manducent. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum, qui cum patre.*

3. *Domine Deus Iesu Christe, agyos, agyos, agyos, qui habitas* 1 *in caelis et in omnibus locis ac per omnia dominaris, qui cuncta vides, regis et iudicas, omniaque disponis, sanctissimum et potentissimum nomen tuum invocamus humiliter, dominator domine, Deus angelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus quoque omnium sanctorum et iustorum* 15 *hominum, tribue nobis per misericordiam tuam, ut, quicumque haec furta hic* 2 *prenominata commiserunt, quibus hanc creaturam panis et casei ad hanc purgationem in tuo sancto nomine consecramus, haec te iubente constringat fauces illorum et guttur eorum claudatur, et hoc antea revomant, quam pertranseat ora eorum, quia tu es Deus et* 20 *non alius preter te, sed timeant et tremiscant tamquam arbor tremula, fac per misericordiam tuam, salvator mundi, ut ab eis spiritus malignus indurans corda eorum separetur et manifestentur qui inde culpabiles* 3 *sint, et innocentes securi permaneant. Per te, Iesu Christe, qui cum patre et spiritu sancto unus et verus ac solus Deus vivis et regnas* 25 *in secula seculorum. Amen.*

4. *Coniuratio. Coniuro te, homo, per patrem et filium et spiritum sanctum, et per tremendum iudicium et per IIII evangelistas et per XII apostolos, per prophetas, et per XXIIII seniores, qui cottidie Deum adorant, per redemptorem nostrum, qui pro peccatis nostris manus suas* 30 *in sancta cruce suspendere dignatus est, coniuro te per nomen domini, ut panem vel caseum istum numquam possis manducare, nisi flatibus buccis cum spuma et gemitu et dolore et lacrimis fauces tuae siccae efficiantur et obligatae, antequam confitearis peccata tua. Per.*

3. ¹ inhabitas, corr. habitas T. — ² hic] hinc T. — ³ culpabiles, corr. inculpabiles T.

CCLII. Benedictio ¹ aque frigide ad iudicium ² faciendum.

1. Cum vis homines mittere ¹ in aquam frigidam ad probationem ², ita ³ facere ⁴ debes. Accipe illos homines quos voluntatem ⁵ habes mittere in aquam et duc eos in aecclesiam et coram omnibus
 5 illis ⁶ cantet presbyter missam,

B G

T

sicut mos est et faciat ⁷ eos ad ipsam offerre.

2. Antiphona ad ¹ introitum. Versus. *Iustus es, domine*. Ps ². *Beati immaculati*.

10 3. Gr[aduale]. *In Deo speravit. Alleluia. Verba mea*.

4. Of[fertorium]. *Sperent in te*.

5. Co[mmunio]. *Intellege clamorem* ¹.

6. Cum autem ad communionem ¹ venerint, antequam communent, interroget ² eos sacerdos cum ³ coniuratione, ita dicens:

Adiuro vos, homines, per patrem et filium et spiritum sanctum et ⁴ per vestram christianitatem quam suscepistis et per unigenitum Dei filium et per sanctam trinitatem ⁵ et per sanctum evangelium et per istas reliquias, quae in ista ecclesia sunt, et ⁶ per sacrum corpus et sanguinem

20 CCLII. Mss.: B, f. 140^v-142^r; G, f. 143^r-144^r; T, f. 134^v-135^v.

Éd.: a) recension B, inédite dans son ensemble, mais cf. ZEUMER, *Formulae*, pp. 648-649. — b) recension G: FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, pp. 380-384 (d'après G; cf. ZEUMER, *ibid.*, pp. 653-654, incomplet). — c) recension T: GERBERT, *Monumen.*, t. II, pp. 119-121. — ECKHART, *Comm. de rebus Franciae orient.* II, col. 923-926 (d'après un pontifical de Werden). — MARTÈNE, *De ant. eccl. rit.*, t. III, pp. 343-344 (d'après un pontifical de Noyon). — ROZIÈRE, *Recueil*, t. II, pp. 823-828, n. 597. — ZEUMER, *Formulae*, p. 643-644 (d'après les mêmes mss., ou éditions); les pièces abrégées, aux pages citées, se trouvent *ibidem*, pp. 697, 707-708, 694-695, 701-702, 704-705, 702-703, 695-696.

30 *Titulus*. ¹ Benedictio ... faciendum] Incipit iudicium aque frigide T. — ² iudicium faciendum] faciendum iudicium G.

1. ¹ mittere ... frigidam] in aquam mittere T. — ² probationem T. — ³ ita] om. T. — ⁴ facere debes] debes facere T. — ⁵ in voluntate T. — ⁶ illis] om. T. — ⁷ faciet B.

35 2. ¹ ad introitum. Vers.] om. G. — ² Ps.] om. B.

5. ¹ clamorem] om. G.

6. ¹ communicationem T. — ² interrogat B. — ³ cum ... dicens] et coniurationem istam dicat T. — ⁴ et ... filium] om. T. — ⁵ trinitatem <et per vestram christianitatem quam suscepistis> T. — ⁶ et ... Christi] om. T. —

40 CCLII. 2. ² Ps. CXVIII, 1.

2.-5. Cf. ci-dessous, n. 8-17 (T).

domini nostri Iesu Christi, ut non presumatis ullo modo communicare neque accedere ad altare hodie⁷, si vos⁸ haec fecistis aut consensistis, aut scitis quis hoc egerit⁹.

7. Si autem¹ omnes tacuerint et nullus confessus² fuerit, accedat sacerdos³ ad altare et communicet⁴. Postea vero communicet⁵ illos⁶ quos vult in aquam mittere et⁶ dicat per⁷ singulos: *Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit⁸ tibi ad probationem⁹ hodie.*

B G

T.

8. Missa ad iudicium.

Iustus¹ es, domine, et rectum iudicium tuum. 10

^a *Beati immaculati.*

9. Oratio. *Da, quesumus, omnipotens Deus, sic nos tuam gratiam promereri, ut nostros 15 corrigamus excessus, sic confitentibus relaxare delictum, ut coerceamus in suis pravitatibus obstinatos. Per.*

10. L[ectio] Isaiae prophetae. In diebus illis locutus est Isaias propheta dicens: 20

^a *Querite dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius 25 viam suam et vir iniquus cogitationes suas et revertatur ad dominum, et miserebitur ei, et ad Deum nostrum, quia multus est ad ignoscendum.* 30

11. Gr[aduale]. *Custodi me,*

⁷ hodie] *om.* T. — ⁸ vos] *om.* T. — ⁹ egerit] *fecerit* T.

7. ¹ autem] *om.* T. — ² confessus fuerit] *hoc dixerit* T. — ³ sacerdos ad altare] *ad altare sacerdos* T. — ⁴ communicet ... vero] *om.* T. — ⁵ illos] *om.* G. — ⁶ et dicat] *cum autem communicant, dicat sacerdos* T. — ⁷ per singulos] *om.* 35 G. — ⁸ sit <hodie> T. — ⁹ probationem T.

8. ¹ *cum neumis* T.

8.-17. (cf. ci-dessus CCLVII, 6-11.

8. ^a Ps. CXVIII, 1.

10. ^a Is. LV, 6-7.

B G

T

5

10

15

20

25

30

35

*domine. Vers. De vultu tuo.
Alleluia. De profundis.*

12. Secundum Iohannem. In illo. Respiciens Iesus in discipulos suos ait illis: ^a Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quicumque dixerit huic monti tollere et [mittere] ¹ in mare, et non hesitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixerit fiat, fiet ei. Propterea dico vobis: Omnia, quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, et venient vobis. Et cum stabitis ad adorandum dimittite ², si quid habetis adversum aliquem, ut et pater vester qui est in caelis dimittat vobis peccata vestra.

13. Offertorium]. *De profundis clamavi.*

14. Secreta. *Ab omni reatu nos, domine, sancta quae tractamus absolvant et eadem nos muniant a totius pravitatis et diabolicae illusionis incursu. Per.*

15. [Communio] ¹. *Amen dico vobis, quicquid.*

16. Ad com[plendum]. *Conspirantes, domine, contra tuae plenitudinis firmamentum, dexteræ tuæ virtute prosterne, ut iusticiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati. Per.*

12. ¹ mittere] *om.* T. — ² dimitte T.

15. ¹ Communio] *om.* T.

B G

18. Expleta missa vadat ad locum ubi homines probantur, precedente evangelio et sancta cruce et turibulo cum gerulo.

19. Et faciat aquam benedictam, dicens: *Dominus vobiscum.* Resp.¹ *Et cum spiritu tuo.*

T

17. Alia. *Ostende nobis, domine, misericordiam tuam ad examinandum rectum iudicium, ut per adventum spiritus sancti omnis falsitas diabolicae artis procul remota existat. Per.* 5

18. Expleta missa, faciat sacerdos aquam benedictam et vadat ad locum ubi homines 10 probantur.

15

B

20. Oremus. *Omni-potens sempiterne Deus, adesto¹ invocationibus nostris et in hanc aquam ad hunc hominem purificandum preparatam, virtutem tuae benedictionis infunde, ut salubritas per tui nominis invocationem expetita sit ab omni in-pugnatione antiqui hostis defensa. Per.*

G

20. *Deus pater, fiat voluntas tua super nos et super orationem nostram et super inquisitionem nostram; ad te levamus corda nostra, oculos nostros, sancta trinitas atque inseparabilis unitas; te quesumus, omnipotens Deus, adesto nobis immeritis per tuam magnam clementiam atque ineffabilem misericordiam tuam, ac propter bonitatem tuam et propter nomen tuum sanctum nos docere digneris tuam facere voluntatem. Suppliciter etiam, quesumus, do-*

T

20

25

30

35

19. ¹ Resp.] om. G.

20. ¹ adesto <propitius> G (cf. n. 23).

20. La recension B de l'oraison est reprise par G; ci-dessous n. 23.

B	G	T
5	<i>mine, ut nos protegere digneris dextera tua ab insidiis hominum et daemonum et ab omni falsitate et fraude. Insuper humiliter te quesumus, domine, ut benedicere et sanctificare digneris nos et nobis manifestare ea quae querimus et quae abscondita sunt nobis, ut cognoscamus tuam veritatem operantem in nobis. Qui vivis et regnas Deus nunc et semper per infinita saecula saeculorum.</i>	21. Item alia benedictio. <i>Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam archanis tuis subicere iussisti nobisque spiritu sancto cooperante per eam absolutionem peccatorum dedisti, presta per operam iusticiae tuae, ut haec aqua per nomen sanctae trinitatis, id est patris et filii et spiritus sancti, quamvis fluens tamen sanctificata omnium errorum atque fantasmatum adinventiones expellat, detque iustis</i>
10		
15		
20		
25	21. <i>Alia. Omnipotens et misericors Deus, mundi conditor, in quo sunt vera iudicia, qui cuncta iudicas et abscondita cuncta nosti, tibi, rex regum, supplices fundimus preces, ut per unigenitum filium tuum dominum nostrum qui in Iordane flumine nostram innovare dignatus est naturam, et discipulis suis merentibus ventis et mari imperavit, et Petro dexteram ¹ porrexit, hanc aquam frigidam benedicere et sanctificare</i>	
30		
35		
40		

21. ¹ dextram G (cf. n. 24). —

21. La recension B de l'oraison est reprise par G; ci-dessous n. 24.

B

digneris, ut, si quis innocens de hoc furto² vel maleficio vel stupro in hanc aquam intraverit, propitio filio tuo domino nostro inlesus³ existat, idemque si culpabilis est de iam supradicta re et diabolo incrassante cor induratum⁴ habuerit vel pro aliquo maleficio peccatum suum celare voluerit, largissima dextera filii tui domini nostri Iesu Christi in eius corpore declarare dignetur. Qui⁵ tecum.

G

et innocentibus de pre-nominata causa pro qua discutiendi sunt securitatem, reis quidem culparum manifestationem, ut uterque in ea probatione qua inventus fuerit, iste per probitatem iustitiae, ille per correptionem obdurationis, laudent nomen sanctum tuum in ea claritate qua permanes. Qui vivis.

T

5

10

15

20

B G

22. Alia¹. Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri iussisti et per lavacrum regenerationis humano generi remissionem peccatorum donare dignatus es, sanctifica, quesumus, hanc fluentem² aquam, quam in tuo nomine benedicimus, et iustum³ in ea discerne⁴ iudicium, qui solus es iustus iudex et fortis, ut si reus sit homo iste de pre-nominata re, aqua quae baptismo⁵ eum accepit⁶ nunc non recipiat, si autem inculpabilis et innocens sit inde, aqua⁷ quae in baptismo eum suscepit, nunc in se recipiat et, si mundus et innocens sit, inde sanus de profundo huius aquae abstrahatur. Per.⁸

25

30

² furto B. — ³ illesus G. — ⁴ obduratum G. — ⁵ Qui tecum] Per. G.

35

22. ¹ Alia] om. G. — ² fluentem] om. B. — ³ iustum] prestum G. — ⁴ discernere B. — ⁵ <in> baptismo G. — ⁶ suscepit G. — ⁷ aqua ... inde] om. G. — ⁸ Per] om. B.

B	G	T
5	23. Alia. <i>Omnipotens sempiterne Deus, adesto propitius invocationibus ... hostis defensa. Per.</i> 24. Alia. <i>Omnipotens et misericors Deus mundi conditor ... declarare dignetur. Per.</i>	
10		
B G		T
15	25. Tunc aspergens eos dicat ad unumquemque:	25. Et cum probati sunt, det omnibus bibere aquam benedictam. Et cum dederit, dicat ad unumquemque eorum:
20		

Haec aqua fiat tibi ¹ ad probationem ².

B G	T
26. Postea vero coniuret 25 aquam ubi illos inmittat. Et haec est coniuratio aquae:	26. Postea convertat se sacerdos ad aquam, ubi illum mittit, et coniuret his verbis sequentibus, inprimis dicendo <i>Deus, in adiutorium meum intende</i>, ter, cum <i>Gloria. Kyrie eleison, Christe eleison</i>, ter, et laetaniam cum nominibus sanctorum in eadem recitatis. Et inter haec agenda subinferantur hi versus:
30	

35 23.-24.] *Textum cum variantibus v. supra*, nn. 20-21 (B).
25. ¹ tibi <hodie> T. — ² probationem T.

B G

T

*Pro huius negotii qualitate,
te rogamus audi nos.*

*Ut iusticiae non dominetur ini-
quitas, sed subdatur falsitas ve- 5
ritati, te rogamus audi nos.*

*Qua finita cantet presbiter
Pater noster et Credo in Deum.*

27. *Adiuro te, aqua, in nomine patris*¹ *omnipotentis, qui te*² *in principio creavit et te iussit ministrare*³ *humanis necessitatibus, qui*¹⁰ *etiam te iussit segregari ab aquis superioribus. Adiuro te etiam per ineffabile nomen Iesu*⁴ *Christi filii Dei omnipotentis, sub cuius pedibus elementum*⁵ *maris*⁶ *se calcabile prebuit, qui in*⁷ *te etiam baptizari voluit. Adiuro te etiam per spiritum sanctum qui super Deum*⁸ *baptizatum descendit. Adiuro te per nomen sanctae et individuae trinitatis, cuius*¹⁵ *voluntate aquarum elementum divisum est et populus Israel*⁹ *per*¹⁰ *illud siccis vestigiis*¹¹ *transiit, ad cuius etiam invocationem Helias ferrum quod de manubrio exierat*¹² *super aquam natare fecit, ut tu*¹³ *nullomodo suscipias hominem hunc N.*¹⁴

B G

T

20

*si in aliquo est culpabilis de eo
quod obicitur ei, et si non est
culpabilis, tibi omnimodis subi-
ciatur.*

*si in aliquo ex hoc est culpabilis
quod illi obicitur, scilicet aut per
opera, aut per consensum, aut per
scientiam, aut per ullum inge-
nium, sed fac eum natare super*²⁵ *te, et nulla possit esse contra te
facta causa, aut ulla prestigatio,
quo*¹⁵ *illud non possit manifesta-
ri*¹⁶*. Adiurata autem per nomen
Christi, praecipimus tibi, ut per*³⁰ *nomen eius nobis*¹⁷ *oboedias,*

27. ¹ <Dei> patris T. — ² te in principio] in principio te T. — ³ ministrari B G. — ⁴ Iesu Christi] Christi Iesu T. — ⁵ <mare> elementum <aquarum> T. — ⁶ maris] om. T. — ⁷ in te ... trinitatis] etiam baptizari in elemento aquarum voluit et per individuum trinitatem T. — ⁸ Deum] dominum G. — ⁹ Israheliticus ³⁵ T. — ¹⁰ super T. — ¹¹ vestigiis] om. B. — ¹² exierat] ceciderat T. — ¹³ tu] om. T. — ¹⁴ N.] om. T. — ¹⁵ quae, corr. quo T. — ¹⁶ manifestare, corr. manifestari T. — ¹⁷ nobis] *suprascr.* T.

B G

5

28. Item adiuratio hominis
cui culpa obicitur. *Adiuro te,*
10 *homo, per patrem et filium et spi-*
ritum sanctum, per diem tremendi
iudicii, per IIII evangelistas,
per XXIIII seniores qui indefes-
sa voce Deum laudare non cessant.
15 *Adiuro te per XII apostolos et*
per CXLIIII milia innocentum,
qui pro Christo passi sunt, per
victoriam martyrum et per invo-
cationem sacri baptismatis tui,
20 *ut, si tu de hac re culpabilis sis,*
sive in facto, aut aliquo modo,
indurato corde a diaboli sugge-
stione ad hoc iudicium non pre-
sumptuosus accedas, et aqua te
25 *non suscipiat, et hoc signo crucis*
Christi tua malitia appareat, et
virtus omnipotentis Dei manife-
stetur.

30

35

40 29. Et si alius inmittatur quam
ille cui culpa obicitur, dicas:

T

cui omnis creatura servit, quem
Cherubin et Seraphin laudant
dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanc-
tus, dominus exercituum, qui
etiam regnat et dominatur per
infinita saecula saeculorum.

28. Alia. *Deus, qui maxima*
quaeque sacramenta in aquarum
substantia condidisti, adesto in-
vocationibus nostris, et elemento
huic multimodis purificationibus
preparato virtutem tuae benedic-
tionis infunde, ut creatura tua
mysteriis tuis serviens, ad dia-
bolicas et humanas falsitates de-
tegendas, et ad eorum figmenta et
argumenta dissolvenda atque ad
multiformes eorum artes destru-
endas, divinae gratiae sumat ef-
fectum; discedant hinc omnes in-
sidiae latentis inimici, quatinus
veritas de his, quae a nobis divini
sensus et alieni cordis ignaris
requiruntur, tuo iudicio expetita
per invocationem sancti tui no-
minis patefacta clarescat. Et ne
unde requirimus iniuste inno-
cens dampnetur, neque nocens
a te, qui lux vera es, cuique
non sunt obscurae tenebrae, et
qui illuminas tenebras nostras,
quaerentibus veritatem impune
possit deludere, te, quem occulta
non transeunt, ostendente et vir-
tute tua, qui secretorum es cogni-
tor, declarante, fiat hinc nobis in
te credentibus veri cognitio ma-
nifesta. Per.

B G

Si in aliquo est culpabilis ille pro quo iste in te ad probationem mittendus est, scilicet aut per opera aut per consensum vel per scientiam, aut per ullum ingenium, fac eum super te aqua¹ natare, et nulla possit contra te esse causa aliquo modo facta aut² ullum prestrigium, quo illud possit non manifestari. Adiuro autem te, aqua, per nomen Christi, et precipio tibi, ut nobis obedias per nomen eius cui omnis creatura servit, quem Cherubim et Seraphim conlaudant dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus dominus Deus exercituum, qui etiam regnat et dominatur Deus per infinita saecula seculorum. Amen.

T

29a. Alia. Omnipotens sempiternae Deus, qui baptismum in aqua fieri iussisti et hominibus remissionem peccatorum in eo²⁵ concessisti, tu, iudex iustus, rectum iudicium in aqua ista discerne, ita ut, si culpabilis sit iste homo de prenominata causa, aqua quae in baptismo eum suscepit³⁰ nunc non¹ recipiat, si autem inculpabilis sit, nunc in se recipiat, nullumque maleficium tui examinis veritatem in isto iudicio prevaleat immutare, sed contra³⁵ cunctas daemoniacas illusiones, obstantibus sancti Iohannis baptistae meritis, ad dignos fructus

29. ¹ aqua] om. G. — ² aut] ut G.

29a. ¹ non] suprascr. T.

B G

30. Tunc coniuret homines
 5 qui mittendi sunt in aquam:
Adiuro vos, homines N., per invocationem domini nostri Iesu Christi et per iudicium aquae frigidae. Adiuro vos per patrem et filium et spiritum sanctum et
 10 *per sanctam trinitatem inseparabilem et*¹ *per omnes angelos et archangelos et per omnes sanctos Dei et diem tremendi iudicii et per* XXIII *seniores qui cottidie Deum laudant et per* IIII
 15 *evangelistas Matheum et Marcum, Lucam et Iohannem, et per XII apostolos et per XII prophetas et per omnes sanctos Dei,*
 20 *martyres, confessores, virgines, principatus et potestates, dominationes et virtutes, per thronos et Cherubim*² *et Seraphim, per* III *pueros qui cottidie ante dominum assistunt, Sidrac, Misac et Abdenago, et per* CXLIIII
 25 *milia innocentum qui pro Christi nomine passi sunt, et per Mariam matrem domini nostri Iesu Christi et per cunctum populum sanctum Dei, et per illud baptismum quo*³ *te sacerdos regeneravit, si de hoc furto quod fecisti aut vidisti aut baiulasti*⁴ *aut in domo*
 30 *tua recepisti, aut consentiens, aut conscius exinde fuisti, ut confitearis, aut, si culpabilis es et habes cor incrassatum aut*

T

poenitentiae qui culpabilis est compellatur. Per te, salvator.

30. ¹ et ... archangelos] om. B. — ² Cheribim B. — ³ que B. — ⁴ baiolasti G. —

B G

induratum ⁵, *evanescat cor tuum,*
ut non suscipiat te aqua, neque ⁶
ullum maleficium tuum possit
contra hoc praevalere sed mani-
festetur. Propter hoc obnixae prae-
camur te, domine Iesu Christe,
fac signum tale, ut, si culpabilis
est ⁷ *homo iste, nullatenus reci-*
piatur ab aqua.

5

10

31. Isto autem modo dicas
 ad eos qui pro aliis inmittun-
 tur:

Si de hoc furto ille, pro quo tu

T

30a. *Alia. Domine deus om-*
nipotens, qui aquarum substan-
ciam archanis tuis subesse ius-
siti, nobisque spiritu sancto coo-
perante per eam omnium ¹ *pec-* 15
catorum remissionem dedisti, tu
presta per opera iustitiae tuae,
ut haec aqua per virtutem sanc-
tae trinitatis quamvis fluens
tamen sit sanctificata et om- 20
nium fantasmatum adinventio-
nes expellat, detque iustis et
innocentibus de prenominata
causa pro qua discutiendi sunt
securitatem, reis quidem cul- 25
parum manifestationem, ut uter-
que in ea probatione qua in-
ventus est, iste per probatio-
nen iustitiae, ille per correccio-
nem obdurationis, laudent ² *no-* 30
men sanctum tuum, in ea cla-
ritate qua permanes in saecula
saeculorum. Amen.

35

⁵ induratum] cor duratum G. — ⁶ neque] nec G. — ⁷ est] om. B.

30a. ¹ <abolitionem> omnium T. — ² <laudent, suprascr. ut> laudent T.

B G

in aquam remittendus ¹ es, scie-
 bat aut consensit, aut conscius ²
 inde fuit, nullo modo tu susci-
 5 piaris ab aqua. Hoc autem, do-
 mine Iesu Christe, fac ad lau-
 dem et gloriam tuam, ut ³ per
 invocationem nominis tui omnes ⁴
 cognoscant, quia tu es dominus ⁵
 10 Iesus Christus, qui cum patre
 et ⁶ spiritu sancto vivis et regnas
 in saecula saeculorum.

15

20

25

32. Post coniurationem autem
 exuat illos ¹ vestimentis suis et
 30 faciat illos per ² singulos oscu-
 lare evangelium et crucem Chri-
 sti et postea aspergat unum-
 quemque aqua benedicta,

35

T

31a. Alia. Domine deus om-
 nipotens, qui baptismum fieri in
 aqua iussisti et ¹ per lavacrum
 regenerationis humano generi re-
 missionem omnium peccatorum
 donare dignatus es, sanctifica,
 quaesumus, hanc fluentem aquam,
 et iustum in ea discerne iudicium,
 qui solus es iustus iudex et fortis,
 ita ut, si innocens sit iste homo
 de prenomina causa, aqua, quae
 in baptismo eum suscepit, nunc
 in se recipiat et mundus et inno-
 cens de imo profundo ² abstraha-
 tur huius aquae.

32. Post coniurationem au-
 tem et benedictionem aquae
 exuat illos vestimentis suis et
 faciat illos per singulos osculari
 sanctum evangelium et crucem
 Christi, et post haec de ipsa
 aqua benedicta aspergat super
 unumquemque coniurans eum
 his verbis:

33. ^a *Adiuro te, N. per invoca-*

31. ¹ mittendus G. — ² conscius] consensus B. — ³ ut] om. G. — ⁴ <ut>
 omnes G. — ⁵ <Deus> dominus G. — ⁶ et ... saeculorum] om. G.

40 31a. ¹ et] om. T. — ² profunda T.

32. ¹ illos] om. G. — ² per singulos] om. G.

33. ^a Les mss. B et G ont la formule *Adiuro te N.* ci-dessus au n. 30 (var.).

B G

T

tionem domini nostri Iesu Chri-
 sti et per iudicium aquae frigi-
 dae. Adiuro te per patrem et fi-
 lium et spiritum sanctum, et per 5
 trinitatem inseparabilem, et per
 dominum nostrum Iesum Chri-
 stum, et per omnes sanctos ange-
 los et archangelos, et per omnes
 sanctos Dei, et per tremendum 10
 diem iudicii, et per XXIIII se-
 niores qui cottidie deum laudant,
 et per IIII evangelistas, et per
 XII apostolos, et per XII prophe-
 tas, et per martyres et confesso- 15
 res atque virgines et principatus
 et potestates, et per dominationes
 et virtutes, et per thronos Cheru-
 bin et Seraphin, et per omnia se-
 creta caelestia. Te adiuro et per 20
 tres pueros qui cottidie deum lau-
 dant, Sydrac, Misac et Abdenago,
 et per CXLIIII milia qui pro
 Christo passi sunt, et per sanctam
 Mariam matrem domini nostri 25
 Iesu Christi, et per cunctum po-
 pulum sanctum Dei, et per illud
 baptisma quod sacerdos super te
 regeneravit¹. Te adiuro, ut, si tu de
 hoc furto scis aut vidisti, aut baiu- 30
 lasti, aut in domum tuam rece-
 pisti, aut consentiens aut con-
 sentaneus exinde fuisti, aut si
 habes cor incrassatum vel in-
 duratum, aut si culpabilis inde 35
 es, evanescat cor tuum, et non sus-
 cipiat te aqua neque ullum male-
 ficium contra hoc prevaleat. Hoc
 autem, domine Iesu Christe, fac

33. ¹ regnaverit corr. regeneravit T.

B G

T

5

10

15 35. et proiciat eos statim per
singulos in aquam.

36. Haec autem ¹ omnia de-
bes facere ieiunus ² neque illi
comedant qui ipsos ³ in aquam
20 mittunt.

*ad laudem et gloriam et ad invo-
tionem nominis tui, ut omnes co-
gnoscant, quia tu es Deus benedic-
tus. Qui vivis et regnas per om-
nia saecula saeculorum. Amen.*

34. Post aquae benedictionem
sequuntur hi versus: *Exurgat
Deus et dissipentur inimici eius
et fugiant qui oderunt eum a fa-
cie eius. Sicut deficit fumus de-
ficient, sicut fluit caera a facie
ignis, sic pereant peccatores a
facie Dei.*

35. Tunc statim proiciet eos
in aquam.

36. Haec omnia debent ieiu-
ni facere neque illi antea co-
medent qui ipsos mittunt in a-
quam.

CCLIII. [Ad sponsas benedicendas.]

1. Ex ¹ [concilio ²] Cartaginensi capitulum XIII. ³ Sponsus vel
sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote a parentibus suis vel a pa-
ranymphis offerantur. Qui cum ³ benedictionem acceperint eadem
25 nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.

36. ¹ autem] *om.* G. — ² ieiunus] ieiuni sunt B. — ³ ipsos] illos G.

30 CCLIII. Mss.: B, f. 142^r-142^v; G, f. 144^v-145^r.

Éd.: HITTORP, *De div. cath. eccl. off.*, éd. 1568, p. 158; éd. 1610, 157-158;
éd. 1677, p. 744 (fragment du n. 11 dans l'*Ordo ad benedicendam sponsam*;
pour l'*Ordo* entier dans l'éd. de Hittorp, voir l'Appendice à la fin du Pontifical).

Titulus deest in codicibus.

35 1. ¹ Ex ... XIII.] *om.* G. — ² concilio] can. B. — ³ cum ben.] benedictio-
nem cum B.

CCLIII. 1. ¹ *Concil. Carthag.* IV, c. 13 (= *Statuta Ecclesiae antiqua*, c. 13;
éd. ANDRIEU, *Ordines romani*, III, p. 619; MUNIER, *Les Statuta Eccl. ant.*, c. 101,
p. 100); BRUNS, *Canones*, 1839, II, p. 143, c. 13; RÉGINON de PRÜM, II, 252 (WAS-
40 SERSCHLEBEN, p. 451).

2. Missa ad ¹ sponsas benedicendas.

Ant. *Domine refugium.*

3. Gr[aduale]. *Dirigatur oratio. Alleluia. Domine Deus salutis.*

4. Offertorium]. *In te speravi, domine* ¹.

Co[mmunio]. *Cum invocarem.*

5

5. Oratio ¹ *Exaudi nos, omnipotens et misericors Deus, ut, quod nostro ministratur offitio, tua benedictione potius impleatur. Per.*

6. Lectio epistolae beati Pauli apostoli ad Romanos ¹.

Fratres, ^a nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi faciam meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adheret meretrici ² unum corpus efficitur? Erunt, inquit, duo in carne una. Qui autem adheret Deo unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est. Qui autem fornicatur in corpus suum peccat. An nescitis quoniam ³ membra vestra templum est ⁴ spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo et non estis ⁵ vestri? Empti enim estis precio magno, Glorificate et portate Deum in corpore vestro.

10

15

7. Sequentia ¹ sancti evangelii secundum Matheum. In illo tempore. ^a Venit Iesus in fines trans Iordanem et secuta est eum ² turba et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisei temptantes eum et dicentes, si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa. Qui respondens ait: Non legistis quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit ³ eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adheret uxori suae et erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet.

20

25

8. Secreta. *Suscipe, domine, quaesumus, pro sacra conubii lege munus oblatum et cuius largitor es operis esto etiam dispositor. Per* ¹.

2. ¹ ad sponsas benedicendas] unde supra G.

4. ¹ domine] om. B.

30

5. ¹ Oratio] om. G.

6. ¹ sic B G. — ² meretrici] uxori B. — ³ quoniam] quia B. — ⁴ sic B G. — ⁵ estis] est G. — ⁶ et portate] in marg. B.

7. ¹ Sequentia ... evangelii] om. G. — ² eum] om. B. — ³ fecit] creavit B.

35

8. ¹ Per] om. B.

4. Cf. *Pontif. rom. XIIe s., XXXVII, 7* (ANDRIEU 261).

5. *Sacram. Gelas. III, 52* (WILSON 267; MOHLBERG 210). — Cf. *Pontif. rom. XIIe s., XXXVII, 3* (ANDRIEU 260).

6. ¹ I Cor. VI, 15-20; Cf. *Pontif. rom. saec. XII., XXXVII, 4* (ANDRIEU 260).

40

7. ^a MATTH. XIX, 1-6.

8-12. Cf. *Pontif. rom. XIIe s., XXXVII, 8-12* (ANDRIEU 261-262).

9. Prefatio ¹. Vere dignum. Qui foedera nuptiarum blando concordie iugo et insolubili pacis vinculo nexuisti, ut multiplicandis adoptionum filiis sanctorum conubiorum faecunditas pudica servaretur. Tua enim, domine, providentia, tua gratia ineffabilibus modis utrumque dispensat, ut, quod generatio ad mundi edit ornatum, regeneratio ad aecclesiae perducatur augmentum. Et ideo.

10. Infra canonem ¹. Hanc igitur oblationem famulorum famularumque tuarum quam tibi offerunt pro famula tua N. quam perducere dignatus es ad statum mensurae et ad diem nuptiarum, pro qua maiestati tuae supplices fundimus preces, ut eam propitius cum viro suo copulare digneris, quesumus, domine, ut placatus accipias ².

11. Antequam dicat Pax domini, inseratur hec oratio:

Propitiare, domine, supplicationibus nostris et institutis tuis, quibus propagationem humani generis ordinasti, benignus assiste, ut, quod te auctore ordinatur, te auxiliante servetur. Per.

12. Benedictio ¹. Deus, qui potestate virtutis tuae de nihilo cuncta fecisti, quique dispositis universitatis exordiis, homini ad imaginem Dei ² facto, ideo inseparabile mulieris adiutorium condidisti, ut femineo corpori de virili dares carne principium, docens quod ex uno placuisset institui numquam licere disiungi; Deus, qui tam excellenti misterio coniugalem copulam consecrasti, ut Christi et aecclesiae sacramentum praesignares in foedere nuptiarum; Deus, per quem mulier iungitur viro et societas principaliter ordinata ea benedictione donatur, quae sola nec per originalis peccati poenam, nec per diluvii est ablata sententiam, respice propitius super hanc famulam tuam quae maritali iungenda consortio tua se expetit protectione muniri. Sit in ea iugum dilectionis et pacis; fidelis et casta nubat in Christo imitatrixque sanctarum permaneat feminarum. Sit amabilis ut Rachel viro, sapiens ut Rebecca, longeva et fidelis ut Sara. Nihil in ea ex actibus suis ille auctor praevariationis usurpet. Nexa fidei mandatisque permaneat. Uni thoro coniuncta contactus illicitos fugiat. Muniat infirmitatem suam robore disciplinae. Sit verecundia gravis, pudore venerabilis, doctrinis caelestibus erudita. Sit faecunda in subole; sit probata et innocens et ad beatorum requiem

9. ¹ Prefatio] om. B.

35 10. ¹ canonem] actionem G. — ² accipias] om. G.

11.] om. B.

12. ¹ <Sequitur> benedictio G. — ² Dei] tuam G. —

9. Sacram. Gélas., III, 52 (WILSON 265; MOHLBERG 209).

10. Ibid., III, 52 (WILSON 265; MOHLBERG 209).

40 12. Ibid., III, 52 (WILSON 266-267; MOHLBERG 209-210).

usque ad caelestia regna perveniat et videat filios filiorum suorum usque in ³ tertiam et quartam generationem et ad ³ optatam ⁴ perveniat senectutem Per.

13. Tunc dicatur: *Pax domini sit semper vobiscum.*

Ad ¹ complendum. *Quaesumus, omnipotens Deus, instituta providentiae, ut ² infra.* 5

CCLIV. Item actio nuptialis ad annualem diem nuptiarum.

1. *Quaesumus, omnipotens Deus, instituta providentiae tuae pio favore comitare, ut quos legitima societate conectis longa pace custodias.* Per. 10

2. *Secreta. Adesto, domine, supplicationibus nostris et hanc oblationem famulorum tuorum ill. ¹, quam ² tibi offerimus pro famula tua N. ³, quam ad statum maturitatis et ad diem nuptiarum perducere dignatus es, placidus ac benignus adsume, ut quod tua dispositione ⁴ expetitur tua gratia compleatur.* Per. 15

3. *Prefatio ut ¹ supra. Vere dignum usque aeternae Deus. Qui foedera nuptiarum blando ² concordiae iugo et insolubili pacis vinculo nexuisti, ut multiplicandis adoptionum filiis, sanctorum conubiorum fecunditas pudica servaretur. Tua enim providentia, tua gratia ineffabilibus modis utrumque dispensat, ut, quod generatio ad mundi edit or-* 20
natum, regeneratio ad ecclesiae perducatur augmentum. Et ideo.

4. *Infra canonem. Hanc igitur oblationem, domine, famulorum tuorum ¹ ill., quam tibi offerunt ob diem coniunctionis suae annualem, quo die eos iugali vinculo sociare dignatus es, placatus suscipias, pro quibus tremendae pietati tuae supplices fundimus preces, ut pariter bene* 25

³ in] ad G. — ⁴ optatam B.

13. ¹ Ad compl.] om. B. — ² ut infra] om. G.

CCLIV. Mss.: B, f. 142^v-143^v; G, f. 145^r-145^v; G, f. 12^r (oraison n. 5, doublet, indiqué G').

Éd.: *Sacram. Gélas.* III, LII (éd. WILSON, pp. 265-266; MOHLBERG, pp. 208- 30
210; variantes). — HITTORP, *De div. cath. eccl. off.*, éd. 1568, p. 158; éd. 1610, col. 158; éd. 1677, p. 744 (fragments; l'Ordo de Hittorp figure dans l'Appendice).

2. ¹ ill.] N. G. — ² quam ... N.] *supraser. corr.* B. — ³ N.] ill. G. — ⁴ expositione G.

3. ¹ ut supra] om. G. — ² blando ... Et ideo] om. G. 35

4. ¹ tuorum] famularumque G. —

13. Cf. ci-dessous CCLIV, n. 1. — Cf. *Pontif. rom.* XIIe s., XXXVII, 14 (ANDRIEU 262).

CCLIV. 3. Cf. ci-dessus CCLIII, 9.

et pacifice senescant et videant filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem² et benedicant te omnibus diebus vitae suae. Per Christum dominum nostrum.

Quam oblationem.

5. Post¹ completum canonem plenarium, dicta oratione dominica, eam benedices sed prius dices hanc orationem:

Deus² qui mundi crescentis exordio multiplicatae³ proli benedicis, propitiare supplicationibus nostris et super hanc famulam tuam opem tuae benedictionis infunde, ut in iugali⁴ consortio affectu compari, mente consimili, sanctitate mutua copuletur. Per⁵.

6. Incipit benedictio. *Pater, mundi conditor, nascentium genitor, multiplicandae originis institutor, qui Adae comitem tuis manibus addidisti, cuius ex ossibus ossa crescentia parem formam admirabili diversitate signarunt, hincque ad totius multitudinis incrementum coniugalibus thori iussa consortia, quo totum inter se saeculum¹ colligarent, humani generis foedera nexuerunt, sic enim tibi, domine, placitum, sic necessarium fuit, ut quia longe esset infirmum quod homini simile quam quod tibi Deo feceras, additus fortiori sexus infirmior unum efficeret ex duobus et pari pignore suboles mixta maneret, tunc per ordinem flueret digesta posteritas et priorem ventura sequeretur, nec ullum sibi finem in² tam brevi termino quamvis esset caduca proponeret, ad haec igitur data sunt legis instituta venturae, quapropter huius famulae tuae, pater, rudimenta sanctifica, ut bono et prospero sociata³ consortio legis aeternae iussa custodiat, memineritque, domine, se non tantum ad licentiam coniugalem, sed ad observantiam fidei sanctorum pignorum delegatam. Fidelis et casta nubat in Christo imitatrixque⁴ sanctarum permaneat feminarum. Sit amabilis ut Rachel viro suo, sapiens ut Rebecca, longeva et fidelis ut Sara. Nihil ex⁵ hac subsecivus ille auctor prevaricationis usurpet, nexa fidei mandatisque permaneat. Serviens Deo vero devota muniat infirmitatem suam robore disciplinae. Uni thoro⁶ iuncta, contactus vitae illicitos fugiat. Sit verecundia gravis, pudore venerabilis, doctrinis celestibus erudita. Sit fecunda in subole, sit probata et innocens et ad beatorum requiem usque ad caelestia regna perveniat. Per.*

7. Post haec dicis: *Pax domini sit semper vobiscum. Et sic eos communicas¹.*

² progeniem] generationem G.

5. ¹ Post ... orationem] om. G'. — ² <Oratio ad sponsam benedicendam> Deus G'. — ³ multiplicare B. — ⁴ iugali, corr. coniugali G'. — ⁵ Per <sequitur baptismum> G' (ubi sequitur CCLVII, n. 2, v. infra).

40 6. ¹ saeculum] suprascr. B. — ² in tam] vita B. — ³ sociata B. — ⁴ imitaria- que B. — ⁵ ex hac subsecivus] in ea ex actibus suis G. — ⁶ thoro] viro G.

7. ¹ communicet G.

8. Posteaquam communicaverint, dicis ¹ super eos benedictionem his ² verbis:

Domine, sancte pater, omnipotens aeterne Deus, iteratis precibus te supplices exoramus, pro quibus apud te supplicator est Christus, coniunctiones famulorum tuorum fovere digneris. Benedictiones tuas excipere mereantur, ut filiorum successibus faecundentur, nuptias eorum sicut primi hominis confirmare dignare, avertantur ab eis inimici omnes insidiae, ut sanctitatem patrum etiam in ipso coniugio imitentur, qui providentia tua, domine, coniungi meruerunt. Per. 5

9. Item ¹ ad complendum. *Exaudi nos, domine ², sancte pater, omnipotens aeternae Deus, ut quod nostro ministratur offitio tua benedictione potius impleatur. Per.* 10

CCLV. Oratio in natali genuino ¹.

Omnipotens sempiterne Deus, totius conditor creaturae, preces nostras clementer exaudi et annos famulo tuo N.², quem hodie de maternis visceribus in ³ hanc vitam prodire iussisti, prosperos plurimosque largire, ut omnem tibi exigat placiturus aetatem. Per. 15

CCLVI. Oratio pro parturiente.

Deus qui ab initio fecisti hominem et dedisti ei adiutorium simile sibi, ut crescerent et multiplicarentur super terram, da misericordiam tuam huic famulae tuae N., ut prospere et sine gravi dolore parturiant. 20

Miserere nobis, domine. Qui vivis ¹.

8. ¹ dicis G. — ² his verbis] om. G.

9. ¹ Item] om. G. — ² domine ... Per] omnipotens et misericors Deus, ut quod G. 25

CCLV. Mss.: B, f. 143v; G, f. 145v; G, f. 12r (doublet, indiqué G').

Éd.: *Sacram. Gélas.* III, LIII (éd. WILSON, p. 268; MOHLBERG, p. 211).

¹ ingenuino G'. — ² N.] ill. G'. — ³ in hanc vitam] om. G'.

CCLVI. Mss.: B, f. 143v; G, f. 145v; G, f. 12r (doublet, signé G'). 30

Éd.: GERBERT, *Monumen.*, t. II, p. 93 (d'après Vindob. 1888); PL, 138, 1091. — FRANZ, *Kirchl. Bened.*, t. II, p. 190.

¹ vivis <et regnas Deus> G.

CCLVII. Oratio ad missam pro sterilitate mulierum.

1. *Deus, qui emortuam vulvam Sarae ita per Abrahae semen faecundari dignatus es, ut ei etiam contra spem suboles nasceretur, preces famulae tuae pro sua sterilitate precantis propitius respice et ei iuxta tenorem precedentium patrum et fecunditatem tribuas et partum quem donaveris benedicas. Per.*

2. *Alia*¹. *Omnipotens sempiterne Deus, qui maternum affectum nec in ipsa sacra semper*² *virgine Maria quae redemptorem nostrum genuit denegasti, concede propitius, ut eiusdem Dei genetricis*³ *precibus*
10 *famula tua*⁴ *esse genitrix mereatur. Per.*

3. *Secreta. Suscipe, domine, preces nostras cum muneribus hostiarum, quas pro famula tua N. clementiae tuae supplici mente deferimus, ut, qui affectum filiorum maximum maternis visceribus indidisti, merorem infaecunditatis ab ea summoveas et ad concipiendam subolem eam*
15 *misericorditer benedicas. Per.*

4. *Infra canonem*¹. *Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quam tibi offerimus pro famula tua N., quesumus, domine, placatus suscipias, pro qua maiestati tuae supplices fundimus preces, ut orationes eius exaudias et eius uterum vinculo sterilitatis*
20 *absolvens*² *prolem in qua nomen tuum benedicatur concedas, diesque nostros.*

5. *Ad complendum. Caelestis vitae munus accipientes, quesumus, omnipotens Deus, ut quod pro famula tua deprecati sumus clementer a tua pietate exaudiri mereatur. Per.*

25 CCLVIII. Item¹ pro sterilitate mulierum.

1. *Deus, qui famulum tuum Isaac pro sterilitate coniugis suae te*¹ *deprecantem exaudire et conceptum Rebeccae donare dignatus es, preces famulae tuae pro percipienda prole benignus exaudi, ut firmamen-*

CCLVII. Mss.: B, f. 143^v-144^r; G, f. 145^v-146^r; G, f. 12^r (oraison n. 2, doublet, indiqué G').

Éd.: *Sacram. Gelas.*, III, LIV (éd. WILSON, pp. 269-271; éd. MOHLBERG, pp. 212-213).

2. ¹ *Alia*] Oratio pro conceptu coniugatae G'. — ² *semper*] *om.* G. — ³ *genitricis* G. — ⁴ *tua*] <N. *suprascr.*> G'.

35 4. ¹ *canonem*] *actionem* G. — ² *absolvens*] *om.* G.

CCLVIII. Mss.: B, f. 144^r; G, f. 146^r.

Éd.: *Sacram. Gelas.*, III, LIV (éd. WILSON, pp. 269-271; éd. MOHLBERG, pp. 212-213).

Titulus. ¹ *Item* <preces> G.

40 1. ¹ *te*] *ita* G.

tum spei quod in tua misericordia posuit, ei ex percepto munere quod postulat confirmetur. *Per.*

2. *Alia. Deus, qui obprobrium sterilitatis a Rachel abstulisti, quae dum anxia a te prolem quereret meruit fecundari, concede propitius, ut famula tua in earum feminarum quae tibi placuerunt sorte fecunditatem accipiat, et, quod fideliter a tua pietate deposcit, obtineat. Per.* 5

3. *Alia. Omnipotens sempiternus Deus, qui continuum etiam post fusas ad te preces gemitum Annae dum eam fecundares in gaudium convertisti, desiderium famulae tuae, ut fecundetur, propitius perfice et ad laudem gloriae tuae ab ea obprobrium sterilitatis benignus averte. Per.* 10

4. *Alia. Deus, cuius occulto¹ consilio ideo Elisabeth uterus sterilis exstitit, ut quandoque angelica potius voce faecundaretur, concede propitius, ut sicut illa in Iudaico populo precursorem domini, ita famula tua in filio² qui ad credulitatem tibi huius populi pure deserviat faecundetur. Per.* 15

5. *Alia. Deus, qui anxietatem steriliū pie respiciens in eis faecunditatem etiam in sua desperatione mirabiliter operaris, concede propitius, ut famula tua de percipienda sobole¹ quod per se non valet servi tui Gregorii mereatur² precibus obtinere. Per³.* 20

4. ¹ occulta B. — ² filio] famulo G.

5. ¹ subole G. — ² mereatur ... obtinere] precibus obtinere mereatur G. — ³ Per] om. G.

APPENDICE

ORDONNANCE DU PONTIFICAL ROMANO-GERMANIQUE PUBLIÉ PAR MELCHIOR HITTORP.

Remarque. Le texte du Pontifical romano-germanique publié par M. Hittorp ne se laisse classer dans aucune famille de manuscrits du Romano-germanique connue jusqu'à ce jour, ni pour l'ordonnance d'ensemble des diverses pièces, ni pour les variantes de chacune d'entre elles.

Nous citons le texte de Hittorp d'après trois éditions: a) l'édition originale: MELCHIOR HITTORPIUS, *De divinis catholicae Ecclesiae officiis ac ministeriis*, etc., Coloniae, 1568, pp. 3-160, b) la réimpression qui figure dans la *Magna Bibliotheca veterum Patrum*, Parisiis, 1610, t. X, et c) la réimpression qui figure dans la *Maxima Bibliotheca veterum Patrum*, Lugduni, 1677, t. XIII.

Cf. M. ANDRIEU, *Melchior Hittorp et l'Ordo romanus antiquus*, dans les *Ephemerides liturgicae*, XLVI, 1932, pp. 3-21.

SUCCESION DES PIÈCES DANS HIT- TORP

1. Ordo processionis ad ecclesiam sive missam
HITTORP, 1568, 1-5; 1610, 1-6; 1677, 657-659.
2. Ordo processionis si quando episcopus festivis diebus missam celebrare voluerit ita ut ab antiquis patribus Occidentalium institutione est constitutus hic adesse cernitur scriptus
HITTORP, 1568, 6-9; 1610, 7-10; 1677, 654-661.
3. Ordo ecclesiasticus romanae ecclesiae vel qualiter missa celebratur
HITTORP, 1568, 9-15; 1610, 10-16; 1677, 661-664.

RENOIS AUX SECTIONS DU PONTIFICAL ROMA- NO-GERMANIQUE.

1. = n. XCII = *Ordo* V (ANDRIEU, II, 209-227).
2. = n. XCVIII = *Ordo* X (ANDRIEU, II, 351-362).
3. = *Ordo* I (premier *ordo* de la messe papale; ANDRIEU II, 67-108).
Cette pièce n'appartient pas au Pontifical romano-germanique.

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

4. Ordo romanus qualiter celebrandum sit officium missae

HITTORP, 1568, 15-19; 1610, 17-22; 1677, 664-666.

5. Ordo catholicorum librorum qui in romana ecclesia ponuntur ad legendum. In vigilia Natalis Domini *jusqu'à la section* Denuntiatio ieiunii mensis I. IIII. VII. et X. *et appendices se terminant avec les mots* usque in vigiliam Domini.

Le tout chez Hittorp sous le nom Ordo romanus antiquus de reliquis anni totius officiis ac ministeriis.

HITTORP, 1568, 19-85; 1610, 21-94; 1677, 666-702.

6. Ordo ad capillaturam incidendam

HITTORP, 1568, 85-86; 1610, 93-94; 1677, 702

7. Oratio ad puerum tonsorandum

HITTORP, 1568, 86; 1610, 94; 1677, 702-703.

8. Prefatio ad clericum faciendum

HITTORP, 1568, 86; 1610, 94-95; 1677, 703 A-D.

9. De gradibus romanae ecclesiae

HITTORP, 1568, 86; 1610, 95; 1677, 703.

RENOIS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE.

4. = Ordo VI (quatrième Ordo de la messe papale ou Ordo de Cassander; ANDRIEU, II, 241-250). Tous les mss. connus reproduisent le texte de CASSANDER (*Ordo romanus*, 1561, 16e-24^r)

La pièce n'appartient pas au Pontifical romano-germanique.

5. = n. XCIX = Ordo L (M. ANDRIEU V, 83-365).

6. = n. I

7. = n. II

8. = n. III

9. = n. CIV = Ordo XXXVI (ANDRIEU, IV, 195-205; chez Hittorp seulement n. 1-4).

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

10. Capitulum de canone Chalcedonensi.
HITTORP, 1568, 86-87; 1610, 95; 1677,
703.

11. Capitulum S. Gregorii papae.
HITTORP, 1568, 87; 1610, 95; 1677, 703.

12. Caput Zosimi papae.
HITTORP, 1568, 87; 1610, 95-96; 1677,
703 F.

13. Caput Leonis papae.
HITTORP, 1568, 87; 1610, 96; 1677,
703 G.

14. Caput Clementis de oblationibus
altaris. De pallis.
HITTORP, 1568, 87; 1610, 96; 1677,
703 G-H.

15. De officiis septem graduum.
HITTORP, 1568, 87; 1610, 96; 1677,
703 H-704 A.

16. Ordo qualiter in romana ecclesia
sacri ordines fiunt.
HITTORP, 1568, 98-90; 1610, 97-100;
1677, 704 E-705 F.

17. Ordo qualiter in romana ecclesia
presbyteri, diaconi et subdiaconi eli-
gendi sunt.
HITTORP, 1568, 90-95; 1610, 100-104;
1677, 705 H -708 B.

18. Decretum quod clerus et populus
firmare debet de electo episcopo.
HITTORP, 1568, 95; 1610, 104-105;
1677, 708 B-D.

19. Item subscriptio episcoporum in
electionem episcopi.
HITTORP, 1568, 95; 1610, 105; 1677,
708 D.

20. Ex concilio africano IV. cap.1.
HITTORP, 1568, 95-96; 1610, 105-106;
1677, 708 D-G.

RENOIS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE

10. = n. IX

11. = n. X

12. = n. XI

13. = n. XII

14. = n. XIII

15. = n. XIV

16. = n. XV

17. = n. XVI

18. = n. LVI

19. = n. LVII

20. = n. LVIII

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

21. Epistola vocatoria.

HITTORP, 1568, 96-97; 1610, 106; 1677, 708.

22. Qualiter episcopus debet ordinari.

Ex concilio Niceno c. 4.

HITTORP, 1568, 97; 1610, 106-107; 1677, 709 B.

23. Qua die ordinetur episcopus.

HITTORP, 1568, 97; 1610, 107; 1677, 709 C.

24. Ordo qualiter episcopus in romana ecclesia ordinetur. Episcopus cum ordinetur ... ita eum scrutando alloquatur.

HITTORP, 1568, 97; 1610, 107; 1677, 709 D-F.

25. Incipit examinatio in ordinatione episcopi secundum Gallorum institutiones.

Antequam sanctorum patrum ... Ita quoque examinato et plene instructo legatur lectio.

HITTORP, 1568, 97-99; 1610, 107-109; 1677, 709-710.

26. (*Suite de la cérémonie de l'ordination épiscopale*). Lectio ep. beati Pauli apostoli ad Timotheum jusqu'à l'oratio ad complendum: *Plenum, quaesumus, domine ... placere valeamus. Per.*

HITTORP, 1568, 99-103; 1610, 109-113; 1677, 710-712.

27. Formata episcopo danda.

HITTORP, 1568, 103; 1610, 113; 1677, 712 G.

28. Edictum quod dat pontifex episcopo cui benedicit.

Dilecto nobis fratri Illo, ep. Ill. pontifex:

RENVOS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE.

21. = n. LIX

22. = n. LX

23. = n. LXI

24. = n. LXIII, 1-9.

25. = n. LXIII, a (12)
- f (17).

26. = n. LXIII, 21-62.

27. = n. LXV.

28. = n. LXVI, 1-2.

SUCCESION DES PIÈCES DANS HIT- TORP

Dum ut credimus ... verbis deprompta.

HITTORP, 1568, 103; 1610, 113; 1677, 712.

29. Sermo de fide. *Credimus in unum deum ... intra in gaudium domini tui.*

HITTORP, 1568, 103-106; 1610, 113-117; 1677, 712-714.

30. Ordo qualiter ordinetur romanus pontifex.

HITTORP, 1568, 106-107; 1610, 117; 1677, 714.

31. Orationes istae dicendae sunt a domino papa super archiepiscopum ante pallium.

HITTORP, 1568, 107; 1610, 118; 1677, 714 H-715 C.

32. Incipit ordo de edificanda ecclesia.

HITTORP, 1568, 107-108; 1610, 118-119; 1677, 715 C-D.

33. De oratorio

HITTORP, 1568, 108; 1610, 119; 1677, 715 D-E.

34. Denuntiatio cum reliquiae sanctorum ponendae sunt martyrum ab episcopo ad populum facienda.

HITTORP, 1568, 108; 1610; 119; 1677, 715 F.

35. Ordo ad benedicendam ecclesiam.

HITTORP, 1568, 108-125; 1610, 119-139; 1677, 715-725.

36. Reconciliatio violatae ecclesiae.

HITTORP, 1568, 125-136; 1610, 139-140; 1677, 725-726.

37. Ordo ad benedicendum ecclesiae signum.

HITTORP, 1568, 126-128; 1610, 140-143; 1677, 626-727.

RENOIS AUX SECTIONS DU PONTIFICAL ROMA- NO-GERMANIQUE.

29. = n. LXVI, 3-18.

30. = n. LXXI = *Ordo XL B* (ANDRIEU, IV, 301-302).

31. = n. LXIV.

32. = n. XXXVI.

33. = n. XXXVII.

34. = n. XXXVIII.

35. = n. XL.

36. = n. L.

37. = n. LI.

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

38. Ordo in dedicatione baptisterii.
HITTORP, 1568, 128; 1610, 143; 1677,
727 G.
40. Ordo romanus ad dedicandam ec-
clesiam.
HITTORP, 1568, 129-131; 1610, 144-146;
1677, 728 D-729 E.
41. Incipit ordo ad regem benedicen-
dum quando novus a clero et po-
pulo sublimatur in regnum.
HITTORP, 1568, 131-136; 1610, 147-151;
1677, 729 E-732 H.
42. Incipit benedictio reginae.
HITTORP, 1568, 136; 1610, 152; 1677,
732.
43. Incipit ordo romanus ad benedicen-
dum imperatorem. Promissio impe-
toris.
HITTORP, 1568, 136-137; 1610, 153;
1677, 732 D-F.
44. Alia coronae impositio.
HITTORP, 1568, 137; 1610, 153; 1677,
732 G.
45. Ordo ad monachum faciendum.
*Conveniente universo coetu ... usque
in finem victoriae. Per.*
HITTORP, 1568, 137-138; 1610, 153-
154; 1677, 732 H-723 C.
46. (Ordo ad monachum faciendum).
*Dignare, domine, quaesumus ... per-
venire mereatur. Per* (fin de la troi-
sième oraison, la rubrique initiale
étant omise).
HITTORP, 1568, 138-139; 1610, 154-155;
1677, 733 D-733 G.
47. Aliae orationes pro monachis (en
incluant au début l'oraison *Da
famulis tuis ... corde sectentur. Per.*).

RENOIS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE.

38. = n. LII.
40. = n. XXXIII (com-
binaison entre les *Or-
dines* XLI et XLII).
44. = n. LXXII.
42. = n. LXXVIII.
43. n. n. LXXV =
Ordo XLV (ANDRIEU,
IV, 459-462).
44. = n. LXXVI =
Ordo XLVIII (AN-
DRIEU, IV, 503-505).
45. = n. XXVIII.
46. = n. XXIX.
47. = n. XXX.

SUCCESION DES PIÈCES DANS HIT- TORP

HITTORP, 1568, 139; 1610, 156; 1677, 733
H-734 A.

48. Ordinatio abbatis

HITTORP, 1568, 139-141; 1610, 156-157;
1677, 734-735.

49. Consecratio sacrae virginis quae
in Epiphania domini vel in Albis
paschalibus aut in apostolorum na-
taliis celebretur.

HITTORP, 1568, 141-144; 1610, 158-161;
1677, 735 B-736 E.

50. Ordo ad diaconam faciendam.

HITTORP, 1568, 144-145; 1610, 161-162;
1677, 736 E-737 C.

51. Ordinatio abbatissae canonicam re-
gulam profitentis.

HITTORP, 1568, 145-146; 1610, 162-164;
1677, 737 D-738 A.

52. Ordinatio abbatissae monasticam
regulam profitentis. Capitulum ex
canone Theodori Anglorum epis-
copi.

HITTORP, 1568, 146-148; 1610, 164-165;
1677, 738-738 G.

53. Consecratio virginum quae a seculo
conversae in domibus suis susceptum
castitatis habitum privatim obser-
vare voluerint.

HITTORP, 1568, 148-149; 1610, 166;
1677, 738 H-739 D.

54. Consecratio viduae quae fuerit ca-
stitatem professa.

HITTORP, 1568, 149; 1610, 167-168;
1677, 739 D-H.

55. Ordo romanus qualiter concilium
agatur generale.

HITTORP, 1568, 150-152; 1610, 168-170;
1677, 740 A-741 B.

RENOIS AUX SECTIONS DU PONTIFICAL ROMA- NO-GERMANIQUE.

48. = n. XXVI.

49. = n. XX.

50. = n. XXIV.

51. = n. XXII.

52. = n. XXXII.

53. = n. XXIII.

54. = n. XXV.

55. = n. LXXIX.

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

56. Item ordo qualiter agatur concilium provinciale.

HITTORP, 1568, 152-157; 1610, 170-176; 1677, 741 B-744 D.

57. Ordo ad benedicendam sponsam.

HITTORP, 1568, 157-158; 1610, 177; 1677, 744.

a) Postquam fuerit mulier viro desponsata et legaliter dotata, introeat cum marito ecclesiam et prostratis eis dicat:

b) *Propitiare domine ... auxiliante servetur. Per.*

c) *Alia. Deus qui potestate virtutis ... senectutem. Per.*

d) *Alia. Quaesumus omnipotens Deus, instituta ... custodias. Per.*

e) *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, benedic adolescentes istos et semina semen vitae aeternae in mentibus eorum, ut quicquid pro utilitate sua didicerint, hoc facere cupiant per Iesum Christum recuperatorem hominum filium tuum unigenitum, qui tecum.*

f. *Exaudi nos omnipotens et misericors deus, ut quod ... impleatur. Per.*

g) Epistola (I COR. VI, 15-20).

h) Evangelium (Mt. XVIII, 23-25).

i) *Secreta. Suscipe domine pro sacra connubii ... dispositor. Per.*

j) *Hanc igitur (propre)*

Post communionem. *Gratiae tuae quaesumus, domine, famulo tuo et famulae tuae legaliter copulatis tribue largitatem, ut mandata tua te miserante sectantes, consolationem presentis vitae percipiant et futurae. Per.*

58. Ordo ad armandum ecclesiae defen-

RENOIS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE.

56. = n. LXXX.

57. Dans le Pontifical romano-germanique sous différents titres.

b) = n. CCLIII, 11.

c) = n. CCLIII, 12.

d) = n. CCLIV, 1.

f. = n. CCLIII, 5.

g. = n. CCLIII, 6.

h) = Evangelium (Mt XIX, 1-6).

i) = n. CCLIII, 8.

j) = n. CCLIII, 10.

58. Dans les mss. du Pon-

SUCCESION DES PIÈCES DANS HIT- TORP

sorem vel alium militem.

HITTORP, 1568, 158-160; 1610, 176-178;
1677, 745.

a) In primis benedicat episcopus vexillum eius hoc modo:

b) *Oremus. Omnipotens sempiterne deus qui es cunctorum benedictio ... praestas auxilium. Per.*

c) Post benedicat lanceam. *Domine, deus omnipotens, lux et vita fabricae mundi qui per manus Tubalcain ad usus hominum fabrilis opera instituisti, respice propitius nostri deprecationem officii ad benedicendam hanc lanceam militaris instrumenti, qui a milite latus filii tui domini nostri Iesu Christi pro nostra salute in cruce pendentis permisisti lancea perforari, et per nomen eiusdem filii tui eam sic consecrare et benedicere digneris, ut is qui eam tulerit, des ei prosperum signum suae defensionis sicut dedisti Gedeoni, Sauli, David quoque regi, ut tuis semper fultus auxiliis congau-deat et laetetur in te in omnibus prosperitatibus suis. Per.*

d) Deinde alliget vexillum lanceae et tenente eam milite, aspergat eam episcopus aqua benedicta et dicat:

e) *Oremus. Inclina domine Iesu salvator omnium ac redemptor animarum*

RENVOIS AUX SECTIONS DU PONTIFICAL ROMANO- GERMANIQUE.

tifical romano-germanique, seuls quelques fragments de cet ordo se retrouvent, sous des titres particuliers.

Réédition de l'ordo de Hittorp, dans A. FRANZ, *Die kirchlichen Benediktionen*, II, 295-297.

b) = n. CCXLIII
(Benedictio vexilli bellici).

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT-
TORP

aures tuae pietatis ad preces nostrae humilitatis et per interventum beati Michaelis archangeli tui omniumque caelestium virtutum praesta huic viro auxilium dexterarum tuae, et sicut benedixisti Abraham adversum quinque reges triumphantem atque David regem in tui nominis laude triumphales congressus exercentem, ita et hunc benedicere et sanctificare digneris contra hostilem rabiem ob defensionem sanctae ecclesiae vexillum istud deferre cupientem, quatenus in nomine tuo fideles et defensores populi Dei illud sequentes, per virtutem sanctae crucis triumphum et victoriam se de hostibus adquisisse laetentur. Qui cum Deo patre.

f) Post haec benedicat ense eum hoc modo: *Oremus. Exaudi, quaesumus, domine, preces nostras et hunc ense ... terror et formido. Per.*

g) Item alia. *Benedic, domine, sancte pater, omnipotens, per invocationem sancti nominis tui ... maneat illaesus. Per.*

h) Tunc benedicat militem. *Oremus. Famulum tuum, quaesumus, domine, ... illaesium custodiat. Per.*

i) Deinde cingat eum episcopus dicendo: *Accipe hunc gladium cum Dei benedictione tibi collatum, in quo per virtutem spiritus sancti resistere et eicere valeas omnes inimicos tuos et cunctos sanctae Dei ecclesiae adversarios, adiuvante domino nostro Iesu Christo, qui tecum.*

j) Quo accincto canant clerici has antiphonas; *Speciosus forma ...*

k) Sequatur: *Oremus. Omnipotens sempiternus deus qui famulum tuum ...*

RENVOIS AUX SECTIONS
DU PONTIFICAL ROMA-
NO-GERMANIQUE.

f) = n. CCXLIV (Benedictio ensis noviter succincti) n. 1.

g) = n. CCXLIV, 3.

h) = n. CCXLIV, 2.

j) = cf. n. CCXLIV, 4.

k) = n. CCXLIV, 5.

SUCCESSION DES PIÈCES DANS HIT- TORP

turbetur, nec inimicorum hominum insidiis terreatur. Per.

l) Tunc benedicat scutum. *Domine, Deus, salvator mundi, sine quo vana est salus hominis, intende deprecationem nostrae humilitatis et super hoc scutum humani corporis tegumentum infunde benedictionis tuae donum, ut qui ipsum lateri suo applicuerit ob defensionem sui, scutum et tutelam te habeat contra inimicos animae et corporis, ut in utroque vallatus et protectus benedicat nomen gloriae tuae in omnibus suis operibus et ad caelestia regna te ducente pervenire mereatur. Per.*

m) Tunc det ei episcopus: *Accipe scutum militiae salutaris, obstaculum inimicis in nomine patris et filii et spiritus sancti, ut robore protectus superni iuvaminis, non timeas populi millia te circumdantis. Per.*

n) Sequatur oratio. *Domine deus qui conteris bella et adiutor et protector es omnium in te sperantium, respice propitius invocationem nostram et per merita sanctorum martirum tuorum et militum Mauricii, Sebastiani, Georgii praesta huic viro victoriam de hostibus suis et salva eum tuo gratuito munere, qui dignatus es hominem redimere preciosissimo filii tui sanguine, qui tecum.*

o) Deinde circumstantes dicant antiphonam: *Scuto circumdabit te veritas dei, etc.*

Sequitur: *Oremus. Conserva quaesumus, domine, famulum tuum Ill. et ab omnibus adversitatibus redde securum ut in presenti vita gaudeat et futura. Per.*

RENOIS AUX SECTIONS DU PONTIFICAL ROMA- NO-GERMANIQUE.

TABLE DES MATIÈRES

TOME I (Studi e Testi 226)	435-439
TOME II (Studi e Testi 227)	440-445

TOME I

STUDI E TESTI 226

AVANT-PROPOS	VII-X
CARACTÉRISTIQUES GÉNÉRALES DE L'ÉDITION	XI-XVI
LIEU ET DATE DE LA COMPOSITION DU PONTIFICAL ROMANO- GERMANIQUE	XVI-XVII
RÈGLES PRATIQUES DE L'ÉDITION.	XVIII-XXII
LISTE DES OUVRAGES CITÉS EN ABRÉGÉ DANS LE CORPS DE L'ÉDITION.	XXII-XXX
TABLE COMPARATIVE DE LA SUCCESSION DES PIÈCES DANS LES DIFFÉRENTS TÉMOINS MANUSCRITS	XXX

TEXTE

PONTIFICALE ROMANO-GERMANICUM SAECULI DECIMI

EXPLICATION DES SIGLES	2

- Nota: 1. Successio titulorum ab editoribus ordinata est.
 2. Formulae titulorum e codicibus desumptae sunt, exceptis his inter notas [] positis, quas supplevimus.
 3. In titulo XCIX (= Ordo L = Ordo Romanus antiquus), ut facilius dilucidetur, indicantur etiam subdivisiones partium, ad fidem codicum.

I. <i>Ad capillos tondendum</i>	3
II. <i>Oratio ad puerum tonsorandum</i>	4
III. <i>Prefatio ad clericum faciendum</i>	4-6
IV. <i>Oratio ad barbam tondendam</i>	6-7
V. <i>Denuntiatio mensis primi, quarti, septimi et decimi</i> . . .	7

VI.	<i>Item invitatio plebis de ieiunio mensis primi, quarti, septimi et decimi</i>	7
VII.	<i>De quatuor temporibus ieiuniorum primi, quarti, septimi et decimi mensis [= ORDO XXXVII B]</i>	8-9
VIII.	<i>Item de quatuor temporibus ieiuniorum quando sunt duodecim lectiones [= ORDO XXXVIII]</i>	9-10
IX.	<i>Caput de canone Calcedonense</i>	10
X.	<i>Capitulum sancti Gregorii papae</i>	10
XI.	<i>Capitulum Zosimi papae</i>	10-11
XII.	<i>Capitulum Leonis papae</i>	11
XIII.	<i>Capitulum Clementis papae de oblationibus altaris. De pallis</i>	12
XIV.	<i>De officiis septem graduum Ysidori capitula</i>	12-13
XV.	<i>Ordo qualiter in romana ecclesia sacri ordines fiunt [i. e. psalmista, ostiarius, lector, exorcista, acolytus]</i>	13-19
XVI.	<i>Ordo qualiter in romana ecclesia presbyteri, diaconi vel subdiaconi eligendi sunt</i>	20-36
XVII.	<i>Orationes pro ipsis ad missam</i>	36-37
XVIII.	<i>Item missa in natali consecrationis diaconi</i>	37-38
XIX.	<i>Item in natali consecrationis presbyteri qualiter sibi missas caelebrare debet</i>	38
XX.	<i>Consecratio sacrae virginis quae in Epiphania vel in alvis paschalibus aut in apostolorum natalitiis celebratur</i>	38-46
XXI.	<i>Item missa in natali virginum</i>	47-48
XXII.	<i>Ordinatio abbatissae canonicam regulam profitentis</i>	48-51
XXIII.	<i>Consecratio virginum quae a seculo conversae in domibus suis susceptum castitatis habitum privatim observare voluerint</i>	51-54
XXIV.	<i>Ad diaconam faciendam</i>	54-59
XXV.	<i>Consecratio viduae quae fuerit castitatem professa</i>	59-62
XXVI.	<i>Ordinatio abbatis</i>	62-69
XXVII.	<i>Missa pro abbate</i>	69-70
XXVIII.	<i>Ordo ad faciendum monachum</i>	70-72
XXIX.	<i>Ordinatio monachi</i>	72-74
XXX.	<i>Aliae orationes pro monachis</i>	74-75
XXXI.	<i>Orationes et preces pro monachis ad missam</i>	75-76
XXXII.	<i>Ordinatio abbatissae monasticam regulam profitentis</i>	76-82
XXXIII.	<i>Ordo romanus ad dedicandam ecclesiam [Combinaison de l'ORDO XLI et XLII]</i>	82-89
XXXIV.	<i>Item benedictio basilicae novae</i>	89
XXXV.	<i>Quid significant duodecim candelae</i>	90-121
XXXVI.	<i>Canon de aedificanda ecclesia</i>	122-123
XXXVII.	<i>De oratorio</i>	123
XXXVIII.	<i>Denuntiatio cum reliquiae sanctorum ponendae sunt in atrio</i>	123-124

XXXIX.	[<i>Preparatio episcopi ad divinum officium</i>]	124
XL.	<i>Ordo ad benedicendam ecclesiam</i>	124-173

Includuntur in hoc titulo variae benedictiones vestium sacrarum et sacrae suppellectilis:

	<i>Benedictio tabulae</i> (nn. 66-70).	148
	<i>Item benedictio basilicae novae</i> (n. 72)	150
	<i>Benedictio linteaminum</i> (n. 74)	150-151
	<i>Item benedictio linteaminum et aliorum quae opus fuerit sacro ministerio</i> (nn. 75-76)	151
	<i>Benedictio ad omnia vasa, linteamina et instrumenta in usum ecclesiae</i> (n. 77).	151-152
	<i>Benedictio ad omnia ornamenta in usum ecclesiae vel altaris</i> (n. 78)	152
	<i>Item benedictio vestimentorum sacerdotalium sive levitarum atque sequentis ordinis ministrantium</i> (n. 79)	152-153
	<i>Benedictio ad albas, planetas, stolas et cingulos</i> (n. 80)	153
	<i>Benedictio stolarum</i> (nn. 81-82).	153-157
	<i>Benedictio corporalis</i> (nn. 83-85)	154-155
	<i>Benedictio eucharistialis i. e. vasculi in quo eucharistia reconditur</i> (nn. 86-87)	155
	<i>Benedictio patenae</i> (nn. 88-91)	155-156
	<i>Praephatio calicis</i> (nn. 92-95)	156-157
	<i>Benedictio crucis [lignae]</i> (nn. 96-104)	157-160
	<i>Benedictio crucis metallizatae</i> (n. 105).	160-161
	<i>Benedictio turibuli</i> (nn. 106-107)	161-162
	<i>Benedictio incensi vel thimiamatis</i> (nn. 108-110)	162
	<i>Praephatio consecrationis capsarum</i> (nn. 111-115)	163-165
	<i>Praephatio ciborii i. e. umbraculi altaris</i> (nn. 116-117)	165-166
	<i>Item praephatio minoris vel itinerarii cyborii</i> (nn. 118-119)	166
	<i>Praephatio tabulae itinerariae</i> (nn. 120-122).	167
XLI.	<i>Orationes ad missam in dedicatione</i>	174-175
XLII.	<i>Item alia missa</i>	175-176
XLIII.	<i>In dedicatione novae ecclesiae ad missam pro conditoribus</i>	176-177
XLIV.	<i>Missa in dedicatione basilicae quam conditor [non] dedicatam reliquit</i>	177-178
XLV.	<i>Missa pro dedicatione loci illius ubi prius fuerit synagoga</i>	178
XLVI.	<i>Missa in agenda conditoris ecclesiae</i>	179
XLVII.	<i>In dedicatione altaris</i>	179-180
XLVIII.	<i>Benedictio super munus quod quis ecclesiae offert honoris</i>	180-181
XLIX.	<i>Missa in anniversario dedicationis ecclesiae</i>	181-182
L.	<i>Reconciliatio violatae ecclesiae</i>	182-185
LI.	<i>Ordo ad benedicendum ecclesiae signum</i>	185-190
LII.	<i>Ordo in dedicatione baptisterii</i>	190-191
LIII.	<i>Missa in dedicatione baptisterii</i>	191-192
LIV.	<i>Consecratio cymiterii</i>	192-193

Lv.	<i>Consecratio loculi vel sepulchri</i>	193-194
Lvi.	<i>Decretum quod clerus et populus firmare debet de electo episcopo</i>	194-195
Lvii.	<i>Item subscriptio episcoporum in electionem episcopi</i>	195
Lviii.	<i>Ex concilio Africano quarto capitulum I</i>	196-197
Lix.	<i>Epistola vocatoria</i>	197-198
Lx.	<i>Qualiter episcopus debeat ordinari ex concilio Ni- ceno capit. IIII</i>	198
Lxi.	<i>Qua die ordinetur episcopus</i>	198-199
Lxii.	<i>Ordinatio episcopi [i. e. inthronisatio post elec- tionem]</i>	199-200
Lxiii.	<i>[Ordinatio episcopi]:</i>	200-226
	<i>Incipit examinatio in ordinatione episcopi secundum Gallos</i>	200-205
	<i>Qualiter episcopus in romana ecclesia ordinetur . . .</i>	205-226
	<i>APPENDIX. In Christi nomine incipit ordo ad vo- candum et examinandum seu consecrandum electum episcopum [= ORDO XXXV B]</i>	226-229
Lxiv.	<i>Orationes istae dicendae sunt a domno papa super archiepiscopum ante pallium</i>	229-230
Lxv.	<i>Formata episcopo danda</i>	230-231
Lxvi.	<i>Edictum quod dat pontifex episcopo cui benedicit</i>	231-240
Lxvii.	<i>Missa in ordinatione episcopi</i>	240-241
Lxviii.	<i>Missa episcopi pro se in die ordinationis suae anniversario</i>	242-243
Lxix.	<i>In natalicio episcopi si infirmus aut absens fuerit, qualiter presbiter missam celebrare debeat pro eo</i>	243-244
Lxx.	<i>Item alia missa in natalicio episcopi</i>	244
Lxxi.	<i>Ordo qualiter ordinetur romanus pontifex [= ORDO XL B]</i>	245
Lxxii.	<i>Incipit ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum</i>	246-259
	<i>APPENDIX I.</i>	259-261
	<i>APPENDIX II.</i>	261
Lxxiii.	<i>Sequitur ordo missarum si in feria evenerit sed melius et honorabilius die dominico</i>	262-263
Lxxiv.	<i>Item alia missa pro rege</i>	263
Lxxv.	<i>Incipit ordo romanus ad benedicendum imperato- rem quando coronam accipit [= ORDO XLV]</i>	263-264
Lxxvi.	<i>Item missa pro eodem imperatore. Item benedictio ad ordinandum imperatorem secundum occiden- tales [= ORDO XLVII]</i>	265-266
Lxxvii.	<i>Missa pro imperatore [= ORDO XLVIII]</i>	266-267
Lxxviii.	<i>Benedictio reginae</i>	267-269
Lxxix.	<i>Ordo romanus qualiter concilium agatur generale .</i>	269-274

LXXX.	<i>Item ordo qualiter agatur concilium provinciale.</i>	275-291
LXXXI.	<i>Expositio octo vestium Aaron primi pontificis .</i>	292-300
LXXXII.	<i>Incipit sermo de eadem re tempore synodi ad episcopos</i>	300-302
LXXXIII.	<i>Alius sermo</i>	303-306
LXXXIV.	<i>Sermo tertius</i>	307
LXXXV.	<i>Qualiter episcopus excommunicare infideles debeat</i>	308-311
LXXXVI.	<i>Item alia excommunicationis allocutio</i>	311-312
LXXXVII.	<i>Item alia excommunicatio</i>	313
LXXXVIII.	<i>Item alia terribilior excommunicatio</i>	313-314
LXXXIX.	<i>Excommunicatio brevis</i>	314
XC.	<i>Excommunicatio Leonis papae</i>	315-317
XCI.	<i>Qualiter episcopus reconciliet vel recipiat excommunicatum</i>	317-321
XCII.	<i>Ordo processionis ad ecclesiam sive missam secundum Romanos [ORDO V]</i>	321-328
XCIII.	<i>Ordo missae a sancto Petro institutus cum expositione sua</i>	329-300
XCIV.	<i>Incipit expositio totius missae ex concordia scripturarum divinarum.</i>	330-342
XCV.	<i>Item alia expositio totius missae ex concordia divinarum scripturarum</i>	343-347
XCVI.	<i>Ex concilio Toletano V^o capitulum XVIII . .</i>	348
XCVII.	<i>Incipit qualiter quaedam orationes et cruces in Te igitur agenda sunt [= ORDO VII, n. 6-26].</i>	348-350
XCVIII.	<i>Ordo processionis si quando episcopus festivis diebus missam celebrare voluerit ita ut ab antiquis patribus occidentalium institutione est constitutus hic adesse cernitur scriptus [= ORDO X] . . .</i>	350-355

TOME II

STUDI E TESTI 227

XCIX. <i>In Christi nomine incipit ordo catholicorum librorum qui in ecclesia romana ponuntur [= ORDO L = Ordo romanus antiquus de reliquis anni totius officiis ac ministeriis]:</i>	1-141
<i>In vigilia natalis domini</i>	1-3
<i>Item ordo in vigilia natalis sancti Stephani</i>	3
<i>Ordo in vigilia natalis sancti Iohannis Evangelistae</i>	3
<i>Ordo in natali Innocentium</i>	3
<i>Ordo in octavis domini</i>	4
<i>Item ordo in vigilia Theophaniae</i>	4-5
<i>Item ordo in octavis Theophaniae</i>	5
<i>Ordo in purificatione sanctae Mariae</i>	5-10
<i>Ordo in cathedra sancti Petri</i>	10
<i>Denuntiatio mensis primi, quarti, septimi et decimi</i>	10-11
<i>Item invitatio plebis de ieiunio mensis primi, quarti, septimi et decimi</i>	11
<i>Denuntiatio ieiuniorum primi, quarti, septimi et decimi mensis</i>	11
<i>De quatuor temporibus ieiuniorum primi, quarti, septimi et decimi mensis</i>	11-12
<i>De parrochianis</i>	12-13
<i>Ordo in septuagesima paschae</i>	13
<i>Ordo in annuntiatione sanctae Mariae</i>	14
<i>Ordo feria quarta in capite ieiunii</i>	14-23
<i>Ordo in quarta ebdomada quadragesimae et in quarta feria</i>	23-24
<i>Incipit ordo vel denuntiatio scrutinii ad electos quod tertia ebdomada in quadragesima, secunda feria, initiatur [ORDO XI]</i>	24-29
<i>Missa ebdomada quarta quae pro secundo scrutinio celebratur</i>	29-30
<i>Oratio ad missam ebdomada quinta quae pro scrutinio tertio celebratur in apertione aurium</i>	30-40
<i>Incipit ordo a dominica mediana usque in octavas paschae de officiis divinis diebus et noctibus</i>	40
<i>Ordo de sabbato ante palmas</i>	40
<i>Ordo de die palmarum</i>	40-51
<i>Item alter ordo de die palmarum</i>	51-52
<i>Item ordo in die palmarum</i>	53-54
<i>De feria quarta ebdomadae maioris</i>	55-56
<i>De officiis divinis a cena domini usque in octavas pentecostes. Feria quinta maioris ebdomadae</i>	56-58
<i>Ordo [Reconciliatio paenitentis]</i>	58-67
<i>Item ordo</i>	67-71
<i>De consecratione principalis chrismatis</i>	71-75
<i>Incipit exorcismus olei quo unguendi sunt cathecumeni</i>	75-77

	<i>Ad vesperum in cena domini</i>	77-85
	<i>Ordo in nocte parasceve</i>	85-86
	<i>Ordo de sexta feria parasceve</i>	86-93
	<i>Ordo de sabbato sancto in nocte</i>	93
	<i>Item ordo de sabbato sancto in die</i>	93-112
	<i>Ordo de vigilia in nocte sancti paschae</i>	112-113
	<i>Item ordo in die sancto paschae</i>	113-114
	<i>Item secundum Romanos</i>	114-116
	<i>Item ordo in eodem die sancto ad vesperam et usque in octavas paschae</i>	116-117
	<i>De sabbato infra albas</i>	117-118
	<i>De observanda unctione chrismatis</i>	118
	<i>De octo officiis neophitorum</i>	118
	<i>De versibus gradalibus infra albas</i>	118
	<i>Ordo de octavis paschae</i>	118-119
	<i>De letania maiore</i>	119
	<i>De letania minore</i>	119-131
	<i>Ordo in inventione sanctae crucis</i>	131
	<i>Ordo in vigilia ascensionis domini</i>	131
	<i>De sabbato sancto in vigilia pentecostes</i>	132-134
	<i>Ordo in nocte pentecostes</i>	134-135
	<i>Ordo de octava pentecostes</i>	135
	<i>De ieiunio quatuor temporum</i>	135
	<i>Item de ieiunio pentecostes</i>	135-137
	<i>Ordo in natali sancti Iohannis Baptistae</i>	137
	<i>Ordo in natali sancti Petri</i>	137
	<i>Ordo in natali sancti Pauli</i>	137
	<i>Ordo in dominica prima mensis augusti</i>	138
	<i>Ordo in assumptione sanctae Mariae</i>	138-140
	<i>Ordo in dominica prima mensis septembris</i>	140
	<i>Ordo in nativitate sanctae Mariae</i>	140
	<i>Ordo in exaltatione sanctae crucis</i>	140
	<i>Ordo in dominica prima mensis octobris</i>	140
	<i>Ordo in dominica prima mensis novembris</i>	140
	<i>Ordo in dominica prima decembris de adventu domini</i>	141
C.	<i>Haec sunt quae a romana sede accepi.</i>	141
CI.	[<i>Ordo de Quadragesima</i> = ORDO XXII, n. 1-15]	141-143
CII.	[<i>Supplementum secundum ad Ordinem I missae palis</i> = ORDO III, n. 4-6]	143-145
CIII.	[<i>Ordo antiphonarum</i> = ORDO XII]	145-148
CIV.	<i>De gradibus romanae ecclesiae</i> [= ORDO XXXVI]	148-151
CV.	<i>Exorcismus salis ad spargendum in domo</i>	152-154
CVI.	<i>Benedictio aquae ad reconciliandos penitentes in cena domini</i>	154
CVII.	<i>Ex authentico libro sacramentorum sancti Gregorii papae. Incipit ordo ad baptizandum infantes</i>	155-164
CVIII.	<i>Item benedictio aquae ad albas deponendas</i>	164-165
CIX.	<i>Ordo ad baptizandum infirmum</i>	165-166

CX.	<i>Ordo ad catecuminum ex pagano faciendum . .</i>	167-172
CXI.	<i>De verbis grecis baptisterii quomodo vertantur in latinum</i>	172-175
CXII.	<i>Sancti Athanasii Alexandrini episcopi expositio fidei catholicae</i>	175-185
CXIII.	<i>Incipit symbolum apostolorum</i>	185-190
CXIV.	<i>Impositio manuum super energuminum catezi- zatum</i>	190-192
CXV.	<i>Ad succurendum his qui a demonio vexantur .</i>	193-205
CXVI.	<i>Item orationes et exorcismi super eum qui a de- monio vexatur</i>	205-208
CXVII.	<i>Item exorcismus unde supra</i>	209-211
CXVIII.	<i>Exorcismus sancti Ambrosii</i>	211-216
CXIX.	<i>Exorcismus sancti Martini episcopi super eos qui a demonio vexantur</i>	217-220
CXX.	<i>De ieiunio daemoniatis imponendo</i>	220-221
CXXI.	<i>Missa super daemoniacum</i>	221
CXXII.	<i>Item alia missa</i>	222
CXXIII.	<i>Oratio super liberatum a demonio</i>	222-224
CXXIV.	<i>Reconciliatio rebaptizati ab hereticis</i>	224-225
CXXV.	<i>Oratio super eos qui morticinum comederunt .</i>	225
CXXVI.	<i>Benedictio cum impositione manuum super eos qui de diversis heresibus veniunt</i>	226
CXXVII.	<i>Reconciliatio cum impositione manuum redeun- tis a paganis</i>	226
CXXVIII.	<i>Pro fratribus in viam dirigendis</i>	227-228
CXXIX.	<i>Item benedictiones pro iter acturis</i>	228-229
CXXX.	<i>Pro redeuntibus de itinere</i>	229
CXXXI.	<i>Pro supervenientibus fratribus</i>	230
CXXXII.	<i>Pro salute unius vivi</i>	230
CXXXIII.	<i>Pro una femina</i>	231
CXXXIV.	<i>Pro salute vivorum</i>	231
CXXXV.	<i>Pro infirmo</i>	232-233
CXXXVI.	<i>Qualiter sacerdotes suscipere debeant penitentes more solito</i>	234-245
CXXXVII.	<i>Missa post confessionem</i>	245
CXXXVIII.	<i>Missa pro infirmo de cuius salute desperatur . .</i>	245-246
CXXXIX.	<i>Ordo ad visitandum et unguendum infirmum .</i>	246-256
CXL.	<i>Missa pro infirmo</i>	256
CXLI.	<i>Oratio pro reddita sanitate</i>	257
CXLII.	<i>Item ad consignandum hominem sanum sive infirmum</i>	257-258
CXLIII.	<i>Ordo ad unguendum infirmum</i>	258-270
CXLIV.	<i>Item ordo penitentis ad mortem</i>	270-275
CXLV.	<i>Item reconciliatio penitentis ad mortem</i>	275-277

CXLVI.	<i>Missa quam sacerdos pro sibi confesso canere debet</i>	277-279
CXLVII.	<i>Item alia missa</i>	279
CXLVIII.	<i>Missa pro infirmo qui proximus est morti . .</i>	280
CXLIX.	<i>Incipit obsequium circa morientes vel qualiter agatur circa infirmum morte detentum . . .</i>	281-305
CL.	<i>Missa in die depositionis defuncti</i>	305-307
CLI.	<i>Missa pro defuncto</i>	307-309
CLII.	<i>Missa in cimiteriis</i>	309-310
CLIII.	<i>Missa pro episcopo defuncto</i>	310-311
CLIV.	<i>Missa pro sacerdote defuncto</i>	311
CLV.	<i>Missa unius defuncti</i>	311-312
CLVI.	<i>Alia missa unius defuncti</i>	312
CLVII.	<i>Missa pro congregatione</i>	312-314
CLVIII.	<i>Missa plurimorum defunctorum</i>	314
CLIX.	<i>Item alia missa [defunctorum]</i>	315
CLX.	<i>Missa in die depositionis tertio, septimo et tricesimo.</i>	315-317
CLXI.	<i>Missa in anniversario unius defuncti</i>	317-318
CLXII.	<i>Missa in anniversario</i>	318
CLXIII.	<i>Missa pro episcopo defuncto</i>	319
CLXIV.	<i>Missa pro sacerdote defuncto</i>	319-320
CLXV.	<i>Missa pro defuncta femina</i>	320
CLXVI.	<i>Missa plurimorum defunctorum</i>	321
CLXVII.	<i>In agenda conditoris ecclesiae</i>	321-322
CLXVIII.	<i>In vigilia defunctorum sermo sancti Augustini episcopi</i>	322-323
CLXIX.	<i>Item lectiones sancti Gregorii in vigilia defunctorum</i>	323-327
CLXX.	<i>Sermo beati Cecilii Cypriani episcopi</i>	327-330
CLXXI.	<i>Oratio cum in aliquod opus ordinantur fratres</i>	330
CLXXII.	<i>Oratio cum absolvuntur</i>	330-331
CLXXIII.	<i>Oratio ad mandatum</i>	331
CLXXIV.	<i>Oratio super eos qui ipsum mandatum adimplerunt</i>	331
CLXXV.	<i>Oratio super ebdomadarios de coquina egredientes</i>	331
CLXXVI.	<i>Oratio pro his qui ingrediuntur [in coquinam]</i>	332
CLXXVII.	<i>Oratio pro ebdomadario lectore</i>	332
CLXXVIII.	<i>Oratio in monasterio</i>	332
CLXXIX.	<i>Oratio in atrio</i>	332
CLXXX.	<i>Benedictio salis communis</i>	333
CLXXXI.	<i>Incipit maior benedictio salis et aquae . . .</i>	333-341
CLXXXII.	<i>Benedictio salis ad oculorum dolorem</i>	341-342
CLXXXIII.	<i>Incipit maior benedictio salis et aquae ad pecora</i>	342-350
CLXXXIV.	<i>Benedictio panis et salis ad salutem hominum et animalium</i>	351

CLXXXV.	<i>Exorcismus salis et aquae contra fulgura . . .</i>	351-352
CLXXXVI.	<i>Missa pro tempestate</i>	352-353
CLXXXVII.	<i>Contra grandines</i>	353
CLXXXVIII.	<i>Benedictio aquae cum ligno sanctae crucis . .</i>	353-354
CLXXXIX.	<i>Oratio ad visitandos fratres</i>	354
CXC.	<i>Benedictio domus</i>	354-355
CXCI.	<i>Item benedictio domus</i>	355
CXCII.	<i>Benedictio loci ubi iacueris</i>	355
CXCIII.	<i>Oratio in domo ancillarum dei</i>	356
CXCIV.	<i>Oratio in sacrario</i>	356
CXCV.	<i>In cymiterio</i>	356
CXCVI.	<i>Oratio in vestiario</i>	356
CXCVII.	<i>In scriptorio</i>	357
CXCVIII.	<i>In dormitorio</i>	357
CXCIX.	<i>In refectorio</i>	357
CC.	<i>In cellario</i>	357
CCI.	<i>In coquina</i>	358
CCII.	<i>In hospitali</i>	358
CCIII.	<i>In pirali vel caminata</i>	358
CCIV.	<i>In domo infirmorum</i>	359
CCV.	<i>In area nova</i>	359
CCVI.	<i>In horreo vel granario</i>	359
CCVII.	<i>In pistrino</i>	360
CCVIII.	<i>In lardario</i>	360
CCIX.	<i>In potionario</i>	360
CCX.	<i>In introitu basilicae</i>	360-361
CCXI.	<i>Oratio post introitum basilicae</i>	361
CCXII.	<i>Benedictio super capsellas et fustes et super eos qui cum his limina ac suffragia sanctorum apostolorum petituri sunt</i>	362
CCXIII.	<i>Benedictio seminum</i>	363
CCXIV ^A .	<i>Benedictio aquae pro segetibus contra vermes .</i>	363
CCXIV ^B .	<i>Benedictio aquae ad segetes contra vermes .</i>	363-367
CCXV.	<i>Benedictio in campo sive in agro quando agitur letania</i>	367
CCXVI.	<i>Item benedictio frugum in agro</i>	368
CCXVII.	<i>Benedictio primitiarum</i>	368
CCXVIII.	<i>Benedictio holerum</i>	368
CCXIX.	<i>Ad omnia quae volueris</i>	369
CCXX.	<i>Benedictio casei in sabbato sancto paschae . .</i>	369
CCXXI.	<i>Benedictio pomorum in festivitate sancti Iohan- nis Baptistae</i>	369
CCXXII.	<i>Ad fructum novi arboris</i>	370
CCXXIII.	<i>Benedictio ad fruges novas</i>	370
CCXXIV.	<i>Benedictio panis</i>	370
CCXXV.	<i>Benedictio panis ad eulogias dandi</i>	370-371

CCXXVI.	<i>Benedictio unae vel fabae</i>	371
CCXXVII.	<i>Benedictio vini novi</i>	371
CCXXVIII.	<i>Ad agape</i>	372
CCXXIX.	<i>Oratio ante cibum</i>	372
CCXXX.	<i>Orationes super mensam</i>	373
CCXXXI.	<i>Benedictio putei novi</i>	374
CCXXXII.	<i>Benedictio fontis ubi aliqua negligentia evenerit</i>	374-375
CCXXXIII.	<i>Super vascula in antiquis locis reperta</i>	375
CCXXXIV.	<i>Benedictio quorumlibet vasorum</i>	375
CCXXXV.	<i>Oratio pro antidoto sumendo</i>	376
CCXXXVI.	<i>Oratio pro diminutione sanguinis</i>	376
CCXXXVII.	<i>Oratio ad lavaerum</i>	376
CCXXXVIII.	<i>Benedictio incensi vel thimiamatis</i>	376
CCXXXIX.	<i>Benedictio saponis</i>	377
CCXL.	<i>Oratio in navi</i>	377
CCXLI.	<i>Benedictio retium ad capiendos pisces</i>	377
CCXLII.	<i>Benedictio civitatis contra gentiles</i>	378
CCXLIII.	<i>Benedictio vexilli bellici</i>	378
CCXLIV.	<i>Benedictio ensis noviter succincti</i>	379
CCXLV.	<i>Oratio pro exercitu</i>	380
CCXLVI.	<i>Iudicium ferri ferventis</i>	380-381
CCXLVII.	<i>De iudicio aquae ferventis quomodo inventum sit</i>	382-393
CCXLVIII.	<i>Benedictio aquae fluentis ad iudicium faciendum .</i>	393-394
CCXLIX.	<i>Exorcismus et benedictio panis et casei ad securi-</i> <i>tatem iudicii faciendum et ad inveniendum</i> <i>furtum</i>	394-397
CCL.	<i>Iudicium panis et casei</i>	397-398
CCLI.	<i>Item iudicium panis et casei</i>	398-399
CCLII.	<i>Benedictio aquae frigidae ad iudicium faciendum</i>	400-414
CCLIII.	<i>[Benedictio nuptialis]</i>	414-417
CCLIV.	<i>Item actio nuptialis ad annualem diem nuptiarum</i>	417-419
CCLV.	<i>Oratio in natali genuino</i>	419
CCLVI.	<i>Oratio pro parturiente</i>	419
CCLVII.	<i>Oratio ad missam pro sterilitate mulierum . . .</i>	420
CCLVIII.	<i>Item pro sterilitate mulierum</i>	420-421

APPENDICE. Ordonnance du pontifical romano-germanique publié par Melchior Hittorp	422-432

TABLE DES MATIÈRES DU TOME I	435-439

TABLE DES MATIÈRES DU TOME II	440-445